

Засновники журналу:
 Подільський державний
 аграрно-технічний університет
 ПВНЗ «Хмельницький економічний
 університет»
 ІП «Інститут економіки, технологій
 і підприємництва»,
 Тернопільська державна
 сільськогосподарська дослідна
 станція Інституту кормів та
 сільського господарства Поділля
 НААН

Головний редактор:
 Стельмашук А.М.,
 д.е.н., професор

Заступник головного редактора:
 Волощук К.Б.,
 д.е.н., професор

Відповідальний секретар:
 Печенюк А.В., к.е.н., доцент

Редакційна рада:
 Іванишин В.В., д.е.н., проф.
 Кулик С.М.
 Смоленюк Р.П., к.е.н., доцент
 Стельмашук А.М., д.е.н., проф.

Редакційна колегія:
 Варченко О.М., д.е.н., проф.
 Губені Ю.Е., д.е.н., проф.
 Дем'яненко М.Я., д.е.н., проф., акад. НААН
 Жук М.В., д.е.н., проф.
 Зінчук Т.О., д.е.н., проф.
 Іванишин В.В., д.е.н., проф.
 Малік М.Й., д.е.н., проф., акад. НААН
 Місюк М.В., д.е.н., проф.
 Пуцетейло П.Р., д.е.н., проф.
 Рудик В.К., д.е.н., доцент
 Саблук П.Т., д.е.н., проф., акад. НААН
 Ульяновченко О.В., д.е.н., проф., чл.-кор.
 НААН
 Цвігун І.А., д.е.н., доцент
 Чикуркова А.Д., д.е.н., проф.
 Ясінецька І.А., д.е.н., доцент

Зарубіжні вчені
 Глінковська Беата, д.е.н. (Польща)
 Горновіч Мірослав, хаб. д.е.н., проф.
 (Польща)
 Данкевич Роберт, д.е.н. (Польща)
 Лискава Кшиштоф, хаб. д.е.н., проф.
 (Польща)
 Маркс-Бельська Рената, хаб. д.е.н.,
 (Польща)
 Островська-Данкевич Анна, д.е.н.,
 (Польща)
 Павлов К.В., д.е.н., проф. (Росія)
 Пармакли Д.М., д.е.н., проф. (Молдова)
 Усенко Л.М., д.е.н., проф. (Росія)
 Шмарловська Г.О., д.е.н., проф. (Білорусь)

Наукові редактори:
 Загнітко Л.А., к.е.н., доцент
 Корженівська Н.Л., к.е.н., доцент
 Пастух Ю.А., к.е.н., доцент
 Петрушенко О.О., к.філ.н.
 Сава А.П., к.е.н., с.н.с.
 Сидорук Б.О., к.е.н., с.н.с.

ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА

НАУКОВО-ВИРОБНИЧИЙ ЖУРНАЛ

9-10'2018(77)

Зміст

<u>Транскордонна конвергенція між Україною та ЄС</u> Давиденко Г.В. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ВПЛИВУ СТАНДАРТІВ НА МІЖНАРОДНУ ТОРГІВЛЮ.....	5
Кафтя М.А. АМЕРИКАНСЬКА МОДЕЛЬ МІЖНАРОДНОГО ФІНАНСОВОГО ПОРЯДКУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	11
<u>Економіка та інноваційний розвиток національного господарства</u> Ломоносова О.Е. ПЛАНУВАННЯ РОБОТИ НАУКОВО- ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В КОНТЕКСТІ ВИКОНАННЯ НОРМАТИВНИХ ВИМОГ ДО РІВНЯ ЇХ НАУКОВОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ АКТИВНОСТІ.....	17
Мединська Т.В., Стройний І.М. ПОДАТКОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ.....	27
Леськів І.Ю. ТЕНДЕНЦІЇ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА М'ЯСА В УКРАЇНІ.....	32
Завистовська Г.І. НЕЦІЛЬОВЕ ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА.....	41
Теслюк Ю.В. ГЕНЕЗИС ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ ОСНОВ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ.....	46
<u>Економіка та конкурентоспроможність підприємств</u> Гринчуцький В.І., Блашак Б.Я. ХАРЧОВА ПРОМИСЛОВІСТЬ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	51
Губені Ю.Е. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ: ДЕТЕРМІНАЦІЇ ПОВЕДІНКОВИХ ЧИННИКІВ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН.....	61
Згалат-Лозинська Л.О., Головач Н.В. МЕТОД ОЦІНКИ РОЗВИТКУ УПРАВЛІНСЬКОГО ПЕРСОНАЛУ НА ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ.....	69
Попко О.В. АНАЛІЗ СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ.....	74
Савка М.В. МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯ.....	79
Зима Ю.О. ОНТОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ АУТСОРСИНГУ.....	86
Оплачко І.О. УПРАВЛІННЯ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЄЮ ІННОВАЦІЙ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК СКЛАДОВА АНТИКРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ.....	91
<u>Економічна політика регіонального розвитку і місцеве самоврядування</u> Шевчук І.Б., Шевчук Л.Т., Федоришина Л.М. АНАЛІЗ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ УКРАЇНИ...	98
Шашина М.В. ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В КОНТЕКСТІ СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	107

Редактор: Довгань О.М. Рекомендовано до друку Вченою Радою Подільського державного аграрно-технічного університету, протокол № 4 від 22.11.2018 р. Виходить щомісячно Реєстраційне посвідчення Серія KB № 11715-586P від 08.08.2006 р. Перереєстровано: Реєстраційне посвідчення Серія KB № 19945-9745ПР від 28.05.2013 р. Затверджено: <i>Постановою Президії ВАК України від 14 червня 2007 р. №1-05/6 як наукове фахове видання України (економічні науки)</i> <i>Постановою Президії ВАК України від 10 березня 2010 р. № 1-05/2 як наукове фахове видання України (економічні науки)</i> <i>Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.07.2015 № 747 як наукове фахове видання України (економічні науки)</i> ISSN 2309-1533 ISSN 2310-4864 (ел. вар.) Журнал «Інноваційна економіка» в наукометричних базах: ринц – http://elibrary.ru/title_about.asp?id=50859 INDEX COPERNICUS – http://journals.indexcopernicus.com/+_p12420,3.html Підписано друку 27.11.2018 р. Формат 70x108/16 Папір офсетний. Друк офсетний. Ум. друк арк. 26,1 Тираж 300 прим. Віддруковано з готових діапозитивів в СМП «ТАЙП» вул. Чернівецька, 44 б, м. Тернопіль, 46000 Автори статей несуть відповідальність за достовірність наведеної інформації (точність наведених у статті даних, цитат, статистичних матеріалів тощо) та за порушення прав інтелектуальної власності інших осіб. Висловлені авторами думки можуть не співпадати з точкою зору редакції. Передрук дозволяється лише зі згоди автора.	<u>Економіка природокористування та екологізація навколишнього середовища</u> Баланюк І.Ф., Драбчук Н.Ю. ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	114
	Печенюк А.В., Печенюк А.П. ЕКОЛОГІЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА.....	120
	Сидорук Б.О. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗБАЛАНСОВАНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ.....	125
	<u>Демографія, зайнятість населення і соціально – економічна політика</u> Оверчук В.А. ОСОБЛИВОСТІ ТА НЕДОЛІКИ КВОТУВАННЯ РОБОЧИХ МІСЦЬ ДЛЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ.....	134
	Калініченко Д.Р., Запорожець Ю.В. ФАКТОРИ, ІНТЕНСИВНІСТЬ ТА НАСЛІДКИ МІГРАЦІЇ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ: МАЙБУТНЄ УКРАЇНИ.....	140
	Кабай В.О. МОТИВАЦІЯ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ: ПРИЧИНИ, ТЕНДЕНЦІЇ, МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ.....	147
	<u>Маркетинг і ринкові відносини</u> Кириленко С.В. СУТІСНО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОДАЖУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ.....	152
	<u>Фінансово-кредитна і грошова політика</u> Іванишин В.В., Волощук Ю.О. ЛІЗИНГ ЯК МЕХАНІЗМ ОНОВЛЕННЯ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ.....	157
	Кізіма Т.О., Мороз В.В. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТИВАННЯ У СФЕРУ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ.....	165
	Луцик А.І., Синютка Н.Г. ВИКОРИСТАННЯ ВИДАТКОВОГО ІНСТРУМЕНТУ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ У ФОРМУВАННІ ЕФЕКТИВНОГО ФІСКАЛЬНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ.....	171
	Слатвінська М.О. БОРГОВИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ.....	176
	Кривіцький В.Б. МІНІМІЗАЦІЯ РИЗИКІВ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МИТНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	183
	Кацан А.М. ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРІОРИТЕТИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	189
	<u>Статистика, облік, аналіз та аудит</u> Палюх М.С., Брик М.М. ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ БІОЛОГІЧНИХ АКТИВІВ З ВРАХУВАННЯМ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ.....	197
	<u>Інформаційні технології та економічна безпека</u> Федулова І.В., Миколайчук І.П., Джулай М.В. МАТРИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....	204
	Баглей Р.Р. РОЗВИТОК БІЗНЕС-МОДЕЛЕЙ: ПІДХОДИ, ПРОЦЕСИ, РЕГЛАМЕНТАЦІЯ.....	210
	РЕФЕРАТИ.....	217
	АВТОРИ НОМЕРА.....	260

Founders of the journal: Podolskyi State Agrarian and Technical University Private Institution of Higher Education “Khmelnyskyi economical University” Private enterprise “Institute of Economics, Technologies and Entrepreneurship” Ternopil State Agricultural Experimental Station of the Institute of Feeds Research and Agriculture of Podillia of NAAS Chief editor: Stelmashchuk A.M., Dr.econ.sc., prof. Deputy chief editor: Voloschuk K.B., Dr.econ.sc., prof. Executive Secretary: Pecheniuk A.V., Candidate of Economic Sciences, associate professor Editorial Council Ivanyshtyn V.V., Dr.econ.sc., prof. Kulyk S.M. Smoloniuk R.P., Cand.econ.sc., assoc. prof. Stelmashchuk A.M., Dr.econ.sc., prof. Editorial Board: Varchenko O.M., Dr.econ.sc., prof. Hubeni Yu.E., Dr.econ.sc., prof. Demianenko M.Y., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS Zhuk M.V., Dr.econ.sc., prof. Zinchuk T.O., Dr.econ.sc., prof. Ivanyshtyn V.V., Dr.econ.sc., prof. Malik M.Y., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS Misiuk M.V., Dr.econ.sc., prof. Putseitilo P.R., Dr.econ.sc., prof. Rudyk V.K., Dr.econ.sc., assoc. prof. Sabluk P.T., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS Ulianchenko O.V., Dr.econ.sc., prof., corresponding member of NAAS Tsvihun I.A., Dr.econ.sc., assoc. prof. Chykurkova A.D., Dr.econ.sc., prof. Yasinetska I.A., Dr.econ.sc., assoc. prof. Foreign scientists: Dankiewicz Robert, Dr. (Poland) Glinkowska Beata, Dr. (Poland) Gornowicz Mirosław, Dr. hab., prof. UWM (Poland) Łyskawa Krzysztof, Dr. hab., prof. UWM (Poland) Marks-Bielska Renata, Dr. habil (Poland) Ostrowska-Dankiewicz Anna, Dr. (Poland) Parmakli D.M., Dr. econ.sc., prof. (Moldova) Pavlov K.V., Dr. econ.sc., prof. (Russia) Shmarlovskaya G.O., Dr.econ.sc., prof. (Belarus) Usenko L.M., Dr. econ.sc., prof. (Russia) Scientific editors: Zahnitko L.A., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof. Korzhnitska N.L., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof. Pastukh Yu.A., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof. Petrushenko O.O., Cand. Sci. (Philological) Assoc. Prof. Sava A.P., Cand. Sc. (Econ.), senior research fellow Sydoruk B.O., Cand. Sc. (Econ.), senior research fellow	<table> <tr> <td colspan="2"> INNOVATIVE ECONOMY Scientific and Production journal 9-10'2018 (77) </td></tr> <tr> <td align="center" colspan="2">Contents</td></tr> <tr> <td> <u>Cross-border convergence between Ukraine and the EU</u> Davydenko H.V. THEORETICAL ASPECT OF THE INFLUENCE OF STANDARDS ON INTERNATIONAL TRADE..... </td><td align="center">5</td></tr> <tr> <td> Kaftia M.A. AMERICAN MODEL OF INTERNATIONAL FINANCIAL ORDER: PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT..... </td><td align="center">11</td></tr> <tr> <td> <u>Economy and innovative development of the national economy</u> Lomonosova O.E. PLANNING OF WORK OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL WORKERS IN THE CONTEXT OF FULFILMENT OF NORMATIVE REQUIREMENTS TO THE LEVEL OF THEIR SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL ACTIVITY..... </td><td align="center">17</td></tr> <tr> <td> Medynska T.V., Stroynyy I.M. TAX REGULATION OF THE DEVELOPMENT OF SMALL ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE..... </td><td align="center">27</td></tr> <tr> <td> Leskiv I.Yu. TRENDS AND DIRECTIONS FOR DEVELOPMENT OF MEAT PRODUCTION IN UKRAINE..... </td><td align="center">32</td></tr> <tr> <td> Zavystovska H.I. NON-TARGETED USE OF BUDGET FUNDS: THEORY AND PRACTICE..... </td><td align="center">41</td></tr> <tr> <td> Teslyuk Yu.V. THE GENESIS OF THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT..... </td><td align="center">46</td></tr> <tr> <td> <u>Economy and competitiveness of the enterprises</u> Hrynychutskyi V.I., Blashchak B.Ya. FOOD INDUSTRY IN UKRAINE: CURRENT STATE, TRENDS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT..... </td><td align="center">51</td></tr> <tr> <td> Hubeni Yu.E. ECONOMIC SECURITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES: DETERMINATION OF BEHAVIORAL FACTORS OF LAND RELATIONS..... </td><td align="center">61</td></tr> <tr> <td> Zgalat-Lozynska L.O., Golovach N.V. METHOD OF ASSESSING OF THE MANAGERIAL STAFF DEVELOPMENT AT DOMESTIC ENTERPRISES..... </td><td align="center">69</td></tr> <tr> <td> Popko O.V. ANALYSIS OF THE STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF THE EXPORT POTENTIAL OF THE DAIRY INDUSTRY IN UKRAINE..... </td><td align="center">74</td></tr> <tr> <td> Savka M.V. METHODOLOGY FOR RESEARCHING OF DEVELOPMENT OF FARMS AND THE EFFICIENCY OF THEIR FUNCTIONING..... </td><td align="center">79</td></tr> <tr> <td> Zyma Yu.O. ONTOLOGICAL PRECONDITIONS FOR OUTSOURCING DEVELOPMENT..... </td><td align="center">86</td></tr> <tr> <td> Oplachko I.O. MANAGEMENT OF COMMERCIALIZATION OF INNOVATIONS AT INDUSTRIAL ENTERPRISES AS A COMPONENT OF ANTI-CRISIS MANAGEMENT..... </td><td align="center">91</td></tr> <tr> <td> <u>The economic policy of regional development and local government</u> Shevchuk I.B., Shevchuk L.T., Fedoryshyna L.M. ANALYSIS OF THE TERRITORIAL STRUCTURE OF THE TOURIST MARKET OF UKRAINE..... </td><td align="center">98</td></tr> <tr> <td> Shashyna M.V. DECENTRALIZATION IN THE CONTEXT OF STRUCTURAL MODERNIZATION OF THE REGIONAL ECONOMY... </td><td align="center">107</td></tr> </table>	INNOVATIVE ECONOMY Scientific and Production journal 9-10'2018 (77)		Contents		<u>Cross-border convergence between Ukraine and the EU</u> Davydenko H.V. THEORETICAL ASPECT OF THE INFLUENCE OF STANDARDS ON INTERNATIONAL TRADE.....	5	Kaftia M.A. AMERICAN MODEL OF INTERNATIONAL FINANCIAL ORDER: PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT.....	11	<u>Economy and innovative development of the national economy</u> Lomonosova O.E. PLANNING OF WORK OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL WORKERS IN THE CONTEXT OF FULFILMENT OF NORMATIVE REQUIREMENTS TO THE LEVEL OF THEIR SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL ACTIVITY.....	17	Medynska T.V., Stroynyy I.M. TAX REGULATION OF THE DEVELOPMENT OF SMALL ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE.....	27	Leskiv I.Yu. TRENDS AND DIRECTIONS FOR DEVELOPMENT OF MEAT PRODUCTION IN UKRAINE.....	32	Zavystovska H.I. NON-TARGETED USE OF BUDGET FUNDS: THEORY AND PRACTICE.....	41	Teslyuk Yu.V. THE GENESIS OF THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT.....	46	<u>Economy and competitiveness of the enterprises</u> Hrynychutskyi V.I., Blashchak B.Ya. FOOD INDUSTRY IN UKRAINE: CURRENT STATE, TRENDS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT.....	51	Hubeni Yu.E. ECONOMIC SECURITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES: DETERMINATION OF BEHAVIORAL FACTORS OF LAND RELATIONS.....	61	Zgalat-Lozynska L.O., Golovach N.V. METHOD OF ASSESSING OF THE MANAGERIAL STAFF DEVELOPMENT AT DOMESTIC ENTERPRISES.....	69	Popko O.V. ANALYSIS OF THE STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF THE EXPORT POTENTIAL OF THE DAIRY INDUSTRY IN UKRAINE.....	74	Savka M.V. METHODOLOGY FOR RESEARCHING OF DEVELOPMENT OF FARMS AND THE EFFICIENCY OF THEIR FUNCTIONING.....	79	Zyma Yu.O. ONTOLOGICAL PRECONDITIONS FOR OUTSOURCING DEVELOPMENT.....	86	Oplachko I.O. MANAGEMENT OF COMMERCIALIZATION OF INNOVATIONS AT INDUSTRIAL ENTERPRISES AS A COMPONENT OF ANTI-CRISIS MANAGEMENT.....	91	<u>The economic policy of regional development and local government</u> Shevchuk I.B., Shevchuk L.T., Fedoryshyna L.M. ANALYSIS OF THE TERRITORIAL STRUCTURE OF THE TOURIST MARKET OF UKRAINE.....	98	Shashyna M.V. DECENTRALIZATION IN THE CONTEXT OF STRUCTURAL MODERNIZATION OF THE REGIONAL ECONOMY...	107
INNOVATIVE ECONOMY Scientific and Production journal 9-10'2018 (77)																																					
Contents																																					
<u>Cross-border convergence between Ukraine and the EU</u> Davydenko H.V. THEORETICAL ASPECT OF THE INFLUENCE OF STANDARDS ON INTERNATIONAL TRADE.....	5																																				
Kaftia M.A. AMERICAN MODEL OF INTERNATIONAL FINANCIAL ORDER: PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT.....	11																																				
<u>Economy and innovative development of the national economy</u> Lomonosova O.E. PLANNING OF WORK OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL WORKERS IN THE CONTEXT OF FULFILMENT OF NORMATIVE REQUIREMENTS TO THE LEVEL OF THEIR SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL ACTIVITY.....	17																																				
Medynska T.V., Stroynyy I.M. TAX REGULATION OF THE DEVELOPMENT OF SMALL ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE.....	27																																				
Leskiv I.Yu. TRENDS AND DIRECTIONS FOR DEVELOPMENT OF MEAT PRODUCTION IN UKRAINE.....	32																																				
Zavystovska H.I. NON-TARGETED USE OF BUDGET FUNDS: THEORY AND PRACTICE.....	41																																				
Teslyuk Yu.V. THE GENESIS OF THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT.....	46																																				
<u>Economy and competitiveness of the enterprises</u> Hrynychutskyi V.I., Blashchak B.Ya. FOOD INDUSTRY IN UKRAINE: CURRENT STATE, TRENDS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT.....	51																																				
Hubeni Yu.E. ECONOMIC SECURITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES: DETERMINATION OF BEHAVIORAL FACTORS OF LAND RELATIONS.....	61																																				
Zgalat-Lozynska L.O., Golovach N.V. METHOD OF ASSESSING OF THE MANAGERIAL STAFF DEVELOPMENT AT DOMESTIC ENTERPRISES.....	69																																				
Popko O.V. ANALYSIS OF THE STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF THE EXPORT POTENTIAL OF THE DAIRY INDUSTRY IN UKRAINE.....	74																																				
Savka M.V. METHODOLOGY FOR RESEARCHING OF DEVELOPMENT OF FARMS AND THE EFFICIENCY OF THEIR FUNCTIONING.....	79																																				
Zyma Yu.O. ONTOLOGICAL PRECONDITIONS FOR OUTSOURCING DEVELOPMENT.....	86																																				
Oplachko I.O. MANAGEMENT OF COMMERCIALIZATION OF INNOVATIONS AT INDUSTRIAL ENTERPRISES AS A COMPONENT OF ANTI-CRISIS MANAGEMENT.....	91																																				
<u>The economic policy of regional development and local government</u> Shevchuk I.B., Shevchuk L.T., Fedoryshyna L.M. ANALYSIS OF THE TERRITORIAL STRUCTURE OF THE TOURIST MARKET OF UKRAINE.....	98																																				
Shashyna M.V. DECENTRALIZATION IN THE CONTEXT OF STRUCTURAL MODERNIZATION OF THE REGIONAL ECONOMY...	107																																				

Editor: Dovhan O.M. Recommended for publication by the Scientific Council of Podolskyi State Agrarian and Technical University, protocol № 4 from 22.11.2018 Periodicity - once a month Licence of government registration of printed mass media KB № 11715-586P from 08.08.2006 Re-registered: Licence of government registration of printed mass media KB № 19945-9745ПП from 28.05.2013 Approved: as a scientific professional editions of Ukraine (Resolution of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine: № 1-05/6; issued 14.06.2007) as a scientific professional editions of Ukraine (Resolution of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine: № 1-05/2; issued 10.03.2010) by the Order of Ministry of Education and Science of Ukraine from 13.07.2015, No 747 as scientific professional editions of Ukraine (economic sciences) ISSN 2309-1533 (Print) ISSN 2310-4864 (Online) The journal “Innovative economy” is included in the international scientometric databases: RYNTS – http://elibrary.ru/title_about.asp?id=50859 INDEX COPERNICUS – http://journals.indexcopernicus.com/+_p12420,3.html Signed for printing 27.11.2018 Format 70x108/16. Offset paper. Printing is offset. Con. print pages 26,1 Circulation is 300 copies. has been printed from ready slides in SMP «TAYP» str. Chernivetska, 44, Ternopil, 46000 The authors of the articles are responsible for the authenticity of the information (the accuracy of the presented information in the article, quotations, statistical materials, etc.) and for violation of intellectual property rights of others. Opinions expressed by the authors may not reflect the views of the editors. Reprinting is permitted only with the consent of the author.	<u>Environmental economics and ecologization of the environment</u>	
	Balaniuk I.F., Drabchuk N.Yu. ECONOMIC EFFICIENCY OF USE OF LAND RESOURCES: THEORETICAL ASPECT.....	114
	Pecheniuk A.V., Pecheniuk A.P. ECOLOGICAL MODERNIZATION OF THE ECONOMY AS A NECESSARY CONDITION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF SOCIETY.....	120
	Sydooruk B.O. PECULIARITIES OF FORMATION OF THE STATE POLICY OF BALANCED AGRICULTURAL LAND USE.....	125
	<u>Demography, population employment and social - economic policy</u>	
	Overchuk V.A. FEATURES AND DISADVANTAGES OF QUOTAS OF JOBS FOR PEOPLE WITH DISABILITIES IN UKRAINE.....	134
	Kalinichenko D.R., Zaporozhets Yu.V. FACTORS, INTENSITY AND CONSEQUENCES OF MIGRATION OF HUMAN CAPITAL: THE FUTURE OF UKRAINE.....	140
	Kabai V.O. MOTIVATION OF LABOUR MIGRATION: CAUSES, TRENDS, MECHANISMS OF REGULATION.....	147
	<u>Marketing and market relations</u>	
	Kyrylenko S.V. ESSENTIAL AND THEORETICAL ASPECTS OF THE SALE OF BANKING SERVICES.....	152
	<u>Financial-credit and monetary policy</u>	
	Ivanyshyn V.V., Voloshchuk Yu.O. LEASING AS A MECHANISM FOR UPDATING THE MATERIAL AND TECHNICAL BASE OF THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX.....	157
	Kizyma T.O., Moroz V.V. PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF FOREIGN INVESTMENT IN THE FIELD OF LAND RELATIONS IN UKRAINE.....	165
	Lutsyk A.I., Synyutka N.H. USE OF AN EXPENSE INSTRUMENT OF FISCAL POLICY IN THE FORMATION OF EFFECTIVE FISCAL SPACE OF UKRAINE.....	171
	Slatvinska M.A. DEBT INSTRUMENTS OF FISCAL POLICY OF THE STATE.....	176
	Kryvitskyi V.B. MINIMIZING RISKS IN THE CONTEXT OF PROVIDING UKRAINE'S CUSTOMS SECURITY.....	183
	Katsan A.M. TRENDS AND PRIORITIES OF INVESTMENT ACTIVITY.....	189
	<u>Statistics, accounting, analysis and audit</u>	
	Paliukh M.S., Bryk M.M. FEATURES OF THE ACCOUNTING OF BIOLOGICAL ASSETS TAKING INTO ACCOUNT INTERNATIONAL STANDARDS.....	197
	<u>Information technology and economic security</u>	
	Fedulova I.V., Mykolaichuk I.P., Dzhulai M.V. MATRIX APPROACH TO THE ORGANIZATION OF RISK MANAGEMENT SYSTEM AT THE ENTERPRISE.....	204
	Bahlei R.R. DEVELOPMENT OF BUSINESS MODELS: APPROACHES, PROCESSES AND REGULATION.....	210
	ABSTRACTS.....	
	INFORMATION ABOUT THE AUTHORS.....	

ТРАНСКОРДОННА КОНВЕРГЕНЦІЯ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

УДК 339.5.01:006.032
JEL Classification F10

Давиденко Г.В.,
*асистент кафедри міжнародного обліку і аудиту
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет ім. В.Гетьмана»*

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ВПЛИВУ СТАНДАРТІВ НА МІЖНАРОДНУ ТОРГІВЛЮ

Davydenko H.V.,
*assistant at the department of
international accounting and auditing,
Kyiv National Economic University named after V. Hetman*

THEORETICAL ASPECT OF THE INFLUENCE OF STANDARDS ON INTERNATIONAL TRADE

Постановка проблеми. В сучасних умовах глобалізації міжнародна торгівля відіграє одну із основних ролей у цьому процесі. Зростання внутрішніх економік спричиняє пошук нових ринків збуту за рубежом і відповідно розширювати масштаби постачання товарів на ці ринки. Зростання масштабів міжнародної торгівлі породжувало багато різних перешкод і це заставляло багато країн шукати шляхи подолання цих перешкод. Одним із засобів подолання таких перешкод стали стандарти, які б упорядковували торгові відносини між країнами. Тому для України важливим є питання гармонізації стандартів міжнародної торгівлі. Але у вітчизняних дослідженнях недостатнього приділено уваги цьому питанню. Тому розробка теоретичних проблем стандартів міжнародної торгівлі є актуальною і вкрай необхідною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні дослідженням систем технічного регулювання приділено велику увагу як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Такі вчені, як Н. Притульська, І. Бураковський, Л. Іванов, Л. Віткін аналізують теорію та практику систем технічного регулювання та стандартів в міжнародній торгівлі та економіці в цілому, а також їх організацію, регулювання та функціонування технічних бар'єрів у торгівлі та їх усунення.

Проте основну увагу вони приділяли практичним аспектам стандартизації міжнародної торгівлі, але поза їхньою увагою залишився теоретичний аспект впливу стандартів на міжнародну торгівлю.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення теорії та практики функціонування технічного регулювання та стандартів, а також визначення їх впливу на виробників та споживачів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжнародна торгівля є важливою та історично найпершою формою міжнародних економічних відносин. Вона забезпечує обмін товарами між державно оформленими національними господарствами. Такий обмін існував ще у доісторичні часи і мав досить примітивний характер.

Однак відмінність в технічних характеристиках продукції перешкождала розвитку поділу праці та поглибленню спеціалізації підприємств, гальмуючи підвищення продуктивності. Тому виробники почали створювати приватні організації з питань стандартизації. Члени таких організацій мали змогу розробляти стандарти технічного змісту та домовлятися про їх виконання. Такі стандарти були добровільними. Якщо виробники погоджувалися використовувати певний приватний стандарт, вони могли закріпити цю домовленість у договорі, що робило дотримання стандарту обов'язковим для підписантів [1, с. 22].

Зростання національних економік спричинило необхідність зростання зовнішнього ринку. Формування великої машинної індустрії як основи масового виробництва, поглиблення поділу

праці та спеціалізації, збільшення оптимальних розмірів підприємств вимагають більш активної участі національних економік у міжнародній торгівлі по лінії як експорту, так і імпорту. Реалізація товарів за кордоном дозволяє частково вирішувати властиве ринковій економіці протиріччя між виробництвом і споживанням. Однак, не будучи повністю дозволеними за допомогою експорту товарів, ці протиріччя переносяться в сферу світових господарських зв'язків, що знаходить вираз у гострій конкуренції, яка характерна для міжнародної торгівлі.

Таким чином, в більш широкому або загальному плані зовнішньоторговельна політика визначає умови взаємодії національної економіки країни зі світовим господарством. Зовнішньоторговельна політика здійснюється за допомогою комплексу взаємопов'язаних заходів внутрішньої і зовнішньоекономічної політики. До цих заходів входять економічні, адміністративні, правові, технічні засоби, які використовуються для здійснення торговельної політики.

Роль Уряду в економіці полягає перш за все у встановленні «правил гри»: умов розподілу і перерозподілу матеріальних, фінансових і інтелектуальних ресурсів. Всі Уряди відіграють головну роль у створенні та підтримці систем освіти, науки, права, які в сучасних умовах стають не менш важливим фактором розвитку, ніж наявність матеріальних ресурсів. У більшості держав Уряди створюють і підтримують матеріальну структуру економіки: транспорт, зв'язок, енергетику, передачу інформації. Уряди забезпечують функціонування правової системи, збір і публікацію інформації (зокрема, економічну статистику), підтримують системи стандартів, мір і ваг.

Як зазначалося, національні стандарти ставали перешкодою вільному переміщенню товарів, а отже виникла необхідність їх усунення шляхом перетворення в єдину систему технічного регулювання. До причин такого перетворення належать: відмінності законодавчої бази та правил процедури проведення сертифікації в національних системах сертифікації різних країн; відмінності вимог національних стандартів, на відповідність яким проводяться сертифікації випробувань; жорсткі правила по визнанню іноземного сертифікату на продукцію, що імпортується, для захисту внутрішнього ринку від проникнення товарів іноземного виробництва (протекціонізм); велика тривалість та значні фінансові витрати на сертифікацію у визначених міжнародних організаціях з сертифікації; створення таких умов отримання сертифікату відповідності, які неможливо виконати середнім та малим виробникам; необхідність введення системи забезпечення якості, якщо цього потребує схема сертифікації; жорсткі умови стандартів, що стосуються процедури випробувань (наприклад, європейські стандарти серії 45000), що впливає на порядок визнання, а для деяких країн узагалі унеможливорює визнання відповідності [2, с. 157].

Зовнішньоторговельна політика здійснюється різними інструментами, а їх кількість досить велика. У більшості випадків Уряд стоїть не стільки перед дилемою – застосовувати чи ні державне регулювання у зовнішній торгівлі, скільки, якими засобами і яким шляхом його здійснювати, щоб отримати бажаний результат.

Ще з середини ХХ століття в термінологічний лексикон міжнародної торгівлі міцно увійшли терміни «тарифне і нетарифне регулювання зовнішньої торгівлі». Офіційного визначення терміни «тарифні» і «нетарифні» заходи не мають. Однак встановилося їх робоче визначення. До тарифних заходів відносять всі види мит, митні збори та інші види митних платежів. Намітилася також тенденція включати податки в число квазітарифних заходів. Цікаво, що в одному зі своїх рішень Суд європейських співтовариств підкреслив, що «будь-який грошовий збір незалежно від назви, величини або способу справляння, яким обкладаються вітчизняні або іноземні товари в зв'язку з перетином кордону є податок, рівноцінний за своєю дією митного збору..., навіть у тому випадку, якщо цей збір не має дискримінаційного або протекціоністського характеру, а оподатковуваний ним товар не конкурує з внутрішнім виробництвом» [3].

Термін «нетарифні заходи» (обмеження) охоплює велику групу різноманітних заходів фінансової, технічної, адміністративної, кредитної політики, а також заходів, спрямованих на захист навколишнього середовища, застосування яких перешкоджає зовнішній торгівлі товарами і послугами через те, що ці заходи ставлять іноземні товари у нерівні умови, створюючи різний режим для національних і іноземних товарів або по різному застосовують у відношенні товарів, що походять з різних країн.

До торговельних бар'єрів стали відносити все більшу кількість заходів, що раніше належали до внутрішньодержавної політики, що своєю чергою призвело до збільшення раніше не використовуваних методів нетарифних бар'єрів. А це в свою чергу призвело до тенденції, коли нетарифне регулювання посіло вагоме місце в міжнародній торгівлі. Як вже зазначалось, міжнародна торгівля регулюється державою через методи, що не відносяться до традиційного регулювання товаропотоків, тому і нетарифне регулювання зростає та приймає більш складні форми (табл. 1).

В цілому можна сказати, що основою системи технічного регулювання є технічні бар'єри. Система технічного регулювання є важливою для економіки країни в цілому, оскільки займає важливе місце у виробництві товарів, їх конкурентоспроможності, захисті навколишнього середовища, захисті життя та здоров'я людей.

Таблиця 1

Класифікація заходів нетарифного регулювання ЗЕД

Вид діяльності	Заходи	Група	Зміст
Імпорт	Технічні	A	Санітарні та фітосанітарні (СФС) заходи
		B	Технічні бар'єри у торгівлі (ТБТ)
		C	Передвідвантажувальна інспекція та інші формальності
	Нетехнічні	D	Групові торговельні захисні заходи (автоматичне ліцензування)
		E	Неавтоматичне ліцензування, квотування, заборонні та обмежувальні заходи (крім СФС та ТБТ)
		F	Тарифні (цінові) заходи контролю, включаючи додаткові податки і збори
		G	Фінансове регулювання
		H	Заходи, що впливають на конкурентоспроможність товарів
		I	Інвестиційні заходи
		J	Обмеження на розповсюдження товарів
		K	Обмеження на після продажні послуги
		L	Субсидії (виняток – експортні субсидії)
		M	Обмеження щодо державних закупівель
		N	Інтелектуальна власність
		O	Країна походження товару
Експорт	–	P	Експортні заходи (включаючи субсидії)

Джерело: [4, с. 19]

Технічні регламенти – особливо ті, які базуються на національних або регіональних стандартах замість міжнародних стандартів – можуть створити додаткові витрати для експортерів, оскільки вони прагнуть адаптувати їх до продуктів і процесів різних регуляторних вимог у всьому світі. Високі коефіцієнти покриття (близько 92–93%) та частотні показники (від 77–92%) для повідомлень СОТ та нетарифних методів ЄС показують широке розповсюдження технічних регламентів та їх важливий зв'язок з торгівлею товарами [5].

Термін «технічні регламенти» використовується для опису обов'язкової відповідності оцінки та інших технічних вимог, які впливають на товари. Це включає вимоги до: продуктів (наприклад, гранично допустимі рівні для ртуті в рибі), маркування (наприклад, необхідні харчові етикетки для харчових продуктів), процесів (наприклад, обов'язкові стандарти для управління небезпеками при використанні певних хімічних речовин); випробування (наприклад, необхідне тестування свинцевої фарби в дитячих іграшках).

Відповідність технічним регламентам вимагається законом для виходу товару на ринку, в той самий час як відповідність стандартам не потрібна. Однак, вимоги покупців або урядова інформація може призвести до зниження продажів продуктів, які не відповідають вимогам стандартів.

Директива ЄС 2015/1535 визначає технічні регламенти, як: технічні характеристики товару (товаром вважається будь-який виріб промислового чи сільськогосподарського виробництва); інші вимоги (включають вимоги до товару з метою захисту споживача чи навколишнього середовища та впливають на його життєвий цикл); правила обслуговування та правила, що забороняють виробництво, імпорту та просування товару (характеристика товару, рівень якості, маркування, упаковка, методи і процеси виробництва, та відповідність процедури оцінки відповідності) [6].

Процедура повідомлень згідно Директиви ЄС 2015/1535 дозволяє країнам члена ЄС отримати наступні переваги: виявляти нові бар'єри на внутрішньому ринку, перш ніж вони будуть мати будь-які негативні наслідки; знаходити протекціоністські заходи; держави-члени можуть визначати ступінь сумісності заявлених проектів до законодавства ЄС; забезпечити ефективний діалог між державами-членами та Комісією при оцінці повідомлених проектів; економічним операторам своєчасно адаптувати свою діяльність до майбутніх технічних регламентів (це право перевірки широко використовується економічними операторами, допомагаючи Комісії та національним органам влади виявляти будь-які бар'єри в торгівлі); виявити потреби в гармонізації на рівні ЄС [7]. Існує три типи технічних вимог. Технічні регламенти є обов'язковими вимогами, встановленими Урядами.

Межі між технічними регламентами та стандартами не завжди зрозумілі. Стаття 2.4 Угоди ТБТ взагалі зобов'язує членів СОТ застосовувати міжнародні стандарти як основу для своїх технічних регламентів. Так, стандарти в одній країні можуть бути обов'язковим технічним регламентом в іншій

країні, і Уряди можуть зробити цей стандарт технічним регламентом шляхом включення їх до закону.

Стандарти є добровільними і зазвичай розробляються групою зацікавлених сторін, таких як промисловість, споживачі, державні органи та дослідники. Стандарти можуть стати обов'язковими, якщо це буде прийнято державними органами. Оцінка відповідності стандартам – це такі процедури, як тестування, перевірка і сертифікація [8].

Стандарт – це документ, який встановлює вимоги до конкретного елементу, матеріалу, компоненту, системи або послуги, або докладно описує конкретний метод чи процедуру. Стандарти полегшують міжнародну торгівлю, забезпечуючи сумісність і функціональну сумісність компонентів, продуктів і послуг. Вони приносять користь виробникам і споживачам в плані зниження витрат, підвищення продуктивності і безпеки. Стандарти розробляються і визначаються в процесі обміну знаннями та досягнення консенсусу між технічними експертами, призначеними зацікавленими сторонами та іншими зацікавленими сторонами, включаючи бізнес, споживачів і екологічні групи.

Існує кілька різних типів стандартів. В основному стандарти включають вимоги і / або рекомендації щодо продуктів, систем, процесів або послуг. Стандарти також можуть бути способом опису методу вимірювання або тестування, або встановлення загальної термінології в конкретному секторі.

Європейські стандарти (EN) – це документи, які були ратифіковані однією з трьох європейських організацій зі стандартизації ISO, CEN, CENELEC або ETSI; визнаний компетентним в сфері добровільної технічної стандартизації згідно з Регламентом ЄС 1025/2012. Європейський стандарт «несе з собою зобов'язання бути реалізованим на національному рівні шляхом надання статусу національного стандарту та скасування будь-якого суперечливого національного стандарту». Слід зауважити, що Європейський стандарт автоматично стає національним стандартом в кожній з 34 країн-членів CEN-CENELEC [9].

Технічне регулювання, що має на меті забезпечення певних стандартів, в цілому позитивно впливає на міжнародну торгівлю та залучення інвестицій. Наслідки заходів ТБТ на диверсифікацію експорту залежать від самого виробника.

Узагальнюючи досвід Європейського Союзу, можна виділити декілька основних принципів технічного регулювання. Законодавча база країн-членів спирається на національні закони про стандартизацію, оцінку відповідності та акредитацію, а також на директиви Старого, Нового та Глобального підходів, директиви відповідальності за неякісну продукцію, модульний підхід. Стандарти, прийняті CEN/CENELEC, європейські та національні стандарти становлять нормативну базу. Стандарти носять виключно добровільний характер. Функції стандартизації, оцінки відповідності та ринкового нагляду покладено на окремі інституції. Кожні 3 роки проводиться перегляд та вдосконалення системи технічного регулювання [10, с. 4].

У цілому на економіку процес стандартизації має як негативний, так і позитивний вплив, а при більш детальному аналізі, впровадження стандартів сприятиме розвитку міжнародної торгівлі. Перше, про що слід зауважити, що наслідки впровадження стандартів для країни виробника можуть бути одночасно і позитивними, і негативними. Позаяк те, що для одних виробників стає перешкодою, іншим надає конкурентну перевагу на міжнародному ринку. А також, наслідки впровадження стандартів, що несуть негативний вплив в окремій галузі, з іншого боку можуть мати позитивний вплив на економіку в цілому.

Стандарти мають на меті частково виправити недосконалість ринку (що має причини, як-от нераціональна дія споживача, обставини, що надають споживачеві не повну інформацію, надмірна сегментація ринку), шляхом розподілу ресурсів та максимального добробуту суспільства. Говорячи про максимально можливий добробут шляхом використання наявних ресурсів, і є тим позитивним впливом, який можна отримати від впровадження стандартів. З недосконалості ринку можна отримати позитивні ефекти від впровадження стандартів.

По-перше, усунення наслідків інформаційної асиметрії для споживача. Виключно за умови володіння споживачем повної інформації про продукт, він має можливість зробити свій вибір на користь того, хто повністю відповідає його вподобанням. На жаль, така інформація надається споживачеві вкрай рідко, внаслідок чого результати щодо якості та безпечності товару він отримує після споживання, а інколи не отримує взагалі. В першому випадку товар відноситься до категорії «досвідні блага», а в другому – «довірчі блага». Оскільки виробник не зацікавлений в наданні повної інформації, що, на його думку, може призвести до недоотримання прибутку, споживач вимушений витрачати додаткові ресурси на отримання достовірної інформації про товар, а інколи і на наслідки споживання неякісного чи небезпечного товару. Слід наголосити, що існує проблема, коли споживач через недостатність інформації не може відрізнити неякісний товар від якісного, який своєю чергою є дорожчим (через необхідність покрити витрати виробника на виробництво якісного товару). А це своєю чергою призведе до насичення ринку неякісним товаром, або так званої ситуації «Ринок лимонів» [11, с. 65-66].

Стандарти в такому випадку виконують роль свого роду попередження: споживач має впевненість, що товар відповідної якості є безпечним. У свою чергу це дозволяє зменшити наслідки інформаційної асиметрії, а як результат, споживач диктує умови на ринку, змінюючи його структуру на користь більш якісного товару.

Слід зауважити, що для виробника теж існує інформаційна асиметрія. Стандарти в даному випадку сприяють зростанню конкуренції на ринку та зменшенню витрат на «репутацію», оскільки для виробника створення та підтримання позитивної репутації несе за собою додаткові витрати. Проте далеко не для всіх виробників є можливим понесення цих додаткових витрат.

По-друге, посилення позитивних та упередження негативних зовнішніх ефектів. Мережеві ефекти є найяскравішим прикладом позитивних ефектів. Суть цього ефекту в тому, що чим більше споживачів споживають даний товар, тим більше це приносить користі суспільству в цілому. Застосування стандартів є одним з прикладів багатьох мережевих ефектів. Уніфікація вимог до виробництва товару збільшує ринок споживання даного товару, що має позитивний ефект на продуктивність. Позитивний ефект в даному випадку полягає в створенні можливостей для зменшення запасів, покращенні поглибленої спеціалізації виробників, які формують виробничі ланцюги, посиленні конкуренції на ринку та можливостях економії на масштабах виробництва.

Не можна оминати і негативних ефектів. Насамперед слід згадати про наслідки, які можуть виникнути при неналежному застосуванні стандартів. Йдеться про випадки, коли: 1) застосування застарілих стандартів стає на перешкоді втіленню інновацій; 2) застосування стандартів має на меті виключно дискримінацію певних виробників, в результаті чого на ринку виникає не конкурентне середовище; 3) коли використання стандартів є занадто деталізованими та необґрунтовано жорсткими.

Наступним негативним ефектом є сегментація ринку. При наявності стандартів ринок поділяється на сегменти, в цьому випадку рівень конкуренції значно нижчий, ніж на єдиному ринку. В той же час стандартизація зменшує асортимент товарів, що представлені на ринку. Існує момент суперечності між двома цими пунктами. Зазвичай великі виробники отримують більші можливості для залучення інвестицій, оскільки впровадження стандартів є досить витратним, в такому випадку великі виробники мають можливість економити на масштабах. В цьому випадку також спостерігається нерівномірність розподілу негативних ефектів. З цього випливає наступний пункт негативних ефектів, а саме витрати на дотримання стандартів. В такому випадку витрати несуть як виробники, так і держава в цілому. В першому випадку – це витрати на створення системи контролю за характеристиками, в другому – витрати на їх дотримання. Слід наголосити, що виробники «платять двічі»: коли виробництво відбувається згідно вимог стандартів та під час проведення процедури оцінки відповідності.

Висновки з проведеного дослідження. Міжнародна торгівля є важливою та історично найпершою формою міжнародних економічних відносин. Однак відмінність в технічних характеристиках продукції перешкоджала розвитку поділу праці та поглибленню спеціалізації підприємств, гальмуючи підвищення продуктивності. До торгівельних бар'єрів стали відносити все більшу кількість заходів, що раніше належали до внутрішньодержавної політики, що в свою чергу призвело до збільшення раніше не використовуваних методів нетарифних бар'єрів. А це своєю чергою призвело до тенденції, коли нетарифне регулювання посіло вагоме місце в міжнародній торгівлі. Узагальнюючи досвід Європейського Союзу, можна виділити декілька основних принципів технічного регулювання. Законодавча база країн-членів спирається на національні закони про стандартизацію, оцінку відповідності та акредитацію. Стандарти полегшують міжнародну торгівлю, забезпечуючи сумісність і функціональну сумісність компонентів, продуктів і послуг. Вони приносять користь виробникам і споживачам в плані зниження витрат, підвищення продуктивності і безпеки. Втім, сказати однозначно, що стандарти мають позитивний чи негативний вплив на міжнародну торгівлю не можливо, з одного боку їх впровадження може мати позитивний вплив на технологічно розвинені сектори і в той самий час негативний вплив на сировинний сектор. Саме тому гармонізація та взаємовизнання стандартів є вкрай важлива, оскільки може суттєво зменшити негативний вплив на торгівлю.

Література

1. Технічні бар'єри та санітарні та фітосанітарні заходи в міжнародній торгівлі: види, тенденції розвитку, регулювання. Посібник державного службовця / За ред. І. В. Бураковського, К. Кравчука, В. Мовчан та ін. Київ, 2015. 243 с.
2. Салухіна Н. Г., Язвінська О. М. Стандартизація та сертифікація товарів і послуг: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 336 с.
3. Торгівельна політика: порівняльно-правове дослідження відповідності законодавства України *acquis communautaire* Європейського Союзу. URL: <https://old.minjust.gov.ua/file/23518.docx> (дата звернення: 22.10.2018).
4. Іванов Л., Янушкевич Д. Технічні бар'єри у міжнародній торгівлі. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. № 2. С. 15–30.

5. Okun-Kozlowicki J. Standards and Regulations: Measuring the Link to Goods Trade. URL: https://www.trade.gov/td/osip/documents/osip_standards_trade_full_paper_2016.pdf (дата звернення: 22.10.2018).
6. What is a technical regulation? URL: <http://ec.europa.eu/growth/tools-databases/tris/en/about-the-20151535/what-is-a-technical-regulation/> (дата звернення: 22.10.2018).
7. The aim of the 2015/1535 Procedure. URL: <http://ec.europa.eu/growth/tools-databases/tris/en/about-the-20151535/the-aim-of-the-20151535-procedure/> (дата звернення: 22.10.2018).
8. Technical regulations and standards. URL: <http://www.opentradegate.se/Procedures/Technical-requirements-for-products/Technical-regulations-and-standards/> (дата звернення: 22.10.2018).
9. What is a European Standard (EN)? URL: <https://www.cencenelec.eu/standards/DefEN/Pages/default.aspx> (дата звернення: 22.10.2018).
10. Віткін Л. Світовий досвід та стратегія розвитку систем технічного регулювання. *Стандартизація. Сертифікація. Якість*. 2013. № 4. С. 3-11.
11. Шевченко О. О. Історія економіки та економічної думки: сучасні економічні теорії: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.

References

1. Burakovskiy, I., Kravchuk K., Movchan, V. et al. (eds.) (2015), *Tekhnichni bariery ta sanitarni ta fitosanitarni zakhody v mizhnarodnii torhivli: vydy, tendentsii rozvytku, rehuliuвання. Posibnyk derzhavnoho sluzhbovtzia* [Technical barriers and sanitary and phytosanitary measures in international trade: types, trends of development, regulation. Public servant's manual], Kyiv, Ukraine, 243 p.
2. Salukhina, N.H. and Yazvinska, O.M. (2010), *Standartyzatsiia ta sertyfikatsiia tovariv i posluh* [Standardization and certification of goods and services], textbook, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, 336 p.
3. Trade policy: comparative legal research of compliance of the legislation of Ukraine with the acquis communautaire of the European Union. available at: <https://old.minjust.gov.ua/file/23518.docx> (access date October 22, 2018).
4. Ivanov, L. and Yanushkevych, D. (2016), "Technical barriers in international trade", *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, no. 2, pp. 15–30.
5. Okun-Kozlowicki J. (2016), "Standards and Regulations: Measuring the Link to Goods Trade", available at: https://www.trade.gov/td/osip/documents/osip_standards_trade_full_paper_2016.pdf (access date October 22, 2018).
6. "What is a technical regulation?", available at: <http://ec.europa.eu/growth/tools-databases/tris/en/about-the-20151535/what-is-a-technical-regulation/> (access date October 22, 2018).
7. "The aim of the 2015/1535 Procedure", available at: <http://ec.europa.eu/growth/tools-databases/tris/en/about-the-20151535/the-aim-of-the-20151535-procedure/> (access date October 22, 2018).
8. "Technical regulations and standards", available at: <http://www.opentradegate.se/Procedures/Technical-requirements-for-products/Technical-regulations-and-standards/> (access date October 22, 2018).
9. "What is a European Standard (EN)?", available at: <https://www.cencenelec.eu/standards/DefEN/Pages/default.aspx> (access date October 22, 2018).
10. Vitkin, L. (2013), "World experience and strategy of development of technical regulation systems", *Standartyzatsiia. Sertyfikatsiia. Yakist*, no. 4, pp. 3-11.
11. Shevchenko, O.O. (2012), *Istoriia ekonomiky ta ekonomichnoi dumky: suchasni ekonomichni teorii* [History of Economics and Economic Thought: Modern economic theory], tutorial, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, 280 p.

Стаття надійшла до редакції 02.11.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор Тернопільського національного економічного університету В.І. Гринчуцький

УДК 330.341

JEL Classification F 300, F 390, F 490

Кафтя М.А.,
аспірант* кафедри міжнародного обліку та аудиту
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет ім. В. Гетьмана»

АМЕРИКАНСЬКА МОДЕЛЬ МІЖНАРОДНОГО ФІНАНСОВОГО ПОРЯДКУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Kaftia M.A.,
postgraduate student at the department
of international accounting and auditing,
Kyiv National Economic University named after V. Hetman

AMERICAN MODEL OF INTERNATIONAL FINANCIAL ORDER: PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

Постановка проблеми. Об'єктивним результатом усіх змін у системі світового фінансового порядку кінця XIX – початку XX століть стає його модифікація у напрямку докорінної зміни владних відносин у міжнародних грошово-кредитних і фінансових операціях. Йдеться насамперед про подальшу їх регіональну фрагментацію, «розмивання» владних компетенцій цілої низки національних фінансових інститутів, переміщення центру світової фінансової влади від Лондона до Нью-Йорка. З цього часу бере свій початок Американська модель світового фінансового порядку з притаманними їй механізмами управління світовою кредитною практикою, організацією грошово-кредитних операцій, режимами обмінних курсів, інструментами регулювання платіжних балансів, інструментами контролю за транскордонними потоками капітальних ресурсів та важелями забезпечення міжнародної ліквідності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сутності та причин виникнення Американської моделі світового фінансового порядку викликає значний інтерес як у зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Зокрема, дослідженням даної проблематики займалися Дж. Кейнс, Р. Дж. Пленге, І. Фішер, Дж. Хоутрі [3; 5; 7], які виступали як прихильник переведення на модель твердих валютних курсів з формуванням ефективної наднаціональної системи регулювання міжнародних торговельно-економічних і валютно-фінансових відносин. С. Боринець, Д. Лук'яненко, З. Луцишин, А. Поручник, Я. Столярчук, Б. Соболев, О. Шаров [2; 4; 6] та інші досліджували еволюцію світової валютної системи та світовий фінансовий порядок. Проте варто зазначити, що найбільш актуальні питання цієї проблематики розкриті не повною мірою та недостатньо вивчені, а саме наростаюча залежність світогосподарської системи від макроекономічної динаміки Сполучених Штатів Америки і перманентних коливань обмінного курсу американського долара.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення історичних етапів формування Американської моделі світового фінансового порядку та проведення порівняльного аналізу основних елементів Бреттон-Вудської та Ямайської валютних систем. Дослідження та окреслення позитивних і негативних аспектів еволюції Бреттон-Вудської та Ямайської валютних систем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Є всі підстави стверджувати, що Американська модель світового фінансового порядку зародилась ще у надрах його Британської моделі. Підтвердженням цього є, зокрема, той факт, що саме за часів панування у міжнародних відносинах британського фунта спостерігається суттєве зміцнення конкурентної диспозиції й американського долара. Його піднесення на вершину світової валютної ієрархії у кінці XIX ст. було обумовлено не тільки чисто економічними чинниками нарощування конкурентоспроможного впливу Сполучених Штатів Америки на світову фінансово-економічну систему, але й цілою низкою політичних факторів. Вони пов'язані насамперед з орієнтацією багатьох країн світу на доларизацію своїх національних економік з метою їх інтеграції у світове господарство, створення сприятливого інвестиційного клімату, досягнення фінансової та цінової стабільності, зміцнення економічних зв'язків з США, забезпечення стійкості національної фінансової системи до дії зовнішніх фінансових шоків, а також нагромадження іноземної валюти в якості універсального офіційного платіжного засобу. Як результат – у другій половині 1920-х років американський долар упевнено потіснив позиції британського фунта стерлінгів,

* Науковий керівник: Галенко О.М. – д.е.н. професор, завідувач кафедри міжнародного обліку і аудиту ДВНЗ КНЕУ ім. В. Гетьмана

набувши конкурентного статусу валюти міжнародних цін і міжнародних розрахунків економічних агентів різної національної належності. А вже станом на 1924 р. загальний вартісний обсяг номінованих в американських доларах офіційних валютних резервів, що були нагромаджені центральними банками і урядами різних країн, перевершив резерви, номіновані у британських фунтах стерлінгів [1, с. 58].

Характеризуючи розвиток монетарних моделей міжнародного економічного порядку у колоніальний період світогосподарського розвитку, слід відзначити, що розпад світових колоній завжди спричиняв «перезавантаження» системи міжнародних фінансів на якісно нових парадигмальних, інструментальних і регуляторних засадах. Так, розпад у ХХ ст. колоніальних імперій та заміна золота на емітовані колишніми метрополіями національні паперові гроші сформували усталені передумови для динамічного розвитку фінансового глобалізму. Дані процеси набули особливо потужного імпульсу розвитку після Другої світової війни. Вона значною мірою загострила світові монетарні проблеми насамперед з причини фактичної денаціоналізації грошей, що все ще формально залишалися національними за походженням [2, с. 91].

Післявоєнний період еволюційного розвитку міжнародного фінансового порядку пов'язаний передусім з подальшим нарощуванням економічної, інвестиційно-фінансової, інноваційно-технологічної і військової могутності Сполучених Штатів, які власне і виступили головним ініціатором демонтажу Генуезької валютної системи і створення на її «уламках» Бреттон-Вудської валютної системи. Саме вона змогла розв'язати увесь «вузол» монетарних суперечностей, що нагромадились у світовій фінансовій системі у післявоєнний період, створивши доволі сприятливе середовище для відродження світового господарства. Йдеться насамперед про законодавче закріплення на наднаціональному рівні принципу золотовалютного стандарту, збереження за золотом функції розрахункового засобу у міжнародній торгівлі, надання центральним банкам різних країн можливостей щодо обміну наявної у них маси американських доларів на золото за фіксованим курсом, диверсифікацію валютної структури світових резервних і платіжних засобів (золото, американський долар, британський фунт стерлінгів), а також системну інституціоналізацію світового валютно-кредитного і фінансового управління через заснування відповідних міжнародних організацій (Групи Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції і розвитку) [3, с. 103].

Бреттон-Вудська система базувалась на валютному верховенстві американського долара, що утвердився насамперед завдяки нагромадженню Сполученими Штатами Америки золотим запасам. Її теоретичним підґрунтям стало кейнсіанство, що базується, як відомо, на методології основі щодо необхідності значного розширення функцій державного управління соціально-економічними процесами. Серед них головну роль, на думку Дж. Кейнса, мають відігравати регулювання процентної ставки на кредитний капітал з метою стимулювання державою інвестиційної активності в економіці, прискорення темпів макроекономічного зростання, мультиплікаційного розширення платоспроможного попиту та збільшення розриву між вартістю кредитного капіталу та очікуваною нормою рентабельності капіталовкладень у різного роду інвестиційні проекти. Як прихильник великої грошової маси в обігу, Дж. Кейнс одночасно наполягає на необхідності реалізації державою жорсткої грошово-кредитної і податкової політики, дефіцитному фінансуванні державних витрат у кризові періоди національних бізнес-циклів, регулюванні системи державних закупівель, а також всебічному розвитку систем соціального забезпечення широких верств населення, у тому числі на основі пільгового кредитування його споживчих потреб та виділення прямих грошових трансфертів з державного бюджету [4, с. 90].

У контексті ж теоретичного пояснення сутності міжнародного фінансового порядку кейнсіанство спирається на основоположну методологічну ідею щодо необхідності відмови світової валютно-фінансової системи від золотого стандарту і її переведення на модель твердих валютних курсів з формуванням ефективної наднаціональної системи регулювання міжнародних торговельно-економічних і валютно-фінансових відносин [5, р. 65]. Дана ідея знайшла своє відображення, зокрема, у розробленій Дж. Кейнсом, Р. Дж. Хоутрі, Дж. Пленге і І. Фішером теорії регульованої валюти, згідно якої регулювання валютних курсів має здійснюватися незалежно від золота і включати важелі й інструменти регулювання центральними банками країн грошового обігу і кредитних відносин з метою забезпечення цінової стабільності. Своєю чергою, теорія нейтральних курсів у поясненні базових основ теорії міжнародного фінансового порядку акцентує основну увагу на розрахунку так званого рівноважного валютного курсу, здатного забезпечити тимчасову рівновагу платіжного балансу без цюнайменших змін у системі міжнародних розрахунків [6, с.48].

У рамках Бреттон-Вудської системи американський долар здобув монопольну валютну гегемонію і перетворився на стандарт світової валютної системи. Тільки американський долар аж до кінця 1949 р. зміг зберегти свій золотий вміст, встановлений ще у 1934 р., при тому що його внутрішня купівельна спроможність знизилась порівняно з довоєнним періодом майже удвічі. Своєю чергою, за умов зниження обмінних курсів національних валют інших країн відносно американського долара останній став домінуючим міжнародним розрахунковим засобом, валютою інтервенційних заходів центральних банків і головною валютою офіційних резервних активів.

Потужним фактором нарощування конкурентоспроможного впливу американського долара на світову монетарну систему стають також процентні ставки у США, що упродовж другої половини 1940-х – 1960-х років утримувались на відносно низькому рівні. Це забезпечило не тільки усталену динаміку макроекономічного зростання у Сполучених Штатах Америки, але й стрімке зростання заробітних плат працівників усіх освітньо-кваліфікаційних рівнів, матеріального добробуту американських домогосподарств та небачений до тих пір «розквіт» американського фінансового ринку і транснаціонального бізнесу як основи світової економічної експансії цієї наддержави.

Великомасштабний експорт американського капіталу створив потужний монетарний базис для зміцнення конкурентного статусу американського долара у міжнародних валютно-фінансових відносинах, залучаючи у монетарну залежність від США національні економіки країн Європи і Японії. Як справедливо відзначає з цього приводу Дж. Хоулі, де-факто кредитування Сполученими Штатами Америки іноземних урядів, приватних осіб та підприємницьких структур де-факто перетворюють США на світовий центральний банк, здатний формувати глобальну ліквідність, сприяти розширенню торгівлі, одночасно обслуговуючи довгостроковий дефіцит платіжного балансу [7].

Однак, не дивлячись на явні конкурентні переваги Бреттон-Вудської моделі світового монетарного порядку, вже у кінці 1960-х років вона дедалі більшою мірою починає себе заперечувати, породжуючи якісно нові міждержавні суперечності у фінансово-монетарній сфері. Йдеться насамперед про нездатність Бреттон-Вудських міжнародних угод стабілізувати обмінні курси валют західноєвропейських країн, коли до девальвації (чи ревальвації) своїх валют вдалися 37 країн. Навіть американський долар з 1960-х років починає різко втрачати свою купівельну спроможність: у період 1950-1991 рр. вона знизилась на 76,8% у цінах виробників та на 82,3% у цінах покупців. При цьому, якщо у 1950-1970-х роках зниження купівельної спроможності долара за цінами на споживчі товари знизилась на 38%, то з 1970 р. до 1991 р. – на 70,2% [8, с. 38].

Конкурентні позиції американського долара у світовій монетарно-фінансовій системі залишались стійкими до середини 1960-х років, а згодом, під впливом післявоєнного економічного відродження Японії і країн Західної Європи, починають послаблюватись у зв'язку з виходом у світовий валютний авангард німецької марки й японської ієни. Водночас динамічне нарощування обсягів відтоку з економіки США довгострокового міжурядового і корпоративного капіталу на тлі ескалації в'єтнамського конфлікту у кінці 1960-х років стає причиною довгострокового наростання дефіциту платіжного балансу цієї країни. Вже з другої половини 1970-х років він у всезростаючих масштабах починає фінансуватись за рахунок іноземних центральних банків, що тримають американські долари як офіційні валютні резерви, а також номінованих у доларі фінансових ресурсів приватних осіб і бізнес-структур.

Ще одним потужним фактором послаблення конкурентної диспозиції американського долара у світовій монетарно-фінансовій системі стали нафтові шоки 1970-х років. Вони справили потужний дестабілізуючий вплив на економіки практично усіх розвинутих країн світу, які зіштовхнулись з так званим «довгим бумом» 1950-х – 1960-х рр. та податковою кризою, що стала результатом поєднання у макроекономічній політиці інструментів економічної «стагфляції» з механізмами нарощування попиту на державні витрати. У результаті суттєвих змін зазнали соціально-економічні і політичні відносини влади і суспільства як вираження національного багатства суспільства. На стрімке підвищення нафтових котирувань найпершим відреагував фінансовий ринок США у формі зростання облікової ставки та зниження біржових індексів. Так, у кінці 1973 р. – на початку 1974 р. на його акційному сегменті спостерігаються застійні явища, пов'язані з переходом інвесторів у сегмент облігаційного ринку, де дохідність інструментів значно зросла. Вже у 1975 р. ВВП Сполучених Штатів Америки став стрімко зменшуватись, а річна інфляція перевищила 10% [9, с. 66], що на тлі «холодної війни» та наростаючого протистояння західних держав з країнами радянського табору стає причиною наростаючої економічної рецесії американської економіки і послаблення конкурентної диспозиції американського долара у міжнародних монетарних відносинах.

Глибокий вузол суперечностей американського фінансового порядку породжений також наростанням невідповідності між міжнародним характером використання і національною природою грошових одиниць. Дана суперечність, що була сформульована ще у 1960 р. у так званому «парадоксі Триффіна», виявляється у такому: сучасний механізм емісії світових грошей (насамперед американського долара) не пов'язаний з процесами створення реальної вартості. Відтак – у світовій фінансово-монетарній системі постійно нагромаджуються «зайві» гроші [8, с. 41]. На тлі надмірної складності і нестабільності процесів формування і підтримування центральними банками різних країн своїх офіційних валютних резервів, а також наявних методичних відмінностей у формуванні їх вартісних обсягів і структури це не дає змоги підтримувати довгострокову стабільність курсів ключових резервних валют.

Системна дія усіх зазначених вище факторів у другій половині 1970-х років призводить до чергового «перезавантаження» світової монетарної системи у форматі Ямайської валютної системи, яка базується на запровадженні стандарту спеціальних прав запозичень (що прийшов на зміну золотодевізному стандарту), юридичному завершенні процесу демонетизації золота, відміні його офіційної ціни, золотих паритетів та розміну американських доларів на золото, а також наданні

країнам права вибору режиму валютного курсу. На рис. 1. зображено еволюцію моделей світового монетарного порядку з відображенням її головних векторних напрямів та детермінантів, що дає змогу сформулювати цілісне уявлення щодо її історичної логіки та рушійних сил трансформації.

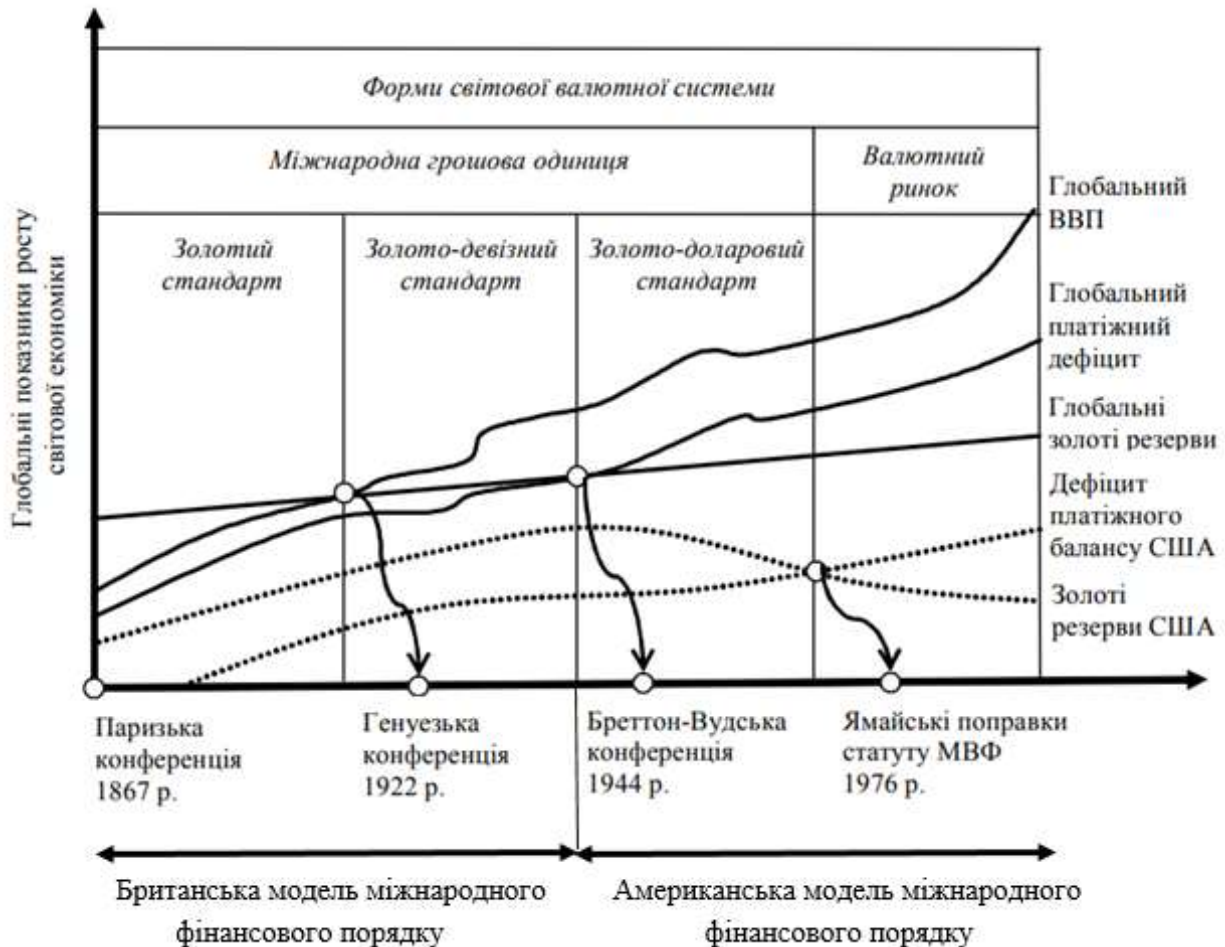

Рис. 1. Еволюція моделей світового монетарного порядку

Джерело: [10, с. 218]

Запровадження у світову фінансову практику принципів Ямайської монетарної системи стало потужним драйвером розвитку економіки Сполучених Штатів Америки на основі безконтрольної емісії долара. Він здобув статус провідної валюти у світових валютних резервах і головного розрахункового засобу у системі міжнародних розрахунків. Про це свідчить, зокрема, той факт, що у кінці 1980-х років американський долар використовувався у 90 % усіх реалізованих валютних операцій на світовому фінансовому ринку. Принагідно особливо відзначити, що його роль практично не змінилась навіть після запровадження в обіг єдиної європейської валюти євро, зокрема, у 2016 р. у 88% здійснюваних конверсійних валютних операцій проміжною валютою був долар США, у 31% операцій – євро, 22% – японська ієна, 13% – у фунт стерлінгів і 4% – у китайський юань [11, с. 229]. Це свідчить про те, що американський долар характеризується найнижчими операційними витратами на здійснення валютних операцій, розмір яких визначається масштабами його використання міжнародними економічними агентами як розрахункового засобу. Загалом же, упродовж 1980-2015 рр. частка американського долара у валютній структурі міжнародних облігацій в обігу стабільно становила від 40 до 50%, а у валютній структурі депозитів небанківського сектору в іноземних банках – від 50 до майже 70% відповідно (табл. 1).

Ямайська модель міжнародного фінансового порядку поклала також початок панування неоліберальної парадигми його регулювання. Йдеться про такі її головні риси, як значне пом'якшення державного регулювання банківського сектору і транскордонного руху фінансового капіталу. Як результат – позбавлення національних урядів традиційних схем реалізації стабілізаційних фінансових механізмів й інструментів [4, с. 7], а відтак – «запуск» усталених механізмів світових фінансових криз з причин значного ускладнення інструментальної структури фінансового ринку.

Таблиця 1

Валютна структура світового приватного фінансового портфеля у 1981-2015 рр., %

Рік	Долар США	Німецька марка	Французький франк	Євро	Японська ієна	Фунт стерлінгів	Інші валюти	Усього
<i>Валютна структура міжнародних облігацій в обігу</i>								
1981	52,6	...	...	...	6,9	...	40,5	100,0
1985	56,7	9,1	0,6	...	7,6	3,4	22,6	100,0
1991	39,1	9,6	2,8	...	12,2	8,3	28,0	100,0
1996	37,7	12,0	6,1	...	14,0	8,3	22,0	100,0
2001	50,7	...	...	31,7	6,0	7,4	4,2	100,0
2006	36,4	...	...	47,3	2,8	8,2	5,2	100,0
2011	40,7	...	...	42,2	2,7	7,4	7,0	100,0
2015	42,7	...	...	39,2	1,9	9,6	6,6	100,0
<i>Валютна структура депозитів небанківського сектору в іноземних банках</i>								
1981	68,9	...	...	...	...	...	31,1	100,0
1985	69,2	9,3	1,4	...	3,8	0,9	15,4	100,0
1991	57,8	14,2	2,5	...	4,0	1,4	20,1	100,0
1996	46,5	16,2	1,2	...	3,3	5,8	27,0	100,0
2001	45,1	...	...	25,4	3,3	6,0	20,2	100,0
2006	47,8	...	...	27,6	2,8	9,0	12,8	100,0
2011	50,0	...	...	27,1	2,8	6,3	13,8	100,0
2015	50,6	...	...	24,2	2,6	5,7	16,9	100,0

Джерело: [11, с. 230]

Не слід скидати з рахунків і потужного впливу неоліберальної політики на офшоризацію глобального бізнесу та світової кредитної практики, що виявляється, зокрема, у масштабній реструктуризації транснаціональної корпоративної і банківської діяльності у напрямку агресивного оподаткування та оптимізації податкових платежів. Так, нині понад 25% глобального капіталу і 60% транскордонних фінансових потоків циркулюють через офшорні зони, через які щороку «відмивається» близько 600 млрд дол. США грошей, отриманих незаконним способом і щороку ця сума неухильно збільшується. Таким чином, сучасний монетарний механізм конкурентоспроможного впливу найрозвинутіших держав на структурні параметри світового ринку і систему міжнародних фінансів пов'язаний насамперед з процесами нагромадження у тих чи інших країнах (чи регіонах) глобального фінансового капіталу, їх участю у міжнародних фінансово-кредитних й інвестиційних процесах, належністю національних валют країн до переліку світових резервних, здатністю останніх виконувати функції грошей (особливо функції світових грошей) та бути глобальною валютою фондування.

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнюючи наведене вище, відзначимо, що структурна динаміка розвитку міжнародної монетарної системи завжди відбивала головну економічну суперечність суспільного розвитку, а саме: між формою організації монетарних відносин та розвитком виробничих сил. Дана суперечність з часу набуття Ямайською валютною системою чинності сформувала потужний самопідтримувальний механізм відтворення у глобальному масштабі головної світогосподарської диспропорції – можливості розширення суспільного споживання понад величину створеного за певний період часу валового продукту. Це породжує на глобальному витку світогосподарського розвитку якісно нові виклики і суперечності, пов'язані насамперед з реалізацією центральними банками грошово-кредитної політики, механізмами функціонування національних грошових систем, збалансуванням попиту і пропозиції грошей, постійною волатильністю валютних обмінних курсів, забезпеченням міжнародної ліквідності, управлінням офіційними золотовалютними резервами країн, постійним зниженням купівельної спроможності грошей, підвищенням рівня монетизації національних економік за одночасного зниження швидкості грошового обігу, а також міжнародним характером використання і національною природою грошових одиниць.

Сучасний монетарний формат міжнародного економічного порядку може бути кваліфікований як пост-Бреттон-Вудський, що характеризується переходом від моноцентризму до поліцентризму з тимчасовим відновленням ролі монетарних металів. При цьому наростаюча залежність світогосподарської системи від макроекономічної динаміки Сполучених Штатів Америки і перманентних коливань обмінного курсу американського долара за своєю природою й іманентними

рисами відбиває ключову суперечність між державною формою і монетарним речовим змістом розвитку світового фінансового ринку.

Література

1. Эйхенгрин Б. Непомерная привилегия: Взлет и падение доллара. Москва, 2013. 320 с.
2. Соболев Б. В. Світовий фінансовий порядок та національна кредитна стратегія. *Актуальні питання сучасної світової економіки і МЕН*. 2013. Вип. 115 (1). С. 89-93.
3. Колінець Л. Б. Трансформація світового фінансового порядку: роль кейнсіанства та неолібералізму. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Вип. 8. Частина 1. С. 102-105.
4. Антициклічне регулювання ринкової економіки: глобалізаційна перспектива: монографія / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Я. М. Столярчук та ін.; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Д. Г. Лук'яненка та д-ра екон. наук, проф. А. М. Поручника. Київ: КНЕУ, 2010. 334 с.
5. Keynes J. M. A Tract on Monetary Reform. London: Macmillan and Co., Limited, 1923. P. 58-67.
6. Новак С. М., Сергієнко О. В. Еволюція теорій валютного курсу. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. Фінансовий ринок України: стабілізація та євроінтеграція: зб. наук. праць. НАН України. Інститут регіональних досліджень. Львів, 2010. Вип. 1 (81). С. 46-58.
7. Hawley J. P. Dollars and Borders: US Government Attempts to Restrict Capital Flows, 1960–1980. New York: M.E. Sharpe, 1987. 218 p.
8. Мищенко С. В. Основные противоречия современных денежных систем и механизмы обеспечения их устойчивости. *Известия Санкт-Петербургского университета экономики и финансов*. 2012. № 3. С. 33-43.
9. Мошенский С. З. Хаос и синергия: Рынок ценных бумаг постиндустриальной эпохи. Киев: ВБ «Випол», 2018. 504 с.
10. Новак С. М. Еволюція світової валютної системи. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2014. № 1. С. 213-220.
11. Кудряшова И. В., Плешакова М. В. Роль современных мировых валют в частном секторе. *Вестник ВолГУ. Серия 3: Экономика, Экология*. 2017. Том 19. № 3. С. 224-233.

References

1. Eichengreen, B. (2013), *Nepomernaya privilegiya: Vzlet i padeniye dollara* [Exorbitant Privilege: The Rise and Fall of the Dollar], Moscow, Russia, 320 p.
2. Sobolev, B.V. (2013), "The world financial order and national credit strategy", *Aktualni pyannia suchasnoi svitovoi ekonomiky i MEN*, iss. 115 (1), pp. 89-93.
3. Kolinets, L.B. (2016), "Transformation of world financial order: the role of keynesianism and neoliberalism", *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo. iss. 8, part 1, pp. 102-105.
4. Lukianenko, D.H., Poruchnyk, A.M., Stoliarchuk, Ya.M. et al. (2010), *Antytsyklichne rehuliuвання rynkovoi ekonomiky: hlobalizatsiina perspektyva* [Countercyclical regulation of market economy: the globalization perspective], monograph, KNEU, Kyiv, Ukraine, 334 p.
5. Keynes, J.M. (1923), *A Tract on Monetary Reform*, London: Macmillan and Co., Limited.
6. Novak, S.M. and Serhiienko, O.V. (2010), "The evolution of exchange rate theories", *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*. Finansovyi rynek Ukrainy: stabilizatsiia ta yevrointehratsiia: zb. nauk. prats, NAN Ukrainy, Instytut rehionalnykh doslidzhen, iss. 1 (81), pp. 46-58.
7. Hawley, J.P. (1987), *Dollars and Borders: US Government Attempts to Restrict Capital Flows, 1960–1980*, New York: M.E. Sharpe, 218 p.
8. Mishchenko, S.V. (2012), "Main contradictions of modern monetary systems and mechanisms to ensure their stability", *Izvestiya Sankt-Peterburgskogo universiteta ekonomiki i finansov*, no. 3, pp. 33-43.
9. Moshenskiy, S.Z. (2018), *Khaos i sinergiya: Rynok tsennykh bumag postindustrialnoy epokhi* [Chaos and Synergy: The Securities Market of the Post-Industrial Epoch], Vipol VB, Kyiv, Ukraine, 504 p.
10. Novak, S.M. (2014), "Evolution of the global monetary system", *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky*, no. 1, pp. 213-220.
11. Kudryashova, I.V. and Pleshakova, M.V. (2017), "The role of modern world currencies in private sector", *Vestnik VolGU, Seriya 3: Ekonomika, Ekologiya*, Vol. 19, no. 3, pp. 224-233.

Стаття надійшла до редакції 26.10.2018 р.

Рецензент: д.е.н. професор, завідувач кафедри міжнародного обліку і аудиту ДВНЗ КНЕУ ім. Гетьмана О.М. Галенко

ЕКОНОМІКА ТА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

УДК 331.101.126

JEL Classification J01, I123

Ломоносова О.Е.,
*канд. екон. наук, доцент, завідувач кафедри економіки
Херсонська філія Національного університету
кораблебудування імені адмірала Макарова*

ПЛАНУВАННЯ РОБОТИ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В КОНТЕКСТІ ВИКОНАННЯ НОРМАТИВНИХ ВИМОГ ДО РІВНЯ ЇХ НАУКОВОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ АКТИВНОСТІ

Lomonosova O.E.,
*cand.sc.(econ.), assoc. prof., head of economics department,
Kherson Branch of Admiral Makarov
National University of Shipbuilding*

PLANNING OF WORK OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL WORKERS IN THE CONTEXT OF FULFILMENT OF NORMATIVE REQUIREMENTS TO THE LEVEL OF THEIR SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL ACTIVITY

Постановка проблеми. Забезпечення інноваційного розвитку будь-якої країни та перетворення її економіки на економіку знань вимагають підвищення ефективності використання одного з ключових ресурсів сучасності – людського інтелектуального капіталу. В Україні відбуваються процеси поступового акумулювання все більшої частини працівників з науковими ступенями та вченими званнями в системі вищої освіти [1]. В ній сьогодні зосереджено більше 70% усіх науковців. Це дає змогу сподіватися на перетворення вищої освіти на високоінтелектуальний сектор економіки і очікувати суттєвого підвищення ролі та значення університетів як центрів розвитку інтелектуального потенціалу України та її регіонів. Одночасно підвищуються вимоги до науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти (ЗВО).

Слід зазначити, що праця викладачів ЗВО та її результативність завжди привертала і продовжують привертати значну увагу не тільки працівників вищої школи, але й науковців, роботодавців, політиків, широку громадськість. Це зумовлено не тільки роллю науково-педагогічних працівників у сучасному суспільстві, а й особливостями їх праці. Відносячись до сфери розумової діяльності, причому найбільш складної, і маючи яскраво виражений гетерогенний характер, праця науково-педагогічних працівників передбачає виконання різнопланових, найрізноманітніших видів робіт і завдань. Характерними рисами праці викладачів вищої школи є її креативність та інноваційність, вона передбачає глибокі теоретичні знання викладачів та володіння практичними навичками у своїй предметній області, педагогіці, менеджменті, філософії [2, с. 38, с. 48]. Складність, креативність та різноплановість праці науково-педагогічних працівників складає підґрунтя для її дослідження за багатьма напрямками й різноманітними аспектами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний інтерес викликають проблеми планування й організації праці науково-педагогічних працівників. Передусім це відноситься до правових аспектів обліку праці викладачів. Вони розглядаються у працях Красюк Т. В. [3; 4], Грбової А. А. [5], Масікевича Ю. Г. [6] та ін.

Значний інтерес викликають завдання формування та розподілу навчального навантаження. Вони, як правило, вирішуються за допомогою математичного моделювання та застосування інформаційних технологій. Так, в [7] вирішується задача автоматизованого планування навчальної роботи та її розподілення між виконавцями. Одночасно виконуються розрахунки планованої трудомісткості навчальної роботи для ЗВО в цілому, а також для його окремих факультетів, кафедр,

спеціальностей, академічних груп, навчальних дисциплін. При цьому для кожного науково-педагогічного працівника автоматично створюється перша частина його індивідуального плану «Навчальна робота».

Найбільша кількість досліджень спрямована на удосконалення розподілу навчального навантаження між науково-педагогічними працівниками. Це розробки та дослідження С. О. Варламової, О. В. Белобородової й А. В. Затонського [8], Є. Р. Мунтян і Е. А. Коржинського [9], С. М. Нестеренкова та Б. В. Нікульшина [10], С. В. Тархова і С. Н. Султанової [11] тощо.

Менше уваги приділяється плануванню та розподілу між викладачами кафедри методичної, навчальної, організаційної та інших видів робіт, які складають так звану «другу половину» дня. Ці питання розглядаються в наукових працях О. Ю. Шахової [12], О. М. Гущиної [13], а також деяких інших.

В певній частині досліджень здійснені спроби одночасного врахування обсягів навчальної, методичної, наукової й інших видів робіт, що плануватиметься викладачам. Наприклад, О. В. Григораш плановий обсяг навчального навантаження кожного викладача ставить в залежність від результатів, досягнутих викладачами у минулому навчальному році, що, на його думку, дозволяє підвищити ефективність роботи кафедри [14]. Викладачам, які досягли високих результатів у методичній, науковій та організаційній роботі, знижується аудиторне навантаження шляхом його включення до індивідуальних планів тих, хто позааудиторній роботі не приділяє належної уваги.

Так само, В. І. Кучерюк, О. Л. Уманська та Н. А. Кривчун при розподілі навчального навантаження між викладачами кафедри враховують досягнення у методичній, науковій та організаційній роботі. Але термін, за який враховуються результати, становить три роки, що дає змогу нівелювати нерівномірні результати наукової роботи, яка виконується декілька років, і матеріали досліджень публікуються лише через певний час [15].

Переважає більшість авторів для розподілу як навчального навантаження, так і для планування робіт, що входять до «другої половини дня», також використовують математичні моделі та обчислювальну техніку. Причому часто одна й та ж сама мета досягається у різний спосіб, який не вносить нічого нового у розв'язання поставлених завдань. Слід також зазначити, що певна частина запропонованих методів розподілу робіт має демонстраційний характер.

Незважаючи на велику кількість наукових досліджень і праць, присвячених проблемам організації та планування роботи науково-педагогічних працівників, далеко не усі з них можна вважати вирішеними. Наприклад, розв'язуючи завдання розподілу навчального навантаження та позааудиторної роботи, автори не дають обґрунтованих рекомендацій щодо формування загального обсягу методичної, наукової, організаційної й інших робіт, що має виконуватися у планованому періоді кафедрою та окремими науково-педагогічними працівниками.

Періодично у зв'язку з підвищенням вимог до науково-педагогічних працівників виникають нові завдання з планування й організації їхньої праці. У теперішній час виникла необхідність підтвердження кожним науково-педагогічним працівником певного рівня своєї наукової та професійної активності.

Постановка завдання. Вперше необхідність підтвердження наукової та професійної активності викладачів вищої школи України з'явилася у 2017 році, що було передбачено Постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187 «Про затвердження Ліцензійних умов» [16]. Згідно з даною постановою науково-педагогічні та наукові працівники, які здійснюють освітній процес, повинні мати певний рівень наукової та професійної активності, який засвідчується виконанням не менше трьох видів та результатів з числа тих, що перелічені у пункті 5 приміток додатка 12 до даних Ліцензійних умов. У 2018 році Постановою Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 року № 347 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187» вимоги до науково-педагогічних працівників були підвищені. Рівень їхньої наукової та професійної активності повинен підтверджуватися вже не трьома, а не менше, ніж чотирма видами та результатами з перелічених у пункті 30 даних Ліцензійних умов [17].

Практично усі види та результати професійної діяльності науково-педагогічних працівників, які застосовуються для визнання їх кваліфікації, зараховуються протягом п'яти років з моменту досягнення відповідного результату. Наприклад, публікація статті у періодичному виданні, включеному до наукометричних баз Scopus або Web of Science Core Collection зараховується викладачу протягом п'яти років. Для забезпечення такого ж результату по закінченню п'яти років науково-педагогічний працівник зобов'язаний опублікувати нову статтю в схожих виданнях.

Для безперервного виконання нормативних вимог до рівня наукової та професійної активності викладачів в їх індивідуальних планах мають передбачатися відповідні заходи, реалізація яких забезпечувала б своєчасну заміну тих показників, що у наступному навчальному році науково-педагогічному працівнику не будуть зараховуватися у зв'язку з втратою їх актуальності через закінчення встановленого терміну дії. Ще раз підкреслимо, що загальна кількість результатів і видів діяльності кількістю не менше чотирьох обов'язково повинна підтверджуватися постійно.

Метою даної статті є розробка пропозицій щодо удосконалення планування діяльності науково-педагогічних працівників з метою безперервного забезпечення ними вимог до рівня наукової та професійної активності.

Виклад основного матеріалу дослідження. При плануванні роботи науково-педагогічних працівників, спрямованої на підтвердження їх наукової та професійної активності, особливу увагу слід звернути на забезпечення його безперервності та гнучкості. Ці давно відомі принципи планування були сформульовані ще А. Файолем. Так, щодо принципу безперервності він писав, що «дія програми (Плану. – Прим. автора) повинна бути безперервною». А щоб «не було перерви в керівній дії, необхідно, щоб друга програма приходила на заміну першій без перерви, третя – на заміну другої і т.д.» [18].

Цей принцип зазвичай розуміється як забезпечення безперебійності планової перспективи, підтримування відповідності та узгодження довго-, середньо- й короткострокових планів та постійного їх відновлення [19, с. 22], циклічності планування, коли «процес планування на підприємствах має здійснюватися постійно в рамках життєвих циклів проектів та продуктів, що виробляються» [20]. Планування при цьому «розглядається не як одиничний акт, а як постійно відновлюваний процес» [21, с. 30].

Для планування роботи науково-педагогічних працівників цей принцип слід розуміти не тільки як забезпечення постійного відновлення планів і циклічності планування. Планування слід розглядати як «безперервний процес прийняття рішень, в ході якого встановлюються і постійно уточнюються у часі цілі та завдання розвитку» [22, с. 98].

Забезпечити безперебійність планування роботи науково-педагогічного працівника в рамках його індивідуального плану, який є основним документом, що відображає передбачені у планованому періоді види й обсяги робіт, і обов'язковий до виконання, дуже складно. Це пов'язано з тим, що індивідуальні плани, як правило, складаються на один навчальний рік, що робить їх формування дискретним.

Певний консерватизм індивідуальних планів, обмеження горизонту планування одним роком і чітко виражена циклічність їх складання (один раз на рік) утруднює планування заходів, спрямованих на постійне підтвердження рівня наукової та професійної активності науково-педагогічних працівників. Так, частина виконуваних робіт, наприклад, таких, як виконання науково-дослідних досліджень, підготовка та видання монографій за їх результатами, часто не вміщується в рамки одного року. Дату їхнього виходу і зарахування як результату, що підтверджують наукову активність викладачів, слід планувати заздалегідь за декілька років.

Загальноновизнано, що принцип безперервності доповнюється і взаємопереплітається з принципом гнучкості. Останній означає здатність внесення певних коректив у плани у зв'язку зі змінами зовнішнього або внутрішнього середовища, появою нових обставин і можливостей, уточненням завдань або трансформацією цілей. Характеризуючи даний принцип, А. Файоль вказував на те, що програма «повинна бути досить гнучкою, щоб вміщати в себе ті видозміни, які вважають корисним внести в неї, під тиском чи подій або з яких-небудь інших міркувань» [18].

Перед науково-педагогічними працівниками постійно виникають нові, не передбачувані раніше завдання, а також нові можливості. Наприклад, може з'явитися нагальна потреба термінового оновлення методичних матеріалів або виникнути нагода публікації незапланованої статті внаслідок отримання нових наукових знань під час проведення досліджень. Це своєю чергою може зробити неактуальним виконання іншої роботи, за рахунок якої очікувалося досягти результату, що свідчить про наукову та професійну активність науково-педагогічного працівника. Крім того, це може вимагати рішення про перенос іншої запланованої роботи на більш пізній період.

Без надання гнучкості неможливо забезпечити безперервність планування роботи науково-педагогічних працівників. Їх індивідуальні плани базуються на жорсткому плануванні, яке «допускає для всього планового періоду лише обов'язкові часткові плани» [23, с. 299]. Хоча при необхідності і допускається внесення змін в індивідуальні плани, на практиці це відбувається досить рідко. Тому забезпечення безперервної адаптації планів до змінюваних умов як в короткотерміновому, так і в довготерміновому періодах вимагає від планування гнучкості.

Практична реалізація безперервності та гнучкості планування заходів із забезпечення нормативних вимог до рівня наукової та професійної активності науково-педагогічних працівників робить доцільним використання нових методів і форм планування. На наш погляд, це може бути застосування методу ковзного планування у формі плану-графіку.

Метод ковзного планування полягає у тому, що план, складений на декілька років, через певні періоди систематично оновлюється, коригується і продовжується на новий строк. Таким чином, завдяки періодичному продовженню горизонту планування, наприклад, наприкінці звітного періоду, на який же період вперед, забезпечується безперервність планування.

Плани заходів, спрямованих на підтримання нормативного рівня наукової та професійної активності мають переглядатися перед кожним новим планованим роком, а заплановані заходи повинні включатися до індивідуальних планів науково-педагогічних працівників на цей планований рік. Горизонт планування доцільно встановити п'ятирічним. Це пов'язано з тим, що максимальний термін, протягом якого переважна більшість видів та результатів професійної діяльності викладачів (видання підручника, монографії, наявність не менше п'яти авторських свідоцтв тощо) зараховуються їм як такі, що підтверджує наукову та професійну активність, становить п'ять років. У випадках, коли певні

заходи, що включені до плану-графіку та індивідуального плану науково-педагогічного працівника, здійснюватимуться більше одного року (наприклад, підготовка та видання підручника або монографії), горизонт планування може розширюватися до шести років і більше. Це дасть змогу відобразити на плані-графіку повний термін дії усіх видів діяльності та результатів, досягнутих викладачем.

Планування відповідних видів діяльності доцільно здійснювати за допомогою планів-графіків (рис. 1). Вони містять графічне зображення заходів, які відповідають наявним та планованим видам і результатам професійної діяльності, строків початку виконання заходів, відображають термін, протягом якого кожний з них зараховується як такий, що підтверджує наукову та професійну активність викладача. Кожний із заходів прив'язується до певних періодів часу таким чином, щоб загальна дія заходів протягом кожного року підтверджувала не менше чотирьох видів та (або) результатів, що свідчать про наукову та професійну активність науково-педагогічного працівника. Це даватиме змогу своєчасно запланувати види і заходи діяльності, які мають бути реалізовані у подальшому.

Кожного року при плануванні роботи на наступний рік заходи, які включені у план-графік на планований рік, відображаються також в індивідуальному плані науково-педагогічного працівника на цей же рік. План-графік коригується, виходячи з тих завдань, які не були передбачені раніше, узгоджується з індивідуальним планом викладача і складається ще на один рік вперед. Така процедура виконується при складанні індивідуальних планів щороку, що робить планування безперервним ітераційним процесом.

Для прикладу розглянемо побудову і коригування плану-графіку заходів, спрямованих на забезпечення нормативних вимог до рівня наукової та професійної активності науково-педагогічного працівника у 2019-2020 навчальному році і в подальшому. З наведеного плану-графіку видно, що науково-педагогічний працівник на кінець 2018-2019 навчального року має чотири бали, які підтверджують його наукову та професійну активність (табл. 1). Вони отримані за рахунок здійснення і досягнення таких видів діяльності та результатів: наявність статті у збірнику, який включено до наукометричної бази Web of Science (п. 1 плану-графіку); наявність п'яти публікації у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України (п. 2.1-2.5 плану-графіку); керівництво студентом, який зайняв призове місце на I етапі Всеукраїнської студентської олімпіади (п. 14 плану-графіку); досвід практичної роботи за спеціальністю більше п'яти років (п. 17 плану-графіку).

У передплановому 2018-2019 навчальному році закінчується термін зарахування статті у збірнику, який включено до наукометричної бази Web of Science (п. 1 плану-графіку). Це призводить до втрати одного балу. Таким чином, у науково-педагогічного працівника в наступному, планованому 2019-2020 навчальному році залишаться лише три види та результати, які свідчать про його достатній рівень наукової та професійної активності. У зв'язку з цим, до початку планованого року йому необхідно забезпечити отримання хоча б одного балу. Це досягатиметься за рахунок виходу з друку в червні 2019 року (обов'язково до початку нового навчального року) у видавництві університету підручника «Опір матеріалів», який був підготовлений у попередній період.

Слід також мати на увазі, що у планованому 2019-2020 навчальному році закінчується п'ятирічний термін зарахування статті, яка опублікована у науковому виданні, включеному до переліку наукових фахових видань України (п. 2.1). Якщо не вжити заходів, у 2020-2021 навчальному році у науково-педагогічного працівника залишаться тільки три бали: наявність виданого підручника (п. 3 плану-графіку); керівництво студентом, який зайняв призове місце на I етапі Всеукраїнської студентської олімпіади (п. 14 плану-графіку); досвід практичної роботи за спеціальністю більше п'яти років (п. 17 плану-графіку).

Враховуючи, що у науково-педагогічного працівника видані два навчально-методичних посібники – «Методичні вказівки до виконання лабораторних робіт з опору матеріалів» та «Методичні вказівки до курсової роботи з дисципліни «Опір матеріалів» (п.13.1 і 13.2 плану-графіку), четвертий бал може бути отриманий за рахунок видання третього навчально-методичного посібника. Якщо оновлення навчального матеріалу для самостійної роботи та підготовки до практичних занять з опору матеріалів є доцільним, то може бути запланована підготовка такого навчально-методичного посібника (п. 13.3 плану-графіку). При умові його публікації до початку 2020-2021 навчального року, це дасть змогу у даному навчальному році забезпечити наявність чотирьох балів.

Для виконання нормативних вимог до рівня наукової та професійної активності науково-педагогічних працівників у 2021-2022 навчальному році науково-педагогічний працівник знову має запланувати здобуття одного балу. Це може бути досягнуто, наприклад, за рахунок публікації статті у виданнях, які включені до переліку наукових фахових видань України або видання ще одного навчально-методичного посібника. Більш доцільним уявляється підготовка статті, оскільки протягом останніх трьох років науково-педагогічним працівником статті не публікувалися. У зв'язку з цим, вже у планованому 2019-2020 навчальному році доцільно передбачити підготовку статті, яка у планованому або у наступному 2020-2021 навчальному році має бути опублікована в одному з фахових видань України (п. 2.6 плану-графіку). Це дасть змогу викладачу у 2021-2022 навчальному році отримати чотири бали.

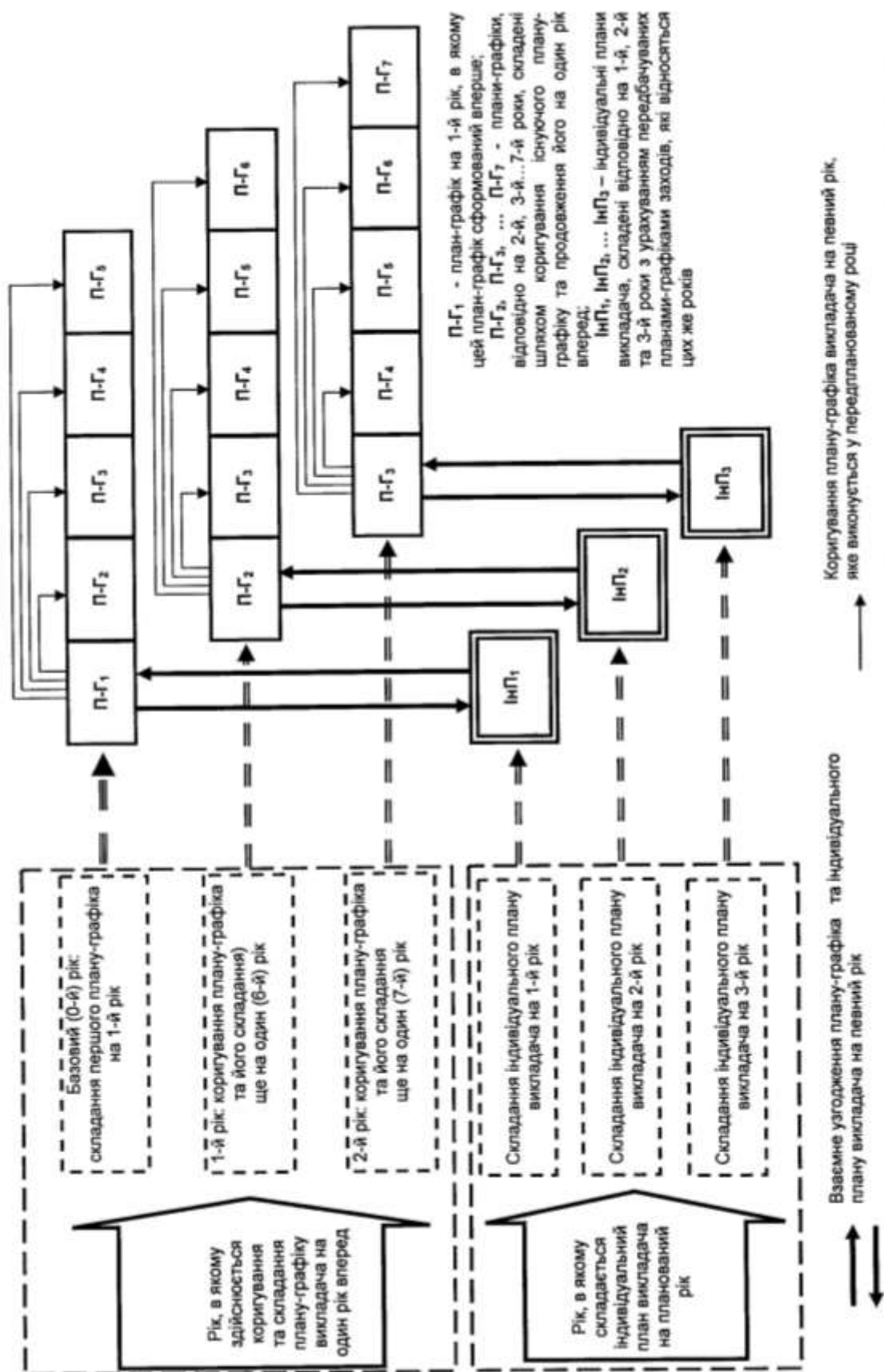

Рис. 1. Порядок формування планів-графіків та забезпечення їх зв'язку з індивідуальними планами науково-педагогічних працівників
Джерело: авторська розробка

Таблиця 1

План-графік заходів, спрямованих на забезпечення нормативних вимог до рівня наукової та професійної активності науково-педагогічного працівника у 2019-2020 і подальших навчальних роках

Види та результати професійної діяльності *	Рік появи та дії виду та результату діяльності						Планований період					
	14-15	15-16	16-17	17-18	18-19	19-20	20-21	21-22	22-23	23-24	24-25	
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
1												
1. Стаття «Моделювання напружено-деформованого стану...» в збірнику КНУБА (2014 р.) «Опір матеріалів і теорія споруд», який включено до наукометричної бази Web of Science					+							
2. Наукові публікації у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України					+	+		+				
2.1. Стаття «Проблеми деформації конструктивних...» у збірнику наукових праць НУК												
2.2. Стаття «Аналіз дії чинників впливу на динамічні модулі пружності...» у Віснику Українського матеріалознавчого товариства												
2.3. Стаття «Підвищення механічних властивостей» у журналі «Нові матеріали і технології в металургії та машинобудуванні» Запорізького національного технічного університету												
2.4. Стаття «Дослідження процесу корозії...» у збірнику наукових праць Національного університету водного господарства та природокористування «Ресурсоекономічні матеріали, конструкції, будівлі та споруди»												
2.5. Стаття «Методика експериментальних досліджень» у Віснику Українського матеріалознавчого товариства												

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
2.6. Нова стаття «Дослідження втрати міцності...» у Віснику Тернопільського національного технічного університету						v	v				
3. Публікація підручника («Опір матеріалів» у видавництві університету)						+	+	+	+	+	
13. Наявність виданих навчально-методичних посібників (посібників) загальною кількістю три найменування							+	+			
13.1. Методичні вказівки до виконання лабораторних робіт з опору матеріалів. – Миколаїв : НУК.											
13.2. Методичні вказівки до курсової роботи з дисципліни «Опір матеріалів». – Миколаїв : НУК.											
13.3. Методичні вказівки до самостійної роботи та підготовки до практичних занять з опору матеріалів. – Миколаїв : НУК.											
13.4. Методичні до виконання розрахунково-графічних робіт (завдання і приклади розрахунків) з опору матеріалів. – Миколаїв : НУК.						v	v				
14. Керівництво студентом, який зайняв призове місце на I етапі Всеукраїнської студентської олімпіади (студент IV курсу (група 4211) Новіков Г. Д.)					+	+	+				
17. Досвід практичної роботи за спеціальністю не менше п'яти років					+	+	+	+	+	+	+

* Номер виду або результату наводиться згідно з табл. 11.

Умовні позначки:

– термін, протягом якого науково-педагогічному працівнику зараховується певний вид і результат діяльності;
 + – види і результати діяльності, які підтверджуватимуть наукову та професійну активність науково-педагогічного працівника у відповідному навчальному році;

v – заходи, виконання яких заплановано у поточному періоді, але забезпечувати виконання нормативних вимог до рівня наукової та професійної активності викладача вони будуть у наступних роках

Джерело: авторська розробка

У 2022-2023 навчальному році закінчується термін зарахування одразу двох статей (п. 2.2 і 2.3 плану-графіку), а також одного навчально-методичного посібника (п. 13.2 плану-графіку). У науково-педагогічного працівника залишатиметься тільки два бали. Це треба мати на увазі і можливо вже у планованому році передбачити заходи, спрямовані на забезпечення результатів з підтвердження достатньої наукової та професійної активності науково-педагогічного працівника.

Крім заходів, які показані у даному прикладі, у планах-графіках доцільно передбачати й інші види та результати професійної діяльності науково-педагогічних працівників, що застосовуються для визнання їх кваліфікації. Які саме заходи – це залежить від уподобань, напрямів діяльності та перспективних планів викладача.

Зрозуміло, що наведений план-графік відображає мінімум видів і результатів професійної діяльності науково-педагогічних працівників, які застосовуються для визнання їх кваліфікації.

Але вони можуть передбачати і досягнення більших результатів, наприклад, коли кваліфікація викладача відповідно до спеціальності підтверджена документом про освіту з відповідної спеціальності, але науковий ступінь не відповідає спеціальності. Для включення такого викладача у проектну групу або групу забезпечення викладач може підтвердити свою кваліфікацію відповідно до спеціальності «науковою, науково-педагогічною, педагогічною чи іншою професійною діяльністю за відповідною спеціальністю за не менш як сімома видами чи результатами, переліченими в пункті 30 Ліцензійних умов» [17].

Плани-графіки, як вже зазначалося, слід формувати кожного навчального року. Його побудова один раз дає змогу у майбутньому лише коригувати частину планових завдань та продовжувати графік на наступний рік.

Метою формування запропонованих планів-графіків є постійне підтвердження кожним науково-педагогічним працівником хоча б нормативного рівня наукової та професійної активності. Разом з тим, плани-графіки є елементом перспективного планування викладачами своєї діяльності. Вони є базою, на основі якої складаються щорічні індивідуальні плани науково-педагогічних працівників. Одночасно з їх формуванням слід складати, точніше – коригувати самі плани-графіки і продовжувати їх на наступний термін.

Висновки з проведеного дослідження. Запропонований підхід до забезпечення нормативних вимог до рівня наукової та професійної активності науково-педагогічних працівників дає змогу забезпечити безперервність та гнучкість планування. Використання планів-графіків як форми планування робить процес планування наочним, суттєво полегшує складання планів та контроль за виконанням запланованих заходів.

Література

1. Ломоносов А. В. Концентрація людського інтелектуального капіталу в системі вищої освіти України. *Економічний простір*. 2015. № 96. С. 236-243.
2. Ломоносов А. В. Управління оплатою праці у вищій освіті: монографія. Миколаїв: Іліон, 2012. 720 с.
3. Красюк Т. В. Окремі проблеми розподілу та обліку робочого часу науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів. *Проблеми кодифікації трудового законодавства України*: тези доп. учасн. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 квіт. 2017 р.). Київ, 2017. С. 116–118.
4. Красюк Т. В. Порядок встановлення та облік режиму робочого часу науково-педагогічних працівників ВНЗ. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 5. С. 167-171.
5. Грובהва А. А. Облік робочого часу науково-педагогічних працівників. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. Серія: Право. 2015. Вип. 2. С. 356-362.
6. Особливості планування та обліку основних видів роботи науково-педагогічних працівників у вищих навчальних закладах України / Ю. Г. Масікевич, В. Ф. Мислицький, С. С. Ткачук, О. М. Жуковський. *Клінічна та експериментальна патологія*. 2016. Т. 15, № 3. С. 118-121.
7. Ломоносова О. Е. Управління трудомісткістю навчальної роботи у вищих технічних навчальних закладах: дис. канд. екон. наук. Миколаїв, 2006. 196 с.
8. Варламова С. А., Белобородова Е. В., Затонский А. В. Принятие решений при распределении учебной загрузки. *Фундаментальные исследования*. 2008. № 9. С. 22-31.
9. Мунтян Е. Р., Коржинский Е. А. Реализация программного модуля системы поддержки управленческих решений. *Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета*. Краснодар: КубГАУ, 2016. № 123 (09). С. 328–338. URL: <http://ej.kubagro.ru/2016/09/pdf/22.pdf> (дата звернення: 02.10.2018).
10. Нестеренков С. Н., Никульшин Б. В. Математическая модель оптимального распределения часов нагрузки кафедры между профессорско-преподавательским составом. *Доклады БГУИР*. Минск, 2013. № 6 (76). С. 42–47.
11. Тархов С. В., Султанова С. Н. Математическая модель распределения учебной нагрузки между преподавателями кафедры. *Информационные технологии моделирования и управления*. 2005. № 5 (23). С. 676-681.

12. Шахова Е. Ю. Моделирование распределения рабочего времени преподавателей. *Статистика и экономика*. 2017. Т. 14. № 1. С. 11-23.
13. Гущина О. М. Концептуальная модель оптимального распределения внеучебной нагрузки преподавателя. *Карельский научный журнал*. 2017. № 3 (20). С. 19-22.
14. Григораш О. В. Методика планирования учебной нагрузки с учётом результатов работы преподавателей. *Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета*. Краснодар: КубГАУ, 2013. № 08 (092). С. 1074–1086. IDA [article ID]: 0921308072. URL: <http://ej.kubagro.ru/2013/08/pdf/72.pdf>. (дата звернення: 02.10.2018).
15. Кучерюк В. И., Уманская О. Л., Кривчун Н. А. Оптимальное планирование работы преподавателя вуза. *Современные проблемы науки и образования*. 2015. № 1. Часть 1. URL: www.science-education.ru/ru/article/view?id=18051 (дата звернення: 26.10.2018).
16. «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти» Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/248779880>. (дата звернення: 26.10.2018).
17. «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187» Постанова Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 347. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347-2018-%D0%BF#n2>. (дата звернення: 26.10.2018).
18. Файоль А. Общее и промышленное управление. Москва; Ленинград: Книга, 1924. 159 с. URL: http://avcc.ru/assets/files/TPSHistory/Fragment-Obsye_promyshlennoe-upravlenie.pdf. (дата звернення: 26.10.2018).
19. Нелеп В. М. Планування на аграрному підприємстві: підручник. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ: КНЕУ, 2004. 495 с.
20. Голикова Т. В. Планирование как важнейшая функция менеджмента. *Проблемы современной экономики*. 2009. № 1(29). URL: <http://www.m-economy.ru/art.php3?artid=25498>. (дата звернення: 26.10.2018).
21. Коваленко О. В., Ташева К. В. Система планування на підприємстві. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2014. Випуск 6. С. 28-35.
22. Грузинов В. П., Грибов В. Д. Экономика предприятия: учеб. пособие. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Финансы и статистика, 2000. 208 с.
23. Экономика предприятия: учебник для вузов: пер. с нем. / Под ред. Ф. К. Беа, Э. Дихтла, М. Швайцера. Москва: ИНФРА-М, 1999. 928 с.

References

1. Lomonosov, A.V. (2015), "Concentration of human intellectual capital in the system of higher education in Ukraine", *Ekonomichnyi prostir*, no. 96, pp. 236-243.
2. Lomonosov, A.V. (2012), *Upravlinnia oplatoiu pratsi u vyshchii osviti* [Remuneration management in higher education], Ilion, Mykolaiv, Ukraine, 720 p.
3. Krasiuk, T.V. (2017), "Separate problems of distribution and accounting of working time of scientific and pedagogical workers of higher educational institutions", *Problemy kodyfikatsii trudovoho zakonodavstva Ukrainy: tezy dop. uchasn. Vseukr. nauk.-prakt. konf.* [Problems of codification of labor legislation in Ukraine: theses of reports of participants of All Ukrainian scientific and practical conference], (Kyiv, April 26, 2017), Kyiv, pp. 116-118.
4. Krasiuk T. V. (2014), "Procedure for establishing and recording the working hours of university academic staff", *Porivnialno-analitychne pravo*, no. 5, pp.167-171.
5. Hrobova, A.A. (2015), "Recording the working hours of the academic staff", *Naukovyi visnyk Akademii munitsypalnoho upravlinnia*, iss. 2, pp. 356-362.
6. Masikevych, Yu.H., Myslytskyi, V.F., Tkachuk, S.S., and Zhukovskyi, O.M. (2016), "Planning and recording the main types of academic staff work in universities of Ukraine", *Klinichna ta eksperymentalna patolohiia*, Vol.15, no. 3, pp. 118-121.
7. Lomonosova, O. E. (2006), "Academic work intensity management in higher technical education institutions", Dissertation for Dr. Sc. (Econ.), Mykolaiv, Ukraine, 196 p.
8. Varlamova, S.A., Beloborodova, E.V., and Zatonskiy, A.V. (2008), "Decision making at academic load distribution", *Fundamentalnyye issledovaniya*, no. 9, pp. 22-31.
9. Muntyan, E.R. and Korzhinskiy, Ye.A. (2016), "Management decisions support system module program implementation", *Politematicheskiiy setevoy elektronnyy nauchnyy zhurnal Kubanskogo gosudarstvennogo agrarnogo universiteta*, no. 123 (09), pp. 328–338, available at: <http://ej.kubagro.ru/2016/09/pdf/22.pdf> (access date October 02, 2018).
10. Nesterenkov, S.N. and Nikulshin, B.V. (2013), "Mathematical model of department workload distribution among the academic staff", *Doklady BGUIR*, Minsk, no. 6 (76), pp. 42-47.
11. Tarkhov, S.V. and Sultanova, S.N. (2005), "Mathematical model of work load distribution among the department staff", *Informatsionnyye tekhnologii modelirovaniya i upravleniya*, no. 5, pp. 676-681.

12. Shakhova, E.Yu. (2017), "Modeling of the time sharing for lecturers", *Statistika i ekonomika*, Vol. 14, no. 1, pp. 11-23.
13. Gushchina, O.M. (2017), "Conceptual model of optimal distribution of academic load", *Karelskiy nauchnyy zhurnal*, no. 3(20), pp.19-22.
14. Grigorash, O.V. (2013), "The methodology of academic load planning considering the results of their work", *Politematicheskii setevoy elektronnyy nauchnyy zhurnal Kubanskogo gosudarstvennogo agrarnogo universiteta*, Krasnodar, no. 08(092), pp. 1074-1086. IDA [article ID]: 0921308072, available at: <http://ej.kubagro.ru/2013/08/pdf/72.pdf>. (access date October 02, 2018).
15. Kucheryuk, V.I., Umanskaya, O.L., and Krivchun, N.A. (2015), "Optimal planning of the university academic staff", *Sovremennyye problemy nauki i obrazovaniya*, no. 1, part 1, available at: <http://science-education.ru/ru/article/view?id=18051> (access date October 26, 2018).
16. Cabinet of Ministers of Ukraine (2015), Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of Licensing condition for the educational activities of educational institutions" dated December 30, 2015, No. 1187, available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/248779880> (access date October 26, 2018).
17. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018), Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Amendments to the Resolution of the Cabinet of Ministers of December 30, 2015, № 1187" dated May, 10, 2018, No. 347, available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/248779880> (access date October 26, 2018).
18. Fayol, Henri (1924), "General and industrial management", Moskva-Leningrad, available at: http://avcc.ru/assets/files/TPSHistory/Fragment-Obsye_promyshlennoe-upravlenie.pdf (access date October 26, 2018).
19. Nelep, V.M. (2004), *Planuvannia na ahrarnomu pidpriemstvi* [Planning at the agricultural enterprise], Kyiv, Ukraine, 495 p.
20. Golikova, T.V. (2009), "Planning as the most important function of management", *Problemy sovremennoy ekonomiki*, no. 1(29), available at: <http://www.m-economy.ru/art.php3?artid=25498> (access date October 26, 2018).
21. Kovalenko, O.V. and Tasheva, K.V. (2014), "System of planning at an enterprise", *Ekonomichniy visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii*, no. 6, pp. 28-35.
22. Gruzinov, V.P. and Gribov, V.D. (2000), *Ekonomika predpriyatiya* [Economics of enterprise], tutorial, 2nd edition, corrections and additions, Finansy i statistika, Moscow, Russia, 208 p.
23. Bea, F.K., Dikhtl, E., and Shvaytser, M. (Eds.), (1999), *Ekonomika predpriyatiya* [Enterprise Economics], high school textbook, trans. from German, Infra-M, Moscow, Russia, 928 p.

Стаття надійшла до редакції 08.11.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор Херсонського національного
технічного університету М.В. Шарко

УДК 336.226:334(477)
JEL Classification H 25, O 52

Мединська Т.В.,
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, кредиту та страхування,
Стройний І.М.,
магістрант кафедри фінансів, кредиту та страхування,
Львівський торговельно-економічний університет

ПОДАТКОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Medynska T.V.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor
at the department of finance, credit and insurance,
Stroyny I.M.,
master at the department of finance, credit and insurance,
Lviv University of Trade and Economics

TAX REGULATION OF THE DEVELOPMENT OF SMALL ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE

Постановка проблеми. Сучасний етап реформування системи оподаткування в Україні здійснюється в умовах динамічних змін найважливіших параметрів економічного, соціального та політичного життя суспільства. Разом із тим, процеси, що відбуваються у зв'язку з реалізацією податкових правовідносин, отримують неоднозначні, а іноді протилежні трактування внутрішнього змісту, що неодмінно позначається на якості їх адміністративно-правового регулювання, що безпосередньо стосується й розвитку малого підприємництва [1, с. 162].

Мале підприємництво є важливим сектором вітчизняної економіки, який сприяє насиченості ринку товарами та послугами, створенню нових робочих місць, зменшенню безробіття тощо. На сьогодні, з розвитком малого підприємництва держава пов'язує проведення структурних змін, забезпечення впровадження реформ в економіці та вирішення соціальних проблем суспільства. Успішне функціонування малого бізнесу належним чином впливає на формування конкурентного середовища, обумовлюючи його роль як потужного двигуна економічного розвитку. Відтак, особливо актуальним є податкове регулювання розвитку малого бізнесу, основною метою якого є збалансування державних інтересів та інтересів малого бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пільгове оподаткування є одним із інструментів державної фінансової політики підтримки розвитку малого підприємництва. Малі підприємства України мають змогу, окрім загального, застосовувати спеціальний (пільговий) режим оподаткування зі сплатою єдиного податку. Дослідженням еволюції складових новоутворених спеціальних податкових режимів, аналізу їх особливостей та рівню податкового навантаження у своїх дослідженнях приділяло увагу багато вітчизняних вчених, зокрема: О. Бондаренко, С. Варналій, В. Жданова, Ю. Іванов, О. Молдован, Л. Олійник, С. Сарана, М. Слатвінська, О. Чабанюк та інші.

У контексті постійних змін податкового законодавства та мінливого економічного середовища в Україні податкове регулювання розвитку малого підприємництва із використанням спрощеної системи оподаткування потребує подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є податкове регулювання розвитку малого підприємництва в Україні шляхом визначення теоретичної сутності спеціальних податкових режимів та їх практичного застосування в умовах нормативно-законодавчих змін та реформування податкової системи України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із елементів державного податкового механізму виступає податкове регулювання. Податкове регулювання – це заходи непрямого впливу на економіку та соціальні процеси через зміну податків, податкових ставок, податкових пільг, зниження чи підвищення загального рівня оподаткування, відрахувань до бюджету [2, с. 480]. Основними завданнями податкового регулювання як елемента податкового механізму є: створення загального податкового клімату для розвитку чи припинення діяльності підприємств, забезпечення сприятливих умов оподаткування з метою стимулювання пріоритетних галузей та регіонів чи застосування стримуючої фіскальної державної політики.

Реформування спрощеної системи оподаткування мало особливе значення для створення

сприятливого бізнес-середовища в Україні у частині державної підтримки малого бізнесу. Особливості застосування цієї системи закріплені Податковим кодексом України (ПКУ), яка була спрямована на забезпечення належної нормативно-правової бази для розвитку підприємницької діяльності з врахуванням змін, що відбулися в законодавстві, та об'єктивних тенденцій розвитку економіки держави [3, с. 303].

Згідно з пунктами 11.2 і 11.3 ст. 11 ПКУ, спрощена система оподаткування належить до окремого розділу «Спеціальні податкові режими». Отже, спеціальний податковий режим – це система заходів, що визначає особливий порядок оподаткування окремих категорій господарюючих суб'єктів. Спеціальний податковий режим може передбачати особливий порядок визначення елементів податку та збору, звільнення від сплати окремих податків та зборів [4]. Дані режими закріплюють специфічний порядок обчислення та сплати податків і зборів у відповідний податковий період, який застосовується у випадках та порядку, встановлених податковим законодавством.

Доцільність застосування даного режиму є суперечливою. Зокрема, у звіті з технічної допомоги Міжнародного валютного фонду «Зменшення внесків у фонди соціального забезпечення і удосконалення системи оподаткування корпорацій та малих підприємств» стосовно України надані рекомендації із реформування спрощеної системи оподаткування в напрямку її згортання [5]. Питання подальшого функціонування спрощеної системи оподаткування в Україні потребує зважених та обґрунтованих підходів із застосуванням зарубіжного досвіду оподаткування малого бізнесу.

Оподаткування малого підприємництва варто розглядати як елемент державного доходу загальнодержавного та місцевих бюджетів та як елемент державної фінансової підтримки в частині пільгового оподаткування. Існує прямий зв'язок між формуванням фондів централізованих ресурсів та зростанням обсягів підприємницької діяльності. Таким чином на державному рівні повинна проводитись ефективна податкова політика, направлена на динамічний розвиток підприємництва, що своєю чергою сприятиме збільшенню податкових надходжень до бюджетів. Адже податкові відрахування суб'єктів малого підприємництва формують державні фінансові ресурси та є засобом впливу на динаміку та структуру діяльності таких суб'єктів.

Пільговий режим оподаткування малого підприємництва може застосовуватись у вигляді спеціальних режимів оподаткування. Потреба в таких режимах зумовлена необхідністю обліку з метою оподаткування специфіки окремих груп платників податків і сфер діяльності, в яких вони функціонують. Більшість розвинених країн оподатковують малий бізнес на загальних підставах, надаючи певні цільові податкові пільги. Класифікація видів пільгового оподаткування малого підприємництва у різних країнах подана в табл. 1.

Таблиця 1
Характеристика видів пільгового оподаткування малого підприємництва

Вид податкової пільги		Характеристика	Країни
Спеціальний режим оподаткування		Спрощена система оподаткування; єдиний податок на поставлений дохід; єдиний сільськогосподарський податок.	Україна, Росія, Білорусія
Загальний режим оподаткування із застосування пільг до таких елементів податку:	Ставка податку	Знижена ставка податку на прибуток; знижена ставка на капіталізований прибуток; знижена ставка податку на реінвестований прибуток.	Канада, Австрія
	Строк та порядок сплати податку	Податкові канікули.	Канада
	База оподаткування	Податковий кредит на умовах строковості та повернення; лояльний режим визначення безнадійної заборгованості; податковий кредит на деякі види витрат (оплата Інтернет, придбання касових апаратів); одноразова амортизація – право списати на витрати придбані необоротні засоби за один рік; дослідницький податковий кредит з відшкодуванням за відсутності прибутку; податковий кредит на зайнятість; податковий кредит на витрати у вигляді виплат науково-дослідницькому персоналу; створення інвестиційних резервів з прибутку, що не оподатковується.	Польща, Грузія, Сінгапур, Канада, Франція, Японія, Австралія, Угорщина, Південна Корея.
	Порядок обчислення податку	Касовий метод нарахування ПДВ; Можливість переносити збитки на наступні податкові періоди; інвестиційний податковий кредит.	Польща, Грузія.

Джерело: складено авторами за даними [6]

Згідно з податковим законодавством різних країн світу малому підприємству можуть надаватися податкові пільги у вигляді зменшення оподатковуваного прибутку, зменшення податкового зобов'язання чи звільнення від оподаткування. Зменшення прибутку до оподаткування можливе за рахунок прискореної чи одноразової амортизації. Зокрема, у Франції дозволяється прискорена

амортизація об'єктів робототехніки за два роки, а не протягом терміну їх корисного використання. До 2017 року Австралія ввела можливість одноразової амортизації для малих підприємств із одночасним дозволом віднесення на витрати активи вартістю до 20 000 AUD протягом 1 року.

Податкові пільги, пов'язані зі зменшенням суми податкового зобов'язання, надаються у вигляді:

- інвестиційних податкових кредитів;
- податкових знижок на витрати, пов'язаних із науково-дослідними роботами;
- податкових кредитів на зайнятість.

За версією Doing Business загальний рівень податкового навантаження в країні ґрунтується на таких складових, як: кількість податкових виплат за рік, час, затрачений на розрахунок та сплату податків, загальна ставка податку (по відношенню до прибутку), процентна ставка прибуткового податку, податки та збори з працівників (по відношенню до прибутку) та інші податки. Дані про вищезазначені показники в Україні, країнах Європи та Центральної Азії, а також країн-членів Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) у 2018 році представлено в табл. 2.

Таблиця 2

**Показники податкового навантаження в Україні
та інших країнах у 2018 році**

Показники/Країни	Україна	Європа та Центральна Азія	ОЕСР
Виплати (кількість за рік)	5,0	16,6	11,2
Витрачений час (год/рік)	327,5	214,8	159,4
Рівень оподаткування (% до прибутку)	41,7	32,3	39,8

Джерело: складено авторами за даними Doing Business 2019 [7]

Дані табл. 2 свідчать, що, незважаючи на невелику кількість податкових виплат з бізнесу рік, витрачений час на обрахування та стягнення таких податків перевищує значення інших країн, в яких податкових платежів за рік значно більше. Загальний рівень оподаткування українських підприємств вищий та становить 41,7% від прибутку на противагу країнам Європи та Центральної Азії, де податкове навантаження на прибуток складає 32,3%. Основну частку в оподаткуванні в Україні займають саме податки та збори з працівників, близько 36%, в той час як в інших країнах вони досягають тільки 24% від прибутку підприємства.

За результатами рейтингу «Оподаткування 2019» Україна посіла 54 місце. У порівнянні з показниками попереднього року, позиція України погіршилася на 11 пунктів (у рейтингу «Оподаткування 2018» Україна посіла 43 місце). Минулого року в Україні не відбулося суттєвих змін у податковому законодавстві. Проте така відносна стабільність позначилася на позиції нашої країни у рейтингу, адже у більшості інших країн-учасниць рейтингу було впроваджено певні податкові реформи.

Із року в рік дослідження демонструють чітку тенденцію в усьому світі до скорочення кількості часу, який витрачає бізнес на ведення податкового обліку. Проте в Україні цей показник у 1,5 рази більший, ніж у інших країнах Європи та Центральної Азії; і таким чином має найбільший потенціал до покращення. Спрощення правил обліку, форм податкових декларацій та податкових накладних, відмова від паперового документообігу та подальша автоматизація процесу взаємодії бізнесу з фіскальними органами повинні й надалі бути одним із пріоритетів для Уряду в податковій сфері.

Специфічна особливість вітчизняної спрощеної системи оподаткування полягає в тому, що вона, приваблюючи звільненням від сплати багатьох видів податків, фактично позбавляє підприємців стимулів до створення нових робочих місць та навпаки сприяє приховуванню доходів для уникнення переходу на загальну систему оподаткування. Таким чином, даний режим оподаткування спрямований на підтримку існування сектора малого підприємництва, але не сприяє його розвитку. Водночас такі податкові інструменти, як податкові кредити, знижені ставки податку на прибуток, що використовується для цілей реінвестування, дослідницькі та інвестиційні податкові кредити сприяють розвитку малих підприємств та їх зростанню.

На даному етапі економічного розвитку внаслідок впливу Міжнародного валютного фонду (МВФ) та залежності Державного бюджету України від фінансової допомоги МВФ відбуваються спроби здійснити реформування податкового законодавства в даному аспекті, а саме відмінити спрощену систему оподаткування та вирівняти податкову ставку для всіх суб'єктів підприємництва незалежно від їхнього розміру. У Державному бюджеті України 2016 року такі радикальні зміни було відхилено та збережено спрощену систему оподаткування із чотирма групами платників податку.

Варто розглянути переваги і недоліки застосування спрощеної системи оподаткування. Основними перевагами спрощеної системи оподаткування є:

- зниження бар'єрів для зростання малих підприємств;
- збільшення величини надходжень податку до місцевих бюджетів за рахунок збільшення ставок податку при зменшенні граничної величини доходу;
- можливість зменшення податкового навантаження у періоди збитків, оскільки в разі перевищення витрат підприємця над його виручкою сплата ПДФО не здійснюватиметься;

- збільшення прозорості ведення бізнесу, адже використання касових апаратів та стимулювання обліку витрат забезпечать більш прозору діяльність платників єдиного податку.

Недоліки спрощеної системи оподаткування [8, с. 252]:

- частина платників єдиного податку буде вимушена піти з ринку або перейти в «тінь», оскільки вони не зможуть здійснювати прибуткову діяльність у результаті зростання витрат на сплату податків та через зростання конкуренції;

- недостатнє виконання функції стимулювання підприємницької діяльності;

- спосіб вирівнювання податкового навантаження може бути неоптимальним: у деяких випадках воно буде надмірним;

- збільшення зловживань системою спрощеного оподаткування, зокрема щодо реєстрації фіктивних ФОП для зменшення зобов'язань із сплати податку на прибуток та ПДВ.

Суб'єкти господарювання, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності в Україні, поділяються на 4 групи платників єдиного податку (табл. 3).

Таблиця 3

Характерні ознаки платників єдиного податку в Україні

№ групи	Характеристика
1 група	фізичні особи - підприємці, які не використовують працю найманих осіб, здійснюють виключно роздрібний продаж товарів з торговельних місць на ринках та/або провадять господарську діяльність з надання побутових послуг населенню, та обсяг доходу яких протягом календарного року не перевищує 300000 гривень.
2 група	фізичні особи - підприємці, які здійснюють господарську діяльність з надання послуг, у тому числі побутових, платникам єдиного податку та/або населенню, виробництво та/або продаж товарів, діяльність у сфері ресторанного господарства за умови, що протягом календарного року відповідають сукупності таких критеріїв: не використовують працю найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, одночасно не перевищує 10 осіб; обсяг доходу не перевищує 1500000 гривень.
3 група	фізичні особи – підприємці та юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми, які протягом календарного року відповідають сукупності таких критеріїв: не використовують працю найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах необмежена; обсяг доходу не перевищує 5000000 гривень.
4 група	юридичні особи – сільськогосподарські товаровиробники, у яких частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 %.

Джерело: [9, с. 6]

Величина сплаченого податку єдиноплатниками щороку змінюється і залежить від прожиткового мінімуму громадян, визначеного на законодавчому рівні. Отож, з 1 січня 2018 року передбачено прожитковий мінімум для працездатних осіб на рівні 1762 грн, а мінімальна зарплата – 3723 грн. Виходячи з цих даних, єдиний податок від 1 січня 2018 року становить: для першої групи – 176,20 грн/міс., другої групи – 744,60 грн/міс., третьої групи – від доходу 3% або 5%. Сплата єдиного соціального внеску становить для першої, другої і третьої груп – 819,06 грн/міс. Зокрема, платники єдиного податку втратили право на сплату єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування «за себе» в сумі не менше 0,5 мінімального страхового внеску, тому у поточному році така категорія платників сплачує ЄСВ так само, як інші – у повному обсязі, тобто 819,06 грн щомісячно.

Застосування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності позитивно вплинув на процес розвитку суб'єктів малого підприємництва. На даний момент здійснено значні кроки в напрямі реформування і побудови ефективної спрощеної системи оподаткування, зокрема найголовнішою перевагою спрощеної системи оподаткування є спеціальний порядок обліку, який звільняє суб'єктів господарювання від сплати багатьох податків, зборів і внесків до фондів соціального страхування, дає можливість знизити трудомісткість обліково-аналітичних процедур, дозволяє зменшити ризик податкових помилок і відповідних штрафних санкцій [8, с. 253-254]. Звичайно, є низка невирішених проблем, при вирішенні яких основну увагу варто приділити соціальній спрямованості та фіскальній справедливості нової системи оподаткування.

Висновки з проведеного дослідження. Не зважаючи на позитивні аспекти проведеної реформи спрощеної системи оподаткування, на наш погляд, вона ще є недосконалою і потребує певних змін, які були б перш за все направлені на підтримку малого підприємництва. Так, спрощена система оподаткування протягом останніх років пережила декілька хвиль найістотніших змін. Постійний перегляд обмежень для малого бізнесу, змін правил перебування на спрощеній системі оподаткування сприяв важкості у сприйнятті і, як наслідок, потребував від підприємців більше часу для адміністрування. Значна частина суб'єктів підприємницької діяльності, які застосовують спрощену систему оподаткування, займаються мінімізацією оподаткування власного доходу, або є учасниками

схем ухилення від сплати податків. Така ситуація негативно впливає на економічне зростання в країні в цілому, сподіваємося, що останні зміни у спрощеній системі будуть сприяти детінізації малого бізнесу, зокрема, та економіки в цілому.

Отже, можна зробити висновки, що останні законодавчі зміни, внесені до застосування спрощеної системи оподаткування, призвели до її лібералізації, а, відповідно, і до збільшення кількості її платників. Однак, на сьогоднішній день основним завданням податкової політики в Україні залишається подальше виявлення проблем і формування умов для розвитку малого бізнесу, що своєю чергою, сприятиме подальшому розвитку підприємницької діяльності, збільшенню податкових надходжень до бюджету, зростанню рівня зайнятості населення, створенню конкурентного середовища та усуненню схем зловживання спеціальними режимами оподаткування.

Література

1. Мединська Т. В., Чабанюк О. М., Малець А. Т. Спеціальні податкові режими в контексті реформування податкового кодексу України. *Сталий розвиток економіки*. 2017. № 4(37). С. 162-168.
2. Загородній А. Г., Вознюк Г.Л. Фінансово-економічний словник. Львів: ДНУ "Львівська політехніка". 2005. 714 с.
3. Мединська Т.В., Балянда О.С. Особливості реформування спрощеної системи оподаткування в Україні. *Науковий вісник НЛТУ*. 2012. Вип. 22.01. С. 302-307.
4. Податковий кодекс України: кодифіковано станом на 01 січня 2018 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/>. (дата звернення: 02.10.2018).
5. Reducing social security contributions and improving the corporate and small business tax system: Technical assistance report of International Monetary Fund. URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2016/cr1625.pdf>. (дата звернення: 02.10.2018).
6. Doing Business 2019: The World Bank URL: <http://www.doingbusiness.org>. (дата звернення: 02.10.2018).
7. Молдован О.О. Щодо удосконалення податкових інструментів підтримки малого підприємництва в Україні. Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1621/>. (дата звернення: 02.10.2018).
8. Олійник Л.Г., Пиріжок С.Є. Переваги та недоліки спрощеної системи оподаткування суб'єктів малого бізнесу: обліковий вимір. *Міжнародний збірник наук. праць*. 2015. Вип. 3(33). С. 240-258.
9. Мединська Т.В., Чабанюк О.М. Спеціальні податкові режими: загальні положення, облік і звітність: навчально-практичний посібник. Київ: Алерта, 2017. 240 с.

References

1. Medynska, T.V., Chabaniuk, O.M. and Malets, A.T. (2017), "Special tax modes in the context of the reform of the tax code of Ukraine", *Stalyi rozvytok ekonomiky*, no. 4 [37], pp. 162-168.
2. Zahorodnii, A.H. and Vozniuk, H.L. (2005), *Finansovo-ekonomichnyy slovnyk* [Financial and Economic Dictionary], Lvivska politekhnik, Lviv, Ukraine, 714 p.
3. Medynska, T.V. and Balyanda, O.S. (2012), "Features of Reforming the Simplified Taxation System in Ukraine", *Naukovyy visnyk NLTU*, no. 22 [01], pp. 302-307.
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), Tax code of Ukraine: codified as of January 1, 2018. available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/>. (access date October 02, 2018).
5. "Reducing social security contributions and improving the corporate and small business tax system: Technical assistance report of International Monetary Fund", available at: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2016/cr1625.pdf>. (access date October 02, 2018).
6. "Doing Business 2019: The World Bank", available at: <http://www.doingbusiness.org>. (access date October 02, 2018).
7. Moldovan, O.O. "Concerning the improvement of tax instruments for supporting small business in Ukraine". Analytical note. available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/1621/>. (access date October 02, 2018).
8. Oliinyk, L.H. and Pyrizhok, S.Ye. (2015), "Advantages and disadvantages of the simplified taxation system for small business: accounting dimension", *Mizhnarodnyy zbirnyk*, no. 3 [33], pp. 240-258.
9. Medynska, T.V. and Chabaniuk, O.M. (2017), *Spetsialni podatkovy rezhymy: zahalni polozhennia, oblik i zvitnist* [Special tax regimes: general provisions, accounting and reporting], Alerta, Kyiv, Ukraine, 240 p.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2018 р.

*Рецензент: д.е.н., професор, проректор з наукової роботи
Львівського торговельно-економічного університету Б.Б. Семак*

УДК 338.43:637.5"71"(477)
JEL Classification Q 100, Q 130

Леськів І.Ю.,
аспірант* Подільського державного
аграрно-технічного університету

ТЕНДЕНЦІЇ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА М'ЯСА В УКРАЇНІ

Leskiv I.Yu.,
postgraduate student
State Agrarian and Engineering University in Podilya

TRENDS AND DIRECTIONS FOR DEVELOPMENT OF MEAT PRODUCTION IN UKRAINE

Постановка проблеми. Судячи з трактувань поняття ринку м'яса різних вчених та з огляду на світовий досвід, «м'ясний ринок» – це такий стан, завдяки якому в країні чи країнах, наприклад ЄС, створена стійка пропозиція худоби, птиці і м'ясопродуктів, яка повністю забезпечує масовий платоспроможний попит, завдяки чому досягається високий рівень споживання, а товаровиробники мають стійкі і достатні для розширеного відтворення доходи [1, с. 155].

Виробництво продукції тваринництва в цілому і м'яса зокрема є однією з провідних сфер у вирішенні продовольчої проблеми та забезпечення населення країни повноцінним харчовим білком. Виходячи з сучасної та прогнозованої кон'юнктури внутрішнього та зовнішнього ринку м'яса, важливе значення має своєчасне визначення вектору для конкретного регіону, тобто напрямів відродження галузей м'ясного скотарства, свинарства, птахівництва. По-перше, навіть на Заході у розвинутих країнах виробники орієнтуються передусім на попит різних верств населення та груп з різним рівнем доходів, в тому числі і низьким. По-друге, визначилися певні тенденції у динаміці і структурі світового споживання м'яса в бік зростання частки м'яса птиці. Особливо відчутно це позначилося на структурі споживання м'яса у Європейських країнах. По-третє, в інших країнах зростає частка виробництва більш дешевого м'яса, а саме перевагу має м'ясо птиці та свинини, а найбільш дороге – це м'ясо великої рогатої худоби [2, с. 144].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення структури виробництва м'яса та вирішення цієї проблеми взагалі на основі існуючих «теоретичних моделей», або досвіду інших країн з точки зору рівня споживання тієї чи іншої продукції не веде до однозначного результату. Тому що будь-яка країна не може слугувати стандартом для досягнення тих чи інших параметрів споживання м'яса, оскільки в кожній країні є свої національні особливості, звичаї, традиції. Для прикладу, мусульмани не споживають свинини, а в Індії корова є священною твариною. У зв'язку з розбалансованістю споживчого ринку в нашій країні рівень продовольчого забезпечення має значні відмінності. Це стосується насамперед сучасної «школи» ринкової економіки, де публічна інформація, дискусія, преса, наукова і навчальна література пояснює спад виробництва виключно низьким платоспроможним попитом [3, с. 235]. Така концепція легко сприймається пересічним споживачем, бо вона йому зрозуміла, але, на нашу думку, ситуація, яка склалася на ринку пов'язана з багатьма різними чинниками.

Теоретичним аспектам формування продовольчих ринків, зокрема їх особливостям функціонування, присвячені праці таких вітчизняних вчених, як В. Андрійчука, О. Березіна, П. Березівського, М. Ільчука, В. Іванишина, П. Макаренка, М. Маліка, М. Місюка, П. Пуцентейла, А. Стельмашука та ін. Однак, різноманітність підходів до визначення стратегічних напрямів ефективного виробництва м'яса та м'ясної продукції свідчить про невирішеність багатьох питань розвитку м'ясних галузей.

Постановка завдання. Проведення детального аналізу сучасного стану та тенденцій розвитку виробництва м'яса в Україні по м'ясних галузях як основи формування пропозиції на ринку м'яса та м'ясної продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення за суспільними потребами ролі стимулу росту виробництва, що своєю чергою впливають на обсяги і структуру потреб, веде до висновку про відносне перевищення обсягу суспільних потреб над виробничими можливостями. Встановлення на цій основі поняття дефіциту дає змогу формально обґрунтувати одержаний і єдиний народногосподарський критерій оптимальності.

* Науковий керівник: Іванишин В.В. – д.е.н., професор.

Залежно від виду тварин отримують: свинину, яловичину, м'ясо птиці, баранину і козлятину, кролятину та інші види м'яса. М'ясо молодняка вважаються туші великої рогатої худоби, одержані від тварин віком від 3-х місяців до 3 років, свиней – до 10 місяців, овець і кіз – до 8 місяців, а м'ясо птиці, поросят і ягнят від 14 днів до 3-х місяців вважається м'ясо молочників [4, с. 103].

М'ясо сільськогосподарських тварин за енергетичною цінністю та хімічним складом значно різняться (табл. 1).

Таблиця 1

Енергетична цінність та хімічний склад м'яса сільськогосподарських тварин

Види м'яса (категорії вгодованості)	Вміст, %			У 100 грамах м'яса кДж
	Білків	Жирів	Води	
Яловичина I категорії	18,9	12,3	67,7	782
Яловичина II категорії	20,2	7,0	71,7	602
Телятина	19,7	1,2	78,0	377
Свинина (жирна)	11,4	49,3	38,7	2046
Свинина (м'ясна)	14,6	33,0	51,6	1485
Свинина (бекон)	16,4	27,8	54,8	1322
Баранина I категорії	16,3	15,3	67,6	849
Баранина II категорії	20,8	9,0	69,3	686
Ягнятина	16,2	15,1	68,9	803

Джерело: власні дослідження на основі [5, с. 111].

М'ясо сільськогосподарських тварин багате на повноцінний білок, який містить незамінні амінокислоти, мінеральні речовини, вітаміни та майже повністю засвоюється організмом людини. Наприклад, засвоєння організмом м'яса свиней становить 90-95%. Винятково цінні якості має свинячий жир-сало та смалець, перетравність якого в організмі людини дорівнює 96%, що дає можливість порівнювати його з вершковим маслом. Залежно від товщини підшкірного жиру у свиней розрізняють жирну, беконну та м'ясну свинину. Від стану розвитку м'язів та підшкірного жиру у забитого поголів'я великої рогатої худоби та овець яловичину та баранину розділяють на I та II категорії.

За характером термічної обробки м'ясо буває: остигле, коли після обробки туші воно остигає (при температурі навколишнього середовища) не менше шести годин; охолоджене в спеціальних камерах до температури в товщі м'язів 0° до 4°; заморожене в морозильних камерах холодильників при температурі від -23° до -35°.

Для харчових цілей м'ясо використовується не раніше як через шість годин після забою тварин, а м'ясокомбінати відпускають його тільки остиглим, охолодженим або замороженим.

Крім використання м'яса на харчові цілі з відходів м'ясокомбінатів і боєнь виготовляють білковий корм тваринного походження, зокрема м'ясне та м'ясо-кісткове борошно, які згодують на корм сільськогосподарським тваринам для балансування кормових раціонів за протеїном і мінеральними речовинами [6, с. 105].

Аналізуючи регулювання ринків країн ЄС, можна переконатися, що їм потрібно було не одне десятиліття і різні засоби державного регулювання, щоб створити м'ясний ринок, який ефективно працює. До того ж в країнах ЄС ефективно працюють ринки зерна, молока, кормів тощо. Тому загальне виробництво м'яса (всіх видів) в цих країнах перевищує 85 кг, а його споживання становить 80-90 кг на душу населення. Деякі певні уявлення про світовий ринок м'яса показують показники табл. 2.

Таблиця 2

Виробництво м'яса на світовому ринку

(у забійній вазі, тис. тонн)

Країни	Рік							Відхилення 2016 до 2010 р., +, -
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
США	41941	42439	42611	42743	42815	43264	44623	+2682
Частка світового виробництва, %	14,2	14,2	13,8	13,6	13,3	13,3	13,5	-0,7
Китай	81075	81476	85448	87343	88740	86883	87553	+6478
Частка світового виробництва, %	27,5	27,2	27,8	27,7	27,7	26,8	26,5	-1,0
Бразилія	23630	24312	24648	25424	26038	26637	27440	+3810
Частка світового виробництва, %	8,9	8,1	8,0	8,1	8,1	8,2	8,3	-0,6
ЄС	44806	45276	44995	44399	45085	45583	47471	+2665

продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Частка світового виробництва, %	15,2	15,1	14,6	14,1	14,0	14,4	14,4	-0,8
Світ	294604	299385	307434	314458	320516	324355	329890	+35286
	100	100	100	100	100	100	100	x
Україна	2085	2171	2236	2415	2385	2348	2350	+265
Частка до ЄС, %	4,6	4,8	5,0	5,4	5,3	5,0	4,9	+0,3
Частка світового виробництва, %	0,71	0,72	0,73	0,77	0,74	0,72	0,71	0

Джерело: власні розрахунки на основі [7].

Аналіз даних таблиці 2 свідчить, що близько третьої частини (26,5%) виробництва м'яса припадає на Китай, шоста частина на США (44623 тис. тонн). Відповідно до останніх даних загальна структура виробництва м'яса у світі та країнах ЄС відрізняється від вітчизняної більшою часткою свинини 35,8 і 49,7% та птиці відповідно 36,4 і 30,5%.

Дані статистики свідчать, що у світі спостерігається збільшення споживання м'яса птиці. За період з 2010 по 2016 рік споживання зросло до 33,2% від загальної кількості спожитого м'яса, а світове виробництво м'яса птиці – 120,3 млн. тонн (у забійній вазі).

Організаційні та економічні перетворення в Україні значним чином вплинули на стан розвитку тваринництва, зокрема на галузі м'ясного скотарства, свиначства та інші галузі м'ясного напрямку. Аналіз динаміки виробництва м'яса дозволяє зробити висновок про те, що в усіх категоріях господарств існує тенденція до скорочення чисельності поголів'я тварин, що зумовило зменшення обсягів виробництва м'яса (табл. 3).

Таблиця 3

Виробництво (реалізація) м'яса по категоріях господарств в Україні

Рік	Усі категорії господарств	у тому числі:	
		сільськогосподарські підприємства	господарства населення
1990	4357,8	3099,0	1258,8
2000	1662,8	438,1	1224,7
2010	2059,0	1134,4	924,6
2011	2143,8	1215,3	928,5
2012	2209,6	1271,2	938,4
2013	2389,4	1441,3	948,1
2014	2359,6	1451,8	907,8
2015	2322,6	1463,4	859,2
2016	2350,0	1506,4	843,6
Відхилення +, - 2016 року до:			
2000	+688,0	+1068,3	-381,1
2010	+291,0	+372,0	-81,0
2015	+27,4	+43,0	-15,6

Джерело: власні розрахунки на основі [8]

За останні сім років в Україні призупинено спад виробництва м'яса, а з 2010 року прослідковується щорічне збільшення обсягів виробленого м'яса і в 2016 році становить 2350 тис. тонн в забійній вазі, що на 291 тис. тонн більше, ніж у порівнянні з 2010 роком та на 27,4 тис. тонн – з минулим роком. Певне збільшення виробництва м'яса відбулося за рахунок виробництва у сільськогосподарських підприємствах, де обсяг становить 1506,4 тис. тонн, що на 372 тис. тонн більше, ніж у 2010 році. Тенденція виробництва м'яса у господарствах населення свідчить про зменшення обсягів і в 2016 році, що становить 843,6 тис. тонн порівняно із 921,6 тис. тонн у 2010 році.

Провідна роль у забезпеченні населення продуктами харчування належить м'ясним галузям. Особливе місце у структурі м'ясних ресурсів займає м'ясо великої рогатої худоби, яке відзначається значною кон'юнктурою як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Вміст білка в 1 кг яловичини І категорії становить 186 г, або більше ніж у свинині (м'ясній) на 29,4%.

Тривалий час нарощувалося виробництво яловичини, зростала її роль у забезпеченні населення м'ясом і м'ясопродуктами. Протягом 1960-1990 рр. у всіх категоріях господарств виробництво м'яса великої рогатої худоби збільшилося у 2,8 раза. Яловичина в структурі м'ясних ресурсів відігравала домінуючу роль і становила у 1990 році 45,6%. Згодом внаслідок об'єктивних та суб'єктивних причин відбулися негативні зміни у розвитку скотарства, зниження виробничого потенціалу галузі, скорочення виробництва м'яса великої рогатої худоби (табл. 4).

Таблиця 4
Виробництво м'яса великої рогатої худоби в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь та на одну особу за формами господарювання в Україні

Рік	По всіх категоріях господарств			у тому числі:										господарства населення		
				с./г. підприємства, всього			з них:				фермерські господарства					
	Всього, тис. тонн	На 100 га с.г. угідь, ц	На одну особу, кг	Всього, тис. тонн	На 100 га с.г. угідь, ц	На одну особу, кг	Всього, тис. тонн	На 100 га с.г. угідь, ц	На одну особу, кг	Всього, тис. тонн	На 100 га с.г. угідь, ц	На одну особу, кг	Всього, тис. тонн	На 100 га с.г. угідь, ц	На одну особу, кг	
1990	1985,4	47,8	38,3	1808,1	46,4	34,8	1808,1	46,4	34,8	-	-	-	177,3	67,7	3,4	
2000	754,3	19,2	15,3	305,8	9,5	6,2	299,4	9,9	6,1	5,8	3,3	0,1	449,1	60,7	9,1	
2010	427,7	11,7	9,3	104,7	5,0	2,3	98,2	5,7	2,1	5,8	1,5	0,1	323,0	20,7	7,0	
2011	399,1	10,9	8,7	97,0	4,6	2,1	88,8	5,1	1,9	8,2	2,1	0,2	302,1	19,4	6,6	
2012	388,5	10,6	9,0	97,3	4,7	2,2	88,4	5,3	2,0	8,9	2,2	0,2	291,2	18,5	6,7	
2013	427,8	11,7	9,9	110,5	5,3	2,6	100,5	6,0	2,3	10,0	2,5	0,3	317,3	20,2	7,4	
2014	412,7	11,3	9,6	98,4	4,7	2,3	89,2	5,3	2,1	9,2	2,3	0,2	314,3	20,0	7,3	
2015	384,0	10,5	8,9	93,7	4,5	2,2	85,6	5,1	2,0	8,1	2,0	0,2	290,3	18,5	6,8	
2016	376,0	10,3	8,0	99,0	4,8	2,3	89,0	5,3	2,1	10,0	2,5	0,2	277,0	17,6	6,5	
Відхилення +, - 2016 року до: 2000	-378,3	-8,9	-7,3	-206,8	-4,7	-3,9	-210,4	-4,6	-4,0	+4,2	-0,8	+0,1	-172,1	-43,1	-2,6	
1990	-1609,4	-37,5	-30,3	-1709,1	-41,6	-32,5	-1719,1	-41,1	-32,7	-	-	-	+99,7	-50,1	+3,1	

Джерело: власні розрахунки на основі [9].

Виробництво яловичини і телятини (в забійній вазі) в усіх категоріях господарств зменшилося з 1984,8 тис. тонн у 1990 році до 376 тис. тонн у 2016 році. Динаміка виробництва м'яса ВРХ свідчить про зниження обсягів виробництва з кожним роком і у 2016 році вироблено на 378,3 тис. тонн менше, ніж у 2000 році та на 51,7 тис. тонн менше, ніж у 2010 році. Аналогічна ситуація і по категоріях господарств, але в основному зменшення відбулося у сільськогосподарських підприємствах. На 1709,1 тис. тонн вироблено менше у 2016 році порівняно із 1990 роком та на 206,8 тис. тонн – порівняно з 2000 роком.

Якщо в 1990 році в усіх категоріях господарств у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь було вироблено 47,8 ц яловичини і на одну особу 38,3 кг, то у 2016 році ці показники становили відповідно 10,3 та 8,0. Деяко інша тенденція мала місце в господарствах населення, де у 2016 році було реалізовано яловичини більше, ніж у 1990 році майже на 100 тис. тонн або в 1,6 раза. Однак, господарства населення не компенсували скорочення реалізації, яке відбулося у сільськогосподарських підприємствах, а з розрахунку на одиницю земельної площі навіть зменшилася. У 2016 році в господарствах населення було вироблено м'яса великої рогатої худоби на 100 га сільськогосподарських угідь 17,6 ц проти 67,7 ц у 1990 році.

Зміни в обсягах виробництва яловичини зумовлені в основному скороченням чисельності поголів'я великої рогатої худоби, яке в усіх категоріях господарств скоротилося із 24623,4 тис. голів у 1991 році до 3682,3 тис. голів у 2017 році.

Особливо негативно вплинули на обсяг виробництва м'яса зміни, що відбулися в розвитку галузі сільськогосподарських підприємств, де у 2017 році чисельність поголів'я ВРХ становила 1213,9 тис. голів проти 21083,3 тис. голів у 1991 році. Поголів'я великої рогатої худоби у господарствах населення зростало до 2005 року, після чого відбулося поступове скорочення і на 1 січня 2017 року їх чисельність становила 2468,4 тис. голів проти 4386,7 тис. голів за 2001 рік, 2005 рік – 4022,3 тис. голів; 2014 рік – 3096,2; 2015 рік – 2573,8; 2016 рік – 2479,8 тис. голів. Скоротилася чисельність ВРХ в усіх категоріях господарств і в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь. Якщо у 1990 році цей показник становив 59,5 голів, то у 2017 році лише 8,6 голів. Аналогічна ситуація щодо наявності поголів'я ВРХ в розрахунку на душу населення.

Щільність поголів'я великої рогатої худоби безпосередньо впливає на збільшення виробництва продукції в аграрному секторі, вирішенні соціально-економічних проблем на селі. Про це свідчать дані групування областей за чисельністю великої рогатої худоби на 100 га сільськогосподарських угідь (табл. 5).

Таблиця 5

Вплив щільності поголів'я великої рогатої худоби на обсяги виробництва яловичини у 2016 році

Показники	Групи областей за чисельністю ВРХ на 100 га с. г. угідь			Всього
	I	II	III	
	до 10,0	10,1-20,0	20,1 і більше	
Кількість областей в групі	10	12	2	24
Щільність поголів'я в середньому по групі, гол.	6,7	13,5	30,6	10,1
Вироблено яловичини на душу населення, кг	5,6	12,6	15,7	8,8
Вироблено яловичини на 100 га с.г. угідь	6,7	13,0	46,1	10,2
Споживання яловичини на душу населення, кг	7,2	10,8	11,02	8,1
Отримано: - приплоду на 100 га с.г. угідь, гол.	5,1	7,9	16,0	7,6
- гною на 1 га ріллі, тонн	0,5	1,7	3,9	1,4
Скорочено поголів'я ВРХ порівняно з 1991 роком, %	91,2	84,4	79,5	85,0

Примітка: до першої групи віднесені області: Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Одеська, Харківська, Херсонська; до другої – Вінницька, Волинська, Житомирська, Львівська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська; до третьої – Закарпатська, Івано-Франківська.

Джерело: власні дослідження

Аналіз даних таблиці 5 показує те, що виробництво яловичини на душу населення зростає на 0,7% і на одиницю земельної площі на 0,9% при підвищенні щільності поголів'я ВРХ на кожний відсоток. Необхідно відмітити і те, що збільшення поголів'я сприяє істотному нарощуванню органічних добрив, поліпшенню родючості ґрунтів і отриманню екологічно чистої сільськогосподарської сировини. Так, із зростанням щільності ВРХ на 100 га сільськогосподарських угідь від 6,7 до 30,6 голів, вихід гною з розрахунку на 1 га ріллі збільшується відповідно від 0,5 до 3,9 тонн, або в 7,8 раза. Звідси виникає необхідність, насамперед для областей першої групи, де чисельність поголів'я на 100 га сільськогосподарських угідь не перевищує 10 голів (6,7), розробити і впровадити заходи, спрямовані на значне збільшення високопродуктивної худоби, зокрема м'ясного напрямку, створити необхідні передумови для нарощування виробничого потенціалу м'ясного скотарства.

Традиційно в забезпеченні населення м'ясом і продуктами його переробки значна роль відводиться свинарству як інтенсивній та ефективній галузі тваринництва. Свинина належить до групи найбільш енергетичних продуктів харчування, що дає змогу прискорено збільшувати добову калорійність спожитого продовольства. Свинарство, завдяки сприятливим умовам кормовиробництва, цінним біологічним особливостям тварин, високій окупності кормів, в належних умовах їх утримання та годівлі, традиційно вважалося не тільки економічно вигідною, а й високоприбутковою галуззю. Виробництво свинини мало вагому частку в структурі м'ясного балансу та відіграло важливу роль у формуванні м'ясних ресурсів.

Значне порушення паритету цін на сільськогосподарську та промислову продукцію на початку 90-х років розрив господарських зв'язків створили несприятливі умови для розвитку галузі свинарства, із-за чого багато крупних комплексів і великотоварних ферм припинили виробничу діяльність. То в теперішній час основними виробниками є дрібні ферми та господарства населення, що працюють збитково і виробляють продукцію низької якості.

Поголів'я свиней значно скоротилося у сільськогосподарських підприємствах. На 1 січня 2017 року у даній категорії господарств налічувалося 3565,9 тис. голів, що на 10505,3 тис. голів менше, ніж на 1 січня 1991 року, або на 74,7%. Хоча слід відмітити, що з 2011 року по 2014 рік поголів'я в цій категорії господарств дещо збільшилося і становило 3625,3–3878,9 тис. голів.

Загальноекономічна криза, відсутність державного регулювання викликали велике протиріччя між цінами на зерно та продукцію тваринництва. На протязі багатьох років сільськогосподарським товаровиробникам стало не вигідно використовувати прибуткову продукцію-зерно на корм, а займаються вирощуванням зернових культур для вигідної реалізації і отримання прибутків. Внаслідок чого в Україні значно скоротилося поголів'я свиней, яке у 2016 році становило 6,7 млн голів проти 9,1 млн у 1940 році та 19,4 млн у 1990 році.

Своєрідним стабілізатором виробництва свинини протягом 2010-2016 років виявилися господарства населення. Незважаючи на складність ведення господарства, нестачу найпростіших знарядь і засобів виробництва, економічну кризу, поголів'я свиней в цій категорії зменшувалося набагато нижчими темпами. Вирощування свиней у живій вазі протягом шести років зросло із 915,5 тис. тонн у 2010 році до 1007,9 тис. тонн у 2016 році. Зростання відбулося за рахунок сільськогосподарських підприємств на 168,5 тис. тонн, тоді коли господарства населення зменшили виробництво свинини на 76,1 тис. тонн.

Виробництво м'яса свиней (в забійній вазі) як і виробництво м'яса ВРХ в Україні в усіх категоріях господарств зменшилося від 1576,3 тис. тонн у 1990 році до 747,6 тис. тонн в 2016 році, відповідно у сільськогосподарських підприємствах з 893,7 тис. тонн до 397,0 тис. тонн та в господарствах населення – з 682,6 тис. тонн до 350,6 тис. тонн або зменшення становить по всіх категоріях на 52,5% (828,8 тис. тонн) (табл. 6). Якщо у 1990 році з розрахунку на 100 га ріллі було вироблено 46,9 ц свинини і на одну особу 30,9 кг, тоді як у 2016 році дані показники становили відповідно 24,9 ц та 16,7 кг.

Таблиця 6

Виробництво свинини за формами господарювання

(в забійній вазі)

Рік	Всі категорії господарств			у тому числі:					
	всього, тис. тонн	на 100 га ріллі, ц	на одну особу, кг	сільськогосподарські підприємства			господарства населення		
				всього, тис. тонн	на 100 га ріллі, ц	на одну особу, кг	всього, тис. тонн	на 100 га ріллі, ц	на одну особу, кг
1990	1576,3	46,9	30,9	893,7	28,4	17,5	682,6	321,3	13,4
2000	675,9	21,3	15,1	91,4	3,4	2,0	584,5	112,1	13,1
2010	631,2	20,4	14,1	255,9	13,1	5,7	375,3	32,8	8,4
2012	700,8	23,3	15,7	303,8	16,1	6,8	397,0	35,4	8,9
2013	748,3	24,9	16,7	362,3	19,3	8,1	386,0	34,5	8,6
2014	742,6	24,7	16,6	377,0	20,0	8,4	365,6	32,6	8,2
2015	759,7	25,3	17,0	400,3	21,2	8,9	359,4	32,0	8,1
2016	747,6	24,9	16,7	397,0	21,0	8,9	350,6	31,2	7,8
Відхилення 2016 р. до 1990 р., (+, -)	-828,7	-22,0	-14,2	-496,7	-7,4	-8,6	-332,0	-290,1	-5,6

Джерело: власні розрахунки

Основним фактором, який впливає на зміни в обсягах виробництва свинини є зменшення поголів'я, що зазначалося вище. В підтвердження цього проведемо групування областей за чисельністю поголів'я свиней на 100 га ріллі (табл. 7).

Таблиця 7

Залежність виробництва свинини від щільності поголів'я свиней за 2016 рік

Показники	Групи областей за чисельністю поголів'я свиней на 100 га ріллі			Всього
	I	II	II	
	до 15,0	15,1-25,0	25,1 і більше	
Кількість областей	5	9	10	24
Щільність поголів'я в середньому по групі, гол.	10,5	20,1	42,5	24,7
Вироблено свинини:				
- на душу населення, кг	13,0	16,6	19,1	16,7
- на 100 га ріллі, ц	11,8	19,1	44,4	24,9
Споживання на душу населення, кг	9,3	15,1	39,1	19,7
Отримано:				
- приплоду на 100 га ріллі, гол.	14,8	24,6	54,7	31,2
- гною на 1 га ріллі	0,7	0,8	1,7	0,9
Скорочено поголів'я свиней порівняно з 1990 роком, %	82,3	61,8	51,3	65,6

Примітка: до першої групи віднесені області – Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Сумська, Херсонська; до другої – Вінницька, Дніпропетровська, Житомирська, Запорізька, Одеська, Полтавська, Харківська, Чернігівська, Донецька; до третьої – Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Київська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька.

Джерело: власні розрахунки.

Зменшенню обсягів виробництва м'яса ВРХ та свиней, крім скорочення поголів'я, сприяли також низькі показники продуктивності поголів'я, а саме середньодобові прирости ВРХ та свиней, виробництво яловичини і телятини на одну голову ВРХ і виробництво свинини на одну голову свиней, що були в наявності на початок року (рис. 1).

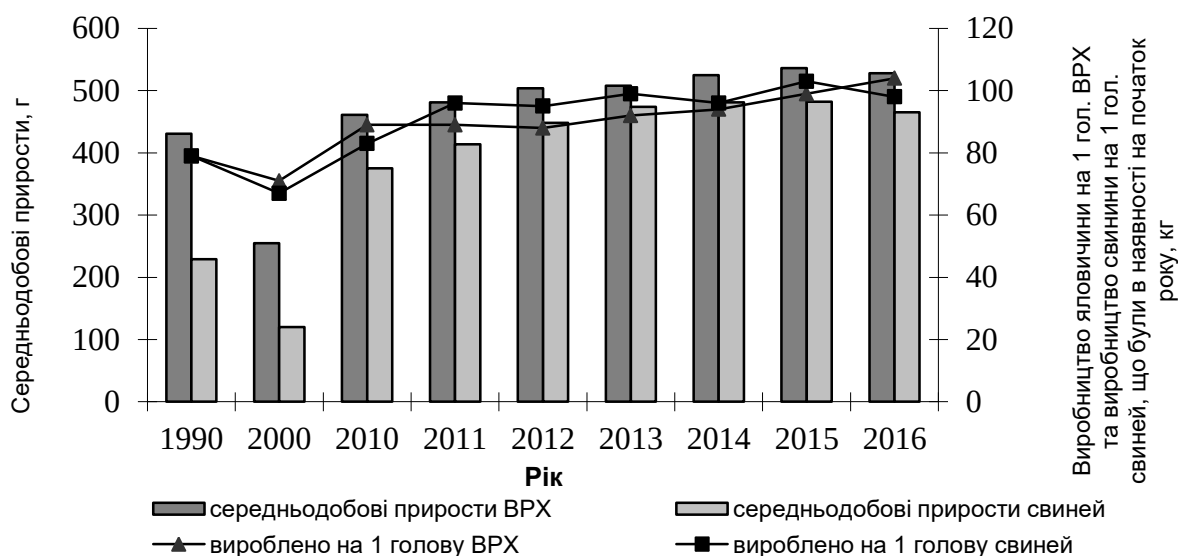

Рис. 1. Продуктивність великої рогатої худоби і свиней

Джерело: побудовано автором

Незважаючи на підвищення середньодобових приростів, яке почалося з 2010 року як по ВРХ, так і по свинях, досягнутий рівень продуктивності залишається низьким порівняно з тим, який відмічається в передових господарствах, де прирости ВРХ становлять 800-1000 грам, свиней – 600-700 грам, найкращі показники по ВРХ в Хмельницькій, Вінницькій областях (598 та 564 грам відповідно), по свинях – Івано-Франківська та Львівська області (716 та 540 грам відповідно).

Підсумовуючи зазначене вище, не будемо загострювати увагу на першопричинах занепаду галузі тваринництва. Підкреслимо зайвий раз, що кількість поголів'я худоби в Україні завжди була визначальною у вирішенні проблеми збільшення обсягів виробництва м'яса, молока та іншої продукції. Що стосується показників продуктивності, то вона завжди характеризувалася великою строкатістю і лише окремі господарства досягали стандартів західних розвинутих країн. Для повноти викладу матеріалу, який стосується стану основних галузей тваринництва, пошлемося на проведений нами

факторний аналіз динаміки виробництва приросту живої ваги ВРХ і свиней на відгодівлі у сільськогосподарських підприємствах (табл. 8).

Таблиця 8

Факторіальна залежність виробництва яловичини і свинини на сільськогосподарських підприємствах

Показники	Рік	
	1990	2016
Велика рогата худоба (яловичина)		
Середньорічне поголів'я, тис. гол.	31632	1492
Річний приріст на оду голову, кг	0,079	0,104
Виробництво приросту ВРХ, тис. тонн	2498,9	155,1
Збільшення (+)/зменшення (-) у 2016 році проти 1990 року:		
- загальне	-	-2343,8
в тому числі: - за рахунок поголів'я	-	-2381
- за рахунок продуктивності	-	37,2
Свині (свинина)		
Середньорічне поголів'я, тис. гол.	14071,2	3565,9
Річний приріст на оду голову, кг	0,0795	0,1627
Виробництво приросту свиней, тис. тонн	1119,0	580,3
Збільшення (+)/зменшення (-) у 2016 році проти 1990 року:		
- загальне	-	-538,7
в тому числі: - за рахунок поголів'я	-	-835,5
- за рахунок продуктивності	-	296,8

Джерело: власні розрахунки

Однією із складових формування пропозиції м'ясного ринку є виробництво м'яса птиці. Птахівництво вирізняється надзвичайно високою динамічністю розвитку і є поза конкуренцією щодо затрат кормів та праці на одиницю продукції. Комерційну цінність головним чином становлять кури, індики, качки чи гуси.

В Україні у 2016 році налічувалося 201,6 млн голів птиці, що на 77,9 млн голів більше поголів'я 2001 року та вироблено м'яса птиці в забійній вазі 1166,8 тис. тонн, що на 64,7% більше, ніж у 1990 році (табл. 9).

Таблиця 9

Динаміка поголів'я та виробництва м'яса птиці в Україні

Роки	Поголів'я, тис. голів			Виробництво м'яса птиці, тис. тонн		
	Всього	в тому числі		Всього	в тому числі	
		с. г. підприємства	господарства населення		с. г. підприємства	господарства населення
1990	246104,2	132966,6	113137,6	708,4	356,8	351,6
2000	123722,0	25352,9	98369,1	193,2	35,8	157,4
2010	203839,8	110561,3	93278,5	953,5	772,0	181,5
2013	230289,8	132072,5	98217,3	1168,3	966,6	201,7
2014	213335,7	122077,8	91257,9	1164,7	974,4	190,3
2015	203986,7	112008,7	91978,0	1143,7	967,7	176,0
2016	201668,0	109822,5	91845,5	1166,8	992,4	174,4
Відхилення +, - до: 1990	-44436,0	-23144,1	-21292,1	+458,4	+635,6	-177,2
2015	-2318,7	-2186,2	-132,5	+23,1	+24,7	-1,6

Джерело: власні розрахунки.

Поголів'я птиці в усіх категоріях господарств склало в 2016 році 201668 тис. голів, що на 44436 тис. голів менше, ніж у 1990 році (82%), але на 77946 тис. голів більше, ніж у 2000 році. За останні роки прослідковується незначне скорочення поголів'я, так за останній рік скорочення становить 2318,7 тис. голів порівняно з попереднім роком.

Щодо виробництва м'яса птиці, то дані таблиці 9 свідчать, що виробництво зростає і за 2016 рік було вироблено усіма категоріями господарств 1166,8 тис. тонн м'яса птиці, що на 458,4 тис. тонн більше, ніж у 1990 році та на 23,1 тис. тонн більше, ніж у попередньому році. Основна частка виробленого м'яса птиці припадає на сільськогосподарські підприємства і становить у 2016 році 85,1%, або 992,4 тис. тонн.

Однією з характерних тенденцій розвитку птахівництва за останнє десятиріччя є переміщення обсягів виробництва продукції із господарств населення до сільськогосподарських підприємств, що супроводжується посиленням процесу спеціалізації виробництва, підвищенням рівня механізації і

автоматизації технологічних процесів, покращення епізодичного благополуччя птахогосподарств, а отже і посилення конкурентоспроможності продукції птахівництва.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, за останні роки в Україні спостерігається збільшення виробництва м'яса свиней та птиці, а м'яса великої рогатої худоби – зменшення. Все це призводить до змін у структурі виробництва, реалізації та споживання м'яса.

Таким чином, ситуацію щодо виробництва м'яса в Україні можна вважати критичною. Завдяки ціновій кон'юктурі великий бізнес починає вкладати кошти у розвиток галузі м'ясного скотарства, свинарства, птахівництва, зокрема у створення інтегрованих комплексів. Однак, на заваді стоїть відсутність ринку земель сільськогосподарського призначення, тому що для розвитку ефективного скотарства, свинарства та птахівництва потрібні значні земельні площі. Необхідно також змінити систему державної підтримки виробників м'яса. Тому, для товаровиробників, що займаються виробництвом м'яса, необхідним є визначення раціональної спеціалізації м'ясних галузей, породного складу худоби і птиці з урахуванням ринкової інфраструктури, місце знаходження господарства по відношенню до комбікормових і переробних підприємств, а також додаткових джерел кормовиробництва з орієнтацією на потенціал власної кормової бази.

М'ясне скотарство, свинарство, птахівництво мають значні можливості переведення виробництва на промислову основу, що дозволяє максимально реалізувати потенціал інтенсифікації виробництва та ефективно виробляти яловичину, свинину та м'ясо птиці в спеціалізованих господарствах. Проте для досягнення високих виробничо-економічних показників необхідне ритмічне забезпечення повноцінними кормами, суворе дотримання технологічного процесу, раціональне використання усіх ресурсів, забезпечення матеріального стимулювання працівників тощо.

Література

1. Малік М. Й., Лупенко Ю. О. Державне регулювання аграрного сектору економіки в дослідженнях вітчизняних вчених. *Економіка АПК*. 2009. № 10. С. 153-158.
2. Топіха В. І. Формування ринку тваринницької продукції в Україні: проблеми та перспективи. Миколаїв: МДАУ, 2004. 221 с.
3. Євстафієва Ю. М., Бучковська В. І., Заходим М. В. Тваринництво Кам'янецьчини. *Збірник наукових праць ПДАТУ*. 2017. Ч. 1. С. 234-235.
4. Місюк М. В. Ринок продукції скотарства: монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2012. 330 с.
5. Місюк М. В. Формування та розвиток регіонального ринку продукції скотарства: монографія. Херсон: Грін Д.С., 2013. 343 с.
6. Пуцентейло П. Р. Конкурентоспроможність м'ясного скотарства України: теорія і практика: монографія. Тернопіль: ВПЦ "Економічна думка ТНЕУ", 2011. 420 с.
7. Food and Agriculture Organization of the United Nations. URL: <http://www.fao.org/countryprofiles/index/en/?ISO3=UKR> (дата звернення: 02.10.2018).
8. Сільське господарство України за 2016 рік: стат. збірник. Державна служба статистики України, 2017. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення: 02.10.2018).

References

1. Malik, M.Y. and Lupenko, Yu.O. (2009), "State regulation of the agrarian sector of the economy in researches of domestic scientists", *Ekonomika APK*, no. 10, pp. 153-158.
2. Topikha, V.I. (2004), *Formuvannia rynku tvarynnytskoi produktsii v Ukraini: problemy ta perspektyvy* [Formation of the market of livestock products in Ukraine: problems and perspectives], MDAU, Mykolaiv, Ukraine, 221 p.
3. Evstafieva, Yu.M., Buchkovska, V.I. and Zakhodym, M.V. (2017), "Cattle breeding of Kamianets region", *Collection of scientific works PDATU*. P. 1. Kamianets-Podilskyi: PDATU, pp. 234-235.
4. Misiuk, M.V. (2012), *Rynok produktsii skotarstva* [Livestock production market], monograph NNTS IAE. Kyiv, Ukraine, 330 p.
5. Misiuk, M.V. (2013), *Formuvannia ta rozvytok rehionalnoho rynku produktsii skotarstva* [Formation and development of regional market of cattle breeding], monograph, Hrin D.S., Kherson, Ukraine, 343 p.
6. Putsenteilo, P.R. (2011), *Konkurentospromozhnist miasnoho skotarstva Ukrainy: teoriia i praktyka* [Competitiveness of meat cattle breeding in Ukraine: theory and practice], monograph, VPTS "Ekonomichna dumka TNEU", Ternopil, Ukraine, 420 p.
7. "Food and Agriculture Organization of the United Nations", available at: <http://www.fao.org/countryprofiles/index/en/?ISO3=UKR> (access date October 02, 2018).
8. State Statistics Service of Ukraine (2017), "Agriculture of Ukraine for 2016: Stat. Collection", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (access date October 02, 2018).

Стаття надійшла до редакції 31.10.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор Подільського державного аграрно-технічного університету М.В. Місюк

УДК 336.146

JEL Classification E 69, H 73

Завистовська Г.І.,
старший викладач кафедри фінансів,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

НЕЦІЛЬОВЕ ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Zavystovska H.I.,
senior lecturer at the department of finance,
Kyiv National Economic University named after V. Hetman

NON-TARGETED USE OF BUDGET FUNDS: THEORY AND PRACTICE

Постановка проблеми. В сучасній Україні особливо актуальним є питання прозорості фінансових операцій, раціонального бюджетного процесу, ефективного використання фінансових ресурсів держави та їх цільового призначення. Саму тому дослідження нецільового використання бюджетних коштів є досить важливим та розповсюдженим у багатьох галузях вітчизняної економіки і крім того цей злочин дуже складно довести. Відсутність чіткої та повної нормативно-правової бази, неналежний рівень розвитку методологічної бази, відсутність чіткого розмежування сфер діяльності, нераціональний поділ обов'язків між суб'єктами контролю призводять до порушень і злочинів у бюджетному процесі. Ця неврегульованість законодавства може призвести до ухилення або уникнення від відповідальності, або, навпаки, до застосування покарання в подвійному розмірі, або до покарання як винних, так і невинних осіб. Тож нецільове використання бюджетних коштів загострює і так вкрай розбалансовану економіку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичну основу дослідження складають наукові праці з теорії держави і права, фінансового права, економічних наук. Так, Е.С. Дмитренко [1] досліджує юридичний склад правопорушення, яке вчинив суб'єкт фінансового права. Л.К. Воронова, М.П. Кучерявенко, Н.Ю. Пришва, Є.О. Алісов та І.М. Бондаренко зосереджують увагу на суб'єктах бюджетних правопорушень та заходах, що застосовуються за вчинені правопорушення, проводять огляд видів юридичної відповідальності. Питання щодо методичних підходів нецільового використання бюджетних коштів розглядали у своїх працях І.Б. Стефанюк [2], М.Й. Коржанський [3]. Тому питаннями контролю за бюджетними коштами органами Державної аудиторської служби України (ДАСУ) мало розглядається науковцями, що зумовлює актуальність дослідження цієї сфери.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження теорії та практики нецільового використання бюджетних коштів. Для досягнення мети було поставлено наступні завдання: аналіз нормативно-правової бази; дослідження ролі Державної аудиторської служби в запобіганні нецільового використання бюджетних коштів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дієвість фінансового контролю має проявлятися в упередженні фінансових правопорушень. В переліку бюджетних правопорушень, які встановлюються Державною аудиторською службою України, важливе місце посідає нецільове використання бюджетних коштів. Не тому, що таких порушень багато (у 2017 році їх виявлено загалом на суму 490,8 млн грн, що становить 25,8% до загального обсягу виявлених незаконно використаних коштів), а тому, що це правопорушення часто має важкі соціально-економічні наслідки, відтак законодавцем за певних обсягів таких видатків це правопорушення кваліфікується як бюджетний злочин, за яким наступає кримінальна відповідальність для винних осіб та фінансові санкції для суб'єкта господарювання [4].

При цьому, за статистикою МВС України, у 2012 році (по 20 листопада 2012 року, нині Генеральна прокуратура України) зареєстровано 48 злочинів, передбачених ст.210 Кримінального кодексу (далі КК), розслідувано 27 таких злочинів, знято з обліку 16 злочинів такого виду, виявлено 12 осіб, які вчинили цей злочин. Вже в 2016 році обліковано таких кримінальних правопорушень – 15, а кримінальних впроваджень – 0, а в 2017 році кількість осіб, яким повідомлено підозру за цим видом злочину – 2 [5].

Наведені факти свідчать, що ст. 210 КК «працює» неефективно і дає посадовим особам можливість безкарно (без відшкодування збитків) використовувати бюджетні кошти не за призначенням.

На перший погляд, з огляду на це, може здатися, що нецільове використання бюджетних коштів негативно впливає на бюджетну систему лише в одному аспекті – порушується принцип цільового використання бюджетних коштів. Але насправді це правопорушення одночасно тягне за собою

порушення принципу ефективності бюджетної системи. Крім того, зазвичай нецільове використання бюджетних коштів не сприяє дотриманню принципу справедливості й неупередженості, який передбачає, що бюджетна система України будується на засадах справедливого й неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами.

Передусім зазначимо, що під цим поняттям розуміють. Наприклад, Стефанюк І.Б. зазначає, що нецільове використання бюджетних коштів крім негативного впливу на ефективність бюджетної системи призводить до порушення принципів "справедливості й неупередженості, які передбачають, що бюджетна система України ґрунтується на засадах справедливого й неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами" [2].

У сучасних умовах, щоб визначити способи раціональної організації контролю за цільовим використанням бюджетних коштів необхідно переглянути підходи до визначення критеріїв віднесення здійснених порушень до вказаної категорії. У зв'язку з цим, доцільно здійснити аналіз законодавчих визначень терміну "нецільове використання бюджетних коштів" та формувати відповідні рекомендації щодо категорійного узгодження поняття.

Задоволення потреб суспільства в охороні здоров'я, соціальному захисті, освіті, науці, культурному розвитку, здійсненні правосуддя та багато інших напрямів є основною прерогативою кожної держави. Потреби у фінансах на ці сфери, як правило, завжди є більшими, ніж можливості їх виконання через проведення видатків з державного та місцевих бюджетів. Статтею 2 Бюджетного кодексу України визначено, що видатки бюджету – це "кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом", а точніше найважливіших із них для країни або окремої територіально-адміністративної одиниці. Таке трактування визначає адекватність видатків досягненню цілей відповідно до моделі: дія – результат – наслідок. Вказаний підхід містить у собі внутрішню потребу забезпечення спрямування коштів на ті цілі, які були визначені законом чи затверджені на відповідних рівнях управління бюджетним процесом. На практиці бувають випадки недотримання такого принципу. Упущення у нормативно-правових актах часто слугують можливістю виправдання не правочинних дій з боку посадових осіб (розпорядників бюджетних коштів). Тому варто зосередити увагу на дослідженні понять "цільове" й "нецільове" використання коштів і їх економічному змісті з урахуванням рівнів деталізації та розподілу. Це забезпечить логічну послідовність розгляду предмета дослідження, його взаємозв'язок та узгодженість за рівнями, а також уможливить досягнення недопущення скерування бюджетних коштів не за цільовим призначенням. Забезпечення прямого й зворотного контролю процесу використання бюджетних коштів на різних рівнях, на наш погляд, є достатньо дієвим механізмом оптимізації державних і місцевих фінансових ресурсів.

Будь-який злочин тягне за собою небезпечні шкідливі наслідки, які виражаються в заподіянні шкоди об'єкту кримінально-правової охорони. Іншими словами, наслідки злочину – реальні шкідливі зміни, які відбуваються в об'єкті, що охороняється кримінальним законодавством, унаслідок злочинного діяння. За визначенням М.Й. Коржанського, злочинні наслідки – це небезпечні пошкодження в суспільних відносинах [3].

В нормативно-правових актах нових держав – республік колишнього Радянського Союзу визначення поняття «нецільове використання бюджетних коштів» з'явилося лише наприкінці минулого століття.

Так, стаття 132 Бюджетного кодексу Республіки Казахстан визначає, що: «нецільове використання – використання коштів республіканського і місцевих бюджетів, у результаті якого не досягнуті цілі та індикатори, передбачені паспортом бюджетної програми» [6].

Слід зазначити, що Бюджетний кодекс Республіки Казахстан містить ще й визначення необґрунтованого (неправомірного) використання – «використання пов'язаних грантів, гарантованих державою позик, активів держави з порушенням законодавства Республіки Казахстан і використання коштів республіканського і місцевих бюджетів на реалізацію заходів, не передбачених паспортом бюджетних програм».

На нашу думку, таке визначення нецільового використання зумовлено тим, що в цій країні Бюджетний кодекс не містить принципу цільового використання бюджетних коштів. Тут оперують принципом ефективності й результативності.

Головним законодавчим актом України, який дає визначення нецільового використання бюджетних коштів, є Бюджетний кодекс України (далі БКУ), де стаття 119 визначає: «Нецільове використання бюджетних коштів, є їх витрачання на цілі, що не відповідають:

- бюджетним призначенням, встановленим законом про Державний бюджет України (рішенням про місцевий бюджет);
- напрямом використання бюджетних коштів, визначених у паспорті бюджетної програми (...) або в порядку використання бюджетних коштів;
- бюджетним асигнуванням (розпису бюджету, кошторису, плану використання бюджетних коштів)» [7].

Однак, нецільове використання бюджетних коштів, незважаючи на визначення його змісту у ст. 119 Бюджетного кодексу України, є складною і неоднорідною категорією, і має багато особливостей.

Так, згідно з ст. 116 БКУ – це окремих вид порушення бюджетного законодавства; згідно з ст. 119 БКУ – це результат використання коштів на цілі, що не відповідають цілям, визначеним законом (паспортом, програмою, порядком ...); згідно з ст. 7 БКУ – це оцінка недотримання принципу цільового використання бюджетних коштів [7].

З урахуванням такої можливості трактування поняття, вважаємо, що визначення нецільового використання бюджетних коштів в БКУ є недосконалим, бо дозволяє вважати видатки, які проведено в межах бюджетних призначень, але спричинили шкоду державі (зокрема, внаслідок оплати бюджетними коштами фактично невиконаних обсягів робіт; оплати безтоварних операцій; виплати зарплати за невідпрацьований час тощо), цільовим використанням бюджетних коштів.

Адже, якщо видатки здійснено в рамках виділених асигнувань і відповідно до КЕКВ, але при цьому частину коштів спрямовано на цілі, що не відповідають цілям, визначеним законом (паспортом, програмою, порядком чи/та планом), внаслідок чого не досягається або знижується продуктивність і результативність бюджетної програми, завдається шкода правам, які охороняються законом, свободам та інтересам окремих громадян, юридичних осіб, державі чи громадським інтересам, то видатки в цій частині за своєю суттю є нецільовим використанням бюджетних коштів.

У коментарі до статті 210 Кримінального кодексу України зазначається, що під використанням бюджетних коштів усупереч їх цільовому призначенню слід розуміти використання коштів державного або місцевих бюджетів всупереч призначенню, визначеному для цих коштів відповідними бюджетами та кошторисами доходів і витрат [8]. Тут же сказано, що це можуть бути, зокрема: 1) фінансування за рахунок бюджетних коштів тих видатків, які не передбачені видатковими статтями затвердженого бюджету відповідного рівня; 2) використання бюджетних коштів, що мали цільове спрямування, з іншою метою, тобто фінансування одних видатків за рахунок інших статей видатків (скажімо, фінансування виробництва за рахунок коштів, призначених для виплати заробітної плати) [8]. Поняттям нецільового використання бюджетних коштів охоплюється також спрямування їх на такі видатки, фінансувати які за рахунок бюджетних коштів заборонено (наприклад, законодавство забороняє використання бюджетних коштів для фінансування різноманітних позабюджетних фондів).

Використання бюджетних коштів в обсягах, що перевищують затверджені межі видатків, у коментарі до ст. 210 Кримінального кодексу подається як фінансування видатків у сумах, які перевищують розміри, затверджені у відповідних бюджетах, кошторисах і планах асигнувань. Особа, яка має право розпоряджатись бюджетними коштами, перевищує або загальний обсяг затверджених видатків, або обсяг видатків на конкретні заходи, передбачені у встановленому порядку (наприклад, завищуються обсяг і вартість проведених робіт). Якщо понаднормативне фінансування здійснюється за рахунок бюджетних коштів, призначених для фінансування інших видатків, у діях винної особи вбачається одночасно використання бюджетних коштів усупереч їх цільовому призначенню.

На думку автора, «цільове призначення» Кримінального кодексу безумовно відповідає «бюджетному призначенню» Бюджетного кодексу. Тому використання бюджетних коштів головними розпорядниками не відповідно до бюджетних призначень, а розпорядниками – не відповідно до бюджетних асигнувань однозначно має кваліфікуватися як їх нецільове використання.

Складніше відносити до нецільового використання бюджетних коштів видатки, спричинені використанням їх в обсягах, що перевищують затверджені межі видатків. Таке порушення аудитором Державної аудиторської служби як нецільове практично не кваліфікується.

Якщо керуватися тим, що «видатки бюджету – кошти, що спрямовуються на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом, за винятком коштів на погашення основної суми боргу та повернення надміру сплачених до бюджету сум» [7], то використання бюджетних коштів у межах затверджених видатків бюджету, але не відповідно до асигнувань, встановлених на квартал чи півріччя, проблематично кваліфікувати як нецільове використання.

Отже, нецільове використання бюджетних коштів – досить складна економічна категорія. Професійно зафіксувати нецільове використання бюджетних коштів можна лише за результатами здійснення документального і фактичного контролю після всебічного аналізу стану виконання завдань і досягнення мети, що закріплено бюджетною програмою. При цьому критерії оцінки використання бюджетних коштів слід шукати в положеннях бюджету, бюджетної програми та порядку використання бюджетних коштів.

Отже, існує необхідність визначення нових методичних засад оцінки порушень, які за суттю є нецільовим використанням бюджетних коштів.

При визначенні таких підходів нами взято до уваги наступне.

Всі видатки на рівні головних розпорядників, розпорядників і одержувачів бюджетних коштів можна і потрібно оцінювати на предмет дотримання принципів їх використання.

Принцип цільового використання бюджетних коштів передбачає, що бюджетні кошти використовуються тільки на цілі, визначені бюджетними призначеннями та бюджетними асигнуваннями. Бюджетні призначення і асигнування завжди мають кількісні, часові і цільові обмеження. Останнє є важливою аксіомою для нашого дослідження.

Отже, передусім робимо висновок, що використання бюджетних коштів у невідповідності із цільовими обмеженнями – це професійне твердження (оцінка) аудитора про наявність фактів

порушень, результатом яких є *пряме* чи *скрите* нецільове використання бюджетних коштів.

Ми вважаємо, що така оцінка є правомірною при наявності наступних порушень:

1. спрямування коштів на видатки, які законодавством фінансувати заборонено;
2. здійснення видатків без бюджетних призначень або з їх перевищенням;
3. витрачання коштів на цілі, що не відповідають цілям, визначеним законом (паспортом, програмою, порядком чи/та планом);
4. здійснення видатків з оплати безтоварних операцій (невиконаних робіт, ненаданих послуг).

Загальними, об'єднуючими рисами зазначених порушень, що дають можливість нам віднести їх до використання бюджетних коштів у невідповідності із цільовими обмеженнями, є:

- 1) вчинення дій, які заборонені (прямо не дозволені) нормами законодавства;
- 2) використання коштів на цілі, що не відповідають цілям, визначеним законом (паспортом, програмою, порядком чи/та планом);

3) наслідок порушення, яким є недосягнення або зниження продуктивності і результативності бюджетної програми, завдання шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, юридичних осіб, державі чи громадським інтересам;

4) встановлення кримінальної відповідальності (за нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням) за однією статтею ККУ (ст. 210) [9].

Аналіз показників звітів про результати контрольної діяльності, оприлюднених протягом 2017 року на веб-сайтах Державної аудиторської служби України і Рахункової палати, дозволив виділити такі підвиди (або переліки) порушень, котрі можна кваліфікувати як використання бюджетних коштів у невідповідності із цільовими обмеженнями:

1. Видатки, які законодавством фінансувати заборонено (*скрите нецільове*):

- надання бюджетною установою позичок юридичним та фізичним особам;
- фінансування державних, комунальних або приватних підприємств;
- фінансування бюджетних установ, що утримуються за рахунок інших бюджетів (*крім окремих випадків*);

- внесення внесків до статутного капіталу господарських товариств;

- створення (фінансування) позабюджетних фондів;

- придбання автомобілів, меблів, форменого одягу, здійснення видатків на здешевлення харчування для працівників... (*пост. КМУ від 11.10.2016 №710*) [10].

2. Видатки без бюджетних призначень або з їх перевищенням (*скрите нецільове*):

- проведення капітального ремонту адмінприміщення за рахунок поточних видатків за КЕКВ 2240 «Оплата послуг (крім комунальних)» при відсутності затвердження бюджетних призначень і асигнувань за КЕКВ 3130 «Капітальний ремонт»;

- придбання відеоапаратури за рахунок поточних видатків за КЕКВ 2210 «Предмети, матеріали, обладнання та інвентар» при відсутності затвердження бюджетних призначень і асигнувань за КЕКВ 3110 «Придбання обладнання і предметів довгострокового користування»;

- придбання автомобіля за ціною 700,0 тис. грн при наявності затверджених бюджетних призначень за КЕКВ 3110 «Придбання обладнання і предметів довгострокового користування» в сумі 350,0 тис. гривень [11].

3. Витрачання коштів на цілі, що не відповідають цілям, визначеним порядком (*пряме нецільове*):

- використання коштів субвенції, виділеної на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад, на реконструкцію об'єктів державної власності;

- витрачання коштів субвенції, виділеної на придбання медичного обладнання (мамографічного, рентгенологічного та апаратів ультразвукової діагностики) вітчизняного виробництва, на закупівлю обладнання іноземного виробництва;

- використання коштів медичної субвенції, виділеної з держбюджету місцевому бюджету на поточні видатки, в поточному році на оплату робіт з капітального ремонту лікарні та на придбання медтехніки.

4. Оплата безтоварних операцій (невиконаних робіт, ненаданих послуг) (*скрите нецільове*):

- виплата зарплати «підсніжникам» (особам, які фактично не працюють в установі);

- покриття за рахунок установи видатків сторонніх осіб;

- здійснення оплати фактично невиконаних ремонтно-будівельних робіт;

- оплата придбання товарів, які фактично не надійшли («знаходяться» на відповідальному зберіганні).

Фактично лише в окремих випадках (при витрачанні коштів на цілі, що не відповідають цілям, визначеним порядком) аудитори обох згаданих органів ДФК кваліфікували порушення як нецільове використання коштів.

В результаті такі заходи впливу, як призупинення асигнувань, зменшення асигнувань і зупинення операцій з бюджетними коштами не могли і не застосовувалися Державною аудиторською

службою України до видатків, які законодавством фінансувати заборонено, видатків без бюджетних призначень або з їх перевищенням, оплати безтоварних операцій (невиконаних робіт, ненаданих послуг). Тобто, через вузьке розуміння (і, відповідно, неналежне урегулювання законом) змісту і форми нецільового використання бюджетних коштів більшість суттєвих бюджетних порушень залишаються без заходів фінансового впливу.

На користь перегляду підходів аудиторів до оцінки цільового використання бюджетних коштів свідчить також причинно-наслідковий зв'язок, який прослідковується між чотирма зазначеними видами відповідних порушень:

1) дія (спрямування коштів на видатки, які законодавством фінансувати заборонено / здійснення видатків без бюджетних призначень або з їх перевищенням / витрачання коштів на цілі, що не відповідають цілям, визначеним законом (паспортом, програмою, порядком ...) / витрачання коштів на оплату безтоварних операцій (невиконаних робіт, ненаданих послуг);

2) результат / оцінка (використання коштів у невідповідності із цільовими обмеженнями / нецільове використання бюджетних коштів / недотримання принципу цільового використання бюджетних коштів);

3) наслідок (недосягнення або зниження продуктивності і результативності бюджетної програми, завдання шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, юридичних осіб, державі чи громадським інтересам).

Висновки з проведеного дослідження. Отже, використання бюджетних коштів у невідповідності із цільовими обмеженнями – це професійне твердження (оцінка) аудитора про наявність фактів порушень, результатом яких є *пряме* чи *скрите* нецільове використання бюджетних коштів.

Вважаємо, що такий підхід уже сьогодні, без внесення необхідних змін до законодавства, може бути застосований при здійсненні аудиту, особливо аудиту ефективності. Водночас для реалізації таких підходів під час ревізії, фінансового аудиту з наступним застосуванням заходів фінансового впливу (призупинення асигнувань, зменшення асигнувань, зупинення операцій з бюджетними коштами, повернення бюджетних коштів до відповідного бюджету) потрібно урегулювати питання щонайменше у відповідних порядках, затверджених Урядом.

Література

1. Дмитренко Е. С. Фінансове право України. Київ: Алерта, КНТ, 2007. 613 с.
2. Стефанюк І. Б. Невеселий коментар про нецільове використання бюджетних коштів. *Фінансовий контроль*. 2008. № 6 (47). С. 48-51.
3. Коржанський М. Й. Об'єкт і предмет кримінально-правової безпеки. Москва, 1980. С. 162.
4. Публічний звіт Державної аудиторської служби України за 2017 рік. URL: <http://dkrs.kmu.gov.ua/kru/doccatalog/document?id=137772> (дата звернення: 28.10.2018)
5. Інформація запозичена з офіційного Інтернет-сайту Генеральної прокуратури України. Статистична інформація Генеральної прокуратури України про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113283&libid=100820 (дата звернення: 28.10.2018)
6. Бюджетний кодекс Республіки Казахстан від 24 квітня 2004 року N 548. *Відомості Парламенту Республіки Казахстан*, 2004 р., N 8-9, ст. 53; "Казахстанська правда" від 6 травня 2004 року N 94.
7. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T102456.html (дата звернення: 28.10.2018)
8. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. URL: <http://pravoznavec.com.ua/books/162/12264/28/> (дата звернення: 28.10.2018)
9. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page7> (дата звернення: 28.10.2018)
10. «Про ефективне використання державних коштів» Постанова Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2016 р. № 710. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249412232> (дата звернення: 28.10.2018)
11. «Про затвердження Інструкції щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету та Інструкції щодо застосування класифікації кредитування бюджету» Наказ Міністерства фінансів України від 12.03.2012, № 333. URL: <https://buhgalter.com.ua/zakonodavstvo/kaznachayske-obslugovuvannya/instruktsiya-kekv/> (дата звернення: 28.10.2018)

References

1. Dmytrenko, E.S. (2007), *Finansove pravo Ukrainy* [Financial Law of Ukraine], Alerta, KNT, Kyiv, Ukraine, 613 p.
2. Stefaniuk, I.B. (2008), "Dissolving commentary on misuse of budget funds", *Finansovy kontrol*, no. 6 (47), pp. 48-51.

3. Korzhanskyi, M.Y. (1980), *Obiekt i predmet kryminalno-pravovoi bezpeky* [Object and subject of criminal law safety], Moscow, Russia, 162 p.
4. State Audit Office of Ukraine (2017), "Public report of the State Audit Office of Ukraine for 2017", available at: <http://dkrs.kmu.gov.ua/kru/dotsatolog/dotsument?id=137772> (access date October 28, 2018).
5. General Prosecutor's Office of Ukraine, "Statistical information of the General Prosecutor's Office of Ukraine on registered criminal offenses and the results of their pre-trial investigation", available at: https://vvv.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113283&libid=100820 (access date October 28, 2018).
6. Budget Code of the Republic of Kazakhstan (2004), *Kazakhstanska pravda*, from May 6, no. 94.
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), Budget Code of Ukraine dated 08.07.2010 № 2456-VI, available at: http://search.ligazakon.ua/l_docs2.nsf/link1/T102456.html (access date October 28, 2018).
8. "Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine", available at: <http://pravoznavets.tsom.ua/books/162/12264/28/> (access date October 28, 2018).
9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Criminal Code of Ukraine dated April 5, 2001 No. 2341-III, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/lavs/shov/2341-14/page7> (access date October 28, 2018).
10. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Effective Use of Public Funds" dated October 11, 2016, no. 710, available at: <https://vvv.kmu.gov.ua/ua/npas/249412232> (access date October 28, 2018).
11. Ministry of Finance of Ukraine (2012), "On Approval of the Instruction on the Application of the Economic Classification of Budget Expenditures and Instruction on the Application of the Classification of Budget Lending", dated March 12, 2012, no. 333, available at: <https://buhgalter.tsom.ua/zakonodavstvo/kaznacheyske-obslugovuvannia/instruktsiia-kekv/> (access date October 28, 2018).

Стаття надійшла до редакції 05.11.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор кафедри фінансів ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В.Гетьмана» В.М. Мельник

УДК 330.341.1
JEL Classification O 320

Теслюк Ю.В.,
аспірант* кафедри економіки,
Дніпровський державний
аграрно-економічний університет

ГЕНЕЗИС ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ ОСНОВ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Teslyuk Yu.V.,
postgraduate student at the department of economics,
Dnipro State Agrarian and Economic University

THE GENESIS OF THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT

Постановка проблеми. Інновації протягом багатьох років існування світової цивілізації є рушійною силою економічного розвитку. Онтологічні передумови формування інноваційних чинників розвитку сформувались ще на межі XVIII-XIX ст., коли відбувались модернізаційні зміни суспільних господарств під впливом промислового перевороту, а в наступному столітті – наука і відкриття стали головними чинниками структурних трансформацій економік світу. Прогресивні зміни в суспільному виробництві детермінували використання інновацій як головних економічних ресурсів, а наука стала безпосередньою виробничою силою. Поступальні зміни відбувались і в формуванні наукового обґрунтування провідної ролі інновацій в економічному розвитку.

* Науковий керівник: Гончаренко О.В. – д.е.н., проф., академік АЕНУ

Незважаючи на різноманіття термінологічних трактувань, більшість дослідників погоджуються на тому, що інноваціям притаманні такі три основні ознаки, як новизна, широка сфера застосування та наявність позитивного ефекту від практичного впровадження. В найбільш широкому трактуванні інновації розглядаються як внесення будь-яких змін (новацій) в різноманітні види людської діяльності з метою підвищення її ефективності. При відносній узгодженості думок вчених щодо широкого трактування інновацій існують різні точки зору щодо сутності і взаємозв'язку новацій, нововведень й інновацій та ефектів, які виникають внаслідок запровадження інновацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий загальний досліджень проблематики інноваційного розвитку суспільного виробництва та з'ясування інструментарію його активізації вирізняється різноманітністю теоретичних і методологічних підходів, дискусійністю в розумінні шляхів реалізації й підтримки інноваційної динаміки. Теоретико-методологічний інструментарій інноваційної проблематики було розвинуто роботами таких вітчизняних та закордонних вчених, як І. Вольчик, А. Нестеренко, В. Тарасевич, Д. Норт, Й. Шумпетер [1; 5; 7; 10-11]. Визначенню напрямів інноваційних перетворень та обґрунтуванню інноваційних перспектив розвитку національної економіки присвятили наукові праці відомі вчені-дослідники В. Геєць, К. Прокопенко, О. Мельник, Л. Федулова [2; 5; 8]. Дослідженню питань активізації інноваційного розвитку та його інституціонального забезпечення присвятили наукові праці видатні вітчизняні вчені: П. Саблук, І. Костирко, Л. Курило, О. Шпикуляк, О. Шубравська [3; 5; 6; 9]. В той же час, відсутність в національній економіці позитивних здобутків модернізаційних перетворень, низька активність інноваційного процесу, необхідність визначення стратегічних імперативів інноваційного розвитку зумовлює подальше вивчення проблем, що стосуються інструментарію активізації інноваційного розвитку суспільного господарства.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження ґносеологічних передумов інноваційного розвитку та обґрунтування інституціонального підходу в розробці інструментарію реалізації потенціалу інноваційного розвитку національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на те, що інноваційна практика налічує багато тисячоліть, предметом окремого наукового дослідження інновації стали тільки у ХХ ст. На цьому етапі істотний внесок у розвиток теорії інноваційної динаміки з позицій циклічно-генетичних закономірностей розвитку суспільства внесли Й. Шумпетер, Дж. Д. Бернал, М. Кондратьєв, Ф. Бродель, Г. Менш, С. Кузнець, П. Сорокін.

Системні засади дослідження інновацій були закладені Й. Шумпетером. Вчений у термін «інновації» вклав широкий зміст та розмежував такі види інновацій: «...виготовлення нових благ...; запровадження нових методів виробничої діяльності...; ..засвоєння нових ринків збуту; ..отримання нових джерел сировини; ..здійснення відповідної реорганізації, зокрема, забезпечення монопольного положення» [10, с. 158-159]. Й. Шумпетер одним із перших розмежував терміни «винаходи», «дослідження», «розробки» й «інновації» та акцентував увагу на тому, що інновації є комерційним впровадженням нового продукту та нових виробничих засобів. Вчений сконцентрував свою увагу на економічних інноваціях і високо оцінив роль підприємця-новатора в економічному прогресі.

Вивчення наукових праць Й. Шумпетера дозволяє стверджувати, що вчений започаткував інноваційну теорію і визначив інновації ключовим фактором економічного розвитку. Дослідник доводив, що саме інновації визначають якісні зміни економічної еволюції. Так, Й. Шумпетер акцентував увагу на тому, що завдяки підприємцю-інноватору в економіці відбуваються динамічні зміни. При цьому, вчений онтологічно виходив з виробничого процесу в промисловості, як базової галузі капіталістичної економіки.

В середині 70-х років ХХ ст. відбувся теоретичний прорив в розумінні ролі інновацій в економічному розвитку, онтологічно він був пов'язаний з хвилею епохальних і базисних інновацій в умовах становлення постіндустріального суспільства. Інноваційний розвиток став основою модернізаційних зрушень і економічного прогресу суспільного виробництва.

Нові ідеї в розвитку інноваційної теорії пов'язані з глибокою кризою світової економіки в середині 70-х і на початку 80-х рр. ХХ ст. Цей перехід відбувався на тлі світової енергетичної кризи і революції цін. Виникло нестандартне, з точки зору теорії криз, явище, що отримало назву стагфляції, тобто галопуючої інфляції в умовах спаду виробництва, що потребувало перегляду низки основоположних ідей розвитку економіки. Пріоритетом стало не розширення певних галузей, а розвиток високих технологій у всіх галузях. Було виділено провідне значення нових технологічних систем в нерівноважній динаміці економічного зростання. Акцентувалась увага на тому, що матеріальні основи для становлення нового укладу формуються в результаті розвитку попереднього укладу, а подальший розвиток нового укладу забезпечується реалізацією його виробничого потенціалу, створеного в ході попереднього етапу техніко-технічного розвитку. У міру старіння укладу він втрачає свій вплив на темпи зростання. Одночасно отримує розвиток новий уклад, що підвищує темпи зростання економіки. В якості поштовху до переходу від попереднього укладу до подальшого виступають кластери радикальних інновацій, створені на основі піонерних і принципово нових винаходів. Разом з тим, чіткої межі між укладами не існує, тому що в економіках різних країн діє, як правило, кілька укладів. Це пояснюється тим, що в надрах старого укладу відбувається зародження нового, і його характерні риси проявляються тільки з плином часу.

Головними досягненнями теоретичних досліджень інноваційного розвитку у другій половині ХХ ст. стали:

1. Інноваційна проблематика досліджувалась в контексті розвитку довгохвильових коливань в економіці й суспільстві та пов'язаних з ними базисними інноваціями. Поряд з довгохвильовими коливаннями економічної активності та інновацій були досліджені й наддовгі тисячолітні хвилі епохальних інновацій, які перетворюють не тільки технології та економіку, а й всю структуру суспільства.

2. Дослідники інновацій поширили їх вплив не тільки на технології і економіку, а також й на інші сфери суспільства (науку, політичне і соціальне життя, культуру). Досліджено взаємозв'язок циклової динаміки науки, винаходів, нововведень і зміни поколінь машин і технологічних укладів, розвитку ефективності та цін техніки; введені поняття екологічних, організаційно-виробничих, управлінських циклів.

3. Значну увагу приділено територіальному аспекту розвитку інновацій, коливанням рівня інноваційної активності різних країн.

4. Обґрунтовано економічний механізм здійснення інновацій. Більшість вчених віддали перевагу аргументації щодо необхідності поєднання ринкового конкурентного механізму (переважно щодо поліпшуваних інновацій) з активною підтримкою державою базисних інновацій, які визначають конкурентоспроможність національного господарства. Розвиток отримав інноваційний менеджмент, практика комерціалізації технологій.

5. Отримала розвиток концепція технологічної квазіренти. Було визнано головним результатом і стимулом інноваційної діяльності отримання надприбутку в період поширення ефективних інновацій.

В подальших дослідженнях, зокрема в наукових працях інституціоналістів було здійснено спробу дослідити роль держави в стимулюванні інноваційного розвитку, що знайшло відображення в основних положеннях концепції інноваційних систем. Науковий доробок інституціоналістів сприяв наприкінці ХХ ст. обґрунтуванню дослідниками моделей еволюційно-інституціональної теорії, де розвиток економічної системи обумовлений результатами інноваційної діяльності [1, с. 18]. В подальших наукових дослідженнях еволюціоністів було залучено інструментарій інституціональної теорії, що використано в дослідженні економічної еволюції, де активно приймають участь такі процеси, як мінливість і відбір. Останні діють аналогічно до біологічної мутації та дарвінівського добору [5].

Врахування ролі й місця інститутів в реалізації інноваційного розвитку сприятиме вирішенню таких завдань: зростанню інноваційної активності бізнесу, поширенню процесів дифузії та кооперації, розвитку науки та її орієнтація на розв'язання проблем інноваційного розвитку країни. Імперативність визначених стратегічних завдань має корелювати із стадіями розвитку: ресурсна, інвестиційна і заснована на власних інноваціях. На інвестиційній стадії державний вплив має спрямовуватись на трансформацію від мобілізації первинних факторів на ресурсній стадії до технологічного «прориву» за допомогою швидкого зростання масштабів використання і поновлення імпортованих технологій, а також інкрементального поліпшення продуктів, що виробляються. Важлива складова макрополітики – запровадження економічних стимулів для підвищення абсорбційних можливостей національних підприємств шляхом інтеграції в світову економіку і дифузії глобальних знань. Висока якість середньої та вищої, а також професійної освіти сприятиме необхідним процесам технологічної абсорбції.

За умов, якщо країна успішно впоралась з проходженням фаз інвестиційної стадії, вона має потенціал перейти до стадії, заснованої на власних інноваціях. Необхідним вбачається створення на інвестиційній стадії інституційних умов і ресурсного забезпечення для переходу до наступної стадії. Так на інвестиційній стадії має формуватися і реалізовуватися змішана державна політика, спрямована не тільки на проходження фаз інвестиційної стадії, але й на формування інститутів й ресурсів для проходження наступної – інноваційної стадії.

Інноваційність є властивістю економічної системи, яка формується з системних взаємодій організаційно-економічних відносин інноваційного розвитку. У той же час інноваційність пов'язана з вимірюванням результатів інноваційного розвитку певної економічної системи, з одного боку, і сприйнятливостю зазначеної економічної системи до інновацій – з іншого. Інноваційність виявляється в здатності економічної системи макро-, мезо або мікрорівня або сприяти, або перешкоджати створенню, впровадженню та розвитку інновацій. Рівень (ступінь) інноваційності відображає ефективність протікання інноваційних процесів. Зміст інноваційності носить системний характер, а інноваційний розвиток – поступальний.

На стадії розвитку, заснованій на власних інноваціях, інституціональна політика має спрямовуватись на формування постімітаційної моделі інноваційної системи, здатної створювати радикально нові продукти і процеси. На цій стадії надзвичайно важливою вбачається підтримка приватних і державних інвестицій в людський капітал в науці і технологіях, а також розвиток гнучкого ринку висококваліфікованої праці. На даній стадії реалізується політика технологічного поштовху, яка спрямована на створення нематеріальних технологій і технологій подвійного застосування. Важливою є й підтримки ринкових сил, реалізація інструментів стимулювання, сконцентрованих на завершення інноваційного циклу. Вкрай важливим є й посилення кооперативних зв'язків підприємницького і

державного секторів при проведенні фундаментальних досліджень і розробок, нелінійна взаємодія цих секторів, їх розвиток.

Все розмаїття інноваційних інститутів можна систематизувати як багаторівневу й багатокритеріальну структуру з певним набором видів інститутів за кожним критерієм. Залежно від способу впливу інститутів на економічних суб'єктів інноваційної діяльності (одні – безпосередньо впливають на мотивацію до інноваційної діяльності, інші – формують тільки зовнішні умови, сприятливі до інновацій і надають опосередкований вплив), виділимо базові, підтримуючі та інститути впливу.

Базові інститути формують інституціональне середовище. Вони встановлюють основні правила участі в інноваційному процесі і визначають напрями його змін. Такими є норми, що регламентують ринкові взаємовідносини, інститути права власності та контрактації (конкурентний порядок). Підтримуючі інститути виступають інструментами базових інститутів при реалізації визначених цілей: вони сприяють впорядкуванню інноваційної діяльності товаровиробників, поширенню інформації про нові продукти, ціни, обсяги, а також про потенційних споживачів і покупців інновацій.

Інститути впливу є інструментами підтримки базових інститутів (допомагають вирішувати інституційні завдання, визначають вибір найбільш раціональних дій, сприяють оцінці результатів таких дій). Підтримуючі інститути й інститути впливу забезпечують виконання угод між інноваційними суб'єктами, знижують рівень невизначеності та ризику, мінімізують трансакційні витрати. Такий поділ інститутів є певним вертикальним «зрізом» інституціональної структури, адже дані інститути представляють різний рівень ієрархії. Горизонтальний зріз представляють інститути, які забезпечують інноваційний процес (інститут фундаментальних розробок, інститут поширення інновацій, інститут використання інноваційних розробок).

Висновки з проведеного дослідження. Відтак, онтологічним фундаментом становлення постіндустріальної економіки в світі стало виокремлення провідної ролі інтенсивних факторів економічного розвитку, що забезпечуються активним впровадженням прогресивних досягнень науки й технологій. Науково-технічний прогрес став основним чинником добробуту населення країни, а здатність до технологічних зрушень стала визначним фактором конкурентоспроможності національних економік. Вплив науково-технічного прогресу на економічний розвиток одними з перших визнали представники класичної школи, неокласики вважали його заданим фактором, кейнсіанці переважно схилялись до екзогенного характеру впливу науки й прогресу на економічну систему, а започаткування теорій інноваційних систем сприяло активному використанню системного та синергетичного підходів в дослідженні інноваційного розвитку.

Інноваційний розвиток можемо визначити як глобальний процес, який має місце в усіх сферах суспільної діяльності, серед яких особливе місце займає економіка. Даний процес відрізняється нерівномірністю стосовно окремих фірм, регіонів і національних економік. Він має ієрархічну структуру і розгортається в рамках національних інноваційних систем. Інноваційний розвиток реалізується через систему великих національних, регіональних, галузевих і корпоративних програм і проектів і забезпечує перетворення соціально-економічної сфери розвитку суспільства на основі передових технологій. Результатом такого розвитку є не тільки збільшення випуску товарів і послуг в економіці, а й розвиток її інноваційного потенціалу та інноваційної культури. Масштаб інноваційного розвитку обумовлений загальним розміром відтворення, абсолютного масштабу й питомої ваги інновацій у процесі відтворення, обсягом ресурсів, залучених в інноваційний процес.

З поняттям інноваційний розвиток співвідноситься поняття інноваційності, яке характеризує середовище, сукупність зовнішніх і внутрішніх умов, що дозволяють генерувати нові знання та отримувати економічну вигоду з їх комерціалізації. Високий рівень інноваційності економічної системи дозволяє виробляти в ній нові знання, концепції та підходи, з яких можна отримати матеріальну і нематеріальну суспільну вигоду.

Інновації здійснюються в певному інституційно-правовому середовищі, детермінанти якого справляють суперечливий вплив не тільки на напрям і ефективність інноваційних процесів, але й на саму можливість їх здійснення, перешкоджають або сприяють інноваціям, що обумовлює необхідність створення відповідних інституційної та організаційної структур, здатних з'єднати всі необхідні елементи національної інноваційної системи в загальний відтворювальний контур зростання шостого технологічного укладу.

Реалізація інноваційного розвитку обумовлює формування єдиного інституціонального простору для ефективної взаємодії господарюючих суб'єктів. Інституціональний механізм в такому контексті повинен створити й запровадити основні структури для відповідного простору. Для реалізації такого процесу необхідно: створення практичних механізмів інституціоналізації інноваційних виробництв; формування й розвиток інституту інтелектуальної власності; розвиток системи інноваційної освіти; забезпечення участі вітчизняних товаровиробників в глобальних регулюючих структурах для забезпечення просування вітчизняних інноваційних стандартів та продукції в глобальній економіці; вдосконалення інституціонального механізму з урахуванням досягнень інформаційно-технологічної революції.

Література

1. Вольчик В. В. Институциональная и эволюционная экономика: учебное пособие. Ростов н/Д: Изд-во ЮФУ, 2011. 228 с.
2. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця та ін. Київ: НАН України, 2015. 336 с.
3. Костирко І. Г., Тимофіїв С. В. Досконалість інституційної інфраструктури та її оцінка: теоретичний аспект. *Економіка АПК*. 2014. № 2. С. 81-86.
4. Мельник О. Г. Формування методологічних підходів у дослідженнях інновацій та інноваційного розвитку. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. № 6(120). С. 18-25.
5. Нестеренко А. Современное состояние и основные проблемы институционально-эволюционной теории. *Вопросы экономики*. 1997. № 3. С. 42–57.
6. Саблук П. Т., Шпикуляк О. Г., Курило Л. І. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2010. 706 с.
7. Тарасевич В. Н. О синергетике инноваций. *Бюлетень міжнародного нобелівського економічного форуму*. 2008. № 1. С. 224-232.
8. Федуллова Л. Інноваційний розвиток: еволюція поглядів та проблеми сучасного усвідомлення. *Економічна теорія*. 2013. № 2. С. 28-45.
9. Шубравська О. Структурна корекція сільськогосподарського виробництва як чинник його ефективного зростання. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 1. С. 71–82.
10. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия. Москва: ЭКСМО, 2007. 864 с.
11. Denzau, A., North, D. Shared Mental Models: Ideologies and Institutions? *Kyklos*. 1994. Vol. 47. № 1. P. 3-31.

References

1. Volchik, V.V. (2011), *Institutionalnaya i evolyutsionnaya ekonomika* [Institutional and evolutionary economics], tutorial, YuFU, Rostov n/D, Russia, 228 p.
2. Heiets, V.M. et al. (Eds.) (2015), *Innovatsiina Ukraina 2020: natsionalna dopovid* [Innovative Ukraine 2020: national report], NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine, 336 p.
3. Kostirko, I. H, Timofiiv, S. V. (2014), "Perfection of institutional infrastructure and his estimation: theoretical aspect", *Ekonomika APK*, no. 2, pp. 81-86.
4. Melnyk, O. (2011), "Formation of methodological approaches in innovation research and innovation", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 6, pp. 18-25.
5. Nesterenko, A. (1997), "Current state and main problems of institutional and evolutionary theory", *Voprosy ekonomiki*, no. 3, pp. 42-57.
6. Sabluk, P.T., Shpykuliak, O.H. and Kurylo, L.I. (2010), *Innovatsiina diialnist v ahrarnii sferi: instututsionalnyi aspekt* [Innovation activities in the agricultural sector: institutional aspects], NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine.
7. Tarasevich, V. (2008), "About the synergy of innovation", *Bulletin mizharodnoho nobelivskoho ekonomichnoho forumu*, no. 1, pp. 224-232.
8. Fedulova, L. (2013), "Innovative development: the evolution of attitudes and awareness of the problems of modern", *Ekonomichna teoriia*, no. 2, pp. 28-45.
9. Shybravska, O.V. (2016), "Structural correction of agricultural production as a factor in its effective of growth", *Ekonomika i prohnozuvannia*, no. 1, pp. 71-82.
10. Schumpeter, J. (2007), *Teoriya Ekonomicheskogo Razvitiya. Kapitalizm, Sotsializm i Demokratiya* [The Theory of Economic Development, Capitalism, Socialism, and Democracy], Eksmo, Moscow, Russia.
11. Denzau, A. and North, D. (1994), "Shared Mental Models: Ideologies and Institutions?", *Kyklos*, Vol. 47, no. 1, pp. 3-31.

Стаття надійшла до редакції 28.09.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор Дніпровського державного аграрно-економічного університету О.В. Гончаренко

ЕКОНОМІКА ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ

УДК 664:005.52:338.439.5(477)
JEL Classification: L 1, E 23

Гринчуцький В.І.,
*д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри
економіки підприємств і корпорацій*
Блащак Б.Я.,
*аспірант,
Тернопільський національний
економічний університет*

ХАРЧОВА ПРОМИСЛОВІСТЬ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Hrynychutskyi V.I.,
*dr.sc.(econ.), professor, head at the department
of economics of enterprises and corporations,*
Blashchak B.Ya.,
*postgraduate student,
Ternopil National Economic University*

FOOD INDUSTRY IN UKRAINE: CURRENT STATE, TRENDS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

Постановка проблеми. Харчова промисловість України вважається високо потенційною сферою діяльності, оскільки на ринку функціонує велика кількість підприємств, які займаються виробництвом продуктів харчування.

Сьогодні харчова галузь відноситься до однієї з лідируючих галузей промисловості, оскільки в цій сфері зручно і вигідно працювати для кожного підприємства. Великий попит на якісні і різноманітні продукти харчування веде до того, що підприємства можуть реалізовувати практично всю вироблену продукцію.

Харчова промисловість України продовжує впроваджувати в процес виробництва різних товарів інноваційні технології та унікальне сучасне обладнання, в результаті чого процедура створення товарів є простою, швидкою і автоматизованою. Також слід зазначити, що сучасні підприємства харчової промисловості переходять на використання екологічно чистих сировинних продуктів, і тим самим стають найбільш конкурентоспроможними на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням основних проблем та перспектив розвитку підприємств харчової промисловості займалися багато вчених, зокрема: П.П. Борщевський, Л.В. Дейнеко, А.О. Заїнчковський, Д.Ф. Крисанов, П.В. Осіпов, В.В. Прядко, М.П. Сичевський, Л.Г. Чернюк та інші. Зазначені науковці зосереджували увагу на проблемах розвитку підприємств харчової промисловості та формуванню напрямків їх стратегічного розвитку. Однак є потреба подальшого дослідження сучасного стану харчової промисловості та вирішення новостворених проблем розвитку підприємств на основі дослідження структури ринку харчових продуктів, індексів росту обсягів виробництва і реалізації продукції, інвестиційної привабливості та забезпеченості кваліфікованими кадрами.

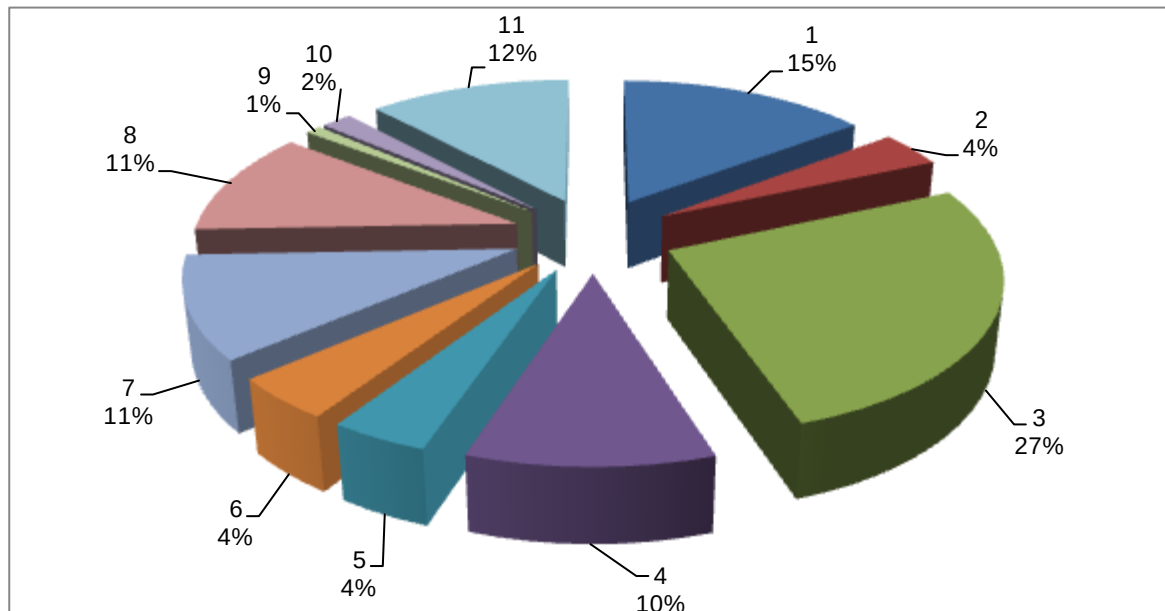
Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні стану і тенденцій розвитку харчової промисловості України та обґрунтуванні напрямків її стратегічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Харчова промисловість України забезпечує внутрішній споживчий ринок якісними продуктами харчування майже на 90%. Також варто зазначити,

що галузь відіграє надзвичайно важливу роль у зовнішній торгівлі країни, формуючи більш 50% зовнішньоторговельного обороту продукції АПК України.

Сьогодні харчова промисловість України охоплює понад 40 галузей, а промислове виробництво продуктів харчування здійснюють понад 5000 підприємств, які виробляють досить широкий асортимент продуктів харчування. До основних галузей харчової промисловості відносять: м'ясну, кондитерську, олійно-жирову, борошномельно-круп'яну, спиртову, цукрову, молокопереробну, хлібопекарську та інші [1].

Харчова промисловість України розвивається досить швидкими темпами. Розвиток харчової промисловості в 2017 р. забезпечували такі основні виробництва, як: виробництво олії та тваринних жирів (153066,3 млн грн); виробництво м'яса та м'ясних продуктів (85655,2 млн грн), виробництво тютюнових виробів (64248,5 млн грн), виробництво молочних продуктів (59753,9 млн грн) та інші (рис. 1).

1. Виробництво м'яса та м'ясних продуктів;
2. Переробка та консервування фруктів та овочів;
3. Виробництво олії та тваринних жирів;
4. Виробництво молочних продуктів;
5. Виробництво продуктів борошномельно-круп'яної галузі, крохмалів та крохмальних продуктів;
6. Виробництво хліба, хлібобулочних та борошняних виробів;
7. Виробництво напоїв;
8. Виробництво тютюнових виробів;
9. Перероблення та консервування риби, ракоподібних і молюсків;
10. Виробництво готових кормів для тварин;
11. Виробництво інших харчових продуктів.

Рис. 1. Структура виробництва продукції підприємствами харчової промисловості України за 2017 р.

Джерело: [2]

Аналізуючи статистичні дані 2016-2017 рр., можна виокремити основні підгалузі харчової промисловості, в яких спостерігались темпи росту обсягів виробництва продукції, а саме: виробництво м'яса та м'ясних продуктів (198,8%); переробка та консервування фруктів та овочів (120,5%); виробництво олії та тваринних жирів (102,2%); виробництво молочних продуктів (138,2%); виробництво продуктів борошномельно-круп'яної галузі, крохмалів та крохмальних продуктів (117,3%); виробництво хліба, хлібобулочних та борошняних виробів (102%); виробництво напоїв (134,7%); виробництво тютюнових виробів (316,5%); перероблення та консервування риби, ракоподібних і молюсків (128,7%); виробництво готових кормів для тварин (103,7%); виробництво інших харчових продуктів (120,4%) [2].

Отже, можна зробити висновок про те, що кожна із підгалузей харчової промисловості за аналізований період має досить позитивні темпи зростання, зокрема варто відмітити такі виробництва, як: м'яса та м'ясних продуктів, тютюнових виробів, молочних продуктів, напоїв та інші.

Згідно даних національного промислового порталу за 10 місяців 2017 р. підприємствами харчової промисловості було виготовлено продукції на 364,8 млрд грн, що становить 21,2% від загального обсягу продукції національної промисловості. Левову частку посідає виробництво олії та тваринних жирів, що становить 103,9 млрд грн і склало 6% від загального обсягу всієї промисловості [3].

Варто зазначити, що за іншими позиціями продукції харчової промисловості в порівнянні із показниками національної промисловості загалом, досить вагоме місце займає виробництво: м'яса та м'ясних продуктів – на 50,7 млрд грн (2,9% від промисловості); молочних продуктів – на 42,7 млрд грн (2,5% від промисловості); хліба, хлібобулочних і борошняних виробів – на 25 млрд грн (1,5% від промисловості); інших харчових продуктів – на 46,4 млрд грн (2,7% від промисловості); напоїв – на 38,8 млрд грн (2,3% від промисловості) [3].

Протягом 2017 року обсяг експорту харчової продукції за межі країни склав 99,5 млрд грн, що становить 27,3% від обсягу реалізації продукції харчовою промисловістю.

Аналізуючи статистичні данні 2013-2017 рр., можна стверджувати, що потужними драйверами розвитку харчової промисловості України є декілька галузей, які безпосередньо пов'язані із виробництвом основних експортно-орієнтованих товарів, а саме: олії і тваринних жирів, какао, шоколаду та цукрових кондитерських виробів.

Варто відмітити, що впродовж 2016–2017 рр. середні індекси виробництва харчової продукції за більшістю видів переробної діяльності перевищували 100% до попереднього року, що свідчить про стабілізацію ситуації у галузі та відновлення її економічного зростання порівняно з негативними тенденціями минулих років (табл. 1).

Таблиця 1

Індекси виробництва продукції харчової промисловості України за основними видами переробної діяльності у 2013–2017 рр. (у % до попереднього року)

Види продукції	Рік				
	2013	2014	2015	2016	2017
Виробництво харчових продуктів	96,4	104,6	87,2	106,0	104,2
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	95,0	102,5	89,3	104,4	102,9
Виробництво м'яса та м'ясних продуктів	110,5	100,5	99,8	104,5	101,3
Перероблення та консервування риби, ракоподібних та молюсків	105,1	98,7	71,4	115,6	106,8
Перероблення та консервування фруктів і овочів	99,8	102,9	74,6	100,2	105,1
Виробництво олії та тваринних жирів	92,6	121,5	85,8	116,5	118,7
Виробництво молочних продуктів	100,5	100,1	91,2	98,6	102,1
Виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалів та крохмальних продуктів	96,7	100,6	94,6	100,7	99,4
Виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості	102,0	100,5	95,2	99,5	96,2
Виробництво хліба, хлібобулочних і борошняних виробів	96,5	89,5	86,9	97,7	96,9
Виробництво хліба, хлібобулочних і борошняних кондитерських виробів, тортів і тістечок нетривалого зберігання	93,6	93,5	91,1	96,2	91,3
Виробництво сухарів і сухого печива, борошняних кондитерських виробів, тортів і тістечок тривалого зберігання	100,8	82,0	79,9	100,5	105,0
Виробництво інших харчових продуктів	85,5	110,8	79,0	111,5	102,2
Виробництво цукру	58,9	166,8	69,5	136,2	99,2
Виробництво какао, шоколаду та цукрових кондитерських виробів	100,5	76,2	82,9	98,6	106,4
Виробництво кави та чаю	110,7	106,1	92,0	103,7	93,7
Виробництво прянощів та приправ	98,6	93,1	86,4	100,4	104,8
Виробництво інших харчових продуктів	119,6	112,6	75,8	88,1	103,4
Виробництво напоїв	90,8	91,7	88,6	96,1	101,6
Дистиляція, ректифікація та змішування спиртних напоїв	84,3	93,7	93,1	86,0	87,9
Виробництво виноградних вин	94,3	97,1	122,1	100,7	90,5
Виробництво безалкогольних напоїв, мінеральних вод та інших вод, розлитих у пляшки	93,1	93,9	93,2	106,0	114,1
Виробництво тютюнових виробів	91,8	104,5	108,0	104,0	94,9

Джерело: розраховано за даними [2]

Аналізуючи дані табл. 1, можна зазначити, що найвищими показниками виробництва продукції харчової промисловості були індекси виробництва олії та тваринних жирів (118,7%), безалкогольних напоїв; мінеральних та інших вод, розлитих у пляшки (114,1%). Варто зазначити, що досить високим є

індекс перероблення та консервування риби, ракоподібних і молюсків (106,8%), виробництва какао, шоколаду та цукрових кондитерських виробів (106,4%), переробки та консервування фруктів і овочів (105,1%).

Однак спостерігається і спад індексу у дистиляції, ректифікації та змішуванні спиртних напоїв (87,9%), виробництві виноградних вин (90,5%), а також хліба та хлібобулочних виробів, борошняних кондитерських виробів, тортів і тістечок нетривалого зберігання (91,3%).

Проте, варто звернути увагу на динаміку індексу у цукропереробній галузі, де спостерігається певна закономірність її розвитку, яка зумовлена частковою залежністю від кон'юнктури світового продовольчого ринку та зменшенням внутрішнього попиту. Отже, індекси виробництва цукру у відсотках до попереднього року за 2013 р. та 2015 р. виявились найменшим за останні 5 років і становили відповідно: 58,9% і 69,5%, тоді як у 2014 і 2016 рр. спостерігається зростання індексів – 166,8% і 136,2% [4]. Загалом 2017 рік для цукрової галузі був стабільним, про що і свідчить значення показника індексу: 99,2% порівняно з 2016 роком.

Аналізуючи стан харчової промисловості за 2017 рік та основні тенденції її розвитку, можна виокремити 20 основних видів продукції, які є найбільш затребувані ринком (табл. 2). Проведено ранжування продуктів харчування в порядку темпів їх зростання відносно попереднього періоду: соки дитячі – 251,9%, м'ясо солоне, в розсолі, сушене чи копчене; харчове борошно та харчові продукти з м'яса або м'ясних субпродуктів (крім свинини, яловичини та телятини солоні, у розсолі, сушеної або копченої), тонн – 226,6%, слабоалкогольні напої міцністю від 1,2% до 8,5% – 222,3% та фрукти, приготовлені чи консервовані – 208,5%.

Таблиця 2

Ранжування основних видів продукції харчової промисловості відносно темпів зростання обсягів виробництва за 2016-2017рр.

Позиція ранжування	Назва продукції	Обсяг виробництва 2017р.	Темпи змін 2017р. до 2016р., %
1.	Соки дитячі, тонн	5699	251,9
2.	М'ясо солоне, в розсолі, сушене, копчене; харчове борошно та харчові продукти з м'яса або м'ясних субпродуктів (крім свинини, яловичини та телятини солоні, у розсолі, сушеної або копченої), тонн	7104	226,6
3.	Слабоалкогольні напої міцністю від 1,2% до 8,5%, тис. дал	4774,6	222,3
4.	Фрукти приготовлені чи консервовані (крім мюлів), тонн	1797	208,5
5.	Продукти харчові з жирів та олій (маргарин рідкий), тонн	85066	170,8
6.	Шоколад у брикетах, пластинах чи плитках із начинкою (а також крем, фруктові-лікерні кондитерські маси, крім шоколадного печива), тонн	7950	164,6
7.	Шоколад білий, тонн	2469	163,4
8.	Декстрини, крохмалі модифіковані (а також естерифіковані та етерифіковані, розчинні, попередньо желатинізовані або набухаючі, діальдегідний крохмаль, крохмаль, оброблений формадегідом або епіхлорогідринном), тонн	1261	162,9
9.	Картопля приготовлена і консервована (включаючи чіпси, крім замороженої, сушеної, консервованої оцтом чи з оцтовою кислотою, у вигляді борошна, крупи, пластівців), тонн	6412	155,8
10.	Крупи вівсяні, тонн	5505	152,6
11.	Крупи інші, тонн	1064	147,2
12.	Супи, бульйони готові та заготовки для їх приготування, тонн	4191	147,0
13.	Дитяче харчування розфасоване для роздрібної торгівлі (крім сумішей гомогенізованих харчових продуктів), тонн	12906	144,7
14.	Олії рослинні інші, нерафіновані (крім олій хімічно модифікованих), тонн	6530	139,6
15.	Масло вершкове жирністю понад 85% та інші молочні жири та масла (крім продукції молочних пастоподібних жирністю менше 80%), тонн	1833	138,3
16.	Виноградне сусло (крім виноградного сусла, бродіння якого зупинене шляхом додавання спирту), тис. дал	12718,0	136,3
17.	Олія соняшникова та її фракції, рафіновані (крім хімічно модифікованих), тонн	723424	131,6
18.	Лосось тихоокеанський, атлантичний та дунайський копчений (включаючи філе лосося, крім рибних голів, хвостів та черевців), тонн	388	126,8
19.	Корми для собак і кішок, розфасовані для дрібної торгівлі, тонн	33944	124,6
20.	Продукти харчові з борошна дрібного і грубого помелу, крохмалю тощо, тонн	3569	124,1

Джерело: розраховано за даними [2]

Варто також зазначити, що високі темпи збільшення обсягів виробництва також спостерігалися серед групи продуктів із жирів та олій (включаючи маргарин рідкий) – 170,8%, шоколаду у брикетах, пластинах чи плитках з начинкою (включаючи крем, фруктові-лікерні кондитерські маси; крім

шоколадного печива) – 164,6%, шоколаду білого – 163,4%, декстрину і крохмалю модифікованого іншого (включаючи естерифіковані та етерифіковані, розчинні, попередньо желатинізовані або набухаючі, діальдегідний крохмаль, крохмаль, оброблений формальдегідом або епіхлорогідрином) – 162,9%.

Спостерігається збільшення обсягів виробництва такої стратегічно важливої продукції вітчизняного експорту, як олії соняшникової та її фракцій (крім хімічно модифікованих) на 131,6% у порівнянні із минулим роком.

Досить не погані темпи росту (138,3%) спостерігаються у виробництві масла вершкового жирністю понад 85% та інших молочних жирів і масла (крім продуктів молочних пастоподібних жирністю менше 80%).

Загалом варто зазначити, що діяльність харчових переробних підприємств за останні роки має тенденцію зростання за рахунок впровадження диверсифікації, інновацій як у виробництво, так і в маркетингову діяльність. Однак, основними аспектами розвитку вітчизняної харчової переробної індустрії залишається якість і безпечність продовольства, особливо молочної та м'ясної продукції.

Важливо відзначити, що харчова промисловість тісно пов'язана з іншими напрямками діяльності. Саме тому харчова і переробна промисловість України завжди розвиваються спільно. Від рівня розвитку харчової промисловості залежить рівень розвитку сільського господарства, яке є основним постачальником сировини для виробничих підприємств, котрі займаються переробкою та підготовкою продуктів харчування для населення.

Сучасний розвиток підприємств харчової переробної промисловості суттєво вплине на перспективи вітчизняного сільського господарства. Більша частина продукції сільського господарства використовується у переробці підприємствами харчової промисловості, однак ще значна частина йде на експорт як сільськогосподарська сировина на світові продовольчі ринки. Проте, є прогнози експертів щодо пріоритетного розвитку харчової переробної промисловості і збільшення експорту готової продукції із високою доданою вартістю.

Спостерігаючи за політичними змінами в Україні впродовж 2012-2017 рр., можна зробити багато висновків щодо розвитку харчової промисловості. Зокрема, порівнюючи показники кількості підприємств даної галузі за 2012 р. і 2017 р., можна стверджувати, що харчова промисловість розвивається, оскільки до уваги не беруться дані АР Крим та окупованих територій і показник є досить не поганий з позиції динаміки економічного розвитку (95,3%). Значення показника є нижче 100%, але враховуючи те, що велика кількість підприємств захоплені або ліквідовані, то ситуація є досить не поганою, оскільки, порівнюючи показники 2016 і 2017 років, прослідковується збільшення кількості підприємств на 7,7% (табл. 3).

Впродовж аналізованого періоду спостерігається тенденція до збільшення обсягів реалізованої продукції підприємствами харчової промисловості. Зокрема, варто зазначити, що приріст обсягу продукції є суттєвим (115,5%) в порівнянні 2012 року до 2017 року.

Аналізуючи показники діяльності підприємств харчової промисловості за 2012-2017 рр., можна спостерігати тенденцію зменшення прибутковості та рентабельності. Така ситуація була актуальною впродовж 2013-2016 рр., проте в 2017 р. спостерігається приріст прибутку в порівнянні із 2016 р. на 18,5%, відповідно показник загальної рентабельності підприємств зріс на 7,7%. Рівень рентабельності від операційної діяльності має позитивну динаміку впродовж досліджуваного періоду.

Негативні показники прослідковуються щодо зайнятості персоналу підприємств за 2015-2017 рр. (табл. 3). Кількість зайнятих працівників у сфері виробництва продуктів харчування, напоїв і тютюнових виробів зменшується впродовж 2012-2017 рр. Така ситуація є актуальною у всіх виробництвах, що характеризується підвищенням продуктивності праці і забезпеченням виробництва автоматизованим устаткуванням. Підтвердженням даного висновку є показники збільшення обсягів виробництва продукції впродовж досліджуваного періоду на 293918 млн грн.

Середньомісячна заробітна плата працівників харчової промисловості має тенденцію до збільшення. За 6 років спостерігається ріст середньомісячної заробітної плати на 3860 грн або на 133,6%. Проте, рівень заробітної плати не забезпечує гідне прожиття виробничому персоналу підприємств, тому в промисловості України є дефіцит кваліфікованих кадрів у зв'язку з їх виїздом за кордон.

Загалом аналізуючи дані таблиці 3, можна зробити висновок про те, що харчова промисловість України за 2016-2017 рр. по усіх показниках виробничо-економічної діяльності має позитивну динаміку, а саме збільшення кількості підприємств, нарощування обсягів виробництва продукції, приріст прибутку та рентабельності, підвищення рівня заробітної плати.

Таблиця 3

Динаміка показників виробничо-економічної діяльності підприємств харчової промисловості України за 2012-2017рр.

Показники	Роки						Темпи росту/спаду, %				
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2013р. до 2012р.	2014р. до 2013р.	2015р. до 2014р.	2016р. до 2015р.	2017р. до 2016р.
Загальна кількість підприємств, тис.	5768	6407	5528	5502	5104	5498	111,2	83,6	99,5	92,8	107,7
Витрати на виробництво продукції, млн грн	221443,3	213622,3	235141,2	308704,2	364161,5	441101,2	96,5	110	131	118	121,1
Обсяг реалізованої продукції, млн грн	254459,9	261783,7	302391,9	398023,2	462418,9	548377,9	102,9	115,5	131,6	116,2	118,6
Чистий прибуток (збиток), тис. грн	7183,9	6531,7	-16906,0	-16553,3	-7509,5	8896,3	90,9	-258,8	-97,9	-43,4	118,5
Підприємства, які отримали прибуток, %	60,3	62,1	61,6	72,0	70,8	69,1	103	99,2	116,9	98,3	97,6
Підприємства, які отримали збиток, %	39,7	37,9	38,4	28,0	29,2	30,9	95,5	101,3	72,9	103,2	106
Рівень рентабельності операційної діяльності підприємств, %	6,4	6,1	5,1	3,0	2,8	5,1	95,3	83,6	58,8	93,3	182,1
Загальна рентабельність діяльності підприємств, %	2,5	2,3	-4,5	-3,3	-1,3	1,4	92	-195,6	73,3	39,4	107,7
Кількість зайнятих працівників, тис. осіб	417	404,1	350,8	321	313,7	323,6	96,9	86,8	91,5	97,7	103,1
Середньомісячна з/п на одного працівника, грн	2896	3117	3337	4184	5182	6756	107,6	107	125,4	123,8	130,4

Джерело: розраховано за даними [2]

Варто зазначити, що експорт вітчизняної продукції за 7 місяців 2018 року у порівнянні з аналогічним періодом 2017 року збільшився на 12,7% і склав \$26,9 млрд. Таким чином, український промисловий експорт зростає вже 19 місяців поспіль, а структуру експорту можна подати таким чином:

- продукція АПК і харчової промисловості – \$9,8 млрд (-0,6% порівняно з 7 місяцями 2017 року);
- продукція металургійного комплексу – \$7,2 млрд (+30,1% порівняно з 7 місяцями 2017 року);
- продукція машинобудування – \$3,2 млрд (+14,9% порівняно з 7 місяцями 2017 року);
- мінеральні продукти – \$2,5 млрд (+7,4% порівняно з 7 місяцями 2017 року);
- продукція хімічної промисловості – \$1,5 млрд (+26,1% порівняно з 7 місяцями 2017 року);
- деревина і паперова маса – \$1,2 млрд (+29,5% порівняно з 7 місяцями 2017 року);
- різні промислові товари – \$852,9 млн (+20,3% порівняно з 7 місяцями 2017 року);
- продукція легкої промисловості – \$716,7 млн (+18,7% порівняно з 7 місяцями 2017 року) [5].

Найбільшу частку вітчизняного експорту займають підприємства АПК та харчової промисловості (36,4%); продукція металургійного комплексу (26,8%); продукція машинобудування (11,8%); мінеральні продукти (9,1%).

Варто також звернути увагу на те, що ЄС є найбільшим торговельним партнером України. Експорт товарів до країн Європейського Союзу за 7 місяців 2018 року зріс на 18,7% у порівнянні з 7 місяцями 2017 року і становив близько \$11,3 млрд. При цьому його питома вага у загальному експорті товарів з України за підсумками 7 місяців 2018 року складає 42,1% [6].

Українська промислова продукція також користується попитом в інших країнах світу, зокрема за перші 7 місяців 2018 року було реалізовано до Росії (8% від загального обсягу експорту), Туреччини (5,8%), Індії (5,2%), Китаю (4,2%), Єгипту (4,1%) [6].

На основі викладеного вище можна зробити висновок про те, що експортний потенціал харчової промисловості робить її привабливою для інвесторів. Щорічно прямі іноземні інвестиції в харчову промисловість України становлять близько 3 млрд дол., а це більше 25% від загальних прямих іноземних інвестицій в промисловість країни. Індекс капітальних інвестицій у виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів впродовж 2017 року зріс на 6,5%.

Вливання інвестицій у харчову промисловість дає можливість розвивати та удосконалювати виробничі потужності та оновлювати основні фонди. Таким чином в найближчі роки можна спостерігати підвищення технічного рівня підприємств та збільшення їх потужностей.

З 2012 по 2017 рік обсяг капітальних інвестицій в розвиток харчової промисловості мав різну динаміку. За досліджуваний період обсяг інвестицій зріс на 74,8%, що суттєво вплинуло на розвиток галузей харчової промисловості. Частка інвестицій в дану галузь є досить значною відносно загального обсягу інвестицій в промисловість України (понад 40%). З 2015 року значення даного показника зросло до понад 50%. Така частка вкладення інвестицій є досить вагомою і тому виникає висновок щодо важливості і перспективності подальшого розвитку харчової промисловості (табл. 4).

Таблиця 4

Обсяг капітальних інвестицій в промисловість України за 2012-2017рр.

	Рік						Відхилення 2017р. до 2012 р., %
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Промисловість, млн грн	91598,4	97574,1	86242,0	87656,0	117753,6	143300,0	156,4
Харчова промисловість, млн грн	42276,8	44717,9	42474,4	46219,1	62223,3	73883,8	174,8
Частка інвестицій в харчову промисловість від загального обсягу інвестицій в промисловість, %	46,1	45,8	49,2	52,7	52,8	51,5	111,7

Джерело: розраховано за даними [2]

Інвестиційні надходження в харчову промисловість мають бути спрямованні на впровадження матеріало-, трудо- й енергозберігаючих технологій та оновлення основних засобів підприємств. Впровадження таких інвестицій у виробництво дозволить підприємствам зменшити витрати та підвищити показники рентабельності і прибутковості.

Стан основних засобів підприємств харчової промисловості протягом 2014-2017 рр. демонструє позитивну динаміку по окремих підгалузях. Модернізація матеріально-технічної бази підприємств здійснюється не досить швидкими темпами. В 2017 році на підприємства харчової промисловості надійшло основних засобів на 17127418 тис. грн, що на 10,5 % менше, ніж у 2016 році. Однак варто зазначити, що кращі показники забезпеченості основними засобами спостерігались в 2015-2016 рр. (табл. 5).

Таблиця 5

Основні показники забезпеченості підприємств харчової промисловості України основними засобами за 2014-2017 рр.

Підгалузі / роки	Надійшло основних засобів, млрд грн				Введено в дію нових основних засобів, млрд грн				Ступінь зносу основних засобів, %				Темпи зростання (зниження) основних засобів, %			
	2014	2015	2016	2017	2014	2015	2016	2017	2014	2015	2016	2017	2014	2015	2016	2017
Харчова промисловість	14,5	19,0	19,1	17,1	8,5	14,7	11,9	11,2	47,2	47,5	51,1	50,6	105,1	108,1	106,3	105,7
Виробництво харчових продуктів	11,7	16,0	14,2	13,6	6,4	12,9	8,5	8,6	42,1	42,5	48,9	48,0	105,8	110,3	106,1	106,1
Виробництво напоїв	2,2	2,0	3,4	2,6	1,5	1,0	2,2	1,8	62,5	63,1	61,1	61,7	103	101,7	105,3	103,9
Виробництво тютюнових виробів	0,6	1,0	1,5	0,9	0,5	0,8	1,1	0,6	39,3	40,7	38,7	41,8	106,2	108,8	113,3	108,2

Джерело: розраховано за даними [2]

Ступінь зношеності основних засобів у харчовій промисловості впродовж 2014-2017 рр. коливався в межах 47,2-51,1%. Досліджуючи показники стану зносу основних засобів за 2014-2017 рр., можна зазначити, що даний показник мав тенденцію до зростання з 2014 р. по 2016 р. на 3,9% по харчовій промисловості. Однак ситуація дещо стабілізувалась у 2017 р.

Якщо досліджувати кожну підгалузь харчової промисловості, то можна зробити такі висновки:

- підгалузь по виробництву харчових продуктів упродовж 2014-2016 рр. мала ріст показника зносу основних засобів на 6,8%, однак в 2017 році цей показник дещо зменшився (на 0,9%);

- підгалузь по виробництву напоїв за аналізований період мала тенденції до зменшення показника зносу основних засобів на 0,8%;

- підгалузь по виробництву тютюнових виробів в період 2014-2017рр. мала тенденцію за зменшення показника зносу основних засобів на 2,5%.

Темпи зростання основних засобів по харчовій промисловості мали незначні показники (в межах 105%- 108%), однак все ж таки був ріст (табл. 5).

Варто зазначити, що в час економічної, політичної нестабільності та військових дій в Україні підприємства харчової промисловості оновлюють матеріально-технічну базу і забезпечують населення життєво необхідними продуктами харчування.

Як уже зазначалось, приріст обсягів виробництва продукції промисловості спостерігався впродовж 2012-2017 рр. і по всіх регіонах України. Зокрема, спостерігався приріст у виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів по Україні, зростання склало +5,1% (у січні-березні 2016 року обсяги харчової промисловості збільшилися на 2,3%), в умовах продовження відновлення як внутрішнього споживчого, так і зовнішнього попиту. Серед основних видів виробництва харчової галузі відбулось збільшення обсягів виробництва харчових продуктів (на 8,5%). Позитивна динаміка виробництва продукції харчової промисловості мала місце у 13 регіонах (у січні-березні 2016 року зростання було зафіксовано в 11 регіонах), із найбільшим приростом у Тернопільській (+36,1%), Вінницькій (+26,1%) та Одеській (+20,5%) областях. У 11 регіонах спостерігався спад виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (від -1,8% у Черкаській до -35,0% в Івано-Франківській областях) [7].

Загальний аналіз показників діяльності підприємств харчової промисловості свідчить про позитивну динаміку діяльності та розширення масштабів виробництва на вимогу конкурентного ринку.

Харчова промисловість є важливою складовою агропромислового комплексу України. Як заключна ланка технологічного ланцюга ця галузь повинна виконувати своє безпосереднє призначення, а саме – якомога краще зберегти і переробити сільськогосподарську продукцію, перетворивши її на товари високої якості. Однак питання дотримання якості та екологічної безпеки продуктів харчування все ще залишаються для нашої держави доволі гострими [8].

Для стратегічного розвитку даної галузі необхідно реалізувати низку заходів:

- збільшити обсяги інвестиційних впливів в харчову промисловість з боку держави;
- забезпечити підготовку та перепідготовку кадрів для підприємств харчової промисловості;
- зменшення собівартості продукції даної галузі за рахунок впровадження інноваційної техніки та технологій;
- забезпечити купівельну спроможність населення важелями державного впливу з метою підвищення попиту на продукцію харчової промисловості;
- розширення географії міжнародних ринків збуту продукції та забезпечення міжнародних стандартів її виробництва;
- створення сприятливого інвестиційного клімату для міжнародних інвесторів;
- забезпечення співпраці із сільськогосподарськими підприємствами в рамках формування портфелю сировинної бази.

Запропоновані заходи повинні позитивно вплинути на розвиток харчової промисловості України і тим самим забезпечити продовольчу безпеку держави.

Висновки з проведеного дослідження. З огляду на викладене вище можна зробити висновок про те, що стан харчової промисловості є стабільним і з перспективою подальшого розвитку. Спостерігаються тенденції збільшення кількості прибуткових підприємств від загальної кількості діючих і обсягів реалізованої продукції.

Варто також зазначити, що продукція підприємств харчової промисловості є конкурентоспроможною як на вітчизняному, так і на міжнародному ринку. Спостерігаються показники збільшення обсягів експорту продукції харчової промисловості. Однак, є досить багато проблем у розвитку даної галузі, зокрема низька платоспроможність населення, зношення основних засобів підприємств, дефіцит кваліфікованих кадрів, нестабільна економічна та політична ситуація у країні, що формує несприятливий клімат для іноземних інвесторів.

Література

1. Семененко О. Г. Аналіз розвитку харчової промисловості України. *Економічний вісник університету*. 2017. Вип. 33(1). С. 168-182.
2. Держстат України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення: 02.10.2018).
3. За 10 місяців 2017 року Україна реалізувала продукції харчової промисловості на 365 млрд грн. / Національний промисловий портал. URL: <http://uprom.info/news/agro/za-10-misyatsiv-2017-roku-ukrayina-realizovala-produktsiyi-harchovoyi-promislovosti-na-365-mlrd-grn/> (дата звернення: 02.10.2018).
4. Швець Ю. О., Бутенко А. А. Аналіз сучасного стану харчової промисловості України на внутрішньому та зовнішньому ринках. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Економіка і менеджмент. 2018. Вип. 30. С. 71-74.
5. Експорт товарів з України за перші 7 місяців 2018 року зріс на 12,7%. *Юридична газета*. URL: <http://yur-gazeta.com/golovna/eksport-tovariv-z-ukrayini-za-pershi-7-misyaciv-2018-roku-zris-na-127.html> (дата звернення: 7.10.2018)
6. Експорт товарів з України за перші 7 місяців 2018 року зріс на 12,7% / Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/eksport-tovariv-z-ukrayini-za-pershi-7-misyaciv-2018-roku-zris-na-127> (дата звернення: 4.10.2018)
7. Статистичний збірник «Регіони України» за 2017 р. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ2_u.htm (дата звернення: 02.10.2018).
8. Пашнюк Л.О. Харчова промисловість України: стан, тенденції та перспективи розвитку. *Економічний часопис-XXI*. 2012. № 9-10. С. 60-63.

References

1. Semenenko, O.H. (2017), "Analysis of development of food industry in Ukraine", *Ekonomichnyi visnyk universytetu*, iss. 33(1), pp. 168-182.
2. State Statistics Service of Ukraine, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (access date October 02, 2018).
3. National Industrial Portal (2017), "In the 10 months of 2017 Ukraine sold food products at 365 billion USD", available at: <http://uprom.info/news/agro/za-10-misyatsiv-2017-roku-ukrayina-realizovala-produktsiyi-harchovoyi-promislovosti-na-365-mlrd-grn/> (access date October 02, 2018).
4. Shvets, Yu.O. and Butenko, A.A. (2018), "Analysis of the current state of the food industry of Ukraine on the internal and external markets", *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Seria: Ekonomika i menedzhment, iss. 30, pp. 71-74.
5. "Export of goods from Ukraine in the first 7 months of 2018 increased by 12.7%", *Yurydychna hazeta*. available at: <http://yur-gazeta.com/golovna/eksport-tovariv-z-ukrayini-za-pershi-7-misyaciv-2018-roku-zris-na-127.html> (access date October 07, 2018)..
6. Government portal (2018), "Export of goods from Ukraine in the first 7 months of 2018 increased by 12.7%", available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/eksport-tovariv-z-ukrayini-za-pershi-7-misyaciv-2018-roku-zris-na-127> (access date October 04, 2018).
7. State Statistics Service of Ukraine, (2018), Statistical yearbook "Regions of Ukraine" for 2017. available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ2_u.htm (access date October 02, 2018).
8. Pashniuk, L.O. (2012), "Food industry of Ukraine: state, tendencies and perspectives of development", *Ekonomichnyi chasopys-XXI*, no. 9-10, pp. 60-63.

Стаття надійшла до редакції 22.10. 2018 р.

УДК 333. 246: 631.11. 332. 2
JEL Classification D 100, O 130

Губені Ю.Е.,
д-р екон. наук, професор,
завідувач кафедри підприємництва,
торгівлі та біржової діяльності,
Львівський національний аграрний університет

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ: ДЕТЕРМІНАЦІЇ ПОВЕДІНКОВИХ ЧИННИКІВ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

Hubeni Yu.E.,
dr.sc.(econ.), professor,
head at the department of entrepreneurship,
trade and exchange activities,
Lviv National Agrarian University

ECONOMIC SECURITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES: DETERMINATION OF BEHAVIORAL FACTORS OF LAND RELATIONS

Постановка проблеми. Безпека суб'єктів підприємництва є складовою економічної безпеки держави та однією з умов суттєвого зменшення загальних ризиків і загроз у господарській системі. Водночас вона є невід'ємним елементом стійкого розвитку суб'єктів підприємництва. Як відомо, економічну безпеку підприємства формують не лише самі підприємницькі структури, але й спеціалізовані (уповноважені) державні або муніципальні інституції та спеціалізовані підприємства із забезпечення безпеки підприємництва та охорони.

Оскільки безпека підприємництва – комплекс організаційних, правових, економічних, технічних, охоронних та інформаційно-аналітичних заходів, спрямованих на усунення потенціальних загроз і створення умов для ефективного і безпечного функціонування суб'єктів підприємництва [1], то джерела загрози можуть мати зовнішню, внутрішню та комбіновану природу.

Одним із комбінованих джерел економічної безпеки сільськогосподарських підприємств є земельні відносини, які є досить динамічними, інституційно не достатньо визначеними і залежними від широко спектру чинників. Як зазначають дослідники із Національного інституту стратегічних досліджень (Бойко В., Васильців Т., Волошин В. та ін., 2016), “незавершеність трансформаційних процесів, пов'язаних із проведенням земельної реформи ... посилює ризики макроекономічної нестабільності господарювання в аграрній сфері” [2, с. 213].

Існує об'єктивна необхідність дослідити вплив земельних відносин на економічну безпеку сільськогосподарських підприємств. Причому ми вважаємо за необхідне вивчити суб'єктивну складову детермінації цих земельних відносин, накласти раціональні очікування сільських жителів (власників земельних наділів) на бізнес-потреби суб'єктів аграрного бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток сільського господарства та сільськогосподарських підприємств тісно пов'язаний із земельними відносинами. Земля, як основний та базовий засіб виробництва відзначений ще класиками економічної теорії [3, с. 37]. Та навіть у сучасних умовах земля залишається визначальними чинником аграрного виробництва, врахування якого є обов'язковим при моделюванні сільського розвитку [4]. Чимало аспектів економічної безпеки сільськогосподарських підприємств розглянув В. Ткачук з колегами, зокрема детально висвітлюють особливу роль земельних відносин у формуванні економічної стійкості та безпеки підприємств. Відзначаючи, що “основою потенціалу сільськогосподарських підприємств є земельні ресурси, основна частка в структурі яких припадає на сільськогосподарські угіддя...”, вони стверджують на основі аналізу, що “існує гостра потреба модернізації земельних відносин, зокрема ...зняття мораторію на відчуження земельних ділянок, призначених для ведення сільськогосподарського виробництва” [5, с. 96, с. 168].

Своєю чергою Н. Голович обґрунтувала “...залежність стану економічної безпеки від стратегії діяльності сільськогосподарських підприємств, що дозволило розробити матрицю вибору стратегії формування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, яка базується на терміні складання стратегії та існуючому рівні економічної безпеки...” [6, с. 16]. Однак і вона, розглядаючи ресурсну політику підприємств в контексті стратегії економічної безпеки, не виділяє особливу роль

земельних відносин та вплив на них соціологічних раціональних очікувань власників земельних угідь, що орендуються такими підприємствами.

Однак земельні відносини, побудовані переважно на відносинах оренди, змушують всі сільськогосподарські підприємства вивчати та враховувати не лише нормативно-правові та економічні аспекти такої оренди [7], але й враховувати їх поведінкові (т. з. біхевіористичні) аспекти. Під час міжнародної науково-практичної конференції “Організаційно-економічні та правові проблеми розвитку сільського господарства та сільських територій” (Львів, 2012 р.) низка авторів, зокрема проф. М. Хомин, О. Павлов, П. Березівський, М. Ступень та інші, відзначали особливу роль оренди у формуванні земельної політики сільськогосподарських підприємств, необхідність співпраці орендаторів та орендодавців, прив'язку діяльності суб'єктів агробізнесу до проблем місцевого розвитку [8]. Цікаві питання розвитку орендних відносин, їх вплив на формування т. з. “земельних банків” підприємств дослідили О. Назаренко [9] та О. Ходаківська [10].

Однак більшість аналогічних досліджень базуються на статистичних та інших обліково-аналітичних даних, немов би частково не враховуючи те, що усі учасники земельних відносин мають суб'єктну природу, а практично усі власники земельних наділів (т. з. паїв) є фізичними особами, у яких поведінкові впливи можуть суттєво викривлювати раціональну поведінку.

Постановка завдання. Метою публікації є дослідити вплив людської мотивації та поведінкових чинників (оцінки, очікування, мотиви прийняття рішень тощо) у земельних відносинах на економічну безпеку сільськогосподарських підприємств.

У декількох прикладних дослідницьких проектах нами вивчались оцінки сільським населенням (сільськими жителями) результатів економічних реформ та було поставлено завдання послідовно дослідити вплив людського чинника (оцінки, очікування, чинники прийняття рішень тощо) у земельних відносинах на економічну безпеку сільськогосподарських підприємств. Такий вплив на економічну безпеку найперше полягає у формуванні стабільного “земельного банку”, прийнятних умов оренди (орендна плата, розрахунки, термін угод та можливість їх пролонгації тощо). Значиму роль на стабільність земельних відносин, а окрім іншого, – економічну безпеку в площині забезпеченості трудовими ресурсами, відіграють прагнення сільських жителів до самостійного господарювання, передачі господарства нащадкам тощо. Всі ці та інші питання стали предметом нашого дослідження.

Методика дослідження. Ця публікація підготовлена на основі емпіричних даних, сформованих під час виконання з участю та під керівництвом автора декількох прикладних дослідницьких проектів: а) Розвиток особистих селянських господарств на рубежі інституційних змін (ДФФД, Ф-63, 2016) [11]; б) Економічна реформа – очима села (МФ “Відродження”, 1996\97рр.) [12]; в) Економічна реформа – очима села: 20 років потому (незалежний проект, 2016\17 рр.) [13]; г) Соціологічний моніторинг земельних відносин у вибраних селах (договірна тема 5\11, 2018 р.) [14]. Усі проекти передбачали комплексні соціологічні опитування, причому у проекті а) вони охоплювали низку сіл Побужжя (зона р. Західний Буг), а у проектах б), в), село Криве Радехівського району Львівської області та г) – села Балучин та Русилів Буського району Львівської області.

Методика та основні результати цих дослідницьких проектів викладено на відповідних сторінках у Facebook [15].

Виклад основного матеріалу дослідження. Як уже зазначалось, вплив поведінкових складових земельних відносин має складну природу та множинні прояви. Спробуємо схематично ідентифікувати лише найбільш значимі (рис. 1).

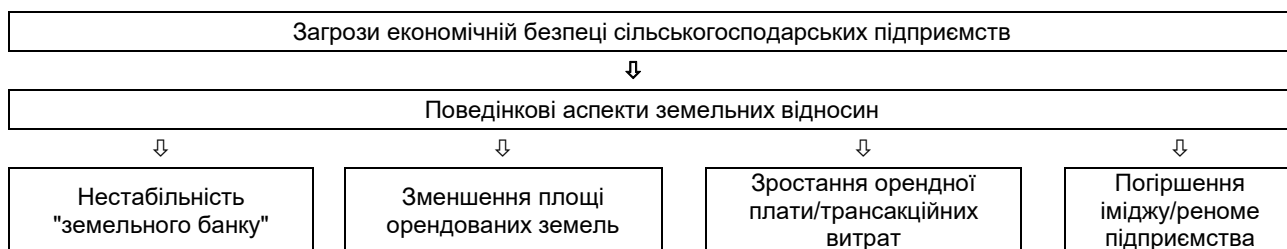

Рис. 1. Основні поведінкові загрози економічній безпеці від земельних відносин
Джерело: власна розробка, 2018 р.

Опитування в рамках проекту а) Розвиток особистих селянських господарств на рубежі інституційних змін напрямку не стосувалось земельних відносин. Опосередковано можна було оцінити рівень інтегрованості респондентів у сільськогосподарське виробництво, їх очікування щодо власної участі в ньому. Однак деякі запитання/відповіді дозволяють прямо визначити детермінанти поведінки власників земельних наділів (паїв) (табл. 1).

Таблиця 1

**Перспективи ведення особистих селянських господарств в оцінці сільських жителів
Побужжя Львівщини, 2016 р.**

Запитання	у % до всіх відповідей
13. Чи задоволені Ви роботою в особистому селянському господарстві?	
- повністю	11,0
- частково	74,4
- не задоволені	14,6
14. Чи хочете Ви розширити своє господарство	
- так	23,2
- ні	52,4
- не знаю	24,4
15. Чи бажають Ваші діти (внуки) займатись веденням особистого селянського господарства?	
- так	23,2
- ні	52,4
- не визначилися	24,4

Джерело: розроблено на основі [11]

Не важко зауважити, що самостійне ведення ОСГ, незважаючи на тривалу традицію та достатні економічні підстави, поступово втрачає свою популярність. Що напевне сприятиме поширенню практики орендних відносин, а тому вже зараз сільськогосподарські підприємства орендарі мають враховувати це у взаємовідносинах із сільськими громадами.

Наступні дослідження б) та в) мали комплексний характер та ретроспективну складову: за максимальною наближеною методикою сільські жителі були опитані щодо оцінок результатів, складових, проявів економічної реформи. Досліджувались також економічні очікування селян. Значна частина запитань торкалась земельних відносин (табл. 2).

Таблиця 2

Оцінка сільським населенням деяких питань «земельного» блоку, 1996/2016 рр.

Запитання	1996 р.	2016 р.	2016 р. +/- до 1996 р.
6. Чи хочете Ви розширити своє домашнє господарство ?			
- так;	57	21	- 36
- ні;	29	64	+ 35
- не знаю.	14	15	+ 1
8. Чи має Ваша сім'я вільні кошти для купівлі землі?			
- так;	2	5	+ 3
- ні;	97	94	- 3
- не знаю.	1	1	0
10. Свій земельний пай Ви б хотіли:			
- зберегти за собою;	45	19	- 26
- продати;	0	22	+ 22
- здати в оренду будь кому;	7	3	- 4
- здати в оренду односельцям;	-	4	-
- безплатно передати родичам;	10	27	- 17
- залишити в господарстві (1996р.)	42	-	-
- повернути державі;	-	11	-
- не знаю.	6	14	+ 8
13. Як Ви вважаєте, чи можна дозволити землю продавати-купувати ?			
- так;	10	6	- 4
- так, але під суворими обмеженнями;	38	35	- 3
- ні;	44	50	+ 6
- не знаю.	8	9	+ 1

Джерела: розроблено на основі [12; 13].

Як бачимо, господарський песимізм, ідентифікований у попередньому дослідженні, теж знайшов підтвердження. За два десятки років різко, майже на $\frac{1}{2}$ зменшилась кількість прихильників самостійного господарювання, що, як ми вже відзначали, може створювати фон орієнтації на оренду або "ринок землі" (в розумінні можливості операцій купівлі/продажу земель сільськогосподарського призначення). Однак уточнюючі запитання щодо цих варіантів теж виявили неоднозначні відповіді, які слабо корелюються з фактичними даними.

Оренда, хоча й не знайшла прихильності у відповідях, залишається *de facto* основним варіантом використання земель. Більше того, сформувався своєрідний ринок оренди земель, де конкуренція вирішила чимало питань в площині "орендна плата / термін оренди".

Ключовим питанням стосовно земельних відносин було: «Як Ви вважаєте, чи можна дозволити землю продавати-купувати?» За досліджуваний період прихильників ринку землі стало навіть дещо менше (1996 р. – 10%, 2016 р. – 6 %). Однак, за умови запровадження суворих правил і чітких обмежень кількість прихильників стала б суттєво більшою (1996 р. – 38%, 2016 р. – 35 %). Однак інтуїтивно чи на основі попереднього досвіду найбільшою є група селян, які однозначно заперечують будь яку форму "купівлі-продажу" земель сільськогосподарського призначення. Це змушує суттєво коригувати земельну політику сільськогосподарських підприємств, зокрема – взаємовідносини з орендодавцями та місцевими громадами.

Останнє із проведених нами прикладних досліджень на пряму торкалось поведінкових аспектів земельних відносин. Для кращої оцінки впливу різних чинників, опитування здійснювалось у розрізі трьох груп: а) основне опитування (сільські жителі); б) експертне опитування (відібрані експерти); в) Інтернет-опитування (відкрите вільне опитування) (табл. 3).

Таблиця 3

Оцінка сільськими жителями складових земельних відносин
(зведені результати опитування), 2018 р.

	у % до усіх відповідей		
	пайовики	експерти	Інтернет-опитування
1	2	3	4
1. Чи маєте Ви земельний пай?			
- так;	90,8	55,6	85,7
- ні;	9,2	44,4	13,3
2. Як Ви отримали свій земельний пай?			
- як колишні колгоспники;	53,8	40,0	17,6
- як працівник соціальної сфери;	7,7	20,0	7,4
- у спадок/дарунком;	—	40,0	67,6
- інший спосіб (вказіть)	38,5	—	7,4
3. Чи знаєте Ви розмір свого земельного паю?			
- так	85,1	100,0	80,0
- ні	12,8	—	14,3
- важко відповісти	2,1	—	5,7
4. Чи здаєте Ви свій пай в оренду?			
- так	95,7	90,0	40,0
- ні	4,3	10,0	57,1
- важко відповісти	—	—	2,9
5. Чи уклали ви Договір оренди земельного паю?			
- так	93,6	90,0	40,0
- ні	5,3	10,0	48,6
- важко відповісти	1,1	—	11,4
7. Чому вибір орендаря випав саме на це підприємство/особу/фермера:			
- тому що більше платить;	20,4	—	11,5
- кращі умови (крім оплати);	14,8	20,0	7,8
- так склалося;	48,9	70,0	69,2
- мене переконали;	15,9	10,0	11,5
8. Чи задоволені Ви умовами оренди земельного паю?			
- так;	71,0	50,0	37,1
- ні	29,0	50,0	62,9

продовження табл. 3

1	2	3	4
9. Що в умовах оренди земельного паю Ви б хотіли змінити?			
- розмір орендної плати	83,0	100,0	60,0
- термін оренди;	6,8	–	25,7
- умови розрахунків;	10,2	–	11,4
- інше	–	–	3,9
11. Яка форма розрахунку Вам більше подобається?			
- натуральна (зерно та інше);	10,3	–	5,0
- грошова;	43,3	61,1	48,6
- грошова + натуральна	46,4	38,9	42,9
- інший варіант	–	–	3,5
12. На який термін Вам зручніше здавати в оренду свій земельний пай?			
- до 5 років;	25,8	47,1	77,1
- до 7 років;	28,0	23,4	5,6
- до 10 років;	36,5	11,8	14,3
- до 20 років;	9,7	11,8	3,0
- понад 20 років	–	5,9	–
13. Чи бачити Ви перспективи самостійного господарювання на земельному паю?			
- так;	6,3	33,3	28,6
- ні;	76,8	16,7	31,4
- важко відповісти;	6,3	5,6	8,6
- можливо;	10,6	44,4	31,4
14. Чи готові Ви об'єднатись з односельцями для спільного господарювання на землі?			
- так;	9,8	33,3	25,7
- ні;	67,4	27,8	42,9
- важко відповісти;	9,8	–	11,4
- можливо;	13,0	38,9	20,0
15. Окрім сплати орендної плати, що ще повинен робити орендар?			
- сприяти розвитку села;	43,7	50,0	62,9
- підтримувати місцеві ініціативи	19,3	15,4	11,4
- співпрацювати з сільською радою;	11,8	7,7	11,4
- співпрацювати з власниками паїв;	25,2	26,9	14,3
17. Кому би Ви, при необхідності, передали у власність свій земельний пай?			
- дітям/родичам;	85,3	88,2	91,4
- знайомим/друзям;	1,0	17,8	–
- важко відповісти;	11,6	–	8,6
- сільській громаді;	2,1	–	–
18. Чи готові Ви продати свій земельний пай?			
- так;	24,4	5,6	17,1
- ні;	59,6	72,2	54,3
- важко відповісти;	7,4	–	5,7
- можливо;	8,6	22,2	22,9
19. Чи готові Ви повернути земельний пай державі/громаді?			
- так;	2,1	–	–
- ні;	89,3	88,9	85,7
- важко відповісти;	4,3	–	5,7
- можливо;	4,3	11,1	8,6

Джерело: узагальнено на основі [14]

Як показало опитування, респонденти добре обізнані з базовими питаннями земельних відносин. Поступово відбувається зміна власників з «первинних» на т. з. «вторинних», які отримали земельні паї в результаті цивільно-правових правочинів (ймовірно найчастіше – успадкування). Це формуватиме щораз більшу кількість «віддалених» власників та «аутсайдерів», що впливатиме на економічну безпеку. Опитані у переважній більшості знають розмір свого паю та володіють інформацією про його використання. Здебільшого це оренда. Опитування підтверджують належне оформлення договором орендних відносин.

Несподіваними є результати щодо мотивів оренди. Очікувалось, що домінуючим є розмір орендної плати – своєрідної ціни за право користування землею. Але виявляється (і це підтверджено іншими опитуваннями), що переважають нецінові мотиви, часто місцева традиція («так склалось»), або й вміле переконання. Це досить серйозна інформація для регулювання орендних відносин на підприємствах. Адже налагодження діалогу і комунікацій сприятиме формуванню стійкішої довіри у земельних питаннях.

Розмір орендної плати, незважаючи на суб'єктивні оцінки чи відчуття респондентів, залишаються важливим і ключовим. Селяни, як і інші учасники опитування мають складнощі з визначенням бажаного його рівня. Однак більш кваліфіковані учасники хочуть, щоб він був не нижчим «як всюди» або ж називають певний діапазон. Бажаний варіант розрахунків має тенденцію змін від натуральної до комбінованої.

Наступна істотна умова договорів оренди – термін їх дії, у основній масі відповідей підтвердили традиційну селянську обережність. Терміни понад 10 років викликають у селян занепокоєння, а понад 20 років – навіть заперечення.

Найбільше занепокоєння під час експертного обговорення результатів опитування викликали відповіді на запитання щодо «...перспективи самостійного господарювання на власному земельному паю». Селяни в домінуючій більшості не мають бажання працювати на землі (76,8%). Активізація господарської діяльності, підтримка ініціатив у підприємництві – невід'ємна умова розвитку села. Водночас сільські жителі насторожено, та навіть заперечно оцінюють можливість глибшої співпраці з об'єднанням зусиль у господарській діяльності (42,9 % – 67,4 %). Хоча 13-20 % прихильників об'єднання й співпраці, за умов підтримки та перших успіхів, все ж таки можуть докорінно змінити ситуацію.

Ще зовсім донедавна відносини орендар-власник зводились лише до укладання договорів (часто на формальному рівні) та періодичних розрахунків за ними. Однак відповіді на запитання про те «що ще повинен робити орендар?» та «чи повинен орендар звітуватися перед власниками паїв про результати господарювання?» наводять однозначно на думку про те, що характер цих відносин незабаром зазнає глибоких змін. Очевидно, що суспільна комунікація, соціальна корпоративна відповідальність стрімко проникатимуть у цю сферу відносин.

Болюче та невизначене питання запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення теж знайшли своє відображення. У чомусь селяни та інші учасники опитування однастайні, десь думки розбігаються. Однак тривога і очікування змін простежуються. Реалії життя та зацікавлені групи спонукатимуть зміни. Це напевно теж змінить земельні відносини на селі. Водночас підтвердилось, що селяни відчують брак доступної для сприйняття інформації про земельні відносини.

Висновки з проведеного дослідження. Проведені дослідження дозволяють зробити низку висновків стосовно стану, динаміки земельних відносин в оцінках і очікуваннях селян. Найперше, що можна зауважити – нагальна необхідність та актуальність незалежних «польових досліджень» в сільському середовищі. Адже отримані емпіричні дані органічно доповнюють інші інформаційні масиви, а тому дозволяють формувати кращу базу для прийняття рішень на державному та місцевому рівнях. Що теж важливо, – існує незаперечна цінність такої інформації для суб'єктів господарської діяльності, адже конкуренція на ринку земельних відносин все більше стає реальністю. Можливо не так очевидно, але й самим селянам, та й не селянам «землевласниками», зрозуміло цікавими є оцінки, прагнення та очікування інших пайовиків стосовно орендних відносин, ринку землі тощо.

Наступний висновок пов'язаний із висновками з попередніх наших досліджень. Село і сільський спосіб життя невпинно змінюється. Це має суттєвий вплив на земельні відносини, оцінку сільським населенням та іншими землевласниками господарських та життєвих перспектив. Ринкові відносини, матеріальна мотивація, раціональні очікування та інші чинники спонукають до поглиблення прагматизму й раціоналізму.

Водночас ми зауважили наростання значення і ваги суспільної комунікації між орендарями й орендодавцями, між підприємствами й іншими сільськогосподарськими виробниками і сільськими громадами. Обставини господарювання, з одного боку, спонукатимуть до посилення співпраці й координації землевласників орендодавців. А ось з іншої сторони орендарі мають посилювати свою корпоративну соціальну відповідальність, покращувати співпрацю з громадами, налагоджувати діалог із орендодавцями. Напевне назріває підтримка великими підприємствами місцевих ініціатив, причому не лише соціально-культурного, але й господарського спрямування.

Проведені прикладні емпіричні дослідження дозволяють зробити низку висновків стосовно стану, динаміки земельних відносин в оцінках і очікуваннях селян та вплив цих чинників на економічну безпеку сільськогосподарських підприємств. Найперше, що можна зауважити – нагальна необхідність та актуальність таких «польових досліджень» в сільському середовищі. Бо ж отримані емпіричні дані лише доповнюють інформаційний масив, а тому дозволяють формувати кращу базу для прийняття рішень суб'єктами агробізнесу й органами влади державного та місцевого рівнів. Проведені семінари за підсумками досліджень підтвердили незаперечну цінність такої інформації для суб'єктів господарської діяльності, оскільки конкуренція на ринку земельних відносин все більше стає реальністю. Можливо не так очевидно, але й самим селянам та іншим жителям села корисними є оцінки, прагнення та очікування інших пайовиків стосовно орендних відносин, ринку землі тощо.

Наступний висновок пов'язаний із висновками з попередніх наших досліджень. Село і сільський спосіб життя невпинно змінюється. Це має суттєвий вплив на земельні відносини, оцінку сільським населенням та іншими землевласниками господарських та життєвих перспектив. Ринкові відносини, матеріальна мотивація, раціональні очікування та інші чинники спонукають до поглиблення прагматизму й раціоналізму. Це має суттєвий вплив на земельну політику, а також – економічну безпеку, стійкість й стабільність середовища діяльності сільськогосподарських підприємств

Виявлено наростання значення і ваги суспільної комунікації між орендарями і орендодавцями, між підприємствами й іншими сільськогосподарськими виробниками і сільськими громадами. Обставини господарювання, з одного боку, спонукатимуть до посилення співпраці й координації землевласників орендодавців. А ось з іншої сторони орендарі мають посилювати свою корпоративну соціальну відповідальність, покращувати співпрацю з громадами, налагоджувати діалог із орендодавцями. Напевне назріває підтримка великими підприємствами місцевих ініціатив, причому не лише соціально-культурного, але й господарського спрямування. Це сприятиме формуванню нової стратегії співпраці, що покращить показники економічної безпеки сільськогосподарських підприємств.

Література

1. Губені Ю. Е. Підприємництво: навч. посіб. Львів: Укр. технології, 2012. 568 с.
2. Напрямки та засоби розвитку сільських територій в контексті зміцнення соціально-економічної безпеки України: монографія / за ред. Т. Васильціва, В. Бойка. Львів: Ліга-Прес, 2016. 262 с.
3. Мочерний С. В., Довбенко М. В. Історія економічних вчень / за ред. С. В. Мочерного. 2-ге вид., доп. Львів: «Новий Світ – 2000», 2005. 488 с.
4. Костирко І., Гром'як Т. Моделювання сільського розвитку. *Аграрна економіка*. 2013. № 1-2. С. 3-10.
5. Ткачук В. І., Прокопчук О. А., Яремова М. І. Економічна безпека та стійкість сільськогосподарських підприємств: монографія. Житомир: Волинь, 2013. 274 с.
6. Голович Н. М. Економічна безпека функціонування сільськогосподарських підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / НУБіП. Київ, 2015. 21 с.
7. Третяк А. М., Другак В. М. Земельна політика та земельні відносини: соціально-економічні і духовні аспекти розвитку. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2007. 186 с.
8. Організаційно-економічні та правові проблеми розвитку сільського господарства та сільських територій: зб. наук. доп. та ст. / за ред.: С. Матковського. Львів: Укр. технології, 2012. 467 с.
9. Назаренко О. В. Орендні земельні відносини та механізм їх удосконалення в ринкових умовах: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.07.02 / Харківський національний аграрний ун-т ім. В.В.Докучаєва. Харків, 2006. 20 с.
10. Ходаківська О. В., Бурлака Н. І. Земельні відносини у сільському господарстві: регіональний вимір: монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2012. 239 с.
11. Губені Ю. Е., Коверко Ю. А. Розвиток особистих селянських господарств на рубежі інституційних змін: монографія. Львів: НВФ «Укр. технології», 2016. 186 с.
12. Економічна реформа – очима села: результати та аналіз соціологічного опитування. Львів: ЛДАУ, 1997. 51 с.
13. Економічна реформа – очима села: 20 років потому: результати та аналіз повторного соціологічного опитування / Ю. Е. Губені, О. А. Біттер та ін.; за ред. проф. Губені Ю. Львів: Укр. технології, 2017. 93 с.
14. Земельні очікування селян: Результати та аналіз соціологічного моніторингу земельних відносин / Ю. Е. Губені, В. Р. Крупа, П. О. Оліщук та інші; за ред. проф. Ю. Губені. Львів: Растр-7, 2018. 72 с.
15. Кафедра підприємництва, торгівлі та біржової діяльності ЛНАУ: <https://www.facebook.com/ekrefpost/>; <https://www.facebook.com/ruralland.wiev/>

References

1. Hubeni, Yu.E. (2012), *Pidpriemnytstvo* [Entrepreneurship], tutorial, Ukr. tekhnolohii, Lviv, Ukraine, 568 p.
2. Boiko V., Vasylytsiv T., Voloshyn V. et.al. (2016), *Napriamky ta zasoby rozvytku sil'skykh terytorii v konteksti zmishchennia socialno-ekonomichnoi bezpeky Ukrainy* [Directions and means of rural territories development in the context of displacement of Ukrainian socio-economic security], monograph, Liga-Pres, Lviv, Ukraine, 262 p.
3. Mochernyi S. V. and Dovbenko M. V. (2005), *Istoriia ekonomichnykh vchen* [History of economic thought], textbook, Novyi Svit – 2000, Lviv, Ukraine, 488 p.
4. Kostyrko I. and Gromiak T. (2013), "Modeling of rural development", *Agrarna ekonomika*, no 1-2, pp. 3-10
5. Tkachuk V. I., Prokopchuk, O. A. and Yareмова M. I. (2013), *Ekonomichna bezpeka ta stijkist' sil'skogospodarskykh pidpriemstv* [Economic security and sustainability of agricultural enterprises], monograph, Volyn', Zhytomyr, Ukraine, 274 p
6. Holovych N. M. (2015) "Economic security of the agricultural enterprises functioning", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.04, National University of life and environmental sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine, 21 p.
7. Tretiak, A.M. and Drugak, V.M. (2007) *Zemel'na polityka ta zemelni vidnosyny: socialno-ekonomichni i dukhovni aspekty rozvytku* [Land policy and land relations: socio-economic and spiritual aspects of development], monograph, NNC "IAE", Kyiv, Ukraine, 186 p.
8. Matkovskiy, S. (red.) (2012), *Orhanizatsiino-ekonomichni ta pravovi problemy rozvytku sil'skoho hospodarstva ta sil'skykh terytorii* [Organizational-economic and legal problems of agriculture and rural areas development], Scientific collected works, Ukr. tekhnologii, Lviv, Ukraine, 467 p.
9. Nazarenko, O.V. (2006), "The relations of land rental and the mechanism of their improvement in market condition", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.04, Kharkiv National Agrarian University, Kharkiv, Ukraine, 20 p.
10. Khodakivska, O.V. and Burlaka, N.I. (2012), *Zemelni vidnosyny u sil'skomu hospodarstvi: rehionalnyi vymir* [Land relations in agriculture: regional dimension], monograph, NNC "IAE", Kyiv, Ukraine, 239 p.
11. Hubeni, Yu.E. and Koverko Yu.A. (2016), *Rozvytok osobystykh selianskykh gospodarstv na rubezhi instytutsiinykh zmin* [Development of private peasant farms at the turn of institutional changes], monograph, Ukr. tekhnologii, Lviv, Ukraine, 186p.
12. Hubeni, Yu. (ed) (1997), *Ekonomichna reforma - ochyma sela: rezultaty ta analiz sotsiolohichnoho opytuvannia* [The economic reform – view from the village: results and analysis of sociological survey], Lviv State Agrarian University, Lviv, Ukraine, 51p.
13. Hubeni, Yu.E. (by red.), Bitter, O.A., Bondarchuk V.V. et.al. (2017) *Ekonomichna reforma – ochyma sela: 20 rokiv potomu: rezultaty ta analiz sotsiolohichnoho opytuvannia* [The economic reform – view from the village: 20 years later: results and analysis of sociological survey], Ukr. tekhnolohii, Lviv, Ukraine, 93 p.
14. Hubeni, Yu.E. (by red.), Krupa, V.R., Olishchuk, P.O. et.al. (2018) *Zemelni ochikuvannia selian: Rezultaty ta analiz sotsiolohichnoho monitorynhu zemelnykh vidnosyn* [Land expectations of villagers: Results and analysis of land relations sociological monitoring], Rastr-7, Lviv, Ukraine, 72 p.
15. Department of Business, Trade and Stock Exchanges LNAU, available at: <https://www.facebook.com/ekrefpost/>; <https://www.facebook.com/ruralland.wiev>

Стаття надійшла до редакції 27.09.2018 р.

УДК 331.658
JEL Classification J21, M12

Згалат-Лозинська Л.О.,
*канд. екон. наук, доцент, заступник завідувача
кафедри управління персоналом та економіки праці,*
Головач Н.В.,
*канд. пед. наук, доцент кафедри управління
персоналом та економіки праці,*
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

МЕТОД ОЦІНКИ РОЗВИТКУ УПРАВЛІНСЬКОГО ПЕРСОНАЛУ НА ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Zgalat-Lozynska L.O.,
*cand.sc.(econ.), assoc. prof., deputy head at the department
of personnel management and labour economics,*
Golovach N.V.,
*cand.sc.(ped.), associate professor at the department
of personnel management and labour economics,
JSC «Interregional academy of personnel management»*

METHOD OF ASSESSING OF THE MANAGERIAL STAFF DEVELOPMENT AT DOMESTIC ENTERPRISES

Постановка проблеми. Сучасні умови господарювання вітчизняних підприємств ставлять надскладні завдання перед їх керівниками щодо ефективного управління. Набуті професійні знання та уміння топ-менеджерів все частіше втрачають свою ефективність та вимагають суттєвого оновлення відповідно до поставлених нових завдань функціонування вітчизняних підприємств в умовах економічної нестабільності нашої країни.

Реалії сьогодення вимагають від управлінського персоналу підвищеного рівня інтелектуальних здібностей, розвитку вже сформованих компетенцій та набуття нових універсальних, які б дозволили їм як виводити підприємства з кризового стану, так і розвивати їх за допомогою провідних технологій виробництва тощо. Адже управлінський персонал керує всіма видами ресурсів підприємства, а також формує, залучає, трансформує, використовує, відтворює його кадровий потенціал, від його розвитку залежить доля вітчизняних підприємств. Тому оцінка розвитку управлінського персоналу є вкрай необхідним заходом для ефективного функціонування та розвитку сучасних вітчизняних підприємств. Застосування ефективних методів оцінки розвитку управлінського персоналу дозволять виявити стан ефективності їх управлінської діяльності, якості та оперативності прийняття рішень щодо організаційних трансформацій діяльності підприємств тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню оцінки та розвитку персоналу присвячені наукові дослідження таких вчених, як: О. Гетьман, А. Плюсун [2], В. Ковальчук [4], Л. Парфентьева [5], Е. Пархимчик [6] та ін. Основними науковими доробками за означеною тематикою є конкретизування понятійно-категорійного апарату, визначення критеріїв оцінювання компетентності управлінського персоналу, формування моделей та алгоритмів процесу оцінювання, визначення методик діагностики управлінських компетенцій. Водночас низка важливих положень за зазначеною тематикою до цього часу залишається не до кінця вирішеною.

Постановка завдання. Метою статті є розробка ефективного методу оцінки розвитку управлінського персоналу на вітчизняних підприємствах, оцінка факторів розвитку управлінського персоналу підприємства та професійної підготовки керівників відповідно до цілей і стратегії розвитку підприємства в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність функціонування та розвитку вітчизняних підприємств залежить від людського фактора, а передусім від рівня професійної компетентності управлінського персоналу. У розроблених діагностичних методиках оціночних центрів на цей час пропонується біля 100 вимог до професійної компетентності управлінського персоналу всіх рівнів управління. Водночас менеджерів, які б володіли всім набором цих вимог на 100% до цього часу не було виявлено. Однак за умов цілеспрямованого розвитку управлінського персоналу та проведення оцінки ефективності результатів цього процесу можна суттєво наблизитись до підвищення рівня їх

професійної компетентності, розширення набору їх компетенцій. Розвиток управлінського персоналу сприяє формуванню робочої сили, що володіє більш високими здібностями і потужною мотивацією до виконання завдань, що стоять перед підприємством. Розвиток персоналу зазвичай реалізується у груповому та індивідуальному форматах, кожен з яких має свої переваги і недоліки, а також методи і технології.

Діяльність керівників спрямована на виконання управлінських функцій. До них відносяться лінійні та функціональні керівники, спеціалісти, які зайняті переважно інтелектуальною працею [7, с. 31]. Вони ефективно працюють саме там, де створено сприятливі умови для їхнього розвитку. Організація цього процесу передбачає чітке уявлення про техніки управління, їх складові, можливості та напрями ефективного застосування.

В сучасних умовах діяльність вітчизняних підприємств характеризується складністю, синергічністю, масштабністю, різноформатністю, комплексністю, та системністю, що вимагає належного якісного кадрового забезпечення, ефективної управлінської праці. Відтак постає необхідність постійного розвитку компетенцій персоналу у відповідності до вимог виробництва на засадах освіти та проведення їх оцінки.

Головним інструментом розвитку персоналу є освіта, навчання. Освіта є цілеспрямованою пізнавальною діяльністю особистості щодо отримання знань, умінь та навичок, їх удосконалення. Процес навчання орієнтований на результат засвоєння особистістю системи знань, практичних умінь, навичок та пов'язаного з ними того чи іншого рівня розвитку її розумово-пізнавальної і творчої діяльності, а також морально-естетичної культури, які у своїй сукупності визначають соціальне обличчя та індивідуальну своєрідність цієї особистості [2, с.98].

Оцінка розвитку управлінського персоналу має проводитися до навчання та після нього на підприємстві. Навчання персоналу може здійснюватися як на робочому місці (внутрішнє навчання на підприємстві), так і поза ним (зовнішнє навчання в навчальних закладах, центрах). До методів навчання персоналу на підприємстві відносять: адаптацію, інструктажі, наставництво, консультування, аналіз робочих дій і процедур, розширення кола обов'язків, делегування повноважень, демонстрацію прийомів роботи, передачу та обмін досвідом; ротацію, чергування робочих операцій, методи ускладнених завдань, заміщення посад, підготовку і розвиток робочих команд тощо. До зовнішніх методів навчання персоналу належать: лекції, дискусії, обговорення, семінари, самостійне навчання, ділові ігри та кейси, моделювання ситуацій, виставки, симпозиуми, тренінги, рольові ігри, участь у виставках, програмах розвитку, проектах і інших заходах [2, с. 100-101]. Останнім часом з'явилося багато сучасних інноваційних методів розвитку управлінського персоналу, наприклад: метод фасилітації, тренажери для інтелектуального розвитку, метафоричні ігри, баскет-метод, поведінкове моделювання та ін.

Для того, щоб підібрати оптимальний метод оцінки ефективності розвитку управлінського персоналу, необхідно визначити критерії оцінювання, якими є компетенції та професійно значущі якості певної моделі робочого місця. Методика оцінки розвитку розробляється на основі структури професійної компетентності управлінського персоналу. Оцінка є кількісним та якісним виміром рівня розвитку компетенцій та професійно значущих якостей управлінського персоналу. Отримані дані проведеної оцінки є підставою для формування «Звіту про ефективність розвитку управлінського персоналу», а також розробки плану розвитку їх на підприємстві. В залежності від економічної ситуації, що склалася на момент оцінки, наявності необхідної інформації та інших чинників, обираються найбільш ефективні форми та методи розвитку управлінського персоналу з врахуванням отриманих оцінок за кожним критерієм.

Як свідчить дефініційний аналіз, «компетенція» є похідним поняттям від поняття «компетентність», яке є семантично первинною категорією, системою, сукупністю знань та умінь особистості. Компетенція визначається як загальна здатність, що основана на знаннях, вміннях, досвіді, схильностях. Компетенція також є особистісною поведінковою характеристикою, що виражає здатність ефективно виконувати певну професійну діяльність. Компетенції входять до складу професійної компетентності, яка визначається як набуті особистістю знання та вміння у певній професійній сфері, а також коло повноважень будь-якої посадової особи чи органу [4].

У Швейцарії під час проведення Всесвітнього економічного форуму було визначено 10 загальних компетентностей, які характерні для будь-яких фахівців. Їх було запропоновано збалансувати з фаховими з метою формування нових вимог до фахівців успішних компаній вже у 2020 році [5].

Сформулюємо 10 основних компетенцій, які характерні саме для управлінського персоналу:

1. Стратегічне та аналітичне мислення (здатність передбачати та прогнозувати, аналізувати та моделювати ситуацію, уникати нав'язування чужих думок і позицій, обґрунтовувати та зважувати аргументи; характеризується індивідуальністю мислення).

2. Володіння системою вирішення управлінських проблем (здатність цілісно, системно та багатоаспектно аналізувати, оцінювати проблему та вирішувати її з врахуванням прогнозів перспектив та ризиків).

3. Генерація ідей (здатність продукувати нові, можливо нестандартні ідеї, погляди, рішення,

креативно підходити до вирішення існуючих проблем, створювати інновації).

4. Лідерство (вміння вести за собою людей та розпізнавати їхній потенціал, впливати на них, управляти колективами).

5. Комунікативність (риторичні та емпатичні здібності, вміння спілкуватись, вислуховувати, доносити свою думку та позицію, запобігати та вирішувати конфлікти, здатність взаємодіяти).

6. Емоційно-вольова сфера (репрезентує стресостійкість, вміння володіти власними емоціями, здатність розпізнавати емоції інших людей та впливати на них).

7. Гнучкість поведінки (володіння когнітивною гнучкістю, здатність швидкого реагування на всі подразники і ситуації, вміння аналізувати декілька проблем одночасно, оперативно змінювати формат роботи, моделювати власну поведінку під ситуацію).

8. Ділові якості (здатність обґрунтовано формувати власну думку і приймати рішення, володіти достатнім рівнем знань, умінь і навичок, що дають змогу впевнено самостійно приймати рішення та аргументовано відстоювати власну думку).

9. Організаційно-управлінські якості (вміння планувати, організовувати, приймати рішення, координувати, контролювати, мотивувати, регулювати).

10. Управлінська культура (здатність оцінювати позицію співрозмовника, використовувати дієву стратегію, тактику ведення переговорів, швидко та гнучко реагувати на зміну настроїв та потреб співрозмовника, вміти переконувати, аргументувати, доводити свою ціль, пояснювати позицію тощо).

Все більшої затребуваності на сучасному ринку праці набувають вимоги до управлінського персоналу, наприклад, щодо наявності не тільки стратегічного та аналітичного мислення, але і критичного. Особливо бракує високого рівня критичного мислення у молодих управлінців через те, що сучасні умови їх розвитку (інтенсивного та масштабного навантаження різною інформацією) формують у них переважно образне мислення. Залишається в тренді на ринку праці вимоги і до креативності, гнучкості поведінки, мобільності, здатності об'єднувати, згуртовувати колективи, управляти ними, стимулювати, координувати тощо [7]. Все це формує нові вимоги як до освіти, так і до професійної компетентності управлінського персоналу на підприємстві.

Аналіз результатів проведених досліджень наукових праць [1; 2; 4; 8] надав можливість визначити, що результатом розвитку управлінського персоналу має бути інтегративна якість, яка містить сукупність управлінських знань, умінь, навичок, мотивів, професійних орієнтацій, емоційних і вольових процесів, спрямована на ефективне здійснення управлінської діяльності та самовдосконалення особистості. До структури професійної компетентності управлінця нами віднесені такі компетенції, як: ділові якості (фахові знання), здатність до ризику, цілеспрямованість, ініціативність, лідерські здібності, самовладання, гнучкість, ініціативність, прагнення до самовдосконалення, здатність приймати управлінські рішення, стратегічне та аналітичне мислення, управлінські та організаторські здібності, внутрішній контроль, здібності розпорядливості, підприємливість, управлінська культура, колегіальність, пізнавальна активність, комунікабельність, здатність делегувати повноваження, здатність швидко навчатись, уміння працювати з інформацією, уміння управляти конфліктами, емоційно-вольова стійкість, риторичні здібності, уміння впливати на інших, здатність взаємодії тощо.

Процедура оцінювання розвитку управлінського персоналу складається з таких послідовних етапів: 1) встановлення об'єкту оцінювання, 2) визначення критеріїв оцінювання (компетенцій) відповідно до моделі робочого місця об'єкту дослідження; 3) визначення ваги значущості кожного критерію відповідно до моделі робочого місця об'єкту дослідження; 4) підбір методик та методів дослідження; 5) проведення дослідження; 6) порівняння досягнутих показників (отриманого фактичного рівня) з встановленим (необхідним рівнем з врахуванням ваги значущості кожного критерію); 7) визначення компетенцій високого рівня, які є оптимальними відповідно до моделі робочого місця об'єкту оцінювання, та компетенцій середнього і низького рівнів, які необхідно розвивати; 8) прийняття рішення щодо визначення шляхів подальшого професійного та/або кар'єрного розвитку, кадрових переміщень тощо.

Після встановлення об'єкту оцінювання, наступний етап оцінювання є дуже відповідальним. Тут виникає необхідність у формуванні карти компетенцій обраного об'єкта оцінювання відповідно до займаної ним посади, а також її місця та ролі у процесах розвитку підприємства. Потрібно враховувати і те, що керівники різних рівнів управління та фахівці, які належать до категорії управлінських кадрів відрізняються своїми функціональними обов'язками або сферами (виробничою, фінансовою, маркетинговою, логістичною, техніко-технологічною, інноваційною тощо) можуть мати приблизно схожий набір компетенцій. Натомість кожний критерій буде відрізнятися своєю вагою значущості. Наприклад, керівник низового рівня управління, на відміну від топ-менеджера, не обов'язково має володіти стратегічним мисленням, управлінськими здібностями, бути лідером, генератором ідей тощо. Водночас рівень його аналітичного мислення, організаторські здібності, уміння працювати з інформацією будуть більш пріоритетними. Відтак, для того щоб зробити оцінку кожної досліджуваної якості необхідно визначити вагу значущості кожної з них відповідно до посади управлінського працівника.

Відповідно до названих нами вище критеріїв (компетенцій керівника) необхідно підібрати відповідні їм методики дослідження стану розвитку всіх структурних компонентів професійної компетентності управлінського персоналу на підприємстві. Виконувати діагностування компетенцій управлінських кадрів повинні підрозділи управління персоналом, а також можливі варіанти і щодо залучення зовнішніх експертів, що сприятиме отриманню більш об'єктивної та достовірної інформації.

Для проведення дослідження нами було обрано керівника низового рівня управління будівельної компанії. За допомогою методик [1; 3], які слугують основою виявлення кількісних, якісних характеристик досліджуваного феномена, ситуаційних задач [1], методу оцінки 360° [6] була проведена діагностика стану розвитку компетенцій об'єкту дослідження.

Для того, щоб наочно оцінити рівень розвитку кожного компонента професійної компетентності керівника представлена діаграма, що була побудована на основі отриманих даних діагностики (рис. 1). Якщо порівняти «фактичний» та «необхідний» рівень (відповідно ваги значущості від 1 до 10), можна виділити ті компетенції, які необхідно розвивати, і ті, які є оптимальними для даної моделі робочого місця.

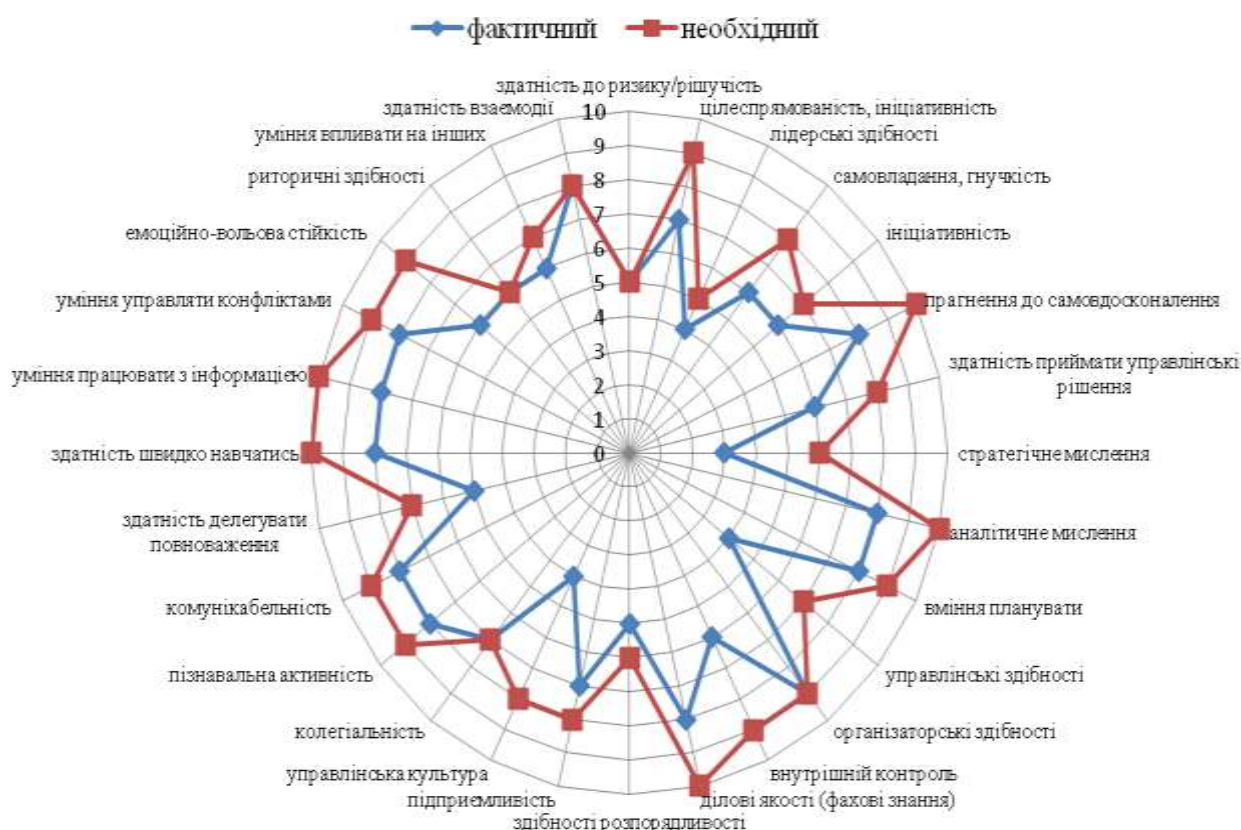

Рис.1. Профіль рівня розвитку компетенцій керівника низового рівня управління будівельної компанії

Джерело: розроблено авторами на основі [7]

На нашу думку, даний метод дає можливість не тільки оцінити стан розвитку за кожною компетенцією об'єкту дослідження, але й дозволяє розробити план подальшого професійного та/або кар'єрного розвитку. Тут можна запропонувати цьому керівнику працювати над розвитком «недорозвинених» компетенцій. Отримані оцінки компетенцій також можна умовно розділити на «активовані» (ті, що вже можуть активно застосовуватися на посаді, яку займає цей керівник) та «не активовані» (які можуть активно використовуватися в майбутньому на інших посадах, за умови їх розвитку). Якщо ж оцінки критеріїв об'єкта дослідження частково не відповідають встановленим вимогам, то доцільно забезпечити їхній розвиток на засадах відвідування спеціальних курсів, тренінгів, самонавчання тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, у результаті використання запропонованого нами методу оцінки розвитку управлінського персоналу варіантів прийняття управлінських рішень може бути декілька: 1) якщо необхідні компетенції у працівника на відповідній посаді «недорозвинуті», то слід приймати рішення щодо його пониження, переведення на іншу посаду, звільнення, корегування заробітної плати; 2) розробити та реалізувати план розвитку

«недорозвинених» компетенцій та/або «розвинених» компетенцій, які для іншої моделі робочого місця будуть мати вищу вагу значущості; 3) розробити план професійного та/або кар'єрного розвитку для об'єкта дослідження.

Запропонований метод надає можливість оцінювати рівень розвитку управлінського персоналу як до навчання, так і після нього з метою визначення рівня ефективності розвитку. Перспективи подальших досліджень полягають в розробці сприятливих умов розвитку управлінського персоналу на вітчизняних підприємствах за допомогою сучасних методів освіти.

Література

1. Баєва О. В., Згалат-Лозинська Л. О., Новальська Н. І. Основи менеджменту: практикум. Київ: ЦУЛ, 2007. 524 с.
2. Гетьман О. О., Плясун А. В. Розвиток персоналу в забезпеченні безпеки ринку праці. *Вісник Запорізького національного університету: Економічні науки*. 2016. № 1(29). С. 97–105.
3. Карелин А. А. Большая энциклопедия психологических тестов. Москва: Эксмо, 2007. 416 с.
4. Ковальчук В. В. Сутнісно-змістова характеристика категорії «Професійна компетентність» як показника рівня фахової підготовки студентів. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2007. № 18-19. С. 84-88.
5. Парфентьева Л. Работа будущего: 10 навыков, которые будут востребованы в 2020 году: веб-сайт. URL: <http://www.sncmedia.ru/career/rabota-budushchego-10-navykov> (дата звернення: 11.07.2018).
6. Пархимчик Е. П. Метод оценки «360 градусов»: условия успешности применения. *Управление персоналом*. 2010. №4. С. 34-39.
7. Функціональні обов'язки «менеджера», «директора», «начальника» та ін. категорій управлінських кадрів, що затребувані на ринку праці України: веб-сайт. URL: <https://rabota.ua/ua>. (дата звернення 11.07.2018).
8. Згалат-Лозинська Л. О. Удосконалення професійної орієнтації на основі прогнозування тенденцій ринків праці та освітніх послуг. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 9. С. 313-323.

References

1. Baeva, O.V., Novalska, N.I. and Zghalat-Lozynska, L.O. (2007), *Osnovy menedzhmentu* [Fundamentals of management], practicum, TsUL, Kyiv, Ukraine, 524 p.
2. Getman, O.O. and Plyasun, A.V. (2016), "Staff development in ensuring of the labor market safety", *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu: Ekonomichni nauky*, no. 1(29), pp. 97–105.
3. Karelin, A.A. (2007), "Big encyclopedia of psychological tests", Moscow, Russia, 416 p.
4. Kovalchuk, V.V. (2013), "Content-Essence Characteristic of the Category "Professional Competence" as an Index of Student's Specialized Training Level", *Problemy inzhenerno-pedagogichnoyi osvity*, no. 18-19, pp. 84-88.
5. Parfenteva, L. (2016), "Work of the future: 10 skills to be claimed in 2020", available at: <http://www.sncmedia.ru/career/rabota-budushchego-10-navykov> (access date July 11, 2018).
6. Parkhimchik, E.P. (2010), "Method of evaluation "360 degrees": conditions of successful application", *Upravlenie personalom*, no. 4, pp. 34-39.
7. "Functional responsibilities of "manager", "director", "chief" and other categories of managerial staff that are in demand on the labor market of Ukraine", available at: <https://rabota.ua/ua> (access date July 11, 2018).
8. Zghalat-Lozynska, L.O. (2015), "Career guidance improvement based on forecasted trends at labour and education markets", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 171, pp. 313-323.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор ПрАТ «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом» Г.А. Дмитренко.

УДК 658.8.012.12
JEL Classification: L 110

Попко О.В.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри маркетингу,
Національний університет водного
господарства та природокористування

АНАЛІЗ СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Popko O.V.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof.,
associate professor at the department of marketing,
National University of Water and Environmental Engineering

ANALYSIS OF THE STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF THE EXPORT POTENTIAL OF THE DAIRY INDUSTRY IN UKRAINE

Постановка проблеми. Харчову промисловість України віднесено до базових секторів економіки, які формують валовий внутрішній продукт, надходження до бюджету та визначають рівень зайнятості й доходів українців. Найбільшу перспективу в секторі харчової і переробної промисловості представляють готові до вживання продукти харчування, у тому числі молоко та молочні продукти. Протягом останніх років з втратою основних ринків збуту молочної продукції, Україна активізувала зусилля для пошуку нових міжнародних ринків збуту, здійснюючи адаптацію вітчизняних товарів до вимог та споживчих уподобань тієї країни, до якої планується здійснювати поставки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням торговельно-економічних відносин у контексті розвитку експортного потенціалу присвячено доволі багато праць вітчизняних і зарубіжних дослідників, зокрема: Л. Абалкіна, В. Андрійчука, Дж. Бхагваті, В. Будкіна, Є. Волкодавовой, В. Гейця, Т. Гордєєвої, О. Євдоченко, В. Капіцина, А. Кредісова, В. Леонтьєва, А. Мазаракі, А. Панагарія, Ю. Пахомова, В. Рогачова, Дж. Сакса, М. Сейфуллаєвої, Т. Скорнякової, Дж. Стігліца, Т. Циганкової та інших. Разом з тим, достатньо актуальними лишаються питання розвитку експортного потенціалу харчової промисловості України в умовах глобалізації.

Постановка завдання. Метою статті є ідентифікація можливостей розвитку експортного потенціалу харчової промисловості України в умовах глобалізаційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні внутрішній ринок молока та молочної продукції України характеризується низькою купівельною спроможністю населення, що не дає можливості нарощувати обсяги реалізації готової молочної продукції всередині країни. Так, за балансовими розрахунками, у січні-вересні 2018 року, як порівняти з аналогічним періодом 2017 року, наповнюваність внутрішнього ринку молокопродуктами скоротилася на 2%, а їх розрахунковий середній рівень споживання на одну особу скоротився на 2 кг, і в середньому, в еквіваленті молокосиловини, склало близько 152,7 кг на особу. Це своєю чергою змушує товаровиробників виходити зі своєю продукцією на нові ринки збуту, здійснюючи адаптацію товарів до вимог та споживчих уподобань тієї країни, до якої планується здійснювати поставки.

Як відомо, Україна є одним із найбільших виробників молока і потенційним експортером молочної продукції. Проте в 2014 році вітчизняний ринок молока та молочної продукції відчув економічну кризу через ембарго Росії. Частина експортерів була змушена переорієнтовуватися на країни Азії та СНД. Однак, незважаючи на це, протягом 2013–2016 років відбулось скорочення експорту молока та молочної продукції на 62% з 511988 млн дол. США в 2013 році до 194731 млн дол. США в 2016 році. Протягом 2016–2017 років, згідно даних аналітичних досліджень Асоціації виробників молока, спостерігається поступове нарощення експорту вітчизняних молочних продуктів до 332676 млн дол. США. Виручка від експорту 2017 року в 1,7 раза перевищує відповідне значення 2016 року, що дозволило Україні стати нетто-експортером молочної продукції. Незважаючи на зменшення пропозиції вітчизняної молокосиловини в 2018 році, виробництво та експорт українських молочних продуктів продовжив позитивну динаміку до зростання. Так, за 9 місяців 2018 року, порівнюючи із січнем-вереснем 2017 року, експорт молочної продукції збільшився на 3% та склав 620 тис. тонн.

Натомість імпорт молока та молочної продукції протягом 2013–2015 років суттєво скоротився з 212869 млн дол. США в 2013 році до 36381 млн дол. США в 2015 році. Якщо до 2014 року імпорт сира та кисломолочних продуктів здійснювався переважно з країн ЄС і РФ («Данон»), то протягом 2015–2017 року поставки з Росії практично припинилися, а з країн ЄС – надходять у незначних обсягах.

Проте вже в 2018 році спостерігається збільшення надходжень імпоротної молочної продукції на український ринок, в основному з країн Євросоюзу (Польщі, Німеччини, Франції). Так, загальний обсяг імпорту молокопродуктів у січні-вересні 2018 року склав 130 тис. тонн, або збільшився проти відповідного періоду минулого року у 1,5 раза. В обсягах імпорту молочних товарів 2018 року найбільша частка належить сирам (майже 80%), які надходять на вітчизняний ринок.

Динаміку експорту та імпорту молока і молочної продукції України протягом 2012–2017 років представлено на рис. 1.

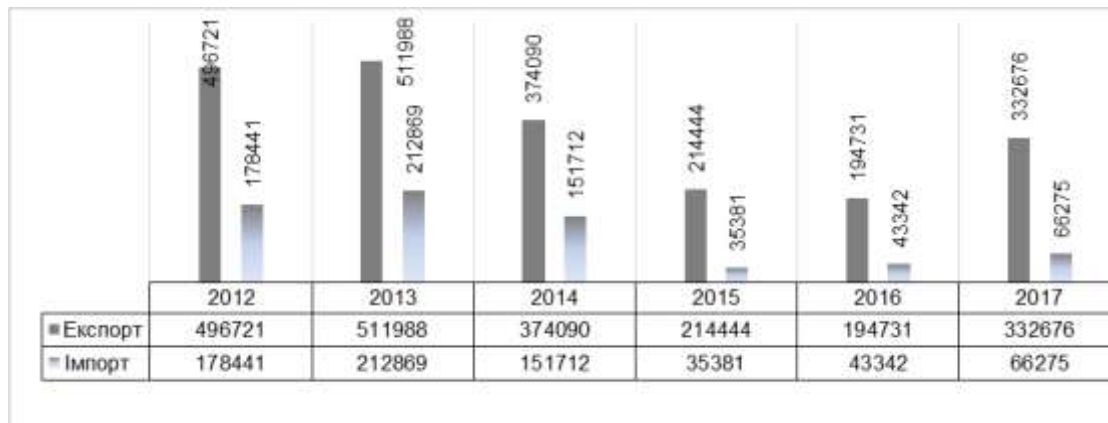

Рис. 1. Динаміка експорту та імпорту молока і молочної продукції України протягом 2012–2017 років, млн дол. США

Джерело: [2; 4]

Офіційно доступ до ринку ЄС для молочної продукції України було відкрито 11 січня 2016 року. Тоді перші 10 українських виробників отримали дозвіл на експорт молочної продукції на ринок ЄС. Станом на жовтень 2018 року, кількість затверджених експортерів з України зросла до 21. До переліку компаній, які отримали дозволи експортувати до ЄС, увійшли наступні [9]: ТОВ «Люстдорф», ТОВ «Ласунка», ТОВ «Молочний дім», ПАТ «Дубномолоко», ПАТ «Житомирський маслозавод», ДП ПАТ «Яготинський завод масла», ПАТ «Лакталіс-Миколаїв», ТОВ «ГАДЯЧСИР», ТОВ «Данон Дніпро», Канівське відділення ТОВ «Клуб Сиру», ПАТ «Вінницький молочний завод «РОШЕН»», ПП «Росс» Філія «Роменський молочний комбінат», ТОВ «Капсуляр», ПАТ «Маслозберігаючий комбінат Золотоноша», ПП Консалтингова фірма «Прометей» Філія «Мена Сир» та інші.

Динаміку експорту молока та молочної продукції України в натуральному вираженні в розрізі товарного асортименту протягом 2012–2017 років представлено на рис. 2.

Як бачимо, Україна найбільшими обсягами експортувала сири до 2014 року, коли різко скоротилися, а потім припинилися поставки до Російської Федерації – країни, яка була основним покупцем вітчизняного сиру упродовж 2010–2013 років (80–85% усього експорту). Отже, починаючи з 2014 року, відбулося суттєве скорочення експорту молока та молочної продукції через втрату традиційних ринків збуту. Та вже в 2015 році спостерігається поступове нарощення експорту за окремими товарними групами, зокрема: молока і вершків, молока згущеного, молочної сироватки, масла тваринного, казеїну. У натуральному вираженні в 2017 році було експортовано продукції в перерахунку на молоко і вершки – 14,06 тис. тонн, що вдвічі перевищує відповідне значення 2014 року, в перерахунку на кисломолочну продукцію – 37,11 тис. тонн, що в 1,4 раза перевищує значення 2014 року. У 2017 році згущених продуктів експортовано на рівні значення 2014 року – майже 47 тис. тонн, що є на 10% менше, ніж у 2016 році, сухої сироватки – 32 тис. тонн, що більше на 34%, ніж у 2016 році та в 1,5 раза перевищує відповідне значення 2014 року.

Окрім наведених тенденцій варто зазначити, що впродовж останніх років розширилась географія експорту. Основними споживачами української молочної продукції в 2016–2017 роках були – Польща, Нідерланди, Фінляндія. Окрім ринків ЄС, Україна активно почала виходити на ринки, які належать до азійського та африканського регіонів. Провідною позицією українського молочного експорту залишається масло вершкове (72% від загального обсягу), активними покупцями якого є Марокко, Туреччина, Нідерланди. У 2017 році вітчизняними операторами ринку поставки масла здійснювалися до Марокко (20,9%), Туреччини (18,7%), Китаю (46%). Новою країною-партнером для України в 2017 році став Катар – найбільший покупець молока та вершків – 32% всього експорту молочної продукції 2017 року.

Експорт згущених продуктів та сухої сироватки вітчизняні оператори здійснюють, успішно диверсифікуючи напрямки з країн СНД до країн Азії та Африки. Експорт сухого незбираного молока в 2017 році забезпечили вітчизняні оператори ринку – «Вінницький молочний завод «Рошен»» (15%) і по 42 тонни – ЗАТ «Куп'янський МКК» та ТОВ «Мілкіленд» [1]. Головними експортерами сирів з України в 2017 році були «Комо Експорт» (19%), «Клуб Сиру» (17%), «Бель Шостка Україна» (13%), «Лакталіс Україна» (15%), «Мілкіленд Інтермаркет» (7%). Загальна частка їх експорту склала понад 70%. Лідерами

із закупівлі українського сиру в 2017 році стали Казахстан, куди відправили 3,734 тис. т (15,7 млн дол. США), Молдова — 2,590 тис. т (7,640 млн дол. США) та Єгипет – 0,989 тис. т (3,643 млн дол. США).

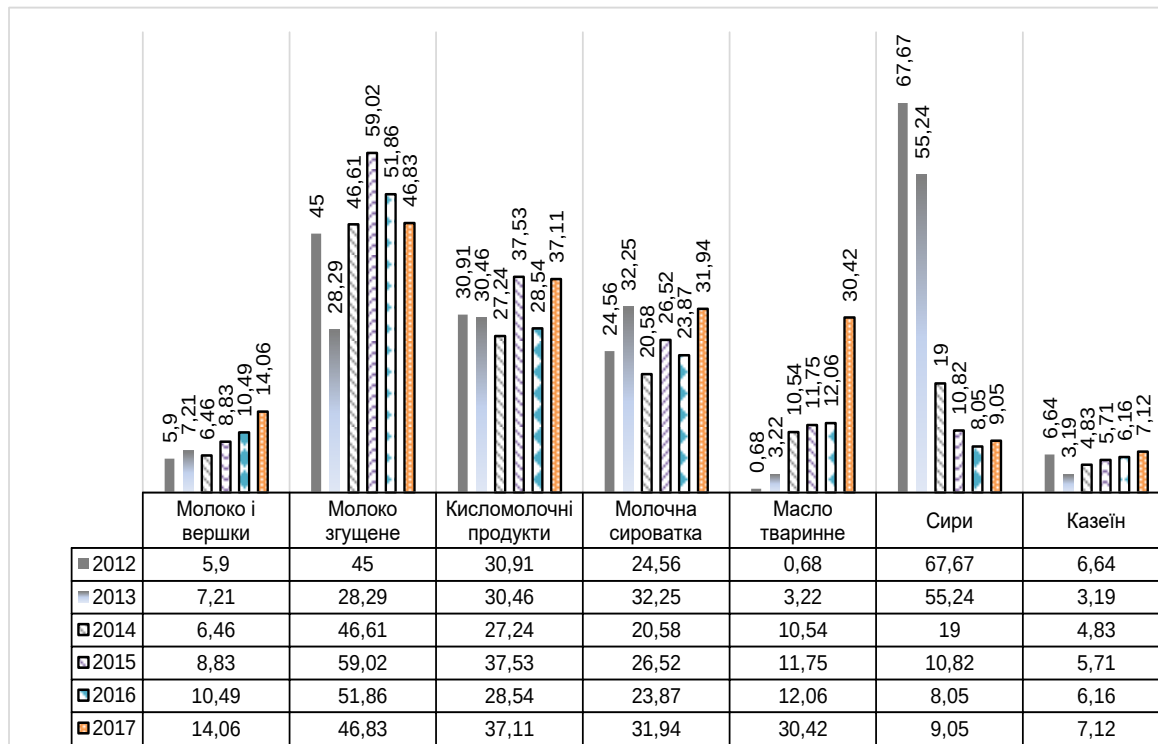

Рис. 2. Експорт молока та молочної продукції України в розрізі товарного асортименту протягом 2012-2017 років, тис. тонн

Джерело: [2; 4]

На думку експертів, криза, яка виникла після втрати російського ринку збуту, поступово проходить. Додаткові обмеження щодо вибору торговельних партнерів диктує відносно короткий термін придатності переважної більшості молочних продуктів. Разом з тим, продукція має відповідати вимогам з точки зору якості й безпеки, прийнятими в країні-імпортері.

Експорт молочної продукції з України до країн ЄС є відкритим і безмитним у межах квот за умов наявності сертифікатів, які підтверджують якість й безпеку харчової продукції. Відповідно до умов Преференцій в рамках вільної торгівлі між Україною та ЄС (далі ПВЗВТ), ставка ввізного мита ЄС для частини молочних продуктів групи 04, у т.ч. сирів всіх видів, кисломолочного сиру, молочної сироватки, були зменшені до 0% [6]. Встановлення безмитних тарифних квот не означає заборону на експорт понад квоти. Українські компанії можуть без обмежень постачати товари і понад тарифну квоту, проте ці обсяги підпадають під загальний режим імпорту в ЄС. Тобто експорт в межах квоти обкладається митом 0%, експорт понад квоту – ввізним митом, визначеним Митним тарифом ЄС. Адміністрування тарифних квот для експорту в ЄС здійснюється через систему імпортерських ліцензій за принципом «перший прийшов-перший обслуговується» (перероблені молочні та перероблені масляні продукти) [6].

Протягом 2016–2017 років українські експортери найбільш активно використовували безмитні тарифні квоти на вершкове масло, молочні пасти та сухе молоко. Зокрема, у 2016 році тарифну квоту на вершкове масло та молочні пасти використано на 46%, на сухе молоко – на 30%. У 2017 р. розпочалося також використання безмитної квоти на молоко, вершки, згущене молоко та йогурти. Крім того, почали здійснюватися поставки молочної сироватки та сирів, до яких тарифні квоти не застосовувалися.

З метою отримання преференційного доступу на ринок ЄС у рамках ПВЗВТ операторам ринку необхідно підтвердити походження товару з України та отримати сертифікат EUR.1. Разом з тим, при ввезенні молока та молочної продукції до країн ЄС необхідно дотримуватися правил, що гарантують їх безпеку. Європейські замовники можуть також вимагати від виробника наявності сертифікату відповідності певному міжнародному стандарту безпеки харчових продуктів згідно контракту, зокрема: ISO 22000, FSSC 22000, BRC, IFS [6]. Наразі ці сертифікати не є обов'язковими для ввезення на територію ЄС, проте вони часто є необхідною умовою для реалізації продукції в ЄС.

У грудні 2017 року Уряд затвердив Дорожню карту стратегічного розвитку торгівлі на період 2017–2021 роки в рамках Експортної стратегії України [5], яка визначає стратегічні цілі розвитку торгівлі України на наступні чотири роки, серед яких: створення умов для розвитку сфер торгівлі задля диверсифікації експорту українських товарів та послуг, підтримка експорту з боку держави, а також підвищення рівня знань та навичок, необхідних підприємствам для здійснення міжнародної торгівлі.

Разом з тим, задля розвитку експортного потенціалу України, на нашу думку, доцільно здійснювати: забезпечення продовольчої безпеки; закріплення поточних торговельних позицій; диверсифікацію ринків збуту; диверсифікацію товарної номенклатури; диверсифікацію суб'єктів експорту.

Реалізація розвитку експортного потенціалу України залежить від багатьох внутрішніх та зовнішніх факторів. На рис. 3 представлено узагальнення результатів, проведеного на основі досліджень стану розвитку молочної промисловості SWOT-аналізу сильних та слабких сторін галузі, можливостей і загроз її розвитку в умовах активізації інтеграційних процесів.

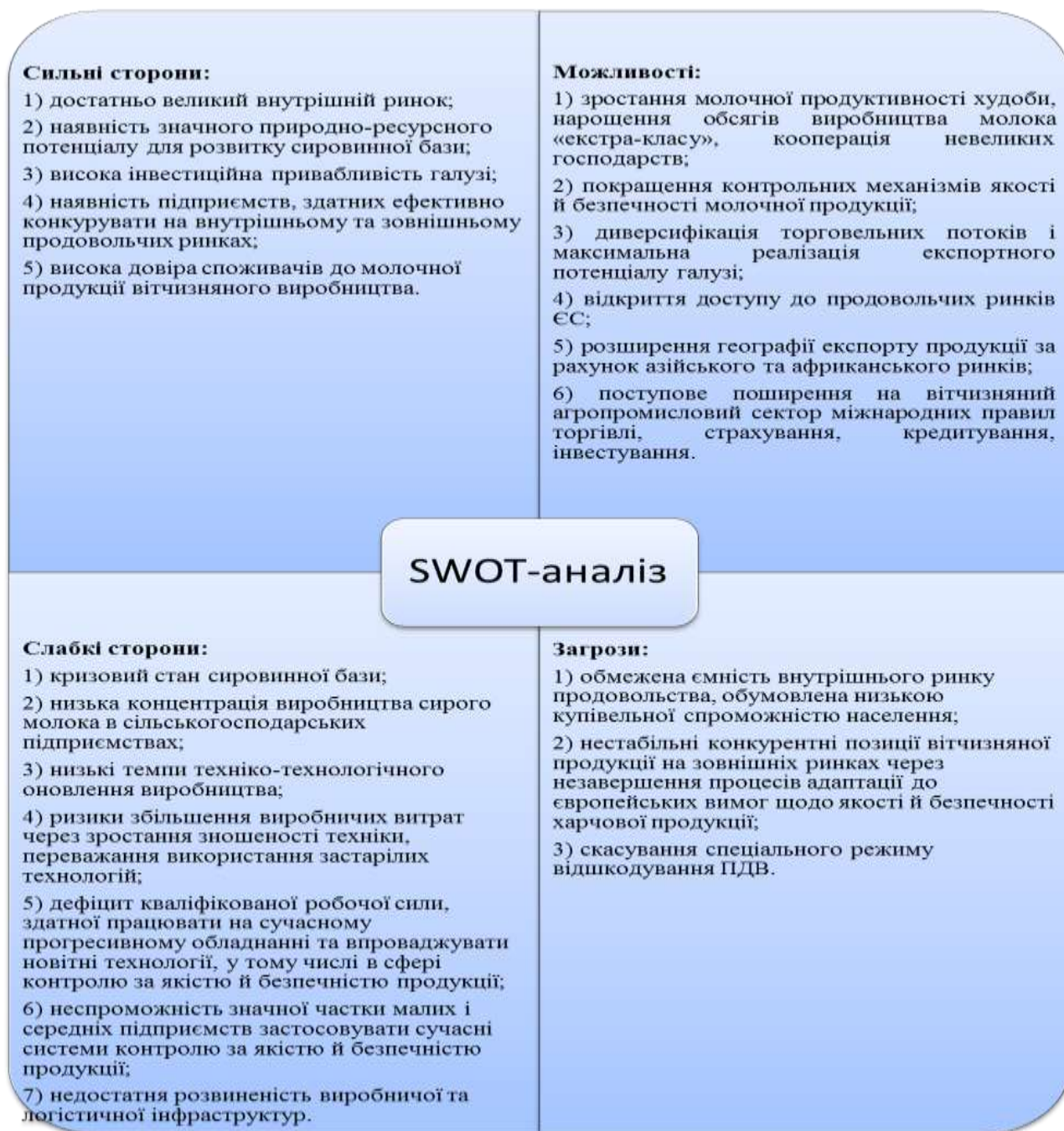

Рис. 3. SWOT-аналіз молочної промисловості України

Джерело: розроблено автором на основі [7; 8]

За результатами SWOT-аналізу молочної галузі України можна ідентифікувати розвиток українського молочного ринку як такий, що досить активно розвивається та має всі шанси в найближчій перспективі увійти в п'ятірку країн, які динамічно розвивають молочний напрям.

Висновки з проведеного дослідження. Одним із найважливіших напрямів розвитку експортних можливостей національної економіки є експортний потенціал харчової промисловості України. До пріоритетних напрямків реалізації експортного потенціалу харчової промисловості України відносяться: забезпечення продовольчої безпеки; закріплення поточних торговельних позицій;

диверсифікація ринків. На рівні держави – це виробництво повноцінної й безпечної молочної продукції; забезпечення максимального зберігання харчової якості та зниження втрат біологічної цінності молочної продукції; формування удосконаленої нормативно-методичної бази державного нагляду за якістю й безпечністю молочної продукції і продовольчої сировини, контролю за виробництвом. На міжнародному рівні – це дослідження традиційних і пошук нових ринків збуту, диверсифікація ринків збуту, збільшення кількості експортних позицій готових харчових продуктів.

Література

1. Аграрний 2017-й: рік приросту молочної галузі. URL: <http://agravery.com/uk/posts/show/agrarnij-2017-j-rik-rostu-molocnoi-galuzi> (дата звернення: 12.09.2018).
2. Вісник молочників – 2018. URL: <http://www.ukrmolprom.kiev.ua/ua/analitika/shchomisyachna-analitika> (дата звернення: 12.09.2018).
3. В Україні підвищили вимоги до якості молока. URL: <http://www.nashgrad.in.ua/%D0%B2-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96-%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%B2%> (дата звернення: 12.09.2018).
4. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 14.09.2018).
5. Експортна стратегія України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-eksportnoyi-strategiyi-ukrayini-dorozhnoyi-karti-strategichnogo-rozvitku-torgivli-na-20172021-roki> (дата звернення: 27.10.2018).
6. Експорт молока та молочних продуктів до ЄС: перші кроки. URL: <https://eu-ua.org/eksport-yes/moloka-ta-molochnoi-produktsii> (дата звернення: 30.10.2018).
7. Купчак П.М. Харчова промисловість України в умовах активізації інтеграційних та глобалізаційних процесів: монографія. Київ: Рада по вивч. прод. сил України НАН України, 2009. 152 с.
8. Пропозиції до плану першочергових дій з розвитку промисловості України. URL: <https://www.uifuture.org/publications/news/22080-plan-po-razvitiu-promyslennosti-ukrainy-doklad-uif-dla-minekonomiki-2017> (дата звернення: 14.10.2018).
9. Список затверджених експортерів молочної продукції до ЄС. URL: https://webgate.ec.europa.eu/sanco/traces/output/UA/MMP-UA_en.pdf (дата звернення: 21.10.2018).
10. Федулова Л.І. Обґрунтування напрямів інноваційного розвитку підприємств хлібопекарної галузі: монографія. Київ: НУХТ, 2009. 512 с.

References

1. "The Agrarian year 2017: the year of growth of the dairy industry", available at: <http://agravery.com/uk/posts/show/agrarnij-2017-j-rik-rostu-molocnoi-galuzi> (access date September 12, 2018).
2. "The bulletin of milk industry 2018", available at: <http://www.ukrmolprom.kiev.ua/ua/analitika/shchomisyachna-analitika> (access date September 12, 2018).
3. "The requirements for the quality of milk have been raised in Ukraine", available at: <http://www.nashgrad.in.ua/%D0%B2-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96-%> (access date September 12, 2018).
4. "The Official site of the State Statistics Service", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (access date September 14, 2018).
5. "The Export strategy of Ukraine", available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-eksportnoyi-strategiyi-ukrayini-dorozhnoyi-karti-strategichnogo-rozvitku-torgivli-na-20172021-roki> (access date October 27, 2018).
6. "The milk and dairy exports to the EU: the first steps", available at: <https://eu-ua.org/eksport-yes/moloka-ta-molochnoi-produktsii> (access date October 30, 2018).
7. Kupchak, P.M. (2009), *Kharchova promyslovisht Ukrainy v umovakh aktyvizatsii intehtratsiinykh ta hlobalizatsiinykh protsesiv* [The Food industry of Ukraine in the conditions of intensification of integration and globalization processes], monograph, Rada po vyvch. prod. syl. Ukrainy NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 152 p.
8. "The Proposals to the plan of priority actions for the development of industry in Ukraine", available at: <https://www.uifuture.org/publications/news/22080-plan-po-razvitiu-promyslennosti-ukrainy-doklad-uif-dla-minekonomiki-2017> (access date October 14, 2018).
9. "The List of approved exporters of dairy products to the EU", available at: https://webgate.ec.europa.eu/sanco/traces/output/UA/MMP-UA_en.pdf/ (access date October 21, 2018).
10. Fedulova, L.I. (2009), *Obhruntuvannia napriamiv innovatsiinoho rozvytku pidpriemstv khlibopekarnoi haluzi* [The substantiation of directions of innovative development of bakery enterprises], monograph, NUKhT, Kyiv, Ukraine, 512 p.

Стаття надійшла до редакції 12.11.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор Національного університету водного господарства та природокористування М.В. Мальчик

УДК 338.43.02:631.1.016
JEL Classification Q 120

Савка М.В.,
аспірант,*

ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Savka M.V.,
graduate student,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

METHODOLOGY FOR RESEARCHING OF DEVELOPMENT OF FARMS AND THE EFFICIENCY OF THEIR FUNCTIONING

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку вітчизняного сільського господарства характеризується поступовим зростанням ролі фермерських господарств, які виступають однією з ефективних форм господарювання на селі, забезпечують раціональне використання матеріальних та трудових ресурсів, збільшення обсягу і асортименту сільськогосподарської продукції, мають малий обсяг витрат та високу оборотність капіталу.

Разом з тим, в Україні, на відміну від переважної більшості економічно розвинутих країн, фермерські господарства ще не стали основними виробниками сільськогосподарської продукції.

Незважаючи на зростання обсягів виробництва, фермерські господарства функціонують нижче свого потенціалу, що свідчить про наявність проблем в їх розвитку. Так, за результатами роботи всіх категорій господарств, які займалися аграрним виробництвом у 2017 році, питома вага фермерських господарств склала всього 8,7 %, а частка серед сільськогосподарських підприємств – 15,5 %.

А тому, слід вивчити та систематизувати причини, котрі стримують становлення і розвиток фермерських господарств у нашій державі.

На нашу думку, існує низка проблем, які постають перед вітчизняними фермерами, а саме: недостатнє забезпечення фінансовими та матеріально-технічним ресурсами, низький рівень інтеграції та кооперування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Будучи основною формою аграрного виробництва в переважній більшості країн, фермерські господарства привертати пильну увагу вітчизняних учених-аграріїв. Питанням дослідження фермерства, його суспільної і виробничої специфіки присвячена низка наукових праць, у яких вчені показали зародження нової форми господарювання на селі.

На початку ХХІ століття вітчизняні науковці особливу увагу приділяли вивченню результатів аграрної реформи, діяльності фермерських господарств, визначенню їх місця в структурі аграрного виробництва. Окремі питання формування фермерського укладу господарювання на початку його відродження дослідив А. Чайнов.

Безумовний пріоритет у дослідженні питань, пов'язаних із фермерством, належить В. Нечитайлу, який розглянув процес його становлення і розвитку, з'ясував передумови, а також чинники, що впливали на вітчизняне фермерство.

Дослідження теоретичних і практичних аспектів проблеми ефективного розвитку фермерських господарств також здійснюють такі вчені, як П. І. Гайдуцький, В. В. Зіновчук, В. В. Липчук, М. Г. Лобас, П. М. Макаренко, М. Й. Малік, Л. Ю. Мельник, В. Я. Месель-Веселяк, О. М. Онищенко, П. Т. Саблук, В. В. Юрчишин та ін.

За результатами проведених ними досліджень встановлено, що, ефективна діяльність фермерських господарств здатна забезпечити зниження соціальної напруги в сільській місцевості, збільшити надходження до місцевих бюджетів, покращити соціальну інфраструктуру.

Так, зокрема, на думку В. В. Липчука, необхідність комплексного дослідження розвитку фермерських господарств пов'язана з тим, що процес становлення фермерських господарств – це складні не лише економічні, а й соціально-психологічні, моральні та інші відносини. Комплексний аналіз передбачає застосування сукупності методів і способів дослідження, різних програм, що

* Науковий керівник: Баланюк І.Ф. – д.е.н., професор

дозволяють виявити стан розвитку фермерства, його динаміку, взаємозв'язки і взаємозалежності, реакцію на зміни зовнішнього середовища, визначити резерви та достатньо обґрунтувати перспективи їх розвитку [1, с. 31].

За результатами дослідження визначено, що важливе значення для фермерів має вибір найраціональнішої комбінації сільськогосподарських галузей та визначення оптимального обсягу виробництва у кожній з них. Першим завданням для аграріїв є врахування природних факторів господарювання (родючості ґрунтів, погодних умов тощо), забезпеченості технічними засобами, а також специфіки земельних і ринкових відносин у регіоні [2, с. 336].

«А оскільки, – за міркуванням О. Чаєнова, – в різних регіонах поєднання природних і ринкових умов украї різноманітне, то ми, вивчаючи організаційну структуру селянських господарств, природно, зіткнемося зі ще більшою різноманітністю типів і видів їх побудови» [3, с. 286].

Разом з тим, малодослідженим залишається вивчення процесу розвитку фермерства в останні роки першого десятиліття XXI століття. Більшість вітчизняних вчених, які досліджують розвиток фермерства вважають, що це достатньо нова і складна проблематика в економічній науці України, що підтверджує її актуальність.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування методики дослідження розвитку і ефективності функціонування фермерських господарств.

Виклад основного матеріалу дослідження. З огляду на різноманітність видів фермерських господарств, спостерігаються певні відмінності їх функціонування та розвитку, що породжуються різними підходами до прийняття рішень.

Фермерські господарства необхідно розглядати як складну систему, що складається з окремих відносно самостійних елементів, без чого ефективно ведення фермерства неможливе. Ці господарства слід розглядати як складову частину загальної системи організаційної побудови сільського господарства, в якій вони виступають як рівноправна організаційно-правова форма господарювання. Саме тому питання підвищення ефективності їх функціонування та сталого розвитку вимагає більш глибоких наукових досліджень.

Також слід врахувати, що процес становлення фермерства має еволюційний характер. Такий підхід дасть можливість з'ясувати основні етапи розвитку фермерства, напрями, темпи і обсяги розвитку, виявити основні тенденції та причини відхилення від них.

Різнманітність різних за розмірами та типами фермерських господарств, зростаюча їх кількість та необхідність встановлення закономірностей розвитку фермерства потребує широкого застосування сукупності методів, вибір яких залежить від змісту проблеми, яка розглядається, рівня її вивчення в економічній літературі, наявної інформації та технічних можливостей господарств. Перевага фермерських господарств полягає у більших розмірах, вищому рівні інтенсифікації та конкурентоздатності [4, с. 82].

Під час суспільно-географічного дослідження фермерських господарств, з метою оцінювання функціонування та розроблення перспектив розвитку, доцільно застосовувати метод класифікації – систематику об'єктів за кількісними ознаками і типізацію за якісними.

Класифікація є методом систематики, результатами якої є певне групування об'єктів за якоюсь однією ознакою чи за сукупністю ознак [5, с. 212]. Доцільно застосовувати методи класифікації – систематику об'єктів за кількісними ознаками, а типізацію – за якісними. На початкових етапах дослідження з метою систематизації фермерських господарств слід застосовувати описову класифікацію та згрупувати їх, виходячи з певних ознак: за типом та часом утворення; за розміром; за землезабезпеченістю; за структурою зайнятості трудових ресурсів; за виробничо-територіальними типами; за глибиною спеціалізації; за рентабельністю; за обсягом виробництва продукції; за рівнем продуктивності [6, с. 51].

За типом утворення: сімейні господарства – ті, що створені членами сімей, які під керівництвом одного з них виробляють, переробляють і реалізують сільськогосподарську продукцію та отримують доходи переважно від результатів власної праці; міжсімейні – господарства, що створені об'єднанням земельних ділянок і коштів двох чи більше сімей; кооперативи фермерських господарств – господарства, що створені на засадах пайової або спільної власності, а управління здійснюється обраною особою, хоча і значна кількість фермерів взаємодіють між собою на основі партнерських відносин.

За часом утворення: фермерські господарства першого етапу (1992–1995 рр.); фермерські господарства другого етапу (1996–1999 рр.); фермерські господарства третього етапу (2000–2005 рр.); фермерські господарства четвертого етапу (із 2005 р. і дотепер).

Це етапи сучасного періоду розвитку фермерського укладу в Україні, які відрізняються тенденціями зміни чисельності фермерських господарств, розмірами площ землекористувань, обсягами виробництва продукції тощо.

На першому етапі слід звернути увагу на суттєву державну підтримку фермерських господарств, зацікавленість селян і низку трансформаційних процесів в економіці, які сукупно спричинили швидкі темпи створення значної кількості фермерських господарств.

За цей період кількість фермерських господарств в Україні збільшується з кількох сотень до 34,8 тис., а площа землекористувань зростає майже в 20 разів (786,4 тис. га).

Другий етап характеризується неефективною ціновою та кредитною політикою, обмеженими можливостями Українського державного фонду підтримки селянських (фермерських) господарств, поглибленням внутрішньогосподарських проблем – фізично та функціонально застаріла матеріально-технічна база, проблеми зі зберіганням, реалізацією та переробленням виробленої сільськогосподарської продукції та ін., що значно загальмували темпи розвитку фермерства.

Під час третього етапу запроваджуються державні ініціативи, серед яких і ухвалення нового Земельного кодексу. В Україні спостерігається нова хвиля зростання кількості фермерських господарств і збільшення площ їхніх землекористувань. Зростання земельних наділів досягнуто переважно завдяки оренді земельних паїв. Також інтенсивніше фермери залучають інвестиції та впроваджують іноземні технології, як наслідок, підвищують конкурентоспроможність продукції та розширюють ринки збуту.

Для четвертого етапу характерна тенденція стабілізації, а в окремих регіонах – скорочення чисельності фермерських господарств за одночасного укрупнення окремих високорентабельних ферм і об'єднання дрібних у кластери, спілки тощо.

До чинників, які вплинули на такий процес, окрім "традиційних" проблем (слабка матеріально-технічна база, відсутність власних потужностей для перероблення продукції, забезпечення добривами, насінням тощо), додалися обмежені можливості з реалізації виробленої продукції й активізація посередників та ін., це спричинило зниження показників рентабельності.

За розміром (площею сільськогосподарських угідь в обробітку):

- малоземельні фермерські господарства, площею від 1 до 50 га. Малоземельними є 69 % фермерських господарств України;
- фермерські господарства значних розмірів, площа яких – від 50 до 500 га. До цієї групи належить 26 % усіх господарств України.
- великі фермерські господарства (площею понад 500 га). Таких господарств в Україні лише 5 %.

Науковці Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» Української академії аграрних наук дійшли висновку, що в Україні фермерські господарства, середній розмір земельної площі яких становить до 20 га, є нераціональними. Розраховувати на ефективне господарювання можна в господарствах, що мають земельну площу понад 150–200 га [7, с. 387].

Визначальною залишається спеціалізація виробництва. Так, у малоземельних регіонах доцільними є рекомендації стимулювання спеціалізації фермерських господарств у садівництві, овочівництві, виноградарстві та низці галузей тваринництва (для цих виробничо-територіальних типів оптимальні розміри значно менші) та створення вузькоспеціалізованих фермерських господарств із бджільництва, звірівництва, розведення риби (земля необхідна тільки як просторовий базис) тощо.

У рослинництві, окрім агрокліматичних умов, необхідно враховувати і наявне матеріально-технічне забезпечення.

За землезабезпеченістю (площею сільськогосподарських угідь, яка припадає на одне фермерське господарство) господарства бувають: малі (1,0–10,0 га); незначні (10,1–50,0 га); пересічні (50,1–100,0 га); значні (100,1–200,0 га); великі (понад 200 га).

За структурою зайнятості трудових ресурсів: господарства, що використовують власні трудові ресурси; господарства з найманими працівниками.

Планування і використання трудових ресурсів у діяльності є одним із першочергових завдань кожного власника, що залежить від форм організації праці, які ґрунтуються на власній ініціативі фермера, досвіду його роботи. Завдання фермера буде полягати в тому, щоб спланувати свою власну зайнятість, працю членів сім'ї та найманих працівників, а також визначити співвідношення між видами й обсягами ручної та механізованої праці.

Передумовами ефективного залучення найманих працівників є низький рівень зайнятості сільського населення, значно менші можливості заробітку, нижчий рівень доходів тощо.

Для невеликих за розмірами фермерських господарств, здебільшого, непотрібне залучення найманих працівників, адже, як свідчить практика, невеликі за площею ділянки, якщо на них не вирощують трудомісткі культури, можуть оброблятися винятково силами членів сім'ї фермера. Структура зайнятості на загальнодержавному рівні свідчить про співвідношення 59 % до 41 % на користь найманих працівників стосовно зайнятих членів сімей. Тобто значна кількість власників (фермерів) приватних ферм постає в особі не лише сільськогосподарського працівника, але й виконує функції менеджера.

Особливістю зайнятості у фермерських господарствах є те, що понад 78 % найманих працівників залучені на постійній основі.

За глибиною спеціалізації: моногалузеві – фермерські господарства, що спеціалізуються на виробництві двох видів продукції; бігалузеві – фермерські господарства, що спеціалізуються на

виробництві одного виду продукції; багатогалузеві – здійснюють товарне виробництво продукції більше двох видів.

За виробничо-територіальними типами: фермери України формують одинадцять типів, а саме: зернового господарства; вирощування технічних культур; молочно-м'ясного скотарства; птахівництва; овочівництва; плодівництва; картоплярства.

Для визначення виробничо-територіальних типів і глибини сільськогосподарської спеціалізації використано структуру валової продукції, яка є узагальнюючим показником.

Найрозвинутіша галузь у поєднанні з допоміжними виробництвами формує агровиробничі типи, підтипи і групи. Під час визначення структури валової продукції доцільно використати середньозважені показники виробництва сільськогосподарської продукції за п'ятирічний період, водночас для можливості визначення показників сумарного виробництва, його структури та подальшого порівняння пропонується використання методики переходу від натуральних показників виробництва до "зернових одиниць".

Цей перехід пропонується здійснювати за коефіцієнтами, що враховують співвідношення ринкової вартості центнера зерна із цінами на іншу сільськогосподарську продукцію в країнах Європейського Союзу [8, с. 259].

За рентабельністю фермерські господарства України поділяють на: високорентабельні (рівень рентабельності – понад 40%); пересічної рентабельності (15–40%); низькорентабельні (1–15%) та збиткові.

Показники рівня рентабельності сільськогосподарського виробництва розраховуються як відношення прибутку (збитку) від реалізації продукції сільського господарства до її цілковитої собівартості та є офіційною статистичною інформацією.

За обсягом виробництва сільськогосподарської продукції в межах адміністративних районів: крупні господарства (понад 50 тис. зерн. од. в рік); великі (30,1–50,0 тис. зерн. од.); середні (20,1–30,0 тис. зерн. од.); незначні (10,0–20,0 тис. зерн. од.); дрібні (до 10 тис. зерн. од.).

За рівнем продуктивності в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь (тис. зерн. од./га) доцільно виокремити групи високопродуктивних фермерських господарств (понад 20,0 тис. зерн. од./га, середньої продуктивності (10,0–20,0 тис. зерн. од./га) та малої продуктивності (до 10,0 тис. зерн. од./га) [6, с. 51–54].

Під час розрахунків обсягів виробництва продукції та рівня продуктивності необхідно використовувати показники сумарного виробництва сільськогосподарської продукції (валову продукцію) в зернових одиницях, що розраховані з використанням коефіцієнтів переходу від натуральних показників із врахуванням співвідношення ринкової вартості центнера зерна із цінами на іншу сільськогосподарську продукцію в країнах Європейського Союзу.

Комплексний аналіз передбачає застосування методів і способів дослідження, різних програм, що дозволяють вивчити стан розвитку фермерства, динаміку, взаємозв'язки, реакцію на зміни середовища, визначити резерви та достатньо обґрунтувати перспективи їх розвитку [7, с. 31].

Оцінка стану фермерських господарств та їх перспективних змін потребує широкого застосування структурного методу. Поділ сукупності фермерських господарств відповідно до визначених параметрів, з'ясування пропорцій і зв'язків між окремими елементами дозволяє виявити еволюцію фермерства й передбачити стратегію його розвитку.

Для врахування системності дії чинників зовнішнього середовища прямого впливу і внутрішнього середовища підприємств доцільно застосовувати метод стратегічного аналізу – SWOT-аналіз: у частині "O" (opportunities – можливості) та "T" (threats – загрози), тобто з позиції зовнішніх можливостей і загроз, які надходять із мезооточення фермерських господарств; у частині в "S" (strengths – сильні сторони) та "W" (weaknesses – слабкі сторони) – з позиції сильних і слабких внутрішніх їх сторін [7, с. 35].

SWOT-аналіз – пріоритетний метод оцінки позиції фермерського господарства, з огляду на вплив внутрішніх і зовнішніх чинників та з урахуванням їх сильних і слабких сторін.

Результати аналізу діяльності фермерських господарств Івано-Франківської області, відображені в табл. 1.

За результатами проведеного SWOT-аналізу видно, що фермерські господарства Івано-Франківської області мають низку сильних сторін і можливостей, які необхідно використати для їх подальшого розвитку.

Разом з тим, дані таблиці свідчать, що однією з головних причин, що перешкоджають розвитку фермерських господарств є:

- недостатній рівень матеріально-технічної бази, оскільки оновлення основних засобів потребує значних коштів, які для фермерів важко виділити, оскільки всі грошові засоби перебувають в обороті;
- необґрунтована маркетингова політика, через недостатній рівень маркетингових досліджень;
- негативні демографічні зміни, міграція працездатного населення за межі держави, що призводить до зменшення кількості споживачів сільськогосподарської продукції.

Таблиця 1

**SWOT-аналіз діяльності фермерських господарств
Івано-Франківської області**

Сильні сторони:	Слабкі сторони:
Забезпеченість трудовими ресурсами Рентабельність продукції Значний асортимент продукції Достатня сировинна база Природно-кліматичні умови	Недостатній рівень матеріально-технічної бази Малоземельність Маркетингова політика Негативні демографічні зміни
Можливості:	Загрози:
Підвищення рівня інвестиційної діяльності Об'єднання фермерських господарств у кооперативи Удосконалення форм первинного обліку в залежності від напрямку спеціалізації, обсягів виробництва та реалізації продукції Формування стійкого кредитно-фінансового обслуговування фермерських господарств	Відсутність стратегічних програм і механізмів функціонування фермерських господарств Недосконалість механізму довгострокового кредитування та оподаткування фермерських господарств Недостатня кількість фінансових ресурсів для погашення кредиторської заборгованості

Джерело: авторська розробка

Для покращення фінансового стану сільськогосподарських підприємств потрібно удосконалити кредитну політику, суть якої насамперед полягає у спрощенні механізму отримання довгострокового кредиту.

Основними можливостями фермерських господарств регіону є:

- удосконалення форм первинного обліку в залежності від напрямку спеціалізації, обсягів виробництва та реалізації продукції. Облік у фермерських господарствах повинен бути налагоджений таким чином, щоб фермер в будь-який момент міг одержати повну і достовірну інформацію про господарські процеси, визначити свій майновий і фінансовий стан, виявити прибутковість здійснених операцій;

- удосконалення економічних механізмів регулювання фермерства за рахунок фінансування створення кредитних кооперативів та спілок;

- застосування механізму кредитування готової продукції за гарантованими цінами;

- створення державного фонду кредитної підтримки сільськогосподарських товаровиробників.

Для забезпечення стабільного розвитку ринку сільськогосподарської продукції та отримання фермерами гарантованих доходів необхідно створювати інтервенційні фонди не лише по зерну, а й по інших видах сільськогосподарської продукції;

- на державному рівні розробляти і впроваджувати програми з оптимізації цін на продукцію скотарства, вироблену фермерами; підтримання стабільних цін і впровадження виробничих квот [9, с. 58];

- об'єднання фермерських господарств у кооперативи як найперспективнішу форму подальшого розвитку.

Створення кооперативних об'єднань забезпечує:

- залучення у кооперативну сферу діяльності більшості фермерських господарств, що призводить до розповсюдження прийнятих у кооперативних товариствах параметрів та вимог виробництва на цілі галузі сільського господарства чи то в загальнодержавному, чи регіональному масштабі;

- діяльність кооперативів по спільному використанню сільськогосподарської техніки дає можливість значній частині фермерів підвищувати технічний рівень виробництва, зменшувати невиробничі витрати на придбання дорогої і нерентабельної, в умовах одного господарства, техніки.

- створення програм модернізації цих галузей, які забезпечують ритмічність виробництва, високу якість продукції, зменшення витрат;

- зниження, без додаткових посередницьких підприємницьких структур в процесі матеріального виробництва і збуту сільськогосподарської продукції, реалізаційних цін на певну групу товарів [10, с. 188].

Кооперативні об'єднання забезпечать фермерам формування великих партій сільськогосподарської продукції, що позитивно вплине на підвищення рівня закупівельних цін, краще використання техніки через оптимальний її розподіл та отримання додаткового прибутку при наданні кооперативом послуг іншим суб'єктам господарювання. Кооператив зможе закуповувати нову техніку в кредит, або лізинг (рис. 1).

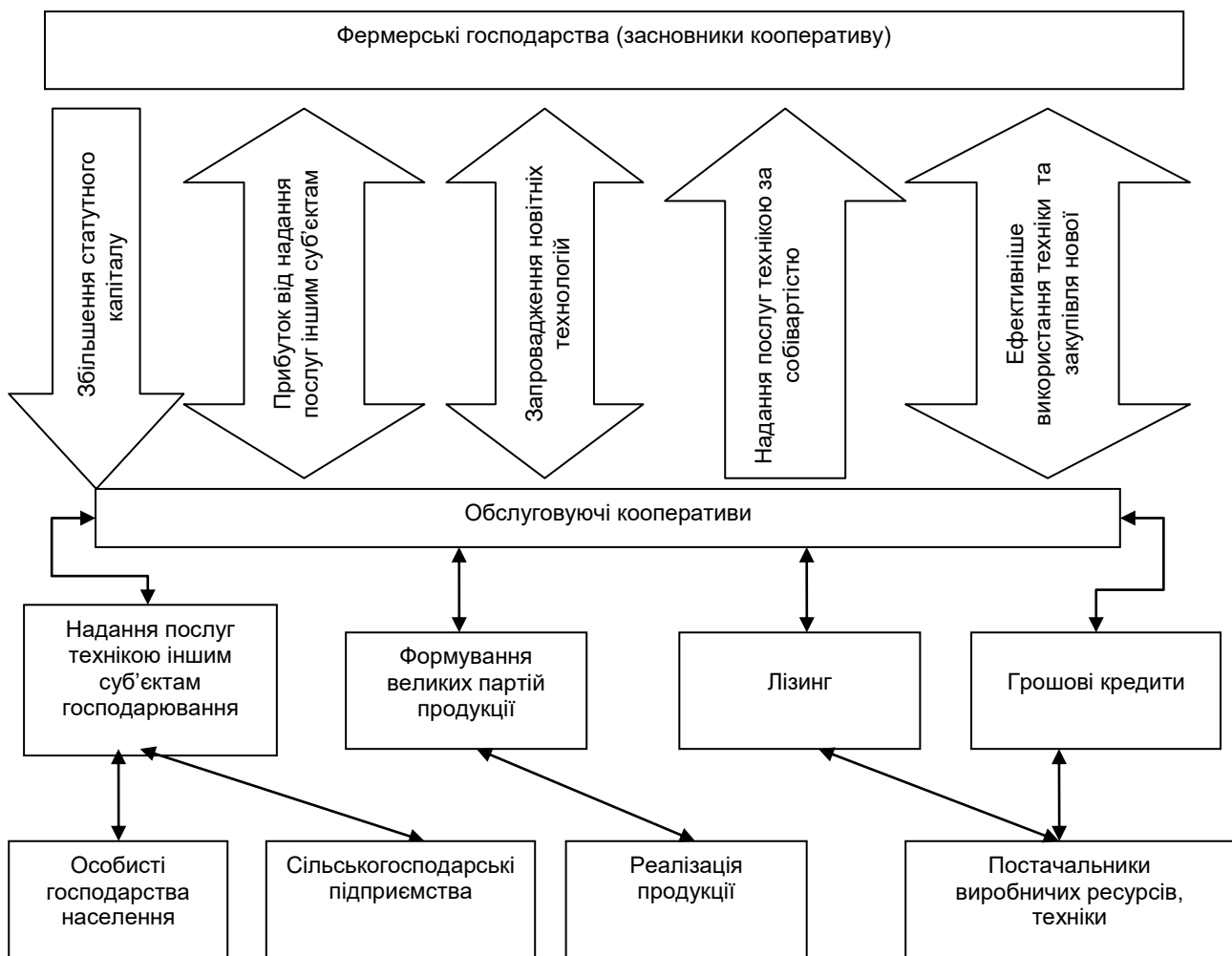

Рис. 1. Схема формування й удосконалення взаємовідносин фермерських господарств та обслуговуючих кооперативів

Джерело: розроблено на основі [11, с. 8]

Основною метою кооперування є підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських виробників шляхом об'єднання ресурсів та ефективного розподілу між ними. Кооперація фермерських господарств є невід'ємною складовою ринкової економіки. Вона забезпечує фермерам більш ефективне функціонування в несприятливих економічних умовах.

Висновки з проведеного дослідження. Методика дослідження розвитку фермерських господарств базується на діалектиці та економічних законах, Вона враховує найновіші досягнення вітчизняної і зарубіжної економічної і технологічної науки та практики. Вона базується на комплексному, системному підходах, поєднанні описово-розрахункової теорії і нормативної практики з врахуванням таких основних принципів, як системність, комплексність, економічність, оперативність, реальність, точність та об'єктивність.

Виявлено, що проблеми становлення фермерських господарств складні та багатопланові.

Подальші дослідження варто спрямовувати на виявлення специфічних, характерних для України чинників, що стримують виникнення та розвиток цих господарств, оцінку результативності різних форм державної підтримки, вивчення можливостей ефективної діяльності господарств в нинішньому ринковому середовищі.

Використання викладених існуючих і нових методичних підходів дозволить провести комплексне системне дослідження й оцінити стан матеріально-технічної бази фермерських господарств, а також визначити основні напрями вдосконалення існуючих і впровадження нових шляхів його розвитку.

Література

1. Липчук В. В., Гнатишин Л. Б., Кордоба О. М. Фермерські господарства: стан, проблеми та стратегії розвитку: монографія. Львів, 2010. 236 с.
2. Нечитайло В. В. Селянське господарство фермерського типу в Україні: історія і сучасність. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2004. 436 с.

3. Чаянов А. В. Крестьянское хозяйство: Избр. Труды. Москва: Экономика, 1989. 496 с.
4. Аграрна реформа в Україні: монографія / П. І. Гайдучкий, П. Т. Саблук, Ю. О. Луценко та ін. ; за заг. ред. П.І. Гайдучького. Київ: ННЦ ІАЕ, 2005. 424 с.
5. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: навч. посібник. Одеса: Астропринт, 2005. 632 с.
6. Заячук М. Д. Класифікація фермерських господарств Херсонської області. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія "Географічні науки". 2017. Вип. 7. 262 с.
7. Розвиток різноукладності на селі: особливості, проблеми / В. В. Юрчишин, А. М. Шевченко, В. Х. Брус та ін.; за заг. ред. В. В. Юрчишина. Київ: ННЦ ІАЕ, 2004. 446 с.
8. Заячук М. Д. Геопросторова організація фермерського укладу України: монографія: Чернівці, 2015. 520 с.
9. Збарський В. К. Економічна ефективність аграрного виробництва фермерських господарств. *Бухгалтерія в сільському господарстві*. 2012. № 19. С. 30-38.
10. Антонюк Д. А. Впровадження і функціонування організаційно-економічного механізму консультування суб'єктів малого бізнесу. *Держава та регіони*. Серія: Економіка та підприємництво. 2011. № 4. С. 188-193.
11. Любар Р. П. Розвиток фермерських господарств та підвищення ефективності їх функціонування: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 "Економіка управління підприємствами"; Національний ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ, 2009. 25 с.

References

1. Lypchuk, V.V., Gnatishyn, L.B., and Kordoba, A.M. (2010), *Fermerski hospodarstva: stan, problemy ta stratehii rozvytku* [Farmers: state, problems and development strategies], monograph, Lviv, Ukraine, 236 p.
2. Nechaitailo, V.V. (2004) *Selyanske hospodarstvo fermerskoho typu v Ukraini: istoriia i suchasnist* [Peasant Farm of the Farmer Type in Ukraine: History and Modernity], Aksioma, Kamianets-Podilskyi, Ukraine, 436 p.
3. Chayanov, A.V. (1989) *Krestyanskoe khozyaystvo: izbr. trudy* [Peasant farm: Izbr. Proceedings]. Economics, Moscow, Russia, 496 p.
4. Haidutskyi, P.I., Sabluk, P.T., and Lutsenko, Yu.O. (2005), *Ahrarna reforma v Ukraini* [Agrarian reform in Ukraine], monograph, NNTs IAE, Kyiv, Ukraine, 424 p.
5. Topchiiiev, O.H. (2005), *Suspilno-heohrafichni doslidzhennia: metodolohiia, metody, metodyky* [Socio-geographical research: methodology, methods, methods], tutorial, Astroprynt, Odessa, Ukraine, 632 p.
6. Zaiachuk, M.D. (2017), "Classification of farms in the Kherson region", *Scientific Herald of Kherson State University. Series "Geographical Sciences"*, iss. 7, Kherson Ukraine, 262 p.
7. Yurchyshyn, V.V., Shevchenko, A.M., Brus, V.Kh. et al. (2004), *Rozvytok riznoukladnosti na seli: osoblyvosti, problemy* [Development of diversity in the countryside: peculiarities, problems], NNTS IAE, Kyiv, Ukraine, 446 p.
8. Zaiachuk, M.D. (2015), *Heoprostorova orhanizatsiia fermerskoho ukladu Ukrainy* [Heoprostorov orhanizatsii fermerskoho ukadu Ukrainy], monograph, Chernivtsi, Ukraine, 520 p.
9. Zbarskyi, V.K. (2012), "Economic efficiency of agricultural production of farms", *Bukhhalteriia v silskomu hospodarstvi*, no. 19. pp. 30-38.
10. Antoniuk, D.A. (2011), "Implementation and functioning of the organizational and economic mechanism for consulting small business entities", *Derzhava ta rehiony*, Serii: Ekonomika ta pidpriemnytstvo, no. 4. pp. 188-193.
11. Liubar, R.P. (2009), "Development of farms and increase of their efficiency", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.04 "Economics of Enterprise Management"; National Unitary Biosource and Natural Resources of Ukraine, Kyiv, Ukraine, 25 p.

Стаття надійшла до редакції 26.09.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника" І.Ф. Баланюк

УДК 351:338.432

JEL Classification D 200, D 290, L 230

Зима Ю.О.,
аспірант* кафедри економіки,
Дніпровський державний
аграрно-економічний університет

ОНТОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ АУТСОРСИНГУ

Zyma Yu.O.,
postgraduate student at the department of economics,
Dnipro State Agrarian and Economic University

ONTOLOGICAL PRECONDITIONS FOR OUTSOURCING DEVELOPMENT

Постановка проблеми. В умовах глобалізації та трансформації економічних процесів сучасна система управління господарською діяльністю потребує постійного розвитку і вдосконалення. У сучасних підприємств виникає потреба у використанні нових, більш ефективних методів організації бізнесу та застосуванні інноваційних видів діяльності й оптимізації процесів виробництва. Одним з найважливіших питань для суб'єктів господарювання постає організація високоефективного виробництва за умов зростаючої конкуренції. Серед ключових інструментів, що дозволяють вирішити проблему організації виробництва та забезпечити системний підхід до управління є аутсорсинг. Вивчення онтологічних передумов розвитку аутсорсингу в світовій господарській практиці сприятиме глибшому розумінню сутності аутсорсингу як ефективного інструменту організації бізнесу та врахувати його економічний вплив на результати виробничої діяльності товаровиробників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорія «аутсорсинг» як форма організації бізнес-процесів набула більшого поширення в міжнародній бізнес-практиці, що стимулювало закордонних вчених приділяти більше уваги вивченню аутсорсингу в своїх наукових працях. Так С. Клеменс, та М. Доннелан, Дж. Брайан Хейвуд, Жан-Луї Бравар та Роберт Морган, П. Готтшальк та Х. Солі-Сетер в своїх наукових працях приділили увагу вивченню передумов та історії виникнення аутсорсингу. Дослідження теоретичних і методичних аспектів аутсорсингу знайшли відображення в роботах закордонних вчених Алдерса Р., Слоуна А.П., Спарроу Е., Мінса Г., Монзака Р.М., Шнайдера Д. Питання вивчення та розкриття суті аутсорсингу приділяли увагу Б. Анікін, Д.В. Михайлов, І.Л. Руда. Наявність великої кількості наукових праць вітчизняних науковців, присвячених застосуванню аутсорсингу в господарській діяльності та нагальна потреба в більш ефективних методах організації бізнесу й застосуванні інноваційних видів діяльності й оптимізації процесів виробництва свідчать про актуальність питання вивчення аутсорсингу та застосування його у вітчизняній економіці.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження онтологічних передумов розвитку аутсорсингу та обґрунтування практичного інструментарію його реалізації в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «аутсорсинг» походить від англійського Outsourcing: outer-source-using, що передбачає використання зовнішнього джерела та / або ресурсу. В практичному аспекті – це передача певних видів або функцій виробничої підприємницької діяльності іншій компанії, що працює в потрібній сфері та має достатній досвід, матеріально-технічну базу та висококваліфікований персонал.

Історія виникнення аутсорсингу не може бути схематично представлена у вигляді лінійного тренду. Однак, в історії розвитку економічних стосунків різних держав та в історії розвитку відомих світових компаній чітко простежуються елементи та випадки виникнення потреб в організації бізнес-процесів, що сприяли виникненню аутсорсингу. На початку ХХ століття в США та Великобританії, де законодавство засноване на прецедентному праві, в суспільстві виникла потреба у вузькоспеціалізованих фахівцях з високою кваліфікацією та досвідом роботи. У відповідь на таку потребу на ринку з'явилася низка юридичних компаній, які взяли на себе виконання необхідних функцій та несуть відповідальність за результати своєї діяльності. З часом ці компанії розширили та доповнили спектр своїх послуг бізнес-консультуванням, послугами з управління, інформаційних технологій, оподаткування, аудиту, бухгалтерського обліку та звітності, ревізійної діяльності та юридичного супроводження. На початку ХХ століття сумарний оборот таких компаній в економічно розвинених країнах, за оцінками спеціалістів, сягнув 50 млрд дол. на рік. Найбільш відомі аутсорсингові

* Науковий керівник: Гончаренко О.В. – д.е.н., проф., академік АЕНУ

компанії – це аудиторсько-консалтингові фірми «Великої п'ятірки» KPMG, Deloitte & Touch, Andersen Worldwide, Pricewaterhouse Coopers, Ernst & Young [1, с. 8]. Досвід появи та розвитку цих компаній прийнято вважати *першим досвідом розвитку аутсорсингу в світі*.

Витоки практичного аутсорсингу як методу виробничої кооперації і високої технології управління в промисловості відносяться до періоду протистояння двох гігантів автомобільної промисловості – компаній Ford і General Motors та їх великих талановитих менеджерів – Генрі Форда та Альфреда Слоуна (молодшого). Генрі Форд став першим у світовій практиці менеджером, який забезпечив радикальне зменшення витрат виробництва при високій якості продукції. Таких результатів він досяг завдяки розмежуванню діяльності за видами і обмежив завдання кожного робітника монтажем лише однієї деталі. Завдяки новій організації праці Генрі Форд перетворив невелику на початку компанію в гігантську вертикально інтегровану галузь. Форд добився таких результатів шляхом удосконалення і розвитку концепції Адама Сміта про розподіл роботи на невеликі повторювані завдання, що досить спростило саму ручну працю. Разом з тим, такий підхід значно ускладнив координацію зусиль працівників та поєднання результатів їх роботи в єдине ціле. Але гігантська вертикально-інтегрована імперія Форда програла конкурентну боротьбу більш гнучкій в питаннях управління автомобільній компанії «General Motors» і її більш далекоглядному голові Альфреду Слоуну, який зрозумів, що компанії повинні концентруватися на основних видах діяльності, а частина робіт цілком може бути передана стороннім організаціям, які мають більше досвіду та висококваліфікованого персоналу для здійснення такої роботи, тому можуть її зробити якісніше, швидше і дешевше.

Альфред Слоун розробив та реалізував найбільший проект реорганізації, що забезпечило «завоювання» американського автомобільного ринку. Він створив децентралізовані відділення General Motors, по одному для кожної моделі: Chevrolet, Pontiac, Buick, Oldsmobile і Cadillac, а також їх підрозділи, що випускають компоненти для відповідного виробництва. Менеджери компанії могли контролювати всю роботу з невеликої штаб-квартири компанії, відстежуючи виробничі і фінансові показники. На світовому ринку продукція General Motors конкурувала як окремі продукти, що дозволяло швидко вносити зміни у плани виробництва і доповнювати характеристики продукту.

Таким чином, якщо Г. Форд в організації бізнес-процесів застосовував принцип поділу праці до виробництва, то А. Слоун застосовував його до самого процесу управління. Слоун вважав, що директорам компаній не потрібен досвід роботи саме в машинобудуванні, виробничі процеси можуть контролювати спеціально призначені фахівці. Директора замість цього повинні мати досвід роботи з показниками продаж, збитків і прибутку, рівня запасів, частки ринку та ін., вони повинні вміти визначати ефективність підрозділів і при необхідності вживати відповідних заходів [9]. В основу організації діяльності Слоун поклав метод кооперації вузькоспеціалізованих виробництв, як всередині компанії, так і за її межами. У General Motors крім фахівців в галузі машинобудування з'явилися фахівці з маркетингу та фінансового менеджменту. Таким чином, ще за 70 років до появи терміна «аутсорсинг» А. Слоун на практиці реалізував методіку аутсорсингу в двох важливих напрямках діяльності керівника:

- 1) в організації виробничої діяльності;
- 2) в організації системи управління.

Слоун одним з перших в світі оцінив і практично використав у великих масштабах переваги кооперації та фундаментальні ідеї Ф.У. Тейлора щодо наукових принципів управління. В 60-70 роках ХХ ст. у світі почав формуватися новий вид послуг – послуги в сфері ІТ-технологій. Багато дослідників вважають, що саме розвиток ІТ-технологій став початком широкого використання послуг аутсорсингу [4; 10].

У 1962 р була заснована корпорація Electronic Data System (EDS), яка згодом уклала контракт з General Motors на супровід всіх інформаційних потоків корпорації. Результатом даної співпраці стало збільшення якості обслуговування і річна економія коштів General Motors. Саме тому корпорація EDS вважається піонером у сфері ІТ-аутсорсингу.

Окремої уваги в питанні вивчення передумов виникнення аутсорсингу потрібно приділити питанню розвитку менеджменту японських корпорацій на прикладі компанії Toyota. Так у 80-х рр. ХХ ст. увагу менеджерів економічно розвинених країн світу привернули результати діяльності автомобільних компаній Японії. Ще на початку 50-х рр. лідери японських корпорацій усвідомили, що марка «зроблено в Японії» означає для покупців усього світу низьку якість. В Японії започаткували національну програму підвищення якості національної продукції. Так японці запросили доктора Едварда Демінга (W. Edwards Deming) прочитати серію лекцій з проблем підвищення якості групі з 340 японських дослідників, інженерів і керівників заводів. Крім того, вище керівництво 50 провідних виробничих фірм Японії було запрошене на спеціальну сесію. На цій сесії Демінг заявив, що буде потрібно не менше двох років, щоб ідеї якості, точності, уніфікації були сприйняті японцями, та ще п'ять років необхідно для того, щоб ці ідеї повсюдно втілилися в життя. Додатково значно більший час потрібно для того, щоб зруйнувати сформовану до війни негативну репутацію японських товарів. Але у відносно короткий період японці здійснили одну з найбільш дивовижних у світовій історії змін в

сприйнятті товарів своєї країни. Сьогодні Японія – визнаний світовий лідер якості [8]. Досліджуючи причини успіху японських компаній, американський дослідник Дж. Крафчік (J. Krafcik) прийшов до висновку, що справа полягає в зміні економічної формації, в переході до нової економічної епохи, яка почалася в Японії і неминуче охопить весь світ. Цю нову епоху він назвав «часом бережливого виробництва», додавши в лексикон менеджерів усього світу новий термін Lean Production [8].

Японські менеджери творчо переробили ідею Г. Форда про конвеєрне виробництво та на підставі цієї ідеї сформулювали концепцію потоку створення цінності продукту. Потік створення цінності (value stream) – набір дій з проектування, оформлення замовлення і виробництва: від виникнення концепції до запуску у виробництво, від замовлення до доставки, від видобутку сировини до створення готового виробу. Це сукупність всіх дій, які потрібно зробити, щоб певний продукт (послуга) пройшов через три важливих етапи менеджменту: вирішення проблем (від розробки концепції та робочого проектування до випуску готового виробу); управління інформаційними потоками (від отримання замовлення до складання детального графіка проекту і постачання товару); фізичне перетворення (від сировини до того, як в руках у споживача виявиться готовий продукт) [8].

Концепція потоку створення цінності дозволяє розглядати компанію не як систему пов'язаних між собою продуктів і процесів, а як єдиний ланцюжок, що включає в себе як постачальників, так і замовників і споживачів. Японським менеджерам вдалося замкнути в одне ціле весь виробничий і супутні йому цикли: менеджмент компанії, працівники та постачальники працювали на одні і ті ж цілі [6]. Одним з найважливіших етапів в цьому циклі є побудова таких взаємовідносин з постачальниками, при яких постачальники стають єдиним цілим з замовником в системі розповсюдження культури цінностей замовника.

На відміну від імперії Форда початку XX ст., компанія Toyota не намагалась об'єднати всі ресурси в компанії. Для цього в невеликій країні не достатньо місця та ресурсів. Навпаки, Toyota заволоділа ресурсами всього світу. На початку випуску своїх автомобілів у компанії не було ні капіталу, ні обладнання, щоб виробляти масу деталей для виробництва. Тому одним з перших завдань, що стояли перед інженерами компанії, був пошук потенційних постачальників, які виготовляють деталі високої якості. Toyota присікло до нових постачальників і спочатку давала їм дуже невеликі замовлення. Вони повинні були довести своє щире прагнення відповідати високим стандартам Toyota щодо якості, собівартості і дисципліни поставок. Якщо перші виконані замовлення підтверджували таке прагнення, обсяг замовлень поступово збільшувався. Компанія навчала їх підходу Toyota і приймала їх в свою сім'ю [7].

Принципи менеджменту японських компаній значно вплинули на становлення основних положень і практичних аспектів аутсорсингу. Особливу роль тут відіграють специфічні підходи, що лежать в основі системи взаємовідносин з постачальниками. Без ідеї «безперервного потоку створення цінності», єдиної ідеї, яка має значення для кінцевого споживача, аутсорсинг не вийшов би за рамки традиційного поділу праці та кооперації як на рівні робочих місць, так і на рівні цілих компаній. Система менеджменту Toyota продемонструвала всьому світу, що в умовах обмежених ресурсів існують і повинні бути використані можливості забезпечення індивідуальних потреб замовника при збереженні високих темпів зростання виробництва і повне задоволення вимог якості. Ці можливості були забезпечені реалізацією принципів виробничої системи Toyota (TPS).

У 1980-90-і рр. у збільшенні інтересу до аутсорсингу в світі важливу роль зіграв фактор зростання індивідуального підприємництва. Для невеликих організаційних структур економічно обтяжливою була наявність в штаті фахівців для здійснення непрофільних, але необхідних для компанії функцій. Як наслідок, сформувався стійкий попит на послуги організацій, що спеціалізуються на фінансах, юриспруденції, інформаційних технологіях, а у малого і середнього бізнесу з'явилася можливість скористатися останніми досягненнями науки і техніки, не витрачаючи ресурси на утримання власних структурних підрозділів. Таким чином, екстерналізація послуг (externalization of services) сторонніми виконавцями виправдано стала вважатись логічним продовженням принципів, закладених в ідеї поділу праці.

Засновник теорії наукового менеджменту Фредерік Тейлор доводив, що зниження витрат виробництва, яке супроводжує збільшення продуктивності вдвічі, дасть можливість компаніям, що перейдуть до цієї системи управління, і, особливо, тим, які перейдуть до неї першими, конкурувати на ринку набагато успішніше, ніж вони могли раніше, а це призведе до такого розширення їх збуту, що робочі їх матимуть постійну роботу навіть в періоди економічного занепаду, а самі вони постійно будуть отримувати великі прибутки [11]. Вчений фактично довів, що якщо кожна група працівників на підприємстві зосередиться на тому, що вона робить успішніше всього, організація в цілому виграє. Тейлор сформулював і обґрунтував «принцип виключення», відповідно до якого усуваються всі сторонні елементи з процесу управління, тому менеджер має можливість зосередитися на суті завдання.

Відтак аутсорсинг об'єднує переваги спеціалізації і поділу праці у виробництві, переваги поділу відповідальності і повноважень в управлінні, необхідні для ефективної організації виробничої системи в умовах конкуренції. Тому поступово методологію виробничого аутсорсингу, як нову ефективну систему організації бізнес-процесів, стали активно використовувати промислові компанії світу. За

даними інтернет-ресурсу The Statistics Portal, станом на 2017 рік динаміка розвитку сум контрактної вартості на ринку аутсорсингу відрізнялась строкатістю, про що вказує форма рівняння (рис. 1).

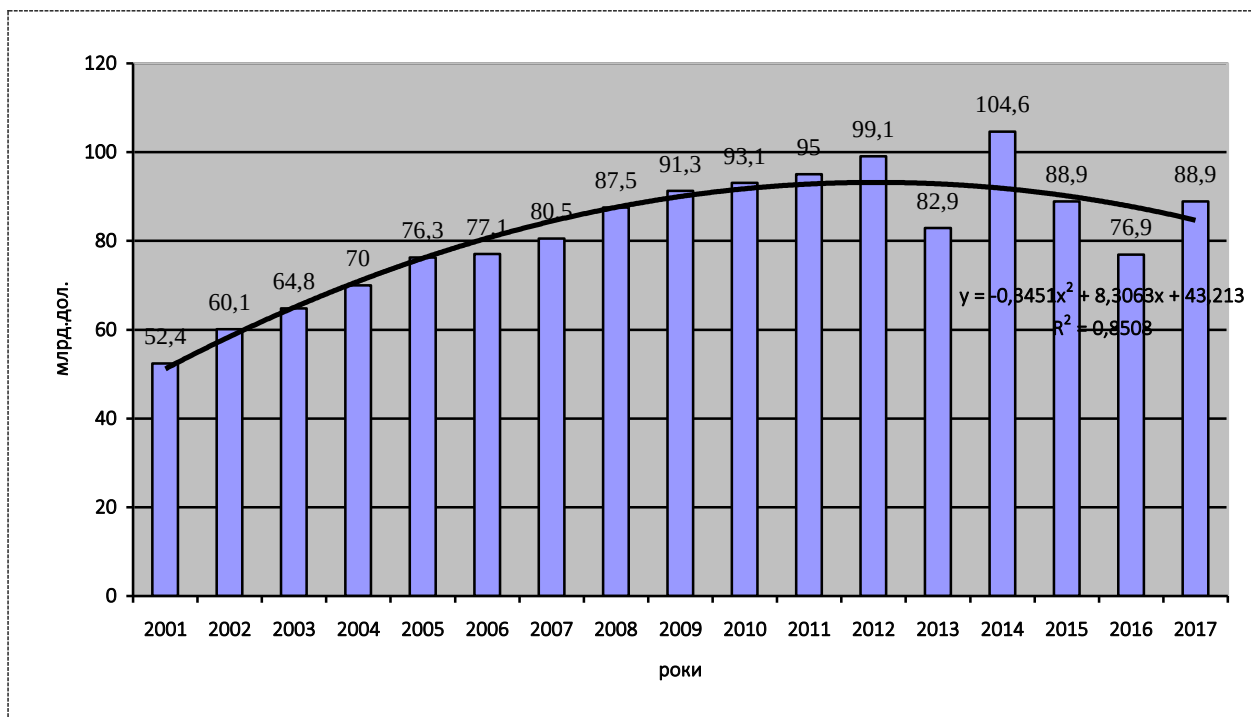

Рис. 1. Загальна сума контрактної вартості ринку аутсорсингу бізнес-процесів (BPO) в світі з 2000 до 2017 року (у млрд доларів США)

Джерело: <https://www.statista.com/statistics/190150/industrywide-contract-value-business-process-outsourcing/>

Наведена статистика показує загальну вартість контрактів на ринку аутсорсингу бізнес-процесів (BPO) в усьому світі з 2000 до 2017 року. Глобальний дохід від аутсорсингу бізнес-процесів та аутсорсингу інформаційних технологій становив близько 88,9 млрд доларів США в 2017 році, з яких більше половини було створено в Європі, на Близькому Сході та в Африці. У 2016-2017 рр. більшість світових компаній використовували аутсорсингові послуги як інструмент економії коштів та інструмент успішного управління бізнес-процесами.

Висновки з даного дослідження. Починаючи з середини ХХ століття, поняття аутсорсингу стрімко увійшло в практику світового бізнесу і отримало дійсно широке значення. Разом з тим, сама ідея залучення кваліфікованих ресурсів спеціалізованої компанії для вирішення поставлених перед підприємством завдань не є новою. Дана ідея і механізм її реалізації відомі з того часу, як в економічній теорії, а потім і в науковому менеджменті сформувались категорії «поділу праці», «спеціалізації» та «кооперації». В сучасних умовах економічної глобалізації поділ праці і виробнича кооперація у світовому масштабі відкривають зовсім нові перспективи для застосування вже відомих принципів організації виробничої діяльності та управління нею.

В основу аутсорсингу покладено поділ праці при виробництві продукції. Його елементи постійно еволюціонують, супроводжуючись появою нових форм організації ринку і моделей господарювання. Аутсорсинг може виникнути у всіх формах, видах і підвидах поділу праці: від технічного на підприємстві, коли виробничі процеси передаються аутсорсинговим компаніям, до міжнародного, – коли аутсорсингові компанії діють на міжнародних ринках. Сучасні технології, особливо інформаційні, допускають небачені раніше варіанти поділу праці. Аутсорсинг виступає і як інструмент, що поглиблює поділ праці, і одночасно як інструмент кооперації праці. Аутсорсинг в умовах сьогодення виступає ефективним інструментом поділу праці та розподілу як процесу виробництва, так й самого процесу управління, що посилює економічний ефект від його застосування.

Література

1. Аникин Б. А., Рудая И. Л. Аутсорсинг и аутстафтинг: высокие технологии менеджмента: учеб. пособие. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: ИНФРА-М, 2009. 320 с.
2. Аникин О. Б. Аутсорсинг в сфере услуг. *Актуальные проблемы управления*: материалы междунар. науч.- практ. конф. Вып.1. ГУУ. Москва. 2003.
3. Бравар Ж.-Л., Морган Р. Эффективный аутсорсинг. Понимание, планирование и

использование успешных аутсорсинговых отношений / пер. с англ. В. Денисов. Москва: Баланс Бизнес Букс, 2007. 288 с.

4. Готтшальк П., Соли-Сетер Х. ИТ-аутсорсинг: построение взаимовыгодного сотрудничества / пер. с англ. А. Петрова, А. Сатунина. Москва: Альпина Бизнес Букс, 2007. 390 с.

5. Клементс С., Доннеллан М., Рид С. Аутсорсинг бизнес-процессов. Советы финансового директора / пер. с англ. Н. Кобзарева. Москва: Вершина, 2006. 416 с.

6. Крейнер С. Ключевые идеи менеджмента / пер. с англ. Москва: Инфра-М, 2002. 348 с.

7. Лайкер Дж. К. Дао Toyota. 14 принципов менеджмента ведущей компании мира / пер. с англ. Т. Гутман. Москва: Альпина Бизнес Букс, 2005. 402 с.

8. Рудая И. Л. Аутсорсинг: методология и практика: монография. Самара: Универс групп, 2009. 230 с.

9. Хаммер М., Чампи Дж. Реинжиниринг корпорации: Манифест революции в бизнесе / пер. с англ. Ю. Благов и др. Санкт-Петербург: Издательство С.-Петербургского университета, 1997. 332 с.

10. Хейвуд Дж. Брайан Аутсорсинг. В поисках конкурентных преимуществ / пер. с англ. Н. Метоль, И. Половица. Москва: Вильямс, 2004. 176 с.

11. Taylor F.W. The Principles of «Scientific Management». New York and London: Harper and Brothers Publishers, 1919.

References

1. Anikin, B.A. and Rudaya, I.L. (2009), *Autsorsing i autstaffing: vysokiye tekhnologii menedzhmenta* [Outsourcing and outstaffing: high technology of management], textbook, INFRA-M, Moscow, Russia, 320 p.

2. Anikin, O. B. (2003), "Outsourcing in the service sector", *Aktualnyye problemy upravleniya* [Actual problems of management], *Materialy mezhdunar. nauch.- prakt. konf.* [Materials of the Intern. scientific.-practical. conf.], GUU, Moscow, Russia.

3. Bravar, Zh-L and Morhan, R. (2007), *Effektivnyy autsorsing. Ponimaniye, planirovaniye i ispol'zovaniye uspekhnykh autsorsingovykh otnosheniy* [Smarter Outsourcing: An Executive Guide to Understanding, Planning and Exploiting Successful Outsourcing Relationships], Translated by V. Denisov, Balans Biznes Buks, Moscow, Russia, 288 p.

4. Gottschalk, P. and Solli-Sæther, H. (2007), *IT-autsorsing: postroyeniye vzaimovыgodnogo sotrudnichestva* [Managing Successful IT Outsourcing Relationships], Translated by A. Petrova and A. Satunina, Al'pina Biznes Buks, Moscow, Russia, 390 p.

5. Clements, S., Donnellan, M. and Read, C. (2006), *Autsorsing biznes-protsessov. Sovety finansovogo direktora* [CFO Insights: Achieving High Performance Through Finance Business Process Outsourcing], Translated by N. Kobzareva, Vershina, Moscow, Russia, 416 p.

6. Crainer, S. (2002), *Klyuchevyye idey menedzhmenta* [Key Management Ideas: Thinkers That Changed the Management World], Translated from English, Infra-M, Moscow, Russia, 348 p.

7. Layker, Jeffrey K. (2005), *Dao Toyota. 14 printsipov menedzhmenta vedushchey kompanii mira* [The Toyota Way: 14 Management Principles from the World's Greatest Manufacturer], Translated by T. Gutman, Alpina Biznes Buks, Moscow, Russia, 402 p.

8. Rudaya, Y.L. (2009), *Autsorsing: metodologiya i praktika* [Outsourcing: methodology and practice], monograph, Univers grupp, Samara, Russia, 230 p.

9. Hammer, M. and Champy, J. (2007), *Reinzhiniring korporatsii: Manifest revolyutsii v biznese* [Reengineering the corporation. A manifesto for business revolution], Translated by Yu. Blagov i dr., Izdatel'stvo S.-Peterburgskogo universiteta, St. Petersburg, Russia, 332 p.

10. Heywood, J. Brian. (2004), *Autsorsing. V poiskakh konkurentnykh preimushchestv* [The Outsourcing Dilemma, The Search for Competitiveness First Edition], Translated by N. Metol and I. Polovitsa, Vilyams, Moscow, Russia, 176 p.

11. Taylor, Frederick W. (1919), The Principles of «Scientific Management», Harper and Brothers Publishers, New York and London, USA.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор Дніпровського державного аграрно-економічного університету О.В. Гончаренко

УДК 330.341.1:658
JEL Classification: L60, O32

Оплачко І.О.,
аспірант*,
Національний університет водного
господарства та природокористування

УПРАВЛІННЯ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЄЮ ІННОВАЦІЙ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК СКЛАДОВА АНТИКРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Oplachko I.O.,
postgraduate student
National University of Water
and Environmental Engineering

MANAGEMENT OF COMMERCIALIZATION OF INNOVATIONS AT INDUSTRIAL ENTERPRISES AS A COMPONENT OF ANTI-CRISIS MANAGEMENT

Постановка проблеми. Ведення бізнесу в теперішніх умовах посилення конкуренції та пошуку інструментів забезпечення його результативності вимагає від промислових підприємств оперативної реакції на зміни в оточуючому середовищі. Сьогодні промислові підприємства є не лише потужною компонентою національної економіки, а й джерелом економічного зростання як окремих галузей, в яких вони працюють, так і держави в цілому. У період трансформації економіки без інноваційних підходів до ведення бізнесу зміцнити свої ринкові позиції та розвиватися практично неможливо, а тому одним з головних чинників попередження кризового стану підприємств стає здатність генерувати та впроваджувати інноваційні досягнення інтелектуального потенціалу, а також застосування відповідного управлінського інструментарію для більш гнучкого реагування. Без дієвої системи управління комерціалізацією результатів інноваційної діяльності таке впровадження може мати непередбачуваний характер. Саме тому питанням здійснення промисловими підприємствами інноваційної діяльності та формування системи управління комерціалізацією інновацій потрібно приділяти значну увагу. Розуміння цього вимагає пошуку і застосування сучасних підходів до створення системи управління комерціалізацією інновацій як важливої складової антикризового менеджменту промислових підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням комерціалізації інновацій підприємств присвячені роботи багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких С. Ілляшенко, С. Кирик, Р. Косчик, М. Мальчик, Г. Маркман, М. Окландер, О. Олефіренко, П. Орлов, О. Шевлюга. Теоретико-методичні аспекти управління комерціалізацією інновацій, в тому числі як складової антикризового менеджменту підприємств, розглянуті в працях С. Валдайцева, С. Князя, Н. Комарницької, О. Петухової, Г. Сілакової та ін. Беручи до уваги численні наукові розробки, позитивний досвід роботи, накопичений у сфері комерціалізації інновацій, слід відзначити, що окремі проблеми прикладного характеру залишаються недостатньо дослідженими та методично забезпеченими, потребують подальшого розвитку як у науково-теоретичному, так і практичному аспектах. Зокрема, результати аналізу представлених у літературі напрацювань дозволили зробити висновок про необхідність проведення дослідження, що враховує особливості формування системи управління комерціалізацією інновацій промислових підприємств як важливої складової антикризового менеджменту.

Постановка завдання. Метою статті є розробка і наукове обґрунтування теоретико-методичних засад та рекомендацій щодо формування системи управління комерціалізацією інновацій як складової антикризового менеджменту промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кількість публікацій з проблематики антикризового менеджменту зростає кожен рік експоненційно і супроводжується еволюційним інтегруванням окремих напрямів (превентивного, реактивного, арбітражного) у системне розуміння антикризового управління. Згідно з авторським визначенням, антикризовий менеджмент промислових підприємств являє собою систему управління, що має комплексний характер і

* Науковий керівник: Мальчик М.В. – д.е.н., професор

спрямована на виявлення та запобігання кризовим явищам на підприємствах, забезпечення умов, які б ліквідували наслідки появи кризи, через прогнозування соціально-економічного розвитку, організацію рефлексивних впливів на суб'єктів-учасників кризових процесів, формування та реалізацію антикризових стратегій, спрямованих на покращення показників діяльності та укріплення конкурентних позицій промислових підприємств на ринку [7, с. 142]. Тенденції розвитку світової економіки свідчать, що всі методи антикризового менеджменту сходяться в кінцевому підсумку до необхідності інтенсивного вдосконалення управління створенням і комерціалізацією науково-технічних інновацій з урахуванням екологічних пріоритетів, розвитку інноваційного менеджменту. Адже комерціалізація інновацій дозволяє знизити вплив негативних наслідків та посилити позиції підприємств на ринку за рахунок досягнення конкурентних переваг. Так, С. Валдайцев, розглядаючи інновації як важливий інструмент антикризового менеджменту, виділяє процесні інновації – дозволяють досягнути конкурентних переваг за рахунок зниження собівартості продукції, продуктові – за рахунок удосконалення чи створення нового продукту (послуги) відповідно до вимог споживачів, та аллокаційні – за рахунок удосконалення управлінських процесів підприємств, перерозподілу активів тощо [2].

Аналіз статистичних даних свідчить, що в період 2010-2016 рр. зростання витрат на інноваційну діяльність промислових підприємств в Україні (у 2016 р. порівняно з 2010 р. – на 188,7 %) відбувалося на фоні скорочення питомої ваги реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової (у 2016 р. порівняно з 2010 р. – на 63,2 %). Однією з причин виявленої тенденції є приділення недостатньої уваги промисловими підприємствами питанням комерціалізації інновацій та формування дієвої системи управління комерціалізацією.

У 2017 р. інноваційною діяльністю у вітчизняній промисловості займалися 759 підприємств, або 16,2 % з усіх промислових, що на 2,7 % менше, ніж у 2016 р. [13]. Відповідно зменшився й обсяг витрат на інноваційну діяльність з 23229,5 млн грн у 2016 р. до 9117,5 млн грн у 2017 р. Істотне скорочення інноваційних витрат призвело також і до зменшення відносного показника, що характеризує їх частку у ВВП, до 0,31 %, що оцінюється негативно (адже досвід розвинутих країн свідчить, що інноваційний розвиток забезпечується фінансуванням інновацій в обсязі не менше 1,5 % від ВВП [12]) і є найнижчим значенням за весь аналізований період (рис. 1). Із 759 промислових підприємств, що здійснювали інноваційну діяльність, лише 59,3 % реалізували інноваційну продукцію, яка була заново впроваджена або зазнала істотних технологічних змін протягом останніх років.

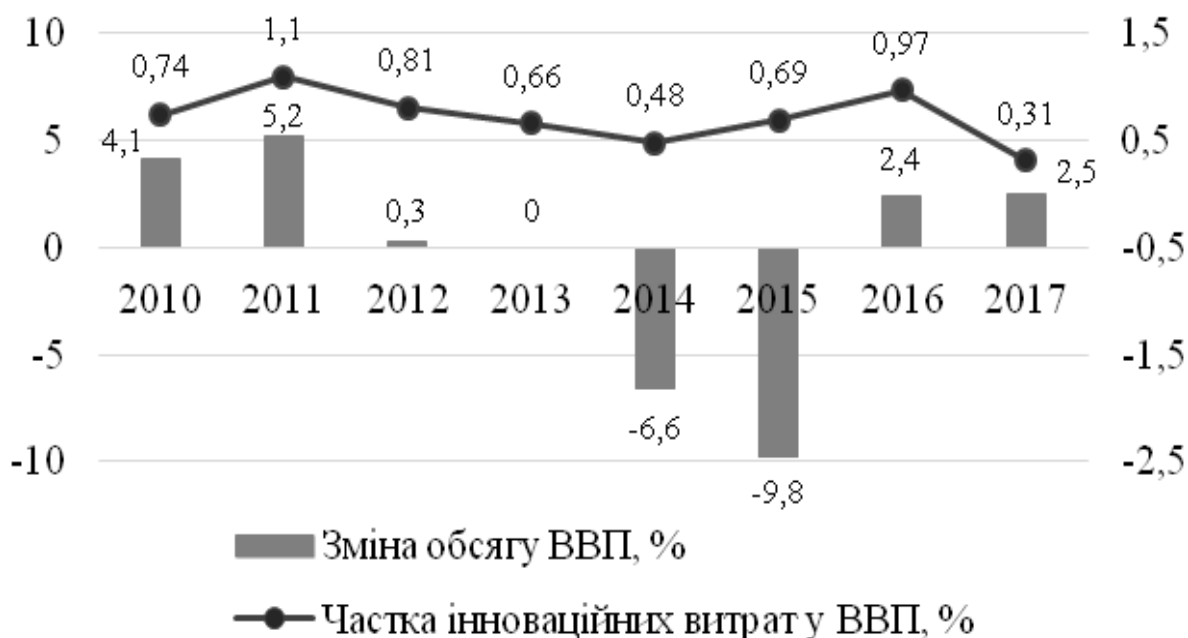

Рис. 1. Динаміка зміни обсягу ВВП та частки інноваційних витрат у ВВП України

Джерело: сформовано автором за даними [13]

Основним джерелом фінансування інноваційних витрат за досліджуваний період були власні кошти підприємств (у 2017 р. – 7704,1 млн грн (або 84,5 % загального обсягу витрат на інновації, що на 10,4 % менше, ніж у 2016 р.). У 2017 р. порівняно з 2016 р. у фінансуванні інновацій зростає частка коштів державного бюджету (на 2,7 % у абсолютному виразі), коштів вітчизняних та іноземних інвесторів (на 3,5 %), а також суми кредитування (на 3,8 %). Хоча частка зовнішнього

фінансування й зростає, проте у структурі фінансування інновацій вона є незначною. Тобто майже всі фінансові витрати, пов'язані з реалізацією інноваційної діяльності, промислові підприємства здійснюють самостійно, що і є природним гальмом процесів комерціалізації інновацій, адже в кризових умовах функціонування фінансові ресурси підприємств є обмеженими і вони не можуть повною мірою реалізувати свій інноваційний потенціал.

У 2017 р. промислові підприємства впровадили 2387 інноваційних видів продукції, з яких 477 – нових виключно для ринку, 1910 – нових лише для підприємства. Із загальної кількості впровадженої продукції 751 – нові види машин, устаткування, приладів, апаратів тощо. Найбільшу кількість інноваційних видів продукції впроваджено на підприємствах з виробництва машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань (23,9 %), харчових продуктів (21,4 %), основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів (7,8 %). Проте відсоток реалізації інноваційної продукції, як і сума інноваційних витрат підприємств в Україні залишаються низькими (рис. 2), що свідчить про необхідність створення ефективної системи управління комерціалізацією інновацій промисловими підприємствами.

Рис. 2. Динаміка обсягу інноваційних витрат та реалізованої інноваційної продукції промислових підприємств України

Джерело: сформовано автором за даними [13]

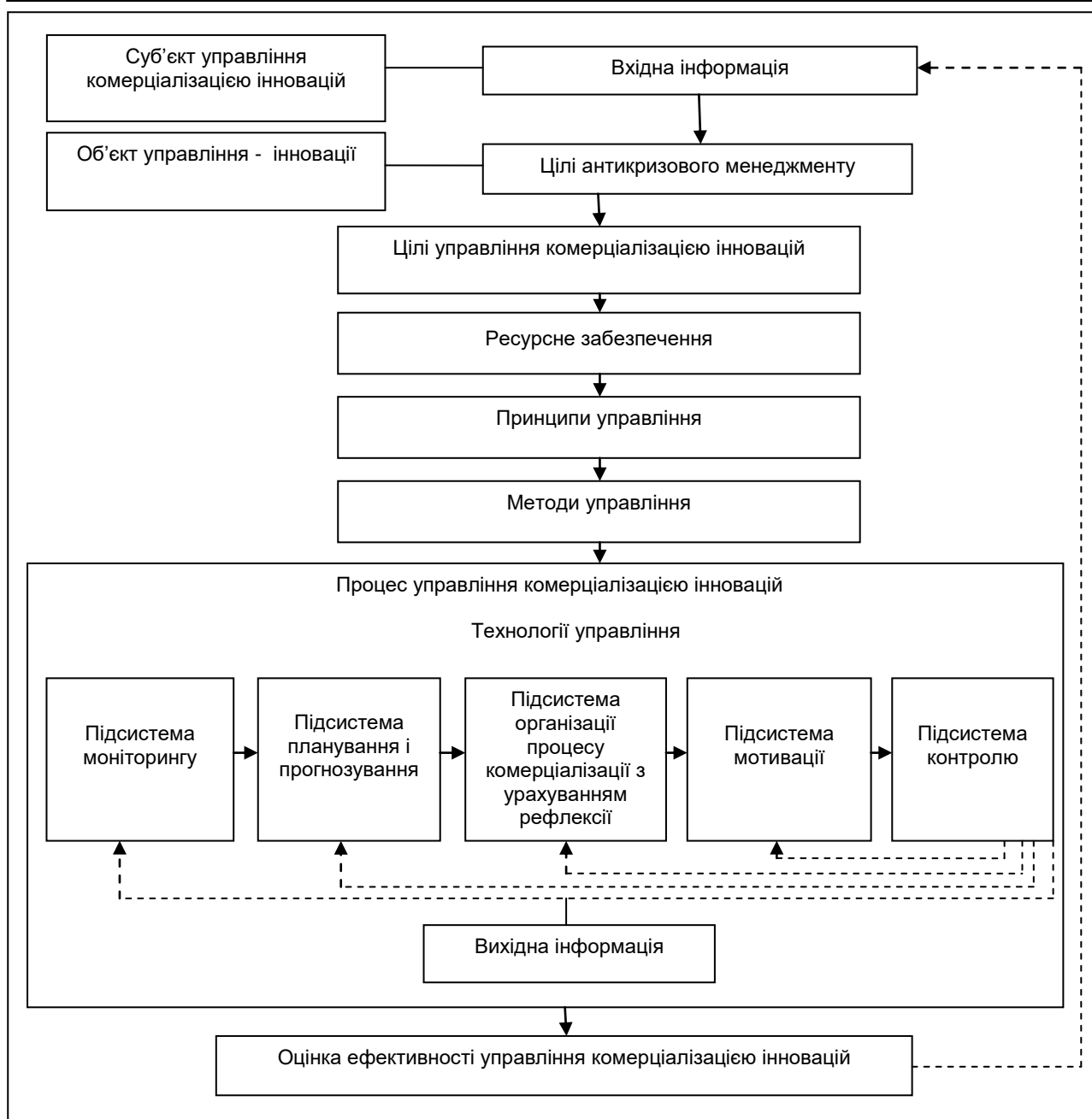
Процес комерціалізації інновацій промислових підприємств у науковій економічній літературі розглядають як ключовий етап інноваційної діяльності, що забезпечує відшкодування витрат розробника (початкового власника) інновації та отримання ним прибутку [9, с. 434]. Для забезпечення ефективного антикризового менеджменту керівництво промислових підприємств має бути зацікавленим у безперервному оновленні виробництва та забезпеченні трансферу технологій між науковими організаціями, підприємствами, вищими навчальними закладами тощо. Основними завданнями управління комерціалізацією інновацій при цьому мають бути наступні:

- необхідно здійснювати маркетингові дослідження ринку інновацій, безперервно виявляти й оцінювати комерційний потенціал інтелектуальної власності;
- розвивати стратегію просування технологій на ринок;
- знаходити партнерів, інвесторів, сприяти встановленню нових ділових контактів між розробниками нововведень та їх споживачами та рефлексивно взаємодіяти з ними.

Аналіз та узагальнення результатів досліджень науковців (С. Ілляшенко, С. Кирик, Р. Косчик, С. Князь, О. Олефіренко, О. Петухова та ін.) дозволив виділити різні як за кількістю етапів, так і за масштабністю підходи до управління комерціалізацією інновацій підприємств. Так, С. Ілляшенко, обґрунтовуючи вибір напрямів комерціалізації знань в системі інноваційного розвитку підприємств, виокремлює наступні етапи комерціалізації: аналіз відповідності потенціалу підприємства зовнішнім умовам; аналіз необхідності у знаннях певного виду; оцінка можливості та економічної доцільності продукувати чи купувати знання; порівняння варіантів: самостійного продукування та придбання знань; залучення (трансфер технологій) або комерціалізація знань [3, с. 88]. С. Кирик,

акцентуючи увагу на маркетинговому інструментарії управління процесом комерціалізації інновацій, виділяє наступні п'ять етапів комерціалізації: проведення технологічного аудиту результатів інноваційної діяльності та використання адаптованого ринково-технологічного портфельного аналізу; проведення SWOT-аналізу, пошук маркетингових можливостей впровадження; визначення базового потенційного ринку для інновації; проведення маркетингового дослідження з оцінювання ринкового потенціалу перспективної інновації; вибір форм та методів комерціалізації результатів інноваційної діяльності [4, с. 10]. Проте, такий підхід автора є дещо вузьким, адже не враховує процедури оцінювання доцільності й ефективності комерціалізації інновацій. Більш деталізованим є підхід Р. Косчик, яка виділяє 12 етапів в системі управління комерціалізацією інноваційної продукції промислових підприємств, починаючи зі збору інформації і закінчуючи оцінюванням економічної ефективності комерціалізації інновацій [6, с. 152]. Схожа схема процесу управління інноваціями підприємств, проте без виокремлення форм та методів комерціалізації, представлена й у роботах О. Олефіренко [9, с. 436]. Загалом, у розглянутих підходах авторами наведений детальний опис процесу комерціалізації інновацій промислових підприємств. Проте управління комерціалізацією інновацій має бути системним і базуватися на врахуванні як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників. Так, згідно авторського підходу, для успішного управління комерціалізацією інновацій промислових підприємств необхідно здійснити:

1. Аналіз ринку, з метою виявлення потреб споживачів у інноваційній продукції.
 2. Збір інформації внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства, необхідної для процесу комерціалізації.
 3. Визначення можливостей ресурсного забезпечення промислового підприємства.
 4. Вибір форми комерціалізації інновацій: самостійної (передбачає цілкове виконання всіх етапів комерціалізації підприємством власними силами); комбінованої (поєднання комерціалізації інноваційної продукції власними силами та за допомогою зовнішнього підприємства-комерціалізатора); чи за допомогою підприємства-комерціалізатора (полягає у здійсненні всього процесу комерціалізації зовнішнім підприємством, що має необхідний потенціал, підприємству-замовнику при цьому достатньо лише оплатити послуги комерціалізатора).
 5. Вибір шляхів фінансування.
 6. Пошук потенційних партнерів, інвесторів – стейкхолдерів.
 7. Організацію рефлексивних впливів на стейкхолдерів, залежно від цілей комерціалізації інновацій промислового підприємства.
 8. Вибір методу комерціалізації залежно від обраної форми комерціалізації: для форми самостійного здійснення комерціалізації доцільними методами є використання інновацій для власних цілей підприємства або реалізації на ринку, продаж патенту тощо; для комбінованої форми комерціалізації характерними методами є промислова кооперація, спільне підприємство, ліцензування, інжиніринг, франчайзинг, лізинг тощо; при здійсненні комерціалізації за допомогою підприємства-комерціалізатора виділяють методи з повним (коли зовнішнє підприємство-комерціалізатор може забезпечити всі етапи процесу комерціалізації) і неповним циклом комерціалізації (коли підприємство-замовник для різних етапів комерціалізації обирає різні підприємства).
 9. Організацію виробництва та реалізації інноваційної продукції.
 10. Оцінювання економічної ефективності комерціалізації інновацій. Етап оцінювання ефективності комерціалізації інновацій передбачає збільшення обсягів реалізації інноваційної продукції, а також отримання прибутку та повернення капіталовкладень тощо. Ефективність комерціалізації інновацій значною мірою залежить від побудови якісної системи управління комерціалізацією, що повинна узгоджуватися з цілями антикризового менеджменту підприємства.
- Система управління комерціалізацією інновацій промислових підприємств передбачає наявність об'єкта (наукові знання, теорії, ідеї, які в результаті (на виході) приймають форму інновацій) та суб'єкта управління (розробники інновацій, посередники, зовнішні підприємства-комерціалізатори), вибір методів і технологій управління, створення чіткої системи коригування та зворотного зв'язку (рис. 3).

Умовні позначення:

→ прями́й зв'язок; - -> зворотній зв'язок між етапами

Рис. 3. Система управління комерціалізацією інновацій промислових підприємств

Джерело: сформовано автором

Суб'єкт управління комерціалізацією інновацій впливає на об'єкт управління шляхом формування і формалізації управлінських рішень. Функції (моніторингу, планування і прогнозування, організації процесу комерціалізації, мотивації і контролю) і методи управління комерціалізацією інновацій (способи і прийоми впливу, в тому числі рефлексивного), узгоджені з цілями антикризового менеджменту, перетворюються в управлінські рішення. При цьому система управління комерціалізацією інновацій повинна базуватися на принципах: цілісності, ієрархічності, розвитку, єдності цілей, гнучкості та ефективності, моніторингу та контролю, повноти інформаційного забезпечення.

Висновки з проведеного дослідження. За результатами проведеного дослідження, аналізу та детермінації проблем інноваційної діяльності промислових підприємств визначено, що на сьогодні промислові підприємства в Україні приділяють недостатньо уваги питанням комерціалізації інновацій.

Запропоновано механізм комерціалізації інновацій промислових підприємств, а також необхідні складові формування системи управління комерціалізацією інновацій як важливої складової антикризового менеджменту. Розробка такої системи дозволить якісно й ефективно впроваджувати та

комерціалізувати інноваційні розробки промислових підприємств, з метою попередження та усунення кризових явищ у їх діяльності.

Перспективами подальших досліджень є розробка концепції управління комерціалізацією інновацій промислових підприємств з урахуванням сучасних підходів – ситуаційного та рефлексивного. Назрілими для наукових опрацювань сучасності є питання управління процесом залучення іноземного капіталу для активізації та підвищення ефективності інноваційної діяльності промислових підприємств.

Література

1. Markman G., Donald S., Wright M. Research and Technology Commercialization. *Journal of Management Studies*. 2008. № 45. С. 1401-1423.
2. Валдайцев С. В. Антикризисное управление на основе инноваций: учебник. Москва: Проспект, 2007. 312 с.
3. Ілляшенко С. М., Рот-Серов Є. В. Теоретико-методичні засади вибору напрямів комерціалізації знань на промислових підприємствах. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка»*. Мукачєво, 2017. № 2 (8). С. 86-93.
4. Кирик С. М. Маркетингове забезпечення комерціалізації науково-технічної продукції зварювального виробництва : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Київ, 2014. 23 с.
5. Князь С. В., Комарницька Н. М. Формування системи управління комерціалізацією підприємств. *Ефективна економіка*. 2014. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3020> (дата звернення: 15.10.2018).
6. Косчик Р. С. Етапи процесу комерціалізації інноваційної продукції промислових підприємств. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. 2012. № 4. С. 150-154.
7. Мальчик М. В., Оплачко І. О. Механізм антикризового управління діяльністю промислових підприємств з урахуванням організації рефлексивних впливів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Логістика»*. 2018. № 892. С. 140-148.
8. Маркетингові дослідження інновацій та підприємницькі ризики: монографія / М. А. Окландер та ін. Одеса : Астропринт, 2017. 284 с.
9. Олефіренко О. М., Нагорний Є. І., Шевлюга О. Г. Комерціалізація в системі управління інноваційною діяльністю. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка і суспільство»*. Мукачєво, 2018. Вип. 16. С. 432-439.
10. Орлов П. А., Ілляшенко Н. С. Боротьба з контрафактом як метод комерціалізації результатів інноваційної діяльності промислових підприємств. *Вісник НТУ «ХПІ»*. Харків, 2015. № 60 (1169). С. 55-59.
11. Петухова О. М., Сілакова Г. В. Формування системи управління інноваційною діяльністю підприємств. *Наук. праці Нац. ун-ту харч. технологій*. Київ, 2012. № 43. С. 174-180.
12. Statista, the portal for statistics. URL: <https://www.statista.com> (дата звернення: 26.10.2018).
13. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 20.10.2018).

References

1. Markman, G., Donald, S. and Wright M. (2008), "Research and Technology Commercialization", *Journal of Management Studies*, no. 45, 1401-1423.
2. Valdaitsev, S.V. (2012), *Antykryzysnoe upravlenye na osnove ynnovatsyi* [Crisis management based on innovation], Moskva, 2007, 312 p.
3. Illiashenko, S.M. and Rot-Sierov, Ye.V. (2017), "Theoretical and methodological means of choosing directions of industrial enterprises knowledge commercialization", *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu*, no. 2 (8), pp. 86-93.
4. Kyryk, S.M. (2014), "Marketing support of commercialization of research-technical products of welding production", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.04, Kyiv, Ukraine, 23 p.
5. Kniaz, S.V. and Komarnytska, N.M. (2014), "Formation of management enterprises commercialization of innovations", *Efektivna ekonomika*, no. 5, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3020> (access date October 15, 2018).
6. Kostsyk, R.S. (2012), "The stages of commercialization of innovative products of industrial enterprises", *Visnyk SumDU*, no. 4, pp. 150-154.
7. Malchik, M.V., Oplachko, I.O. (2018), "The industrial enterprises crisis management mechanism considering the performance of reflexive influences", *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika"*, no. 892, pp. 140-148.
8. Oklander, M.A., Oklander, T.O., Pedko, I.A. et al. (2017), *Marketynhovi doslidzhennia innovatsii ta pidpriemnytski ryzyky* [Marketing Research Innovations and Business Risks], monograph, Odessa, Ukraine, 284 p.

9. Olefirenko, O.M., Nahorny, Ye.I. and Shevliuha, O.H. (2018), "Commercialization in the system of innovative activity management", *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu*, no. 16, pp. 432-439.
10. Orlov, P.A. and Illiashenko, N.S. "Fighting counterfeiting as a method of commercialization the results of innovation activities of industrial enterprises", *Visnyk NTU «KhPI»*, no. 60 (1169), pp. 55-59.
11. Pietukhova, O.M. and Silakova, H.V. "Formation of management enterprises commercialization of innovations", *Naukovi pratsi NUKhT*, no. 43, pp. 174-180.
12. Statista, the portal for statistics, available at: <https://www.statista.com> (access date October 26, 2018).
13. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy* [State Statistics Service of Ukraine], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (access date October 20, 2018).

Стаття надійшла до редакції 15.11.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор Національного університету водного господарства та природокористування Н.В. Савіна

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ І МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

УДК 338.487(477)

JEL Classification: L83

Шевчук І.Б.,
*канд. екон. наук, доцент, в.о. завідувача
кафедри економічної кібернетики,
Львівський національний університет імені Івана Франка,*
Шевчук Л.Т.,
*д-р екон. наук, професор, проректор з наукової роботи,
ПВНЗ «Львівський університет бізнесу та права»,
Федоришина Л.М.,
канд. екон. наук, доцент,
зав. кафедри економіки підприємства та менеджменту,
ПВНЗ «Університет економіки і підприємництва»*

АНАЛІЗ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Shevchuk I.B.,
*cand.sc.(econ.), assoc. prof., acting head
at the department of economic cybernetics,
Ivan Franko National University of Lviv,*
Shevchuk L.T.,
*dr.sc.(econ.), professor, pro-rector of research,
Lviv University of Business and Law,*
Fedoryshyna L.M.,
*cand.sc.(econ.), assoc. prof., head at the department
of the economics of enterprise and management,
University of Economics and Entrepreneurship*

ANALYSIS OF THE TERRITORIAL STRUCTURE OF THE TOURIST MARKET OF UKRAINE

Постановка проблеми. За останні десятиліття значно активізувався туристичний бізнес у світі. За оцінкою Всесвітньої туристичної організації ООН, внесок туризму до світового валового внутрішнього продукту з урахуванням непрямого ефекту становить 10%, а загальна кількість робочих місць, що прямо або опосередковано стосуються сфери туризму, – 11% [1].

Сучасні світові тенденції розвитку туризму вирізняються як розширенням диверсифікації видів туризму, так і поглибленням їх змісту. Поряд з класичними видами (культурно-історичним, лікувально-оздоровчим, спортивним), все більше утверджуються альтернативні види туризму, в тому числі й в Україні [2]. Зокрема, зелений, етнічний, подієвий, гастрономічний, релігійний, для яких характерне урізноманітнення вражень, отримуваних туристами під час подорожей, або значно нижча вартість послуг чи вища якість їх надання (наприклад, медичний туризм). В Україні активному розвитку туризму сприяла низка факторів як позитивного (ЄВРО-2012, Євробачення-2017 – події, які відбувались в Україні), так і негативного (Євромайдан у листопаді 2013 року і усі наслідки, пов'язані з ним, гібридна війна із Росією тощо) характеру. Тому, в умовах, що склалися, надзвичайної актуальності набувають питання аналізу територіальної структури туристичного ринку України в контексті примноження туристичного потенціалу й ефективного його використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню розвитку ринку туристичних послуг присвячені праці багатьох науковців. Серед вітчизняних дослідників варто виділити Л. Г. Агафонову, І. Ю. Афанасьєву, Л. П. Дядечко, В. Ф. Кифяка, О. О. Любіцеву, Т. І. Ткаченко, Л. М. Устименко, І. М. Школу та ін., а серед іноземних – Ф. Котлера, М. Портера, Н. Тейлора, Дж. Холловея та ін. Останні дослідження, пов'язані із аналізом ринку туристичних послуг України, проведено Грабовенською С. П. [3]; кластерний підхід до аналізу туристичної діяльності в регіонах України з метою виявлення рівня забезпеченості населення регіонів туристичними послугами використано Назаровою О. Ю. [4]; особливості розвитку туристичного ринку України проаналізовано Січкою І. І. [5], а особливості розвитку індустрії туризму в Україні – у монографії Мельниченко О. А. та Шведун В. О. [6]. Крім того, пріоритети розвитку туристичної галузі визначено Стратегією розвитку туризму та курортів на період до 2026 року [1].

Проте, не зважаючи на ґрунтовні доробки цих вчених, вважаємо, що з плином часу структура туристичного ринку може змінитися (особливо, зважаючи на анексію Росією АР Крим та тимчасову окупацію частини Донецької та Луганської областей), а це вимагає подальших досліджень в контексті виявлення динаміки й особливостей цих змін.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати динаміку і територіальну структуру туристичного ринку України та виявити основні тенденції розвитку туристичної галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення територіальних особливостей структури туристичного комплексу будь-якого регіону передбачає дослідження природної та суспільно-туристичної складових, аналіз інфраструктури туристичного обслуговування. Все це дає підстави визначити місце регіону на ринку національних туристичних послуг і позиціонувати його на міжнародному туристичному ринку [7].

Структурні зміни можуть істотно впливати на розвиток туристичного ринку як на національному, так і регіональному рівні. Кількісно оцінити масштаб таких структурних зрушень можна за допомогою інтегрального коефіцієнта структурних змін А. Салаї – k_C [8, с. 166-169], або інтегрального коефіцієнта структурних відмінностей Гатєва [9, с. 21]:

$$k_v = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (d_i^1 - d_i^0)^2}{\sum_{i=1}^n (d_i^1)^2 + \sum_{i=1}^n (d_i^0)^2}}, \quad k_v \in [0; 1] \quad (1)$$

де d_i^0, d_i^1 – відносні показники структури сукупності i -го регіону у базовому і звітному періодах;
 n – кількість груп (регіонів) в сукупності (Україна).

Якщо $k_C = 0$ або $k_v = 0$, то змін не відбулося, якщо $k_C = 1$ або $k_v = 1$, то відбулися максимальні структурні зрушення.

За допомогою описаних коефіцієнтів встановимо рівень розходження в територіальній структурі національного ринку туристичних послуг у 2013–2017 рр., зокрема за кількістю суб'єктів туристичної діяльності (табл. 1).

Таблиця 1
Кількість суб'єктів туристичної діяльності

Регіони	2013	2014	2015	2016	2017	Відносні показники структури, %				
						2013	2014	2015	2016	2017
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Україна	5071	3885	3182	3506	3469	100	100	100	100	100
Вінницька	76	69	63	68	69	1,50	1,78	1,98	1,94	1,99
Волинська	85	80	68	69	66	1,68	2,06	2,14	1,97	1,90
Дніпропетровська	517	324	294	322	325	10,20	8,34	9,24	9,18	9,37
Донецька	355	84	23	33	42	7,00	2,16	0,72	0,94	1,21
Житомирська	58	44	47	56	47	1,14	1,13	1,48	1,60	1,35
Закарпатська	82	74	67	65	63	1,62	1,90	2,11	1,85	1,82
Запорізька	250	231	140	161	160	4,93	5,95	4,40	4,59	4,61
Івано-Франківська	112	99	83	107	105	2,21	2,55	2,61	3,05	3,03
Київська	134	104	90	119	116	2,64	2,68	2,83	3,39	3,34

продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Кіровоградська	70	56	46	47	43	1,38	1,44	1,45	1,34	1,24
Луганська	225	15	11	19	17	4,44	0,39	0,35	0,54	0,49
Львівська	272	235	221	272	282	5,36	6,05	6,95	7,76	8,13
Миколаївська	75	65	60	69	63	1,48	1,67	1,89	1,97	1,82
Одеська	302	249	245	268	264	5,96	6,41	7,70	7,64	7,61
Полтавська	130	110	91	88	93	2,56	2,83	2,86	2,51	2,68
Рівненська	78	69	59	66	60	1,54	1,78	1,85	1,88	1,73
Сумська	59	51	53	57	58	1,16	1,31	1,67	1,63	1,67
Тернопільська	70	49	43	53	45	1,38	1,26	1,35	1,51	1,30
Харківська	358	309	264	255	263	7,06	7,95	8,30	7,27	7,58
Херсонська	69	70	53	72	67	1,36	1,80	1,67	2,05	1,93
Хмельницька	100	84	78	89	90	1,97	2,16	2,45	2,54	2,59
Черкаська	99	82	75	86	92	1,95	2,11	2,36	2,45	2,65
Чернівецька	121	68	65	66	65	2,39	1,75	2,04	1,88	1,87
Чернігівська	59	57	55	51	51	1,16	1,47	1,73	1,45	1,47
м. Київ	1345	1207	888	948	923	26,52	31,07	27,91	27,04	26,61

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: побудовано та розраховано авторами за даними [10; 11, с. 5]

Згідно даних табл. 1 понад 20% всіх суб'єктів туристичної діяльності зосереджені у м. Києві. Іншими центрами туристичної діяльності, де найбільше сконцентровано її суб'єктів господарювання, є Дніпропетровська (понад 9%), Львівська (понад 8%), Одеська (понад 7%) та Харківська (понад 7%) області. Через загострення військово-політичної ситуації на Сході України частка суб'єктів туристичної діяльності у Донецькій області скоротилася з 7% у 2013 р. до 1,2% у 2017 р. та у Луганській області – з 4,44% у 2013 р. до 0,49% у 2017 р. Найбільший їх приріст спостерігався у Львівській (на 2,77%) та Одеській (на 1,65%) областях.

Упродовж досліджуваного періоду кардинальних змін у регіональній структурі страхового ринку України за кількістю суб'єктів туристичної діяльності не відбулося. Незначні процеси структурних змін спостерігаються після 2014 р. і пов'язані із складною військово-політичною ситуацією в країні. Так, індекс Салаї у 2014 р. становив 0,119, у 2015 р. – 0,175. У 2017 р. його значення зменшилось до 0,162 (рис. 1). Близькість значень даного показника до нуля вказує на наявність неістотних структурних розходжень між регіонами за кількістю суб'єктів туристичної діяльності за досліджуваний період.

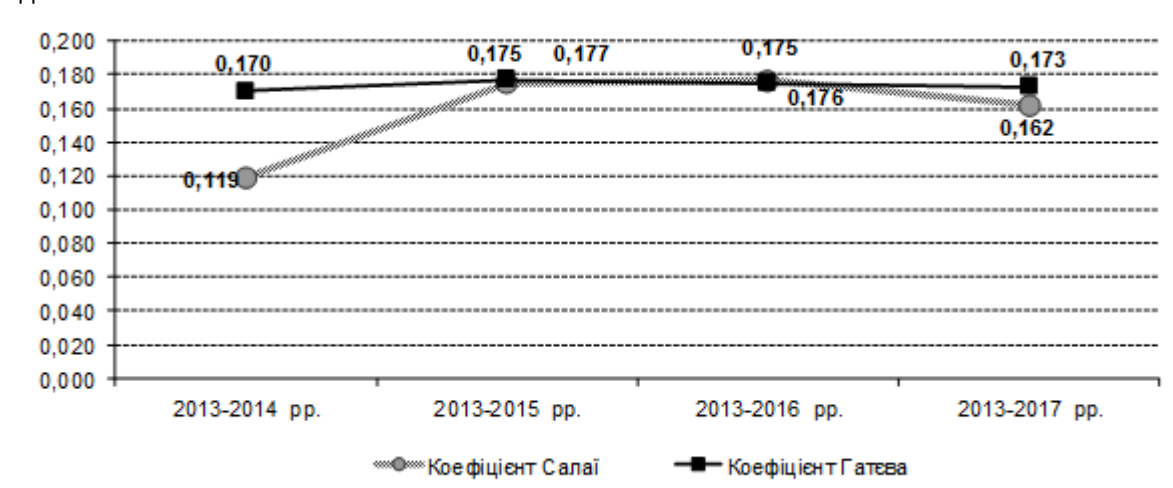

Рис. 1. Інтенсивність структурних зрушень за кількістю суб'єктів туристичної діяльності в регіонах України у 2013–2017 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними табл. 1.

Визначимо, якою ж була зміна регіональної структури туристичного ринку України за кількістю туристів, обслугованих туроператорами (табл. 2).

Таблиця 2

Кількість туристів, обслугованих туроператорами

од.

Регіони	2013	2014	2015	2016	2017	Відносні показники структури, %				
						2013	2014	2015	2016	2017
Україна	2376545	1644391	1151125	1767801	1956060	100	100	100	100	100
Вінницька	6981	5206	7129	6472	6422	0,29	0,32	0,62	0,37	0,33
Волинська	7670	3690	7057	14665	4424	0,32	0,22	0,61	0,83	0,23
Дніпропетровська	10993	5612	5158	3786	5125	0,46	0,34	0,45	0,21	0,26
Донецька	23790	1333	1503	4036	–	1,00	0,08	0,13	0,23	0,00
Житомирська	1113	236	282	524	383	0,05	0,01	0,02	0,03	0,02
Закарпатська	11716	4846	4300	4215	3499	0,49	0,29	0,37	0,24	0,18
Запорізька	5203	3880	2648	1774	925	0,22	0,24	0,23	0,10	0,05
Івано-Франківська	70294	58473	59979	71809	60419	2,96	3,56	5,21	4,06	3,09
Київська	909	265	535	1154	647	0,04	0,02	0,05	0,07	0,03
Кіровоградська	1716	1132	128	150	–	0,07	0,07	0,01	0,01	0,00
Луганська	2083	–	–	–	–	0,09	0,00	0,00	0,00	0,00
Львівська	138771	56327	42839	109519	87081	5,84	3,43	3,72	6,20	4,45
Миколаївська	8489	1736	880	768	1018	0,36	0,11	0,08	0,04	0,05
Одеська	27234	17040	14264	24680	22072	1,15	1,04	1,24	1,40	1,13
Полтавська	7	–	–	–	–	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Рівненська	1592	1125	1539	669	772	0,07	0,07	0,13	0,04	0,04
Сумська	2846	2895	–	2397	2007	0,12	0,18	0,00	0,14	0,10
Тернопільська	5934	4352	1778	1662	2101	0,25	0,26	0,15	0,09	0,11
Харківська	5174	1135	1058	2462	2073	0,22	0,07	0,09	0,14	0,11
Херсонська	3724	3278	1663	3191	3124	0,16	0,20	0,14	0,18	0,16
Хмельницька	6056	6158	2508	1066	–	0,25	0,37	0,22	0,06	0,00
Черкаська	3772	1139	1198	857	1743	0,16	0,07	0,10	0,05	0,09
Чернівецька	8911	5173	3373	4810	1171	0,37	0,31	0,29	0,27	0,06
Чернігівська	154	126	84	113	145	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
м. Київ	1836302	1459234	991222	1507022	1750909	77,27	88,74	86,11	85,25	89,51

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: побудовано та розраховано авторами за даними [10; 11, с. 37; 12, с. 233, с. 265]

Аналізуючи дані табл. 2, можна стверджувати про те, що є низка регіонів України, в яких у період з 2013 р. по 2017 р. відбулися суттєві зміни в їхніх частках у загальній кількості туристів, що обслуговувалися туроператорами. Зокрема у м. Києві (зростання на 12,24%), Львівській (зменшення на 1,39%), Донецькій (зменшення на 1,00%), Чернівецькій (зменшення на 0,32%), Закарпатській (зменшення на 0,31%), Миколаївській (зменшення на 0,31%), Хмельницькій (зменшення на 0,25%), Дніпропетровській (зменшення на 0,20%) та Запорізькій (зменшення на 0,17%) областях. Практично 90% туристів обслуговуються туроператорами міста Києва.

Зазначене підтверджується відповідними значеннями коефіцієнтів Салаї та Гатєва (рис. 2). Зокрема найбільше змінилась структура туристів, що обслуговувалися туроператорами у регіональному розрізі, після 2014 р.

Щодо регіональних структурних відмінностей туристичного ринку України в 2013 р. порівняно з 2017 р. за кількістю туристів, обслуговуваних турагентами (табл. 3), то в одних регіонах відбулись яскраво виражені зміни у період загострення військово-політичної ситуації в Україні (Львівська – зростання на 5,74%, Одеська – зростання на 2,72%, Київська – зростання на 2,09%, Дніпропетровська – зростання на 1,76%, Вінницька – зростання на 1,69%, Хмельницька – зростання на 1,45%, Чернівецька – зростання на 1,36%, Донецька – зменшення на 7,28%, Луганська – зменшення на 2,7%, Харківська – зменшення на 2,16%), в інших – ситуація залишилася відносно стабільною (Волинська, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Кіровоградська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська області).

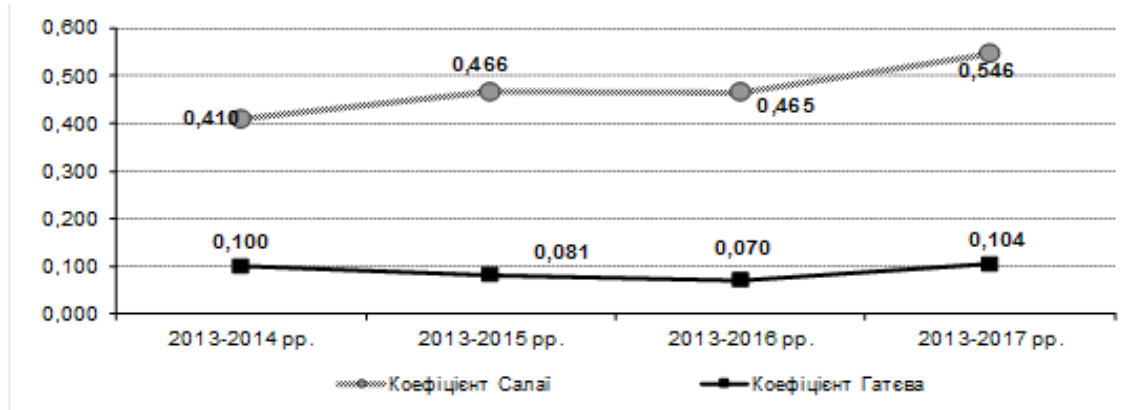

Рис. 2. Інтенсивність структурних зрушень за кількістю туристів, обслугованих туроператорами у регіонах України, у 2013–2017 pp.

Джерело: побудовано авторами за даними табл. 2.

Таблиця 3

Кількість туристів, обслуговуваних турагентами

од.

Регіони	2013	2014	2015	2016	2017	Відносні показники структури, %				
						2013	2014	2015	2016	2017
Україна	1077771	780698	868451	781805	850366	100	100	100	100	100
Вінницька	22625	15538	15619	21013	32212	2,10	1,99	1,80	2,69	3,79
Волинська	11820	10903	8563	11861	12623	1,10	1,40	0,99	1,52	1,48
Дніпропетровська	70256	51191	40963	53984	70401	6,52	6,56	4,72	6,91	8,28
Донецька	90127	13501	1794	6838	9231	8,36	1,73	0,21	0,87	1,09
Житомирська	8500	5824	6001	8091	9133	0,79	0,75	0,69	1,03	1,07
Закарпатська	8176	6779	6356	7386	11153	0,76	0,87	0,73	0,94	1,31
Запорізька	49212	35130	28274	38602	46750	4,57	4,50	3,26	4,94	5,50
Івано-Франківська	7372	5375	5906	8164	12890	0,68	0,69	0,68	1,04	1,52
Київська	23550	12878	11025	23854	36336	2,19	1,65	1,27	3,05	4,27
Кіровоградська	13320	7352	7702	8704	8436	1,24	0,94	0,89	1,11	0,99
Луганська	32633	791	939	1896	2825	3,03	0,10	0,11	0,24	0,33
Львівська	49749	35801	69633	72308	88069	4,62	4,59	8,02	9,25	10,36
Миколаївська	10514	7412	6584	8255	10787	0,98	0,95	0,76	1,06	1,27
Одеська	34355	26342	31545	34397	50230	3,19	3,37	3,63	4,40	5,91
Полтавська	20118	12947	9497	14608	19032	1,87	1,66	1,09	1,87	2,24
Рівненська	11953	7811	5101	8353	10396	1,11	1,00	0,59	1,07	1,22
Сумська	10652	5679	7567	6422	9178	0,99	0,73	0,87	0,82	1,08
Тернопільська	7556	4714	4890	5874	7457	0,70	0,60	0,56	0,75	0,88
Харківська	86474	70302	30175	37967	49856	8,02	9,01	3,47	4,86	5,86
Херсонська	12388	12540	10057	13393	17154	1,15	1,61	1,16	1,71	2,02
Хмельницька	18346	12869	22918	18819	26829	1,70	1,65	2,64	2,41	3,15
Черкаська	12212	8555	7322	10827	19210	1,13	1,10	0,84	1,38	2,26
Чернівецька	9667	11387	12289	14605	19170	0,90	1,46	1,42	1,87	2,25
Чернігівська	9270	7563	6968	11585	15829	0,86	0,97	0,80	1,48	1,86
м. Київ	334879	391514	510763	333999	255179	31,07	50,15	58,81	42,72	30,01

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: побудовано та розраховано авторами за даними [10; 11, с. 37; 12, с. 233, с. 265]

Порівнявши структуру регіонів 2014–2017 pp. у загальній кількості туристів, що обслуговувались турагентами, зі структурою 2013 p., за значеннями коефіцієнтів Салаї та Гатєва (рис. 3) можна стверджувати про те, що спостерігався істотний, але не сильний рівень розбіжностей між ними.

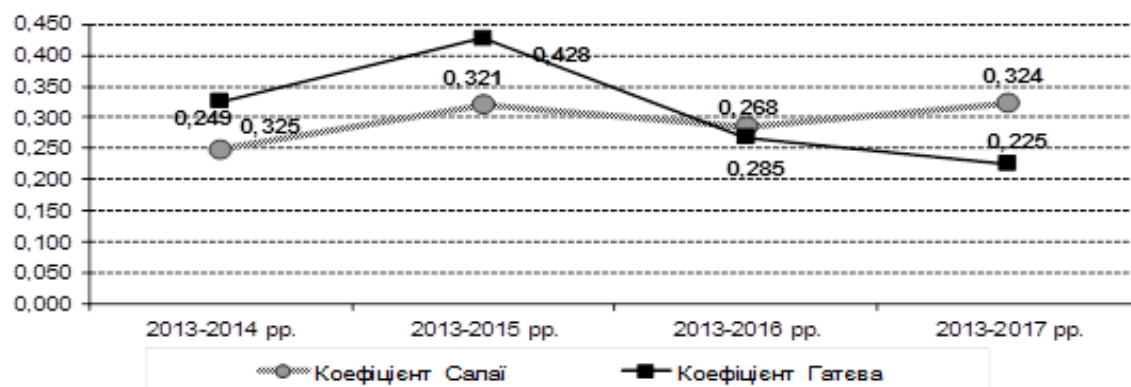

Рис. 3. Інтенсивність структурних зрушень за кількістю туристів, обслуговуваних турагентами у регіонах України, у 2013–2017 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними табл. 3.

У 2014-2015 рр. дохід суб'єктів туристичної діяльності від надання туристичних послуг (без ПДВ, акцизів і аналогічних обов'язкових платежів) постійно зменшувався, а з 2016 р. його динаміка знову набула позитивної тенденції та на кінець 2017 р. його обсяг перевищив показник 2013 р. у 3 рази (табл. 4). Усе це відповідним чином позначилось на регіональній структурі.

Таблиця 4

Дохід від надання туристичних послуг (без ПДВ, акцизів і аналогічних обов'язкових платежів)

тис. грн

Регіони	2013	2014	2015	2016	2017	Відносні показники структури, %				
						2013	2014	2015	2016	2017
Україна	6496796,6	5263173	5015349,2	11935681,7	19022629,6	100	100	100	100	100
Вінницька	13242,7	11352,5	18873,9	27379,6	35811,1	0,20	0,22	0,38	0,23	0,19
Волинська	13115,8	8933,5	14235,3	18356,4	25931,1	0,20	0,17	0,28	0,15	0,14
Дніпропетровська	46083,8	25921,7	42171,7	48913,2	66271,0	0,71	0,49	0,84	0,41	0,35
Донецька	49757,7	2000,2	22773,9	99465,9	74810,6	0,77	0,04	0,45	0,83	0,39
Житомирська	4288,9	1948,1	3967,5	5983,9	6841,5	0,07	0,04	0,08	0,05	0,04
Закарпатська	10015,3	8537,5	9441,4	13174,3	16701,3	0,15	0,16	0,19	0,11	0,09
Запорізька	28721,1	12711,8	18711,9	26681,4	33133,0	0,44	0,24	0,37	0,22	0,17
Івано-Франківська	243893,2	205608,2	262885,4	342071,9	282035,8	3,75	3,91	5,24	2,87	1,48
Київська	20229,7	4470,7	11603,3	22836,4	38537,9	0,31	0,08	0,23	0,19	0,20
Кіровоградська	13907,9	7504,9	8856,0	7226,9	9721,8	0,21	0,14	0,18	0,06	0,05
Луганська	30795,8	416,6	821,1	1704,9	2803,6	0,47	0,01	0,02	0,01	0,01
Львівська	228708,4	166041,4	188650,6	273828,0	413145,6	3,52	3,15	3,76	2,29	2,17
Миколаївська	33893,7	3351,1	5169,1	7556,5	9356,8	0,52	0,06	0,10	0,06	0,05
Одеська	126785,3	98244,4	187717,1	236127,9	175376,5	1,95	1,87	3,74	1,98	0,92
Полтавська	9954,7	4665	6782,8	9873,3	13415,9	0,15	0,09	0,14	0,08	0,07
Рівненська	6193,2	5882,3	10079,5	11417,1	14564,9	0,10	0,11	0,20	0,10	0,08
Сумська	4946,8	2478	4275,3	7798,3	8366,1	0,08	0,05	0,09	0,07	0,04
Тернопільська	4720,4	3229,3	5884,3	5925,5	8806,7	0,07	0,06	0,12	0,05	0,05
Харківська	44962,5	17851,5	35223,7	45593,0	66501,0	0,69	0,34	0,70	0,38	0,35
Херсонська	11188,3	12178	81976,1	152694,2	197711,9	0,17	0,23	1,63	1,28	1,04
Хмельницька	10202,7	7114,4	9268,1	10934,8	13718,2	0,16	0,14	0,18	0,09	0,07
Черкаська	8398,1	5742	9714,5	10031,4	16027,1	0,13	0,11	0,19	0,08	0,08
Чернівецька	10487,5	4940,1	16092,5	31499,8	52893,7	0,16	0,09	0,32	0,26	0,28
Чернігівська	3383,8	2826,5	4914,8	6316,6	8016,1	0,05	0,05	0,10	0,05	0,04
м. Київ	4698394,7	4639223,3	4035259,4	10512290,5	17432130,4	72,32	88,14	80,46	88,07	91,64

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: побудовано та розраховано авторами за даними [10, с. 30, с. 73; 11, с. 17, с. 58; 13, с. 18, с. 59; 14, с. 18, с. 59; 12, с. 214, с. 255]

Значення інтегральних показників структури Салаї та Гатева (рис. 4) свідчать про те, що зміни у структурних відмінностях у доходах суб'єктів туристичної діяльності від надання туристичних послуг (без ПДВ, акцизів і аналогічних обов'язкових платежів) по регіонах у 2017 р. у порівнянні з 2013 р. були доволі значними.

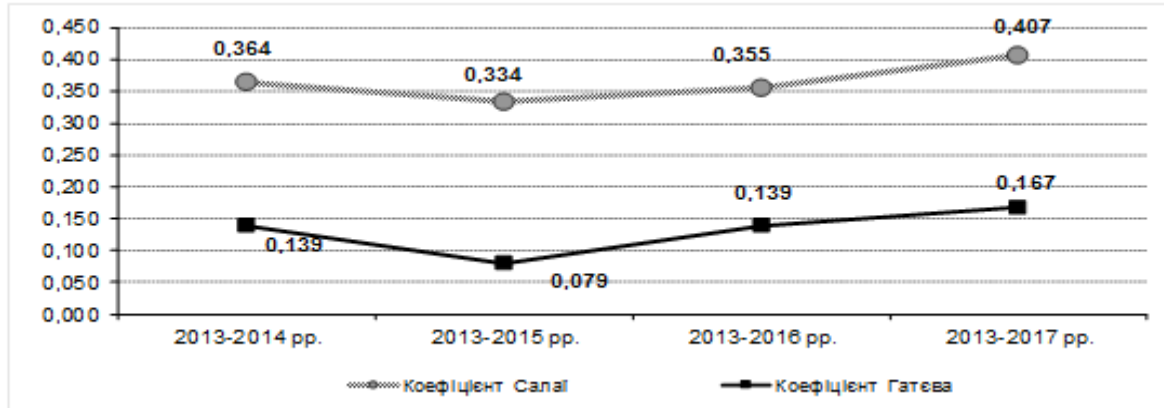

Рис. 4. Інтенсивність структурних зрушень за доходами від надання туристичних послуг (без ПДВ, акцизів і аналогічних обов'язкових платежів) у регіонах України у 2013–2017 pp.

Джерело: побудовано авторами за даними табл. 4.

Зазначимо, що зміна регіональної структури доходів та витрат суб'єктів туристичної діяльності в Україні протягом 2013–2017 pp. відбувалась практично синхронно (табл. 5). Так, аналізуючи дані табл. 5, можна стверджувати, що за останні п'ять років у регіональній структурі витрат суб'єктів туристичної діяльності на послуги сторонніх організацій, що використовуються при виробництві туристичного продукту, спостерігались певні зрушення. Вони викликані зростанням регіональної частки у загальному обсязі таких витрат у м. Києві (на 13,86%) та її зменшенням у Івано-Франківській (на 2,01%), Одеській (на 1,54%), Донецькій (на 1,45%), Львівській (на 0,94%) та Київській (на 0,46%) областях.

Таблиця 5

Витрати суб'єктів туристичної діяльності на послуги сторонніх організацій, що використовуються при виробництві туристичного продукту

Регіони						Відносні показники структури, %				
	2013	2014	2015	2016	2017	тис. грн				
	2013	2014	2015	2016	2017	2013	2014	2015	2016	2017
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Україна	6629052,1	4784914,2	8680661,8	11558610,0	18391564,5	100	100	100	100	100
Вінницька	4035,9	2792,3	4386,9	11231,9	9491,6	0,06	0,06	0,05	0,10	0,05
Волинська	2100,5	4084,8	8168,6	16676,8	11609,2	0,03	0,09	0,09	0,14	0,06
Дніпропетровська	5497,3	4215,1	9986,1	10203,4	8175,2	0,08	0,09	0,12	0,09	0,04
Донецька	98134,5	6943,4	1605,5	9503,8	5748,7	1,48	0,15	0,02	0,08	0,03
Житомирська	269,9	137,6	149,9	474,2	507,5	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Закарпатська	3929,3	4595,4	4344,6	6851,1	7138,6	0,06	0,10	0,05	0,06	0,04
Запорізька	4197,2	1657,1	1612,7	2537,7	1466,4	0,06	0,03	0,02	0,02	0,01
Івано-Франківська	204807,3	153888,6	171364,5	236515,2	198546,0	3,09	3,22	1,97	2,05	1,08
Київська	33672,2	5954,6	5431,7	3633,9	7926,2	0,51	0,12	0,06	0,03	0,04
Кіровоградська	3919,7	5025,4	1904,6	3445,6	4837,5	0,06	0,11	0,02	0,03	0,03
Луганська	8672,1	0	4,7	0,0	1389,4	0,13	0,00	0,00	0,00	0,01
Львівська	163195,1	68310,3	105093,3	149379,7	280035,2	2,46	1,43	1,21	1,29	1,52
Миколаївська	234	40,9	478,0	430,9	345,2	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00
Одеська	131237,1	84247,6	96041,6	82821,8	80414,6	1,98	1,76	1,11	0,72	0,44
Полтавська	851,1	614,4	656,7	748,2	743,9	0,01	0,01	0,01	0,01	0,00
Рівненська	1014,3	2713,8	5596,8	4901,5	4680,5	0,02	0,06	0,06	0,04	0,03
Сумська	0	0	0,0	0,0	0,0	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Тернопільська	1154,6	1087,2	873,5	279,0	563,9	0,02	0,02	0,01	0,00	0,00
Харківська	15736,8	6468,4	10229,2	13322,1	20051,9	0,24	0,14	0,12	0,12	0,11
Херсонська	4818,3	4845,4	4819,7	5883,8	4836,4	0,07	0,10	0,06	0,05	0,03

продовження табл. 5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Хмельницька	4941,3	2862,9	3495,5	5249,3	7251,6	0,07	0,06	0,04	0,05	0,04
Черкаська	2774,7	2165,2	3487,5	4277,2	5718,9	0,04	0,05	0,04	0,04	0,03
Чернівецька	2106,8	2926,6	13520,2	23177,8	13165,4	0,03	0,06	0,16	0,20	0,07
Чернігівська	227,3	40,2	585,7	0,0	0,0	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00
м. Київ	5467028,8	4419297	8226824,3	10967065,1	17716920,7	82,47	92,36	94,77	94,88	96,33

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: побудовано та розраховано авторами за даними [10, с. 34, с. 74; 14, с. 21, с. 59; 13, с. 22, с. 60; 11, с. 22, с. 60; 12, с. 218, с. 256]

Все це у кінцевому результаті призвело до суттєвих структурних змін між регіонами. Коефіцієнт Салаї у 2017 р. становив 0,453, у 2014 р. – 0,306, з чого випливає, що між регіонами у структурі витрат суб'єктів туристичної діяльності на послуги сторонніх організацій, які використовувалися при виробництві туристичного продукту, прослідковуються суттєві структурні розбіжності (рис. 5).

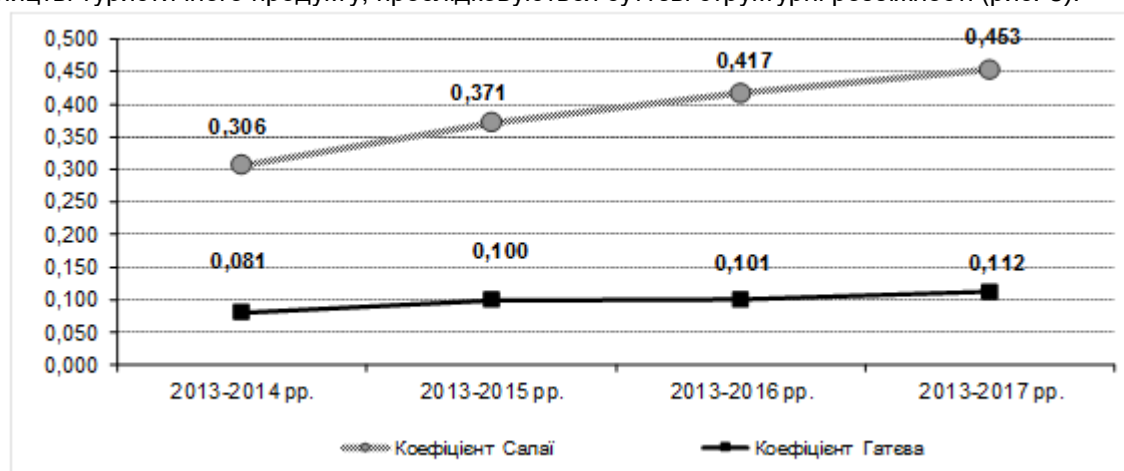

Рис. 5. Інтенсивність структурних зрушень за витратами суб'єктів туристичної діяльності на послуги сторонніх організацій, що використовувалися при виробництві туристичного продукту у регіонах України, у 2013–2017 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними табл. 5.

Крім того, значення коефіцієнта Гатєва теж вказують на інтенсифікацію структурних змін у досліджуваному періоді і характеризують тенденцію до щорічного стабільного зростання показника.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, результати проведеного дослідження підтверджують неоднорідність регіонів за розвитком туристичного ринку, результатами якої є значна концентрація суб'єктів туристичної діяльності у м. Києві, Дніпропетровській, Львівській, Одеській та Харківській областях, загострення військово-політичної ситуації на Сході України, особливості функціонування регіональних економік, туристична привабливість територій тощо. Через різні причини за останні п'ять років туристична діяльність у деяких регіонах суттєво скоротилася, що вимагає негайного розроблення або удосконалення та реалізації відповідної регіональної політики.

Література

1. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/nras/249826501> (дата звернення: 18.10.2018).
2. Пацюк В. Особливості становлення індустріального туризму на туристичному ринку України. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Серія «Географія»*. 2010. № 57. С. 47-49.
3. Грабовенська С.П. Аналіз і структура ринку туристичних послуг в Україні. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2013. № 1 (56). С. 226-234.
4. Назарова О.Ю. Статистичне дослідження ринку туристичних послуг. *Молодий вчений*. 2016. № 7 (34). С. 105-108.
5. Січка І.І. Аналіз особливостей та розвитку туристичного ринку України. *Економіка і суспільство*. 2016. Випуск 7. С. 158-162. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/7_ukr/27.pdf (дата звернення: 15.10.2018).

6. Мельниченко О.А., Шведун В.О. Особливості розвитку індустрії туризму в Україні: монографія. Харків: Вид-во НУЦЗУ, 2017. 153 с. URL: <http://repo.knmu.edu.ua/bitstream/123456789/17694/1/ОСОБЛИВОСТІ%20РОЗВИТКУ%20туризму.pdf> (дата звернення: 15.10.2018).
7. Паньків Н. Аналіз передумов і сучасного стану розвитку туристичної галузі Львівської області. *Вісник Львівського університету. Серія: міжнародні відносини*. 2012. Випуск 29. Ч. 1. С. 146-158.
8. Статистика: теоретичні засади і прикладні аспекти: навчальний посібник / Р.В. Фещур та інші; за наук. ред. Р.В. Фещура. 2-е вид. оновлене і доповнене. Львів: «Інтелект-Захід», 2003. 576 р.
9. Кучмаева О.В., Егорова Е.А., Иванова Т.А. Социальная статистика: учебно-практическое пособие. Москва: МЭСИ, 2003. 130 с.
10. Туристична діяльність в Україні у 2017 році: статистичний збірник / Відповідальний за випуск О.О. Кармазіна. Київ: Державна служба статистики України, 2018. 90 с.
11. Туристична діяльність в Україні у 2014 році: статистичний збірник / Відповідальний за випуск О.О. Кармазіна. Київ: Державна служба статистики України, 2015. 76 с.
12. Туристична діяльність в Україні у 2013 році: статистичний збірник / Відповідальний за випуск І.В. Качалова. Київ: Державна служба статистики України, 2014. 272 с.
13. Туристична діяльність в Україні у 2015 році: статистичний збірник / Відповідальний за випуск О.О. Кармазіна. Київ: Державна служба статистики України, 2016. 76 с.
14. Туристична діяльність в Україні у 2016 році: статистичний збірник / Відповідальний за випуск О.О. Кармазіна. Київ: Державна служба статистики України, 2017. 76 с.

References

1. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Strategy for the development of tourism and resorts for the period up to 2026" dated March 16, 2017 no. 168-p, available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249826501> (access date October 18, 2018).
2. Patsiuk, V. (2010), "Features of the establishment of industrial tourism in the tourist market of Ukraine", *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni T. Shevchenka. Seriya "Heohrafiia"*, no. 57, pp. 47-49.
3. Hrabovenska, S.P. (2013), "Analysis and structure of the tourist services market in Ukraine", *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli*, no. 1 (56), pp. 226-234.
4. Nazarova, O.Yu. (2016), "Statistical research of market of tourist services", *Molodyi vchenyi*, no. 7 (34), pp. 105-108.
5. Sichka, I.I. (2016), "Analysis of features and development of the tourist market of Ukraine", *Ekonomika i suspilstvo*, Issue 7, pp. 158-162, available at: http://economyandsociety.in.ua/journal/7_ukr/27.pdf (access date October 15, 2018).
6. Melnychenko, O.A. and Shvedun, V.O. (2017), *Osoblyvosti rozvytku indusrii turyzmu v Ukraini* [Features of the tourism industry development in Ukraine], monograph, Vyd-vo NUTsZU, Kharkiv, Ukraine, 153 p., available at: <http://repo.knmu.edu.ua/bitstream/123456789/17694/1/ОСОБЛИВОСТІ%20РОЗВИТКУ%20туризму.pdf> (access date October 15, 2018).
7. Pankiv, N. (2012), "An analysis of the preconditions and the current state of tourism industry development in the Lviv region", *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya: mizhnarodni vidnosyny*, Issue 29, Part 1, pp. 146-158.
8. Feshchur, R.V., Barvinskyi, A.F., Kichor, V.P. et al. (2003), *Statystyka: teoretychni zasady i prykladni aspekty* [Statistics: theoretical foundations and applied aspects], tutorial, Intellect-Zakhid, Lviv, Ukraine, 576 p.
9. Kuchmaeva, O.V., Egorova, E.A. and Ivanova, T.A. (2003), *Sotsialnaia statistika* [Social statistics], tutorial, MESI, Moscow, Russia, 130 p.
10. Karmazina, O.O. (2018), *Turystychna diialnist v Ukraini u 2017 rotsi* [Tourist activity in Ukraine in 2017]: *statystychnyi zbirnyk*, Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 90 p.
11. Karmazina, O.O. (2015), *Turystychna diialnist v Ukraini u 2014 rotsi* [Tourist activity in Ukraine in 2014]: *statystychnyi zbirnyk*, Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 76 p.
12. Kachalova, I.V. (2018), *Turystychna diialnist v Ukraini u 2013 rotsi* [Tourist activity in Ukraine in 2013]: *statystychnyi zbirnyk*, Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 90272 p.
13. Karmazina, O.O. (2016), *Turystychna diialnist v Ukraini u 2015 rotsi* [Tourist activity in Ukraine in 2015]: *statystychnyi zbirnyk*, Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 76 p.
14. Karmazina, O.O. (2017), *Turystychna diialnist v Ukraini u 2016 rotsi* [Tourist activity in Ukraine in 2016]: *statystychnyi zbirnyk*, Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 76 p.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2018 р.

УДК 330.111.4:332.14
JEL Classification: O18

Шашина М.В.,
канд. екон. наук, доцент кафедри
економіки і підприємництва
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В КОНТЕКСТІ СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Shashyna M.V.,
cand.sc.(econ.), associate professor at the
department of economics and business
National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

DECENTRALIZATION IN THE CONTEXT OF STRUCTURAL MODERNIZATION OF THE REGIONAL ECONOMY

Постановка проблеми. Децентралізація влади сприяє економічному зростанню країни завдяки можливості органів місцевого самоврядування отримати значні обсяги надходжень до місцевих бюджетів та спрямування фінансових ресурсів на соціальні проекти, розвиток інфраструктури та фінансування регіонального розвитку. Як наслідок, децентралізація сприяє покращенню інвестиційного клімату та бізнес-середовища, впровадженню інновацій, формуванню ефективного інституціонального середовища, що є головною умовою залучення міжнародних інвесторів для фінансування діяльності українських підприємств. Актуальною проблемою на сьогодні лишається оцінка ефективності та впливу децентралізації на структурну модернізацію регіональної економіки та виявлення мультиплікативного ефекту проведення децентралізації в Україні на структурні зрушення в економіці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню впливу процесів децентралізації на структурну модернізацію регіональної економіки на сьогодні приділено мало уваги науковців. Проте безліч авторів досліджували зв'язок економічного зростання та децентралізації. Варто виділити праці А. О. Касича, С. А. Чернова, Л. М. Кузьменка та М. О. Солдак, Г. В. Возняка, В. В. Микитенка, Т. М. Руженської, Є. В. Котова, Р. Р. Білика, С. І. Іванова та інших науковців. Вченими доведено, що децентралізація забезпечує вирівнювання економічного розвитку регіонів та економічне зростання [10], перехід до стійкої моделі регіонального економічного зросту [21], ефективну модернізацію промисловості на основі «модернізаційної перебудови державного апарату економічного управління в рамках перерозподілу повноважень між національним та місцевим рівнями влади» [12], фінансування регіонального розвитку [3], структурні перетворення економіки та демонополізацію, розвиток підприємницької діяльності та зміну інституційного середовища [13], впровадження інноваційних технологій виробництва [11]. На думку Т. М. Руженської [20], модернізація має тісний зв'язок з децентралізацією та структурними зрушеннями, інноваційною політикою держави. С. І. Іванов [8] стверджує, що вирішення завдання модернізації економіки забезпечує впровадження інновацій у виробництво, а тому потребує виконання реформи децентралізації. Таким чином, огляд останніх наукових досліджень у сфері децентралізації підтверджує її мультиплікативний ефект на забезпечення структурної модернізації регіональної економіки та свідчить про недостатню вивченість проблематики такого ефекту на сучасному етапі розвитку регіональної економіки України.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні основних проявів впливу децентралізації в Україні на структурну модернізацію регіональної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Децентралізація передбачає передачу повноважень та частини фінансових ресурсів від державної влади до органів місцевого самоврядування. В Україні процеси децентралізації розпочалися у 2014 році, а законодавчим підґрунтям стали попередньо ратифікована Європейська хартія місцевого самоврядування [6], зміни до Конституції України, затвердження Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [18], Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [17], Бюджетний кодекс, відповідно до якого органи місцевого самоврядування повинні розробляти, затверджувати та виконувати місцеві бюджети (Стаття 61 Місцеві бюджети Закону).

Відтак, відповідно до статті 9 Хартії [6] «органи місцевого самоврядування мають право в рамках національної економічної політики на власні адекватні фінансові ресурси, якими вони можуть вільно розпоряджатися в межах своїх повноважень». Закон «Про місцеве самоврядування» [17] передбачає формування дохідної частини місцевих бюджетів за рахунок податкових платежів перш за все власних коштів, доходів від рухомого та нерухомого майна комунальної власності, отримання кредитів від міжнародних організацій та місцевих гарантій на розвиток комунальної інфраструктури, дотації та субвенції, трансферти з державного бюджету. Коштами бюджетів розпоряджаються сільські, селищні, міські, районні в містах (у разі їх створення) ради та їх виконавчі органи. Тому законодавство передбачає відповідальність органів місцевого самоврядування за ефективність використання коштів місцевих бюджетів, яку можна виміряти шляхом оцінки соціально-економічного розвитку регіонів та модернізації регіональної економіки. Крім цього, відповідно до Концепції [18] одним з основних повноважень органів місцевого самоврядування базового рівня є забезпечення місцевого економічного розвитку, зокрема залучення інвестицій та розвиток підприємництва.

Основним результатом децентралізації стало формування об'єднаних територіальних громад та зростання коштів місцевих бюджетів у 2014-2018 роках (див. рис. 1 та рис. 2). Формування ОТГ забезпечує зростання надходження до бюджетів, що сприятиме фінансуванню програм та проектів соціально-економічного розвитку регіонів та покращенню якості рівня життя населення в регіонах. Крім того, важливого значення набуває підзвітність з боку територіальних громад та контроль за використанням коштів бюджетів з боку громадських рад, що сприятиме в подальшому зростанню доходів бюджетів. При цьому разом зі зростанням надходжень, зростають капітальні видатки бюджетів на розвиток територій за рахунок державної підтримки розвитку територій.

Рис. 1. Результати фінансової децентралізації, млрд грн

Джерело: [16]

Кошти місцевих бюджетів насамперед спрямовуються на фінансування діяльності обласних, районних, селищних та сільських рад, фінансування розвитку інфраструктури, соціальних проектів у галузях освіти, охорони здоров'я, туризму, дорожньо-транспортної інфраструктури, соціального захисту.

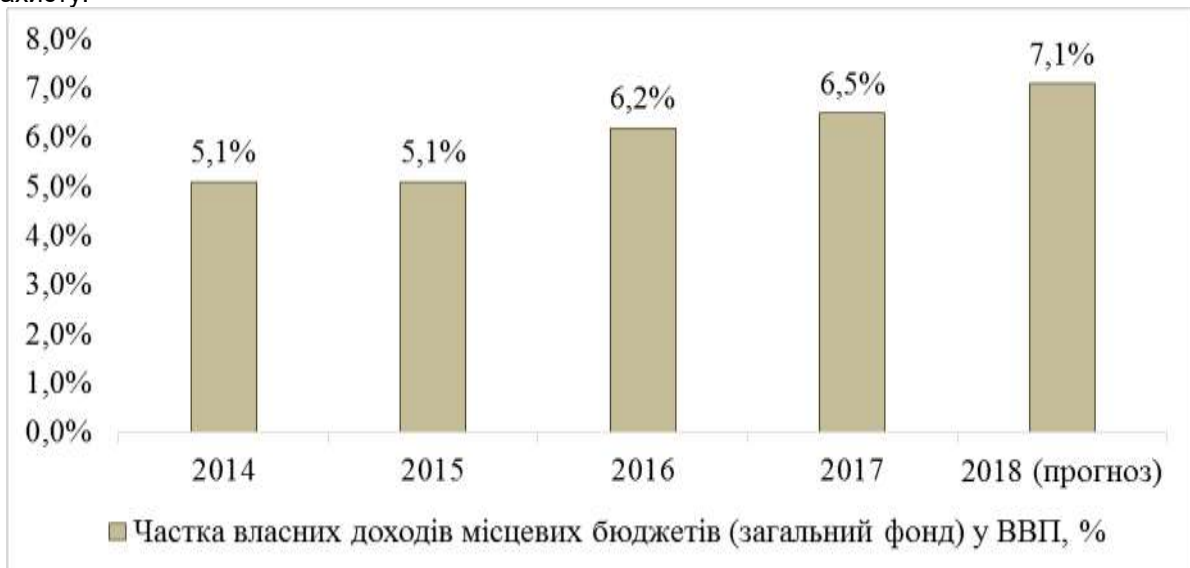

Рис. 2. Динаміка частки власних доходів місцевих бюджетів України (загальний фонд) у ВВП, %

Джерело: [16]

На рис. 3 відображено динаміку основних показників децентралізації влади в Україні.

Рис. 3. Динаміка основних показників децентралізації влади в Україні, %

Джерело: [16]

Таким чином, місцеві органи виконавчої влади отримали низку повноважень у фінансуванні місцевих програм, адже з початку 2015 року фактично завдяки фінансуванню місцевого бюджету коштами Державного Фонду Регіонального Розвитку (далі – ДФРР) [5] стає можливою реалізація проектів розвитку інфраструктури регіонів. Відповідно до Бюджетного кодексу ДФРР забезпечує фінансування регіональних програм, визначених органами місцевого самоврядування.

Тож, регіональні програми можуть стати ефективним інструментом фінансування структурних змін регіональної економіки, можуть забезпечити будівництво або реконструкцію виробничих потужностей підприємств.

Разом з цим, суттєвим залишається вплив місцевих податків на фінансування програм та проектів розвитку інфраструктурних об'єктів регіону, адже податкові платежі та збори являють собою основні надходження до місцевих бюджетів, а тому бізнес фактично залишається головним інвестором у розвиток регіонів. Ступінь наповнення місцевих бюджетів податковими платежами залежить від того, наскільки ефективно та прозоро здійснюється використання таких коштів. Податкові платежі повинні бути спрямовані на реалізацію проектів, які дадуть змогу покращити інвестиційний клімат в регіонах та сприятимуть залученню інвесторів у фінансування інноваційного підприємництва, яке дасть змогу забезпечити мультиплікативний ефект децентралізації на структурну модернізацію регіональної економіки України.

Ефективним інструментом фінансування діяльності підприємств виступає державно-приватне партнерство (далі – ДПП), яке в Україні досі не набуло поширення. Завдяки ДПП представники бізнесу мають можливість отримувати бюджетні кошти та використовувати їх у власних комерційних інтересах з одночасним розвитком інфраструктури територій. Кошти, що фінансують проекти ДПП та виділені з місцевого бюджету або ДФРР, мають мультиплікаційний ефект, адже об'єкти інфраструктури, що приносять дохід суб'єктам господарювання, підлягають оподаткуванню, а тому через податки знову наповнюють місцевий бюджет. Окрім цього, вкладення коштів місцевих бюджетів на ремонт та будівництво доріг мають подвійний мультиплікаційний ефект, адже забезпечують створення робочих місць та скорочення рівня безробіття в регіоні.

Залишаючись доволі новим явищем, державно-приватне партнерство в Україні має всі шанси стати інституціональним інструментом оновлення спільного виробництва на підставі об'єднання активів держави з інвестиційними, управлінськими та іншими ресурсами приватного сектору, забезпечуючи тим самим структурні зміни регіональної економіки та оновлення капіталу. Технічно відстала та зношена інфраструктура (автомобільні та залізничні дороги, морські порти та аеропорти, системи централізованого тепло-, водопостачання та відведення) потребує значних фінансових вкладень та застосування новітніх технологій.

Децентралізація в Україні сприяла розвитку інститутів, які позитивно впливають на соціально-економічний розвиток, а тому поступову модернізацію економіки. Відтак, було створено такі інститути, формування яких свідчить про розвиток та зміну інституціонального середовища в Україні:

- територіальні громади та об'єднані територіальні громади;
- ДФРР;
- консультативно-дорадчі органи за участю представників інститутів громадянського суспільства
- осередки організованого впливу громадянського суспільства (як громадян, так і їх об'єднань) на діяльність органів державної влади або органів місцевого самоврядування у формі громадських рад при органах влади [1];
- громадські слухання;
- громадська експертиза;
- Центри розвитку місцевого самоврядування (ЦРМС);
- Агенції регіонального розвитку;
- інститути громадянського суспільства;
- Центри надання адміністративних послуг (ЦНАП);
- Національна тристороння соціально-економічна рада та територіальні тристоронні соціально-економічні ради.

Встановлено, що незважаючи на швидкі процеси децентралізації влади в Україні, діяльність об'єднаних територіальних громад перебуває на низькому рівні та є мало ефективною, що проявляється у низькому рівні розвитку об'єктів інфраструктури у всіх сферах та точковому їх фінансуванні. Основною причиною неповного використання асигнувань, що виділені ДФРР на проекти розвитку інфраструктури є неефективне управління коштами ДФРР на місцевому рівні, що призводить до неосвоєння частини коштів, невиконання низки запланованих робіт. Іншими причинами повернення коштів є відсутність проектної документації, яка б мала бути розроблена територіальними громадами та неприйняття своєчасних управлінських рішень розпорядниками коштів щодо спрямування виділених коштів. Отже, основними причинами низької ефективності проектів є недоліки у плануванні та управлінні коштами ДФРР на місцевому рівні.

У табл. 1 відображено динаміку фінансування реалізованих проектів у різних сферах в Україні у 2015-2017 роках.

Таблиця 1

**Динаміка фінансування реалізованих проектів у різних сферах в Україні
у 2015-2017 роках, грн**

	2015	2016	2017	Відхилення, %
ДФРР	2121328,76	1642001,96	2898044,16	36,61
З місцевих бюджетів	249711,61	258927,19	980745,22	292,75
Кошти партнерів	930,00	1501,00	1696,07	82,37
Загалом	2371970,37	1902430,16	3880485,45	63,60

Джерело: розраховано автором на основі [4].

Впродовж 2015-2017 років ОТГ та на основі співробітництва територіальних громад було реалізовано 371 соціальний проект у різних сферах на суму 2,127 млн грн. При цьому питома вага проектів, реалізованих на основі фінансування з місцевих бюджетів зростає, не суттєво збільшився обсяг коштів партнерів. ДФРР залишається пріоритетною інституцією, яка забезпечує фінансування проектів регіонального розвитку. Таким чином, децентралізація забезпечує розвиток та вдосконалення інфраструктури перш за все соціального призначення, а її мультиплікативний ефект на сьогодні має прояв лише частково.

При цьому на сьогодні реалізовані проекти розвитку регіонів спрямовані на реконструкцію та капітальний ремонт існуючої житлової, соціальної, транспортної інфраструктури, що не забезпечує збалансований розвиток регіонів та системний підхід до державного управління, ефективної взаємодії учасників економічних відносин, що проявляється у конфлікті інтересів.

Незабезпечення при цьому збалансованого розвитку і модернізації виробничої, транспортної, інноваційної, інженерної інфраструктури не сприяє зростанню валового регіонального продукту, при визначенні якого враховується вся валова додана вартість, створена інституційними одиницями-резидентами на економічній території регіону, що є провідною умовою забезпечення конкурентоспроможності регіонів та створення ефективного суспільства.

Інвестиційні програми (проекти) та заходи, включені до затверджених Кабінетом Міністрів України переліків, передбачали переважно реконструкцію та капітальний ремонт уже існуючої соціальної, транспортної та житлової інфраструктури. Практично не фінансувалися заходи щодо

активізації місцевої економічної ініціативи, зміцнення виробничого потенціалу сільської місцевості, інші заходи, пов'язані з розширенням відтворення та стимулюванням зайнятості населення [7].

У 2016 році, в рамках реалізації Програми економічного і соціального розвитку областей України зусилля органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, керівників підприємств, організацій були спрямовані на стабілізацію стратегічних секторів економіки, проте відсутність активної участі усіх секторів не забезпечила приросту соціально-економічних показників розвитку [9].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, дослідження дало змогу виявити основні прояви впливу децентралізації в Україні на структурну модернізацію регіональної економіки. Основними наслідками децентралізації в Україні стали формування об'єднаних територіальних громад та зростання коштів місцевих бюджетів, що в подальшому сприятиме фінансуванню програм та проектів соціально-економічного розвитку регіонів та покращенню якості рівня життя населення в регіонах. Крім цього, децентралізація в Україні сприяла розвитку інститутів, які позитивно впливають на соціально-економічний розвиток. Місцеві органи виконавчої влади отримали ряд повноважень у фінансуванні місцевих програм, що уможливило реалізацію проектів розвитку інфраструктури регіонів. Як наслідок, регіональні програми можуть стати ефективним інструментом фінансування структурних змін регіональної економіки, можуть забезпечити будівництво або реконструкцію виробничих потужностей підприємств. Кошти, що фінансують проекти ДПП та виділені з місцевого бюджету або ДФРР, мають мультиплікаційний ефект, адже об'єкти інфраструктури, що приносять дохід суб'єктам господарювання, підлягають оподаткуванню, а тому через податки знову наповнюють місцевий бюджет. Окрім цього, вкладення коштів місцевих бюджетів на ремонт та будівництво доріг мають подвійний мультиплікаційний ефект, адже забезпечують створення робочих місць та скорочення рівня безробіття в регіонах. Децентралізація в майбутньому сприятиме розвитку ДПП, що має всі шанси стати інституціональним інструментом оновлення спільного виробництва на підставі об'єднання активів держави з інвестиційними, управлінськими та іншими ресурсами приватного сектору, забезпечуючи тим самим структурні зміни регіональної економіки та оновлення капіталу.

Література

1. Андрійчук Т. Громадські консультативно-дорадчі органи: проблеми організації та функціонування. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса*. 2014. Вип. 3. С. 357-368.
2. Білик Р. Р. Механізми та інструменти забезпечення економічної безпеки регіонів України в процесі децентралізації. *Бізнес Інформ*. 2015. Вип. 9. С. 67-72.
3. Возняк Г. В. Бюджетні механізми підтримки розвитку регіонів в умовах модернізації економіки України. *Регіональна економіка*. 2014. Вип. 3. С. 205-216
4. Державний Фонд Регіонального розвитку. URL: <http://dfr.minregion.gov.ua/Projects-list> (дата звернення: 17.03.2018).
5. Державний фонд регіонального розвитку: механізм/процедури підготовки та відбору проектів регіонального розвитку. URL: <http://dialog.lviv.ua/wp-content/uploads/2016/07/DFRR-web.pdf> (дата звернення: 17.03.2018).
6. Європейська хартія ВРО місцевого самоврядування. Страсбург, 15 жовтня 1985 року. Документ № 994_036. Поточна редакція від 16.11.2009. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036 (дата звернення: 17.03.2018).
7. Звіт про результати аудиту ефективності використання у 2015 році коштів державного бюджету, спрямованих місцевим бюджетам на будівництво, реконструкцію, капітальний ремонт об'єктів інфраструктури окремих територій. Затверджено рішенням Рахункової палати від 16.06.2016 № 12-6. URL: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16749613/Zvit_12-6.pdf?subportal=main (дата звернення: 17.03.2018).
8. Іванов С. І. Модернізація України: сучасні погляди та перспективи. *Економічний вісник Донбасу*. 2017. Вип. 3(49). С. 146-152.
9. Інформація про виконання Програми економічного і соціального розвитку області на 2016 рік. URL: <http://www.adm-pl.gov.ua/sites/default/files/upload/zvity/2016/dertzi-3.pdf> (дата звернення: 17.03.2018).
10. Касич А. О. Теоретичні аспекти впливу процесів децентралізації на економічний розвиток країни. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. Вип. 8(182). С. 16-21.
11. Котов Є. В. Стратегічні пріоритети неіндустріальної модернізації економіки аграрно-промислового регіону. *Економічний вісник Донбасу*. 2016. Вип. 2(44). С. 77-86.
12. Кузьменко Л. М., Солдак М. О. Децентралізація управління як фактор забезпечення модернізації промисловості України. *Управление экономикой: теория и практика*. 2015. Вип. 23. С. 42-51.
13. Луцків О. М., Максимчук М. В. Інституційне середовище регіональної структурної політики. *Регіональна економіка*. 2014. Вип. 3. С. 37-47.

14. Микитенко В. В. Домінанти вирішення проблем інституціоналізації економічної взаємодії в Україні в умовах децентралізації. *Економіка. Управління. Інновації*. 2016. Вип. 1 (16). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2016_1_15 (дата звернення: 17.03.2018).
15. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. URL: <http://www.minregion.gov.ua/> (дата звернення: 17.03.2018).
16. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/10291#gallery-15> (дата звернення: 17.03.2018).
17. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 12.06.1997 № 280. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр> (дата звернення: 17.03.2018).
18. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Розпорядження КМУ від 1 квітня 2014 р. № 333-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-р> (дата звернення: 17.03.2018).
19. Розподіл ДФРР на 2018 рік. URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2018/01/Rozpodil-koshtiv-DFRR-na-2018-rik.pdf> (дата звернення: 17.03.2018).
20. Руженська Т. М. Зміст процесу модернізації української економіки. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. Київ, 2012. Вип. 2. С. 216-224.
21. Чернов С. А. Экономический рост и модернизация региональной экономики. *Наука, техника и образование*. 2014. Вип. 6. С. 34-37.

References

1. Andriichuk, T. (2014), "Public consultative and advisory bodies: problems of organization and functioning", *Scientific notes Institute of Political and Ethnonational Studies*. I. F. Kuras, Issue 3, pp. 357-368.
2. Bilyk, R.R. (2015), "Mechanisms and tools for ensuring the economic security of the regions of Ukraine in the process of decentralization", *Business Inform*, Issue 9, pp. 67-72.
3. Wozniak, G.V. (2014), "Budget Mechanisms for Supporting the Development of Regions in Conditions of Modernization of the Ukrainian Economy", *Regional Economics*, Issue 3, pp. 205-216.
4. State Fund for Regional Development, available at: <http://dfrr.minregion.gov.ua/Projects-list> (access date March 17, 2018).
5. State Fund for Regional Development: Mechanism / procedures for preparation and selection of regional development projects, available at: <http://dialog.lviv.ua/wp-content/uploads/2016/07/DFRR-web.pdf> (access date March 17, 2018).
6. European Charter on Local Self-Government Bodies. Strasbourg, October 15, 1985. Document No. 994_036. Current edition dated 16.11.2009, available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036 (access date March 17, 2018).
7. Report on the results of the audit of the effectiveness of using the state budget funds in 2015 directed to local budgets for the construction, reconstruction, overhaul of infrastructure of individual territories. Approved by the decision of the Accounting Chamber from 16.06.2016 № 12-6, available at: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16749613/Zvit_12-6.pdf?subportal=main (access date March 17, 2018).
8. Ivanov, S.I. (2017), "Modernization in Ukraine: Modern Views and Perspectives", *Economic Bulletin Donbass*, Issue 3 (49), pp. 146-152.
9. "Information on the implementation of the Program of economic and social development of the region for 2016", available at: <http://www.adm-pl.gov.ua/sites/default/files/upload/zvity/2016/dertzi-3.pdf> (access date March 17, 2018).
10. Kasych, A.O. (2016), "Theoretical Aspects of the Impact of Decentralization Processes on the Economic Development of the Country", *Actual problems of the economy*, Issue 8 (182), pp. 16-21.
11. Kotov, Ye.V. (2016), "Strategic priorities of non-industrial modernization of the economy of agrarian-industrial region", *Economic Bulletin Donbass*, Issue 2 (44), pp. 77-86.
12. Kuzmenko, L.M. and Soldak, M.O. (2015), "Decentralization of management as a factor for providing modernization of the industry of Ukraine", *Journal of Management of Economics: Theory and Practice*, Issue 23, pp. 42-51.
13. Lutskiv, O.M. and Maksymchuk, M.V. (2014), Institutional environment of regional structural policy. *Regional economics*, Issue 3, pp. 37-47.
14. Mykytenko, V.V. (2016), "The Dominants of the Problem of the Institutionalization of Economic Interaction in Ukraine under Decentralization", *Economics. Management. Innovations*, Issue 1 (16), available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2016_1_15 (access date March 17, 2018).
15. "Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine", available at: <http://www.minregion.gov.ua/> (access date March 17, 2018).
16. Monitoring the process of decentralization of power and reform of local self-government (2018), available at: <https://decentralization.gov.ua/news/10291#gallery-15> (access date March 17, 2018).

17. The Verkhovna Rada of Ukraine (1997), The Law of Ukraine "About local government in Ukraine" dated June 12, 1997 No. 24, p.170, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97> (access date March 17, 2018).

18. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), Resolution of the CMU "On Approval of the Concept of Reforming Local Self-Government and Territorial Organization of Power in Ukraine" dated April 1, 2014 No. 333-p, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-r> (access date March 17, 2018).

19. "Distribution of the DFRP for 2018" (2018), available at: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2018/01/Rozpodil-koshtiv-DFRR-na-2018-rik.pdf> (access date March 17, 2018).

20. Ruzhenska, T.M. (2012), "Contents of the process of modernization of the Ukrainian economy", *Collection of scientific works of the National University of the State Tax Service of Ukraine*, Issue 2, pp. 216-224.

21. Chernov, S.A. (2014), "Economic Growth and Modernization of the Regional Economy", *Science, technology and education*, Issue 6, pp. 34-37.

Стаття надійшла до редакції 26.09.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор кафедри екологічної безпеки та економіки природокористування Житомирського національного агроекологічного університету Є.М. Данкевич

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ЕКОЛОГІЗАЦІЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 332.33

JEL Classification D 610, R 140

Баланюк І.Ф.,
д-р екон. наук, професор,
завідувач кафедри обліку і аудиту,
Драбчук Н.Ю.,
аспірант,
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника”

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Balaniuk I.F.,
dr.sc.(econ.), professor, head at the
department of accounting and auditing
Drabchuk N.Yu.,
graduate student,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

ECONOMIC EFFICIENCY OF USE OF LAND RESOURCES: THEORETICAL ASPECTS

Постановка проблеми. На сучасному етапі свого розвитку сільськогосподарські підприємства та аграрний сектор України в цілому, потребують вдосконалення економічно обґрунтованих теоретичних підходів щодо сутності основних понять результатів їхньої діяльності, а саме економічної ефективності. Дана категорія відображає відношення одержаних підприємством результатів своєї діяльності до понесених ним ресурсних витрат. Саме тому, правильне розуміння вище наведеної категорії всіма рівнями управління сільськогосподарського підприємства, дозволить досягнути високої прибутковості та конкурентоспроможності на сучасному ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання економічної ефективності є об'єктом дослідження багатьох вчених як вітчизняної, так і зарубіжної науки, таких як В. Г. Андрійчук, М. З. Бор, М. А. Голик, Г. Гольберг, С. І. Дем'яненко, С. А. Єрохін, Л. О. Каніщенко, О. Л. Корінцева, Л. Г. Мельник, С. В. Мочерний, О. Б. Наумов, Н. В. Савенко, О. О. Слюсаренко, О. В. Шнипка, С. І. Юрій та ін.

Низка авторів (1-6), обґрунтовуючи сутність економічної ефективності, розуміють її як відношення отриманого результату до понесених витрат: В. Г. Андрійчук [1], Н. В. Савенко [2], О. О. Слюсаренко [3, с. 60]. Тлумачення економічної ефективності як певної комбінації ресурсів висвітлено у праці О. В. Шнипка [4, с. 34]. Питання сутності економічної ефективності як відношення ціни та собівартості, висвітлюється у праці С. І. Дем'яненка [5]. Іншої думки дотримувався Г. Гольберг [6, с. 132], який розглядав сутність економічної ефективності за аналогією з ефективністю в природничих науках.

Проте, незважаючи на велику кількість наукових досліджень, тлумачення поняття “економічна ефективність”, немає повноцінної характеристики, зокрема для окремої сфери та виду господарської діяльності, що підтверджує актуальність і необхідність проведення додаткового дослідження у цьому напрямі.

Постановка завдання. Метою даної роботи є дослідити підходи щодо визначення сутності

поняття “економічна ефективність” та виявити її змістовне наповнення, з’ясувати, яке із понять найдоцільніше для використання в управлінні земельними ресурсами. Для досягнення поставленої мети вирішуватимуться такі основні завдання: розглянути сутність категорії “економічна ефективність”, встановити її зв’язок з іншими видами ефективності, сформулювати визначення поняття “економічна ефективність використання земельних ресурсів”.

Виклад основного матеріалу дослідження. Встановлено, що ефективність – інтегрована економічна категорія, яка відображає виробничі відносини щодо економії сукупних затрат уречевленої та живої праці на отримання кінцевого позитивного результату. Категорія “ефективність” на рівні підприємства характеризує зв’язок між величиною отриманого результату від його діяльності та кількістю інвестованих або витрачених у виробництві ресурсів. Підвищення ефективності можна досягти шляхом використання меншої кількості ресурсів для створення такого результату або за використання такої самої кількості ресурсів чи більшого випуску з відносно меншою кількістю ресурсів для створення більшого результату [7].

Економічна ефективність, з погляду керівників сільськогосподарських підприємств, являє собою найбільш важливу характеристику діяльності підприємства, якій необхідно приділяти велику увагу.

Для більш ґрунтовного дослідження основних теоретичних аспектів економічної ефективності використання земельних ресурсів перш за все доцільно розглянути сутнісний зміст категорії “економічна ефективність”.

Визначення сутності та змісту категорії “економічна ефективність” зумовлене тим, що трактування даного питання у сучасному розвитку ринкових відносин є ключовим аспектом організаційно-економічної діяльності сільськогосподарського підприємства.

Існує багато варіантів підходів щодо визначення сутності економічної ефективності. Це зумовлено насамперед тим, що розгляд даного питання відбувається для різних користувачів інформацією, для різних цілей та потреб, а також з різних точок зору. Досліджуючи праці вітчизняних та зарубіжних вчених, можна побачити, що не існує єдиного підходу та думки щодо сутності цієї складної категорії.

На думку В. Г. Андрійчука, економічна ефективність являє собою відношення між отримуваними результатами виробництва, тобто продукцією і матеріальними послугами, з одного боку, і витратами праці та засобів виробництва, з іншого боку [1, с. 12].

Ми погоджуємось із цією думкою, адже автор включає всі аспекти витрат, що були здійснені, а це дозволить більш якісно та точно визначати економічну ефективність.

Н. В. Савенко вважає, що економічна ефективність – це результат виробничої діяльності, що виражається у вигляді співвідношення між підсумками господарської діяльності та витратами ресурсів [2].

Наведене вище твердження доцільно використовувати для визначення економічної ефективності земельних ресурсів, адже воно дозволить визначити чи раціональним є використання даного земельного ресурсу тим чи іншим способом, при цьому враховуватимуться витрати, понесені підприємством для створення кінцевого продукту протягом цілого операційного періоду (догляд за землею, збагачення мінеральними ресурсами та добривом, оплата праці, знос основних засобів та ін.).

С. В. Мочерний, С. А. Єрохін, Л. О. Каніщенко трактують економічну ефективність як досягнення найбільших результатів за найменших витрат живої та уречевленої праці [8, с. 282]. Виходячи з цього тлумачення, економічна ефективність є результативністю діяльності підприємства, проте авторами вказується на витратність праці, при цьому упущено витратність ресурсів, які містяться у складі кінцевого продукту і є його основою.

О. В. Шнипко характеризує економічну ефективність як комбінацію ресурсів, що дає змогу досягти максимального випуску товарів з найменшими витратами. Такий висновок базується на тому, що суперництво між підприємствами за економічно вигідні умови виробництва та реалізації продукції з метою отримання максимального прибутку спонукає виробників до більш раціонального використання основних засобів [4, с. 34]. Відповідно, виходячи з цього тлумачення, економічна ефективність містить у собі розуміння фінансової грамотності щодо управління підприємством, адже автор враховує не тільки раціональне використання ресурсів, до чого схильється більшість авторів, а виділяє основні засоби, які становлять значну частину капіталу підприємства. Вважаємо, що розуміння ефективності через використання основних засобів є важливим, адже їх стан та продуктивність значно впливатимуть на якість кінцевих продуктів та прибуток підприємства.

Л. Г. Мельник, О. Л. Корінцева розглядають економічну ефективність через комплекс господарських заходів, зокрема: впровадження нової техніки; інвестиційний проект; укладання комерційної угоди; реалізація господарського рішення; втілення екологічних ініціатив; проведення соціальних заходів, спрямованих на підвищення добробуту людей, поліпшення інфраструктури, формування культурних цінностей тощо [9, с. 246]. Наведені вище автори у своїх трактуваннях використовують комплекс господарських процесів, який дозволить визначати економічну ефективність

з багатьох ракурсів: інвестиції, ноу-хау, екологія та добробут суспільства і навколишнього середовища, що є важливим для конкурентоспроможності підприємства на сучасному ринку.

С. І. Дем'яненко зазначає, що економічна ефективність – це співвідношення між ціною продукції, її собівартістю та якістю, яке в умовах ринку має певні закономірності: зростання якості продукції призводить як до збільшення виробничих витрат, так і до підвищення ціни [5].

На думку О. О. Слюсаренка – економічна ефективність виступає найважливішим показником результативності діяльності підприємства, який є зіставленням результатів цієї діяльності з витратами на її здійснення, а також визначається відношенням результатів до витрат [3, с. 60]. Згідно із наведеним твердженням, ефективність охарактеризована через поняття результативності, яка має цільову природу і входить до сфери оцінювання отриманих результатів від реалізації управлінських рішень чи діяльності за певний період часу. В той час ефективність застосовують, щоб охарактеризувати доцільність використання виробничих ресурсів для досягнення поставленої мети.

М. А. Голик виділяє поняття економічної ефективності для специфіки сільського господарства, яке полягає у виробництві максимальної кількості високоякісної продукції з одиниці сільськогосподарських угідь чи від однієї голови худоби за найменших витрат ресурсів з метою найповнішого задоволення потреб населення у продуктах харчування і промисловості, у сировині [10, с. 18].

Твердження М. А. Голика найбільше розкриває наше дослідження, адже автор наводить сутність поняття “економічна ефективність” для сільського господарства, враховуючи специфіку його діяльності, тому ми цілком погоджуємось із його думкою.

О. Б. Наумов вважає, що економічна ефективність полягає у зростанні виробництва матеріальних благ необхідної якості при зменшенні затрат живої і уречевленої праці в розрахунку на одиницю продукції, інакше кажучи, підвищення продуктивності суспільної праці [11, с. 40].

Більшість авторів розуміють категорію ефективності як відношення ефекту до витрат чи ресурсів, які були затрачені на його досягнення. Такий підхід називають витратним (або затратним). Суть “затратного” підходу полягає в тому, що економічна ефективність – це співвідношення результатів діяльності і затрат [12, с. 367].

Окремі економісти пояснюють сутність економічної ефективності за аналогією з ефективністю в природничих науках, тобто розглядали економічну ефективність як ефективність технічну. У зв'язку з цим Г. Гольберг підкреслював, що визначення технічної ефективності в більшості фізичних, хімічних і біохімічних процесів здійснюється через одновимірність і точність виміру величин, що характеризують витрати і результати. Процеси господарські докорінно відрізняються від процесів технологічних. Витрати і результати не можна розглядати як величини безумовно одновимірні, а завдання визначення ефективності тут набагато складніше [6, с. 132].

Суть тенденції ефективності полягає в необхідності постійного зростання результату як бази прогресу. Розвиток цього положення можна знайти в роботах економістів 70-х років. Наприклад, М. З. Бор пише, що ефективність якого-небудь процесу означає його результативність, що досягається на основі використання природних умов, доцільного та цілеспрямованого поєднання чинників, що створюють ефект, проте це не означає, що ефективність виробництва потрібно розуміти тільки як категорію вимірювального і кількісного порядку, через яку зіставляються витрати з результатами. Ефективність передусім є економічною категорією, одним з виражень виробничих стосунків у суспільстві і формується під впливом характеру цих стосунків. Тому можна зробити висновок про відсутність тотожності між технічною й економічною ефективністю, оскільки економічна ефективність має завжди соціальну суть, на відміну від технічної [13, с. 46].

Як бачимо із наведеної вище інформації, думки вчених розходяться щодо сутності поняття “економічна ефективність”.

В найбільш загальному вигляді економічна ефективність є кількісним співвідношенням двох величин – результатів господарської діяльності та виробничих витрат. Суть проблеми підвищення ефективності виробництва полягає в збільшенні економічних результатів на кожну одиницю витрат у процесі використання наявних ресурсів. Підвищення ефективності виробництва може досягатися як за рахунок економії поточних витрат (споживаних ресурсів), так і шляхом кращого використання діючого капіталу і нових вкладень у капітал (вживаних ресурсів). Таким чином, наявність різних концепцій щодо сутності ефективності зумовлена різними теоретичними позиціями з приводу її аналізу, виділенням якогось одного аспекту із вирішення загальної проблеми. Дедалі більше науковців вважають, що приріст прибутку відображає результат реалізації продукції та послуг, а у якості витрат, що зумовили цей приріст, доцільно застосовувати вартість використаних ресурсів, які визначають виробничий потенціал [13, с. 46]. Згідно із наведеним вище, на економічну ефективність підприємства впливають фінансовий стан, а також певні організаційні, управлінські, соціальні, технологічні та інші переваги.

Поняття “економічна ефективність” пов'язане з іншими видами ефективності, які доповнюють та розкривають аспекти фінансово-господарської діяльності підприємства, що не наводяться

безпосередньо у економічній, мається на увазі соціальну та екологічну ефективність.

Економічна ефективність означає виробництво певного (будь-якого) обсягу продукції з мінімальними витратами відповідних ресурсів. В американській літературі цей показник називається продуктивністю. Економічна ефективність – узагальнена економічна категорія, яка характеризується високою результативністю використання живої і уречевленої праці і показує кінцевий корисний результат від застосування всіх виробничих ресурсів й визначається порівнянням одержаних результатів і витрат виробничих ресурсів [14].

Соціальна ефективність полягає у збільшенні кількості нових робочих місць і рівня зайнятості людей, поліпшенні умов праці та побуту, стану довкілля, безпеки життя тощо. Соціальні наслідки виробництва можуть бути не лише позитивними, а й негативними (безробіття, посилення інфляції, погіршення екологічних показників) Соціальна ефективність є, по суті, похідною від економічної ефективності. Вона, за однакових інших умов, буде тим вищою, чим вищого рівня економічної ефективності досягнуто [14].

Екологічна ефективність відображає відповідність витрат й екологічних результатів інтересам суспільства, порівняння економічного ефекту і витрат на природоохоронні заходи [14].

Між наведеними вище видами ефективності існує певний взаємозв'язок, приклад якого наводимо на основі земельних ресурсів сільськогосподарського підприємства (рис. 1).

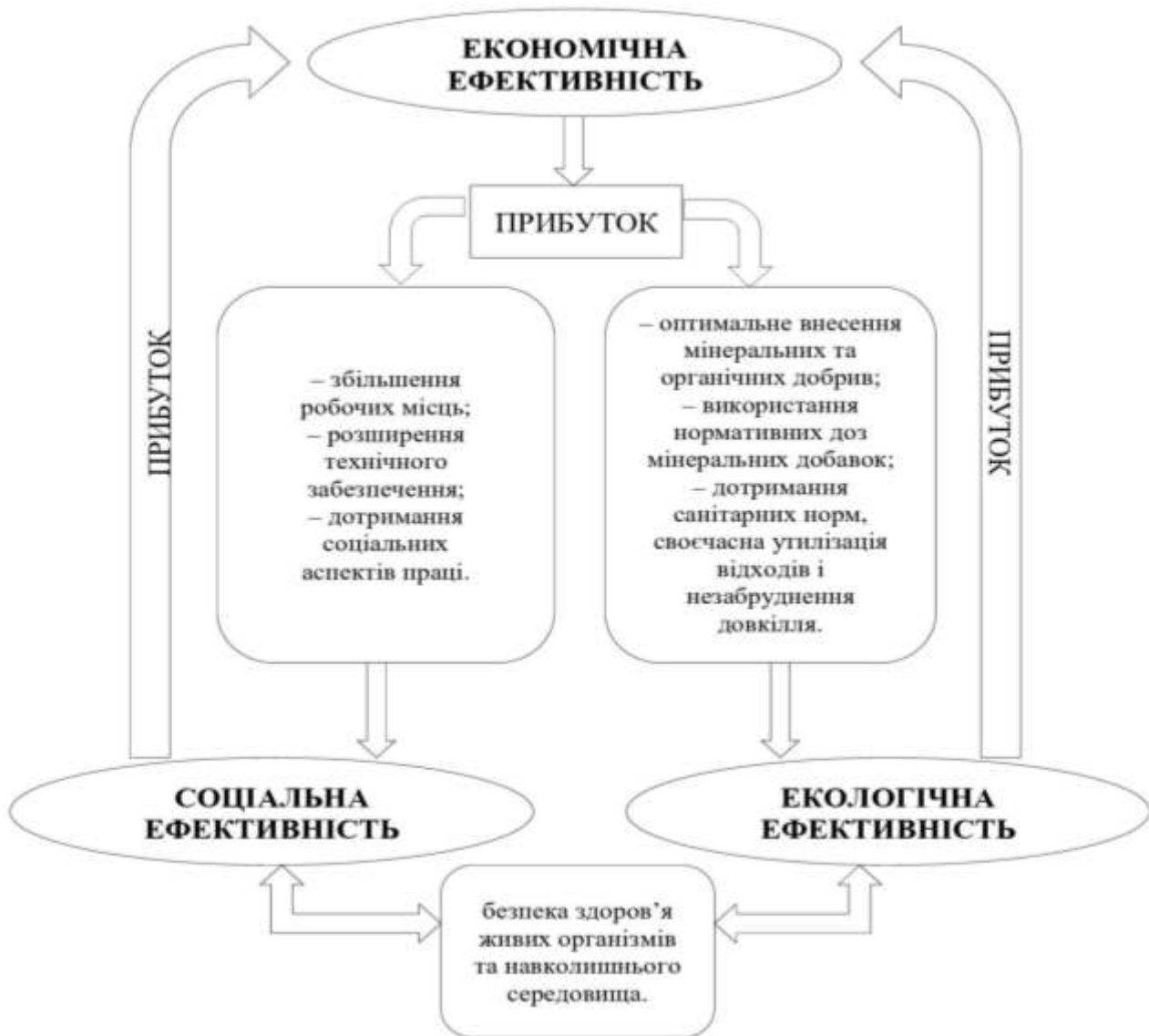

Рис. 1. Зв'язок між основними видами ефективності земельних ресурсів
Джерело: складено авторами на основі [14]

Економічна ефективність земельних ресурсів полягатиме у пошуку шляхів отримання максимального прибутку, який підприємство зможе використати для покращення соціальної та

екологічної ефективності, а не тільки для процесу діяльності сільськогосподарського підприємства.

Соціальна ефективність земельних ресурсів означатиме збільшення робочих місць на сільськогосподарських підприємствах, пов'язаних із процесами обробки земельних ресурсів, підвищення рівня зайнятості і безпеки життя людей, скорочення тривалості робочого тижня без зменшення заробітної плати, ліквідація важкої фізичної праці тощо.

Взаємозв'язок соціальної із економічною ефективністю полягатиме у тому, що при збільшенні робочих місць та при закупівлі більшої кількості або новішої техніки підприємство зможе виробляти більше продукції, в результаті чого, отримуватиме більший прибуток. Отриманий чистий прибуток може бути використаний на соціальні аспекти самої праці – заходи та засоби безпеки для працівників, а також винагороди та премії, що дозволить заохотити робочий персонал до покращення продуктивності праці.

Екологічна ефективність земельних ресурсів означатиме використання мінеральних добрив та підживлення землі, використання добавок, які не шкодитимуть навколишньому середовищу та самому продукту виробництва сільськогосподарського підприємства, а також застосування інших природоохоронних заходів.

Під взаємозв'язком екологічної та економічної ефективності розуміється розподіл отриманого прибутку на закупівлю та використання таких добрив та природоохоронних заходів для земельних ресурсів, які дозволять зберегти натуральність продукту виробництва та не шкодитимуть навколишньому середовищу. Підживлення земельних ресурсів та безпека навколишнього середовища забезпечить не тільки кількість, а й натуральність та якість кінцевого продукту сільськогосподарського підприємства, що дозволить мати більше споживачів, відповідно і більший попит на свій продукт, який призведе до отримання більшого прибутку.

Використання підприємством екологічно безпечних добрив, буде поширюватись і на працівників, адже впевненість у безпеці свого здоров'я дозволить людині працювати продуктивно та без відхилень, у чому і полягатиме взаємозв'язок екологічної та соціальної ефективності.

Як бачимо із наведеної вище інформації, тісний взаємозв'язок економічної, соціальної та екологічної ефективності дозволить підприємству досягнути найбільшої ефективності своєї діяльності.

Проаналізувавши твердження, наведені у працях вітчизняних та зарубіжних вчених, а також наведену вище інформацію, пропонуємо власне бачення щодо сутності поняття "економічна ефективність використання земельних ресурсів" – це максимальна вигода, яку може отримати сільськогосподарське підприємство у результаті своєї фінансово-господарської діяльності, з урахуванням можливих мінімальних витрат, утворених в результаті впливу зовнішніх (кліматичні та соціальні умови) та внутрішніх чинників (витрати ресурсів та праці) на її здійснення за аналізований період.

Висновки з проведеного дослідження. Проаналізувавши думки економістів щодо сутності економічної ефективності, виявлено, що вона є багатоваріантним і складним економічним поняттям, під яким вони розуміють: по-перше, відношення результату діяльності до понесених витрат; по-друге, певну комбінацію ресурсів і комплекс заходів; по-третє, збільшення продуктивності праці для досягнення певних цілей.

Обґрунтовано взаємозв'язок між основними видами ефективності земельних ресурсів, який дозволить підприємству досягнути найбільшої ефективності своєї діяльності. Зв'язок соціальної ефективності з іншими її видами полягає у збільшенні робочих місць, розширенні технічного забезпечення, дотриманні соціальних аспектів праці. Екологічна ефективність свій зв'язок з економічною та соціальною показує через оптимальне внесення мінеральних та органічних добрив, використання нормативних доз мінеральних добавок, дотримання санітарних норм та своєчасну утилізацію відходів. Зв'язок економічної ефективності з іншим її видами характеризується пошуком шляхів отримання максимального прибутку, який використовується для покращення соціальної та екологічної ефективності.

Література

1. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, практика, аналіз: монографія. Київ: КНЕУ, 2005. 292 с.
2. Савенко Н. В. Економічна сутність ефективності виробництва підприємства і аналіз підходів до її визначення. *Інноваційна економіка*. 2009. № 2. С. 153–162. URL: http://ie.at.ua/index/arkhiv_nomeriv (дата звернення: 29.10.2018).
3. Слюсаренко О. О., Огородніков Д. Д., Наконечний В. Л. Словник підприємця. Київ: РВ ПС України НАН України, 1999. 207 с.
4. Шнипко О. В. Нагромадження основного капіталу як фактор конкурентоспроможності економіки. *Економіка України*. 2005. № 7. С. 23–35.
5. Дем'яненко С. І. Менеджмент аграрних підприємств: навчальний посібник. Київ: КНЕУ, 2005. 317 с. URL: <https://buklib.net/books/21904/>. (дата звернення: 27.10.2018).
6. Левченко Ю. Г., Шекмар Н. А. Методичні підходи до визначення ефективності господарської

діяльності підприємства. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія "Економіка". 2011. № 32. С. 130-136.

7. Ковальчук І. В. Економіка підприємства: навч. посібник. Київ: Знання, 2008. 679 с. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/105-ekonomka-pdprimstva-kovalchuk-v.html>. (дата звернення: 27.10.2018).

8. Основи економічної теорії / С. В. Мочерний, С. А. Єрохін, Л. О. Каніщенко та ін. Київ: Академія, 2003. 471 с.

9. Мельник Л. Г., Корінцева О. Л. Економіка підприємства: навчальний посібник для вузів. Суми: Університетська книга, 2004. 416 с.

10. Голик М. А. Підвищення ефективності тваринництва. Київ: Урожай, 1981. 104 с.

11. Наумов О. Б. Визначення економічної ефективності виробництва за узагальнюючими показниками. *Економіка АПК*. 2000. № 5. С. 39-42.

12. Економічний аналіз: навчальний посібник / За ред. М. С. Ніконенка. Київ: 2003. 679 с.

13. Шляга О. В. Ефективність господарської діяльності: сутність та підходи. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. № 1. С. 43-48.

14. Степасюк Л. М., Суліма Н. М., Величко О. В. Економіка і фінанси підприємства: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за ред.: В. К. Збарського, В. І. Мацибори. Київ: ЦП "Компринт", 2013. 300 с. URL: https://pidruchniki.com/84327/ekonomika/ekonomika_i_finansi_pidpriyemstva (дата звернення: 28.10.2018).

References

1. Andriichuk, V.H. (2005), *Efektivnist diialnosti ahrarnykh pidpriemstv: teoriia, metodyka, praktyka, analiz* [Efficiency of activity of agrarian enterprises: theory, methodology, practice, analysis], monograph, KNEU, Kyiv, Ukraine.

2. Savenko, N.V. (2009), "The economic essence of the enterprise's production efficiency and the analysis of approaches to its definition", *Innovatsiina ekonomika*, no. 2, pp. 153–162, available at: http://ie.at.ua/index/arkhiv_nomeriv. (access date October 29, 2018).

3. Sliusarenko, O.O., Ohorodnikov, D.D. and Nakonechnyi, V.L. (1999), *Slovnnyk pidpriyemstva* [Entrepreneur's Dictionary], RV PS Ukrainy NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

4. Shnyupko, O.V. (2005), "Accumulation of fixed capital as a factor of competitiveness of the economy", *Ekonomika Ukrainy*, no. 7, pp. 23–35.

5. Demianenko, S.I. (2005), *Menedzhment ahrarnykh pidpriemstv* [Management of agrarian enterprises], tutorial, KNEU, Kyiv, Ukraine, available at: <https://buklib.net/books/21904/> (access date October 27, 2018).

6. Levchenko, Yu.H. and Shekmar, N.A. (2011), "Methodical approaches to the definition of the economic activity of the enterprise", *Naukovyi visnyk uzhhorodskoho universytetu*, Serii "Ekonomika", no. 32, pp. 130-136.

7. Kovalchuk I. V. (2008), *Ekonomika pidpriyemstva* [Economy of the enterprise], tutorial, Znannia, Kyiv, Ukraine, available at: <https://westudents.com.ua/knigi/105-ekonomka-pdprimstva-kovalchuk-v.html>. (access date October 27, 2018).

8. Mochernyi, S.V., Yerokhin, S.A., Kanishchenko, L.O. et al. (2003), *Osnovy ekonomichnoi teorii* [Foundations of economic theory], Akademiia, Kyiv, Ukraine.

9. Melnyk, L.H. and Korintseva, O.L. (2004), *Ekonomika pidpriyemstva* [Economy of the enterprise], textbook for university students, Universytetska knyha, Sumy, Ukraine.

10. Holyk, M.A. (1981), *Pidvyshchennia efektyvnosti tvarynnytstva* [Improving livestock efficiency], Urozhai, Kyiv, Ukraine.

11. Naumov, O.B. (2000), "Determination of economic efficiency of production by generalizing indicators", *Ekonomika APK*, no. 5, pp. 39-42.

12. Nikonenko, M.S. (Ed.). (2003), *Ekonomichniy analiz* [Economic analysis], tutorial, Kyiv, Ukraine.

13. Shliaha, O.V. (2016, "Efficiency of economic activity: essence and approaches", *Ekonomichniy visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii*, no. 1, pp. 43-48.

14. Stepasiuk, L.M., Sulima, N.M., Velychko, O.V. (2013), *Ekonomika i finansy pidpriyemstva* [Economy and finance of the enterprise], textbook for university students, TsP "Komprynt", Kyiv, Ukraine, available at: https://pidruchniki.com/84327/ekonomika/ekonomika_i_finansi_pidpriyemstva (access date October 28, 2018).

Стаття надійшла до редакції 08.11.2018 р.

УДК 338.24.021.8

JEL Classification: A 110, Q 200

Печенюк А.В.,
*канд. екон. наук, доцент, директор навчально-наукового
Інституту підвищення кваліфікації та перепідготовки,
Подільський державний аграрно-технічний університет*
Печенюк А.П.,
*канд. екон. наук, докторант,
Подільський державний аграрно-технічний університет*

ЕКОЛОГІЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Pecheniuk A.V.,
*cand. sc. (econ), assoc. prof., director of the Institute of
advanced training and professional development,
State Agrarian and Engineering University in Podilya*
Pecheniuk A.P.,
*cand. sc. (econ), doctoral candidate
State Agrarian and Engineering University in Podilya*

ECOLOGICAL MODERNIZATION OF ECONOMY AS A NECESSARY CONDITION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF SOCIETY

Постановка проблеми. Останніми десятиріччями людство особливу увагу приділяє пошуку шляхів досягнення стійкого розвитку, узгодження якості життя з можливостями навколишнього середовища.

Неналежне розуміння природи, ігнорування потреб раціонального природокористування, пріоритет економічних інтересів перед екологічними призвели до виникнення реальної загрози існуванню людства. Розвиток людської цивілізації супроводжується локальними та глобальними екологічними кризами антропогенного походження.

Зусилля, які докладаються сьогодні з метою забезпечення прогресу людства, задоволення людських потреб і реалізації людських устремлінь, очевидно, є нереальними у довгостроковій перспективі, оскільки базуються на надмірній експлуатації ресурсів довкілля.

Динаміка глобальних процесів свідчить, що перед Україною гостро стоїть проблема пошуку адекватних відповідей на нові виклики на основі екологічної модернізації економіки, пов'язаної з переходом від експортно-сировинної до інноваційної моделі розвитку. Така модернізація повинна стати загальнонаціональною стратегією, вона має передбачати удосконалення економічних, політичних і соціальних механізмів суспільного розвитку, засвоєння передових для певного історичного періоду індустріальних та інформаційних технологій, економічних форм, супутніх їм соціальних і політичних інститутів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оцінці негативних наслідків антропогенного впливу присвячені дослідження В. Доскіч [3], передумови природоохоронної стагнації в Україні висвітлено у працях К. Демченко [2], необхідність розвитку екологічно чистих технологій та переходу до нової філософії виробництва обґрунтовуються І. Гусевою [1], складність та неоднозначність процесу екологізації виробництва досліджувалися В. Семиноженком, П. Канилом, В. Остапчуком, О. Ровенським [9], історичні аспекти екологічної трансформації розкрито в працях К. Маці [5], сучасні тенденції екологізації виробництва проаналізовано В. Ісправніковим [4], необхідність досягнення відповідності вітчизняного виробництва світовим екологічним стандартам обґрунтовано М. Мащенко [6], принципи побудови та реалізації ефективної національної програми екологізації виробництва узагальнено О. Шкарупою [11]. Ці та інші дослідження свідчать про усвідомлення вітчизняними дослідниками проблем екологізації виробництва в Україні, необхідність пошуку оптимальних шляхів екологічної модернізації виробництва в державі.

Постановка завдання. Метою дослідження стали дослідження передумов екологізації виробництва в Україні та обґрунтування механізму реалізації ефективної екологічної модернізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно даних Всесвітньої організації охорони здоров'я, екологічні проблеми є однією з найголовніших причин високого рівня смертності у світі. Зокрема, майже чверть населення планети помирає саме через погані екологічні умови: екологічні ризики провокують понад сотню найнебезпечніших хвороб, і щороку саме вони вбивають 12,6 млн. людей, а це – 23% усіх смертей, які трапляються у світі [3].

Дослідження, проведені під егідою ООН, показали, що за останнє сторіччя в 60 країнах світу кількість психічних захворювань зросла у 6 разів, зафіксовані випадки алкоголізму почастишали у 40 разів, захворювання на олігофренію – у 29 разів [5, с. 94].

Вражаючими є наслідки неналежної природоохоронної діяльності в Україні. Експерти стверджують, що з роками стан речей лише погіршується. Наша країна посідає друге місце в Європі за темпами поширення онкологічних захворювань, які призводять до щорічної смерті понад 90 тисяч осіб, з яких 35% – люди працездатного віку. Причому за останнє десятиріччя кількість хворих зросла на 25%, в той час, коли загальна чисельність населення зменшилася на кілька мільйонів [3].

Основними передумовами природоохоронної стагнації в Україні є домінування суто бізнесових інтересів над соціальними та екологічними, високий рівень ресурсоемності виробництва. Дослідження показують, що показник енергоемності в країні в середньому складає 0,45 тонн у.п. на 1000 доларів США валового внутрішнього продукту, для Німеччини цей показник складає 0,1, для Польщі – 0,2, Російської Федерації – 0,44 [2, с. 134].

Можна стверджувати, що епоха некерованого саморозвитку людства та системи «людина – природа» добігає кінця: або людство розпочне жити в параметрах існуючої біосфери, збереже її, або загине разом з нею [9, с. 241].

Хоча в світі останнім часом зростає увага до екологічних властивостей товарів і послуг, зростає попит на екологічно чисті технології та продукцію, потрібен глобальний перехід від моделі споживання «тут і зараз» до моделі більш стійкого співіснування та розвитку [1].

На жаль, в умовах України для ефективної екологічної модернізації виробництва характерним залишається ряд серйозних перешкод:

- віддаленість екологічних проблем від основних задач виробничого менеджменту;
- вузький спектр поглядів на процес впровадження природоохоронного обладнання та технологій;
- ігнорування фактів позитивного впливу об'єктів виробництва на довкілля;
- пасивний підхід до формування екологічного іміджу об'єктів виробництва;
- невідповідність програм навчання спеціалістів в галузі екологічного менеджменту.

Вітчизняна екологічна політика та екологічні програми у переважній більшості випадків зводяться до формальних заяв на кшталт «усіяко сприяти впровадженню екологічно безпечного обладнання» тощо. Для розвинутих країн такий підхід є неприйнятним: природоохоронні цілі, які задекларовані фірмами, корпораціями, є чіткими, конкретними, зрозумілими, актуальними для громадян, в успішності їх реалізації зацікавлені відповідні групи стейкхолдерів.

Переважна більшість дослідників-екологів переконана в необхідності істотних змін у всіх сферах суспільного розвитку відповідно до сучасних екологічних вимог і норм. Головна мета такої трансформації – уникнення прямої залежності екологічної деградації від економічного зростання, а головними складовими такої модернізації суспільного розвитку мають стати попередження (комплекс превентивних заходів) та інновації [5, с. 94].

У розвинених країнах світу відбуваються процеси переосмислення та реконструкції виробництва, які передбачають зміну усіх структур бізнесу і втілює нові форми його екологізації, спостерігається тенденція до мінімізації обсягів використовуваних ресурсів шляхом трансформації матеріальних, фінансових та інформаційних потоків. При цьому зростає еколого-економічна ефективність процесів виробництва, розподілу, обміну та споживання природно-ресурсного потенціалу [1].

Останніми роками зазнала змін концепція ведення «зеленого» бізнесу загалом. Зокрема, в економічно розвинених країнах світу спостерігається тенденція зміщення акцентів екодіяльності від боротьби з негативними наслідками до впровадження екологічно чистих технологій, що свідчить про підвищення соціально-екологічної відповідальності бізнесу. У країнах «Великої сімки» майже чверть ВВП складає частка екологічно орієнтованого підприємництва. У США щорічний обсяг ринку екобізнесу становить до 40 млрд. дол. США, у Японії – до 30, Німеччині – 20, Франції – 10 млрд дол. [7, с. 173].

Практична реалізація одного з головних завдань сучасності, – екологізації виробництва, є досить складною, адже вона передбачає принципову трансформацію світового розвитку, зміну стратегії використання та розподілу ресурсів, глибокі перетворення в економіці та міждержавних відносинах [9, с. 326].

Теорія екологічної модернізації зародилася як розділ екосоціології (інвайроментальної соціології) у 70-ті роки ХХ ст. Основоположником теорії вважають активіста німецького екологічного

руху Йозефа Хубера, який чимало зусиль приклав для публічного обґрунтування необхідності пошуку оптимального шляху розвитку індустріального суспільства з урахуванням екологічних викликів і ризиків.

У 80-ті роки XX ст. теорія екологічної модернізації розвивалася через зусилля екосоціологів – Мартіна Джоніка (Німеччина) та Еннмарі Мол (Нідерланди). Прихильники концепції були переконані у можливості вирішення екологічних проблем через «суперіндустріалізацію», під якою розуміли розвиток і впровадження новітніх, більш досконалих технологій виробництва. Саме в Німеччині та Нідерландах вперше державна екологічна політика була побудована на основі концепції екологічної модернізації [5, с. 94].

Активізація процесів екологізації економіки останніми десятиріччями стала причиною формування нових фундаментальних тенденцій:

1. Перетворення екології на предмет дискусій та обговорень глобального масштабу.
2. Якісна трансформація технологічної бази економіки: екологічні технології стають головною ланкою науково-технічного прогресу.
3. Нові критерії соціально-економічного розвитку: від валових показників до характеристик якості довкілля.
4. Радикальна перебудова інституційної системи економіки з урахуванням вирішального значення екологічних ризиків і викликів.
5. Політичні та соціально-економічні наслідки екологічної модернізації [4, с. 55–56].

Як свідчать закордонний досвід і практика ведення бізнесу в Україні, ефективна екомодернізація можлива за умови високого рівня мотивації екологічно орієнтованої інноваційної діяльності підприємств різних галузей економіки і суспільства в цілому [7, с. 172].

У 1996 р. Міжнародна організація зі стандартизації опублікувала групу стандартів ISO 14000, призначену для надання інструкцій компаніям (підприємствам) з питань відповідальності за довкілля. Зокрема, стандарт ISO 14001 встановлює певні критерії для екологічної системи управління, які мають допомогти компанії в розробці власної ефективної екологічної політики, тобто передбачає стратегічний підхід у вирішенні проблем екології та пошуку інноваційних рішень для захисту природного середовища. Стандартизація ISO 14001 є добровільною, як і інші стандарти групи ISO.

В українське законодавство інтегровано стандарт ISO 14001:2015: 21 грудня 2015 р. був прийнятий стандарт ДСТУ ISO 14001:2015 «Системи екологічного управління. Вимоги та настанови щодо застосовування», який вступив в дію з 01 липня 2016 р. [6, с. 50].

Хоча сертифікація ISO 14001:2015 є добровільною, проте українське законодавство передбачає для деяких об'єктів обов'язкове її проведення, а саме у випадках:

- продукція вважається шкідливою для природного середовища, зокрема речовини, що можуть руйнувати озоновий шар;
- технології можуть бути екологічно шкідливими під час їх застосування в дослідних та лабораторних центрах;
- транскордонне перевезення відходів;
- торгівля деякими представниками флори та фауни, що знаходяться під загрозою зникнення та тими, що знаходяться під захистом Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори [10].

На найближчу перспективу стосовно екологічної модернізації (розвитку екологічно-безпечних технологій) в Україні найбільш пріоритетними мають стати сфери охорони водних ресурсів (до 60% загальних інвестицій), атмосфери (приблизно 16%), охорони надр і раціонального використання земель та збереження заповідного фонду (10–12%) [8, с. 56].

Фірми самі можуть бути прихильниками та ініціаторами переведення бізнесу у «зелені рамки» у межах власних можливостей та компетенцій, проте завдання екологічної модернізації неможливо вирішити силами окремого підприємства (групи підприємств), – потребує розробки та реалізації ефективна національна програма екологізації з використанням усіх можливих важелів державного впливу. При цьому головним завданням держави має стати не директивне регулювання, а створення відповідного бізнесового середовища, яке б сприяло впровадженню екологічних інновацій у виробництво [11, с. 240].

Не зважаючи на необхідність залучення значних обсягів ресурсів, ефективна екологічна модернізація в перспективі дозволяє підприємству отримати ряд конкурентних переваг: покращення іміджу та підвищення довіри з боку споживачів і акціонерів; зростання інвестиційної привабливості; покращення умов праці співробітників і підвищення мотивації до впровадження інновацій; більш раціональне використання ресурсів і зменшення витрат на виробництво, реалізацію продукції (послуг), переробку та утилізацію відходів; зниження рівня екологічних ризиків; мінімізація обсягів екологічних штрафів тощо [7, с. 174].

Одними з основних факторів, які сприяють екологічній модернізації економіки, є державне регулювання, діяльність громадських організацій (і їх спонукання до сертифікації виробників за міжнародними екологічними стандартами) та ініціатива власників бізнесу (інвесторів).

Безумовно, державне регулювання є найбільш дієвим важелем інституційно-політичного сценарію екологічної модернізації. Регламентація обмежень на забруднення довкілля та екологічно шкідливі технології примушують підприємства будувати очисні споруди, удосконалювати технологічні процеси тощо.

Громадські організації та сертифікація є важливими чинниками культурно-дискурсивного сценарію та сценарію зовнішнього впливу на екологічну модернізацію. Слід зазначити, що роль недержавних природоохоронних організацій в Україні з кожним роком зростає.

Роль власників (інвесторів), як фактор впливу на екологічну модернізацію, реалізується через економічний, зовнішнього впливу та культурно-дискурсивний сценарії. Власник (інвестор), прагнучи отримати економічні вигоди, проводить технічне переозброєння виробництва, яке передбачає, як правило, автоматичну екологічну модернізацію. Практика свідчить, що активніше процеси екологізації виробництва відбуваються на підприємствах, власники (інвестори), яких працюють на міжнародному ринку. У таких випадках світові природоохоронні стандарти мають, як правило, вирішальний вплив, і екологічна модернізація відбувається за сценарієм зовнішнього впливу. Через впровадження сучасного менеджменту, нової корпоративної етики, соціальної та екологічної культури, реалізується культурно-дискурсивний сценарій. Досвід міжнародної бізнесової діяльності свідчить, що крупні міжнародні компанії, як правило, вимагають від своїх потенційних постачальників проходження сертифікації не лише виробничої, але і усього ланцюгу постачання, і не купують продукцію у тих, хто не пройшов екологічну сертифікацію.

Таким чином, економічний механізм екологічної модернізації разом з адміністративними методами має передбачати комплекс різноманітних стимулюючих заходів екологізації виробництва.

Кризові явища в українській економіці, на жаль, призвели до того, що для переважної більшості органів державної та місцевої влади екологічний фактор не є пріоритетним, – вони прагнуть досягти у першу чергу лише економічних і соціальних цілей (збільшення обсягів бюджетного наповнення, зниження рівня безробіття тощо).

На практиці екологічна модернізація виробництва передбачає:

- розробку та впровадження технологій екологічно безпечного та чистого виробництва;
- впровадження та інтеграцію систем екологічного менеджменту та менеджменту якості (охорони праці та безпеки життєдіяльності, соціальної відповідальності тощо);
- екологічний аудит відповідності систем менеджменту вимогам міжнародних природоохоронних стандартів з наступним проведенням сертифікації;
- усвідомлене формування позитивного соціального та екологічного іміджу.

Україна ще має пройти складний шлях екологічної модернізації, яка передбачає істотну трансформацію сформованого десятиріччями соціального укладу, здійснити перехід на нову модель розвитку, створити ефективну диверсифіковану економіку.

Висновки з проведеного дослідження. Екологічна модернізація українського бізнесу передбачає активізацію інвестицій у високотехнологічні галузі. Окрім того, необхідне формування нової ідеології управління природоохоронною діяльністю в Україні, яка би дозволила: побудувати гнучку та ефективну систему втручання держави в механізми формування екологічної політики на різних рівнях управління; підвищити конкурентоспроможність вітчизняних виробників на світових і регіональних ринках; суттєво збільшити частку фірм, основною діяльністю яких є екологічне підприємництво і екобізнес; істотно покращити умови для залучення екоінвестицій; досягти високого рівня екологічної свідомості громадян.

Ефективно побудована екологічна модернізація виробництва в Україні дозволить гармонізувати комплекс взаємовідносин у соціально-екологічній системі держави, забезпечить стійкий, збалансований розвиток, що сприятиме мінімізації глобальних екологічних викликів, розвитку збалансованої екосистеми «людина – бізнес – природа», при якій кожне управлінське рішення прийматиметься з урахуванням інтересів прийдешніх поколінь.

Література

1. Гусева И. Экологический реинжиниринг бизнес-процессов в системе достижения устойчивого развития. URL: <http://oaji.net/articles/2015/1928-1431087853.pdf> (дата звернення: 12.09.2018).
2. Демченко К.В. Сутність та необхідність екологічної модернізації виробництва в Україні. *Економічний аналіз*. 2018. Том 28. № 2. С. 133–144.
3. Доскіч В. Вбивча природа: як забруднення навколишнього середовища впливає на здоров'я. URL: <https://www.unian.ua/ecology/1304769-vbivcha-priroda-yak-zabrudnennya-navkolishnogo-seredovischa-vplivae-na-zdorovya.html> (дата звернення: 15.10.2018).

4. Исправников В. О. Экологическая модернизация экономики и развитие предпринимательства. *Вестник СиБАДИ*. 2011. Вып. 4(22). С. 54–57. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ekologicheskaya-modernizatsiya-ekonomiki-i-razvitie-predprinimatelstva> (дата звернення: 10.10.2018).
5. Маца К. А., Карпенко Н. Н. Экологическая модернизация: сущность, основные направления. *Вісник економічної науки України*. 2015. № 1. С. 93–97.
6. Мащенко М. А. Роль підприємства в екологічній модернізації національної економічної системи. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. № 63. С. 46–53.
7. Печенюк А. В. Перспективи розвитку екологічного підприємництва в Україні. *Інноваційна економіка*. 2013. № 3. С. 172–175.
8. Печенюк А. В. Тенденції розвитку ринку екологічних інновацій. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Економічні науки. 2013. Вип. 8. С. 55–57.
9. Семиноженко В. П., Канило П. М., Остапчук В. М., Ровенський О. І. Енергія. Екологія. Майбутнє. Харків: Прапор, 2003. 464 с.
10. Системи екологічного менеджменту ISO 14001. URL: <https://www.mcl.kiev.ua/ukr/cistemi-ekologichnogo-menedzhmentu-iso-14001/> (дата звернення: 24.09.2018).
11. Шкарупа О. В. Екологічна модернізація соціально-економічного розвитку регіону у світлі суспільних трансформацій: теоретико-методологічні засади. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2015. № 3. С. 235–249.

References

1. Guseva, I. (2014), "Ecological reengineering of business processes in the system of achieving sustainable development", available at: <http://oaji.net/articles/2015/1928-1431087853.pdf> (access date September 12, 2018).
2. Demchenko, K.V. (2018), "The essence and necessity of ecological modernization of production in Ukraine", *Ekonomichnyi analiz*, no. 2, pp. 133–144.
3. Doskich, V. (2016), "Murdering nature: How environmental pollution affects health", available at: <https://www.unian.ua/ecology/1304769-vbivcha-priroda-yak-zabrudnennya-navkolishnogo-seredovischa-vpliva-na-zdorovya.html> (access date October 15, 2018).
4. Ispravnikov, V.O. (2011), "Environmental modernization of the economy and the development of entrepreneurship", available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/ekologicheskaya-modernizatsiya-ekonomiki-i-razvitie-predprinimatelstva> (access date October 10, 2018).
5. Matsa, K.A. and Karpenko, N.N. (2015), "Environmental modernization: essence, main directions", *Visnyk ekonomichnoyi nauky Ukrainy*, no. 1, pp. 93–97.
6. Mashhenko, M.A. (2018), "The role of the company in the environmental modernization of the national economic system", *Visnyk ekonomiky, transportu i promyslovosti*, no. 63, pp. 46–53.
7. Pecheniuk, A.V. (2013), "Prospects for the development of environmental business in Ukraine", *Innovacijna ekonomika*, no. 3, pp. 172–175.
8. Pecheniuk, A.V. (2013), "Trends in the development of the market for environmental innovations", *Visnyk Kamyanecz-Podilskogo nacionalnogo universytetu imeni Ivana Ogiyenka. Ekonomichni nauky*, no. 8, pp. 55–57.
9. Semynozhenko, V.P., Kanylo, P.M., Ostapchuk, V.M., Rovenskyj, O.I. (2003), *Enerhiia. Ekolohiia. Maibutnie* [Energy. Ecology. Future], Prapor, Kharkiv, Ukraine, 464 p.
10. "Ecological Management Systems ISO 14001", available at: <https://www.mcl.kiev.ua/ukr/cistemi-ekologichnogo-menedzhmentu-iso-14001/> (access date September 24, 2018).
11. Shkarupa, O.V. (2015), "Ecological modernization of socio-economic development of the region in the light of social transformations: theoretical and methodological principles", *Marketing i menedzhment innovatsii*, no 3, pp. 235–249.

Стаття надійшла до редакції 24.10.2018 р.

Рецензент: д.е.н., доцент, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування Подільського ДАТУ В.К. Рудик

УДК 332.02; 332.3; 631.95
JEL Classification: Q18, Q15

Сидорук Б.О.,
канд. екон. наук, с.н.с., докторант,
ННЦ «Інститут аграрної економіки»

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗБАЛАНСОВАНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Sydoruk B.O.,
cand. sc. (econ), senior research fellow, doctoral candidate,
NSC "Institute of Agrarian Economics"

PECULIARITIES OF FORMATION OF THE STATE POLICY OF BALANCED AGRICULTURAL LAND USE

Постановка проблеми. Важливим елементом для забезпечення збалансованого використання сільськогосподарських земель є дієвість державної політики у сфері регулювання сільськогосподарського землекористування.

Сьогодні державна політика в галузі збалансованого використання земельно-ресурсного потенціалу в Україні знаходиться на стадії формування, що зумовлює її певну невідповідність європейським та світовим критеріям і вимогам, які стосуються визначення належного рівня еколого-економічної ефективності землекористування.

Тому, існує необхідність розробки нових підходів до формування та реалізації державної політики в галузі збалансованого землекористування в напрямку забезпечення належного рівня еколого-економічної ефективності використання земельних угідь на засадах сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Стратегічним завданням державної політики у сфері аграрного землекористування, як зазначає Кириленко І.Г., є забезпечення раціонального використання та охорони продуктивних земель, збереження, відтворення та примноження їх родючості [8]. Відповідно, стратегічними пріоритетами земельної політики в Україні мають стати: забезпечення вискоєфективного використання сільськогосподарських угідь, всебічна охорона та розширене відтворення родючості ґрунтів, вирішення продовольчої проблеми в країні [4, с. 16].

Головна мета управління земельними ресурсами країни на загальнодержавному рівні, згідно досліджень Л.Я. Новаковського та М.І. Шквири, полягає у забезпеченні функціонування такої системи земельних відносин і землекористування в регіонах, що дасть змогу створити умови для збереження та відновлення властивостей земельних ресурсів і досягнення максимальної еколого-економічної ефективності землекористування [12].

Велике значення для забезпечення збалансованого сільськогосподарського землекористування має екологізація виробничої діяльності. Тому, Н. М. Андреева та В.А. Козловцева [3] визначають напрямки розвитку економічної політики держави внаслідок екологізації господарської діяльності в АПК.

Значний внесок у дослідження питань збалансованого використання земельних ресурсів зробили також такі вчені, як: Д.І. Бабміндра, Б.М. Данилишин, Д.С. Добряк, В.В. Горлачук, А.Г. Мартин, В. Спенсер, А.М. Третяк та ін.

Різні аспекти ефективного, раціонального й екологічнобезпечного використання, охорони та відтворення земельних і ґрунтових ресурсів досліджували такі відомі вчені, як: В.М. Будзак, С.І. Дорогунцов, М.І. Лавейкін, М.Й. Малік, Л.Ю. Мельник, Л.Я. Новаковський, Б.Й. Пасхавер, А.Я. Сохнич, М.Г. Ступень, А.Г. Тихонов, В.М. Трегобчук, В.С. Уланчук, М.А. Хвесик, О.М. Царенко, О.М. Шпичак тощо.

Проблематику розроблення та прийняття управлінських рішень в галузі здійснення аграрної політики опрацьовано у наукових працях таких вчених: П.П. Борщевського, П.І. Гайдуцького, В.Я. Меселя-Веселяка, П.Т. Саблука, В.В. Юрчишина тощо. Формування ефективної системи державного регулювання аграрного сектора досліджується у роботах: В.Д. Бакуменка, М.А. Латиніна, Т.М. Лозинської, Н.Р. Нижник, І.В. Розпутенка та ін.

Аналіз літературних джерел виявив, що значна частина існуючих досліджень щодо особливостей формування аграрної політики зосереджені переважно на проблемах удосконалення законодавчої бази у сфері регулювання земельних відносин та вдосконалення структури органів

державної влади з питань управління земельними ресурсами на державному та регіональному рівнях. Питання ж особливостей державної політики збалансованого використання та охорони земель на регіональному та локальному рівнях залишаються значною мірою невирішеними, що потребує більш детальних наукових досліджень та обґрунтувань. Саме таке розуміння проблеми обумовило вибір теми та визначення мети дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування основних складових державної політики збалансованого використання сільськогосподарських земельних угідь.

Для досягнення поставленої мети було визначено такі основні завдання:

- визначити основні складові державної політики збалансованого використання сільськогосподарських земельних угідь;
- обґрунтувати етапи формування загальнодержавної та регіональної політики збалансованого сільськогосподарського землекористування;
- сформувати напрямки узгодження інтересів у сфері сільськогосподарського землекористування на локальному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нами запропоновано державну політику збалансованого використання сільськогосподарських земельних угідь визначати як діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері використання й охорони земельних ресурсів, направлену на збереження і покращення якісних характеристик земельних угідь, створення екологічно безпечних умов для господарської діяльності та проживання громадян.

Державна політика в еколого-економічному забезпеченні збалансованого використання сільськогосподарських земельних угідь має передбачати:

- розробку і реалізацію законодавчих і нормативних актів, державних і регіональних програм та планів щодо збалансованого використання та охорони земель;
- забезпечення дотримання вимог законодавства і нормативно-методичних документів;
- ведення землеустрою, моніторингу земель сільськогосподарського призначення та державного земельного кадастру;
- забезпечення дієвості механізму економічного стимулювання охорони і збалансованого використання земельних ресурсів, заохочення ведення екологічного сільськогосподарського виробництва;
- контроль якісного стану сільськогосподарських земель, притягнення до відповідальності винних у порушеннях земельного законодавства;
- розвиток системи державного ліцензування, сертифікації та страхування в сфері землекористування.

Дані складові мають бути направлені на забезпечення збалансованого сільськогосподарського землекористування на регіональному і місцевому рівні, що сприятиме покращенню еколого-економічної ефективності використання земель сільськогосподарського призначення.

Збалансований розвиток вітчизняного аграрного землекористування вимагає формування і використання комплексу регуляторних механізмів та їх підтримки з боку держави. Результатом функціонування дієвої системи державного регулювання використання земель сільськогосподарського призначення мають бути нові ринкові відносини, які направлені на забезпечення ефективної взаємодії окремих аграрних формувань з органами державної влади, наслідком якої є їх розвиток і нормативно-технічне регулювання процесів, пов'язаних із аграрним виробництвом для забезпечення його відповідності встановленим нормативам за окремими показниками, зокрема екологічними. Результатом реалізації зазначених процесів взаємодії є перехід на засади екологічного розвитку й одночасного забезпечення високих соціальних запитів населення [15].

Важливим аспектом для реалізації збалансованого використання земельних угідь в сільськогосподарській діяльності є формування мотиваційних цілей окремих аграрних формувань, підтримання на економічно доцільному рівні їх виробництв і сприяння частковій реалізації аграрного продукту, виробленого із застосування екобезпечних технологій. Наслідком такої підтримки буде отримання суспільно корисного ефекту та одночасно економічного результату від реалізації аграрної продукції належного рівня якості й безпечності.

Формування політики у сфері державного регулювання та стимулювання збалансованого сільськогосподарського землекористування має бути спрямоване на розвиток як традиційного (інтенсивного) землекористування, так і екологічного (екстенсивного) використання земель сільськогосподарського призначення.

На сучасному етапі розвитку країни при формуванні державної політики у сфері збалансованого використання земельних ресурсів важливим є врахування особливостей регіонів з метою збалансування соціально-економічних та екологічних пріоритетів їх розвитку, запобігання погіршенню якості земельних угідь з огляду на особливості використання земельного потенціалу окремих територій.

Збалансування землекористування на регіональному рівні потребує формування й реалізації державної регіональної земельної політики. Формування регіональної земельної політики має відбуватися шляхом забезпечення ефективності децентралізованої моделі організації влади.

Організація системи землекористування повинна базуватися на забезпеченні взаємодії між різними рівнями управління, що зумовлює формування різних елементів земельної політики та визначає її структуру. На склад даних елементів впливає рівень життя населення, демографічна ситуація, ефективність комплексного соціально-економічного розвитку, а також екологічний стан навколишнього природного середовища, і зокрема земельних ресурсів [5, с. 224].

За результатами реалізації регіональної земельної політики можна досягнути наступних цілей [13, с. 22]:

1. Дослідження й оцінка внутрішнього земельного потенціалу кожного регіону;
2. Розроблення та реалізація комплексних правових, організаційних, економічних та інших механізмів його збалансованого використання.
3. Забезпечення розвитку земельних відносин з урахуванням впливу місцевих природно-географічних, кліматичних та інших факторів.
4. Створення умов для розвитку конкуренції на ринку сільськогосподарської продукції, забезпечення диверсифікації сільськогосподарської діяльності та зменшення інвестиційних ризиків для аграрних формувань.
5. Удосконалення методичної бази оцінки земельних ресурсів сільськогосподарського призначення.
6. Розвиток системи моніторингу земель, поліпшення організації контролю за раціональним використанням та охороною земельних угідь.
7. Підвищення ефективності регіональної системи управління земельними ресурсами шляхом функціонального її посилення та структурної перебудови.

Державна політика у сфері регулювання земельних відносин на державному та регіональному рівнях має передбачати здійснення комплексу науково обґрунтованих заходів із землеустрою з метою організації збалансованого використання та охорони земельних ресурсів, планування й розподілу земельного фонду. Землеустрій має стати основою для здійснення державної земельної політики [7] (рис. 1).

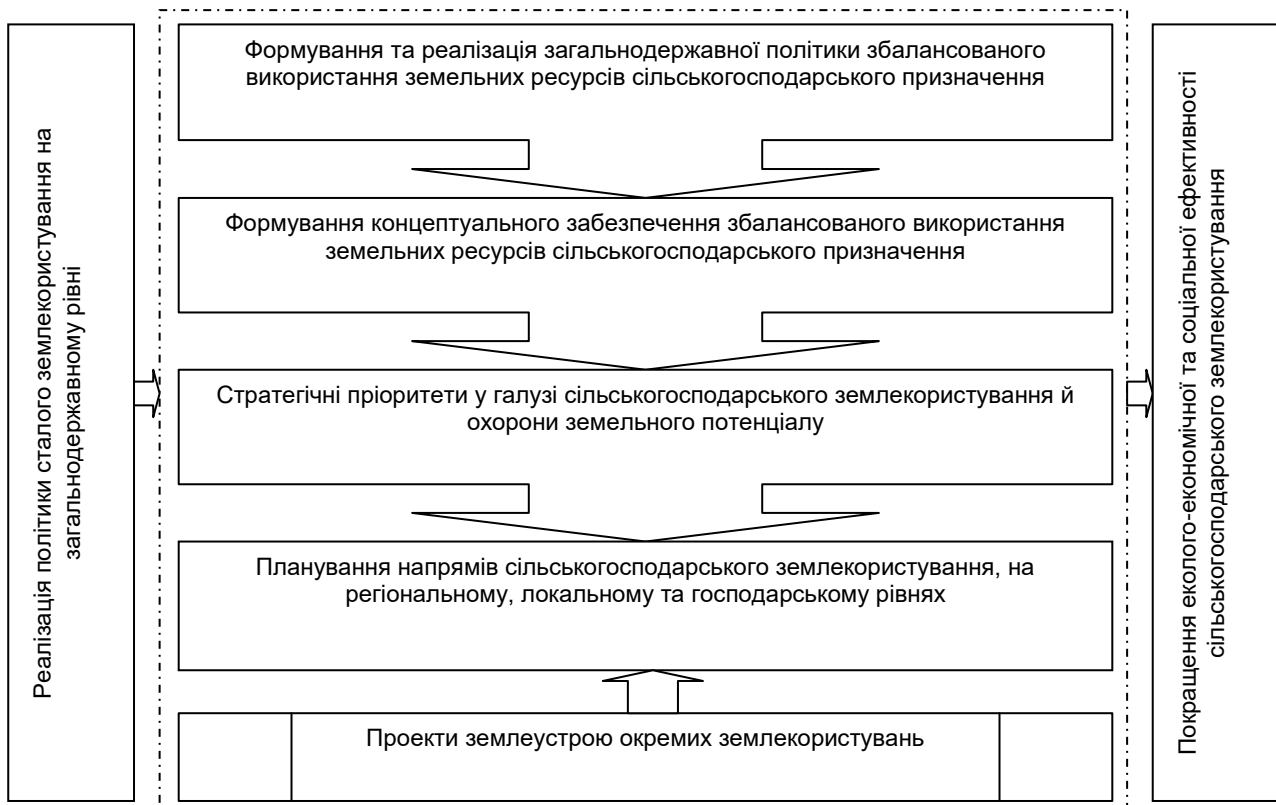

Рис. 1.Схема формування загальнодержавної та регіональної політики збалансованого сільськогосподарського землекористування*

Джерело: розроблено автором.

Розглянемо окремі складові на шляху формування загальнодержавної політики збалансованого сільськогосподарського землекористування.

Концептуальне забезпечення збалансованого використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення.

Для формування концептуального забезпечення збалансованого сільськогосподарського землекористування необхідно виходити із основних положень наступних концепцій природокористування:

- концепція сталого розвитку – збалансоване сільськогосподарське землекористування має передбачати гармонійний розвиток суспільства і природного середовища;

- концепція цілком природної екосистеми – при здійсненні сільськогосподарського землекористування на регіональному і місцевому рівні слід враховувати можливості агроєкосистем та їх стійкість до антропогенного навантаження;

- концепція біотичної регуляції навколишнього середовища – розвиток системи сільськогосподарського використання земельних ресурсів неможливий без врахування природної ємності біосфери при здійсненні господарської діяльності аграрними формуваннями;

- концепція охорони довкілля – важливим для збалансованого сільськогосподарського землекористування є забезпечення максимальних економічних результатів при мінімальних екологічних втратах. Проте, дана концепція в напрямку оптимізації використання земельних ресурсів потребує коригування щодо врахування можливостей відновлення екосистем за різних господарських впливів, при яких екологічні втрати можуть взагалі бути неприпустимими;

- концепція геосоціосистеми – для збалансування використання земельного потенціалу має враховуватись поєднання не лише екологічних, а й економічних та соціальних складових. В даному випадку геосоціосистема уособлює собою функціональну єдність людини і середовища її існування (природного, біотичного, економічного, духовного, морально-етичного, політичного тощо);

- концепція урбоекосистеми має розглядатися з позиції впливу на стан сільськогосподарського землекористування процесу формування в межах біосфери урбаністичних геосоціосистем. Роль урбанізації виражається через перетворення ландшафтних екосистем (природних (лісових, лучних, степових, водних)) і штучних (сільськогосподарських) під впливом збільшення міст на штучні або на урбоекосистеми. Даний фактор необхідно враховувати при плануванні використання земельного потенціалу сільськогосподарських угідь і визначення напрямків розвитку сільськогосподарської діяльності. В процесі потрапляння агроєкосистем в зону впливу якогось міста або формування приміської зони, що передбачає ущільнення геопростору, відбувається інтенсифікація сільськогосподарського використання земель, що призводить до зміни специфіки землекористування аграрних формувань;

- концепція коеволюції природи та суспільства – при вдосконаленні системи сільськогосподарського землекористування необхідно виходити з позиції сумісного розвитку біосфери і людського суспільства, повинно забезпечуватись оптимальне співвідношення інтересів людства й екосистем. Згідно з принципом коеволюції, людство повинне не тільки змінювати біосферу для пристосування її до своїх потреб, але і змінюватись саме відповідно до вимог природи;

- концепція природних каркасів екологічної безпеки територій – має застосовуватися з позиції пошуку гармонізації (збалансованості) землекористування на основі вже сформованих антропогенних ландшафтів. Таким чином, концепція екологічних каркасів території певною мірою спрямована на збалансування сільськогосподарського землекористування в межах існуючої просторової організації земельних угідь і суспільства в цілому. Формування екологічного каркаса передбачає необхідність змін в структурі земельного фонду країни шляхом віднесення частини земель сільськогосподарського призначення до категорій, що підлягають особливій охороні з відтворенням притаманного їм різноманіття природних ландшафтів;

- концепція ноосферних екосистем – її застосування повинно стосуватися вивчення можливостей перепланування території земельних угідь у напрямку їх структуризації. Згідно даної концепції еволюція такої структуризації відбувається шляхом поступового формування трьох форм територіальних структур – ареальних, осередкових і комунікативних;

- концепція ієрархічної організації біосфери – при здійсненні сільськогосподарського землекористування необхідно враховувати стан самопідтримки процесів обміну між суспільством і довкіллям, забезпечувати саморозвиток національної еколого-економічної системи;

- концепція збалансованого розвитку агроєкосистем – передбачається формування збалансованої системи природокористування в сільському господарстві та забезпечення розбудови екомережі, що є визначальним для забезпечення збалансованого використання земельного потенціалу аграрними формуваннями;

- концепція ландшафтно-екологічного планування – важливим для збалансування сільськогосподарського землекористування є успішне функціонування агроландшафтів як ресурсівідтворюючих і середовищноформуючих систем, що потребує узгодження просторової організації господарських і технологічних заходів із особливостями природних територій з метою збільшення врожайності сільськогосподарських культур і підвищення екологічної стійкості земель сільськогосподарського призначення. Відповідно, оптимізувати необхідно не природне середовище, а господарську діяльність у ньому в напрямку встановлення відповідності об'єктів господарювання, або антропогенно змінених територіальних систем властивостям навколишнього середовища.

Стратегічні пріоритети у галузі сільськогосподарського землекористування й охорони земельного потенціалу.

Для формування стратегічних пріоритетів збалансованого сільськогосподарського використання земельних угідь необхідно:

- забезпечити підвищення рівня конкурентоспроможності різних напрямів сільськогосподарського землекористування та зміцнення потужності земельного потенціалу сільськогосподарських угідь;
- створити умови для підвищення еколого-економічної ефективності сільгоспвиробництва;
- враховувати регіональні особливості аграрного виробництва та якісні характеристики земельного потенціалу в територіальному розрізі;
- здійснити екологічне обґрунтування складу земельних угідь, впорядкування їх територій, розробити систему сівозмін, що забезпечить досягнення бездефіцитного балансу гумусу в ґрунті;
- провести аналіз дієвості економічних важелів впливу, їх можливих комбінацій та особливостей застосування для досягнення поставлених стратегічних завдань.

Планування напрямів сільськогосподарського землекористування на регіональному, локальному та господарському рівнях.

Планування використання та охорони земель сільськогосподарського призначення являє собою діяльність уповноважених органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, а також окремих землекористувачів, яка полягає у формуванні та впровадженні програм використання та охорони сільськогосподарських угідь з урахуванням екологічних, економічних, соціальних, географічних та інших особливостей конкретних територій, а також у прийнятті на їх основі обґрунтованих управлінських рішень [9].

Планування використання земельних ресурсів має сприяти виробленню напрямів земельної політики у сфері використання та охорони земель на найближчу перспективу на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях.

В процесі розробки планових заходів формуються генеральні і регіональні схеми землеустрою адміністративно-територіальних одиниць, а також галузеві схеми землеустрою з передплановими і передпроектними документами, що слугують подальшою основою для розробки проектів землеустрою [11].

Згідно позиції А. Третяка, схеми землеустрою розробляються для обґрунтування територіального міжгалузевого перерозподілу земель, удосконалення системи землекористування, в тому числі сільськогосподарського, формування пропозицій щодо оптимальної організації території регіону в цілому й окремих його складових, заходів покращення й охорони земель [14]. Поряд з цим, схеми землеустрою необхідні для нормування співвідношення земель сільськогосподарського призначення та інших категорій земельних ресурсів, встановлення оптимального співвідношення ріллі і багаторічних насаджень, сіножатей, пасовищ та земель під польозахисними лісосмугами для стабілізації екологічної ситуації в агроландшафтах.

Основними завданнями планування сільськогосподарського землекористування на загальнодержавному рівні можна визначити:

- забезпечення диверсифікації господарської діяльності та збалансованого розвитку сільських територій;
- інформаційне забезпечення органів місцевого самоврядування щодо можливостей розвитку агроєкосистем та прогнозування результатів господарської діяльності;
- забезпечення збалансованого розвитку аграрного виробництва в галузевому і територіальних розрізах з урахуванням наявного земельного потенціалу.

Основними завданнями планування сільськогосподарського землекористування на регіональному рівні є наступні:

- розвиток систем землекористування в напрямку поширення екологізації сільськогосподарської діяльності, а також оптимізації напрямів землекористування;
- інформаційна підтримка програм розвитку сільськогосподарського землекористування та оптимізації агроєкосистем на рівні сільських територій, обґрунтування нової структури видів землекористування;
- коригування систем землекористування з врахуванням регіональних особливостей та факторів впливу, активізація діяльності місцевих органів для розвитку сільськогосподарського землекористування.

Планування сільськогосподарського землекористування на локальному і господарському рівнях передбачає:

- виявлення додаткових ресурсних можливостей для економічного розвитку окремих землекористувачів, інтенсифікації сільськогосподарського землекористування;
- формування проектів землеустрою та їх реалізація на рівні аграрних формувань;

- покращення якісних характеристик земельного потенціалу, забезпечення його відтворення й ефективного використання.

З метою ефективної реалізації земельної політики збалансованого сільськогосподарського землекористування необхідно виділити визначальні на регіональному і місцевому рівні напрямки діяльності для органів влади та місцевого самоврядування:

- систематизація особливостей розподілу і використання земельних ресурсів в різних напрямках господарської діяльності;
- вибір найбільш ефективних організаційних заходів з управління земельними ресурсами з метою збалансування їх використання;
- нормативно-правове регулювання збалансованого використання земельних ресурсів та контроль за дотриманням земельного і пов'язаного з ним законодавства;
- планування землевпорядних робіт і забезпечення виконання планових показників;
- визначення найбільш перспективних напрямків використання земельного фонду і стимулювання екологізації господарської діяльності.

Розробка проектів землеустрою окремих аграрних формувань.

В сучасних умовах господарювання важливим є формування проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь, а також визначають: організацію землеволодіння та землекористування з виділенням сівозміни, виходячи з екологічних та економічних умов; визначення типів і видів сівозміни з урахуванням спеціалізації сільськогосподарського виробництва; складання схем чергування сільськогосподарських культур у сівозміні; проектування полів сівозміни; розробку плану переходу до прийнятної сівозміни; перенесення в натуру (на місцевість) запроектованих полів сівозміни [10].

Формування проектів землеустрою аграрних формувань має забезпечити найдоцільніші організаційно-територіальні і виробничі умови для розвитку господарства, найбільш продуктивного використання всіх земельних угідь; запровадження правильних сівозмін; одержання високих і сталих урожаїв при найменших затратах праці і коштів на одиницю продукції.

Тільки у проектах землеустрою агроекологічний і ландшафтний підходи з абстрактних перетворюються на реальні й виражаються у формі науково обґрунтованої організації території відповідно до її агроекономічного потенціалу. Для землевпорядної організації території сільськогосподарських підприємств визначальною є практична реалізація проектних рішень на території конкретних агроландшафтів з урахуванням їхніх особливостей [6].

Заходи щодо охорони та підвищення родючості ґрунтів передбачають: розробку робочих проектів землеустрою щодо рекультивації порушених земель, землювання малопродуктивних угідь, вапнування, гіпсування, глибокого розпушування ґрунту; захист земель від підтоплення, заболочування, вторинного засолення, висушування, ущільнення, закислення, забруднення промисловими та іншими відходами, зрошення, осушення.

Для коригування антропогенного навантаження на земельно-ресурсний потенціал та розробки зазначених проектів землеустрою при об'єднаних територіальних громадах необхідно забезпечити функціонування експертно-консультаційних центрів (ЕКЦ), в склад яких мають входити представники органів місцевого самоврядування, кваліфіковані експерти-дорадники з питань землекористування, інженери-землевпорядники та представники громадських організацій, сфера діяльності яких охоплює проблеми землевпорядкування. Таким чином, створення ЕКЦ буде формою прояву приватно-державного партнерства на місцевому і локальному рівнях.

Передбачається залучення даних центрів до виконання наступних основних функцій:

1) участь у розробці та погодженні стратегічних документів розвитку території, де вони функціонують;

2) надання інформаційно-методичної та організаційної допомоги в підготовці землевпорядних проектів, які стосуються території, де здійснюється їх діяльність;

3) контроль виконання землекористувачами основних показників в рамках розроблених проектів землеустрою та їх коригування в разі необхідності.

В процесі реалізації зазначених функцій передбачається виконання ЕКЦ наступних завдань:

- розробка пропозицій до проектів стратегічних документів щодо розвитку землекористування на локальному рівні;

- обґрунтування системи показників в напрямку реалізації стратегічних рішень у сфері збалансування сільськогосподарського землекористування;

- моніторинг реалізації стратегічних альтернатив розвитку землекористування на локальному рівні та представлення результатів місцевій громаді;

- участь у розробленні проектів органів місцевого самоврядування з питань використання сільськогосподарських угідь.

Таким чином, реалізація державної політики в напрямку збалансованого використання земельного потенціалу на локальному рівні має передбачати взаємодію органів місцевого

самоврядування, громадськості і аграрних формувань для узгодження їх інтересів і забезпечення максимальної еколого-економічної та соціальної ефективності сільськогосподарського землекористування (рис. 2).

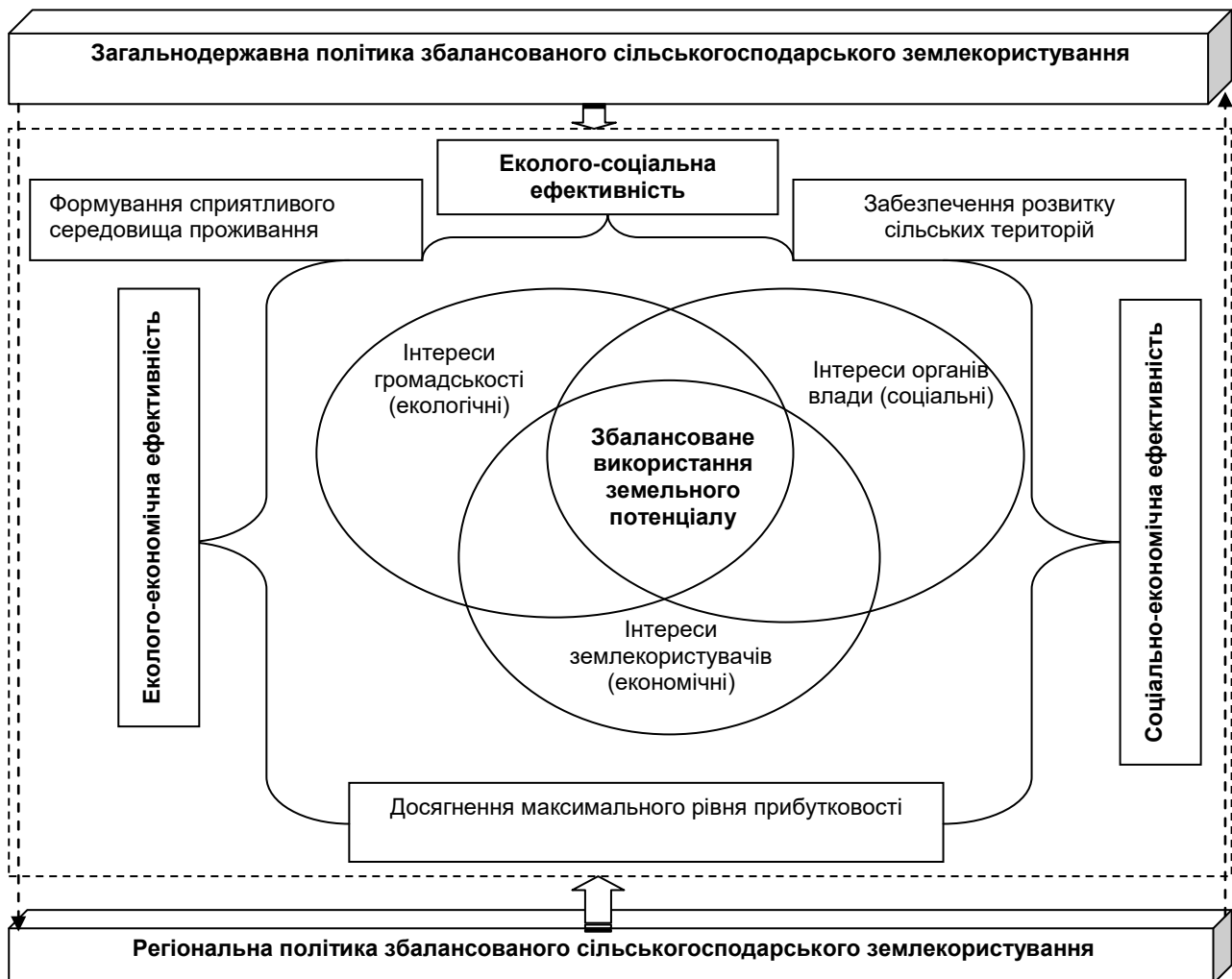

Рис. 2. Схема узгодження інтересів у сфері сільськогосподарського землекористування на локальному рівні

Джерело: розроблено автором

Враховуючи результати проведеного аналізу напрямів формування державної політики в галузі використання земельного потенціалу сільськогосподарських угідь, нами запропоновано формувати державну політику збалансованого землекористування на принципах децентралізації управлінської діяльності. Децентралізоване управління сільськогосподарськими земельними ресурсами є важливим з позиції врахування інтересів всіх соціальних груп, які проживають на певній території, дає можливість здійснення своєчасного контролю за станом земельних угідь, що є визначальним для досягнення значного рівня еколого-економічної та соціальної ефективності сільськогосподарського землекористування.

Успішність вирішення існуючих в сфері землекористування проблем значною мірою залежить від способів збалансування використання розділених земельних володінь окремими землекористувачами, що вимагає створення передумов і можливостей для диверсифікації їх діяльності, формування ринкової позиції даних землекористувачів.

Важливим в системі збалансування сільськогосподарського землекористування є також забезпечення відповідності державної земельної політики екологічним пріоритетам. Визначення пріоритетних напрямків екологічної політики в галузі землекористування має ґрунтуватися на таких підходах:

- екосистемний підхід, який гарантує збереження і відтворення земельного потенціалу та цілісності екосистем;
- інтеграційний підхід, що передбачає інтеграцію екологічних елементів в усі сфери господарської діяльності, а також їх врахування при розробці державної земельної політики;

– релевантний підхід, який стосується забезпечення взаємоузгодженості між розробкою й реалізацією управлінських рішень в рамках екологічної політики;

– комплексний підхід, що передбачає можливість узгодження інтересів під час визначення екологічних пріоритетів в напрямку збалансованого землекористування.

Сьогодні для України є актуальною розробка нової інноваційної стратегії у сфері використання земельного потенціалу, яка повинна бути науково обґрунтованою, враховувати стан і тенденції інноваційного розвитку в розвинених країнах та забезпечувати еколого-економічний розвиток сільськогосподарського землекористування, що ґрунтується на перспективних екологічних інноваціях.

Деякі науковці мету державної інноваційної політики вбачають у формуванні в країні таких умов для діяльності суб'єктів господарювання, за яких вони були б зацікавлені і спроможні вдосконалювати та виготовляти нові види продукції, впроваджувати сучасні наукоємні, екологічно чисті технології та розширювати на цій основі ринки збуту [1; 2].

Таким чином, інноваційна складова в структурі формування політики держави в галузі сільськогосподарського землекористування повинна бути спрямована на збалансоване використання земельного потенціалу в аграрній галузі, переорієнтацію системи державного регулювання на всебічне заохочення розвитку підприємництва, приватної ініціативи в аграрній галузі з врахуванням можливостей зростання навантаження на агроєкосистеми. Вдосконалення державної політики щодо управління земельними ресурсами сільськогосподарського призначення, має відбуватися насамперед з врахуванням інтересів територіальних громад та власників земель і землекористувачів, що є важливим для покращення соціальної та екологічної ефективності сільськогосподарського землекористування.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, результатом політики збалансованого сільськогосподарського землекористування повинно бути збереження і покращення якісних характеристик земельних угідь. Проте, екологічний напрям сільськогосподарського землекористування не має перешкоджати економічному та соціальному розвитку сільських територій, а економічно ефективне аграрне виробництво має здійснюватися лише в екологічно допустимих межах.

Визначено основні складові на шляху формування загальнодержавної політики збалансованого сільськогосподарського землекористування, що передбачають: концептуальне забезпечення збалансованого використання земельних угідь, встановлення стратегічних пріоритетів у галузі сільськогосподарського землекористування, планування використання земельного потенціалу на різних рівнях управління і розробку та реалізацію проектів землеустрою на рівні аграрних формувань.

Для реалізації нової державної земельної політики в напрямку збалансування сільськогосподарського землекористування необхідне визначення тенденцій та закономірностей розвитку аграрного виробництва, що враховуватимуть причинно-наслідковий зв'язок між інтенсифікацією використання земельного потенціалу та можливостями агроєкосистем забезпечувати даний тип розвитку. Тому, державну політику збалансованого землекористування запропоновано здійснювати на принципах децентралізації управлінської діяльності для узгодження інтересів різних категорій землекористувачів і забезпечення максимальної еколого-економічної та соціальної ефективності сільськогосподарського землекористування.

Визначальна роль при формуванні політики держави у галузі використання земельного потенціалу сільськогосподарських угідь має відводитись інноваційній складовій, яка забезпечуватиме еколого-економічний розвиток сільськогосподарського землекористування на основі застосування перспективних екологічних інновацій. Збалансування використання земельного потенціалу на інноваційній основі сприятиме досягненню комплексу економічних, екологічних та соціальних ефектів, які стосуватимуться передусім покращення якісних показників земельних угідь.

Література

1. Аграрне право України / за ред. В. З. Янчука. Київ: Юрінком Інтер, 2000. 720 с.
2. Адміністративне право України / за ред. Ю. П. Битяка. Харків: Право, 2001. 528 с.
3. Андреева Н. М., Козловцева В. А. Політика екологізації та активізації економічної діяльності суб'єктів господарювання агропромислового комплексу України. *Економічні інновації*. 2014. Вип. 57. С. 32-42.
4. Богіра М. С. Землекористування в ринкових умовах: еколого-економічний аспект: монографія. Львів, ЛНАУ, 2008. 225 с.
5. Богіра М. С., Ярмолюк В. І. Землевпорядне проектування: теоретичні основи і територіальний землеустрій: навч. посібн. / за ред. к.е.н. М. С. Богіри. Львів: ЛНАУ, 2010. 334 с.
6. Гунько Л. А., Дьяченко О. Р. Методологічні підходи до організації території сільськогосподарських підприємств на еколого-ландшафтній основі. *Агросвіт*. 2015. № 12. С. 38-42.
7. Дорош Й. Напрями удосконалення екологічної політики в галузі земельних відносин. *Землевпорядний вісник*. 2012. № 2. С. 29-33.
8. Кириленко І. Г. Актуальні питання ринку земель сільськогосподарського призначення. *Трансформація земельних відносин до ринкових умов*. Київ. 2009. С. 46-49.

9. Корінець Р. В очікуванні земельної іпотеки. *Пропозиція*. 2004. № 3. С. 111–112.
10. Краснолуцький О., Тихенко Р., Євсюков Т. Складання проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь. URL: <https://zsu.org.ua/taras-evsyukov/128-2011-05-20-14-26-33>. (дата звернення 30.07.2018).
11. Мартин А. Г. Управління земельними ресурсами: пріоритетні завдання на сучасному етапі реформ. *Землевпорядний вісник*. 2008. № 2. С. 30–36.
12. Новаковський Л.Я., Шквир М.І. Регіональна земельна політика. Київ: Урожай, 2006. – 136 с.
13. Свистун Л. А. Формування ринку землі в умовах реалізації регіональної земельної політики: монографія. Одеса: Фенікс, 2011. 256 с.
14. Третяк А. М. Землевпорядне проектування: Теоретичні основи і територіальний землеустрій: навч. посібник. Київ: Вища освіта, 2006. 528 с.
15. Шкабара Т. Л., Остапенко А. Ю. Перспективи виробництва екологічно чистого аграрного продукту в Україні на засадах державного регулювання. *Науковий вісник Херсонського державного університету: Серія Економічні науки*. Випуск 21. Частина 1. 2016. С. 42-45.

References

1. Yanchuk, V.Z. (2000), *Ahrarne pravo Ukrainy* [Agrarian law of Ukraine], "Yurinkom Inter", Kyiv, Ukraine, 720 p.
2. Bytiak, Yu.P. (2001), *Administratyvne pravo Ukrainy* [Administrative law of Ukraine], "Pravo", Kharkiv, Ukraine, 528 p.
3. Andreieva, N.M. and Kozlovitseva, V.A. (2014), "Policy of ecologization and activation of economic activity of subjects of management of agro-industrial complex of Ukraine", *Ekonomichni innovatsii*, no. 57, pp. 32-42.
4. Bohira, M.S. (2008), *Zemlekorystuvannia v rynkovykh umovakh: ekoloho-ekonomichnyi aspekt: monohrafiia* [Land use in market conditions: ecological and economic aspect: monograph], "LNAU", Lviv, Ukraine, 225 p.
5. Bohira, M.S. and Yarmoliuk, V.I. (2010), *Zemlevporiadne proektuvannia: teoretychni osnovy i terytorialnyi zemleustrii* [Land design: theoretical foundations and territorial land management], tutorial, "LNAU", Lviv, Ukraine, 334 p.
6. Hunko, L.A. and Diachenko, O.R. (2015), "Methodological approaches to the organization of the territory of agricultural enterprises on the ecological and landscape basis", *Ahrosvit*, no. 12, pp. 38-42.
7. Dorosh, Y. (2012), "Areas of improvement of environmental policy in the field of land relations", *Zemlevporiadnyi visnyk*, no. 2, pp. 29-33.
8. Kyrylenko, I.H. (2009), "Topical issues of the agricultural land market", *Transformatsiia zemelnykh vidnosyn do rynkovykh umov* [Transformation of land relations to market conditions], Kyiv, Ukraine, pp. 46-49.
9. Korinets, R. (2004), "In anticipation of a land mortgage", *Propozytsiia*, no. 3, pp. 111-112.
10. Krasnolutskyi, O., Tykhenko, R. and Yevsiukov, T. (2011), "Laying down land management projects that provide ecological and economic rationale for crop rotation and landscaping", available at: <https://zsu.org.ua/taras-evsyukov/128-2011-05-20-14-26-33> (access date July 30, 2018).
11. Martyn, A.H. (2008), "Land management: priority challenges at the current stage of reforms", *Zemlevporiadnyi visnyk*, no. 2, pp. 30-36.
12. Novakovskiy, L.Ya., and Shkvyr, M.I. (2006), *Rehionalna zemelna polityka* [Regional land policy], "Urozhai", Kyiv, Ukraine, 136 p.
13. Svystun, L.A. (2011), *Formuvannia rynku zemli v umovakh realizatsii rehionalnoi zemelnoi polityky: monohrafiia* [Formation of the land market in conditions of realization of regional land policy: monograph], "Feniks", Odesa, Ukraine, 256 p.
14. Tretiak, A.M. (2006), *Zemlevporiadne proektuvannia: teoretychni osnovy i terytorialnyi zemleustrii: navchalnyi posibnyk* [Land design: theoretical foundations and territorial land management: tutorial], "Vyshcha osvita", Kyiv, Ukraine, 528 p.
15. Shkabara, T.L. and Ostapenko, A.Yu. (2016), "Prospects for the production of environmentally friendly agrarian product in Ukraine on the basis of state regulation", *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu: Serii Ekonomichni nauky*, no. 21, part 1, pp. 42-45.

Стаття надійшла до редакції 21.09.2018 р.

*Рецензент: д.е.н., с.н.с, завідувач кафедри маркетингу Академії
праці, соціальних відносин і туризму, м. Київ О.А. Корчинська*

ДЕМОГРАФІЯ, ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА

УДК 331.5:331.31

JEL Classification: J 60

Оверчук В.А.,
*канд. психол. наук, доцент, доцент кафедри психології
Донецького національного університету
імені Василя Стуса*

ОСОБЛИВОСТІ ТА НЕДОЛІКИ КВОТУВАННЯ РОБОЧИХ МІСЦЬ ДЛЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ

Overchuk V.A.,
*cand.sc.(psychol.), assoc. prof.,
associate professor at the department of psychology
Vasyl Stus Donetsk National University*

FEATURES AND DISADVANTAGES OF QUOTAS OF JOBS FOR PEOPLE WITH DISABILITIES IN UKRAINE

Постановка проблеми. Соціальна політика сучасних держав побудована на спільних принципах, визначених міжнародними документами та все ж має певні національні особливості. Це проявляється в домінуванні окремих напрямів соціальної політики по відношенню до роботодавців з метою працевлаштування осіб з інвалідністю. До поширених інструментів соціальної політики належить квотування кількості робочих місць для осіб з інвалідністю.

Такий підхід використовується у європейських країнах з 20-х років минулого століття [1, с. 27]. В українському законодавстві теж встановлено норматив працевлаштування осіб з інвалідністю. Виконання нормативу працевлаштування осіб з інвалідністю в Україні є обов'язковим відповідно до ст. 19 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю» від 21.03.1991 № 875-XII (далі – Закон) [2]. Але застосування цієї норми українського законодавства, на жаль, не приносить бажаних результатів. Це зумовлює необхідність пошуку причин такої ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові праці, що досліджують питання квотування робочих місць осіб з інвалідністю доцільно розділити на групи. Перша частина матеріалів зорієнтована на роботодавців і містить поради по виконанню або ж можливості невиконання зазначеного нормативу. Зазначені джерела сприяють можливості з'ясувати прогалини у державному регулюванні і відповідно дозволяють підприємствам, установам та організаціям не виконувати або виконувати неналежним чином норми законодавства. Науковці ж розглядають питання застосування нормативу у контексті реалізації загальних прав осіб з інвалідністю на працю, зокрема Заярнюк О.В. [3], Заяков І.В., Стахов О.В. [4], Коляденко Н.В. [5], Терюханова І., Стульпініс Н., Терещук О. [1], Сахарук І. [6], Шурма І.М. [8]. До останніх публікацій належить зокрема робота Сафонік Н.П. [9].

Не зважаючи на інтерес до цього питання, що підкріплений тривалою практикою застосування вказаного нормативу, у наукових працях відсутній комплексний аналіз особливостей регулювання та застосування нормативу працевлаштування осіб з інвалідністю у контексті удосконалення соціальної політики з працевлаштування та професійної реабілітації осіб з інвалідністю.

Постановка завдання. З огляду на все зазначене вище, потребують комплексного дослідження питання теоретичного регулювання та практичного виконання нормативу працевлаштування осіб з інвалідністю в Україні. Метою статті є з'ясування особливостей квотування робочих місць осіб з інвалідністю. Завданнями дослідження є виявлення суперечностей щодо кола роботодавців, які зобов'язані його виконувати, варіантів виконання, контролю за його виконанням та відповідальність за невиконання.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Відповідно до ст. 19 Закону для підприємств, установ, організацій, у тому числі підприємств, організацій громадських організацій осіб з інвалідністю, фізичних осіб, які використовують найману працю (далі – роботодавці), установлюється норматив робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю [2]. Створювати робочі місця для працевлаштування осіб з інвалідністю у межах нормативу зобов'язані всі роботодавці незалежно від форми власності, галузевої належності, системи оподаткування та інших критеріїв, за винятком:

- роботодавців, у яких показник середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу за звітний рік менше 8 осіб;
- представництв іноземних компаній, які не є юридичними особами (лист Фонду соціального захисту інвалідів від 17.04.2006 р. № 06ю-75/667) [10].

Відповідно до вимог нормативних документів роботодавці зобов'язані зареєструватись у відділеннях Фонду соціального захисту інвалідів (далі – Фонд) при перевищенні ними граничної чисельності працівників та для подання щорічної звітності.

Однак, нормативними документами не визначено порядок зняття підприємства із обліку у зазначених відділеннях у випадках:

- зменшення чисельності працівників нижче від граничного значення;
- ліквідації чи реорганізації підприємства.

Про це зокрема було зазначено і у звіті Рахункової палати «Звіт про результати аудиту ефективності реалізації державних програм і заходів у сфері професійної реабілітації та зайнятості осіб з інвалідністю» від 08.08.2017 № 16-5. Аудитори зауважили, що у законодавстві, а саме у Законі України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю» та у Порядку реєстрації підприємств, установ, організацій та фізичних осіб, що використовують найману працю від 31.01.2007 №70 не визначено дію роботодавців у разі ліквідації таких підприємств або зменшення середньооблікової чисельності працівників, не врегульовано механізм їх зняття з обліку. Це не дозволяє виключити роботодавців з реєстру роботодавців або ж присвоїти їм категорію «малочисельні» [11].

Така ситуація ускладнює процес контролю за виконанням нормативу роботодавцями, та й взагалі за дотриманням ними прав осіб з інвалідністю. Крім того, виникає невідповідність інформації, що є у розпорядженні зацікавлених органів щодо працевлаштування та професійної реабілітації осіб з інвалідністю.

На нашу думку, цього можна уникнути, завдяки внесенню у повному обсязі інформації про роботодавців до Єдиного автоматизованого банку даних Фонду соціального захисту інвалідів та внесенні змін до нормативних документів для закріплення обов'язку роботодавця повідомляти відділення Фонду про зазначені зміни.

Відразу варто зауважити необхідність розробки варіанту подання інформації у електронному вигляді, у зазначеному шаблоні (формі) або ж заявою з електронним підписом. Ще іншим варіантом є надходження інформації щодо змін у зазначених даних на окремо виділену адресу.

Законодавством встановлено лише два розміри зазначеного нормативу, що ґрунтуються на чисельності працівників:

- для підприємств із середньообліковою чисельністю штатних працівників облікового складу від 8 до 25 осіб – одне робоче місце для особи з інвалідністю;
- для підприємств із середньообліковою чисельністю штатних працівників облікового складу більше 25 осіб – у розмірі 4% від цієї чисельності.

У наукових колах та й у вітчизняних законодавців неодноразово обговорювались питання варіантів виконання такого нормативу. А саме необхідності заміни обов'язкової вимоги створення робочих місць, іншими результативними показниками.

У статті 19 Закону зазначено, що до виконання роботодавцями нормативу робочих місць може бути зараховано забезпечення роботою осіб з інвалідністю на підприємствах, в організаціях громадських організацій осіб з інвалідністю шляхом створення господарських об'єднань роботодавцями, та підприємствами, організаціями громадських організацій осіб з інвалідністю з метою координації виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань [2].

Необхідність пошуку альтернативних варіантів зарахування нормативу для підприємств зумовлена неоднаковими умовами їх функціонування. На можливість виконання нормативу із працевлаштування осіб з інвалідністю, на нашу думку, впливають:

- 1) галузь функціонування підприємства;
- 2) структура персоналу, тобто питома вага різних категорій працівників;
- 3) можливість дистанційного виконання робіт чи завдань окремими працівниками;
- 4) інші форми участі підприємств у сприянні працевлаштуванню осіб з інвалідністю.

У роботі Сахарук І. запропоновано використовувати для обрахунку не середню чисельність працівників, а кількість місць, «на яких реально можуть працювати особи з обмеженими можливостями» [6. с. 110]. Варто зауважити нечіткість такого формулювання.

Про необхідність врахування умов праці на конкретному підприємстві для визначення нормативної кількості робочих місць для осіб з інвалідністю йдеться у листі Державної служби України з питань праці від 18.05.2016 р. № 5507/2/4.2-ДП-16 [12]. У документі вказується необхідність врахування для обрахунку тільки робочих місць, які не пов'язані зі шкідливими важкими та небезпечними умовами праці. Підприємства, які мають переважну більшість посад з особливо шкідливими та небезпечними умовами праці, де заборонена праця осіб з інвалідністю мають при визначенні нормативу для працевлаштування осіб з інвалідністю враховувати тільки робочі місця з нормальними умовами.

Крім того, роботодавці звертають увагу на необхідність диференціювання робочих місць залежно від групи інвалідності працівника. Зокрема у резолюції Всеукраїнського форуму підприємств громадських організацій людей з інвалідністю було наголошено на необхідності розгляду питання впровадження компенсації заробітної плати (не менше 50% законодавчо встановленої мінімальної заробітної плати) підприємству господарської організації людей з інвалідністю за працевлаштування осіб з інвалідністю, що мають 1 групу інвалідності [13]. Однак станом на жовтень 2018 року до нормативних документів не було внесено жодної із цих змін.

Однією із причин неефективності зазначеного нормативу є відсутність системного контролю за його виконанням, що пояснюється нечітким розподілом та фрагментарністю повноважень органів влади.

За умовами статті ч. 8 ст. 19 Закону виконання нормативу з працевлаштування осіб з інвалідністю контролює Міністерство соціальної політики.

Фонд соціального захисту інвалідів відповідно до Положення про Фонд соціального захисту інвалідів [14] спрямовує, координує та контролює роботу територіальних відділень з питань діяльності, визначеної в положеннях про відділення. Порядок проведення перевірки підприємств, установ, організацій та фізичних осіб, що використовують найману працю [15] визначає механізм проведення відділеннями Фонду соціального захисту інвалідів перевірок роботодавців, в яких за основним місцем роботи працює вісім і більше осіб, щодо дотримання ними вимог статей 19 і 20 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні».

Предметом перевірки є:

- реєстрація роботодавців у відділеннях Фонду;
- подання роботодавцями до відділень Фонду звіту про зайнятість і працевлаштування інвалідів;
- виконання роботодавцями нормативу робочих місць для працевлаштування інвалідів;
- сплата роботодавцями суми адміністративно-господарських санкцій та пені.

Державна служба України з питань праці має повноваження для контролю за працевлаштуванням осіб з інвалідністю. Так, згідно з п. 11 Положення про Державну службу України з праці, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2015 р. № 96 [16], Держпраці здійснює державний контроль за дотриманням підприємствами, установами та організаціями, у тому числі підприємствами, організаціями громадських організацій інвалідів, фізичними особами, які використовують найману працю, законодавства про зайнятість та працевлаштування інвалідів у частині:

- 1) реєстрації у Фонді соціального захисту інвалідів;
- 2) подання звітів про зайнятість та працевлаштування інвалідів;
- 3) виконання нормативу робочих місць, призначених для працевлаштування інвалідів.

Тобто, у нормативних документах передбачено дублювання функцій щодо перевірки виконання нормативу працевлаштування осіб з інвалідністю.

Відповідно до законодавства України роботодавець має створити робочі місця для осіб з інвалідністю у кількості, що дорівнює нормативній. Однак, враження про необхідність пошуку роботодавцем таких працівників є помилковим. Роботодавцеві достатньо створити відповідні робочі місця та подати про них інформацію у Державну службу зайнятості. При цьому ймовірними є виникнення наступних правопорушень.

Роботодавець створює фіктивно (формально) робочі місця для осіб з інвалідністю та подає про них інформацію до центру зайнятості. Варто зауважити, що для того, щоб кількість звернень працівників була мінімальною або ж, щоб працевлаштуватись на цю вакансію взагалі було неможливо, як вакантні оголошуються посади, які особа з інвалідністю не може зайняти через наявні фізичні обмеження.

Працівники центрів зайнятості не мають повноважень для перевірки вакансій, які подаються, крім того відсутні правові підстави для недопущення подання такої вакансії. Варто додати, що у працівників центрів зайнятості немає жодних контролюючих функцій щодо працевлаштування осіб з інвалідністю. Їх завдання обмежують виключно сприянням у пошуку роботи.

Для уникнення ситуації, коли роботодавець подає до Державної служби зайнятості інформацію про вакансії для осіб з інвалідністю, ймовірність заповнення яких дуже низька варто внести можливість перевірки заблокування звіту з ПН фахівцями центру зайнятості як фіктивної. Підставою

для цього можуть бути рекомендації МСЕК по найбільш типовим захворюванням і їх обмеженням та наявні у центрів зайнятості професіограми.

За невиконання за підсумками звітного року нормативу з працевлаштування осіб з інвалідністю роботодавцю загрожує адміністративно-господарські санкції, передбачені ст. 20 Закону. Розмір таких санкцій залежить від кількості осіб, які працюють на підприємстві за основним місцем роботи.

Так, за кожне робоче місце, призначене для працевлаштування особи з інвалідністю і не зайняте нею, необхідно сплатити адміністративно-господарські санкції у сумі, що дорівнює [2]:

– половині середньої річної зарплати штатного працівника, якщо на підприємстві працює від 8 до 15 осіб;

– середній річний зарплаті штатного працівника, якщо на підприємстві працює 15 і більше осіб.

На установи, що повністю утримуються за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів (ч. 1 ст. 20 Закону) та неприбуткові організації адміністративно-господарські санкції не накладаються [2].

Розмір таких санкцій роботодавець розраховує самостійно і сплачує у відділення Фонду. При порушенні строків плати санкцій:

- нараховується пеня, виходячи з 120% річних облікової ставки НБУ, що діє на момент сплати заборгованості, нарахованої на повну суму недоїмки за весь строк її існування;

- передбачена відповідальність посадових осіб, які наділені правом приймати з роботи і звільняти з роботи, фізичних осіб, які використовують найману працю, за недотримання нормативу робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю.

На посадових осіб накладається штраф у розмірі від 170 грн до 340 грн тільки в тому випадку, якщо адміністративно-господарські санкції не були сплачені або сплачені з порушенням строків, установлених ст. 20 Закону.

Якщо ж роботодавець своєчасно і в повному розмірі сплатив адміністративно-господарські санкції, штраф згідно зі ст. 188¹ КпАП накладатися не повинен. У цьому випадку вимога ст. 20 Закону вважається виконаною [12].

Якщо роботодавець не погоджується сплачувати адміністративно-господарські санкції, наприклад, так як він вжив всіх заходів для працевлаштування осіб з інвалідністю (реально чи формально), але норматив не було виконано, він може звернутись до суду.

Аналіз вітчизняної судової практики з цього питання показує не однаковість рішень судів. При прийнятті рішень у попередні роки судді виходили з того, що обов'язок підприємства зі створення робочих місць для інвалідів не супроводжується його обов'язком займатися пошуком осіб з інвалідністю для працевлаштування [17].

Оскільки під час розгляду спорів суди з'ясовували, що підприємства подавали інформацію про наявність вакантних посад, на яких можливе працевлаштування інвалідів, що підтверджується звітами, тобто вжили усіх заходів щодо створення робочих місць для працевлаштування інвалідів, тому вони не можуть бути притягнені до відповідальності за ненаправлення уповноваженими органами необхідної кількості осіб з інвалідністю для працевлаштування. Однак у 2018 році Верховний Суд у постанові від 06.02.2018 р у справі № 825/1276/16 навів цілком протилежну позицію: до обов'язків роботодавців стосовно забезпечення прав інвалідів на працевлаштування, крім створення відповідних робочих місць, відноситься також надання Державній службі зайнятості інформації, необхідної для організації такого працевлаштування.

І саме подання такої інформації (звітність форми № 3-ПН) за всі місяці відповідного року може свідчити про вчинення роботодавцем усіх дій, необхідних для працевлаштування інвалідів, і, відповідно, про наявність підстав для звільнення від відповідальності, передбаченої статтею 20 Закону. Будь-які інші дії роботодавців не виправдовують та не звільняють від відповідальності за порушення правил господарської діяльності.

Нарешті у постанові Верховного Суду від 26.06.2018 р. у справі № 806/1368/17 зазначено, що якщо роботодавець одноразово подав звітність форми № 3-ПН «Інформація про попит на робочу силу (вакансії)» у необхідний строк з дати відкриття вакансії, він виконав обов'язок своєчасно та в повному обсязі у встановленому порядку подати інформацію про попит на робочу силу (вакансії).

З огляду на це, для усунення можливості уникнення відповідальності роботодавців за пасивну позицію у заповненні нормативної кількості робочих місць для осіб з інвалідністю доцільно законодавчо закріпити зобов'язання щомісячного поновлення інформації про наявні вакансії про працевлаштування осіб з інвалідністю.

Висновки з проведеного дослідження. Квотування робочих місць для осіб з інвалідністю використовуються тривалий час, однак є неефективним, адже непрацевлаштованими залишаються переважна кількість осіб з інвалідністю. Причинами зазначеної ситуації є наявність прогалин правового регулювання, що стосуються нечіткості обов'язків роботодавців щодо виконання нормативу; відсутності порядку оновлення інформації про наявні вакансії, відсутності критеріїв відсіювання звітів роботодавців щодо наявних вакансій при їх явній фіктивності. З метою усунення виявлених недоліків доцільно:

– передбачити у нормативних документах зобов'язання роботодавців повідомляти відділення Фонду про зміну чисельності працівників, або ж ліквідацію чи реорганізацію підприємства;
– прийняти пропозицію Держпраці щодо необхідності врахування при обрахунку нормативу для працевлаштування осіб з інвалідністю тільки робочі місця із нормальними умовами праці;
– розробити критерії для відсіювання працівниками центрів зайнятості вакансій для осіб із інвалідністю, що мають явно фіктивний характер;
– визначити обов'язковість оновлення інформації про наявні вакансії для осіб з інвалідністю роботодавцями.

Література

1. Терюханова І., Стульпініс Н., Терещук О. Норматив робочих місць для працевлаштування інвалідів – вітчизняна реальність та зарубіжна практика. *Україна: аспекти праці*. 2012. № 3. С. 24–30.
2. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03.1991 № 875-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12> (дата звернення: 19.10.2018).
3. Заярнюк О.В. Удосконалення механізму сприяння зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями. *Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова*. 2015. Т. 20. Вип. 3. С. 198–203.
4. Заюков І.В., Стахов О.І. Проблеми та перспективи зайнятості інвалідів в Україні. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2015. № 1 (29). С. 127–132.
5. Коляденко Н.В. Теоретико-методичні основи та інструментарій сприяння розвитку трудової активності та конкурентоспроможності інвалідів на ринку праці: монографія. Київ. ІПК ДСЗУ. 2014. 234 с.
6. Сахарук І. Вдосконалення механізму недопущення дискримінації у сфері праці за станом здоров'я. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2012. Вип. 91. С. 108–112.
8. Шурма І.М. Проблеми продуктивної зайнятості людей з інвалідністю в Україні. *Теорія та практика державного управління*. Вип. 4 (39). С. 327–337. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2012_4_48 (дата звернення: 20.10.2018).
9. Сафонік Н.П. Особливості працевлаштування осіб з інвалідністю в умовах соціально-економічного розвитку України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. Вип. 28, ч. 2. С. 136–141.
10. Щодо застосування статті 188-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення та деяких інших спірних питань: лист Фонду соціального захисту інвалідів від 17.04.2006 № 06ю-75/667. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v_667317-06 (дата звернення: 17.10.2018).
11. Звіт про результати аудиту ефективності реалізації державних програм і заходів у сфері професійної реабілітації та зайнятості осіб з інвалідністю: Рахункова палата від 08.08.2017 № 16-5. URL: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16753221/Zvit_16-5_2017.pdf?subportal=main (дата звернення: 23.10.2018).
12. Норматив працевлаштування осіб з інвалідністю і що буде, якщо його не виконати. URL: <https://www.buh24.com.ua/normativ-pratsevlashtuvannya-osib-z-invalidnistyu-i-shho-bude-yakshho-yogo-ne-vikonati/> (дата звернення: 22.10.2018).
13. Відбувся Всеукраїнський форум людей з інвалідністю Наше життя: веб-сайт. URL: <https://ourlife.in.ua/inopressa/1888-vdbuvsysa-forum-pdpriyemstv-gromadskih-organzacy-lyudey-znvaldnstyu.html> (дата звернення: 22.10.2018).
14. Про затвердження Положення про Фонд соціального захисту інвалідів наказ Міністерства соціальної політики України від 14.04.2011 № 129. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0528-11> (дата звернення: 21.10.2018).
15. Про реалізацію статей 19 і 20 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні»: постанова Кабінету міністрів України від 31 січня 2007 р. № 70. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/70-2007-%D0%BF> (дата звернення: 15.10.2018).
16. Про затвердження Положення про Державну службу України з питань праці: постанова Кабінету міністрів України від 11 лютого 2015 р. № 96. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/96-2015-%D0%BF> (дата звернення: 10.10.2018).
17. Обов'язок працевлаштування інвалідів: аналіз судової практики. HR-Ліга: веб-сайт. URL: <https://hrliga.com/index.php?module=news&op=view&id=18895> (дата звернення: 13.10.2018).

References

1. Teriukhanova, I., Stulpinis, N., Tereshchuk, O. (2012), "The norm of jobs for the employment of disabled people is domestic reality and foreign practice", *Ukraine: aspekty prats*, no. 3, pp. 24-30.
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "On the basis of social protection of persons with disabilities in Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12> (access date October 19, 2018).

3. Zaiarniuk, O.V. (2015), "Improvement of the mechanism for the promotion of employment of persons with disabilities", *Visnyk ONU imeni I.I. Mechnykova*, vol. 20, iss. 3, pp. 198-203.
4. Zaiukov, I.V., Stakhov, O.I. (2015), "Problems and prospects of employment of disabled people in Ukraine", *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, no. 1 (29), pp. 127-132.
5. Koliadenko, N.V. (2014). *Teoretyko-metodychni osnovy ta instrumentarii spriannia rozvytku trudovoi aktyvnosti ta konkurentospromozhnosti invalidiv na rynku pratsi* [Theoretical and methodological foundations and tools for promoting the development of labor force and competitiveness of disabled people in the labor market], monograph, IPK DSZU, Kyiv, Ukraine 234 p.
6. Sakharuk, I. (2012), "Improvement of the mechanism of non-discrimination in the field of work for health reasons", *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky*, iss. 91, pp. 108-112.
7. Shurma, I.M. (2012), "Problems of productive employment of people with disabilities in Ukraine", *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, iss. 4 (39), pp. 327-337, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2012_4_48 (access date October 20, 2018).
9. Safonik, N.P. (2018), "Features of employment of persons with disabilities in the conditions of socio-economic development of Ukraine", *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, iss. 28, part 2, pp. 136-141.
10. Fund for Social Protection of the Disabled (2006), letter "Concerning the application of Article 188-1 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses and some other controversial issues", available at: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v_667317-06 (access date October 17, 2018).
11. Accounting Chamber (2017), "Report on the results of the audit of the effectiveness of the implementation of state programs and measures in the field of vocational rehabilitation and employment of persons with disabilities", available at: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16753221/Zvit_16-5_2017.pdf?subportal=main (access date October 23, 2018).
12. "The standard of employment of persons with disabilities and what if it is not fulfilled", available at: <https://www.buh24.com.ua/normativ-pratsevlashtuvannya-osib-z-invalidnistyu-i-shho-bude-yakshho-yogo-ne-vikonati/> (access date October 22, 2018).
13. All-Ukrainian forum of people with disabilities took place, available at: <https://ourlife.in.ua/inopressa/1888-vdbuvsya-forum-pdpriyemstv-gromadskih-organizacy-lyudey-znvaldnstyu.html> (access date October 22, 2018).
14. Ministry of Social Policy of Ukraine (2011), Order "On Approval of the Provision on the Fund for Social Protection of Disabled Persons", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0528-11> (access date October 15, 2018).
16. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011), Resolution "On Approval of the Regulation on the State Service of Ukraine on Labor", available at: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/96-2015-%D0%BF> (access date October 10, 2018).
17. "Duty to employ a disabled person: an analysis of judicial practice", available at: <https://hrliga.com/index.php?module=news&op=view&id=18895> (access date October 13, 2018).

Стаття надійшла до редакції 09.11.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор, проректор з науково-педагогічної роботи
Хмельницького національного університету В.М. Нижник

УДК [314.15:331.522.5(477)]:005.33(045)
JEL Classification J61, O15

Калініченко Д.Р.,
*аспірант**, асистент кафедри підприємництва і торгівлі,
Запорожець Ю.В.,
студент,
Донецький національний університет економіки
і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
Кривий Ріг

ФАКТОРИ, ІНТЕНСИВНІСТЬ ТА НАСЛІДКИ МІГРАЦІЇ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ: МАЙБУТНЄ УКРАЇНИ

Kalinichenko D.R.,
*postgraduate student, assistant at the department
of entrepreneurship and trade,*
Zaporozhets Yu.V.,
student
Donetsk National University of Economics
and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih

FACTORS, INTENSITY AND CONSEQUENCES OF MIGRATION OF HUMAN CAPITAL: THE FUTURE OF UKRAINE

Постановка проблеми. В останні роки в Україні різко загострюється ситуація на ринку праці: знижується попит на ринку праці, скорочується кількість робочих місць, зростає рівень безробіття. Відповідно до пом'якшення трудового клімату для українців в країнах Європи все більша частка економічно активного населення виїжджає за кордон, до того ж зростає кількість довгострокових мігрантів та тих, які не мають наміру повертатись в Україну.

Проблема міграції є актуальною по всьому світу, тому потребує детального дослідження задля уникнення загострення ситуації та пошуку оптимального її вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання міграції є предметом дослідження багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців, таких як: А. Антохов, В. Капітан, О. Гриценко, І. Комарницький, С. Макуха, М. Мельник, Н. Блюк, С. Мельник, В. Новицький, О. Позняк, А. Сухорукова, В. Тарасевича, С. Фоміна та багато інших науковців.

Проте останнім часом проблема міграції гостро стоїть перед багатьма країнами світу: військові, політичні, соціальні конфлікти змушують людей до міграції. В умовах глобалізації відкритість кордонів призвела до спрощення працевлаштування за кордоном. Тому все більше країн страждають від втрати/перенасищення економічно активного населення. В таких умовах необхідно досліджувати фактори, що впливають на міграцію, методи її стримування, розробку політики зниження темпів міграції.

Питання розвитку людського капіталу як ключового фактору формування національної економіки інноваційного типу тривалий час є об'єктом досліджень таких науковців, як В. Антонюк, В. Важинська, Н. Голікова, О. Грішнова, Я. Ларіна, О. Брацлавська, А. Семикіна, Н. Марущак та інших.

Разом з тим окремі важливі теоретико-методичні і прикладні аспекти забезпечення інноваційного розвитку країни на основі реалізації концепції людського капіталу не дістали належного висвітлення, з огляду на активну наукову полеміку у відзначених предметних сферах наукового дослідження. Так, потребує подальшого уточнення вплив факторів на проблему міграції людського капіталу країни, забезпечення його конкурентоспроможності.

Постановка завдання. Мета дослідження – визначення причин міграції людського капіталу країни та надання пропозицій щодо вирішення даної проблеми. Основними завданнями даного дослідження є: визначення та вдосконалення понятійного апарату щодо тлумачення «людський капітал» та «міграція людського капіталу»; оцінка країни за індексом людського капіталу;

* Науковий керівник: Волошина С.В. – к.е.н., доцент

встановлення зв'язку між розвитком людського капіталу та станом ринку праці; характеристика впливу факторів безробіття та міграції на розвиток людського капіталу.

Об'єктом дослідження є міграція людського капіталу. Предмет дослідження – причинно-наслідкові зв'язки між станом ринку праці і розвитком людського капіталу, визначення темпів міграції людського капіталу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У своїй праці «Людський капітал: теоретичний та емпіричний аналіз» Г. Беккер розглянув людський капітал як сполучення знань, здоров'я, навичок і досвіду, які людина використовує з метою отримання доходу. До того ж науковець обґрунтував ефективність інвестицій в людський капітал та сформулював економічний підхід до людської поведінки, за що отримав у 1992 р. Нобелівську премію [1].

Багатогранність трактувань категорії «людський капітал», її вагоме місце в соціально-економічній площині сучасності, вплив на конкурентні позиції персоналу, підприємств, держав вимагає більш повного розкриття суті людського капіталу. Пропонуємо згрупувати основні позиції зарубіжних та вітчизняних науковців стосовно визначення поняття «людський капітал» в таблиці 1.

Таблиця 1

Трактування категорії «людський капітал» різними групами науковців

Автори	Підхід	Сутність категорії «людський капітал»
Л. Абалкін, М. Ажажа, В. Антонюк, Б. Генкін, Й. Бен-Порет, Близнюк, Г. Боуен, Е. Долан, Р. Дорнбуш, Д. Ліндсей, А. Ерік, Г. Євтушенко, Г. Зелінська, Р. Капелюшников, В. Клочков, І. Корогодін, В. Крауз, В. Куценко, І. Лапшина, О. Левчук, Дж. Лорманз, Ф. Махлуп, Л. Михайлова, Р. Нуреев, В. Пожуєв, Г. Прошак, К. Смалензі, Р. Тон, Л. Туроу, Р. Шуллер, Л. Шевчук, К. Чандра Шекхар, Д. Фінк, С. Фішер	Традиційний (ресурсно-споживчий)	Сукупність усіх можливих якостей, здібностей, властивостей носіїв людського капіталу, які визначають продуктивність праці і можуть стати джерелами доходу для людини, її родини, домогосподарства, підприємства, регіону, держави
С. Агабеков, М. Крітський, І. Ільїнський, А. Добринін, С. Дятлов, Л. Сімкіна, Т. Стоуньєр, Е. Циренова	Історичний (цивілізаційний)	Адекватна постіндустріальному стану суспільства епохи науково-технічної революції форма вираження (організації, функціонування, розвитку) продуктивних сил людини, в основі якої – рух економічного суб'єкта як нової сили суспільного прогресу
А. Аулен, В. Костюк, Дж. Коулман, О. Убейволк	Психологічний	Актив, що виникає із поєднання діяльності з психікою та мотивацією створюється шляхом внутрішньої трансформації індивідів
В. Адріанова, В. Басів, Х. Беков, Г. Бекер, Д. Богиня, С. Брю, О. Головін, В. Гойло, Н. Голікова, О. Грішнова, В. Ковалевська, М. Кім, Е. Лібанова, Г. Лич, В. Мандибур, К. Макконел, Г. Менк'ю, Ж. та В. Поплавські, Н. Ушенко, Т. Шульц	Інвестиційно-кумулятивний	Нематеріальний актив, що формується та нагромаджується в результаті інвестицій в освіту, охорону здоров'я, відпочинок, культурний розвиток. Учені наголошують на формуванні та накопиченні вкладень в освіту
Р. Ехненберг, Р. Сміт, Ту Девенпорт	Особистісний	Актив, що перебуває у власності працівників (а не їх роботодавців), наголошування на тому, що вони володіють ним і вирішують, коли, як і куди будуть його вкладати
Р. Флоріда, Ц. Мелангер	Мобільності	Високомобільний чинник, що може релокалізуватись, але має менше значення, ніж креативний клас
Білик, А. Зуєв, Каленюк, Г. Макклеод, С. Мочерний, Л. Сімкіна, В. Щетинін	Реалізаційно-динамічний	Вартість, авансована та уречевлена у вигляді запасу знань, інформації, досвіду і навичок, мотивацій та здоров'я, які мають властивість приносити більший дохід

Джерело: розроблено на основі [2, с. 13-26; 3; 4]

Враховуючи історичний контекст трансформації категорії «людський капітал» та проведені автором попередні дослідження трактування цього поняття зарубіжними та вітчизняними науковцями, ми прихильні до традиційного, інвестиційно-кумулятивного та реалізаційно-динамічного підходів, та вважаємо базовим таке визначення людського капіталу – це сукупність природжених здібностей та набутих за рахунок інвестицій у особистісний розвиток якостей (знань, вмінь, бажань, мотивів, навичок, психо-фізичного стану, культурного розвитку та ін.), володіння ексклюзивними знаннями (патенти, ноу-хау, дипломи та ін.), нагромадження та реалізація яких слугує конкурентними перевагами на ринку праці та є джерелом отримання додаткового прибутку.

Відмінністю такого трактування від інших є його комплексність:

1) врахування як природжених, так і розвинених за рахунок інвестицій в особистість навичок, вмінь, якостей;

2) врахування індивідуальних ексклюзивних знань, які характеризують творчість та інноваційність особистості (патенти, ноу-хау, винаходи) та важливості освітнього рівня (дипломи, сертифікати тощо), які характеризують кваліфікованість та професійну, освітню зрілість особистості;

3) наголошення на важливості не лише володіння певними якостями, а й їх нагромадження та використання впродовж усього життя.

Для кожного суб'єкта ринку праці категорія людського капіталу є важливою, оскільки її оцінка та вміле використання дозволяє використовувати власні можливості отримання додаткового заробітку через використання особистих переваг. Для роботодавців вміле формування та використання людського капіталу працівників дозволяє розвивати підприємства, є драйвером інновацій, оскільки працівники з високим рівнем людського капіталу краще за інших виконують власну роботу, здатні до творчого підходу, реалізації нових ідей. В масштабах країни розвиток людського капіталу слугує основою формування інноваційної економіки, економіки знань, що має високі конкурентні позиції серед інших країн світу.

Щорічно оцінку людського капіталу в розрізі країн проводять спеціалісти World Economic Forum в дослідженні The Global Human Capital Report. Визначимо зміну індексу людського капіталу України та його глобальний рівень на основі даних World Economic Forum в табл. 2.

Таблиця 2

Індекс людського капіталу України за 2015-2017 рр.

Показники	Роки		
	2015	2016	2017
Індекс людського капіталу	76,21	78,42	71,27
Рейтингове місце України в світі за індексом	31	26	24

Джерело: розроблено на основі [5]

Відповідно даних табл. 2 можна констатувати підвищення рейтингового положення України за індексом людського капіталу, проте саме значення індексу знижується з 76,21 у 2015р. до 71,21 у 2017р.

Показник індексу людського капіталу за рейтингом The Global Human Capital Report складається з чотирьох компонентів:

- Sapacity (здібності), який формується індикаторами «грамотність» та освітою в початковій, середній та вищій школах;

- Deployment, що сформовано показниками зайнятості та безробіття населення, гендерної рівності робітників;

- Development (розвиток), який характеризується якістю отриманої освіти, диверсифікацією навичок випускників, ефективністю проведенням тренінгів та підвищення кваліфікації працівників;

- Know-how (Ноу-Хау), що характеризується наявністю висококваліфікованої робочої сили, складністю робіт, інноваційною складовою економіки [5].

Кожен з оцінених показників мають однакову вагу у формуванні загального індексу людського капіталу. При цьому найнижчими індикаторами для України є Deployment та Know-how.

Основою оцінки для показника «Ноу-Хау» є інноваційна діяльність підприємств та кількість зайнятих робітників в такій діяльності. Розглянемо статистичну інформацію щодо підприємств, що займаються інноваційною діяльністю в Україні та кількість інноваційної продукції (рис. 1).

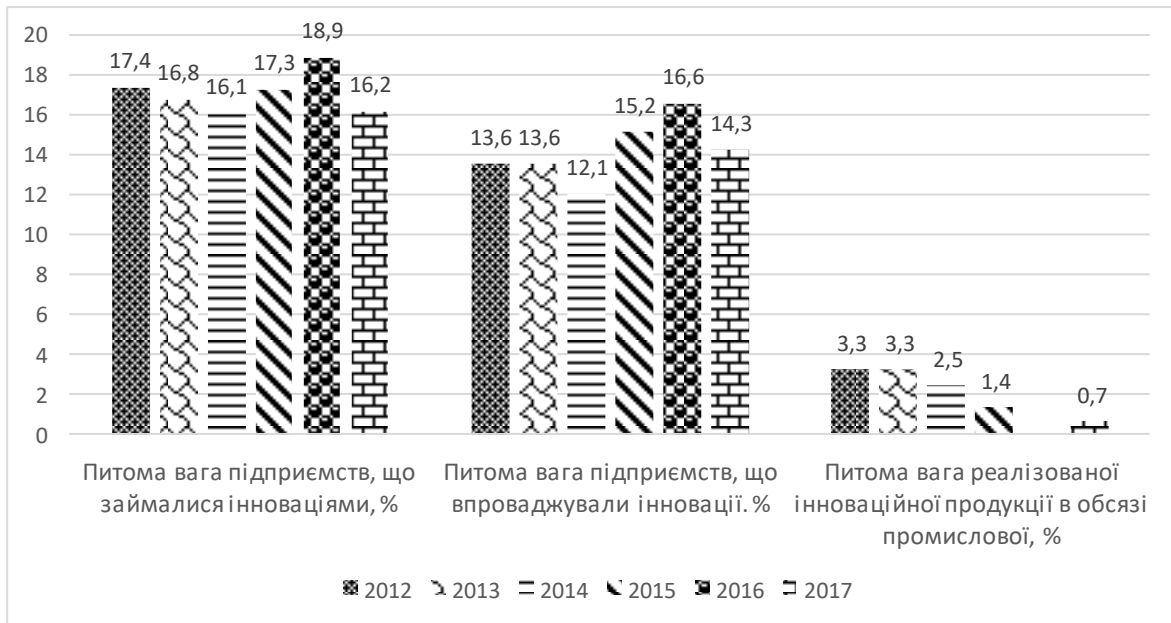

Рисунок 1. Динаміка показників інноваційної діяльності в Україні у 2012-2017 рр.

Джерело: складено авторами на основі [6]

З інформації рис. 1 видно, що загалом кількість підприємств, які займалися інноваціями у 2017 р. значно знизилась (на 2,7%) порівняно з 2016 р. та на 1,2% порівняно з 2012 р. Схожа тенденція за показником питомої ваги підприємств, що впроваджували інновації: їх кількість знизилась на 2,3% порівняно з 2016 роком. Значну тенденцію погіршення має питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової: відбулось зниження з 3,3% у 2012 р. до 0,7% у 2017 р. Тобто достатньо низький показник компонента «Ноу-Хау» відповідає як малій частці підприємств, що займалися та впроваджували інновації, так і загалом дуже низькою часткою інноваційної продукції.

Компонент Deployment характеризується показниками зайнятості і безробіття. Обидва показники пов'язані між собою, та в теперішніх умовах обтяжуються зростанням рівня міграції працездатного населення.

Розглянемо показники рівня безробіття в Україні за 2012-2017 рр. на рис. 2.

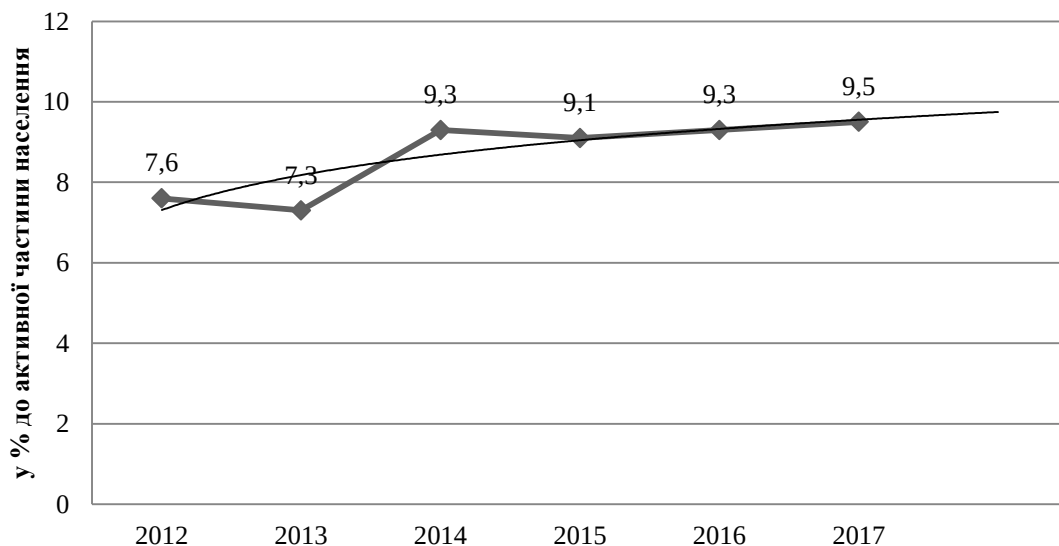

Рис. 2. Рівень безробіття в Україні у % до активної частини населення у віці 15–70 років за 2012–2017 рр.

Джерело: складено авторами на основі [6]

Як видно на рис. 2, в Україні протягом 2012-2017 рр. відбувається зростання рівня безробіття з 7,6% у 2012 р. до 9,5% у 2017 р. Така постійна тенденція зростання рівня безробіття в країні викликана погіршенням економічної ситуації, зменшенням кількості робочих місць. В таких умовах населення країни вдається до трудової міграції, яка є також міграцією людського капіталу, оскільки саме активна частина трудового населення України виїжджає у пошуках вільних робочих місць та кращих умов праці з вищою її вартістю до інших країн.

Під трудовою міграцією розуміють переміщення особи з метою тимчасового працевлаштування, що супроводжується перетинанням державного кордону (зовнішня трудова міграція) або меж адміністративно-територіальних одиниць держави (внутрішня трудова міграція) [7, с. 478].

Враховуючи наведені твердження понять «трудова міграція» та «людський капітал», пропонуємо наступне визначення поняття «міграція людського капіталу» – це переміщення економічно активного населення та сукупності їх навичок, здібностей, якостей, ексклюзивних знань, реалізація яких приносить додатковий дохід за кордоном, що фактично є втратою додаткового доходу країнами-донорами.

Досліджуючи міграційні потоки в Україні за останні роки, можна побачити підвищення міграційної активності економічно активного населення. З кожним роком міграція набуває все більших масштабів і її неможливо повністю відстежити. Міграція в Україні пов'язана з відкритістю кордонів Польщі та зростанням кількості студентів, які отримують освіту за кордоном.

Спроба розвинути економіку в Україні так і не призвела до вирішення проблеми реального покращення умов життя населення та зростання попиту на робочу силу. Більшість показників соціально-економічного розвитку свідчить про все більше зuboжіння українського народу. Можливості працевлаштування на офіційному ринку праці України є незначними, до того ж зайнятість в секторі економіки держави не гарантує добробуту та не забезпечує потреб відтворення робочої сили працюючого [8, с. 175].

За даними Державної Служби Статистики України за кордон на заробітки з 2015 по 2017 рік виїхало приблизно 1,9 млн. осіб. З них до Польщі виїхало 506,5 тис. осіб, до Росії – 342,4 тис. осіб, до Італії – 146,7 тис. осіб, до Чеської Республіки – 122,5 тис. осіб, до США – 23,5 тис. осіб, до Білорусі – 22,5 тис. осіб, до Португалії – 20,3 тис. осіб, до Угорщини – 17,1 тис. осіб, до Ізраїлю – 13,9 тис. осіб, до Фінляндії – 13,3 тис. осіб, до Німеччини – 10,2 тис. осіб та до інших країн – 64,4 тис. осіб [6].

За даними Міжнародної Організації з Міграції (МОМ), у 2013 р. загальна кількість мігрантів з України становила понад 4 млн осіб, а у 2017 р. близько 6 млн осіб. Окрім того, якщо розглядати країни за кількістю трудових мігрантів, Україна у 2013 р. займала 9 місце в світі, у 2017 р. – 7 місце [9]. Дослідники з McKinsey Global Institute у звіті *People on the move: global migration's impact and opportunity* станом на кінець 2016р. наводять наступні дані: кількість українських мігрантів становить понад 6 млн осіб, Україна за кількістю мігрантів посідає 7 місце в світі [10].

Як повідомляє статистика, 70% всіх мігрантів становлять чоловіки. 16% мігрантів – здобувачі вищої освіти за кордоном, більшість яких для навчання обрали Великобританію та Ізраїль. Вірогідність повернення здобувачів вищої освіти в Україну є мінімальною, оскільки умови та оплата праці за кордоном є більш конкурентоздатними [6].

Важливим аспектом вивчення трудової міграції в розрізі міграції людського капіталу є визначення тієї кількості мігрантів, що працевлаштувались за фахом. За даними держстатистики, відповідно до отриманої кваліфікації працювало 26,8% трудових мігрантів, у іншій сфері, ніж потребує кваліфікація – 29,5%, за нижчою кваліфікацією – 5,7% мігрантів, а за вищою – 1,4%, на роботі, що не потребувала кваліфікації працювали 36,1% мігрантів, 0,5% мігрантів не визначено [6; 10].

Результати опитування компанії "Ernst and Young Україна" свідчать, що понад половина українських компаній сьогодні стикаються із труднощами у підборі персоналу саме через критично високий рівень трудової міграції [11]. Крім того значна частка трудових мігрантів – молодь віком від 18 до 29 років не мають намірів повертатись на батьківщину. Загалом – третина від загальної кількості трудових мігрантів мають вищу освіту (за даними МОМ). Тобто зараз значна частка прогресивної частини населення залишає країну в пошуках кращих умов праці. За кордоном людський капітал більшості українських кадрів будуть використовувати та розвивати для зростання власної економіки. Частина таких втрат для України є безповоротними [11; 12].

Трудові мігранти за професійними групами мають такий вигляд: професіонали, фахівці, технічні службовці – 9,1%, працівники сфери торгівлі та послуг – 14,3%, кваліфіковані робітники сільського та лісового господарства, риборозведення та рибальства – 1,7%, кваліфіковані робітники з інструментом – 25,9%, робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин – 7,4%, найпростіші професії – 41,6%.

Трудових мігрантів, задіяних у сфері будівництва найбільше, їх кількість складає 493 тис. осіб, задіяних у діяльності домашніх господарств – 209,2 тис. осіб, у сільському, лісовому та рибних господарствах – 176,2 тис. осіб, у сфері промисловості – 142,8 тис. осіб та ін.

Одним з основних мотивів поряд з працевлаштуванням за фахом є також вищий рівень заробітних плат за кордоном. Середньомісячний заробіток одного трудового мігранта в середньому за кордоном складає 772 дол. США, а в Україні він становить 203 дол. США. Так, у сільському, лісовому та рибному господарствах працівник за кордоном може отримати 494 дол., а в Україні у тій же сфері зайнятості він отримає 164 дол.; у сфері промисловості за кордоном – 713 дол., в Україні – 231 дол.; у сфері будівництва за кордоном – 770 дол., в Україні – 185 дол.; у сфері оптової та роздрібної торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів за кордоном – 349 дол., в Україні – 227 дол.; у сфері транспортного, складського господарств, поштової та кур'єрської діяльності за кордоном – 1262 дол., в Україні – 227 дол.; у сфері тимчасового розміщення та організації харчування за кордоном – 1071 дол., а в Україні – 137 дол. [6].

Основними причинами міграції серед економічно активного населення України є тривала політична криза в суспільстві, невдоволення економічним становищем; незабезпечення країною умов для реалізації можливостей своїх громадян, значно вищий рівень заробітної плати у країнах імміграції, військові причини [12].

Висновки з проведеного дослідження. Тобто, основними факторами міграції людського капіталу, що є невід'ємним від міграції трудових ресурсів є саме економічні фактори, серед яких основні – вищий рівень оплати праці за кордоном, можливість працевлаштування за фахом. Впливовість цих факторів зростає в умовах скорочення кількості робочих місць в Україні в результаті економічної кризи, відсутності розвитку прогресивних, сучасних сфер господарства.

За таких умов інтенсивність трудової міграції українців щорічно зростає, дедалі більша частка мігрантів вдається до довгострокової трудової міграції. Зростають настрої серед населення до освітньої та трудової міграції.

Можливо зараз в короткотерміновому аналізі трудова міграція має більше позитивних сторін: зростають надходження капіталу в Україну, стримується рівень безробіття. Проте за відсутності рішучих кроків на ринку праці України майбутні перспективи від зростання трудової міграції матимуть негативних характер. Оскільки значна частка молоді з вищою освітою зараз реалізує свій людський капітал за кордоном. За відсутності конкурентоздатних умов на вітчизняному ринку праці (створення нових робочих місць, достойний рівень заробітної плати) трудова міграція українців в майбутньому буде лише зростати, що призведе до зниження показника людського капіталу.

Література

1. Becker G. Human Capital: Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. 3rd ed. University of Chicago Press, 1993. 390 p.
2. Ларіна Я., Брацлавська О. Розвиток людського капіталу в умовах глобалізації: монографія. Київ: ВЦ «Академія», 2012. 248 с.
3. Семикіна А. В. Людський капітал: підвищення конкурентоспроможності на основі соціальних інновацій: монографія. Одеса: «Атлант» ВОІ СОІУ, 2018. 72 с.
4. Марущак Н. П. Людський капітал як фактор розвитку економіки України. URL: http://www.rusnauka.com/SND/Economics/14_maruschak%20n.p..doc.htm. (дата звернення: 22.10.2018).
5. World Economic Forum. The Global Human Capital Report URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-human-capital-report-2017> (дата звернення: 24.10.2018).
6. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 26.10.2018).
7. Капітан В. Трудова міграція як аспект проблеми зайнятості в Україні. *Ефективність державного управління*. 2012. № 32. С. 474–481.
8. Блюк Н. Про деякі питання трудової міграції в Україні. URL: <http://nbuv.ga.ua/UJPN/vnulpurn2016838>. (дата звернення: 26.10.2018).
9. Звіти ООН. World Migration Report. URL: https://www.un-ilibrary.org/migration/world-migration-report-2018_f45862f3-en (дата звернення: 26.10.2018).
10. McKinsey Global Institute. People on the move: global migration's impact and opportunity. URL: <https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Featured%20Insights/Employment%20and%20Growth/Global%20migrations%20impact%20and%20opportunity/MGI-People-on-the-Move-Full-report.ashx> (дата звернення: 26.10.2018).
11. Трудова міграція: за яких умов українці перестануть тікати з країни. URL: https://24tv.ua/ru/trudova_migracija_zakajih_umov_ukrainci_perestanut_tikati_z_kraini_n984191 (дата звернення: 26.10.2018).

12. Міграція в Україні: факти і цифри 2016 / Міжнародна організація з міграції (МОМ). Представництво в Україні. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf (дата звернення: 26.10.2018).

References

1. Becker, G. (1993), *Human Capital: Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*, 3rd ed., University of Chicago Press, 390 p.
2. Larina, Ya. and Braczkavska, O. (2012), *Rozvytok liudskoho kapitalu v umovakh hlobalizatsii* [Human capital development in globalizations conditions], VCz «Akademii», Kyiv, Ukraine, 248 p.
3. Semykina, A.V. (2018), *Lyudskyi kapital: pidvyshhennia konkurentospromozhnosti na osnovi sotsialnykh innovatsii* [Human Capital: Increasing Competitiveness on the Social Innovation Basis], Odesa, "Atlant" VOI SOIU, Ukraine, 272 p.
4. Marushhak, N.P. *Lyudskyi kapital yak faktor rozvytku ekonomiky Ukrainy* [Human capital as a factor for the Ukrainian economy development], available at: http://www.rusnauka.com/SND/Economics/14_maruschak%20n.p..doc.htm (access date October 22, 2018).
5. World Economic Forum (2017), "The Global human Capital Report", available at : <https://www.weforum.org/reports/the-global-human-capital-report-2017> (access date October 24, 2018).
6. State Statistics Service of Ukraine, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (access date October 26, 2018).
7. Kapitan, V. (2012), "Labor migration as an aspect of employment in Ukraine", *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*, no. 32, pp. 474–481.
8. Blok, N. (2016), "On some issues of labor migration in Ukraine", available at: <http://nbuv.ga.ua/UJPN/vnulpurn2016838> (access date October 26, 2018).
9. UN-library "World Migration Report", available at: https://www.un-ilibrary.org/migration/world-migration-report-2018_f45862f3-en (access date October 26, 2018).
10. McKinsey Global Institute. People on the move: global migration`s impact and opportunity available at: <https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Featured%20Insights/Employment%20and%20Growth/Global%20migrations%20impact%20and%20opportunity/MGI-People-on-the-Move-Full-report.ashx> (access date October 26, 2018)
11. Semenuha, R. (2018), "Labor migration: which conditions under Ukrainians will no longer flee the country", available at: https://24tv.ua/ru/trudova_migracija_za_jakih_umov_ukrainci_perestanut_tikati_z_kraini_n984191 (access date October 26, 2018).
12. International Organization for Migration (2017), "Migration in Ukraine: facts and figures", available at: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf (access date October 26, 2018).

Стаття надійшла до редакції 05.11.2018 р.

Рецензент: д.е.н., доцент Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського Г.О. Горіна

УДК 314.7+331.556.46

JEL Classification: J6, F22

Кабай В.О.,
здобувач* кафедри економіки та підприємництва,
Центральноукраїнський національний технічний університет

МОТИВАЦІЯ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ: ПРИЧИНИ, ТЕНДЕНЦІЇ, МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ

Kabai V.O.,
candidate for a degree at the department
of economics and entrepreneurship,
Central Ukrainian National Technical University

MOTIVATION OF LABOUR MIGRATION: CAUSES, TRENDS, MECHANISMS OF REGULATION

Постановка проблеми. Трудова міграція населення є одним із найскладніших соціально-економічних процесів, на розвиток якого впливають політичні, соціально-економічні, демографічні та інші чинники. Вона набула особливої гостроти в Україні, де в умовах низького рівня життя населення та загострення кризових явищ в економіці залишається недостатня кількість робочих місць з прийнятною заробітною платою та майже повною відсутністю соціальних гарантій. Тобто, головною мотиваційною причиною для населення нашої держави є не просто вищий рівень оплати праці та соціальних стандартів, як було раніше, а обмеженість можливостей, чи навіть, неможливість реалізувати свої здібності в межах країни та надзвичайно песимістичні перспективи розвитку змін на краще. Масштабна еміграція молоді та висококваліфікованих працівників протягом останніх років зумовила появу системної загрози для покращення соціально-економічного рівня розвитку країни на сучасному етапі та у найближчому майбутньому, що вимагає невідкладних заходів з боку керівництва держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням української трудової міграції займаються багато організацій, що викликано міждисциплінарною природою цього процесу. Зокрема, науковці Інституту демографії та соціальних досліджень НАНУ, Інституту народознавства НАНУ, Інституту соціології НАНУ; співробітники державних установ, а саме Державного комітету статистики України; представники інших організацій, наприклад, ЛМГО «Лабораторії соціальних досліджень у Львові» та Фонд «Open Ukraine». Дослідженням соціально-демографічних характеристик займаються О. С. Яковлева, І. С. Миронюк, Е. М. Лібанова, О. В. Позняк; визначення причин та соціальних наслідків, місця України в міжнародній міграції стали предметом досліджень В. С. Будкіна; комплексні дослідження міграційних процесів у загальноєвропейському контексті проводили О. А. Малиновська, О. В. Пазюк; питання управління трудовою міждержавною міграцією висвітлено О. П. Шиманською; мотивацію сучасної української міграції досліджує О. З. Лютак. Проте, дослідження впливу міжнародної трудової міграції та механізми її регулювання потребують подальшого дослідження.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні основних причин та провідних тенденцій трудової міграції, дослідженні процесу мотивації трудової міграції та окресленні можливостей впровадження потенційних механізмів регулювання цього процесу в межах України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні наша країна обрала євроінтеграційний вектор розвитку, тому змушена вирішувати проблеми трудової міграції, які заповнили усі галузі економіки. Основним завданням перед органами влади постало підвищення ефективності політики, а саме: регулювання чинників трудової міграції, підвищення соціальних стандартів та соціальної захищеності трудових мігрантів, розвиток ринку міграційних послуг, вирішення проблеми депопуляції корінного населення країни, уповільнення процесу «відтоку мізків», розробка способів їх повернення та адаптації, попередження явища «соціального сирітства», створення умов для ведення бізнесу, здійснення постійного аналізу та контролю нелегальної міграції.

На прийняття рішення про міграцію впливає величезна кількість факторів: знання мови, культури, релігії; створені умови для швидкої інтеграції; наявність успішних прикладів міграції серед знайомих, родичів, близьких; сформована нормативно-правова база країни, з якої мігрують, та країни,

* Науковий керівник: Семикіна М.В. – д-р екон. наук, професор, зав. кафедри економіки та підприємництва Центральноукраїнського національного технічного університету

що приймає; збереження соціальних гарантій; полегшена процедура нострифікації для висококваліфікованих фахівців; вартість та економічна доцільність міграції; освітня міграція.

Протягом останнього десятиліття проблема міграції зростає у глобальному масштабі та спричинила ряд суперечок серед приймаючих країн у всьому світі, про це свідчить значна кількість публікацій дослідників з різних країн світу, зокрема: Пол Кольєр «Як міграція змінює наш світ» [1], Патрік Кінгслі «Нова Одиссея: історія європейської кризи біженців» [2], Джордж Борхас «Економічне дослідження детермінант імміграції: уроки для Європейського союзу» [3], Тайрел Хаттон та Джон Вільямсон «Глобальна міграція та світова економіка. Два століття політики та її реалізації» [4].

Критерієм, що виділяє міграцію з-поміж інших переміщень населення через певний кордон, є мотивація, тобто причини, які спонукають суб'єкта економічної діяльності до певних дій для досягнення своїх цілей. Мотивація включає зовнішні (суспільство, регіон, підприємство, умови життя, заробітна плата, умови праці) та внутрішні (переконання, мотиви, інтереси, потреби, цінності, настрої, виховання, культура) рушійні сили. Причини міграції можна поділити на групи (рис. 1).

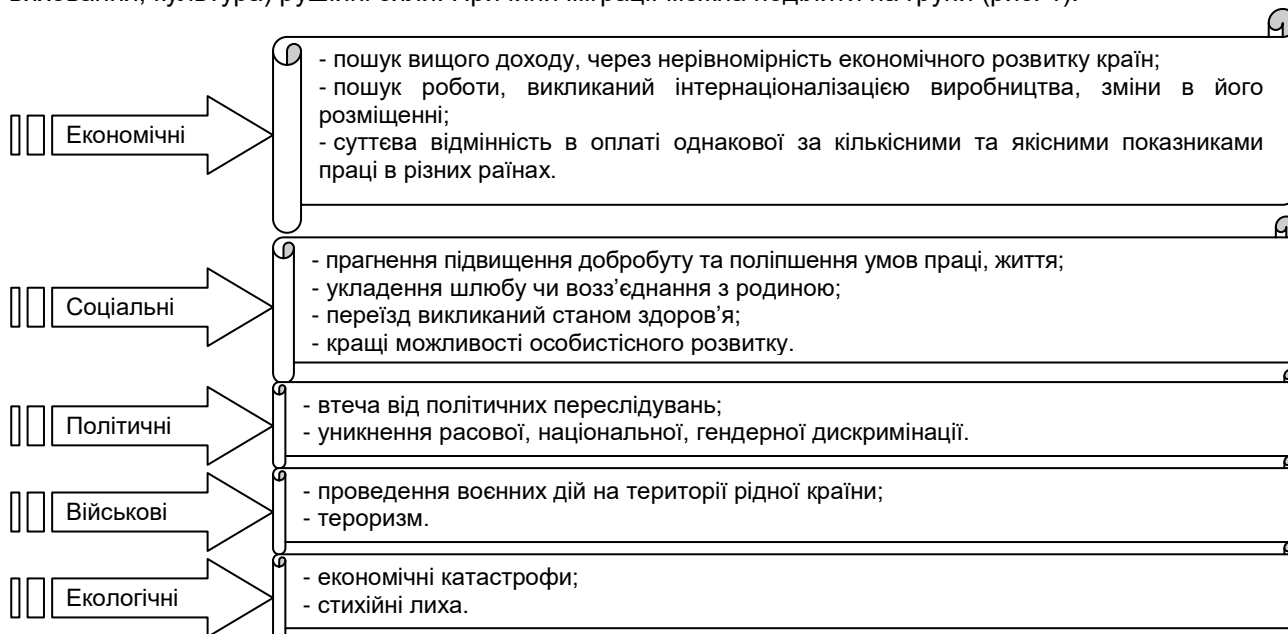

Рис. 1. Причини міграції

Джерело: побудовано автором

Незважаючи на значний ступінь розвитку світової економіки сьогодні, її динамічність, високотехнологічність та турбулентність нестабільного середовища, основна маса країн залишається на досить низькому рівні, що і викликає потужні міграційні рухи, в основі яких перш за все лежать економічні та соціальні мотиви. Крім того, процес міграції ставить низку питань перед тими, хто прагне переїхати, зокрема джерела покриття витрат на переїзд та облаштування на новому місці, організації наймання на роботу та визначення умов та оплати праці, необхідності підвищення кваліфікації, продовження навчання чи зміни профілю, розгляд можливостей отримання соціальної допомоги, медичного страхування, обслуговування, адаптації до культури, релігії, кліматичних умов.

Сучасні міграційні тенденції робочої сили включають:

- всеохоплюючий характер (участь беруть усі країни світу);
- висхідну спрямованість (рух до високорозвинених країн з країн, що розвиваються та мають перехідну економіку);
- горизонтальну інтелектуальну міграцію (переміщення висококваліфікованих фахівців між розвиненими чи промисловими країнами та всередині них);
- поживлення міграційних процесів між країнами з перехідною економікою та між країнами, що розвиваються;
- міграцію науково-технічних кадрів до країн, що розвиваються;
- появу «молодої міграції» (переселення з освітньою метою та для покращення умов життя, що загрожує перерости у постійну міграцію);
- зростання частки незаконної міграції.

Міжнародна трудова міграція відображає процес перерозподілу трудових ресурсів між різними країнами та регіонами світу і є важливим фактором формування попиту та пропозиції робочої сили на міжнародному, національному та регіональному ринку праці [5, с. 263].

М. П. Бублій наголошує на важливості державного регулювання міграції робочої сили в Україні та розробці практичних рекомендацій, спрямованих на нейтралізацію її негативних наслідків та посилення позитивного ефекту, через аналіз сукупності факторів, що на неї впливають [6, с. 12].

Загрозу від активних зовнішніх та внутрішніх трудових міграцій підкреслює В. О. Капітан, особливо, що стосується необхідності посилення ролі економічної безпеки держави та розробки заходів щодо її забезпечення, шляхів повернення трудових мігрантів на батьківщину [7, с. 8].

Дослідивши природу та сутність поняття трудової міграції, головні тенденції її розвитку, можна стверджувати, що основними рушійними силами цього процесу були суспільно-політичні та соціально-економічні чинники. До першої групи відносять зміни в структурі економіки певної держави, пануючий політичний режим, роль окремих політичних сил, науково-технічний прогрес, забезпечення соціальних гарантій, національна чи етнічна ворожнеча, що може проявлятися у примусовій міграції трудового населення. До другої групи включимо асиметрії в справедливій оплаті праці в різних країнах, лібералізацію економічної діяльності, посилення впливу транснаціональних корпорацій, демографічна ситуація, загострення глобальних проблем людства.

Незважаючи на існуючі обмеження та перепони міграції населення у різних країнах, залучення висококваліфікованої робочої сили залишається стратегічним джерелом поповнення людських ресурсів приймаючої країни. Саме тому трудову міграцію населення неможливо і недоцільно зупиняти, необхідно запроваджувати ефективні механізми регулювання.

Міжнародна трудова міграція – дуалістичний процес, тому вона відіграє двояку роль в економіці: має позитивні та негативні наслідки для усіх сторін. Оцінку її соціально-економічних наслідків доцільно проводити для трьох сторін: країни базування, приймаючої країни та самого мігранта (табл. 1).

Таблиця 1

Наслідки трудової міграції

Сторони трудової міграції	Наслідки	
	Позитивні	Негативні
Країни-базування	- зменшення соціальної напруги на місцевому ринку праці; - надходження коштів в країну; - скорочення рівня безробіття; - навчання мігрантів, що повернулись за рахунок інших країн; - зниження навантаження на соціальні фонди; - можливість залучення новітніх технологій; - впровадження нових інтегрованих культурних цінностей.	- втрата найпродуктивнішої частини трудового населення країни (особи працездатного віку, молодь, науковці, фахівці); - зниження кваліфікації працівників, що працюють не за спеціальністю; - збитки від реалізації здібностей фахівців за кордоном, які навчалися в країні-базування; - брак відрахувань до пенсійного та соціального фондів від нелегальної міграції; - повернення трудових мігрантів пенсійного віку; - проблема соціального сирітства; - зменшення народжуваності, старіння нації.
Приймаючі країни	- реалізація неprestижних вакансій нерезидентам в різних сферах; - економія на освітніх витратах та професійній підготовці; - зменшення витрат виробництва, за рахунок здешевлення робочої сили; - стимулювання власного виробництва та збільшення попиту на товари і послуги; - покращення демографічної ситуації за рахунок уповільнення загального темпу старіння населення та «притоку умів».	- отримання мігрантами громадянства та погіршення демографічної ситуації; - збільшення витрат на утримання безробітних мігрантів та їх сімей; - порушення культурних традицій; - наростання соціальної напруги через соціокультурні відмінності чи расові протиріччя; - зростання тіньового сектору економіки; - додаткові витрати на нейтралізацію кримінальної складової; - додаткова конкуренція на внутрішньому ринку праці, що може збільшити безробіття.
Мігранти	- покращення фінансового стану домогосподарств, за рахунок переказів емігрантів; - отримання вищої заробітної плати; - підвищення рівня життя мігрантів та їх родини; - набуття нових знань, кваліфікації, мовної практики; - можливості особистісного розвитку.	- руйнування сімей, проблеми виховання дітей, окреме проживання членів сімей; - зайнятість на простих низькокваліфікованих сегментах роботи; - нелегальна чи напівлегальна зайнятість; - відсутність соціальних гарантій та впевненості в наступному дні; - праця на важких, ненормованих чи шкідливих для здоров'я роботах; - нижчий рівень оплати праці, порівняно з працівниками приймаючої країни; - втрата національної свідомості, культурних цінностей.

Джерело: систематизовано автором

Основними елементами процесу є виїзд, повернення та грошові перекази. Вони завдають прямого та опосередкованого впливу. Так, виїзд несе прямі демографічні втрати, «відтік мізків» та зниження безробіття й напруги на ринку праці, а в подальшому викличе брак робочої сили та підвищення рівня кваліфікації населення, що залишилось. Повернення зумовить збільшення тиску на ринок праці, проте зросте якість робочої сили. Грошові перекази покращать рівень добробуту домогосподарств мігрантів, але зросте рівень інфляції та майнова нерівність.

В кожному конкретному випадку трудової міграції набір позитивних та негативних наслідків буде відрізнятися, одні будуть мати велике значення, інші майже повністю нівелюються. Використання можливостей та переваг трудової міграції залежить від міграційної політики, що здійснюється на національному та міжнародному рівні, а зменшення ризиків та мінімізація недоліків цього процесу вимагають постійного контролю та регулювання.

Нормативно-правову базу для міграційної політики України становлять:

- Закон України «Про громадянство України»;
- Закон України «Про імміграцію»;
- Закон України «Про біженців»;
- Закон України «Про правовий статус іноземців»;
- Закон України «Про Державну прикордонну службу України».

Реалізацією цих законів стали численні постанови уряду, що регулювали окремі питання, які часом вступали в протиріччя один з одним.

Серед головних мотивів виїзду за кордон українських громадян, за результатами дослідниці О. Риндзак, є низький рівень оплати праці, відсутність роботи та безробіття, житлові проблеми, несвоєчасна та неповна виплата заробітної плати, економічна криза, корупція в Україні [8, с. 116]. Тобто, всі економічні чинники державного рівня впливу, що підтверджує гостру нестачу ефективного управління в державі.

Розробка механізмів регулювання трудової міграції повинна включати в себе наступні ключові складові:

- моніторинг процесів міграції (обсяги, склад, сфера діяльності, вектори руху, динаміка, передумови, оцінка наслідків);
- підвищення економічного та соціального рівня життя населення, як передумова до скорочення еміграційних процесів;
- покращення можливостей працевлаштування економічно-активного населення країни;
- розвиток та удосконалення нормативно-правих актів, що регулюють міграцію з дотриманням соціальних гарантій;
- подолання корупції на всіх рівнях суспільства;
- кооперація з сусідніми країнами з актуальних питань;
- захист прав трудових мігрантів за допомогою урегулювання терміну перебування працівника за кордоном;
- укладання міжнародних договорів про соціальний захист своїх громадян, які працюють за кордоном;
- розробка дієвого банківського механізму, що дозволить на вигідних умовах спрямовувати кошти від трудових мігрантів до України;
- протидія нелегальній трудовій міграції;
- стимулювання внутрішньої трудової міграції на протидію зовнішній нелегальній;
- боротьба з усіма проявами людської контрабанди;
- розробка програм реіміграції трудових мігрантів та їх забезпечення робочими місцями.

Отже, перед державою стоїть завдання взяти під контроль вирішення міграційних проблем, через регламентацію міграційних процесів і ліцензування діяльності організацій, що займаються працевлаштуванням українських громадян за кордоном та забезпечення соціального захисту тих робітників, які працевлаштовані за межами країни, і створення умов для стимулювання їх повернення з гарантіями майбутнього працевлаштування.

Висновки з проведеного дослідження. Результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що трудова міграція сьогодні займає ключове місце серед міграційних потоків і стимулює соціально-економічний розвиток країн-міграції через донорську робочу силу. Мотивація трудової міграції спричинена переліком об'єктивних та суб'єктивних чинників, проте на сьогодні головну роль серед них для нашої країни відіграють саме економічні, у зв'язку з кризовими явищами нашої економіки. В умовах високого рівня безробіття, низької заробітної плати, неефективної державної політики, міжнародна міграція України набула неконтрольованих розмірів. Основними її тенденціями залишаються різнонаправленість, вектор руху до більш економічно-розвинених країн, значний рівень відтоку висококваліфікованого персоналу, поява «молодої міграції», стабільне зростання незаконної складової. Незважаючи на наявний адміністративно-правовий апарат управління процесами трудової міграції, ефективність його діяльності надзвичайно низька і потребує

подальшого вдосконалення. Наслідки трудової міграції зачіпають інтереси країни-донора, приймаючої країни та самого мігранта, причому вони несуть як позитивний, так і негативний вплив, який необхідно нівелювати шляхом впровадження ефективних механізмів державного регулювання цих процесів. Основою в цьому повинні стати міжнародні угоди, які забезпечать правові, економічні та соціальні гарантії трудовим мігрантам. Крім того, провідним завданням залишається покращення ситуації на внутрішньому ринку праці та забезпечення достойної заробітної плати населенню країни.

Література

1. Коллиер П. Исход: как миграция изменяет наш мир / пер. с англ. Н. Эдельмана. Москва: Изд-во Института Гайдара, 2016. 384 с.
2. Patrick Kingsley. The New Odyssey: The Story of Europe's Refugee Crisis. London: Guardian Faber Publishing; Main edition, 2016. 368 p.
3. Borjas G. Economic Research on the Determinants of Immigration: Lessons for the European Union", World Bank Technical Paper, 1999. 438 p.
4. Hatton T. and Williamson J. Global migration and the World Economy. Two Centuries of Policy and Performance, MIT Press, Cambridge, Mass, 2005. 256 p.
5. Смалійчук А. В. Інтелектуальна міграція в контексті трансформації ринку праці України: підходи до регулювання. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2015. № 1. С. 259-265.
6. Бублий М. П. Фактори міграції робочої сили та особливості її статистичного обліку. *Державне будівництво*. 2008. № 1. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2008-1/doc/5/03.pdf> (дата звернення: 28.09.2018).
7. Капітан В. О. Поняття та роль соціальних процесів у забезпеченні економічної безпеки. *Демократичне врядування*. 2012. Вип. 10. URL: http://nbuv.gov.ua/j#pdf/DeVr_2012_10_26.pdf (дата звернення: 28.09.2018).
8. Риндзак О. Фактори і мотиви зовнішньої міграції населення України. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2018. Вип. 1 (18). С. 112-121. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2018/18rotmnu.pdf> (дата звернення: 15.10.2018).

References

1. Koller, P. (2016), *Iskhod: kak migratsiia izmeniaet nash mir* [Exodus: How Migration Is Changing Our World], Translated from english by Endelman N., Izd-vo Instituta Gaydara, Moscow, Russia, 384 p.
2. Kingsley, P. (2016), *The New Odyssey: The Story of Europe's Refugee Crisis*. Guardian Faber Publishing; Main edition, London, Great Britain, 368 p.
3. Borjas, G. (1999), *Economic Research on the Determinants of Immigration: Lessons for the European Union*, World Bank Technical Paper. 438 p.
4. Hatton, T. and Williamson, J. (2005), *Global migration and the World Economy. Two Centuries of Policy and Performance*, MIT Press, Cambridge, Mass, 256 p.
5. Smaliichuk, A.V. (2015), "Intellectual migration in the context of Ukraine's labor market transformation: approaches to regulation", *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka*, no. 1, pp. 259-265.
6. Bublil, M.P. (2008), "Factors of migration of labor force and peculiarities of its statistical accounting", *Derzhavne budivnytstvo*, no. 1, available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2008-1/doc/5/03.pdf> (access date September 28, 2018).
7. Kapitan, V.O. (2012), "Concept and role of social processes in ensuring economic security", *Demokratychnе vriaduvannia*, Iss. 10, available at: http://nbuv.gov.ua/j#pdf/DeVr_2012_10_26.pdf (access date September 28, 2018).
8. Ryndzak, O. (2018), "Factors and motives of external migration of Ukraine's population", *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava*, Iss. 1 (18), pp. 112-121, available at: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2018/18rotmnu.pdf> (access date October 15, 2018).

Стаття надійшла до редакції 29.10.2018 р.

Рецензент: д-р екон. наук, професор, зав. кафедри економіки та підприємництва Центральноукраїнського національного технічного університету М.В. Семикіна

МАРКЕТИНГ І РИНКОВІ ВІДНОСИНИ

УДК 336.71:339.138

JEL Classification G 210, M 310

Кириленко С.В.,
аспірант*кафедри міжнародних економічних відносин
Тернопільського національного економічного університету

СУТНІСНО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОДАЖУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ

Kyrylenko S.V.,
postgraduate student at the department
of international economic relations
Ternopil National Economic University

ESSENTIAL AND THEORETICAL ASPECTS OF THE SALE OF BANKING SERVICES

Постановка проблеми. В економічній сфері важливим сегментом послуг є банківські послуги. Сучасні завдання, які стоять перед банківською системою України, пов'язані із досягненням глобальних цілей – пришвидшення економічного зростання, впровадження європейських стандартів життя та вихід країни на провідні позиції у світі. Вирішення цих завдань передбачає забезпечення фінансової стабільності через модернізацію банківського сектору, збільшення конкуренції на банківському ринку, відновлення кредитування реального сектору економіки, підвищення якості та доступності банківських послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сутності продажу послуг та їх особливості у банківській сфері розглядаються у працях багатьох українських науковців, які досліджують проблематику банківського маркетингу, це зокрема: Бойко С. [1], Брітченко І. [2], Васильєва Т. [3], Вознюк М. [1], Гірченко Т. [1], Дубовик О. [1], Іванова Т. [2], Колодізева С. [4], Кривич Я. [3, 4], Леонов С. [3], Лютий І. [6], Момот О. [2], Нікітін А. [2], Солодка О.О. [6], Ткачук В. [7], Шпільовий В.А. [8], Штейн О. [9], Яценко О. [10]. Разом з тим, в науковій літературі немає єдиного підходу щодо визначення сутності продажів послуг, застосовуються різні підходи відносно класифікації банківських послуг, потребують подальшого вивчення етапи та види продажів банківських послуг, що необхідно для покращення їхньої якості та формування в банківських установах клієнтоорієнтованої моделі обслуговування.

Постановка завдання. Метою статті є уточнення сутності продажів послуг, обґрунтування функцій продажів, систематизація класифікації видів продажів та виокремлення тих, які використовуються у банківському бізнесі, узагальнення специфіки продажів банківських послуг, що необхідно для покращення їхньої якості та формування клієнтоорієнтованої моделі обслуговування банківських клієнтів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Продаж є базовим бізнес-поняттям, що описує практично будь-яку комерційну діяльність. Сучасні уявлення щодо сутності продажу нерозривно пов'язують його з маркетингом, як його складовою частиною, «переднім фронтом». Продажі виступають логічним продовженням, практичним результатом та підтвердженням правильності маркетингової роботи компанії [3, с. 6]. Слід зазначити, що у більшості літературних джерел продаж трактують як особливий комерційний процес або відносини між двома особами, що виникають з приводу обміну товару на гроші. У широкому розумінні продаж визначають як організацію процесу реалізації товару [11, с. 111].

Відповідно до змістовних характеристик послуг їх продаж має достатньо суттєві відмінності порівняно з продажем товарів; вони описані в науковій літературі та досліджуються багатьма вченими.

* Науковий керівник: Сохацька О.М. – д.е.н., професор

Акцентують на головній відмінності продажу послуг, це – їх нематеріальності, адже продається те, чого в даний момент ще немає. Слушним є зауваження, відносно продажу послуг, що при цьому продаються стандарти надання послуг, а також певна репутація або імідж компанії, яка їх надає [12]. Окрім зазначених вище основних особливостей продажу послуг, фахівці акцентують ще на інших аспектах, зокрема:

- продавцями послуг є зазвичай самі виробники цих послуг тому їм часто складно змінити свій фах;
- продаж послуги означає початок спілкування з клієнтом, на відміну продажу товарів, разом із яким таке спілкування з покупцем припиняється;
- послуги нематеріальні і тому їх важко порівняти з позиції якості;
- у продажі послуг не всі можуть бути потенційними їх покупцями;
- складність визначення ціни послуги, на рівень якої впливають багато чинників, а також відсутні стандарти їх надання;
- на відміну від продажу товарів, при продажі послуг перші кроки можуть бути платними, адже передбачають проведення попередніх досліджень, розрахунків тощо;
- обмеженість обсягів продажу послуг наявними у виробника можливостями щодо їхнього надання;
- важливість співвідношення часу, за який фактично здійснюють оплату і затраченого часу щодо проведення підготовчих робіт по наданню послуг;
- багато видів послуг є індивідуалізованими, тобто виробляються під конкретного клієнта;
- в процесі продажу не потрібно відповідати на всі заперечення клієнта, інколи краще уступити клієнта конкурентам, аніж скомпроментувати себе як виконавця [13].

Розглянемо більш детально особливості банківських послуг. Переважна більшість науковців, характеризуючи банківські послуги, як правило, підкреслюють:

- абстрактний характер послуг внаслідок того, що клієнт не може їх матеріально відчутти або побачити й оцінити, доки їх не одержить;
- мінливості якості послуг із-за залежності рівня їхнього надання від кваліфікації персоналу;
- не збереженості послуг, тобто відбувається споживання послуг в момент їх надання;
- різноплановості форм розрахунків (гроші, безготівкові гроші, розрахунки);
- майновій забезпеченості послуг, яка реалізується через майнові договірні відносини;
- часовій тривалості послуг, більшість з яких має довжину в часі і пов'язана зі встановленням тривалих стосунків клієнта з банком;
- можливості надання окремих видів банківських послуг парабанківськими установами, наприклад кредитними спілками [1, с. 111-112; 14, с. 526].

Окремі вчені звертають увагу також і на інші характерні риси. Так, наприклад, Кривич Я. виділяє такі особливості продажу банківських послуг: абстрактність, невідчутність та складність сприйняття; невіддільність послуги від джерела; непостійність якості (неоднаковість) послуг; неможливість збереження банківських послуг; договірний характер банківського обслуговування; зв'язок банківського обслуговування з грошима; протяжність обслуговування у часі; складність до сприйняття, враховуючи низький рівень фінансової обізнаності населення; негативне ставлення клієнтів до банків (низький рівень довіри до банківської системи в цілому); надвисокий рівень конкуренції на фоні подібності банківських продуктів; вторинність задоволення потреб банківськими послугами [3, с. 7]. На наш погляд, окремі з наведених характеристик є дискусійними та потребують додаткових пояснень, зокрема це стосується непостійності якості послуг та вторинності задоволення потреб банківськими послугами. Крім того, ми не схвалюємо акцентування автора на низькому рівні довіри до банків та фінансовій обізнаності населення.

Колодізева С. виокремлює наступні характеристики банківських послуг: 1) платність; 2) задоволення потреб клієнтів; 3) залежність від інформаційно-технологічного забезпечення банку; 4) участь у формуванні руху грошових потоків; 5) необхідність розробки технологічного процесу; 6) фінансовий характер [5, с. 80]. Ми вважаємо, що у такому підході більшою мірою акцентовано на технічних характеристиках банківських послуг, а не на їх сутнісно-теоретичних особливостях, що важливе для організації діяльності банківських установ.

Разом з тим слід зазначити, що у визначених науковцями особливостях банківських послуг присутні характеристики, які притаманні як послугам загалом, так і іншим видам фінансових послуг. Це стосується практично усіх вище зазначених характеристик, окрім власне тих, які пов'язані зі специфічними технологіями надання банківських послуг.

Ми підтримуємо точку зору вчених, які вважають, що «банківська послуга – це кінцевий результат діяльності банку, спрямований на забезпечення потреб клієнтів та отримання прибутку банком. Фактично банківська послуга є формою вираження взаємин між клієнтом і банком, що представлена комплексом банківських операцій» [14, с. 526].

Науковці і практики наголошують на тому, що продаж банківських послуг має особливості. Так, Кувшинов М. акцентує на складнощах продажу того, чого в момент продажі не існує і зазначає, що при

продажу послуги продаються стандарти їх надання, що прийняті в компанії та імідж в очах клієнта. Він зазначає, що чим більше індивідуалізована послуга, то тим дорожчою вона є і тим важче її продавати. Для цього необхідно мати бездоганну репутацію. Погоджуємося з автором, що основою послуги виступають працівники компанії, яка їх надає. Проте роль кадрів можливо стисло представити таким чином: якщо є стандарти надання послуги, то роль кадрів поступово зменшується [12]. Дані висновки набувають особливої ваги при формуванні клієнтоорієнтованих підходів продажу послуг, в т. ч. банківських.

В науковій та навчальній літературі розроблено багато класифікацій продажу товарів і послуг. В табл. 1 представлено авторську систематизацію класифікацій продажів за виокремленими ознаками. Характерні особливості основних видів продажів відповідно до сформованої класифікації наведено у табл. 2, в якій виокремлено й ті види продажів, які застосовуються щодо продажу банківських послуг.

Таблиця 1

Класифікація основних видів продажів послуг

Ознака	Види продажів
Обсяги продажів	Оптовий продаж
	Роздрібний продаж
Характер контакту продавця послуги з покупцем	Прямий продаж
	Непрямий продаж
Ступень участі продавця у процесі продажу	Активний продаж
	Пасивний продаж
Тривалість процесу продажу і прийняття рішення щодо покупки	Короткий продаж
	Довгий продаж
Кількість ланок у просуванні послуги від виробника до покупця	B2B продаж
	B2C продаж
Канали продажу та особливості їх використання	Персональний продаж
	Мобільний продаж

Джерело: складено автором

Таблиця 2

Види продажів та їх характерні особливості

Види продажів	Характерні особливості
1	2
Продаж товарів	Передача майна (товарів) однією особою у власність іншій особі за плату. Здійснюється згідно з договорами купівлі-продажу, міни, поставки та іншими цивільно-правовими угодами.
Продаж послуг *	Надання послуг (результатів робіт), надання права на користування або розпорядження товарами, у тому числі нематеріальними активами, а також з надання будь-яких інших, ніж товари, об'єктів власності за компенсацію, а також операції з безоплатного надання послуг (робіт).
Оптовий продаж	Передбачає продаж великих партій товару.
Роздрібний продаж *	Продаж одного або декількох штук товару. У банківській сфері застосовується щодо клієнтів-фізичних осіб.
Галузевий продаж	Продаж товарів, які є продуктами однієї галузі, (продукти харчування, будматеріали, ліки тощо).
B2B продаж	Продаж товарів, послуг між компаніями; не включає в цей процес кінцевого фізичного споживача товару чи послуги.
B2C продаж *	Продаж товарів, послуг кінцевому споживачу товару чи послуги, переважно це – приватна особа.
Активний продаж *	Ініціатором продажу виступає продавець, який пропонує товар або послугу, навіть тим покупцям, як раніше не виявляли зацікавленість.
Пасивний продаж *	Не вимагає від продавців активних дій. Більше ініціативи та дій виходить від клієнта.
Прямий продаж *	Продаж товарів широкого вжитку та послуг, відбувається на основі індивідуальних контактів, як правило, у приміщенні клієнта, офісі або інших місцях, на відміну від стаціонарних місць торгівлі.
Непрямий продаж *	Продаж товарів та послуг через дилерів, надання свого обладнання та торгової марки іншим компаніям тощо. Безпосереднього контакту з покупцем при цьому не відбувається.

продовження табл. 2

1	2
Багаторівневий або мережевий маркетинг	Система організації бізнесу та компенсації, що використовується компаніями прямого продажу, за якої дистриб'ютор чи незалежний продавець може отримувати дохід не лише від обсягу особистого продажу продуктів і послуг, а й від обсягу продажу, здійсненого через мережу інших незалежних продавців, які були ним залучені та навчені для бізнесу.
Короткий продаж *	Рішення про угоду приймається за умов разової взаємодії між продавцем і клієнтом.
Довгий продаж *	Рішення про угоду приймається протягом тривалого часу, є фінансово і трудомістким процесом для клієнта.
Мобільний продаж *	Бізнес-процес роботи з торговими точками, що передбачає високу ступінь автоматизації та активне використання різноманітних мобільних пристроїв.
Персональний продаж *	Індивідуальне усне пред'явлення товару чи послуги під час бесіди з конкретним споживачем з метою здійснення купівлі-продажу товару. Характеризується двостороннім потоком комунікації між покупцем і продавцем, що має на меті вплинути на рішення про купівлю
Перехресний продаж *	Адресна пропозиція клієнтам супутніх банківських або інших небанківських продуктів і послуг.
Холодні продажі *	Продажі клієнтам, які не виявляли інтересу до товару або послуги і не чекають контакту з продавцем.

* - види, які застосовуються при продажі послуг, в т.ч. банківських.

Джерело: складено автором на основі [1; 2; 3; 7; 15; 16].

Головна особливість продажу роздрібних банківських послуг полягає у тому, що даний процес має значною мірою індивідуальний характер, тому широко розповсюджені персональні продажі. Такі продажі передбачають індивідуальне усне пред'явлення послуги під час бесіди з конкретним споживачем; характеризуються двостороннім потоком комунікації між покупцем і продавцем, встановленням тісного контакту між ними, формуванням особистих, довірчих відносин, налагодженням співпраці на майбутнє, можливістю продати інші види послуг [16]. Тому працівники компанії повинні володіти особливими якостями щодо кваліфікованого представлення послуги, вміння працювати з людьми, вислуховувати їх, відповідати на заперечення, аргументувати свої пропозиції. Загалом процес персонального продажу є досить складним і дорогим порівняно з іншими видами продажів. Частіше усього персональні продажі застосовуються до VIP-клієнтів, яким компанія може запропонувати укладення угоди на пільгових умовах.

В сучасних умовах високого технічного розвитку засобів зв'язку та автоматизації багатьох технологічних процесів в банках у широких масштабах застосовуються мобільні продажі. Посилення конкуренції на ринку фінансових послуг, а також розвиток партнерських угод банків з торговими закладами, страховими компаніями, фінансовими установами зумовило поширення перехресних продажів, що дає змогу комплексно та більш повно задовольнити потреби клієнтів.

Висновки з проведеного дослідження. Продаж послуг – це складний процес, що починається з пошуку можливих покупців та презентації послуги, супроводжується досягненням угоди щодо надання послуги, а також проведенням після продажного супроводу. Основне призначення продажу виявляється у його функціях: 1) доведення товару/послуги до споживача та зміна власності на них; 2) обмін товару/послуги на гроші; 3) характеристика кінцевого результату маркетингової діяльності компанії.

У роздрібному банківському бізнесі, виходячи з його особливостей як певної сфери послуг, широко використовуються персональні, мобільні та перехресні продажі. Високий ступінь індивідуалізації банківських послуг потребує наявності висококваліфікованих працівників, здатних активно просувати банківські продукти, більш повно задовольняти запити клієнтів, тим самим формувати позитивний імідж банку.

Література

1. Дубовик О. В., Бойко С. М., Вознюк М. А., Гірченко Т. Д. Маркетинг у банку: навчальний посібник. 2-ге вид. Київ: Алерта, 2007. 275 с.
2. Маркетинг у банку: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / А. В. Нікітін, Т. Г. Іванова, І. Г. Брітченко, О. М. Момот ; за заг. ред. А. В. Нікітіна. Київ: КНЕУ, 2010. 474 с.
3. Управління продажами банківських послуг: навч. посіб. / Т. А. Васильєва, Я. М. Кривич, С. В. Леонов та ін. ; за заг. ред. Т. А. Васильєвої, Я. М. Кривич. Суми: Сумський державний університет, 2016. 227 с.
4. Кривич Я. М. Особливості організації процесу продажів у банківській сфері. *Управління розвитком*. 2016. № 3 (185). С. 54-59.

5. Колодізева С. О. Сутність поняття «банківська послуга» та основні підходи до його визначення. *Економіка розвитку*. 2013. № 1(65). С. 77-81.
6. Лютий І. О., Солодка О. О. Банківський маркетинг : підручн. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 776 с.
7. Ткачук В. О. Маркетинг у банку: навчальний посібник. Тернопіль: ТАЙП, 2010. 270 с.
8. Шпільовий В. А. Підходи до класифікації банківських послуг. *Економіка та держава*. 2016. № 1. С. 27-30.
9. Штейн О. Нові тенденції розвитку банківського маркетингу. *Вісник НБУ*. 2006. № 8. С. 51-55.
10. Яценко О. В. Проблеми та шляхи реалізації стратегії клієнтоцентричності банків в умовах глобалізації фінансових ринків. *Науковий вісник. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. Науки: економіка, політологія, історія*. 2013. № 7 (186). С. 103-112.
11. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.3 / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ: Видавничий центр «Академія», 2002. 952 с.
12. Кувшинов Н. Продажа услуг. Отличия от продажи товара. URL: <https://www.e-executive.ru/quorums/207-prodazha-uslug-otlichiya-ot-prodazhi-tovara> (дата звернення 1.10.2018).
13. Лукич Р., Колотилов Е. Продажи. Продажи товаров и услуг: в чем разница? URL: <https://kolotiloff.ru/article/prodazhi/prodazha-tovarov-i-uslug-v-chem-raznitsa> (дата звернення: 2.10.2018 р.).
14. Банківські операції: підручник / За ред. д.е.н., проф. О.В. Дзюблюка. 2-ге вид. випр. і доповн. Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2013. 658 с.
15. Виды продаж. URL: <http://bolshe-prodaj.com/tehniki-prodazh/vidy-prodazh.html> (дата звернення: 1.02.2018).
16. Маркетингові комунікації. URL: <http://posibniki.com.ua/post-osobistii-prodazh-sutnist-personalnogo-prodazhu> (дата звернення 1.10.2018).

References

1. Dubovyk, O.V., Boiko, S.M., Vozniuk, M.A. and Hirchenko, T.D. (2007), *Marketynh u banku* [Bank Marketing], Altera, Kyiv, Ukraine.
2. Nikitin, A.V., Ivanova, T.H., Britchenko, I.H. and Momot, O.M. (2010), *Marketynh u banku* [Bank Marketing], KNEU, Kyiv.
3. Vasylieva, T.A., Kryvyh, Ya.M. and Lieonov, S.V. (2016), *Upravlinnia prodazhem bankivskykh* [Management of the Sale of Banking Services], SDU, Sumy, Ukraine.
4. Kryvyh, Ya.M. (2016), "Features of the organization of the sales process in the banking sector" *Upravlinnia rozvytkom*, no. 3, pp. 54–59.
5. Kolodzieva, S.O. (2013), "The essence of the concept of "banking service" and the main approaches to its definition", *Ekonomika rozvytku*, no. 1, pp. 77–81.
6. Liutyi, I.O. and Solodka, O.O. (2010), *Bankivskyi marketynh* [Bank Marketing], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
7. Tkachuk, V.O. (2010), *Marketynh u banku* [Bank Marketing], TAIP, Ternopil, Ukraine.
8. Shpilovyi, V.A. (2016), "Approaches to the classification of banking services", *Ekonomika ta derzhava*, no. 1, pp. 27–30.
9. Shtein, O. (2006), "New trends in banking market development", *Visnyk NBU*, no. 8, pp. 51–55.
10. Yatsenko, O.V. (2013), "Problems and ways of implementing the strategy of client-centricity of banks in the conditions of globalization of financial markets", *Naukovyi visnyk*, no. 7, pp. 103–112.
11. *Ekonomichna entsyklopediia* [Economic Encyclopedia], Vydavnychiy tsentr "Akademiia", Kyiv, Ukraine.
12. Kuvshinov, N. "Sale of services. Differences from the sale of goods", available at: <https://www.e-executive.ru/quorums/207-prodazha-uslug-otlichiya-ot-prodazhi-tovara>. (access data October 1, 2018).
13. Lukich, R. and Kolotilov, E. "Sales of goods and services: what is the difference?", available at: <https://kolotiloff.ru/article/prodazhi/prodazha-tovarov-i-uslug-v-chem-raznits>. (access data October 2, 2018).
14. Dziubliuk, O.V. (2013), *Bankivski operatsii* [Bank Operations], TzOV "Terno-hraf", Ternopil, Ukraine.
15. Types of sales, available at: <http://bolshe-prodaj.com/tehniki-prodazh/vidy-prodazh.html>. (access data October 1, 2018).
16. Marketing communications, available at: <http://posibniki.com.ua/post-osobistii-prodazh-sutnist-personalnogo-prodazhu>. (access data October 1, 2018).

Стаття надійшла до редакції 18.10.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин THEU О.М. Сохацька

ФІНАНСОВО–КРЕДИТНА І ГРОШОВА ПОЛІТИКА

УДК 336.77: 339.13

JEL Classification: G23, O16

Іванишин В.В.,
*д-р екон. наук, професор, ректор
Подільського державного аграрно-технічного
університету*
Волощук Ю.О.,
*канд. екон. наук, доцент, директор
навчально-наукового інституту дистанційної освіти
Подільського державного аграрно-технічного
університету*

ЛІЗИНГ ЯК МЕХАНІЗМ ОНОВЛЕННЯ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

Ivanyshyn V.V.,
*dr.sc.(econ.), professor, rector,
State Agrarian and Engineering University in Podilya*
Voloshchuk Yu.O.,
*cand.sc.(econ.), assoc. prof., director of education
and research institute of distance education,
State Agrarian and Engineering University in Podilya*

LEASING AS A MECHANISM FOR UPDATING THE MATERIAL AND TECHNICAL BASE OF THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX

Постановка проблеми. За роки реформування національної економіки різко скоротилися інвестиції в основний капітал аграрного сектору. Починаючи із 2004 року, вибуття основних засобів у 4-5 разів випереджає їх введення [1].

Головним чинником занепаду матеріально-технічної бази можна назвати дефіцит фінансових ресурсів. Такі умови визначають скорочення кількості машин та устаткування, неможливість проведення вчасно капітальних та поточних ремонтів, відсутність ресурсів для закупівлі запасних частин та удосконалення техніки тощо. Значний негативний вплив на процеси формування матеріально-технічної бази галузі чинить майже повна відсутність банківських кредитних програм довгострокового характеру. У ситуації, що склалася, перспективним заходом покращення становища із постачання сільськогосподарських машин є лізинг. Ключова перевага лізингу для малого та середнього виробника в можливості отримати необхідне обладнання максимально швидко і без втрати обігових коштів. Тобто, формування лізингових відносин в АПК надасть змогу вирішити питання подальшої активізації інвестиційного процесу.

На основі узагальнення світового та вітчизняного досвіду вважаємо лізинг як ефективний механізм подолання проблеми відсутності інвестицій оновлення матеріально-технічної бази підприємств та економічного розвитку аграрної сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роль та розвиток лізингу для аграрної сфери економіки досліджують вчені І.В. Черевань [1], В.В. Іванишин [2; 3], М.Я. Дем'яненко [4], Р.П. Саблук [5] та інші.

Питання формування та вдосконалення матеріально-технічної бази агропромислового комплексу розглядають науковці В.Г. Андрійчук [6], Г.М. Підлісецький [7; 8], О.В. Захарчук [9], М.М. Могилова [10] та інші.

Проблемам матеріально-технічного забезпечення, удосконаленням нормативних потреб в основних засобах для аграрного виробництва та реформам у сфері матеріально-технічного забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції на національному, регіональному рівнях та рівню підприємства приділяють увагу О.В. Вишневецька та Ю.О. Лупенко [9].

Дослідники звертають увагу на необхідність пошуку нових форм фінансування інвестиційної діяльності аграрних підприємств з метою формування та розвитку матеріально-технічної бази АПК, а тема лізингу усе більше привертає увагу науковців, однак в економічній літературі не існує єдиного підходу щодо формування здатності системи за допомогою лізингу забезпечувати грошовими ресурсами інноваційний розвиток підприємств аграрної сфери та визначення напрямів активізації лізингової діяльності в Україні, що і визначає актуальність цього дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сутності, особливостей на основі врахуванням сучасних тенденцій і можливостей прикладного застосування лізингу як механізму формування та оновлення матеріально-технічної бази і забезпечення грошовими ресурсами інноваційного розвитку агропромислового комплексу.

Виклад основних результатів дослідження. Лізинг посідає друге місце у світовій економіці за обсягом інвестицій після банківського кредиту і є інструментом інноваційного розвитку сільського господарства на інвестиційних засадах та одним з прогресивних методів матеріально-технічного забезпечення виробництва. Лізинг відкриває користувачам широкий доступ до передової техніки і технології [11].

Світова практика показує, що використання лізингу є досить розповсюдженим та важливим, особливо для малих та середніх підприємств. Лізинг розвивається дуже активно у розвинутих країнах. Так, в США за 2017 р. обсяг лізингових операцій склав 100 млрд дол. і 78% підприємств тут використовують лізингові послуги. У Німеччині за 2017 рік сума операцій лізингу становила 25,5 млрд євро, Великій Британії – 39,1 млрд євро. За першу половину 2017 р. в Словаччині було укладено нових договорів лізингу на 1,1 млрд євро, а у Польщі на 7,3 млрд євро. За даними Європейської комісії, лізинг є джерелом фінансування для 48% малих та середніх підприємств (МСП) у ЄС.

Тобто, приклади розвинутих країн демонструють можливість використання лізингу для ефективного способу фінансового інвестування в основні виробничі засоби, особливо це важливо для розвитку малих та середніх підприємств галузі АПК.

Фінансовий лізинг – оренда майна з передачею права власності на нього після повної оплати лізингових платежів [12]. Послуги фінансового лізингу можуть надавати банки та інші небанківські установи, внесені до відповідного реєстру, який веде Нацкомфінпослуг. Лізингова діяльність банків здійснюється на підставі ліцензії Національного банку України. До 2017 року не було ліцензійних вимог для небанківських установ, що надають послуги фінансового лізингу в Україні. 6 грудня 2016 року Кабінет Міністрів України затвердив нові ліцензійні вимоги, відповідно до яких лізингодавці зобов'язані отримувати ліцензію на надання послуг з фінансового лізингу. Оперативний лізинг не підпадає під ліцензування, спеціалізованої звітної інформації щодо нього також немає, тому важко визначити обсяг послуг такого плану.

Отже, в Україні для ведення лізингових операцій небанківські фінансові установи зобов'язані отримати ліцензію Нацкомфінпослуг, тоді як банки мають право здійснювати фінансовий лізинг на підставі банківської ліцензії Національного банку України. Переважна більшість операцій на ринку лізингу це фінансовий лізинг.

Станом на 1 січня 2018 р. до Переліку юридичних осіб, які мають право надавати фінансові послуги та перебувають на обліку в Нацкомфінпослуг, внесено інформацію про 183 юридичні особи – лізингодавці, 280 фінансових компаній, які мають діючі ліцензії та надають послуги фінансового лізингу і 88 банків. Проте, у реєстрі Нацкомфінпослуг зареєстровано велику кількість фінансових установ з правом ведення факторингової та лізингової діяльності, однак лізингову діяльність вони взагалі не провадять.

Протягом 2017 року фінансовими компаніями та юридичними особами, які не мають статусу фінансових установ, але можуть згідно із законодавством надавати фінансові послуги, укладено 7752 договори фінансового лізингу на суму 12967,6 млн грн. Вартість об'єктів лізингу, що є предметом договорів, становить 10417,5 млн грн.

Вартість чинних договорів фінансового лізингу станом на 31.12.2017 становить 22,7 млрд грн. 55,4% ринку на початок 2018 р. займають лізингові компанії, що відображує сукупний портфель лізингових операцій [13]. На другому місці за обсягом лізингових операцій банки (портфель на 01.01.2018 – 17,7 млрд грн, ринкова частка – 43,7%).

На небанківські фінансові установи припадає лише 0,84% ринку (341 млн грн). За 2017 рік ними було укладено 53 нових договорів на суму 153,4 млн грн.

За даними Українського об'єднання лізингодавців, 16 членів даного об'єднання формують близько 70% українського ринку. За 2017 рік ними було укладено 7,7 тис. нових договорів на суму 12,8 млрд грн. При цьому багато лізингових компаній є підконтрольними власникам банків, і значна частина їх операцій фінансується за рахунок банківських кредитів. Станом на 1 січня 2018 року сума діючих договорів фінансового лізингу всіх типів становила 41122,92 млн грн (1465,2 млн дол. США). У 2017

році у лізинг сільському господарстві передано: тракторів (50%); зернозбиральних комбайнів (25%); оброблювальної техніки (25%) [14].

На українському ринку домінує фінансовий лізинг, що характерно на початковому етапі розвитку, оскільки клієнти здебільшого зацікавлені в отриманні предмета лізингу у власність наприкінці дії договору лізингу.

За підсумками 2017 року спостерігається зменшення кількості договорів фінансового лізингу на тлі збільшення суми договорів в порівнянні з 2016 та 2015 роками. Найбільша частина договорів, укладених лізинговими компаніями та небанківськими фінансовими організаціями (майже 48%), має термін від 2 до 5 років. Договори терміном від 5 до 10 років займають 25% загального обсягу, договори до 2 років – 24%, але спостерігається тенденція до збільшення їх частки. Договори з терміном понад 10 років займають близько 3% портфеля [13].

Відсоткові ставки у гривнях за лізинговими угодами становлять 25-30%, а з прив'язкою до курсу долара США в середньому становлять 10-12%. У середньому авансовий платіж становить від 20 до 40%, з тенденцією до поступового зниження суми, яка вимагається при підписанні угоди. Зазвичай лізинг недоступний для компаній, які не можуть надати фінансову звітність за три роки. Середня сума договору становить від 500 тис. до 1 млн грн. Також варто зазначити, що найбільші лізингові компанії не зацікавлені в фінансуванні малих угод. Лізингові угоди укладають у гривнях без прив'язки або з прив'язкою до курсу долара США/євро. Вартість договорів фінансового лізингу на кінець періоду за обладнання представлена в табл. 1.

Таблиця 1

Вартість договорів фінансового лізингу за обладнання, млн грн

Обладнання	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Відношення 2017 р. до 2015 р.
Транспорт	14713,6	13828,2	13948,2	94,8
Комп'ютерна техніка та телекомунікаційне обладнання	25,4	26,2	31,5	124,0
Друкарське обладнання	46,2	35,4	25,0	54,1
Торговельне обладнання	243,3	208,2	184,6	75,9
Техніка, машини та устаткування для сільського господарства	5736,4	4845,2	4398,2	76,7
Будівельне обладнання та техніка	1553,8	821,0	1102,7	71,0
Обладнання для харчової переробки	66,7	48,8	70,9	106,3
Медичне обладнання	14,2	10,8	13,9	97,9
Банківське обладнання	5,2	3,1	2,7	51,9
Промислове обладнання	166,0	121,1	92,4	55,7
Будівлі та споруди	893	786	1174,8	131,6
Інше	2883,9	2443,6	1713,6	59,4
Всього	26347,7	23177,6	22758,4	86,4

**Джерело: розраховано автором згідно даних Нацкомфінпослуг*

Отже, відмітимо, що лізинг транспорту займає 61,3% у загальній вартості договорів фінансового лізингу в 2017 р. У 2017 р. в лізинг було надано техніка, машини та устаткування для сільського господарства на суму 4398,2 млн грн. (19,3% від загальної вартості договорів фінансового лізингу). Вартість договорів за цим напрямом зменшилась на 23,3% (1338,6 млн грн) порівняно з 2015 р. Загалом бачимо скорочення вартості договорів по всіх видах обладнання крім комп'ютерної техніки, обладнання для харчової переробки та будівель і споруд.

Переважна більшість лізингоотримувачів – це юридичні особи (90%), і лише 10% – це фізичні особи. Приблизно 70% активних клієнтів лізингу – це МСП. За статистикою Держфінпослуг, найчастіше лізингом користуються підприємства сільського господарства. Обсяг діючих договорів лізингу з аграріями становив 5,4 млрд грн або 21,9% від загального лізингового портфеля небанківських організацій, що дещо нижче показника 2017 р. – 24% (рис. 1). Транспортна галузь також активно використовує лізинг: 3,9 млрд грн або 15,7% портфеля (32% за 2017 р.). На третьому місці по затребуваності лізингових операцій – харчова промисловість: обсяг договорів на початок другого кварталу становив 3,4 млрд грн (13,9%) [15].

Станом на кінець 2017 року обсяг діючих договорів з представниками транспортної галузі та сільського господарства склав 7,22 млрд грн та 5,50 млрд грн відповідно. За договорами на суму близько 10 млрд грн профінансовано інші галузі (будівництво, промислове обладнання, будівлі).

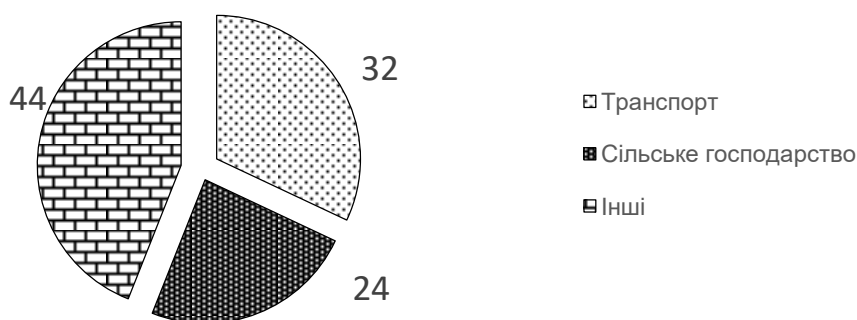

Рис. 1. Структура лізингового портфелю України в розрізі галузей економіки в 2017 р.,%

Джерело: побудовано на основі даних НБУ та Нацкомфінпослуг

На сьогодні часто спостерігаємо зростання навантаження на одиницю застарілої техніки в малих та середніх сільськогосподарських підприємствах, простої через технічні причини, збої в строках польових робіт. Загальні втрати сільського господарства від низького техніко-технологічного стану машин та обладнання за перевитратами паливно-мастильних матеріалів складає 10-12%.

Щодо структури сільськогосподарської техніки, наданої в кредит, найбільшу частку складають трактори (36%), агрегати для обробітку ґрунту, обприскувачі (рис. 2).

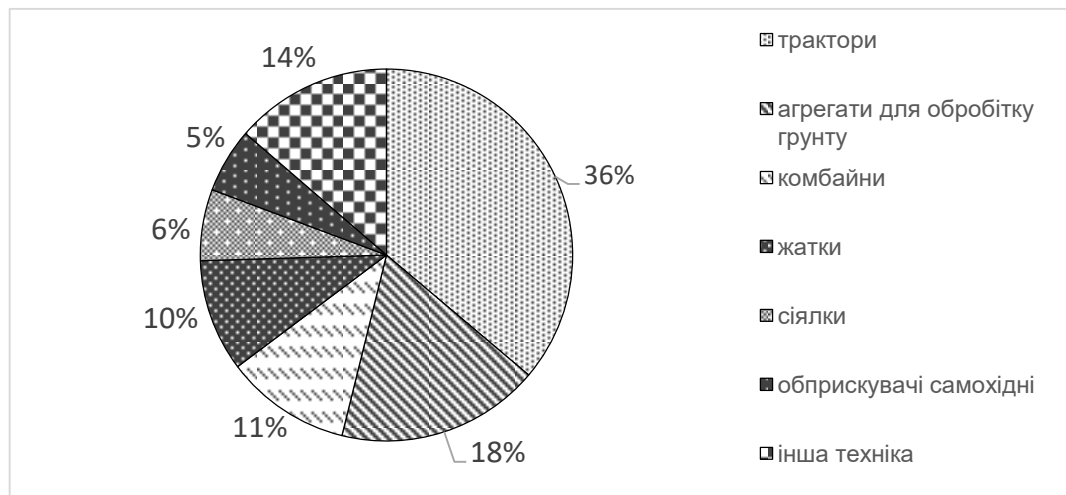

Рис. 2. Структура сільськогосподарської техніки, наданої у лізинг у 2017 р. за типами, од.

Джерело: побудовано на основі даних [14].

Найпривабливішими секторами економіки для інвестування визначено сільське господарство, інфраструктуру та енергетику (рис. 3).

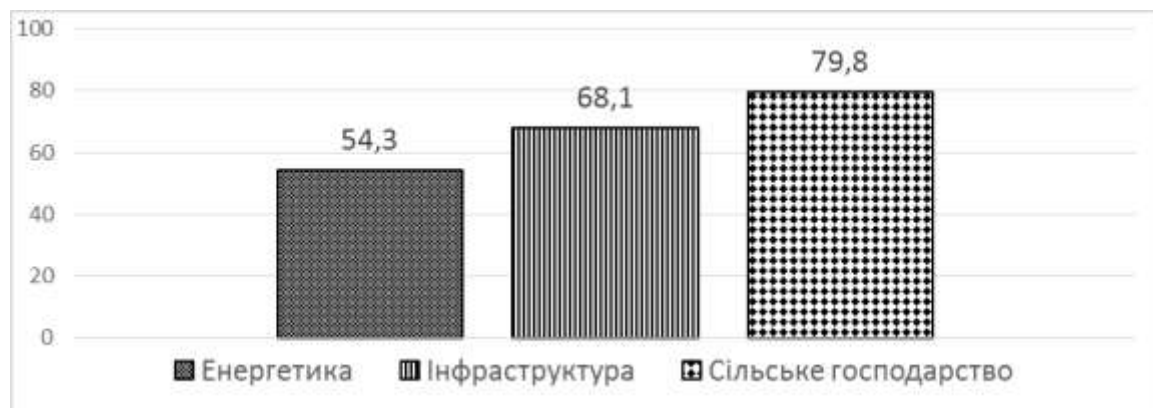

Рис. 3. Найпривабливіші для інвестування сектори економіки, %

Джерело: побудовано на основі даних НБУ та Нацкомфінпослуг

Лізингодавці найбільше зацікавлені в лізингу високоліквідного обладнання, яке можна легко повернути та перепродати. Яскравим прикладом цього є автомобілі. У портфелях більшості лізингових

компаній автомобілі зазвичай є домінуючим предметом фінансового лізингу. Лізинг легкових автомобілів, безумовно, є найбільш розвинутою частиною українського ринку лізингу. Деякі більші за розміром компанії працюють з «угодами щодо надання повного спектру послуг», за якими лізингодавець керує автомобільним парком компанії.

Перевагами використання лізингу для сільськогосподарського виробництва можна назвати:

1. Лізинг, розділяючи платежі, дає можливість зберегти частину вільних готівкових коштів на розширення і поліпшення бізнесу, можливість інновацій;
 2. Умови співпраці з лізинговою компанією дозволяють розподілити виплати за техніку рівномірно на певний строк, а вигоду від використання техніки отримувати одразу;
 3. Дає можливість використовувати найновішу, сучасну техніку, не вивільняючи при цьому ліквідність з обороту.
 4. Значну частину звітності по придбаному обладнанню веде лізингова компанія, полегшуючи роботу підприємцям.
 5. Амортизаційні відрахування та бухгалтерський облік обладнання, придбаного в лізинг відображені на балансі підприємця, а відсотки й комісії за лізингом переносяться на валові витрати, зменшуючи базу оподаткування.
 6. Лізинг дозволяє отримати інвестиції у формі машин, устаткування, обладнання від вітчизняних та іноземних партнерів-інвесторів.
 7. Лізингове майно не знаходиться на балансі підприємства-лізингоодержувача. Тобто активи підприємства не збільшуються і податок на це майно не сплачується.
 8. Гнучкі умови лізингової угоди на відміну від кредитної. Можливість обом сторонам вибрати вигідні умови, строки та схеми виплат.
 9. Ремонт і технічне обслуговування предмета лізингу здійснює лізингодавець згідно умов договору.
 10. До операцій лізингу може бути залучено кошти інших організацій, таких як страхові компанії, банківські установи, товариств та інших.
 11. За лізингодавцем зберігається право власності на передане майно, тобто воно виступає як застава, має місце низький ризик неповернення коштів.
 12. Лізингоодержувач сплачує лізингові платежі, що переносяться на собівартість, після закінчення строку лізингового договору майно може перейти у власність лізингоодержувача, якщо інше не передбачено договором. Тобто, ресурси, що витрачаються на платежі за договором, формуються з прибутку до оподаткування. Для держави операції лізингу з іноземними лізингодавцями теж є вигідними, оскільки така фінансова заборгованість відноситься до країни, де знаходиться лізингодавець, а не лізингоодержувач.
- Згідно статистичних даних Нацкомфінпослуг, кількість нових договорів лізингодавців у небанківському секторі знизилась до 7752, тобто скоротилась на 28,5% за період 2012-2017 рр. (табл. 2). Вартість нових угод збільшувалася 2 роки поспіль: на 57% у 2016 році до 9751 млн грн та на +33% у 2017 році до 12968 млн грн. Утім, для порівняння, кількість чинних договорів у 2013 році становила 25050, а у 2014 – 27348. Більш того, сума діючих у 2017 році договорів не досягла загальної суми в 67 млрд грн 2013 року або навіть суми 26 млрд грн 2015 року.

Таблиця 2

Динаміка укладених договорів, млн грн

	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Відношення. 2017 р. до 2012 р.
Кількість нових договорів	10832	11083	8966	4119	9160	7752	71,5
Новий бізнес (вартість), млн грн	14711	31553	7438	6217	9754	12968	88,1
Новий бізнес (вартість), млн дол. США	1841	3949	472	259	359	462	25,0

Джерело: на основі даних Нацкомфінпослуг

Перспективними напрямками на майбутнє є комп'ютерні, інноваційні технології, енергозберігаюче обладнання, поновлювані джерела енергії. Лізинг може бути незамінним інструментом при будівництві нових доріг, відновленні зруйнованих регіонів [14].

А для сільськогосподарського виробництва це машини для збирання цукрового буряка та картоплі; обладнання для виробництва кукурудзи та сої; обладнання для іригації; обладнання для годування тварин, доїльне обладнання та холодильні камери для молочних ферм; елеватори [14].

Спостерігаючи скорочення використання механізму лізингу в сільському господарстві протягом останніх років, відмітимо, що основними стримуючими факторами розвитку лізингової галузі в

Україні є:

- недостатня обізнаність компаній, МСП, представників влади та громадськості щодо переваг лізингу для фінансування розширення бізнесу;
- відсутність сприятливої юридичної та податкової бази для лізингу;
- брак внутрішнього та іноземного капіталу для лізингових компаній і відсутність програм, спрямованих на лізинг для МСП;
- недостатня інституційна спроможність асоціації, яка б мала потужніше представляти та захищати інтереси учасників і забезпечувати юридичну, нормативну, інформаційну, рекламну, професійну підготовку;
- відокремленість лізингової галузі від міжнародних тенденцій та напрацювань [15].

Нацкомфінпослуг розроблено зміни до законодавства, спрямовані на стимулювання розвитку фінансового лізингу, у тому числі в частині визнання лізингодавців кредиторами, розроблення механізмів повернення майна. Проект Закону України «Про фінансовий лізинг» (реєстр. № 6395) внесено на розгляд Верховної Ради України 19.04.2017. Законопроект спрямований на створення необхідних передумов для розширення можливостей використання суб'єктами господарювання операцій фінансового лізингу для оновлення основних засобів, збільшення виробництва валового продукту, а, отже і податкової бази для подальшого наповнення державного бюджету, вирішення проблеми подвійного оподаткування у разі перепродажу вилученого об'єкту лізингу; створення можливості брати участь в пільгових державних програмах; можливість створення стимулів для розвитку даного сектору. Важливою метою проекту є також забезпечення захисту прав споживачів [16].

За оцінками Німецької консалтингової групи, в Україні дефіцит фінансування малого та середнього бізнесу становить 9,3 млрд євро. В країні мають місце численні проекти міжнародних організацій з метою стимулювання економіки та соціальних реформ, але лише деякі з них націлені безпосередньо на лізинг [17].

У Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року лізинг визнаний можливим інструментом подолання проблеми недостатнього фінансування малих та середніх підприємств в Україні. Крім того, КМУ зазначив, що низька обізнаність про можливості отримання основних засобів в лізинг є однією з перешкод для розвитку лізингу МСП [18].

Вважаємо, що можливими рішеннями для розширення використання лізингу в АПК України є наступні:

- у вендорному лізингу – спеціальний онлайн-інструмент взаємодії між дилером та лізинговою компанією, який дозволяє приймати негайні рішення щодо ризику та друкувати договір лізингу в пункті продажу – можливість укладення угоди за один день.
- оперативний лізинг з повним технічним обслуговуванням в аграрному секторі для великих ферм з можливістю заміни обладнання наприкінці строку лізингу.
- електронний лізинг – можливість повністю оформити лізинг онлайн (угоди на невеликі суми): від пропозиції до укладення договору лізингу.

Для реалізації стратегічної мети відтворення техніко-технологічного забезпечення аграрної сфери необхідно досягти в найближчі роки співвідношення між придбанням та списанням наявної сільськогосподарської техніки відповідно 15% до 8%, навантаження на одиницю сільськогосподарської техніки згідно технологічної потреби.

Лізинг може допомогти вирішити проблеми впровадження заходів з енергозбереження і вдосконалення структури машинно-тракторного парку підприємств аграрної сфери парку тракторів і самохідних машин, розширити обсяги застосування комбінованих машин та агрегатів тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Лізинг є одним з механізмів впровадження інновацій в сільське господарство, що допомагає швидко вирішити проблему модернізації, удосконалення матеріально-технічної бази, сприятиме розвитку процесів виробництва та реалізації, відповідно зростанню кількості робочих місць.

Можливими рішеннями щодо розвитку лізингу в АПК України є розширення використання вендорного лізингу, оперативного та електронного лізингу. Перевагами розширення використання лізингу для України є: право власності на устаткування, яке є предметом лізингу – це перевага для обох сторін; часто лізинг є єдиним рішенням, коли немає можливості взяти кредит; великий та привабливий ринок для багатьох міжнародних постачальників; можливість розвитку вендорного лізингу (найбільш популярний канал передачі активів в лізинг у Європі); досвід більш зрілих ринків пропонує типовий сценарій розвитку ринку лізингу.

Визначено, що лізинг є фінансовим інструментом, який допоможе провести реновацію застарілих виробничих потужностей та оновлення інфраструктури в контексті економічного розвитку та входження України в структуру світового ринку.

Література

1. Черевань І. В. Ефективність лізингу: наук.-попул. нариси; НАН України. Київ: Фенікс, 2010. 168 с.
2. Іванишин В.В. Роль лізингу в забезпеченні сільськогосподарських підприємств засобами механізації. Київ: ІАЕ УААН, 2003. 294 с.
3. Іванишин В. В. Організаційно-економічні засади відтворення і ефективного використання технічного потенціалу аграрного виробництва: монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2011. 350 с.
4. Дем'яненко М. Я., Іванина Ф.В. Стан державної фінансової підтримки сільського господарства. *Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку*. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2005. С. 233-235.
5. Саблук Р.П. Фінансовий лізинг в АПК : монографія. Київ: ІАЕ УААН, 2003. 178 с.
6. Андрійчук В.Г. Фінансовий лізинг у розвитку матеріально-технічної бази аграрних підприємств. *Економіка АПК*. 2013. № 3. С. 65-69
7. Підлісецький Г.М. Фінансовий лізинг як механізм державної підтримки технічного забезпечення сільського господарства. *Економіка АПК*. 2011. №4. С. 75-79.
8. Підлісецький Г. М., Могилова М. М. Удосконалення переоцінки основних засобів аграрного сектору в системі їх відтворення. *Економіка АПК*. 2010. № 12. С. 41-47.
9. Матеріально-технічне забезпечення сільського господарства України: посібник / Ю. О.Лупенко, Захарчук О. В., Вишневецька О. В. та ін.; за ред. Ю. О. Лупенка та О. В. Захарчука. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2015. 144 с.
10. Могилова М. М. Основні засоби сільськогосподарських підприємств: стан, оцінка, відтворення: монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2016. 404 с.
11. Гнаткович О.Д. Активізація інновацій у сільське господарство України. *Ефективна економіка*. 2009. № 3. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=65>. (дата звернення: 15.10.2018).
12. Ринок фінансового лізингу: тенденції та проблеми. URL: <http://finpuls.com/ua/financial/reviews/news/Rinok-fnansovogo-lizingu-tendenc-ta-problemi.htm> (дата звернення: 16.10.2018).
13. Підсумки діяльності фінансових компаній, ломбардів та юридичних осіб (лізингодавців). URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-fnansovykh-kompanii-lizynhodavtsiv-ta-lombardiv-Ukrainy.html> (дата звернення: 24.10.2018).
14. Українське об'єднання лізингодавців. Офіційний веб-сайт. URL: <http://uul.com.ua/2018/pidsumky-iii-kvartalu-kompanij-uchasnykiv-asotsiatsiy/> (дата звернення: 20.10.2018).
15. Лізингова галузь в Україні: тенденції та рекомендації для зростання. Звіт агентства США з міжнародного розвитку USAID. URL: <http://eur-gazeta.com/content/UserFiles/Docs.../1b907d2a72b64ebc0bda4b2d27dfb4ad.doc>. (дата звернення: 24.10.2018).
16. Публічний звіт про діяльність національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/ZVIT2017/%D0%97%D0%92%D0%86%D0%A2_2017.pdf (дата звернення: 14.10.2018).
17. Німецька консалтингова група – GFA Consulting Group. URL: <https://www.gfa-group.de/> (дата звернення: 18.10.2018).
18. «Про схвалення Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року». Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 травня 2017 р. № 504-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250167535> (дата звернення: 24.10.2018).

References

1. Cherevan, I.V. (2010), *Efektivnist lizynhu: naukovopopuliarni narysy* [Leasing effectiveness: popular science essays], Feniks, Kyiv, Ukraine, 168 p.
2. Ivanyshyn, V.V. (2003), *Rol lizynhu v zabezpechenni silskohospodarskykh pidpriemstv zasobamy mekhanizatsii* [The role of leasing in providing agricultural enterprises with means of mechanization], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine, 294 p.
3. Ivanyshyn, V.V. (2011), *Organizatsiino-ekonomichni zasady vidtvorennia i efektyvnoho vykorystannia tehnychnoho potentsialu ahrarynogo vyrobnytstva* [Organizational and economic principles of reproduction and effective use of technical potential of agrarian production], monograph, NNTs IAE, Kyiv, Ukraine, 350 p.
4. Demianenko, M.Ya. and Ivanyina, F.V. (2005), "State of state financial support of agriculture". *Ahropromyslovyyi kompleks Ukrainy: stan, tendentsii ta perspektvyv rozvytku* [Agro-industrial complex of Ukraine: state, trends and prospects of development], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine, pp. 233-235.
5. Sabluk, R.P. (2003), *Finansovyy lizynh v APK* [Financial leasing in the agroindustrial complex], monograph, NNTs IAE, Kyiv, Ukraine, p. 178.
6. Andriichuk, V.H. (2013), "Financial leasing in the development of the material and technical base of agricultural enterprises", *Ekonomika APK*, no. 3, pp. 65-69.

7. Pidlisetskyi, H.M. (2011), "Financial leasing as a mechanism for state support of technical support for agriculture", *Ekonomika APK*, no. 4, pp. 75-79.
8. Pidlisetskyi, H.M. and Mohylova, M.M. (2010), "Improvement of revaluation of fixed assets of the agrarian sector in the system of their reproduction", *Ekonomika APK*, vol. 12, pp. 41-47.
9. Lupenko, Yu.O., Zakharchuk, O.V., and Vyshnevetska, O.V. (2015), *Materialno-tekhnichne zabezpechennia silskoho hospodarstva Ukrainy* [Material and technical support of Agriculture of Ukraine], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine, 144 p.
10. Mohylova, M.M. (2016), *Osnovni zasoby silskohospodarskykh pidpriemstvi: stan, otsinka, vidtvorennia* [Fixed assets of agricultural enterprise: the state, estimation, recreation], monograph, NNTs IAE, Kyiv, Ukraine,
11. Hnatkovych, O.D. (2009), "Activation of innovations in agriculture of Ukraine", *Efektivna ekonomika*, no. 3, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=65>. (access date October 15, 2018).
12. "Financial Leasing Market: Trends and Problems", available at: <http://finpuls.com/ua/financial/reviews/news/Rinok-fnansovogo-lzingu-tendenc-ta-problemi.htm>. (access date October 16, 2018).
13. "Results of activity of financial companies, pawnshops and legal entities (lessors)", available at: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-finansovykh-kompanii-lizynhodavtsiv-ta-lombardiv-Ukrainy.html>. (access date October 24, 2018).
14. "Ukrainian Union of Lessors. Official website", available at: <http://uul.com.ua/2018/pidsumky-iii-kvartalu-kompanij-uchasnykiv-asotsiatsiy/> (access date October 20, 2018).
15. "Leasing industry in Ukraine: trends and recommendations for growth", USAID Agency for International Development Report. available at: yur-gazeta.com/content/UserFiles/Docs.../1b907d2a72b64ebc0bda4b2d27dfb4ad.doc. (access date October 24, 2018).
16. "Public report on the activities of the National Commission, which carries out state regulation in the field of financial services markets", available at: https://www.nfp.gov.ua/files/ZVIT2017/%D0%97%D0%92%D0%86%D0%A2_2017.pdf. (access date October 14, 2018).
17. GFA Consulting Group – Official website, available at: <https://www.gfa-group.de/>. (access date October 18, 2018).
18. Cabinet of Ministers of Ukraine (2001), Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Approval of the Strategy for the Development of Small and Medium Enterprises in Ukraine until 2020" dated May 24, 2017 no. 504, available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250167535>. (access date October 24, 2018).

Стаття надійшла до редакції 06.11.2018 р.

УДК 330.322:330.34
JEL Classification F21, L32, Q14

Кізима Т.О.,
д-р екон. наук, професор,
професор кафедри фінансів імені С. І. Юрія,
Мороз В.В.,
аспірант кафедри фінансів імені С. І. Юрія,
Тернопільський національний економічний університет

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТИВАННЯ У СФЕРУ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Kizyma T.O.,
dr.sc.(econ.), professor, professor at the
department of finance named S.I. Yurii,
Moroz V.V.,
postgraduate student at the
department of finance named S.I. Yurii,
Ternopil National Economic University

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF FOREIGN INVESTMENT IN THE FIELD OF LAND RELATIONS IN UKRAINE

Постановка проблеми. Земля упродовж усього розвитку людської цивілізації була і залишається одним із ключових багатств держави, головним виробничим ресурсом сільського господарства, без якого неможливе функціонування агропромислового комплексу зокрема та національної економічної системи взагалі. Однак розвиток аграрного сектору в Україні на сьогоднішні все ще залишається доволі нестабільним, порушуючи загальну динаміку реформ української влади та гальмуючи структурний розвиток вітчизняної економіки. І справа тут не лише в дозволі чи забороні продажу земель сільськогосподарського призначення, що активно диктується в зацікавлених економічних і політичних колах, оскільки поза увагою залишаються чимало проблем і перспективних напрямів розвитку – раціональне використання чорноземних ґрунтів, природоохоронна діяльність, меліорація, розораність ґрунтового покриву, екологізація агропромислового виробництва і, звичайно ж, інвестування в аграрний сектор [1, с. 5].

Сучасні тенденції світового агросектору, економічно розвинених країн щодо регулювання земельних відносин свідчать про надзвичайну важливість інвестиційних капіталовкладень у цю галузь економіки. Проте, на жаль, в останні роки в Україні рівень інвестиційної привабливості та, відповідно, загальні обсяги іноземного інвестування значно знизилися. Так, у 2017 році за рівнем залучення іноземних інвестицій в агросферу Україна посіла лише 57 місце із 140 країн, а загальний обсяг прямих інвестицій у вітчизняний агросектор склав лише 3% від загального обсягу залучених коштів в українську економіку [2, с. 58]. Тому саме з метою підвищення інвестиційної привабливості вітчизняного аграрного сектору, сприяння збільшенню надходжень від іноземних інвесторів та підвищення позицій українських агровиробників на світових ринках, надзвичайно актуальним в сучасних умовах є аналіз проблемних моментів і перспектив розвитку іноземного інвестування в сферу земельних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці залучення іноземних інвестицій в українську аграрну галузь присвячено чимало наукових досліджень вітчизняних вчених: М.В. Брика, С.М. Богданова, П.І. Гайдуцького, О.Д. Гнатковича, Г.Б. Іваницької, М.І. Кісіля, М.Я. Месель-Веселяка, Г.Є. Павлової, Л.М. Письмаченка, М.П. Сороки, Л.О. Чернишової та ін. Так, у дослідженнях Брика М.В. та Литвина Р.І. акцентовано увагу на необхідності обов'язкового залучення іноземних інвестицій через збитковість та нерентабельність більшості галузей АПК України, насамперед для оновлення та модернізації виробничої бази і підвищення якості виготовленої продукції, зокрема експортованої до країн ЄС [3, с. 17]. Колектив авторів під керівництвом Г.Є. Павлової, аналізуючи рівень економічного зростання країн-сусідів України та порівнюючи їх з вітчизняним рівнем розвитку в сфері земельних відносин, констатує, що аграрна сфера є потенційно привабливою для іноземних інвестицій, проте для їх оптимального залучення ще слід подолати чимало проблем [4, с. 26]. На думку О.Д. Гнатковича, перспективними напрямками іноземного інвестування в агросектор є оренда великих площ земель на Поліссі, Волині та Поділлі, де є багато нерозорених або запустілих земель, а також оптимізація державного регулювання ринку землі [5, с. 154]. Головними ж напрямками іноземного

інвестування в сферу земельних відносин, вважає М.П. Сорока, є первинна агропереробка сировини та її реалізація на ринках Європи та інших регіонів світу [6, с. 22].

Проте, не достатньо у науковій фаховій літературі висвітлено низка питань, котрі б повністю розкрили перспективи розвитку іноземного інвестування у сферу земельних відносин в Україні, зокрема: проаналізувати сучасний стан інвестиційного забезпечення агросектору України; виявити проблеми розвитку іноземного інвестування у сферу вітчизняних земельних відносин; запропонувати основні вектори розвитку іноземного інвестування в аграрну галузь економіки України.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження прагматики надходжень іноземних інвестицій у вітчизняну сферу земельних відносин та окреслення перспектив розвитку іноземного інвестування в галузь у сучасних умовах розвитку української економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Земельні відносини є особливим типом суспільних відносин, які ґрунтуються на вільному володінні, користуванні та розпорядженні землею. З цього визначення випливають й інші похідні визначення, а також фактори, особливості та напрями розвитку аграрного сектору. Зважаючи на декларування державою особливої цінності та значення землі як базового ресурсу, вважаємо, що в сучасних умовах саме агропромисловий комплекс, як одна із ключових економічних сфер держави, повинен стрімко розвиватися і вдосконалюватися, особливо в контексті покращення інвестиційної привабливості та рівня залучення інвестиційних ресурсів. Однак, на превеликий жаль, цього поки що в Україні не спостерігаємо [1, с. 7].

Досліджуючи вектори залучення інвестицій у вітчизняний аграрний сектор, на нашу думку слід обов'язково звернути увагу на найвагоміші фактори впливу на інвестиційну привабливість сфери земельних відносин (табл. 1).

Таблиця 1

Фактори впливу на інвестиційну привабливість вітчизняної сфери земельних відносин з позиції іноземних інвесторів

Позитивні фактори	Негативні фактори
Надзвичайно висока родючість ґрунтів Вигідне географічно-територіальне положення держави (вихід до морів, перехрестя важливих транспортних потоків тощо) Дешева як некваліфікована, так і кваліфікована робоча сила Великі площі сільськогосподарських угідь Об'ємний внутрішній ринок Великі внутрішні резерви та тривалі традиції функціонування аграрного сектору	Невирішеність питання щодо вільного обігу земель сільськогосподарського призначення Нестабільність політичної системи Несприятливі внутрішні та зовнішні чинники (агресія з боку РФ, війна на сході України, анексія Криму тощо) Корумпованість та забюрократизованість існуючої системи влади в державі Відсутність пільгового податкового режиму для залучення інвестицій Наявність адміністративного тиску на підприємців-аграріїв Недосконала ринкова інфраструктура та відсутність дієвої системи моніторингу попиту на продукцію аграрної сфери України

Джерело: власні дослідження

Відтак, незважаючи на чимало позитивних моментів, на жаль, перевага негативних чинників впливу на інвестиційну привабливість аграрного сектору в Україні поки що превалює.

Необхідно зазначити, що упродовж останніх років сфера земельних відносин в Україні перебуває у стані невизначеності: з одного боку, налагодження торговельно-економічних зв'язків з країнами Євросоюзу дало різкий поштовх для розвитку багатьох неосвоєних раніше сфер і напрямів розвитку земельних відносин; з іншого боку, відсутність прогресу в державному регулюванні ринку землі, невизначеність з питанням анулювання мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення та порушення системності в економічних реформах загалом та питанні земельних відносин зокрема призвело до різкого падіння обсягу інвестицій в аграрний сектор. Особливо не сприяли залученню потенційних інвесторів до бізнесу в агросферу події, пов'язані з Революцією Гідності та війною на Донбасі. Так, упродовж 2014-2016 рр. рівень іноземного інвестування в аграрну галузь української економіки впав на 35%, і лише в 2016 році спостерігалось незначне його зростання на 5,5%, що в цифровому еквіваленті склало близько 640 млн дол. Однак вже в 2017 році рівень росту становив 27,8% або близько 910 млн дол. [7].

В територіальному зрізі регіонами з високим рівнем залучення іноземних інвестиційних ресурсів у сільське господарство є Херсонська, Київська, Харківська, Полтавська, Запорізька, Миколаївська, Одеська, Львівська та Дніпропетровська області. На ці регіони у 2017 р. припало понад 90% усіх залучених іноземних інвестицій [7].

Проте, незважаючи на певне зростання інвестиційної привабливості аграрної галузі України для іноземних інвесторів, зазначимо, що загальний обсяг іноземних інвестицій залишається вкрай незадовільним. Скажімо, якщо в Україні рівень інвестування в аграрну галузь нині становить близько 5-6% від загального рівня залучених інвестицій в економіку, то в сусідніх країнах (Польщі, Угорщині, Словаччині) він у 4-6 разів вищий, а в Чехії та Румунії – у 8-9 разів [12, с. 647].

Тому слід насамперед проаналізувати основні проблемні моменти, які залишаються невіршеними у вітчизняній сфері аграрних відносин. Серед них, зокрема слід виділити такі:

1. Непослідовність та відсутність зваженої державної політики в сфері реформування земельних відносин. Переважна більшість провідних експертів та аналітиків аграрного ринку вважають наявність мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення головним гальмом для подальшого розвитку агросектору в Україні, приєднання вітчизняного ринку до єдиного світового ринку земель і, відповідно, підвищення інвестиційної привабливості та загального рівня залучення інвестиційних ресурсів іноземних компаній і груп у цю сферу. Слід відмітити, що сьогодні це питання вийшло за межі економічного поля і стало предметом політичних торгів, шантажу та спекуляцій. Натомість відсутність чіткої державної політики та вмотивованого рішення щодо зняття мораторію не лише гальмують вищезначені процеси, але й дестабілізують ситуацію в українському суспільстві загалом. Тому у цьому питанні висновки фахівців є однозначними – ринок приватної власності на землю в Україні має бути, інакше держава ризикує залишитися осторонь головних світових тенденцій у агробізнесі [8, с. 45]. Водночас, на наш погляд, тут має бути розроблений чіткий і виважений багатопрофільний механізм контролю, моніторингу та регулювання ринку земель.

2. Порушення принципів системного реформування земельних відносин в Україні. Нині у вітчизняному АПК існує диспропорційний уклад сільськогосподарської діяльності, який виявляється в одночасному співіснуванні великих аграрних корпорацій, що не бажають продовження земельних реформ та часто штучно їх гальмують, і дрібних фермерів та окремих селянських господарств, які бажають якісних змін, проте не можуть істотно вплинути на ситуацію. Державні органи часто ігнорують потреби останніх, що призводить до занепаду аграрних відносин на селі та втрати їх привабливості для потенційних інвесторів. На нашу думку, такі системні диспропорції призвели до появи великої кількості посередників, трейдерів, подальшої монополізації на аграрному ринку та нівелювання ролі аграрної кооперації на селі, утисків щодо дрібних виробників. У свою чергу, ці негативні явища ведуть до зникнення вільної конкуренції на аграрному ринку та боязні потенційних інвесторів вкладати кошти в сільське господарство [8, с. 47].

3. Нестабільність обсягів користування землею з боку суб'єктів земельних відносин, в першу чергу, дрібних та середніх фермерських господарств. Так, за період з 2006 р. по 2016 р. в Україні загальна кількість посівних площ під основні сільськогосподарські культури збільшилася лише в 10% таких господарств, при цьому багато з них збанкрутували [7].

4. Самоусунення державних органів від системної регуляції та планування розвитку користування землею сільськогосподарського призначення, особливо в межах новостворених об'єднаних територіальних громад.

5. Правова нестабільність, певний тиск на суб'єктів господарювання та надзвичайно високий рівень корупції, зокрема в аграрній сфері.

6. Небажання з боку владних структур створювати ефективні програми та проекти взаємодії з іноземними інвестиційними партнерами, фондами та залучати гранти.

7. Відсутність чіткої та збалансованої системи регулювання невитребуваних земельних ділянок, автоматизованої системи управління кількісним та якісним обліком і видачею правовстановлюючих документів на землю.

Цей перелік можна продовжувати, проте очевидно, що в сучасних умовах є чимало серйозних та складних проблем і перепон на шляху формування якісного та збалансованого розвитку інвестиційного клімату та інвестиційної привабливості аграрної сфери України для залучення іноземних інвестицій.

Для подальшого аналізу змісту інвестиційних процесів у сучасній аграрній сфері України слід визначити сутність інвестицій у сферу земельних відносин як економічного явища. В загальному розумінні інвестиції є процесом вкладання коштів у певну галузь чи сферу, для досягнення прибутку чи майбутніх позитивних якісних змін у вигляді збільшення чи росту продукту, товару тощо. Іноземні інвестиції в аграрну сферу – це економічне поняття, яке відображає взаємовідносини між суб'єктами земельних відносин (включаючи державу) з приводу внесення грошових та інших ресурсів іноземними інвесторами у подальший розвиток земельних відносин з метою отримання прибутку від їх діяльності в майбутньому. Розрізняють два основні типи інвестування – вкладення коштів у розширення посівних площ суб'єктів інвестування (фермерських господарств, сільських кооперативів тощо) – екстенсивний шлях та підвищення родючості, якості догляду та вдосконалення методів, техніки і технологій переробки отриманого врожаю – інтенсивний шлях [9, с. 88].

Важливо наголосити, що для залучення іноземних інвестицій вітчизняні суб'єкти аграрних відносин насамперед мають здійснити визначення вартості об'єкту інвестування – це переважно земля (рілля, пасовище тощо). Для цього використовується комплексна оцінка вартості об'єкту земельних відносин, яка складається з таких компонентів:

- ринкова вартість, яка характеризується ціною землі для переходу землі від одного суб'єкта господарювання до іншого – так звана «стартова» ціна землі на ринку;

- внутрішня вартість, що розглядається як аналітична оцінка землі для майбутніх ймовірних перспектив щодо отримання прибутку від обраного виду діяльності на ній; вона можлива лише за наявності повного пакету даних про землю, включаючи хіміко-біологічні, маркетингові та інші дослідження;

- інвестиційна вартість, або ціна земельної ділянки для конкретного інвестора; вона визначається на основі його бачення застосування землі та можливостей і величини отримання прибутку від її експлуатації [9, с. 90].

Для оптимального вибору оцінки вартості землі використовують принцип найвищої ефективності її застосування – варіант ціни на об'єкт земельних відносин, який є найбільш реальним, здійсненим як по фінансових, так і по виробничих, матеріальних, кадрових і часових затратах та призведе в майбутньому до суттєвої фінансової вигоди.

Разом з тим, суб'єктам інвестування слід пам'ятати, що іноземні інвестори завжди переслідують власну вигоду і свою ціль, які не завжди будуть збігатися з їхньою метою діяльності. Тому при налагодженні співпраці з потенційними іноземними інвесторами слід максимально наблизити їхні мотиваційні компоненти до потреб українського суспільства і вітчизняного ринку земельних відносин.

Валові обсяги іноземного інвестування у вітчизняну сферу земельних відносин є вкрай невизначеними. Існує колосальний потенціал вітчизняного агросектору для залучення іноземних інвестицій – найбільш перспективними напрямками: нові технології та методики підвищення врожайності найзатребуванішої в розвинутих країнах продукції; модернізація та оновлення матеріально-технічної бази аграрних господарств (техніка, устаткування, споруди, логістика); будівництво нових агропереробних підприємств; автоматизація та роботизація діяльності агропідприємств; орієнтація на традиційні найбільш розвинуті галузі та сфери земельних відносин – зернове товарне виробництво, крупо- та борошномельна промисловість, птахівництво (до речі, саме ця галузь лідирує нині за темпами зростання до країни Євросоюзу), м'ясо-молочна галузь, цукрова сфера та ін.

Згідно даних Державної служби статистики України, вже другий рік спостерігається незначне, але постійне зростання валового обсягу іноземних інвестицій в український аграрний сектор. У порівнянні з іншими сферами економіки іноземні капіталовкладення склали в загальному обсязі 8,9% станом на кінець 2017 року. В розрізі напрямів господарювання капітальні іноземні інвестиції у відсотковому відношенні склали: рільництво (переважно зернове та овочеве) – 35%; мисливство, лісове та рибне господарство – 32%; тваринництво – 21%; вирощування одно-, дво- та багаторічних рослин (переважно технічних та лікарських) – 10%; інші сфери земельних відносин – 2% [7].

Тобто головними напрямками інвестиційних потоків зарубіжних інвесторів в українське сільське господарство стали зернове та овочеве рільництво, мисливське, рибне та лісове господарство і тваринництво. Також постійно збільшується інвестиційне забезпечення вирощування технічних та лікарських рослин. Основними країнами, представники яких займаються наданням інвестиційних ресурсів у вітчизняний агробізнес, є Польща, Словаччина, США, Китай, Німеччина [7].

Необхідно зазначити, що важливе значення для потенційних інвесторів має правильний вибір напрямку інвестування та визначення його головних пріоритетів. Для цього спеціальними службами інвестиційних компаній проводиться детальний огляд і аналіз економічного розвитку тієї чи іншої сфери. Можливий і зворотній процес – представники сільськогосподарського підприємства, яке зацікавлене в отриманні іноземних інвестицій, готують пакет пропозицій та виходять з ним на інвестиційний ринок. Однак питання про те, який з цих шляхів є більш ефективним та надійним для України, наразі залишається відкритим, оскільки як і в першому, так і в другому випадку створення спільних інвестиційних проектів залежатиме від дієвого налагодження між обома суб'єктами інвестування оптимальних двосторонніх зв'язків на основі взаємної зацікавленості.

Яскравим прикладом такої співпраці, на нашу думку, є інвестиційний проект «Нагодувати майбутнє», який спільно здійснюють американське агентство з міжнародного розвитку USAID та українська агрофірма «Агріко-Україна». Влітку 2016 року вони започаткували проект вирощування насіння картоплі голландських елітних та суперелітних сортів. При допомозі американців було побудоване сучасне картоплесховище для зберігання насіння, а також сушильний цех. Розподіл витрачених на цю справу коштів був здійснений у співвідношенні 50:50. Завдяки новітнім технологіям вирощування та зберігання високоврожайних сортів картоплі експерти агрофірми оцінюють, що проект окупиться вже через 3 роки. Керівництво підприємства також зазначає, що в звичайних умовах без залучення іноземних інвестицій на окупність проекту знадобилося б близько 8-9 років [10, с. 8].

Іншим серйозним спільним інвестиційним проектом китайського бізнесу та українських виробників пшеничного харчового борошна можна вважати будівництво кількох зернопереробних та борошномельних заводів на Черкащині та Полтавщині. У цьому випадку співвідношення вкладених коштів становило 80:20, оскільки китайська сторона запропонувала також вигідні умови оренди ріллі в прилеглих до заводів районах та забезпечення виходу отриманого товару на китайські ринки збуту. Очікуємо, що орієнтовний строк окупності проекту складе 4 роки [11, с. 128].

Важливо наголосити, що залучення іноземних інвестицій у аграрну сферу України не слід розглядати як панацею, яка вирішить усі проблеми сільського господарства. На нашу думку, іноземні капіталовкладення радше повинні виступати своєрідним імпульсом для подальшого якісного розвитку

та підйому аграрної галузі, а не як заміник внутрішніх ресурсів. З цією метою слід розробити комплексну програму вдосконалення контролю та моніторингу за рухом вітчизняного капіталу, обмежити його вивіз за кордон, сприяти формуванню належного інвестиційного мікроклімату.

Важливим чинником успішного ведення спільної інвестиційної діяльності є також створення спільних підприємств. Проте їх інноваційна спроможність напряду залежить від організаційно-правових форм ведення господарської діяльності та виду форм власності на основні засоби виробництва. В цьому контексті, на наш погляд, ефективними є господарські товариства на основі об'єднань кількох незалежних бізнесменів аграрної сфери, приватні фермерські та кооперативні селянські господарства, агрофірми. Останні мають значний потенціал та ресурсне і кадрове забезпечення, проте не завжди можуть достойно представити бізнес-ідею для залучення іноземних інвесторів [2, с. 60].

Отже, в перспективі для подальшої розбудови та розвитку системи іноземного інвестування в сферу земельних відносин в Україні необхідно:

1. На законодавчому рівні врегулювати питання відкриття ринку земель сільськогосподарського призначення для вільного обігу шляхом подолання існуючого мораторію. У цьому контексті необхідно розробити чіткий та дієвий механізм контролю і моніторингу ринку землі, провести обов'язкову інвентаризацію земель усіх форм та видів власності, встановити жорсткі обмеження для торгівлі землею, особливо з боку великих корпорацій та холдингів.

2. Оптимізувати законодавчу базу регулювання земельних відносин, а саме:

- виконання вимог Земельного кодексу України в питанні порядку переходу земельних ділянок з одного земельного фонду до іншого;

- створення моделей та алгоритмів нормативної поведінки суб'єктів ринку земельних ресурсів, в тому числі у сфері інвестування;

- введення автоматизованої системи управління для кількісного та якісного обліку землі і видачі правостановлюючих документів на неї.

3. Пом'якшити по можливості податковий тиск та митну політику для суб'єктів аграрних відносин, які інвестують в аграрну сферу.

4. Розробити економічні, правові та адміністративні важелі впливу для заохочення інвестиційних ресурсів з-за кордону у вітчизняний аграрний сектор.

5. Унормувати виробничу та торгівельну діяльність великих агрохолдингів та агрофірм в частині створення спільних інвестиційних проектів із іноземними інвесторами.

6. Розвивати на національному та регіональному рівні міжнародне співробітництво в сфері сільського господарства, обмін досвідом та створення привабливої інвестиційної карти вітчизняного агросектору.

7. Підтримувати та заохочувати приватні ініціативи українських підприємців аграрної сфери щодо залучення іноземних кредитів та інвестицій.

8. Створювати партнерські програми з аграрними інвестиційними фондами та проектами (типу USAID) щодо впровадження новітніх бізнес-ідей у вітчизняному сільському господарстві.

За умов виконання поставлених завдань вітчизняна сфера земельних відносин, переконані, буде динамічно розвиватися і вдосконалюватися. Важливе значення для цього мають і зовнішні чинники, які вказують на сприятливість умов для розвитку українського аграрного бізнесу. В першу чергу це той факт, що одним із головних світових процесів наразі є постійна урбанізація, особливо в розвинутих країнах Європи, США та Азії. В контексті існуючих світових тенденцій до скорочення посівних площ, збільшення кількості зайнятих не у продовольчій сфері працівників та відповідно зростання потреби у продовольстві дають Україні величезні перспективи для подальшого розвитку. Зокрема, за даними СОТ, через 10-15 років слід очікувати подорожчання основних продуктів харчування в середньому на 30-50% по всьому світу та збільшення при цьому попиту на екологічно чисті продукти, що для України може бути надзвичайно економічно вигідним [12, с. 650]. І, щоб не втратити шансу стати ключовим гравцем на харчовому ринку світу, українському аграрному бізнесу вкрай необхідні іноземні інвестиції, які допоможуть йому та державі вийти на новий щабель розвитку.

Висновки з проведеного дослідження. Залучення іноземних інвестицій в сферу земельних відносин України є надзвичайно важливим та актуальним завданням. Іноземні інвестиції в аграрну сферу є цілісним комплексом економічних взаємовідносин між суб'єктами інвестування з приводу залучення ресурсів іноземних партнерів з метою отримання прибутку в майбутньому. Для розрахунку вартості об'єктів інвестування використовують методи оцінки ринкової, інвестиційної та внутрішньої (потенційної) вартості.

Надзвичайно важливу роль у формуванні сприятливого інвестиційного клімату відіграють чинники позитивного та негативного характеру, а також проблеми функціонування земельної галузі. Для їх подолання необхідні комплексні зусилля всіх зацікавлених сторін – держави, аграріїв, суспільства, іноземних інвесторів.

Сфера інвестицій в аграрну галузь динамічно розвивається після глибокої кризи, пов'язаної з нестабільністю внутрішньополітичної ситуації в країні (загроза з боку Росії, війна на сході України, анексія Криму, загроза дефолту тощо).

Основними векторами та пріоритетами для розвитку інвестиційної діяльності зарубіжних компаній і груп в Україні є, врегулювання ринку землі, оптимізація нормативно-правової бази у сфері земельних відносин, зниження податкового, митного та адміністративного тиску, розробка з боку держави важелів впливу на залучення інвестиційних ресурсів тощо. За умови виконання поставлених завдань український агроринок здійснюватиме динамічний розвиток у контексті сучасних світових тенденцій.

Література

1. Гадзало Я. М., Лузан Ю. Я. Земельна реформа: проблеми і перспективи розвитку аграрної економіки. *Економіка АПК*. 2016. № 1. С. 5-13.
2. Коваль Н. О., Терпель М. О. Проблеми та шляхи покращення інвестиційної діяльності в економіці України. *Економічний аналіз*. 2013. № 5. С. 53-61.
3. Брик М.В., Литвин Р. І. Проблеми активізації інвестування сільськогосподарського виробництва. *Науковий вісник*. 2006. № 16. С. 17-21.
4. Пісьмаченко Л. М., Павлова Г. Є., Юрченко С. В. Інвестиції у галузі сільського господарства як шлях до демократичного економічного зростання. *Наукові праці КНТУ*. 2010. № 17. С. 24–27.
5. Гнаткович О. Д. Залучення іноземних інвестицій у землі сільськогосподарських підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. Т. 2. № 2. С. 153-156.
6. Сорока М. П. Інвестиційна привабливість агропідприємництва: посібник для студентів «Основи інвестиційної діяльності». Рівне: Вид-во «Волинська обласна друкарня». 2008. 40 с.
7. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 1.10.2018).
8. Вініченко І. І. Організаційно-економічний механізм управління інвестиційним процесом у сільському господарстві: монографія / За ред. І. І. Вініченка. Київ: Книгояр, 2013. 233 с.
9. Чернишова Л.О. Особливості залучення та стимулювання іноземного інвестування в Україні. *Бізнес Інформ*. 2013. № 2. С. 87-90.
10. Pennel John. Investments in the Ukrainian economy: accents. New York, USAID, 2017. № 3. Р. 7-16.
11. Даниленко А. А. Актуальні питання прямих іноземних інвестицій до України з Китаю. *Фінанси України*. 2008. № 1. С. 127–137.
12. Павлюк Т. І., Гусак К. Ю. Проблеми та перспективи залучення іноземного капіталу в аграрний сектор України. *Молодий вчений*. 2016. № 11. С. 647-652.

References

1. Gadzalo, Y.M. and Luzan, Yu.Ya. (2016), "The land reform: problems and prospects of the agrarian economics development", *Ekonomika APK*, no. 1, pp. 5-13.
2. Koval, N.O., Terpel, M.O. (2013), "Problems and ways of the improvement of investment activity in the economy of Ukraine", *Ekonomichnyi analiz*, no. 5, pp. 53-61.
3. Bryk, M.V. and Lytvyn, R.I. (2006), "Problems of intensification of investment in the agricultural production", *Naukovyi visnyk*, no. 16, pp. 17-21.
4. Pismachenko, L.M., Pavlova, H.Ye. and Yurchenko, S.V. (2010), "Investments in the agriculture as a way to democratic economic growth", *Naukovi pratsi KNTU*, no. 17, pp. 24-27.
5. Hnatkovych, O.D. (2011), "Attraction of foreign investments in the land of the agricultural enterprises", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, Vols 2, no. 2, pp. 153-156.
6. Soroka, M.P. (2008), *Investytsiina pryvablyvist ahropidpriemnytstva* [The investment attractiveness of the agricultural entrepreneurship], Vyd-vo "Volynska oblasna drukarnia", Rivne, Ukraine.
7. State Statistics Service of Ukraine, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (access date October 01, 2018).
8. Vinichenko, I.I. (2013), *Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizm upravlinnia investytsiinym protsesom u silskomu hospodarstvi* [The organizational-economic mechanism of investment process management in the agriculture], Knyhoiar, Kyiv, Ukraine.
9. Chernyshova, L.O. (2013), "Features of attracting and stimulating foreign investment in Ukraine", *Biznes Inform*, no. 2, pp. 87-90.
10. Pennel, John (2017), Investments in the Ukrainian economy: accents. New York, USAID, no. 3, pp. 7-16.
11. Danylenko, A.A. (2008), "Topical issues of direct foreign investments to Ukraine from China", *Finansy Ukrainy*, no. 1, pp.127-137.
12. Pavliuk, T.I. and Husak, K.Iu. (2016), "Problems and prospects of attracting foreign capital to the agrarian sector of Ukraine", *Molodyi vchenyi*, no. 11, pp. 647-652.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2018 р.

УДК 336.5
JEL Classification H30

Луцик А.І.,
канд. екон. наук, доцент
кафедри податків та фіскальної політики,
Тернопільський національний економічний університет,
Синютка Н.Г.,
канд. екон. наук, ст. викладач кафедри фінансів,
Національний університет «Львівська політехніка»

ВИКОРИСТАННЯ ВИДАТКОВОГО ІНСТРУМЕНТУ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ У ФОРМУВАННІ ЕФЕКТИВНОГО ФІСКАЛЬНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

Lutsyk A.I.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor
at the department of taxes and fiscal policy,
Ternopil National Economic University
Synyutka N.H.,
cand.sc.(econ.), senior lecturer
at the finance department,
Lviv Polytechnic National University

USE OF AN EXPENSE INSTRUMENT OF FISCAL POLICY IN THE FORMATION OF EFFECTIVE FISCAL SPACE OF UKRAINE

Постановка проблеми. Глобалізаційні виклики стали одним із найпотужніших чинників трансформації економічних систем у XXI ст. Значною мірою саме всеохоплююча глобалізація визначає пріоритети національного економічного розвитку та задає напрями державного регулювання економіки.

В умовах сучасної України більшість соціально-економічних проблем пов'язують із неефективною системою податків, їх розмірами та структурою. Водночас щорічне співвідношення бюджетних доходів та видатків демонструє постійну дефіцитність бюджетних ресурсів. І у більшості випадків суспільна критика зводиться до дохідної частини, залишаючи осторонь розміри та ефективність здійснюваних державою видатків. Якщо структура та розміри податків постійно змінювались й удосконалювались, та є відносно співмірними з зарубіжними аналогами, то ефективність видатків за увесь період є сумнівною. Постійне домінування поточних видатків над видатками розвитку (капітальними видатками) абсолютно не забезпечило ні покращення соціального становища, ні поживавлення економіки.

Історична динаміка ролі держави в економіці переконливо свідчить, що ефективність державного регулювання знаходиться в прямій залежності від якості розуміння та застосування принципів формування державних витрат з метою підтримання макроекономічної і соціальної рівноваги та використання державою податків для проведення економічної політики. Важливість цих складових настільки вагома, що фіскальна політика, залишаючись сьогодні ключовою ланкою економічної політики, зумовила появу в своєму складі фактично самостійних видів економічної політики, а саме: політики витрат та політики доходів, які мають свої специфічні цілі і завдання, а також методи їх розв'язання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Використання фіскальної політики та її видаткового інструменту є предметом наукових досліджень багатьох науковців. Зокрема, питання здійснення фіскальної політики та формування фіскального простору досліджували Крисоватий А., Карлін М., Єфименко Т., Сидорович О. [1–3] Питання формування бюджетних доходів та здійснення державних видатків розглянуто у працях Андрущенко В. [4], Дем'янишина В., Кириленко О., Тулай О., Федосова В., Юрія С. [5].

Значення видаткового регулювання як ключового напрямку фіскальної політики особливо чітко простежується, коли воно вирішує проблему інфляції, безробіття, дисбалансу економіки та розбалансованості бюджету. Наявність проблем із державним забезпеченням соціального фінансування, а також через відсутність суттєвих зрушень у розвитку національного виробництва та

підприємництва зумовлює потребу здійснення детального дослідження можливості використання державних видатків у якості ефективно діючого інструменту фінансової політики.

Постановка завдання. Метою статті є наукове обґрунтування теоретичних аспектів використання видаткового інструменту фінансової політики, а також здійснення аналізу результативності його застосування у національній практиці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державні видатки є інструментом фінансової політики, які поряд із податковим регулюванням та використанням боргових фінансів можуть здійснювати як позитивний, так і негативний вплив на забезпечення сталого суспільного розвитку. Вони є складовою частиною фінансових відносин та передбачають їх безперервне здійснення на визначені цілі. Фінансування видатків може здійснюватися із різних джерел – бюджетів різних рівнів, позабюджетних цільових фондів, власних коштів державних та комунальних підприємств. В залежності від джерел фінансування можна виділити такі його види: бюджетне фінансування, самофінансування та державне кредитування.

У працях на тему державних витрат західні автори розвивають думку, що за законами ринку благо дістається лише тому, хто здатний оплатити його за фактичною ціною реалізації. Куплене приватне благо компенсує його виробникові затрати виробництва та додає прибуток, задовольняє потребу споживача і стає недоступним для інших споживачів. Іншими словами, вигоди приватного блага платні та конкурентні в споживанні. Навпаки, споживання суспільних благ через механізм державних витрат не носить взаємовиключного конкурентного характеру. Тут вигоди неможливо розділити між багатьма споживачами таким чином, щоб кожен із них міг оплатити свою частину.

Американські вчені К. Макконел, С. Брю, П. Самуельсон, В. Нордхауз визнавали пропорційний вплив державних видатків при реалізації фінансової політики на економіку та економічне зростання [6–7]. На відміну від податкового регулювання, яке здійснює опосередкований обернено-пропорційний вплив, державні видатки (public spending) здатні бути найдієвішим фактором досягнення розвитку суспільства. Проте при невмілому використанні цього інструменту фінансової політики чи свідомому витрачанні видатків на ірраціональні цілі можна досягти негативного ефекту, зробивши фінансову політику неефективною та звузивши фінансовий простір країни.

Зміна структури бюджетних видатків істотно впливає на фінансовий простір та зміну соціально-економічних показників країни. Саме зміна зазначеної структури може вплинути на розподіл доходів та використання наявних ресурсів. При збільшенні витрат на соціальні цілі підвищується загальний рівень доходів населення, а тому й збільшується сукупний попит у країні. Натомість збільшення державних закупок призводить до збільшення загального обсягу продаж, зростання сукупного випуску, скорочення запасів і, в кінцевому результаті, до економічного зростання. В довгостроковій перспективі здійснення державних закупок та видатків розвитку чинить довгостроковий позитивний ефект як на соціальний рівень населення, так і на конкурентоздатність національної економіки.

Класичний підхід до використання державних видатків у якості інструменту фінансової політики характеризується збільшенням їх обсягу за умов економічного спаду, і навпаки – їх зменшенням при досягненні економічного росту. Проте економічний спад досить часто характеризується й інфляційними процесами, що не дозволяє збільшувати державні видатки безапеляційно, оскільки це провокуватиме ще більшу інфляцію.

В умовах, коли для економіки характерним є занепад і значна інфляція цін стимулюючі заходи фінансової політики слід поєднувати з обмежувальними. Це може виявлятися, наприклад, у формі зменшення податкового навантаження на бізнес із одночасним збільшенням інвестиційних видатків. Просте збільшення соціальних видатків буде нести стимулюючий ефект, який проявиться у формі збільшення купівельної спроможності. Але за умов деградованої економіки одні тільки соціальні видатки абсолютно не означатимуть зростання економіки за рахунок їх збільшення, оскільки зростаюча купівельна спроможність не зобов'язуватиме покупця вибирати товари і послуги національного виробництва. Емпірично доведено, що в умовах занепаду зростає також і імпортозалежність таких економічно відсталих країн.

Компіляція трактування суті державних видатків в сучасному світі дозволяє розуміти їх як витрати, що здійснюються з державного бюджету на потреби державного управління (оборона, забезпечення правопорядку, робота державного апарату); соціальні видатки (охорона здоров'я, освіта, культура, соціальне забезпечення); фінансування економіки (транспорт та інфраструктура, наука, фінансування державного сектору та цільове фінансування галузей); міжбюджетні трансферти, тобто територіальний перерозподіл бюджетних коштів для зменшення регіональних відмінностей; обслуговування державного боргу.

Співвідношення між названими групами витрат для національних економік визначається багатьма детермінантами, а саме: рівнем соціально-економічного розвитку країни, її соціокультурними та виробничо-технологічними зв'язками з іншими державами, емпіричним досвідом, та залежить від обраної моделі регулювання економіки тощо.

Тенденції та, відповідно, чинники зміни рівня державних видатків можна поділити на дві категорії:

– глобальні, що визначаються процесами, які охоплюють усю світову спільноту, незалежно від суспільно-політичних систем і моделей господарювання;
– особливі, що визначаються локальними, специфічними умовами функціонування та розвитку національної економіки.

Якщо на ранніх етапах державотворення національні економіки володіли більшою незалежністю та більшою мірою залежали від особливих чинників, то у теперішніх умовах уряд будь-якої країни повинен враховувати глобальні ознаки та тенденції. Ключовою тенденцією суспільного розвитку в ХХІ столітті є розвиток та поширення цифрових технологій (діджиталізації). Такі тенденції спонукають до ще швидших змін та перетворень у будь-якій сфері життя, що безперечно слід враховувати при здійсненні державних видатків, починаючи з їх планування та завершуючи контролем за їх здійсненням.

Якщо проаналізувати здійснення Україною державних видатків, то можна відзначити домінування поточних видатків над капітальними видатками (рис. 1).

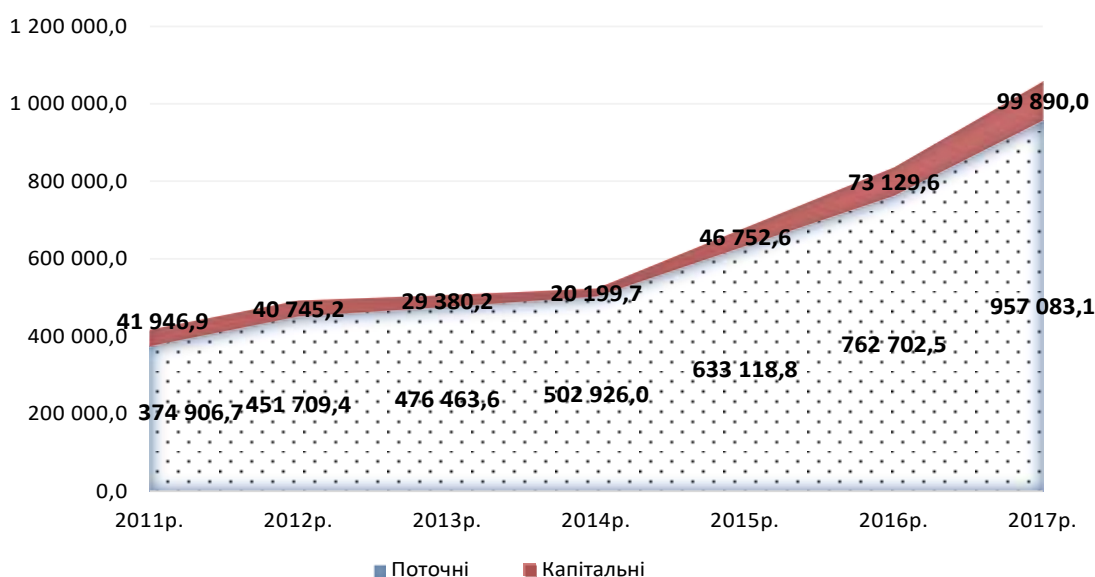

Рис. 1. Динаміка співвідношення поточних та капітальних видатків Зведеного бюджету України

Джерело: побудовано авторами на основі [8]

Як бачимо з рис. 1, за останні 7 років та й в принципі за усі роки сучасної незалежності в Україні спостерігається домінування поточних видатків. Структура бюджетних видатків свідчить про інноваційну кризу і фактично усунення держави від реалізації моделі інноваційного розвитку. Розвиток інноваційної сфери фактично стримується неефективними механізмами витрачання державних коштів, відсутністю системного підходу до реалізації фіскальної політики під час бюджетного процесу.

У структурі поточних видатків останніх років слід відмітити переважання чотирьох основних складових (рис. 2).

Можемо відслідкувати тенденцію до збільшення соціальних видатків, навіть у порівнянні із витратами на оплату праці – 26,92% і 29,31% у 2015р. та уже 29,26% і 27,55% у 2017 році. Це свідчить про підвищення відповідальності уряду за соціальне забезпечення в країні, а скорочення частки витрат на оплату праці може відбуватись через трансформаційні зміни в кількості працюючих та їх оплати у невиробничій сфері. Символічно, що найменші із чотирьох складових поточних витрат – витрати обслуговування боргових зобов'язань є більшими за капітальні видатки в країні (рис. 3).

Прочинаючи з 2012 р., різко зростали обсяги виплат за борговими зобов'язаннями і на сьогоднішній день вони є суттєвим фінансовим ресурсом, що відволікається з фінансового обороту країни. Це також свідчить про скорочення фіскального простору країни. Позитивним є те, що уряду таки вдається поступово збільшувати обсяги капітальних видатків в Україні, хоча з рис. 1 зрозуміло, що у 2017 році вони в 9,5 раза були меншими за обсяг поточних видатків. У цьому сенсі варто відзначити часто непопулярні рішення для суспільства у розвинутих країнах, які свідомо обмежують обсяги соціальних видатків, надаючи перевагу зростанню інвестиційних видатків. Політичний підтекст таких рішень є невідгідним як в Україні, так і для решти світу, особливо у період виборів чи перевиборів органів влади. Проте більшість розвинутих країн у свій час приймали такі рішення з метою побудови економічного підґрунтя для подальшого суспільного розвитку.

Рис.2. Структура поточних видатків Зведеного бюджету за економічною класифікацією
Джерело: побудовано авторами на основі [8]

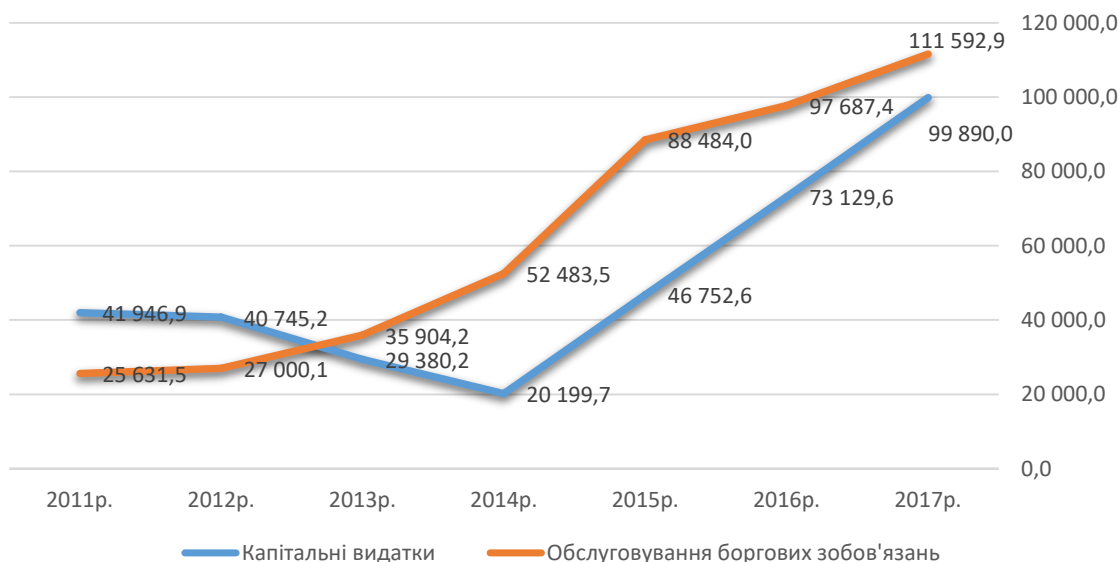

Рис. 3. Співвідношення між обсягом капітальних видатків Зведеного бюджету та видатками на обслуговування боргових зобов'язань
Джерело: побудовано авторами на основі [8]

Фактичні прояви фіскальної політики України щодо використання інструменту державних видатків в останні роки підтверджують факт домінування соціальних видатків, а також зростання долі видатків по обслуговуванню боргових зобов'язань. При цьому стабільно зберігається тенденція низької частки капітальних видатків. У цьому сенсі можемо констатувати низьку ефективність видаткового регулювання в країні. Реалізація фіскальної політики у такій формі лише посилюватиме економічні дисбаланси та призводитиме до ще більшої соціальної нерівності в суспільстві. Звісно, що про виконання принципів сталого суспільного розвитку в таких умовах не йдеться.

З метою вирішення поточної негативної соціально-економічної ситуації в Україні потрібно:

- поступово покращувати співвідношення між поточними та капітальними видатками на користь останніх;
- зменшувати залежність країни від зовнішніх запозичень, та взятих на цій основі зобов'язань;
- залучати міжнародні фінансові та інвестиційні капіталовкладення для реконструкції і модернізації виробництва;
- забезпечити стабілізацію норм фінансового і податкового законодавства у довгостроковій перспективі через впровадження мораторію на внесення змін до нього;

– на законодавчому рівні закріпити гарантію збереження іноземних інвестицій та капіталовкладень, незалежно від зміни політичної влади в країні;
– удосконалювати механізми використання фінансових ресурсів міжнародних фінансових організацій для підтримки інноваційних проектів.

Відповідно до сучасних тенденції державного управління та здійснення фінансової політики, державні видатки необхідно здійснювати за ступенем корисності для реального сектору економіки. Враховуючи закономірності економічних процесів у динаміці, при формуванні та реалізації фінансової політики через використання видаткового інструменту доцільно враховувати фази ділових циклів, а також наявність інших побічних ефектів таких фаз (наприклад, інфляція попиту). А при оцінці результативності від коригування державних видатків слід враховувати часові затримки, пов'язані із ідентифікацією існуючої проблеми, прийняттям відповідних рішень та часовою затримкою, необхідною для одержання позитивних змін і ефектів від прийнятих рішень.

Разом із збільшенням обсягів видатків бюджетів України відбувається переорієнтація за напрямками їх витрачання. Структурні зміни у видатках свідчать про необхідність стабілізації фінансової політики щодо використання цього інструменту в середньо- та довгостроковому періоді. Від визначеності стратегічних пріоритетів економічної політики залежить успішність реалізації оперативних, середньострокових і довгострокових цілей та ефективність регуляторної діяльності держави. Трансформаційні перетворення, що здійснювались внаслідок фінансової політики в Україні, зокрема щодо фінансового простору, не мали чіткої стратегії та відповідного ранжування пріоритетів. Особливо важливим для забезпечення розширення фінансового простору та сталого суспільного розвитку є внесення змін до прогнозних показників бюджетів, які б свідчили про більшу бюджетну участь у фінансуванні інвестиційних, венчурних та пріоритетних для України проектів.

Висновки з проведеного дослідження. Дієвість видаткового регулювання великою мірою визначається здатністю до адаптації його механізму до соціально-економічних, фінансово-інвестиційних та грошово-кредитних змін. Ефективність фінансового регулювання також залежить від рівня налагодженості фінансової взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування. Механізм використання видатків у якості регулятора має бути адаптивним відповідно до зміни фінансового простору. При цьому ступінь коригування державних видатків має відповідати стратегічним завданням, пріоритетам фінансової політики, рівню інноваційного розвитку та враховувати циклічність розвитку економіки.

Цивілізований ринковий механізм господарювання повинен спрямовуватися на розвиток економічного аспекту суспільних відносин, і як наслідок, впливати на соціальний. Суспільство є єдиним механізмом і розвиток економіки неможливий без розвиненої соціальної сфери. Саме тому фінансова політика обов'язково повинна передбачати раціональне видаткове регулювання економічних і соціальних процесів.

Література

1. Формування фінансового простору України в умовах глобалізаційних дисбалансів: монографія / за ред. д.е.н., професора А. І. Крисоватого. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 588 с.
2. Карлін М. І. Соціальна і фінансова політика держави: проблеми регіональної координації в умовах нового етапу глобалізації. *Демографія та соціальна економіка*. 2014. № 2. С. 34-44.
3. Єфименко Т. І. Фінансовий простір антикризового регулювання. Київ: ДНУ «Акад. фін. управління», 2012. 332 с.
4. Андрущенко В. Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті: Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів. Львів: Каменяр, 2000. 304 с.
5. Бюджетна система України: підручник / за ред. С. І. Юрія, В. Г. Дем'янишина, О. П. Кириленко. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 624 с.
6. McConnel C., Brue S.I. Economics: Principles, problems, and policies. 11th ed. New York: McGraw. Hill Publishing Company, 1990.
7. Samuelson P.A., Nordhouse W.D. Macroeconomics. 13th ed. New York: McGraw. Hill Company, 1989.
8. Зведений бюджет у 2017 р. Макроекономічні показники. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=23473384> (дата звернення 22.09.2018).

References

1. Krysovatiy, A. (2018), *Formuvannia fiskalnoho prostoru Ukrainy v umovakh hlobalizatsiinykh dysbalansiv* [Formation of the fiscal space of Ukraine under the conditions of globalization imbalances]. Ternopil: TNEU. 588 p.
2. Karlin, M. I. (2014), "Social and fiscal policy of the state: problems of regional coordination in a new stage of globalization", *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, no. 2, pp. 34-44.
3. Yefymenko, T.I. (2012), *Fiskalniy prostir antykrizovoho rehulivannia* [Fiscal space of anti-crisis regulation], DNUU "Akad. fin. upravlinnya", Kyiv, Ukraine, 332 p.

4. Andrushchenko, V.L. (2003), *Finansova dumka Zakhodu v XX stolitti: Teoretychna kontseptualizatsiia i naukova problematyka derzhavnykh finansiv* [The Financial Opinion of the West in the Twentieth Century: Theoretical Conceptualization and Scientific Problems of Public Finances], Kameniar, Lviv, Ukraine, 304 p.
5. Yurii, S.I., Demianyshyn, V.H. and Kyrylenko, O.P. (eds.) (2013), *Biudzhethna systema Ukrainy* [The budget system of Ukraine], textbook, TNEU, Ternopil, Ukraine, 624 p.
6. McConnell, C. and Brue, S.I. (1990), *Economics: Principles, problems, and policies*. 11th ed. New York: McGraw. Hill Publishing Company.
7. Samuelson, P.A. and Nordhause, W.D. (1989), *Macroeconomics*. 13th ed. New York: McGraw. Hill Company.
8. "Consolidated budget in 2017. Macroeconomic indicators", available at: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=23473384> (access date September 22, 2018).

Стаття надійшла до редакції 08.10.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор Тернопільського національного економічного університету І.С. Гуцал

УДК 336.27 (477)
JEL Classification H63, H3

Слатвінська М.О.,
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри фінансів
Одеський національний економічний університет

БОРГОВИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Slatvinska M.O.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor
at the department of finance
Odesa National Economic University

DEBT INSTRUMENTS OF FISCAL POLICY OF THE STATE

Постановка проблеми. Останнім часом фінансова політика набуває вагомого значення у політичних програмах урядів, що зумовлено посиленням ролі держави як інституту останньої інстанції, який здатний протистояти руйнівному впливу криз на національну економіку. Здійснюється переоцінка місця фінансової політики і акцентується увага на її ролі у сприянні сталому розвитку та всеохоплюючому зростанню, згладжуванню економічних циклів. Практично всі країни світу, проводячи економічні перетворення, користуються зовнішніми та внутрішніми джерелами фінансування. Це цілком виправдано коли відбувається раціональне використання отриманих кредитів, що в підсумку сприяє прискоренню економічного розвитку, рішенню соціально – економічних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема державного боргу постійно досліджується у науковій зарубіжній і вітчизняній літературі. Значну увагу її розкриттю приділяли такі відомі дослідники як А. Сміт, Д. Рікардо [1; 2], А. Лернер, А. Вагнер, та інші. Вони досліджували вплив державного боргу на економіку держави й добробут населення. Причини виникнення та шляхи скорочення державного боргу висвітлюють у своїх працях І.В. Бруслиновська, В.І. Матвійчук, Л.П. Лондар, В.В. Козюк [4], О. М. Жовтанецький [7] та інші. На необхідності удосконалення управління державним боргом в Україні та реалізації боргової політики в умовах реформування системи публічних фінансів акцентують увагу О. І. Барановський, Т. Богдан [6], С. М. Короленко, Р. Рак [11], Л. В. Лисяк [12], Л. О. Меренкова [13], та ін. Вчені здійснюють аналіз державного боргу як результату певного типу бюджетної політики та потенційного інструменту розвитку країни і доводять необхідність ефективного управління державним боргом, розкриваючи основні напрями боргової політики. Втім, з огляду на динамічність фінансово-економічних перетворень та поглиблення проблем, які виникають в процесі управління боргом, ця проблематика залишається достатньо гострою та актуалізує необхідність дослідження проблемних аспектів застосування боргового інструментарію фінансової політики в Україні.

Постановка завдання. Метою статті є проведення та висвітлення аналізу результатів наукових досліджень і оцінки аналітичних матеріалів, які підтверджують практичну доцільність

розкриття проблематики, визначення структури і механізмів застосування боргового інструментарію фіскальної політики в Україні та обґрунтування напрямів усунення виявлених недоліків.

Виклад основного матеріалу дослідження. За результатами дослідження вітчизняних і зарубіжних літературних джерел встановлено, що проблема державного боргу вважається досить актуальною. Особливу увагу досліджуваній проблемі надали видатні економісти, корифеї - засновники економічної теорії А. Сміт, Д. Рікардо та інші. Необхідно відзначити, що погляди представників наукових шкіл щодо впливу державного боргу на економіку держави й добробут населення досить різні. Так, А. Сміт у своїй праці «Дослідження про природу і причини багатства народів» наголошував, що зростання державного боргу може спричинити банкрутство держави як позичальника [1]. Д. Рікардо вважав, що державний борг призводить до відпливу капіталу, а дефіцитне фінансування скорочує приватні заощадження [2]. Водночас існує думка, що: «Державний борг не є тягарем для майбутнього покоління, бо якщо воно здійснюватиме платежі за цим боргом, то платитиме самому собі. Державний борг не є тягарем для нації, оскільки кожен цент процентів чи погашення основної суми позики, яка зібрана серед громадян як платників податків для здійснення платежів за державним боргом, повертається до громадян як до власників облігацій державних позик». Вважається що зростання зовнішнього боргу тільки тоді стає кабалою, коли залучені фонди йдуть на поточні цілі й не приводять до створення нової вартості й багатства [3, с. 256]. Зовнішні позики, залучені на фінансування об'єктів промислового чи сільськогосподарського будівництва, тобто витрачені продуктивно, дадуть можливість повернути фонди з відсотками, а залишок збільшить вартість і національне багатство [4].

Останніми роками все більше уваги науковців приділяється проблемам державних позик, що застосовуються як метод мобілізації грошових ресурсів до державного бюджету, інструмент фіскального регулювання. Втім, відсутність цілісної державної політики по їх залученню і використанню призводить до виникнення та подальшого зростання державного боргу, наявності «боргової ілюзії», яка спричинена нераціональною фіскальною політикою уряду та вибором пріоритетів за видатками і доходами, при яких в країні значно переважає споживання, а населення систематично недооцінює майбутні податки. Однак, політика фінансування бюджетного дефіциту за рахунок державних запозичень може бути ефективною лише тоді, коли держава сприяє розгортанню системи механізмів реального інвестування, що розширює джерела реального привласнення доходів. Масштабність державних запозичень робить цей інструмент відчутним важелем впливу фіскальної політики на ситуацію в різних секторах економіки. Його врахування є вагомим для забезпечення ефективності боргової політики, запобігання виникненню ризиків, які вона може продукувати, а також прогнозування їх ймовірності і наслідків. Високий рівень державного боргу та ступеня невизначеності перспектив, вимагають кращого розуміння фіскальної трансмісії, фіскальних ризиків і управління ними, адже фіскальна політика має складне завдання – досягати більшого і кращого у обмеженому середовищі. Втім, наявність державного боргу ще не ознака неефективності боргової політики, адже державний борг є у більшості розвинених країн світу [5, с. 14]. Його розміри, розміщення та методи погашення безпосередньо впливають на всі сторони економічного життя країни, а саме: дефіцит державного бюджету, звуження чи розширення сукупного попиту і пропозиції. Це робить державний борг важливим інструментом фіскальної політики держави. Його нераціональне застосування може призвести не лише до небажаних ускладнень, але й до поглиблення фіскальних шоків.

Як стверджує Т. Богдан, небезпека високого розміру боргу полягає у: сповільненні темпів економічного зростання через підвищення ступеня економічної непевності та зменшення приватних інвестицій; підвищенні вразливості економіки до впливу зовнішніх шоків; скороченні інвестиційного і споживчого попиту через виникнення потреби у генеруванні надлишку поточного рахунку платіжного балансу чи профіциту бюджету для погашення боргів; втраті урядом можливостей для здійснення антициклічної фіскальної політики в кризових умовах; генеруванні кризових імпульсів для економіки через високий ризик рефінансування боргу та періодичне позбавлення доступу до позичкового фінансування [6].

Основними причинами створення та збільшення державного боргу є: тяжкі періоди для економіки (війни, економічні спади); вплив політичних бізнес – циклів; недолік політичної волі; скорочення податків з метою стимулювання економіки без відповідного коригування державних витрат; недосконале бюджетне планування та приховане субсидування імпортерів; м'які бюджетні обмеження та приховані субсидії; постійний дефіцит платіжного балансу; циклічні спади й автоматичні стабілізатори економіки; розбалансованість зовнішнього сектора економіки та ін.

На думку О. М. Жовтанецького, стимулюючий ефект фіскальної політики залежить від способу фінансування дефіциту державного бюджету. «Фінансування дефіциту через продаж державних цінних паперів може підвищити рівноважну процентну ставку і спричинити витіснення частини приватних видатків на інвестиції та чутливі до процента споживчі видатки. Емісія грошей – більш стимулювальний спосіб фінансування дефіциту держави порівняно з отриманням позик через продаж урядом цінних паперів, але вона індукує сильні імпульси до розвитку інфляції попиту» [7, с. 15].

Дефіцит державного бюджету, залучення та використання позик на його покриття, призвели до формування і значного зростання державного боргу в Україні. По співвідношенню дефіциту державного бюджету до ВВП Україна перевищила максимально – допустимий об'єм (у відповідності з

Маастрихтським договором для країн-учасниць ЄС - 3 % ВВП) в 1995-1997 роках на 3,6%, 1,9%, 3,6% у 2010 році на 3% та у 2012-2014 роках на 0,8%, 1,4% та 1,9% відповідно (рис. 1). Останні роки дефіцит бюджету характеризувався помірним значенням, що стало наслідком проведення фінансової децентралізації. Однак, на цьому фоні відбулося значне зростання рівня боргового навантаження, що пов'язано як з макроекономічними чинниками так і з нераціональною борговою політикою. Останніми роками уряд не дотримується фінансових правил щодо державного боргу. Умови Маастрихтського договору не виконуються, а швидке зростання об'ємів державного боргу, критична величина затрат на його обслуговування змушує шукати першопричини такої ситуації та шляхи їх усунення.

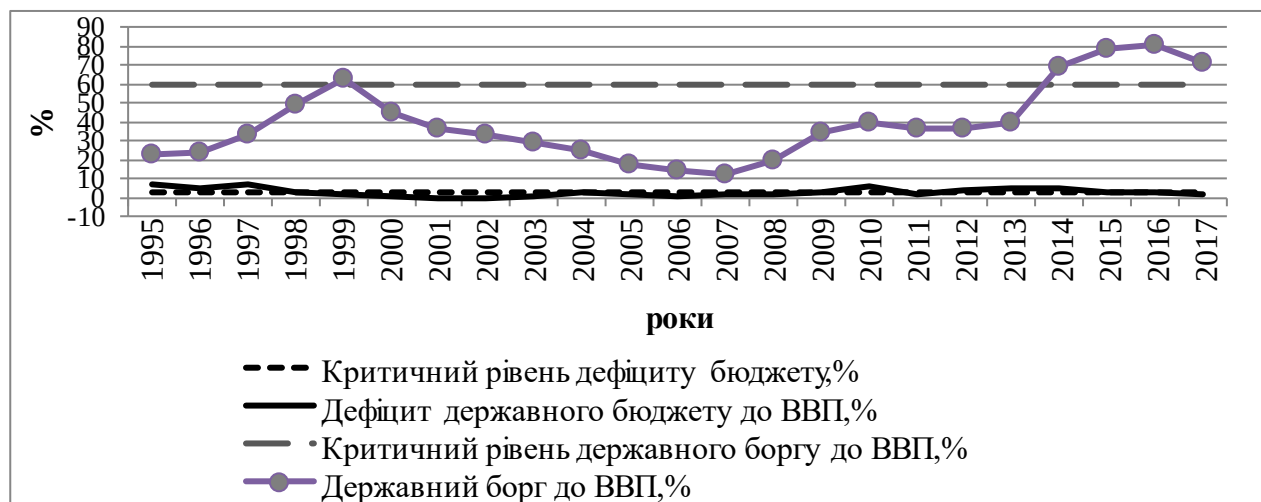

Рис. 1. Динаміка співвідношення державного боргу до ВВП і бюджетного дефіциту до ВВП в Україні за період 1995-2017 років, %

Джерело: побудовано автором за даними [8; 9]

З точки зору довгострокової стратегії управління державним боргом можна застосувати тимчасову структуру процентних ставок (держава, використовуючи свої можливості, створює найбільш привабливу тимчасову структуру боргу, беручи за відправну точку облігації максимально довшого використання) [10, с. 333]. Мінімізація поточної вартості обслуговування державного боргу передбачає, що дохідність якісно однорідних обов'язків не повинна значно відрізнятися. Якщо якийсь із цінних паперів забезпечує відносну економію для бюджету, то слід розширювати його емісію і навпаки.

Якщо ж розглядати державний борг з іншого боку то, по-перше, необхідна розумна стратегія управління державним боргом і поступова заміна короткострокових і дорогих боргів довгостроковими та дешевими; по-друге – стратегія повинна бути гранично прозорою і ясною; по-третє – необхідно створити агентство по управлінню державним боргом [11, с. 81-82].

Серед чинників, які є передумовою нарощення запозичень та стають причиною зростання боргу можна назвати: необхідність у фінансуванні значного дефіциту; подальшу бюджетну підтримку державних підприємств і банків через збільшення їх статутних капіталів; необхідність додаткових коштів на цілі структурного реформування та стабілізації економічної ситуації; подолання глибокої економічної рецесії; залучення додаткових фінансових ресурсів на виконання соціальних та інших зобов'язань держави тощо.

З метою підвищення ефективності управління державним боргом у 2017 році КМУ затвердив «Середньострокову стратегію управління державним боргом на 2017-2019 рр.», де цілями визначено фінансування державного бюджету за мінімально можливою вартістю обслуговування державного боргу з урахуванням ризиків та забезпечення ефективного функціонування внутрішнього ринку державних цінних паперів, розширення доступу до міжнародного ринку капіталу.

Органічна взаємодія внутрішнього і зовнішнього боргів, забезпечення безперешкодного їх взаємного заміщення на основі проведення єдиної боргової політики, єдність планування і обліку всіх операцій по обслуговуванню, погашенню зовнішніх та внутрішніх державних запозичень направлені на: оптимізацію термінів їх обороту, забезпечення дохідності державних цінних паперів; оптимізацію бюджетних витрат на обслуговування державного боргу; своєчасне і в повному обсязі виконання зобов'язань перед кредиторами.

В Україні спостерігається високе співвідношення державного та гарантованого державою боргу до ВВП, що зростає кожного року і в останні 5 років перевищує встановлені нормативні значення. У 2017 році державний і гарантований державою борг зріс на 11,0% – до 2 трлн 141 млрд 674,5 млн грн, через перевищення надходжень від державних запозичень над сумою витрат на погашення державного боргу, девальвації гривні до іноземних валют і отримання кредиту Міжнародного валютного фонду. Це пояснюється випередженням темпів росту боргу у порівнянні з темпами росту ВВП. Ситуація є загрозливою для економіки країни і посилює ризик неплатоспроможності держави, який поглиблюється

відсутністю плану заходів з приведення загального обсягу державного боргу та гарантованого державою боргу до встановлених вимог. У відповідності до частини 2 ст.18 Бюджетного кодексу України цей план мав бути розроблений і поданий для затвердження у разі такого перевищення.

Варто відмітити взаємопроникнення боргової і бюджетної політики та зазначити, що високе боргове навантаження й значні видатки на обслуговування боргу є причиною зменшення первинних видатків бюджету на активізацію економічної діяльності. В результаті відбувається збільшення витрат на погашення й обслуговування державного боргу у середньостроковій перспективі та зменшуються фінансові можливості для реалізації пріоритетних соціально-економічних програм. Викликом для боргової політики України є не лише суттєве зростання обсягу державного боргу, а й виплат за ним (рис. 2).

Рис. 2. Динаміка погашення і обслуговування державного боргу та його частка у видатках державного бюджету у 2006-2017 роках, млрд грн

Джерело: побудовано автором за даними [9]

Якщо на кінець 2014 р. їх загальний обсяг становив 183,86 млрд грн, то за підсумками 2017 р. сукупні фактичні виплати за державним боргом склали 473,96 млрд грн. Слід зазначити, що видатки на обслуговування державного боргу становлять близько 14 % всіх видатків державного бюджету у 2016 році та 19,5% у 2017 році, і є порівнянними за розміром з видатками на охорону здоров'я та видатками на економічну діяльність. Процентні платежі за державним боргом у 2017 році поглинали 13,34% податкових доходів, тоді як у 2006 році лише 2%.

Наявність значних витрат з обслуговування та погашення державного боргу чинить додатковий тиск на державний бюджет, негативно впливає на його збалансованість і створює ризик неможливості рефінансування боргу. Надмірне боргове навантаження створює загрози для економіки країни та може спровокувати фінансову нестабільність і боргові кризи. Варто відмітити, що до 2021 року боргове навантаження щорічно збільшуватиметься. Це пов'язано з тим, що на цей період приходить значне навантаження за борговими платежами, через необхідність погашення внутрішніх запозичень, які здійснювалися з 2008 року для капіталізації НАК «Нафтогаз України» та державних банків, внутрішніх запозичень в іноземній валюті для фінансування державного бюджету в 2016 році, а також здійснення виплат з погашення державного зовнішнього боргу перед Міжнародним валютним фондом та за частиною облігацій зовнішньої державної позики 2014–2016 років випусків. Ризики збільшення боргових платежів в майбутньому посилюються через знецінення гривні та подальше здійснення державних запозичень для погашення боргу, і ця ситуація поглиблюється наявністю високої частки боргів в іноземній валюті, що відбивається на структурі державного боргу, залишаючи її вразливою до валютних коливань. У 2017 році частка заборгованості в іноземній валюті збільшилася і склала 69,9 %. Наявність внутрішнього боргу в іноземній валюті збільшує частку загального державного боргу в іноземній валюті, що в умовах девальвації гривні підвищує валютний ризик боргу. Так, на початок 2018 року валютна структура державного та гарантованого державою боргу була наступною: 41,2% у дол. США, 8% у Євро, 31,7% у гривні, 17,9% у СПЗ, 0,8% у японській єні та 0,4% у канадських дол. [8]. Більш того, якщо у 2018 році більше половини платежів (погашення валютних ОВДП) можуть бути досить легко перекриті випуском нових валютних облігацій на внутрішньому ринку, то в 2019 році 4,5 млрд дол. або 2/3 усіх платежів є зовнішніми боргами і рефінансувати їх дещо складніше. Це пояснюється невизначеністю рішень іноземних інвесторів щодо інвестування в економіку України, а також необхідністю проведення непопулярних реформ яких вимагають МВФ і Світовий банк. Існує

проблема обмеженості обсягів вільної валютної ліквідності банківської системи, що стримує залучення ресурсів за рахунок випуску валютних ОВДП.

Зростання боргового тиску на державний бюджет через підвищення платежів на виконання зобов'язань за державним боргом є небезпечним викликом, адже результатом стає звуження джерел державних інвестицій у модернізацію економіки. Це потребує вживаних заходів фінансової політики. Наряду із зазначеним, зростання витрат на обслуговування пов'язано із залученням боргових коштів на зовнішніх ринках по значно вищим ставкам, аніж середньо ринкові, що вимагає від уряду пошуку більш вигідних умов.

Тенденцію до перманентного зростання має обсяг зовнішнього боргу на одну особу. Його граничне значення в світовій практиці та в Україні – 200 дол. США. У 2004 році цей показник склав 254,42 дол. США (рис. 3), у 2005 році він знизився на 11,11 доларів та склав 243,32 дол. США.

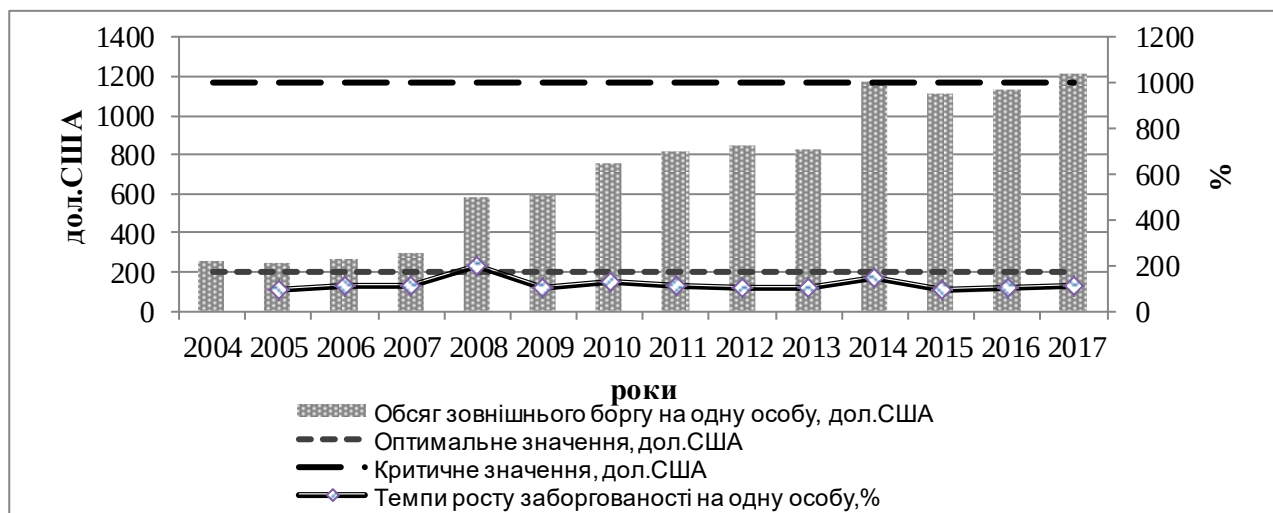

Рис. 3. Рівень зовнішньої заборгованості України на одну особу у 2004-2017 роки, дол. США

Джерело: побудовано автором за даними [8]

І якщо до 2007 року цей показник був майже однаковим, то з 2008 року він почав стрімко зростати і склав 584,4 доларів на одну особу, а це вдвічі більше, ніж у 2007 році [8]. Такі високі темпи зростання зовнішнього боргу на одну особу спричинені розгортанням фінансово-економічної кризи. Після 2008 року обсяг державного зовнішнього боргу на одну особу зберігає тенденцію до зростання і у 2017 році становив 1216,88 дол. на одну особу.

Високим в Україні є борг сектору загального державного управління. В кінці 2017 року він перевищує середній рівень боргу в країнах з ринками, що формуються, і в країнах із низькими доходами відповідно на 25,6% ВВП і на 31,3% ВВП, і становив 75,6% ВВП [8]. В останні роки простежується збільшення простроченої заборгованості перед бюджетом за залученими державою або під державні гарантії кредитами (позиками). Обсяги такої заборгованості впродовж 2016 р. збільшились на 6,76 млрд грн, або 14,1 % і становили на кінець року 49,26 млрд грн, а станом на 01.07.2017 р. – 50,3 млрд грн, у т.ч. 7,3 млрд грн заборгованість тих суб'єктів, стосовно яких проведено державну реєстрацію припинення юридичної особи в результаті її ліквідації [9]. На 01.01.2018 р. – 56,15 млрд грн. Серед причин такого збільшення – відсутність комплексної системи управління фінансовими ризиками, які пов'язані з діяльністю суб'єктів господарювання. Це чинить негативний вплив на стійкість фінансової системи та на перерозподіл централізованих фінансових ресурсів держави у відповідності з розробленими пріоритетами [10].

Недосконалість механізмів виявлення і захисту від прямих та умовних ризиків, які формуються у фінансовій сфері, може стати причиною збільшення втрат державного бюджету. Останнє обумовлено необхідністю «резервування» частини бюджетних коштів на покриття можливих гарантійних виплат, а також недоотриманням доходу у формі комісії за надання державних гарантій. Проблема поглиблюється наявністю асиметрії інформації щодо причин виникнення ризиків. Однією із загроз платоспроможності держави є зростання сукупних боргових платежів у середньостроковій перспективі. Зменшенню боргового навантаження може сприяти репрофайлінг ОВДП з портфелю НБУ.

Основні шляхи оптимізації державного боргу і гарант уникнення нової кризи це [10, с. 343; 11, с. 80-81]: конверсія ОВГЗ на добровільних засадах; скорочення імпорту споживачьких товарів шляхом удосконалення тарифного регулювання; посилення валютного регулювання і застосування інших механізмів запобігання перетікання капіталу за кордон; удосконалення системи оподаткування, підвищення ділової активності в країні, зменшення адміністративного тягаря на підприємницьку діяльність; реструктуризація заборгованості на умовах зниження боргового тягаря; проведення політики

поступового заміщення державного боргу в іноземній валюті запозиченнями в гривні, з метою зменшення вразливості державних фінансів до валютних ризиків та збільшення їх стійкості у середньостроковому періоді; зниження фіскальних ризиків у середньостроковому періоді (в т.ч. репрофайлінг) та поступове зниження боргового навантаження для збереження макроекономічної стабільності та ін.

На думку Л. В. Лисяк, з метою оптимізації структури державного боргу та зменшення видатків на його обслуговування Міністерство фінансів України має проводити активну політику управління державним боргом: здійснювати операції дострокового викупу, запровадити практику використання деривативів при емісії боргових зобов'язань, використовувати інструменти хеджування та сек'юритизації боргу. Тоді як Л. О. Меренкова пропонує вдосконалювати інституційну складову та нормативно-правове регулювання щодо впровадження рекомендацій з управління державним боргом, підготовлених МВФ спільно зі Всесвітнім банком та підвищувати якість середньострокового економічного прогнозування та планування, оскільки складання надмірно оптимістичних макроекономічних прогнозів призводить до системних проблем в економіці.

Наявність хронічного фіскального дефіциту потребує перманентного фінансування і зосереджує увагу на проблемі низької динаміки економічного зростання та неефективній структурі національної економіки, що вимагає спрямування позичкових коштів на цілі економічного розвитку, ефективні державні інвестиції. Виникає необхідність переходу від пасивного боргового фінансування дефіциту бюджету до активного впливу на реалізацію стратегічних орієнтирів розвитку та модернізації економіки, фінансової системи, що посилює значимість боргової політики як структурно-функціональної компоненти фіскальної політики держави. Важливими завданнями управління державним боргом у середньостроковій перспективі є: отримання повноцінного доступу до зовнішніх джерел фінансування, зменшення вартості обслуговування державного боргу та уникнення пікових навантажень на державний бюджет, пов'язаних з платежами за державним боргом. Лише за продуманого управління державним боргом можливо модернізувати фінансову систему і запобігти загрозі повної втрати довіри інвесторів. Несприятлива валютна структура державного та гарантованого державою боргу і незадовільні значення показників стійкості державного боргу України свідчать про наявність загроз, значних боргових ризиків. Це потребує уваги з боку органів державної влади до цієї проблеми і вимагає удосконалення управління державним боргом. Оптимізація структури державного боргу на основі створення ефективної системи управління дозволить відновити довіру кредиторів до української держави, відновити участь держави на внутрішньому фінансовому ринку на вигідних умовах і вийти в найближчі роки на ринок зовнішніх запозичень (надасть можливість обирати більш вигідні умови за ставками), здійснити політику скорочення боргового тягаря на бюджет держави.

В процесі дослідження було виявлено недоліки, які сприяли зростанню державного боргу, а саме: не здійснювалась повною мірою оцінка ризиків, пов'язаних із державним боргом та управління ними; не визначались цілі та завдання управління державним боргом; не були визначені шляхи і способи розв'язання проблем у сфері управління державним боргом; не розроблено і не схвалено план заходів щодо приведення загального обсягу державного боргу та гарантованого державою боргу до встановлених вимог тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи проведене дослідження, доцільно зазначити, що усунення висвітлених вище недоліків покращить управління державним боргом, дозволить оптимізувати обсяг державного боргу і його структуру. Пропонується: своєчасно виявляти екзогенні і ендогенні загрози та удосконалити оцінку фіскальних ризиків; розробити систему превентивних заходів щодо передбачення та запобігання ризикам і кризовим явищам; здійснювати пошук неборгових джерел погашення державного боргу з подальшою оцінкою доцільності їх залучення; забезпечити належний контроль за повним і своєчасним використанням запозичених коштів у рамках проектів розвитку; розробити компенсаторні механізми фінансування економіки на випадок істотного погіршення кон'юнктури на зовнішніх ринках; вжити заходів щодо списання простроченої заборгованості перед державою за кредитами, які були залучені під державні гарантії; передбачати норми щодо можливості здійснення державних запозичень понад встановлені обсяги та коригування граничного обсягу державного боргу; розробити і затвердити план заходів з приведення загального обсягу державного боргу та гарантованого державою боргу до встановлених вимог; знижувати середню вартість обслуговування державного боргу; оптимізувати структуру державних запозичень за типами боргових зобов'язань із збільшенням питомої ваги їх за довгостроковими інструментами; прийняти заходи щодо рівномірності сплати платежів з погашення та обслуговування державного боргу. Своєчасна реалізація заходів фіскальної політики у напрямку вдосконалення її боргової компоненти дозволить створити умови для економічного зростання.

Література

1. Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів URL: <http://www.chytomo.com/doslidzhennya-pro-pry-rodu-i-pry-chy-nu-bag/> (дата звернення: 15.08.2018).

2. Економічна концепція Д. Рікардо. URL: <https://library.if.ua/book/124/8195.html> (дата звернення: 15.08.2018).
3. Слатвінська М.О. Державний борг: стан та шляхи оптимізації. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2006. № 21. С. 256-261.
4. Козюк В.В. Державний борг в умовах ринкової трансформації економіки України: монографія. Тернопіль: Карт-бланш, 2002. 238 с.
5. International Monetary Fund (IMF). 2017. Fiscal Monitor: Achieving More with Less. Washington, April. P.162. URL: <https://www.imf.org/~media/Files/Publications/fiscal-monitor/2017/April/pdf/fm1701.ashx> (дата звернення: 15.08.2018).
6. Богдан Т. Бюджетно-боргова політика поглиблення спаду. *Дзеркало тижня*. 2016. № 14. С. 15-22. URL: https://dt.ua/macrolevel/byudzhethno-borgova-politika-pogliblennya-spadu_.html (дата звернення: 15.08.2018).
7. Жовтанецький О.М. Фіскальна політика в перехідній економіці України: автореф. дис ... кан. екон. наук : 08.01.01. Львів, 2002. 20 с.
8. Дані Офіційного сайту Міністерства фінансів України. URL: <https://www.minfin.gov.ua> (дата звернення: 15.08.2018).
9. Звітність. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477> (дата звернення: 15.08.2018).
10. Слатвінська М. О. Фіскальна політика: теорія, методологія, практика. Одеса: Атлант, 2018. 462 с.
11. Рак Р. В. Теоретичні засади й можливості використання боргової стратегії. *Фінанси України*. 2004. №5. С.76-82.
12. Лисяк Л. В. Боргова політика України в умовах реформування системи публічних фінансів. *Економічний вісник університету*. 2015. № 27/1. С. 189-195. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/borgova-politika-ukrayini-v-umovah-reformuvannya-sistemi-publichnih-finsiv> (дата звернення: 15.08.2018).
13. Меренкова Л. О. Оцінка державного боргу та боргової політики у контексті забезпечення боргової безпеки України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 22. С. 823-828.

References

1. Smith, A. Research on the Nature and Causes of the Wealth of Nations, available at: <http://www.chytomo.com/doslidzhennya-pro-pry-rodu-i-pry-chy-ny-bag/> (access date August 15, 2018).
2. The economic concept of D. Ricardo, available at: <https://library.if.ua/book/124/8195.html> (access date August 15, 2018).
3. Slatvinska, M.O. (2006), "State debt: state and ways of optimization", *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, no. 21, pp. 256-261.
4. Kozuyuk, V.V. (2002), *Derzhavnyi borh v umovakh rynkovoi transformatsii ekonomiky Ukrainy* [State Debt in the Conditions of the Market Transformation of the Ukrainian Economy], monograph, Kart-blansh, Ternopil, Ukraine, 238 p.
5. International Monetary Fund (IMF). (2017), Fiscal Monitor: Achieving More with Less. Washington, April. p.162, available at: <https://www.imf.org/~media/Files/Publications/fiscal-monitor/2017/April/pdf/fm1701.ashx> (access date August 15, 2018).
6. Bohdan, T. (2016), "Budgetary and debt policy to deepen the recession", *Dzerkalo tyzhnia*, no. 14, available at: https://dt.ua/macrolevel/byudzhethno-borgova-politika-pogliblennya-spadu_.html (access date August 15, 2018).
7. Zhovtanets, O.M. (2002), "Fiscal Policy in the Transitional Economy of Ukraine", Thesis abstract for Cand. Sc. (Econ.), 08.01.01, Lviv, 20 p.
8. Ministry of Finance of Ukraine. *Dani Ofitsiinoho сайtu Ministerstva finansiv Ukrainy*, available at: <https://www.minfin.gov.ua> (access date August 15, 2018).
9. Official site of the State Treasury Service of Ukraine. *Zvitnist*, available at: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477> (access date August 15, 2018).
10. Slatvinska, M.O. (2018), *Fiskalna polityka: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Fiscal policy: theory, methodology, practice], monograph, Atlant, Odesa, Ukraine, 462 p.
11. Rak, R.V. (2004), "Theoretical foundations and possibilities of using a debt strategy", *Finansy Ukrainy*, no. 5, pp. 76-82.
12. Lisyak, L.V. (2015), "Debt policy of Ukraine in the conditions of reforming the system of public finances. Economic Herald of the University", *Ekonomichnyi visnyk universytetu*, no. 27/1, pp. 189-195, available at: <https://cyberleninka.ru/article/v/borgova-politika-ukrayini-v-umovah-reformuvannya-sistemi-publichnih-finsiv> (access date August 15, 2018).
13. Merenkova, L.O. (2018), "Assessment of public debt and debt policy in the context of securing Ukraine's debt security", *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, no. 22, pp. 823-828.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансового менеджменту і фондового ринку Одеського національного економічного університету В.Г. Баранова

УДК 339.543
JEL Classification D 810, H 220

Кривіцький В.Б.,
здобувач,
Тернопільський національний економічний університет

МІНІМІЗАЦІЯ РИЗИКІВ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МИТНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Kryvitskyi V.B.,
candidate for a degree,
Ternopil National Economic University

MINIMIZING RISKS IN THE CONTEXT OF PROVIDING UKRAINE'S CUSTOMS SECURITY

Постановка проблеми. Націлення України на європейські стандарти в сфері митно-тарифного регулювання, реалізація стратегії забезпечення економічної безпеки держави спонукають до моніторингу ризиків у митній справі. Значні прояви контрабанди, з одного боку, і порушення митних правил під час оформлення товарів у митному відношенні, з іншого, націлюють до розробки ефективного регуляторного механізму, який зміг би забезпечити економічну безпеку. Фіскальні втрати державного бюджету внаслідок недоотриманих вагомих сум митних платежів мають звернути на себе увагу і, нарешті, знизити до мінімуму ризики можливих порушень митних правил. Поряд з цим, важливо ефективно використовувати митний інструментарій в мінімізації загроз економічній безпеці України з урахуванням сучасних аспектів міжнародних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам економічної безпеки приділяється значна та систематична увага дослідників. Певна кількість робіт присвячена розробці загальної теорії економічної безпеки та її складовим: зовнішньоекономічній, інвестиційній, фінансовій, продовольчій, інформаційній та ін. Питання митної безпеки, теоретико-організаційні основи механізму її забезпечення, методика розрахунку показників, які допомагають охарактеризувати стан митної безпеки, вивчали вітчизняні фахівці в галузі митної справи І. Бережнюк, В. Булана, А. Войцешук, М. Губа, Т. Єдинак, Я. Жаліло, В. Настюк, А. Мазур, П. Пашко, П. Пісний, Д. Приймаченко, А. Стельмашук та інші вчені.

Поряд з цим слід зазначити, що деякі проблемні аспекти митної безпеки потребують подальшого вивчення. Насамперед, це стосується необхідності подальшої розробки показників стану митної безпеки, інституціонального механізму ефективного протистояння внутрішнім загрозам та відповідних інструментів забезпечення митної безпеки, зокрема на базі методик управління митними ризиками та здійснення митного пост-аудиту.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження актуальних аспектів митної безпеки України та моніторинг способів мінімізації митних ризиків та загроз.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим фактором забезпечення дотримання легальних правил і процедур зовнішньоекономічної діяльності є розвиток інституційних засад здійснення митного контролю. В сучасних умовах стан митного контролю не забезпечує захист економічних інтересів держави, усунення порушень митного і податкового законодавства.

Потреби в безпеці пов'язані з прагненням і бажанням держави досягти стабільного й безпечного стану та містять у собі потреби в захисті від економічних, екологічних, технологічних, соціально-економічних та інших небезпек з боку навколишнього середовища й упевненість у тому, що пріоритетні потреби держави та людини будуть задовольнятися [1, с. 77].

Отже, метою безпеки є комплексний і системний вплив на потенційні й реальні загрози, досягнення стабільного функціонування в нестабільних зовнішніх і внутрішніх умовах, забезпечення зниження і виявлення та нейтралізації ризик-факторів, які безпосередньо впливають як на саму діяльність, так і на її специфіку.

На думку Я. Жаліло, економічна безпека – це «складна багатофакторна категорія, що характеризує здатність національної економіки до розширеного відтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб і власного населення, і держави, протистояння дестабілізуючій дії чинників, що створюють загрозу стійкому збалансованому розвитку країни; забезпечення кредитоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання» [2, с. 143].

О. Скорук називає економічною безпекою стан економіки держави, для забезпечення якого створюються стійкі та науково обґрунтовані методи нейтралізації негативного впливу внутрішніх і

зовнішніх загроз, з'являються необхідні умови для стабільного соціально-економічного розвитку держави, захисту національних економічних інтересів та підвищення добробуту громадян [3, с. 40].

На нашу думку, економічну безпеку доцільно розглядати як багатоаспектну категорію: стійкість та стабільність; протидія внутрішнім та зовнішнім загрозам; економічна самостійність; пріоритетність національних інтересів; ефективність соціально-економічної політики тощо. Економічна безпека – це прогресуючий стан розвитку національної економіки, для забезпечення якого формується імунітет щодо негативного впливу об'єктивних та суб'єктивних чинників внутрішнього і зовнішнього характеру, а також створюються необхідні умови для інноваційного розвитку держави. Вважаємо, що об'єктом митної безпеки є митні інтереси держави, які забезпечують як зовнішньоекономічну, так і економічну безпеку.

М. Губа розглядаючи місце митної безпеки в системі економічної безпеки констатує, що, з одного боку, вона є складовою фінансової безпеки держави, і в тому числі податкової, а з іншого – зовнішньоекономічної (рис. 1) [4, с. 21].

Рис. 1. Місце митної безпеки держави в системі елементів її формування

Джерело: побудовано автором на основі [4]

Розглядаючи фінансову безпеку як першу складову та її вплив на забезпечення митної безпеки, підкреслимо, що під час стягнення митних платежів і перевірки під час митного оформлення товаросупровідних документів фінансового характеру відбуваються фінансові відносини в митній сфері в контексті реалізації державою фіскальної функції шляхом наповнення державного бюджету. Такі митні платежі, як податок на додану вартість з ввезених в Україну товарів, акцизний податок з ввезених в Україну підакцизних товарів і мито входять до податкової системи України, основною законодавчою базою їх справляння та адміністрування є Податковий та Митний кодекси.

Друга складова, що впливає на забезпечення митної безпеки, тісно пов'язана із фінансовою безпекою, – це митне оподаткування (митна вартість). Митне оподаткування – це частина загальнодержавної системи оподаткування, невід'ємна складова зовнішньоторговельної, фіскальної та регуляторної політики будь-якої країни світу. Зміст вказаної категорії становить митно-тарифні відносини, які виникають на етапі митного оформлення між митними декларантами – суб'єктами ЗЕД і державою і стосуються питань щодо справляння митних платежів з товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон.

У площині митної діяльності загроза недотримання вимог митних правил свого часу дістала назву «ризик вчинення митного правопорушення» [5, с. 90]. У Міжнародній конвенції щодо гармонізації та спрощення митних процедур, підписаній в м. Кіото у 1973 р. [6] передбачено два засоби нейтралізації такого ризику:

- 1) аналіз та управління ризиком;
- 2) метод пост-аудиту.

Якщо сприйняття останнього загалом відповідає усталеному міжнародному стандарту, то категорія аналізу ризиків у митній діяльності вимагає (а) суттєвого уточнення змісту з метою впровадження у вітчизняну практику адекватного інструменту оптимізації митного контролю, (б) розгляду в контексті послідовно-логічного процесу функціональної переорієнтації митної служби на попереджувальну, інформаційно-аналітичну роботу.

У митній сфері поняття ризику використовувалося, по-перше, на позначення окремої групи товарів, що найчастіше декларуються не своїм найменуванням з метою ухилення від сплати митних податків і зборів, по-друге, з позиції окремих критеріїв (вид транспортного сполучення, висока ліквідність тощо) вдосконалення процесу організації митного контролю.

У митній справі найпоширеніше визначення, надане Всесвітньою митною організацією, де ризик визначається як потенційна можливість недотримання митного законодавства («the potential for non-compliance with Customs laws») [7]. Таке визначення по суті збігається з підходом щодо загального визначення ризику як можливості недосягнення поставлених цілей управління, адже одне з основних завдань митних органів, у тому числі в Україні, – це контроль за дотриманням законодавства з питань митної справи, забезпечення правильного застосування, неухильного дотримання та запобігання невиконанню вимог законодавства України з питань державної митної справи.

На думку А. Войцещука, практика запровадження системи аналізу ризиків в митній справі дає підстави стверджувати про безперервність процесу збору та опрацювання інформації, адже він включає такі етапи як прогнозування, виявлення, попередження і припинення випадків, коли вчиняється порушення митних правил або інші дії, що суперечать митному законодавству країни. Управління ризиками є складним процесом уже виходячи з того, що ризик – це невід’ємна складова будь-яких економічних процесів, тим більше за умови невизначеності та нестабільності зростає ймовірність його посилення [8, с. 18].

Загалом діяльність із управління ризиками включає такі основні напрямки (рис. 2).

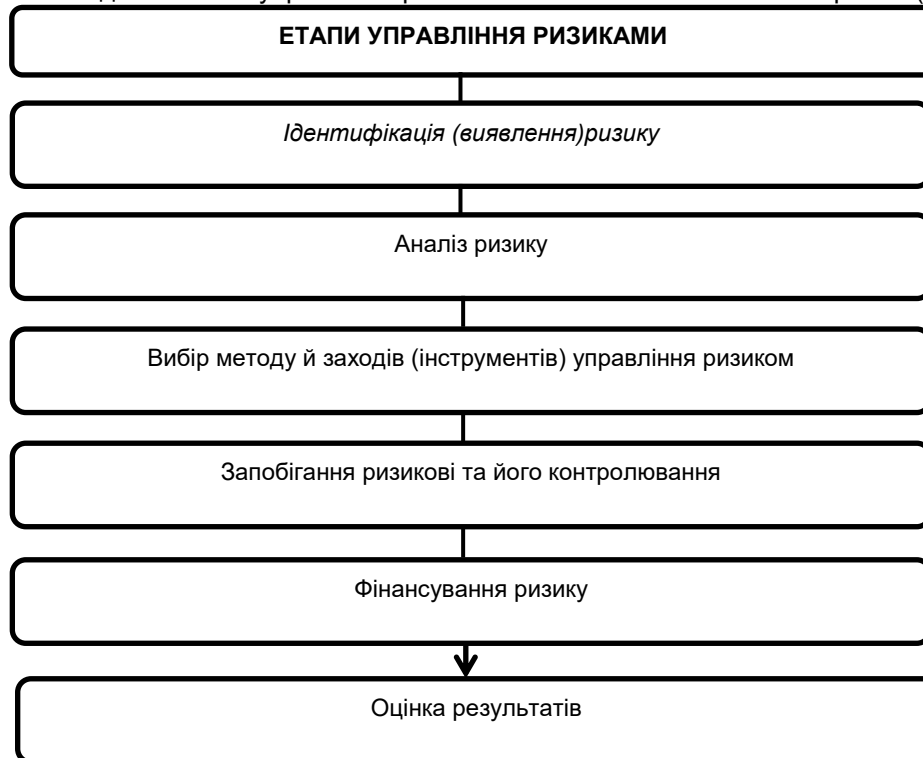

Рис. 2. Послідовність дій щодо управління ризиками в митній сфері

Джерело: розроблено автором на основі [8; 9]

В той же час, В. Булана акцентує увагу на тому, що кожній митній адміністрації слід виробити свою політику з управління ризиками, яка, зокрема, має включати зв'язок організаційних цілей і завдань з ризиком, зв'язок управління ризиками з процесами планування, прийнятні рівень і характер ризиків, організаційну структуру з управління ризиками та ін. Успішне застосування системи управління ризиками пов'язане також з одночасним застосуванням ряду інших важливих методів та інструментів, наявних в арсеналі митних служб. Світова практика вказує, зокрема, на застосування методів митного пост-аудиту [9, с. 163].

Відповідно до Кіотської конвенції, митний пост-аудит – це форма митного контролю, яку здійснюють митні органи для перевірки правильності та достовірності даних, зазначених у митних деклараціях, через вивчення бухгалтерських документів, рахунків, систем управління бізнесом після завершення митного оформлення [6].

З метою повнішого відображення сутності терміну «митний пост-аудит», доцільно розглянути тлумачення цієї форми митного контролю в законодавстві розвинених країн світу (табл. 1) [10, с. 79].

Таблиця 1

Митний пост-аудит в законодавстві деяких країн світу

Країна	Визначення поняття
Франція	– це форма митного контролю, спрямована на прискорення митного оформлення вантажів під час перетину митного кордону; збільшення ймовірності виявлення порушень митних правил або контрабанди під час подальшого контролю.
Німеччина	– це додаткова перевірка у сфері митного законодавства, яка здійснюється у формі митного аудиту, аудиту преференцій (перевірка преференцій при експорті товарів на основі міжнародних договорів чи законодавства Європейського співтовариства); зовнішнього аудиту та перевірки у сфері управління повітряними рухом.
Канада	– це механізм митного контролю, який має стратегічне значення в тандемі зі строгим підходом до управління ризиками та включає в себе широкий спектр перевірочних заходів, але основна увага фокусується на тарифній класифікації, тарифному режимі, походженні товару, та правильності визначення митної вартості.
Китай	– це перевірка і аудит з боку митниці бухгалтерських книг, виписок з рахунка, форм митних декларацій та інших відповідних даних і пов'язаних з ними імпортерських та експортерських товарів протягом 3 років після пропуску імпортерських та експортерських товарів або протягом періоду митного супроводження та контролю за товарами, що зберігаються на митних складах, товарами, імпортованими в режимі скорочення або звільнення від мита з метою перевірки достовірності й законності імпортерської та експортерської діяльності особи, яка проходить аудит.
Японія	Основна мета митного пост-аудиту є перевірка правильності й законності ввезених або вивезених товарів. Митний контроль на основі методів аудиту може бути реалізовано відносно тих суб'єктів ЗЕД, які сплатили митні платежі на суму 1 млн єн і більше. Це так звані «контрольовані імпортери». Загальна кількість таких учасників ЗЕД становить близько 40 тисяч компаній.

Джерело: побудовано автором на основі [10; 11]

Згідно з думкою Т. Єдинака, термін митний пост-аудит є однією з дієвих форм митного контролю, оскільки він дозволяє застосувати різні аналітичні процедури, поєднувати різні форми митного контролю, які дають можливість більш ефективно виконувати поставлені перед митними органами завдання, проте цей інструмент митного контролю буде насправді дієвим та ефективним лише в тому разі, коли його розуміння відповідатиме його сутності, а його призначення повністю відкладатиметься в загальнонаукову концепцію митного контролю [11, с. 93].

Методи організації проведення митного пост-аудиту можна диверсифікувати наступним чином (рис. 3) [12, с. 65].

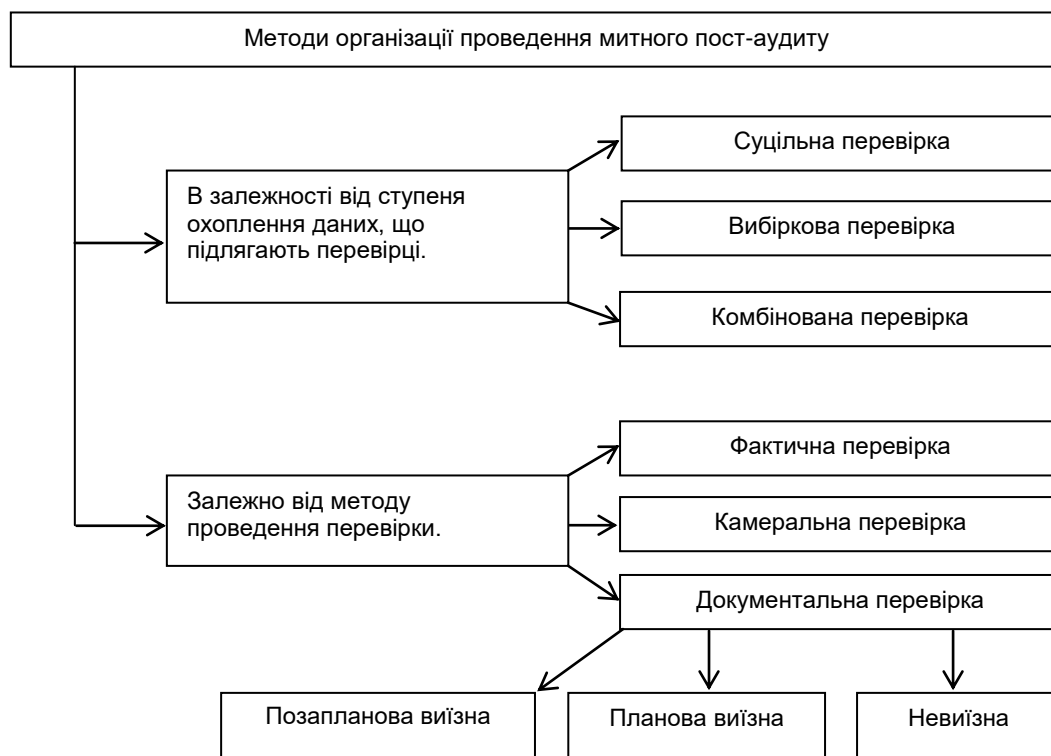

Рис. 3. Методи організації проведення митного пост-аудиту в Україні

Джерело: розроблено автором на основі [12]

Слід також зазначити, що на завершальному етапі митного аудиту підсумовуються результати всіх виконаних аудиторських процедур шляхом зіставлення отриманої від підприємства інформації із зібраними митним аудитом даними. Даний етап характеризується застосуванням таких підсумкових процедур як: підтвердження та складання акта (довідки) документальної перевірки.

Низький рівень інформаційної взаємодії між підрозділами органів ДФС та іншими суб'єктами, що приймають участь у митному контролі негативно впливає на ефективність (економність та результативність) митного пост-аудиту. З метою вирішення цієї проблеми необхідним є формування системи інформаційного забезпечення таких суб'єктів, яка б відповідала вимогам комплексності (повноти), своєчасності та достовірності необхідних відомостей.

Поряд з цим, варто акцентувати увагу на тому, що конкретні завдання митного контролю, спрямовані на досягнення його основної мети, полягають в наступному: виявлення за допомогою різних форм контролю відповідності проведених митних операцій і дій митному законодавству; дотримання фізичними й юридичними особами встановлених митних процедур і правил при переміщенні товарів і предметів через митний кордон; захист економічних інтересів України; запобігання розповсюдженню зброї, наркотиків; захист екологічної безпеки.

В цілому, механізм забезпечення митної безпеки покликаний мінімізувати негативний вплив зовнішніх та внутрішніх загроз шляхом налагодження ефективної взаємодії між суб'єктами забезпечення безпеки, зокрема й митними органами, а також передбачати дотримання всіма суб'єктами законодавства.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, залежно від ризиків та загроз митній безпеці конкретної країни чи союзу держав формується система її забезпечення, що включає в себе, у першу чергу, адміністративну підпорядкованість суб'єктів забезпечення митної безпеки, їх мету та правовий статус. Модель системи забезпечення митної безпеки України слід формувати, враховуючи міжнародний досвід провідних країн світу. Водночас, при запозиченні цього досвіду під час реформування правоохоронних та митних органів України необхідно виходити з національних інтересів, тобто чітко усвідомлювати сучасні зовнішні ризики та загрози митній безпеці України. Наступний чинник, який має бути врахований при побудові моделі системи забезпечення митної безпеки, можна умовно назвати організаційним, зважаючи на необхідність прогнозування найбільш дієвої, результативної організаційної побудови суб'єктів забезпечення, включно із взаємозв'язками між ними, зміст і характер яких формуватиметься, виходячи із перспективного для України світового досвіду та особливостей функціонування системи забезпечення митної безпеки в Україні.

Література

1. Пашко П. В., Пісной П. Я. Митна політика та митна безпека України. *Фінанси України*. 2006. № 1. С. 74–85.
2. Жаліло Я. А. Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти. Київ: Сатсанга, 2001. 224 с.
3. Скорук О.В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. Вип. 6 (3). С. 39-42.
4. Губа М. О. Місце митної безпеки держави серед основних складових її забезпечення. *Бізнес Інформ*. 2014. № 11. С. 19-23.
5. Мазур А. В. Економічна безпека держави: погляд крізь призму митного контролю. *Lex Portus*. 2016. № 2. С. 87-100.
6. Про спрощення і гармонізацію митних процедур: Міжнародна конвенція від 18.05.1973 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_643 (дата звернення: 28.09.18).
7. Risk Management guide. World Customs Organization, 2003. URL: http://wcoomdpublishings.org/downloadable/download/sample/sample_id/8 (дата звернення: 28.09.18).
8. Войцещук А.Д. Інституційні зміни управління митними ризиками в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2016. Вип. 3. С. 15-21.
9. Булана В. В. Управління ризиками в митній справі: сучасне бачення. *Вісник Академії митної служби України. Серія : Державне управління*. 2012. № 1. С. 160–169.
10. Формування системи митного аудиту в Україні : монографія; за заг. ред. О.М. Вакульчик. Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2014. 208 с.
11. Єдинак Т.С. Класифікація методів пост-митного аудиту. *Вісник Академії митної служби України. Сер.: Економіка*. 2009. № 1. С. 88-93
12. Костенко А.О. Митний пост-аудит в Україні: сучасний стан та шляхи вдосконалення. *Економіка та держава*. 2016. № 7. С. 94-98.

References

1. Pashko, P.V. (2006), "Customs Policy and Customs Security of Ukraine", *Finansy Ukrainy*, no. 1, pp. 74–85.
2. Zhalilo, Ya.A. (2001), *Strategiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy v konteksti dosvidu svitovoi spilnoty* [Strategy of National Security of Ukraine in the Context of the Experience of the World Community], Satsanha, Kyiv, Ukraine, 224 p.
3. Skoruk, O.V. (2016), "Economic security of the state: the essence, constituent elements and problems of provision", *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia : Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, no. 6(3), pp. 39-42.
4. Huba, M.O. (2014), "Place of customs security of the state among the main components of its provision", *Biznes Inform*, no. 11, pp. 19-23.
5. Mazur, A.V. (2016), "Economic security of the state: a view through the prism of customs control", *Lex Portus*, no. 2, pp. 87-100.
6. On simplification and harmonization of customs procedures: International Convention, available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_643 (access date September 28, 2018).
7. Risk Management guide (2003) [World Customs Organization], available at: http://wcoomdpublishings.org/downloadable/download/sample/sample_id/8 (access date September 28, 2018).
8. Voitseshchuk, A.D. (2016), "Institutional Changes in Customs Risks Management in Ukraine", *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, no. 3, pp. 15-21.
9. Bulana, V.V. (2012), "Risk Management in the Customs: A Modern Vision", *Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy. Seriiia: Derzhavne upravlinnia*, no. 1, pp. 160–169.
10. Vakulchuk, O.M. (2014), *Formuvannia systemy mytnoho audytu v Ukraini* [Formation of the customs audit system in Ukraine], PP Melnyk A.A., Khmelnytskyi, Ukraine, 208 p.
11. Yedynak, T.S. (2009), "Classification of methods of post-mortem audit", *Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy. Ser.: Ekonomika*, no. 1, pp. 88-93.
12. Kostenko, A.O. (2016), "Customs Strut in Ukraine: Current State and Ways of Improvement", *Ekonomika ta derzhava*, no. 7, pp. 94-98.

Стаття надійшла до редакції 11.10.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор, ректор Тернопільського національного економічного університету А.І. Крисоватий

УДК 336.43
JEL Classification: G110

Кацан А.М.,
начальник відділення Хмельницької філії
АТ «Укресімбанк», здобувач*,
Подільський державний аграрно-технічний університет,
м. Кам'янець-Подільський

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРІОРИТЕТИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Katsan A.M.,
head at the department of Khmelnytsky branch of
JSC "Ukreximbank", candidate for a degree,
State Agrarian and Engineering University in Podilla,
Kamianets-Podilskyi

TRENDS AND PRIORITIES OF INVESTMENT ACTIVITY

Постановка проблеми. Інвестиції є ключовим елементом ринкової економіки, що дозволяє господарюючим суб'єктам нарощувати виробничі потужності та обсяги виробництва. Зважаючи на стан інвестиційної діяльності агропромислових підприємств, вони, на даний час, не є повноцінним рушієм розвитку економічних процесів через недостатній обсяг інвестицій, нераціональну і спотворену ціновим диспаритетом структуру, а віддача обмежена різними чинниками організаційного, економічного та інституційного характеру.

Проведений в процесі дослідження аналіз динаміки обсягів та структури інвестицій, а також вивчення джерел і пріоритетів інвестування підтверджують, що підтримка держави в інвестиційних процесах дуже обмежена і не є стабільною, що негативно відображається на темпах інституційного розвитку і відповідно на результатах господарської діяльності.

Вирішення проблеми нестабільного, ситуаційного характеру щодо залучення інвестицій та їх використання на рівні обґрунтованої проблеми агропромислових підприємств зумовлює необхідність запровадження організаційно-економічного механізму та ефективного менеджменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За результатами аналізу результатів останніх досліджень і публікацій окремих досліджень визначено, що П.Т. Саблук встановлює причинно-наслідковий зв'язок між сучасним станом сільського господарства й інвестиційною кризою часів реформ [1]. Кожем'якіна М.М., Пархомець М.К., Уніят Л.М. розкривають шляхи активізації інвестиційної діяльності в АПК [8; 10]. Такими вченими, як Лупенко Ю.О., Стецюк П.А., Войтюк А.В. запропонована модель траєкторії розвитку системи іпотечного кредитування сільськогосподарських підприємств, як витоку щодо забезпечення фінансовими активами сільгосппідприємств. Обґрунтовано організаційно-методичні рекомендації щодо іпотечного кредитування сільськогосподарських підприємств, які включають широкий спектр нормативно-регламентних, фінансових, інформаційних, організаційних та інституційних заходів у їх рекурентній послідовності та допоможуть подолати існуючі перешкоди [9].

Кісіль М. І., Коденська М.Ю. розкрили теоретичні та методологічні положення щодо оцінок ефективності інвестування агробізнесу [6; 7]. Варченко О.М. розглядає питання оцінки інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання у сільському господарстві, узагальнює існуючі методики аналізу інвестиційної привабливості підприємства, обґрунтовує необхідність комплексного підходу до оцінки інвестиційної діяльності підприємств досліджуваної галузі, яка б дозволила інтегрально оцінити привабливість суб'єкта господарювання та результативність процесу інвестування у конкретних умовах [2]. Вініченко І.І. розкриває роль реалізації сучасних інвестиційних програм в аграрній сфері та вказує на потребу врахування ринкових особливостей розвитку складних економічних процесів галузі, ступеня реалізації конкурентних переваг на рівні адміністративних районів та пропонує організаційно-економічний механізм досягнення стійкого економічного стану сільгоспвиробництва за рахунок активізації управління інвестиційним процесом на рівні регіону [3].

Однак, незважаючи на вагомий внесок науковців щодо вирішення проблем, недостатньо уваги приділено шляхам активізації економічних процесів з врахуванням змін глобальної, національної, регіональної економіки та форм і джерел інвестування агропромислових підприємств.

* Науковий керівник: Місюк М.В. – д.е.н., професор, декан економічного факультету

Постановка завдання. Метою статті є розкрити тенденції та пріоритети інвестиційної діяльності на основі удосконалення теоретичних, науково-методичних та практичних аспектів розвитку. Для досягнення мети поставлено наступні завдання: аналіз сучасних тенденцій та обґрунтування пріоритетів; дослідження сучасних процесів та джерел інвестування; узагальнення пропозицій щодо розробки організаційно-економічного механізму та ефективного інвестиційного менеджменту.

Виклад основного матеріалу дослідження. За словами П.Т. Саблука, «майже повна зупинка інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств, що мала місце упродовж 1991-2000 років, призвела до руйнівних процесів у продуктивних силах галузі, погіршення стану земельних ресурсів, зниження ефективності сільськогосподарського виробництва. Поліпшення цієї ситуації можливе не лише за умови відновлення повноцінної інвестиційної діяльності, а й забезпечення її активності, яка б дала змогу компенсувати нестачу інвестування минулих років і покрити сучасні обсяги потреб в інвестиційних ресурсах» [1, с. 43].

Пархомець М.К. стверджує, що «в цих умовах для національного АПК важливого значення набуває активізація інвестиційної діяльності підприємств агропромислового виробництва..., що сприятиме подоланню кризового стану економіки, відновленню та зростанню виробничого капіталу, підвищенню ефективності виробництва конкурентоспроможної продукції, розв'язанню всього спектра соціально-економічних питань в АПК» [10]

Коденська М.Ю. в даному контексті стверджує, що «проблема підвищення ефективності виробництва аграрно-продовольчої продукції повинна розв'язуватися комплексно в кількох напрямках, важливішим з яких є активізація інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки» [7].

Схожої думки щодо вирішення окреслених проблем дотримується М.Ю. Кожемякіна, яка зазначає, що «активізація інвестиційної діяльності поряд із нарощуванням виробничого потенціалу галузі, впровадженням досягнень науково-технічного прогресу, є неодмінною умовою прискорення розвитку сільського господарства та подолання кризових явищ» [8].

Напрямок вкладення інвестицій не містить жодної конкретики, окрім обмеження рамками національної економіки. Це, в принципі, вірно, оскільки враховуючи семантику, конкретно-історичні умови розвитку та практику інвестування, інвестиції – це суто економічна категорія. І навіть за умов застосування їх в дотичних сферах (соціології, політиці тощо), інвестиції підпорядковуються насамперед впливу економічних законів. Схожа ситуація спостерігається стосовно суб'єкту інвестицій, яким може бути держава, підприємства, фізичні особи, тобто узагальнено – власники капіталу. Проте, в сучасних умовах нерідкісні випадки інвестування посередницькими установами на кшталт інвестиційних компаній, які інвестують чужий капітал на умовах договору.

Обсяги освоєння капітальних інвестицій підприємств України у 2017 році складають 412,8 млрд грн, що на 22,1 % більше від обсягу капітальних інвестицій за відповідний період 2016 року та у 2,5 раза вище від 2010 р., що відображено на рис. 1.

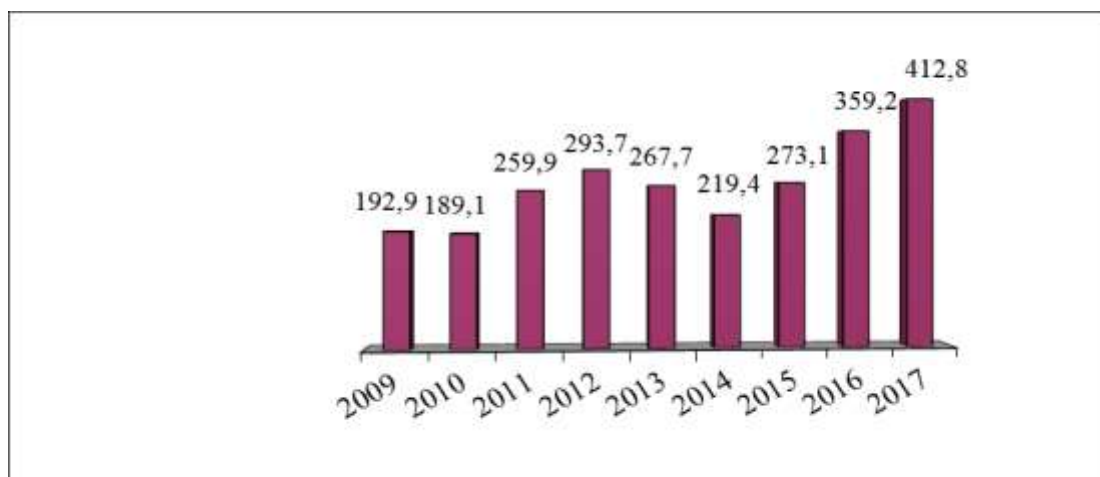

Рис. 1. Динаміка обсягів капітальних інвестицій, млрд грн

Джерело: побудовано автором на основі [4]

В умовах ринкової економіки можливостей для інвестування достатньо багато. Разом з тим будь-яке підприємство має обмежені фінансові ресурси, доступні для інвестування, тому виникає потреба оптимізації інвестиційного портфеля.

Інвестиції спрямовуються у вже розвинені сфери економічної діяльності. Слід відмітити значно вищі темпи росту інвестицій у сільське і лісове господарство, комп'ютерне програмування та надання інших інформаційних послуг, діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування, державне управління й оборону, обов'язкове соціальне страхування (табл. 1).

Таблиця 1

Обсяги капітальних інвестицій за видами економічної діяльності, млн грн

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Відношен- ня 2017р. до 2010р.,%
Усього	180575,5	241286,0	273256,0	249873,4	219419,9	273116,4	359216,1	448461,5	248,35
Сільське, лісове та рибне господарство	11062,6	16466,0	18883,7	18587,4	18795,7	30154,7	50484,0	64243,3	580,72
Промисловість	55384,4	78725,8	91598,4	97574,1	86242,0	87656,0	117753,6	143300,0	258,73
Будівництво	29767,0	31990,8	40760,3	40796,2	36056,7	43463,7	44444,0	52176,2	175,28
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотransпортних засобів і мотоциклів	18550,4	24067,9	24531,6	22190,3	20715,7	20662,9	29956,8	33664,8	181,48
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	19322,4	25498,2	32413,0	18472,6	15498,2	18704,0	25107,8	37943,5	196,37
Тимчасове розміщення й організація харчування	1033,2	1572,7	2264,9	1476,8	1482,0	1393,1	1477,9	2133,5	206,49
Інформація та телекомунікації	8625,8	9730,0	10167,7	9864,0	8175,1	22975,0	15651,2	18395,2	213,26
Фінансова та страхова діяльність	5861,5	5972,3	7353,3	6646,8	6214,5	6448,0	7678,7	8055,3	137,43
Операції з нерухомим майном	9861,0	14598,9	12368,6	13550,4	11230,2	11899,0	19665,0	22505,6	228,23
Професійна, наукова та технічна діяльність	4991,7	10491,9	9021,3	3621,3	2921,5	4065,2	6579,4	7965,3	159,57
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	2973,8	3928,8	4973,9	4013,9	3565,1	6535,2	10009,2	12747,3	428,65
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	7769,9	11437,6	11692,8	7546,2	5808,0	13942,4	22380,8	32843,9	422,70
Освіта	1818,4	2090,7	1463,5	1030,5	820,9	1540,1	2257,3	3492,5	192,06
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1920,1	2113,2	2707,2	1746,2	1223,9	2367,2	4479,0	6708,3	349,37
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	976,7	1437,3	2598,0	2544,5	508,7	1044,3	969,9	1649,2	168,85
Надання інших видів послуг	656,6	1163,9	457,8	212,2	161,7	265,6	321,5	637,6	97,10

Джерело: розраховано автором на основі [4]

Провідними сферами економічної діяльності за обсягами освоєння капітальних інвестицій у 2017 році були: промисловість – 33,1 %; будівництво – 12,3 %; сільське, лісове та рибне господарство – 14,0 %; інформація та телекомунікації – 4,1 %; оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотransпортних засобів і мотоциклів – 7,0 %; транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність – 8,7 %; державне управління й оборона, обов'язкове соціальне страхування – 7,4 % (рис. 2).

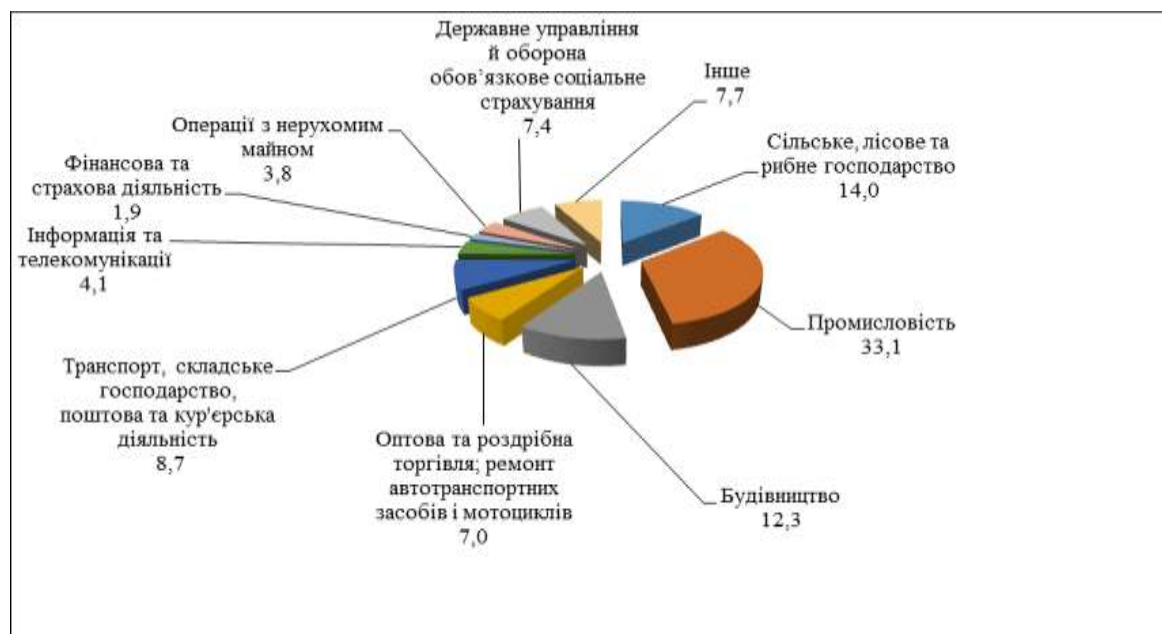

Рис. 2. Розподіл освоєних капітальних інвестицій за сферами економічної діяльності, % до загального обсягу

Джерело: побудовано автором на основі [4]

В даний час найбільш складною є проблема дослідження засобів, джерел фінансування інвестиційних проектів. Джерелами коштів можуть бути:

- власні фінансові ліквідні ресурси інвестора (прибуток, амортизаційні відрахування, доходи від реалізації майна, страхові надходження, грошові нагромадження і заощадження фізичних та юридичні осіб);
- позикові кошти (з оформленням боргових зобов'язань інвестора щодо повернення коштів: облігаційні позики, банківські та бюджетні кредити);
- залучені кошти (із передачею частини прав щодо керування активами проекту, але без боргових зобов'язань інвестора);
- кошти іноземних інвесторів;
- кошти, надані в тимчасове користування на правах оренди у формі матеріальних активів.
- кошти державного бюджету або місцевих бюджетів.

Дефіцит державного бюджету не дозволяє розраховувати на рішення інвестиційних проблем за рахунок централізованих джерел фінансування. При обмеженості бюджетних ресурсів як потенційного джерела інвестицій держава буде вимушена перейти від безповоротного бюджетного фінансування до кредитування. Державні централізовані вкладення зазвичай направляють на реалізацію обмеженого числа регіональних програм, створення особливо ефективного структуротворних об'єктів, підтримку федеральної інфраструктури, подолання наслідків стихійних бід, надзвичайних ситуацій, рішення найбільш гострих соціальних і економічних проблем.

Пріоритетними напрямками з погляду бюджетного фінансування виступають:

- виділення державних інвестицій для стимулювання розвитку опорних сировинних і аграрних районів, що забезпечують рішення продовольчої і паливно-енергетичної проблем;
- підтримка науково-виробничого потенціалу;
- виділення субсидій на соціальні цілі слаборозвиненим районам з надмірно низьким рівнем життя населення, що не мають можливості припинити його падіння власними силами.

Розглянемо джерела інвестування на основі даних табл. 2.

Використані при інвестуванні фінансові ресурси мають ціну, яку інвестор платить за користування ними. Вартістю власних коштів інвестора є сума, що могла б бути отримана (зароблена) інвестором, якби він використовував свій капітал не в даному проекті, а вкладав його в інші фінансові інструменти (безризикові). Це так звана альтернативна вартість власного капіталу інвестора.

Власні фінансові ресурси підприємства-інвестора можуть складатися з нерозподіленого (невикористаного) прибутку, накопиченої частини амортизаційного фонду й коштів від мобілізації внутрішніх активів. До останнього належать засоби від продажу зайвого устаткування, продажу (для зниження запасів) частини зарезервованих матеріальних ресурсів, здачі майна в оренду, продажу дебіторської заборгованості інших підприємств тощо. Додаткова мобілізація внутрішніх ресурсів стає можливою завдяки, наприклад, тому, що у ході реалізації на підприємстві проекту капітальних вкладень може уповільнюватися виробничий процес і вивільняється частина оборотних коштів.

Таблиця 2

Капітальні інвестиції за джерелами фінансування, млн грн

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Відношення 2017р. до 2010р., %
Усього	180575,5	241286,0	273256,0	249873,4	219419,9	273116,4	359216,1	448461,5	248,35
у т.ч. за рахунок									
коштів державного бюджету	10223,3	17376,7	16288,3	6174,9	2738,7	6919,5	9264,1	15295,2	149,61
коштів місцевих бюджетів	5730,8	7746,9	8555,7	6796,8	5918,2	14260,0	26817,1	41565,5	725,3
власних коштів підприємств та організацій	111371,0	147569,6	171176,6	165786,7	154629,5	184351,3	248769,4	310061,7	278,4
кредитів банків та інших позик	22888,1	36651,9	39724,7	34734,7	21739,3	20740,1	27106,0	29588,9	129,27
коштів іноземних інвесторів	3723,9	5038,9	4904,3	4271,3	5639,8	8185,4	9831,4	6206,4	166,64
коштів населення на будівництво житла	18885,9	17589,2	22575,5	24072,3	22064,2	31985,4	29932,6	32802,5	173,69
інших джерел фінансування	7752,5	9312,8	10030,9	8036,7	6690,2	6674,7	7495,5	12941,3	166,93

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та за 2014-2017 роки без частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: розраховано автором на основі [4]

Позикові фінансові ресурси, як правило, складаються з довгострокового банківського кредиту, емісії боргових зобов'язань підприємства (облігації й векселі) й позик інших юридичних осіб.

Близькі до позикових лізингові форми використання матеріальних активів. Інвестор дістає право використання матеріальних активів під фінансові зобов'язання погасити їх вартість у формі орендної плати за графіком і у встановлених сумах. Використання лізингових форм фінансування активів проекту не знижує загальної вартості проекту, але розподіляє її частинами в часі. Це робить проект більш реальним за необхідними коштами і більш ліквідним, тому що орендоване майно при визначених у договорі оренди умовах може бути повернуто орендодавцю в разі невдачі проекту. В умовах розвинутого ринку лізингові форми фінансування реальних проектів широко (до 15 % інвестиційних витрат) використовуються.

Загалом використання позикового чи залученого капіталу вважається вигідною інвестиційною стратегією, що дає змогу збільшити прибутковість власного капіталу. Підвищення показника дохідності власного капіталу інвестора після залучення позикових коштів називається «використанням фінансового важеля». Однак ця вигідність можлива лише в тому разі, якщо ціна (відсотки за використання) позикового капіталу нижча, ніж прибутковість використання всього капіталу (прибутковість інвестування загалом).

Розглянемо розподіл освоєних капітальних інвестицій за джерелами фінансування, що відображено на рис. 3.

Як видно із рис. 3, головним джерелом фінансування капітальних інвестицій залишаються власні кошти підприємств та організацій, за рахунок яких у 2017 році освоєно 69,9% капіталовкладень. Частка кредитів банків та інших позик у загальних обсягах капіталовкладень становила 5,3 %. За рахунок державного та місцевих бюджетів освоєно 12,7 % капітальних інвестицій. Частка коштів іноземних інвесторів становила 1,4 % усіх капіталовкладень, частка коштів населення на будівництво житла – 7,8 %. Інші джерела фінансування становлять 2,9 %.

На основі узагальнення наукових підходів приєднуємось до думки доцільності розробки та запровадження організаційно-економічного механізму активізації інвестиційних процесів на основі проведення фінансового та господарського аналізу підприємств; ринкової ситуації, стану інвестиційної діяльності; формування комплексно цільової інвестиційної програми сільськогосподарського виробництва регіону; розробки і відбору інвестиційних бізнес-проектів; формування системи

управління; створення інтегральних цільових структур під реалізацію інвестиційних проектів; реалізації проектів у рамках інвестиційних програм; контролю за поверненням залучених коштів; оцінювання ефективності інвестиційних вкладень, рефінансування, реінвестування інвестицій.

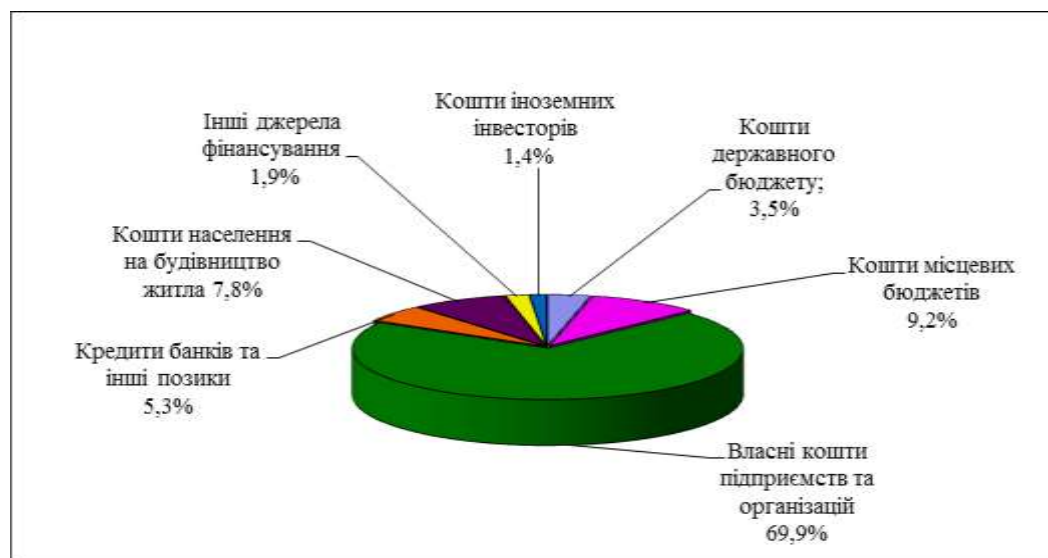

Рис. 3. Розподіл освоєних капітальних інвестицій за джерелами фінансування, %
Джерело: побудовано автором на основі [4]

Оцінювання ресурсного потенціалу і можливостей включає аналіз матеріальних, кадрових, фінансових та інших показників, тенденцій їх розвитку для визначення перспективи одержання позитивних ринкових, економічних та інших ефектів від використання додаткових маркетингових зусиль. Виявлення потреб та економічних можливостей сільськогосподарського виробництва регіону передбачає докладне пророблення всіх основних етапів і сторін інвестиційного процесу [3].

Зокрема, відповідно до заходів Програми залучення інвестицій в економіку Хмельницької області на 2011–2020 роки оновлено та узагальнено інформацію про наявні ресурси та потреби районів і міст обласного значення в інвестиціях, інженерно-технічну інфраструктуру промислових майданчиків, інших будівель і споруд, земельних ділянок, що можуть бути запропоновані інвесторам для реалізації інвестиційних проектів [5].

Результати проведеної роботи відображено у розроблених інвестиційних паспортах області, районів, міст обласного значення з відповідними додатками, зокрема:

- переліками земельних ділянок, що пропонуються для будівництва промислових об'єктів, туристично-рекреаційних комплексів, об'єктів торгівлі чи інших видів економічної діяльності;
- наявних виробничих та офісних приміщень, що можуть використовуватися інвесторами під промислові об'єкти, туристичні та відпочинкові комплекси, торгові та офісні центри;
- промислових майданчиків акціонерних товариств, що діють на території району (міста);
- підприємств, що знаходяться у процесі банкрутства тощо.

Паспорти розміщено на веб-сайтах облдержадміністрації, райдержадміністрацій і виконкомів міських (міст обласного значення) рад.

На офіційному сайті облдержадміністрації розміщено переліки земельних ділянок та вільних виробничих приміщень області, які можуть бути запропоновані для реалізації інвестиційних проектів (481 об'єкт).

З метою включення інформації щодо інвестиційних ресурсів Хмельницької області до інтерактивної інвестиційної карти України Офісу із залучення та підтримки інвестицій UkraineInvest надано анкети 101 земельної ділянки регіону, які можуть бути запропоновані потенційним інвесторам.

Інвестиційні паспорти області, районів і міст обласного значення, а також інвестиційні проекти та пропозиції суб'єктів підприємництва регіону розміщено на веб-сайтах облдержадміністрації, райдержадміністрацій і виконавчих комітетів міських (міст обласного значення) рад. Інформація щодо інвестиційних проектів регіонального значення направлялася Міністерству економічного розвитку і торгівлі України, Міністерству регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Офісу із залучення та підтримки інвестицій, торговельно-економічним місіям при дипломатичних представництвах України за кордоном для її подальшого поширення та розміщення на офіційних сайтах зазначених установ.

Матеріали щодо інвестиційного потенціалу, привабливих інвестиційних пропозицій області надсилалися для їх публікації на сторінках різнопланових друкованих видань, включення до електронних каталогів, довідників тощо.

Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування сприяли суб'єктам підприємницької діяльності області у залученні інвестицій за такими напрямками: методична допомога у розробці інвестиційних проектів та їх всебічна інформаційна підтримка; участь у міжнародних, всеукраїнських та регіональних заходах інвестиційного спрямування; організація зустрічей суб'єктів підприємницької діяльності з потенційними інвесторами, представниками дипломатичних місій та ділових кіл іноземних держав.

Програму розвитку агропромислового комплексу Хмельницької області на 2017-2021 року (далі – Програма) розроблено з метою визначення пріоритетів, завдань та заходів, що сприятиме стабілізації розвитку галузей АПК з метою забезпечення продовольчої безпеки регіону, стимулювання процесу залучення інвестицій в економіку, спрямування інвестиційних потоків відповідно до пріоритетів розвитку регіону [11].

Виконання Програми забезпечить сталий розвиток агропромислового комплексу регіону, підвищить ефективність виробництва, покращить забезпечення населення продуктами харчування за доступними цінами, сприятиме зростанню рівня життя та доходів жителів села.

Висновки з проведеного дослідження. Україна залишається привабливою для інвестицій, водночас вона не знаходиться осторонь світових процесів, є достатньо інтегрованою у світове господарство і порушення макростабільності на зовнішніх ринках має свій відголос в Україні.

Результати проведеного аналізу залучення інвестицій в економіку України та Хмельницької області вказують на зростання обсягів та диференціацію дерел інвестування та які вживалися заходи щодо створення сприятливих умов підвищення рівня інвестиційної привабливості як бази для сталого економічного зростання та підвищення якості життя населення, ефективного соціально спрямованого розвитку аграрного сектору, стабільного забезпечення населення якісною та безпечною місцевою сільськогосподарською продукцією та промисловістю – сільськогосподарською сировиною; нарощування обсягів виробництва та розширення ринків збуту сільськогосподарської продукції та продуктів переробки з високою доданою вартістю та економічною ефективністю.

Пріоритетні напрями залучення інвестицій визначалися шляхом проведення всебічного аналізу соціально-економічного стану та інвестиційного потенціалу області, районів та міст обласного значення та підприємств. Завдяки проведеній роботі вдалося сформулювати позитивний імідж та підвищити інвестиційну привабливість Хмельницької області.

Література

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку; інформаційно-аналітичний зб. / за ред. П. Т. Саблука та ін. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2005. 92 с.
2. Варченко О. М., Липкань О. В. Методичні підходи до оцінки інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств. URL: http://ie.at.ua/IE_2016/InnEko_3-4_2016.pdf (дата звернення: 01.10.2018).
3. Вініченко І. І., Сидоров І. П. Організаційно-економічний механізм управління інвестиційним процесом в аграрному виробництві. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/18_2017/3.pdf (дата звернення: 01.10.2018).
4. Економічна статистика. Економічна діяльність. Капітальні інвестиції. Державна служба статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 01.10.2018).
5. Інформація про хід виконання у 2017 році програми залучення інвестицій в економіку Хмельницької області на 2011-2020 роки. Рішення обласної ради від 14 червня 2018 року. URL: <http://km-oblrada.gov.ua/rishennya-devyatnadcyatoi-chergovoi-ses/> (дата звернення: 01.10.2018).
6. Кісіль М. І. Теоретико-методологічні засади оцінок ефективності агробізнесу. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2015. 36 с.
7. Коденська М. Ю. Інвестиційні пріоритети в аграрно-промисловому виробництві. *Економіка АПК*, 2010. № 5. С. 49-53.
8. Кожем'якіна М. М. Інвестиційне забезпечення як основа розвитку аграрної економіки України. *Економіка АПК*, 2009. № 12. С. 68–73.
9. Лупенко Ю. О., Стецюк П. А., Войтюк А. В. Вітчизняний та зарубіжний досвід земельно-іпотечного кредитування. Київ: ННЦ ІАЕ, 2015. 50 с.
10. Пархоменко М. К. Активізація інвестиційної діяльності в АПК. *Інноваційна економіка*, 2012. № 9 [35]. С. 3-8.
11. Програма розвитку агропромислового комплексу Хмельницької області на 2017-2021 роки. Рішення обласної ради від 23 березня 2017 року. URL: <https://www.apr.adm-km.gov.ua/Pro-programu-rozvitku-agropromislovogo-kompleksu-Hmelnitskoi-oblasti-na-2017-2021-roki> (дата звернення: 01.10.2018).
12. Стратегічні напрями розвитку сільськогосподарського виробництва України (методичні підходи та розрахунки) / Ю. О. Лупенко, В. Я. Месель-Веселяк, О. Ю. Грищенко, Ю. В. Волосяк; за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2016. 25 с.

References

1. Sabluk, P.T. et al. (eds.) (2005), *Ahropromyslovyyi kompleks Ukrainy: stan, tendentsii ta perspektyvy rozvytku; informatsiino-analitychnyi zb.* [Agro-industrial complex of Ukraine: the state, trends and prospects of development; informational and analytical collection], NNTs «IAE», Kyiv, Ukraine, 92 p.
2. Varchenko, O.M. and Lypkan, O.V. (2016), "Methodological approaches to the estimation of investment activity of agricultural enterprises", available at: http://ie.at.ua/IE_2016/InnEko_3-4_2016.pdf (access date October 01, 2018).
3. Vinichenko, I.I. and Sydorov, I.P. (2017), "Organizational-economic mechanism of investment process in agricultural production", available at: http://www.agrosvit.info/pdf/18_2017/3.pdf (access date October 01, 2018).
4. State Statistics Service of Ukraine (2018), Economic statistics. Economic activity. Capital investment, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (access date October 01, 2018).
5. Regional Council (2017), The decision of the regional council "Program of development of agro-industrial complex of Khmelnytsky region for 2017-2021 years" dated March 23, 2017, available at: <https://www.apr.adm-km.gov.ua/Pro-programu-rozvitku-agropromislovogo-kompleksu-Hmelnitskoi-oblasti-na-2017-2021-roki> (access date October 01, 2018).
6. Kisil, M.I. (2015), *Teoretyko-metodolohichni zasady otsinok efektyvnosti ahrobiznesu* [Theoretical and methodological principles of agribusiness efficiency estimations], NNTs «IAE», Kyiv, Ukraine, 36 p.
7. Kodenska, M.Yu. (2010), "Investment priorities in agro-industrial production", *Ekonomika APK*, no. 5, pp. 49-53
8. Kozhemiakina, M.M. (2009), "Investment provision as a basis for the development of the agrarian economy of Ukraine", *Ekonomika APK*, no. 12, pp. 68–73
9. Lupenko, Yu.O., Stetsiuk, P.A., and Voitiuk, A.V. (2015), *Vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid zemelno-ipotechnoho kredyuvannia* [Domestic and foreign experience of land and mortgage lending], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine, 50 p.
10. Parkhomets, M.K. (2012), "Activation of investment activity in the agroindustrial complex", *Innovatsiina ekonomika*, no. 9 [35], pp. 3-8.
11. Regional Council (2018), The decision of the regional council "Information on the implementation in 2017 of the program to attract investments into the economy of the Khmelnytsky region in 2011-2020" dated June 14, 2018, available at: <http://km-oblrada.gov.ua/rishennya-devyatnadcyyatoi-chergovoi-ses/> (access date October 01, 2018).
12. Lupenko, Yu.O., Mesel-Veseliak, V.Ya., Hryshchenko, O.Yu. and Volosiuk, Yu.V. (2016), *Stratehichni napriamy rozvytku silskohospodarskoho vyrobnytstva Ukrainy (metodychni pidkhody ta rozrakhunky)* [Strategic directions of development of agricultural production in Ukraine (methodical approaches and calculations)], NNTs «IAE», Kyiv, Ukraine, 25 p.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор, декан економічного факультету
Подільського державного аграрно-технічного університету М.В. Місюк

СТАТИСТИКА, ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657.9

JEL Classification M 400

Палюх М.С.,
*канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри обліку та
економіко-правового забезпечення агропромислового бізнесу*
Брик М.М.,
аспірант кафедри обліку та
економіко-правового забезпечення агропромислового бізнесу
Тернопільський національний економічний університет*

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ БІОЛОГІЧНИХ АКТИВІВ З ВРАХУВАННЯМ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТИВ

Paliukh M.S.,
*cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of
accounting and economic and legal support of agricultural production,*
Bryk M.M.,
*postgraduate student at the department of accounting
and economic and legal support of agricultural production,
Ternopil National Economic University*

FEATURES OF THE ACCOUNTING OF BIOLOGICAL ASSETS TAKING INTO ACCOUNT INTERNATIONAL STANDARDS

Постановка проблеми. Для підприємств України важливим є виявлення та ефективне вирішення проблематики щодо формування обліково-аналітичного процесу біологічних активів, що здійснює суттєвий вплив на забезпечення достатньої достовірності та високої аналітичності інформації щодо біологічних активів для цілей оперативного та стратегічного менеджменту підприємства. Біологічні активи є природними відновлюваними ресурсами, засобами виробництва, продуктами харчування, сировиною для промисловості, які використовуються в сільськогосподарському виробництві. Завдяки винятковому значенню, біологічні активи відіграють важливу роль у забезпеченні соціально-економічного розвитку економіки України, забезпеченні продовольчої безпеки і формуванні експортного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання обліку біологічних активів, їх класифікації і визначення понять досліджували: О. В. Богданюк, В. М. Жук [1; 2], О. О. Канцуров [3], Г. Г. Кірейцев, М. М. Коцупатрий, П. М. Кузьмович [4], В. Б. Моссаковський, М. Ф. Огійчук, В. В. Михальська [5], Н. М. Перевозник, Л. К. Сук [6-8], П. Л. Сук [6; 8], Р. М. Циган [9; 10] та ін.

Згідно П(С)БО 30 «Біологічні активи», під біологічним активом слід розуміти тварину або рослину, яка в процесі біологічних перетворень здатна давати сільськогосподарську продукцію та/або додаткові біологічні активи, а також приносити в інший спосіб економічні вигоди [11]. У Міжнародному стандарті бухгалтерського обліку МСБО (IAS) № 41 «Сільське господарство» біологічний актив трактується, як жива тварина або рослина [12].

Л. К. Сук і П. Л. Сук переконані, що біологічні активи – це «явище життя», тобто живі тварини або рослини, які здатні до біологічної трансформації. Вони можуть забезпечувати процес виробництва нових неживих продуктів [6]. П. М. Кузьмович вважає, що біологічні активи – це сукупність біологічних ресурсів, що достовірно оцінені, контрольовані та ідентифіковані підприємством, які в процесі біологічних перетворень здатні давати сільськогосподарську продукцію та/або додаткові біологічні активи, а також приносити в інший спосіб економічні вигоди [4].

* Науковий керівник: Палюх М.С. – канд. екон. наук, доцент

Як зазначає О.О. Канцуров, принциповими змінами, які вносяться П(С)БО 30 «Біологічні активи» до існуючої практики обліку сільськогосподарської діяльності, є виділення рослин і тварин, які є об'єктами сільськогосподарської діяльності, в окрему облікову категорію – «біологічні активи», оцінка біологічних активів і сільськогосподарської продукції за справедливою вартістю та особливий порядок визначення фінансових результатів [3, с. 91]. Біологічні активи – це тварини і рослини як результати минулих біологічних процесів, що контролювані й ідентифікуються підприємством, які можуть бути використані в його діяльності, передані у використання іншим або відчужувані для отримання економічних вигод (сільськогосподарської продукції, додаткових біологічних активів, послуг, грошових коштів або інших активів), а їх вартість може бути достовірно визначена [13]. Біологічні активи в порівнянні з іншими активами підприємства є частиною живої природи, а тому вимагають інших підходів до проведення аналізу та організації їх обліку. Крім того, доречно при класифікації біологічних активів враховувати особливості природних умов, в яких вони вирощуються та споживаються [10, с. 47]. При всій складності запровадження в Україні П(С)БО № 30 «Біологічні активи» (явний непідготовленості до цього ні ринку сільгосппродукції, ні самих бухгалтерів), цей стандарт дає галузевій бухгалтерській системі можливість заявити про своє місце і роль у прийнятті управлінських рішень, в тому числі і з питань державної підтримки сільського господарства [2, с. 147]. Біологічні активи як об'єкт бухгалтерського обліку заслуговують на значну увагу з боку бухгалтерів. Основні елементи, передбачені міжнародними стандартами, що застосовані в положеннях з бухгалтерського обліку в різних країнах, призвели до ідентичності класифікаційних ознак (біологічні активи класифікуються на: довгострокові (необоротні); поточні (короткострокові); зрілі; незрілі тощо) та документального відображення. Потреба у розробці П(С)БО 30 «Біологічні активи» була зумовлена запровадженням МСБО 41 «Сільське господарство» [14, с. 152].

Сук Л.К. і Сук П.Л. вважають, що сільськогосподарська продукція власного виробництва, яка використовується для внутрішньогосподарських потреб, має відображатися за справедливою вартістю, що встановлюється на рівні фактичної виробничої собівартості [7]. За періодом участі у господарському обороті В.М. Жук розрізняє поточні, довгострокові та незрілі довгострокові біологічні активи [1, с. 115]. Разом з тим, на сьогодні слід констатувати відсутність рекомендацій для сільськогосподарських підприємств, які б визначали порядок ведення управлінського обліку. Крім того, прийняте П(С)БО 30 «Біологічні активи» [11] відводить другорядну роль категорії «собівартість», тим самим послаблюючи позиції обліку в загальній інформаційній системі як підприємства, так і держави в цілому. Відсутні будь-які розробки, що стосуються аналітичного забезпечення, які б давали можливість отримати інформацію про структуру та динаміку витрат на виробництво продукції рослинництва [15, с. 185].

Отже, біологічні активи – це частина біосфери, природні біологічні ресурси, у вигляді живих істот і організмів (тварин або рослин), а також земельні ресурси сільськогосподарського призначення, що знаходяться у власності сільськогосподарського підприємства або іншого суб'єкта господарювання, контролювані ним та достовірно оцінені, створені в процесі біологічних перетворень (розмноження і росту) та при подальшій біологічній трансформації (рості, дегенерації, продукуванні та розмноженні), акумулюючи при цьому живу та уречевлену енергію, здатні до самовідтворення, тобто давати екологічно безпечну сільськогосподарську продукцію (готову до реалізації чи внутрішнього споживання, подальшої переробки або використання для виробництва інших продуктів споживання) та / або нові поточні чи додаткові біологічні активи, виступаючи в умовах раціонального та невиснажливого їх використання джерелом потенційних доходів, економічних вигод у формі грошових коштів або інших активів в майбутньому, а також національного багатства країни і спрямовані на задоволення продовольчих потреб, підвищення добробуту населення та покращення екологічної ситуації [5, с. 133].

Проте, незважаючи на велику кількість публікацій та досліджень, існує низка проблем теоретичного та практичного характеру щодо розкриття сутності категорії «біологічні активи» їх оцінки та класифікації.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення тенденцій щодо особливостей здійснення обліку біологічних активів з врахуванням міжнародних стандартів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Після прийняття 1 січня 2003 р. МСБО 41 «Сільське господарство» [12], Міністерством фінансів України 18 листопада 2005 року було затверджено П(С)БО 30 «Біологічні активи», проте в дію він був введений тільки з 1 січня 2007 року і є обов'язковим для застосування підприємствами, організаціями та іншими юридичними особами (крім банків і бюджетних установ) щодо сільськогосподарської діяльності [11]. П(С)БО 30 «Біологічні активи» внесло зміни в організацію обліку сільськогосподарської діяльності. Це зміни до: об'єктів обліку; плану рахунків; оцінки довгострокових біологічних активів; нарахування зносу; визначення фінансового результату від сільськогосподарської діяльності, зміни до фінансової та статистичної звітності.

Також були розроблені Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку біологічних активів, затверджені Наказом Міністерства фінансів України від 29.12.2006 року № 1315, для роз'яснення порядку застосування положень стандарту [16].

У МСБОЗ (IAS) 41 «Сільське господарство» вказується, що сільськогосподарська діяльність охоплює широкий спектр видів діяльності: тваринництво, лісівництво, вирощування багаторічних і однорічних культур, садівництво, квітникарство та рибицтво, які мають загальні властивості:

- воно контролює актив у результаті минулих подій;
- здатність до зміни – живі тварини і рослини здатні до біологічного перетворення;
- існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод, пов'язаних з цим активом;
- управління змінами, що сприяє біологічному перетворенню шляхом поліпшення або врегулювання умов, що підтримують здійснення процесу;
- справедлива вартість або первісна вартість активу піддається достовірній оцінці.
- оцінка змін – зміна якісних або кількісних показників в результаті біотрансформації оцінюється і відстежується в рамках процесу оперативного управління.
- актив повинен бути використаний в сільськогосподарській діяльності суб'єкта господарювання;
- актив може бути переданий іншим суб'єктам господарювання або прийнятий в оренду [12].

Біотрансформація, відповідно до МСБО (IAS) 41 «Сільське господарство», призводить до наступних видів результатів: зміни активів через зростання (збільшення кількості або підвищення якісних характеристик тварин або рослин), дегенерації (зниження кількості або погіршення якісних властивостей тварини або рослини), відтворення (створення нових живих тварин або рослин) і виробництва сільськогосподарської продукції.

Впровадження МСФЗ 41 «Сільське господарство» зумовлює формування принципово нових методологічних основ обліку сільськогосподарської діяльності, заснованих на ринковій вартості активів, оскільки пунктами 12-13 Стандарту визначено, що при початковій і подальшій оцінці біологічні активи повинні враховуватися за справедливою вартістю, зменшеною на очікувані витрати на місці продажу або за виробничою собівартістю відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» [12].

Введення справедливої вартості для обліку сільськогосподарських рослин і тварин нині є одним з найбільш дискусійних питань в обліку аграрного виробництва. Історично склалося, що до впровадження МСФЗ 41 «Сільське господарство» у 2003 році основним видом оцінки матеріальних активів у сільському господарстві була історична собівартість (первісна вартість). При застосуванні такого методу оцінки активи враховуються за сумою грошових коштів або їх еквівалентів, необхідних для їх придбання. Таким чином, первісна вартість матеріальних активів складається з фактично понесених підприємством витрат на їх придбання або виробництво.

У 2013 році введено в дію стандарт IFRS 13 «Справедлива вартість», який підкреслив особливу важливість даного поняття і став базисним поняттям у МСФЗ для оцінки справедливої вартості. IFRS 13 «Справедлива вартість» визначає справедливую вартість як «ціну, яка була б отримана при продажу активу або сплачена при передачі зобов'язання в умовах операції, що здійснюється на організованому ринку, між учасниками ринку на дату оцінки» [17].

В методичних рекомендаціях з бухгалтерського обліку активів зазначено, що біологічний актив визнається активом, якщо [16]:

- підприємству перейшли ризики й вигоди, пов'язані з правом власності на біологічний актив;
 - підприємство здійснює управління біологічним активом та контроль за його використанням;
 - є впевненість, що підприємство отримає в майбутньому економічні вигоди, пов'язані з його використанням у сільськогосподарській діяльності;
 - вартість біологічного активу може бути достовірно визначена [16].
- Відповідно до П(С)БО 30 «Біологічні активи», поточними вважаються біологічні активи, здатні давати сільськогосподарську продукцію та / або додаткові біологічні активи, приносити в інший спосіб економічні вигоди протягом періоду, що не перевищує 12 місяців, а також тварини на вирощуванні й відгодівлі [11].

В. М. Жук виділив три класифікаційні ознаки:

- вид господарської діяльності;
- період участі у господарському обороті;
- метод оцінки.

За видом господарської діяльності біологічні активи поділяються на сільськогосподарські та інші біологічні активи, не пов'язані з сільськогосподарською діяльністю. Сільськогосподарські біологічні активи здатні давати сільськогосподарську продукцію та/або додаткові біологічні активи, які призначені для продажу або використання у сільськогосподарській діяльності. Інші біологічні активи, не пов'язані з сільськогосподарською діяльністю, визнаються: запасами, якщо вони не використовуються в сільськогосподарській діяльності та утримуються для продажу або напрямки їх використання не визначено; основними засобами, якщо вони використовуються в іншій діяльності, ніж сільськогосподарська, та очікуваний строк їх використання більше одного року [1, с. 112].

П. М. Кузьмович виокремив ще такі додаткові класифікаційні ознаки, які можуть бути застосовані і для поділу довгострокових біологічних активів:

- строк використання;

- характер відображення зносу;
- право власності [4, с. 34].

Погоджуємося з думкою окремих науковців, що на сучасному етапі розвитку аграрного виробництва і облікової науки важливим напрямком удосконалення обліку поточних біологічних активів тваринництва є організація всіх елементів облікового процесу (від оформлення первинної документації до складання фінансової звітності), відповідно до принципів, передбачених П(С)БО 30 «Біологічні активи» та органічне їх поєднання з іншими напрямками обліку на підприємстві [18].

Важливим елементом методу бухгалтерського обліку, за допомогою якого здійснюється вартісне вираження господарських операцій, процесів та майна, зокрема облік біологічних активів є оцінка.

Існує три підходи до оцінки справедливої вартості:

- ринковий: сукупність методів оцінки вартості об'єкта, що ґрунтуються на інформації про реальні угоди на ринках;
- доходний: сукупність методів оцінки вартості об'єкта, що ґрунтуються на визначенні майбутніх доходів від об'єкта оцінки;
- витратний: сукупність методів оцінки вартості об'єкта, що ґрунтуються на визначенні витрат, необхідних для відновлення об'єкта оцінки з урахуванням зносу.

Поняття «справедлива вартість» в тому розумінні, що застосовується в бухгалтерському обліку, не є синонімом терміна «ринкова вартість», оскільки характеризує не час операції обміну, а її умови, а саме: незалежність, обізнаність та зацікавленість. Характеризуючи ці умови, доречним є те, що справедлива вартість безпосередньо визначається на основі ринкових цін. У той же час, спираючись на визначення, наведені в Міжнародному стандарті оцінки 1 «Оцінка на основі ринкової вартості» (IVS 1), слід відзначити, що, на відміну від «ринкової вартості», поняття «справедливої вартості» передбачає, що угода може відбутися «при наявності певних розбіжностей або при обставинах, котрі відрізняються від нормального процесу перерозподілу в умовах відкритого ринку. Такі обставини передбачають можливість здійснення термінової операції, коли одна з сторін в скрутному становищі, а також інші випадки».

В українській бухгалтерській практиці використовують ринковий підхід. Згідно П(С)БО 30 «Біологічні активи» визнання справедливої вартості біологічних активів і сільськогосподарської продукції ґрунтується на цінах активного ринку. Виникає питання щодо визначення справедливої вартості довгострокових біологічних активів рослинництва, орієнтуючись на ціни активного ринку.

Як зазначають науковці, практика сільськогосподарських підприємств України свідчить, що під час визначення справедливої вартості присутній суб'єктивний підхід, який обумовлений низкою факторів, а саме: 1) по багатьох видах продукції відсутній активний ринок, а тому виникає потреба користуватися останньою ринковою ціною операції з такими активами, ринковими цінами на аналогічні активи, додатковими показниками, що характеризують рівень цін; 2) ціни на ринку різко коливаються залежно від місця і часу реалізації продукції. Ціна на овочі і фрукти може змінюватися протягом місяця декілька разів або навіть кожного дня [8, с. 75]. Справа у тому, що ціна активного ринку на біологічні активи рослинництва поєднує у собі вартість активу й вартість земельної ділянки під цим активом, проте бухгалтерський облік та фінансова звітність вимагає інформації щодо вартості лише самого біологічного активу без урахування вартості землі та капітальних витрат на її поліпшення. За таких умов використання методу визнання справедливої вартості довгострокових біологічних активів рослинництва, ґрунтуючись на ціни активного ринку, не є доцільним. За відсутності активного ринку, згідно з п. 14 П(С)БО 30 «Біологічні активи», «визначення справедливої вартості біологічних активів і сільськогосподарської продукції здійснюється за останньою ринковою ціною операції з такими активами (за умови відсутності суттєвих негативних змін у технологічному, ринковому, економічному або правовому середовищі, у якому діє підприємство) та ринковими цінами на подібні активи, скоригованими з урахуванням індивідуальних характеристик, особливостей або ступеня завершеності біологічних перетворень активу, для якого визначається справедлива вартість» [19, с. 57-58].

До цього часу немає чіткої методики визначення справедливої вартості. Тому бухгалтери змушені проводити оцінку біологічних активів, виходячи із рівня своїх знань та власного бачення ситуації. Залучення до цієї роботи сторонніх професійних оцінювачів обумовлює додаткові витрати і не гарантує достовірної оцінки активів. Активного ринку в повному його розумінні (активи, що продаються є однорідними; в будь-який час можна знайти продавців і покупців, бажаючих здійснити операцію; доступність цін для широкого кола громадськості) для біологічних активів не існує, то і скористатися ним не можливо. Таким чином, використання справедливої вартості для оцінки біологічних активів та сільськогосподарської продукції сприяє поширенню суб'єктивності в обліку, дає можливість необмежено фальсифікувати фінансові результати діяльності підприємства, призводить до втрати державного контролю суб'єктів господарювання [8, с. 75].

Українським сільськогосподарським виробникам притаманний багатогалузевий напрямок роботи. В своїй діяльності вони поєднують декілька галузей виробництва, які взаємопов'язані між собою у виробничому процесі. Тому оцінка продукції рослинництва в момент первісного визнання, зокрема багатьох видів кормів, обумовлюють значні зміни витрат на виробництво продукції тваринництва.

Заслужують на увагу особливості відображення в обліку окремих операцій, пов'язаних з оцінкою продукції тваринництва при первісному визнанні. При цьому спостерігаються дуже серйозні складності, пов'язані із значними коливаннями цін на окремі види продукції та значною кількістю переробних підприємств [20, с. 56-57].

Слушною є думка щодо необхідності розробки окремого стандарту, присвяченого розкриттю сутності концепції оцінки за справедливою вартістю в бухгалтерському обліку. Недосконалість сучасних методик оцінки біологічних активів призводить до проблем у сфері формування достовірної інформації: про витрати в сільськогосподарських підприємствах; у фінансовій звітності; під час визнання витрат та доходів (можливо необхідно у фінансовій звітності зазначати вартість активів як за справедливою вартістю, так і за первісною. У такому випадку, користувачі зможуть самостійно приймати рішення щодо зазначеної вартості активів) [19, с. 60].

Прихильники застосування нових методичних підходів, передбачених П(С)БО 30 "Біологічні активи", основним аргументом вважають необхідність реального відображення активів аграрного виробництва як важливої складової виробничого процесу та капіталу підприємства, інформаційного забезпечення інвестора та підвищення інвестиційної привабливості підприємств. Так, С. Ф. Голов зазначає, що оцінка біологічних активів і сільськогосподарської продукції за справедливою вартістю є не лише нормативною вимогою, а й чинником інвестиційної привабливості підприємства [21, с. 23].

Проте слід врахувати, що в сільському господарстві виробництво має сезонний характер і продукція надходить нерівномірно та періодично, то стає очевидною значна складність облікового процесу, яка позначиться на роботі облікового персоналу. Застосування справедливої вартості в оцінці біологічних активів і сільськогосподарської продукції вносить зміни в організацію обліку доходів і витрат та визначення фінансових результатів. Тепер при первісному визнанні (при оприбуткуванні) продукції, оціненої за справедливою вартістю, необхідно обліковувати різницю між справедливою вартістю сільськогосподарської продукції та витратами на виробництво. Якщо справедлива вартість перевищує витрати, різницю необхідно відображати як інший операційний дохід, а якщо витрати від виробництва перевищують справедливую вартість – як інші операційні витрати.

Отже, у сільському господарстві фінансовий результат передбачено визначати уже під час отримання продукції, а не після її реалізації з наступним уточненням на кожну дату балансу та на дату реалізації. У цьому випадку необхідно організувати облік доходів і витрат окремо від первісного визнання і від зміни вартості активів, які обліковуються за справедливою вартістю.

Для створення уніфікованого методико-інформаційного забезпечення роботи бухгалтерських та аналітичних служб на різних рівнях управління необхідно розробити дієву галузеву облікову політику, підготувати та запровадити методику моніторингу та формування по системі Міністерства аграрної політики і продовольства єдиної інформаційної бази "справедливих цін" на сільськогосподарську продукцію та біологічні активи, потребують розробки типових методичних рекомендацій з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції, робіт, послуг за галузями агропромислового виробництва з урахуванням нових нормативних документів і уточненням діючих. Доцільним є також розроблення програмного забезпечення для обліку і формування звітності на підприємствах, підготовка альбомів первинних документів і бухгалтерських реєстрів та інструкції по їх складанню. При цьому необхідно запропонувати також методичні рекомендації з організації обліку за спрощеною формою без застосування подвійного запису для малих підприємств.

Здійснення накреслених заходів дозволить значно підвищити якість бухгалтерської інформації та рівень управління сільським господарством України.

Висновки з проведеного дослідження. На основі проведеного дослідження визначено, що подальше удосконалення господарського механізму, реформування економічних відносин в аграрному секторі України сприяють внесенню змін в законодавчі акти і нормативні документи стосовно організації бухгалтерського обліку біологічних активів. Співробітництво України з міжнародними організаціями, фінансовими установами, діяльністю на валютних фондових та інвестиційних ринках потребують відкритості та прозорості інформації з економічних питань, зокрема з питань бухгалтерського обліку, відповідності міжнародним стандартам.

Виробнича (технологічна) специфіка аграрного виробництва зумовлює функціонування різних типів суб'єктів господарювання у галузі та впливає на організацію та методику бухгалтерського обліку біологічних активів. Організаційно-технологічні особливості біологічних трансформацій, а згодом і економічні метаморфози у рослинництві і тваринництві (довгострокові і поточні біологічні активи) згідно П(С)БО 30 «Біологічні активи» є базисом побудови бухгалтерського обліку в сільськогосподарських підприємствах. Це сприятиме формуванню раціональної системи бухгалтерського обліку підприємства і підвищенню прибутковості суб'єкта господарювання.

Література

1. Жук В. М. Концепція розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2009. 648 с.
2. Жук В. М. Теоретико-методологічні засади обліку та контролю підтримки сільського розвитку. *Збірник наукових праць. Економічні науки*, серія «Облік і фінанси». Випуск 8 (29). Луцьк, 2011. С. 142-151.
3. Канцуров О. О. Облік сільськогосподарської діяльності відповідно до П(С)БО 30 «Біологічні активи». *Облік і фінанси АПК*. 2006. № 11. С. 91-95.
4. Кузьмович П. М. Поняття біологічних активів та їх класифікація. *Облік і фінанси АПК*. 2010. № 4. С. 32–37.
5. Михальська В. В. Сутність біологічних активів садівництва. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2013. № 3(23). С. 128-134.
6. Сук Л. К., Сук П. Л. Облік біологічних активів. *Облік і фінанси АПК*. 2006. № 9-10. С. 128-134.
7. Сук Л. К. Облік поточних біологічних активів. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер. : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес*. 2013. Вип. 181(3). С. 242-247. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnu_econ_2013_181%283%29__48 (дата звернення: 1.10.2018 р.).
8. Сук Л. К., Сук П. Л. Облік поточних біологічних активів і сільськогосподарської продукції. *Облік і фінанси*. 2014. № 2 (64). С. 71-78.
9. Циган Р. М., Костюк О. С., Тимченко Є. А. Удосконалення класифікації біологічних активів з метою підвищення ефективності обліково – аналітичної роботи підприємства. *Ефективна економіка*. 2012. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_1_15. (дата звернення: 1.10.2018 р.).
10. Циган Р. М., Чубка О. Ю. Обґрунтування класифікаційних ознак біологічних активів для підвищення ефективності їх обліку. *Облік і фінанси*. 2013. № 2 (60). С. 43-47.
11. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи»: Наказ Міністерства фінансів України від 18.11.2005 р. № 790. URL: <http://portal.rada.gov.ua/> (дата звернення: 1.10.2018 р.).
12. Міжнародний стандарт фінансової звітності № 41 «Сільське господарство». URL: <http://pro-ua4ot.info>. (дата звернення: 1.10.2018 р.).
13. Пиріжок С. Є. Поняття «Біологічні активи»: порівняння П(с)БО 30 «Біологічні активи» та МСФЗ 41 «Сільське господарство». URL: <http://pbo.ztu.edu.ua/article/viewFile/62819/58855>. (дата звернення: 1.10.2018 р.).
14. Семейон В. С. Бухгалтерський облік активів підприємств різних країн: порівняльний аспект. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2009. № 4 (50). С. 149-154.
15. Белова І. М. Побудова управлінського обліку в рослинництві у світлі вимог МСФЗ, П(С)БО 30 «Біологічні активи» та галузевого управління. *БІЗНЕСІНФОРМ*. 2015. № 3. С. 184-191.
16. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку біологічних активів. Наказ Міністерства фінансів України від 29.12.2006 року № 1315. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1582-17>. (дата звернення: 1.10.2018 р.).
17. IFRS 13 «Справедлива вартість». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_068. (дата звернення: 1.10.2018 р.).
18. Андрушко Р. П., Мирончук З. П., Лиса О. В. Особливості обліку та контролю поточних біологічних активів тваринництва. *Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси*. 2013. Вип. 10(3). С. 21-29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10%283%29__5. (дата звернення: 1.10.2018 р.).
19. Глушко О. В. Методичні основи оцінки довгострокових біологічних активів: теорія та практика оцінки. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2013. Вип. 181, ч. 3. С. 56-61.
20. Ратушна О. П. Суперечливі питання використання П(С)БО 30 «Біологічні активи» сільськогосподарськими підприємствами. *Облік і фінанси АПК*. 2007. № 11–12. С. 55-58.
21. Голов С. Ф. Облік сільськогосподарських активів за справедливою вартістю: проти течії. *Реформування обліку, звітності та аудиту в системі АПК України: стан та перспективи*: Тези доповідей II Міжнар. наук.-практ. конф., 19-20 жовтня 2006 р. Київ: «Юр-Агро-Веста», 2006. С. 21–23.

References

1. Zhuk, V.M. (2009), *Kontseptsiiia rozvytku bukhgalterskoho obliku v ahrarnomu sektori ekonomiky* [Concept of development of accounting in the agrarian sector of economy], NNTs IAE, Kyiv, 648 p.
2. Zhuk, V.M. (2011), "Theoretical and methodological principles of accounting and control of rural development support", *Zbirnyk naukovykh prats. Ekonomichni nauky*, Iss. 8 (29), pp. 142-151.
3. Kantsurov, O.O. (2006), "Accounting for agricultural activity in accordance with P (C) BO 30 "Biological Assets", *Oblik i finansy APK*, no. 11, pp. 91-95.

4. Kuzmovych, P.M. (2010), "The concept of biological assets and their classification", *Oblik i finansy APK*, no. 4, pp. 32–37.
5. Mykhalska, V.V. (2013), "The essence of biological gardening assets", *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu*, no. 3(23), pp. 128-134.
6. Suk, L.K. and Suk, P.L. (2006), "Accounting for biological assets", *Oblik i finansy APK*, no. 9-10, pp. 128-134.
7. Suk, L.K. (2013), "Accounting for current biological assets", *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy*, iss. 181 (3). available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_econ_2013_181%283%29__48 (access date October 01, 2018).
8. Suk, L.K. and Suk, P.L. (2014), "Accounting for current biological assets and agricultural products", *Oblik i finansy*, no. 2 (64), pp. 71-78.
9. Tsyhan, R.M., Kostiuk, O.S., and Tymchenko, Ye.A. (2012), "Improvement of classification of biological assets in order to increase the efficiency of accounting and analytical work of the enterprise", *Efektivna ekonomika*, no. 1, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_1_15. (access date October 01, 2018).
10. Tsyhan, R.M. & Chubka, O.Yu. (2013), "Justification of Classification Characteristics of Biological Assets for Increasing the Efficiency of their Accounting", *Oblik i finansy*, no. 2 (60), pp. 43-47.
11. Ministry of Finance of Ukraine (2005), Order of Ministry of Finance of Ukraine "Provision (Standard) 30 "Biological assets", available at: <http://portal.rada.gov.ua/> (access date October 01, 2018).
12. International Accounting Standard 41 "Agriculture", available at: <http://pro-u4ot.info>. (access date October 01, 2018).
13. Pyrizhok, S.Ye. "The notion of "Biological Assets": provision (Standard) 30 "Biological assets and IFRS 41 "Agriculture", available at: <http://pbo.ztu.edu.ua/article/viewFile/62819/58855>. (access date October 01, 2018).
14. Semion, V.S. (2009), "Accounting of assets of enterprises of different countries: a comparative aspect", *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu*, no. 4 (50), pp. 149-154.
15. Belova, I.M. (2015), "Construction of management accounting in crop production in the light of the requirements of IFRS, "Provision (Standard) 30 "Biological assets" and sectoral management", *BIZNESINFORM*, no. 3, pp.184-191.
16. Ministry of Finance of Ukraine (2005), Order of the Ministry of Finance of Ukraine "Methodological recommendations on the accounting of biological assets" from 29.12.2006, no. 1315, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1582-17>. (access date October 01, 2018).
17. International Financial Reporting Standard 13 "Fair value", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_068. (access date October 01, 2018).
18. Andrushko, R.P., Myronchuk, Z.P. and Lysa, O.V. (2013), "Features of accounting and control of current biological assets of animal husbandry", *Oblik i finansy*, Iss. 10(3), available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10%283%29__5. (access date October 01, 2018).
19. Hlushko, O.V. (2013), "Methodical bases of estimation of long-term biological assets: theory and practice of estimation", *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy*, Iss. 181, vol. 3, pp. 56-61.
20. Ratushna, O.P. (2007), "Controversial Issues of Use of Provision (Standard) 30 "Biological assets" by Agricultural Enterprises", *Oblik i finansy APK*, no. 11-12, pp. 55-58.
21. Holov, S.F. (2006), "Accounting for agricultural assets at fair value: against the current", *Reformuvannia obliku, zvitnosti ta audytu v systemi APK Ukrainy: stan ta perspektyvy. Tezy dopovidei Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii* [Reforming accounting, reporting and auditing in the AIC system of Ukraine: state and prospects. Conference proceedings of the International conference], (Kyiv, 19-20 October, 2006), Yur-Agro-Vesta, pp. 21-23.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор Тернопільського національного економічного університету П.Р. Пуцентейло

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА

УДК 005.52: 005.334

JEL Classification: D 210, D 810

Федулова І.В.,
д-р екон. наук, професор,
професор кафедри менеджменту,
Миколайчук І.П.,
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту,
Джулай М.В.,
магістрант факультету економіки,
менеджменту та психології,
Київський національний торговельно-економічний університет

МАТРИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Fedulova I.V.,
dr.sc.(econ.), professor,
professor at the department of management,
Mykolaichuk I.P.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor
at the department of management,
Dzhulai M.V.,
magistr of economics, management and psychology faculty,
Kyiv National Trade and Economics University

MATRIX APPROACH TO THE ORGANIZATION OF RISK MANAGEMENT SYSTEM AT THE ENTERPRISE

Постановка проблеми. Головне завдання організації системи ризик-менеджменту в діяльності будь-якого підприємства полягає у її сприянні формуванню системи захисту від негативних фінансових наслідків, непередбачених подій або несприятливих обставин, що виникають в процесі господарської діяльності. Це стосується організації роботи з виявлення, вимірювання та оцінювання ризиків для кожної бізнес-одиниці, що має бути відображено у виробленні загальної корпоративної позиції по цих ризиках. Як правило підприємства використовують різні засоби та інструменти для впровадження системи ризик-менеджменту в діяльність організації, що безпосередньо залежить від сформованої системи заінтересованості працівників в управлінні ризиками та їх залученості до даного процесу. При цьому обсяг прийнятих ризиків повинен відповідати загальним корпоративним принципам стратегії управління ризиками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість та актуальність проблематики ризик-менеджменту обумовлює її підняття у наукових працях багатьма вітчизняними та закордонними науковцями. Так, у закордонних дослідженнях поняття ризику, сутність, складові та чинники формування системи ризик-менеджменту на підприємстві розглядають Т. Бартон, У. Шенкір, П. Уокер [1], а також В. Вяткін, В. Гамза, Ф. Маєвський [2], ґрунтовні дослідження даної проблематики здійснюють вітчизняні науковці, серед яких доцільно виокремити наукові праці І. Вербіцької [3], А. Старостіної, В. Кравченко [4], Т. Мостенської, Н. Скопенко [5]. Методи оцінки та управління економічними ризиками досліджують Л. Донець [6], Т. Васильєва, С. Леонова, Я. Кривич [7], В. Лук'янова, Т. Головач [8] та інші вчені. Сутність та місце ризикології в економіці та підприємстві, проблематику її імплементації у зовнішньоекономічну діяльність підприємств обґрунтовують

В. Вітлінський та Г. Великоіваненко [9], а питання управління фінансовими ризиками розглядає Р. Пікус [10] тощо. Зокрема, проблематиці організації системи управління ризиками на підприємстві, а також узагальненню основних принципів її функціонування, стратегії і тактики управління ризиками, функціям ризик-менеджменту присвячено праці К. Семенової та К. Тарасової [11]. Незважаючи на ґрунтовний пласт проведених наукових досліджень у напрямі формування та розвитку ризик-менеджменту та отримання нових цікавих результатів, практично значимих для розвитку вітчизняних бізнес-структур, необхідно зазначити, що останнім часом увага до проблеми організації управління ризиками з боку представників вітчизняної управлінської методології дещо знижується. Недостатньо розробленими залишаються методичні положення, що дозволяють системно розглядати принципи побудови різних організаційних структур управління ризиками і визначити їх можливу структурну орієнтацію на підприємстві.

Постановка завдання. Метою статті є розроблення методичних положень і практичних рекомендацій щодо матричної організації системи управління ризиками на підприємстві.

Для досягнення поставленої мети були визначені наступні **завдання**: обґрунтування основних методичних підходів до управління ризиками на підприємстві; діагностика підходів до організації процесу управління ризиками; розробка матричного підходу до організації процесу управління ризиками на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідно зазначити, що формування організаційної структури системи управління ризиками перш за все залежить від типу підприємства, в якому вони створюються та його галузевої приналежності. Світовий досвід дозволяє умовно виокремити в типології організаційних структур управління три основні підходи до управління ризиками на підприємстві: активний, адаптивний і консервативний (рис. 1).

Рис. 1. Підходи до управління ризиками на підприємстві

Джерело: складено авторами на основі [7, с. 30]

Активний підхід до управління ризиками передбачає прагнення підприємства випереджати ризикові події, безперервно проводити їх моніторинг і контроль, що дозволить вчасно застосовувати управлінський вплив на ризикові події – ще до моменту їх настання у господарській діяльності та сформувати програму управління ними до початку їх природного виникнення. Адаптивний підхід до управління ризиками будується на адаптації виробничо-господарської діяльності до поточної ситуації. За такого підходу підприємство може контролювати лише частину ризиків, і, як правило, відшкодовувати непередбачені втрати. При цьому відбувається ефективне пристосовування підприємства як до позитивних зовнішніх можливостей, так і до загроз. Адаптація управління ризиками на підприємстві до зовнішнього середовища безпосередньо пов'язана зі стратегією організації. Реальна стратегія управління ризиками в даному разі полягає у визначенні можливих відхилень в процесі досягнення цілей та процесу адаптації діяльності до цих можливих відхилень [4, с. 72]. У порівнянні з активним підходом перевагою використання адаптивного підходу є відносно низькі витрати на моніторинг та контроль ризиків. Консервативний підхід базується на поглинанні підприємством або його партнерами вже реалізованих ризиків та їх наслідків. Витрати на прогнозування та управління ризиками за такого підходу є мінімальні, але можуть бути досить відчутні наслідки збитків, оскільки управління реагує лише на ті ризики, які вже реалізувалися або очікуються із високим ступенем ймовірності їх реалізації.

Дослідження наукових праць, присвячених обґрунтуванню методологічних підходів до управління ризиками показав, що в цілому вони зводяться до методів аналізу та оцінки впливу ризиків на результати діяльності підприємства, а також визначення шляхів їх мінімізації [12, с. 603]. Водночас система управління ризиками на підприємстві поєднує багато різних підсистем, серед яких вагоме місце повинно відводитися саме організації даного процесу та пошуку професіоналів бізнесу з ризикології.

Узагальнюючи досвід побудови різних типів організацій в умовно-змінному середовищі [1; 2; 5; 11], доцільно відзначити, що всі організаційні форми умовно поділяються на класичні (консервативні) й адаптивні. Найбільш поширеними класичними формами є функціональні та дивізіональні організаційні структури управління. Функціональна структура передбачає існування в організації відокремлених підрозділів, які реалізують функції в результаті розподілу діяльності в межах окремих сфер (операційна діяльність, маркетинг, персонал, фінанси тощо). При зростанні обсягів завдань у межах підрозділів створюються більш дрібні структурні одиниці, функціонування яких сприяє більш ефективному досягненню цілей менеджменту.

Дивізіональна структура організації поділяється на підтипи, що орієнтовані на продукти, споживачів або на регіони та характеризується наявністю автономних відокремлених структурних одиниць, що зазвичай володіють власним виробництвом, маркетингом, постачанням і збутом. Продуктово-орієнтовані підрозділи створюються у тих випадках, коли організація реалізує своїм клієнтам значні обсяги окремих видів продукції (послуг), що є проблематичною без виокремлення спеціального підрозділу з відокремленим керівництвом, що спеціалізуватиметься на роботі з будь-яким продуктом. Потреба у ньому є завжди, коли обсяги виробництва й збуту продукту потребують пильного контролю з боку керівників для вчасного виявлення можливих небезпек і розроблення заходів запобігання ним. Дивізіональна споживацька структура означає спеціалізацію з обслуговування певних суб'єктів економіки. Розглянуті варіанти класичних організаційних структур управління можна вважати основними. Крім того, певну своєрідність в організаційну побудову вносить наявність у них філій (відділень) і виконання ними міжнародних операцій.

При розгляді господарських ризиків іноді можна не побачити їх жодної функціональної або предметної приналежності до будь-якого підрозділу організації, оскільки в кожній функціональній сфері господарської діяльності існують ризики, що можуть стосуватися без винятку кожного підрозділу, який своїм ризиком може зруйнувати ринкову позицію організації. На результати роботи усіх підрозділів організації загалом суттєво впливають зовнішні джерела виникнення ризиків [5; 9]. Функціональна спеціалізація пов'язана з внутрішніми джерелами ризиків, що переважно відбувається лише в межах формальної, а не реальної структури управління організацією.

З огляду на це, запропоновані науковцями підходи щодо організації управління ризиками на підприємстві (концентрована модель і управління ризиками в рамках розподіленої системи ризик-менеджменту [13]) доцільно доповнити матричним підходом, що демонструє рис. 2.

Рис. 2. Підходи до організації управління ризиками

Джерело: авторська розробка

При застосуванні концентрованої моделі всі питання управління ризиками концентруються в межах одного структурного підрозділу, до якого входять юристи, економісти, технологи, страховики та інші. При другому підході створюється окремий *підрозділ моніторингу ризиків*, а функції з безпосереднього управління ризиками передаються в інші відділи. Основними завданнями такого підрозділу є розробка корпоративної політики та специфічної методики ідентифікації ризиків, моніторинг всього процесу управління ризиками підприємства і передавання функцій оперативного управління ризиками в інші структурні підрозділи, які на підставі розроблених регламентів управляють притаманними для свого напрямку діяльності ризиками, уникаючи дублювання функцій на підприємстві.

Більшість великих корпорацій утримують у штаті посаду менеджера з управління ризиками, до обов'язків якого належить обґрунтування напрямів зниження всіх видів ризику. Зазвичай він розподіляє відповідальність за ризиковані рішення з менеджерами інших функціональних сфер, при цьому більшість питань він вирішує спільно із з технологом, маркетингом, HR-менеджером, інженером з техніки безпеки, начальником служби безпеки тощо. Однак, така структура організації ризик-менеджменту не може забезпечити оптимізацію рівня ризиків господарської діяльності масштабних підприємств, оскільки найважливішим етапом діяльності в рамках управління ризиками господарської діяльності є вибір методів оптимізації ризиків.

Аналіз наукових праць [4; 9] показав, що дані методи можуть бути розподілені на превентивно-профілактичні, або попереджувальні і компенсаційні, де перші повинні мінімізувати можливість настання негативної, небажаної події або знизити величину її наслідків, а другі – компенсаційні методи повинні оптимізувати систему компенсації ризиків у разі їх настання. Вибір методу буде визначатися значимістю впливу на господарську діяльність, ймовірністю настання ризику і величиною ризик-апетиту керівництва підприємства. Внаслідок цього важливим питанням є організація роботи окремого

департаменту ризик-менеджменту, який би оцінював і аналізував всі найважливіші ризики господарської діяльності.

Після з'ясування всієї сукупності і структурної конфігурації ризиків, які концентруються у завданнях департаменту ризик-менеджменту, відбувається формування найбільш раціонального типу організаційної структури управління підприємством, інтеграція якої залежить від таких чинників: життєвий цикл розвитку організації, структура ризикового профілю, середньооблікова чисельність працівників, особливості технологічного розвитку, регіональна локалізація підприємства, фінансовий стан, привабливість бізнесу, юридичні зобов'язання організації, стратегія розвитку підприємства і стратегія управління ризиками тощо. Від усіх цих обставин залежить обсяг роботи, яку потрібно планувати для сформованої системи ризик-менеджменту.

Необхідно зазначити, що підрозділ з ризик-менеджменту – це насамперед матрична структура, що утворюється через взаємодію по вертикалі функціональних підрозділів напрямками розвитку продуктів, споживачів або регіонів по горизонталі. Така структура дозволяє ефективно використовувати методи та інструменти процесу управління ризиками господарської діяльності, а саме: ідентифікувати всі виявлені ризики, оцінити їх, побудувати прогноз розвитку організації з урахуванням оціненого ризику, процес управління ризиком, контроль і моніторинг. Визначення поточного і залишкового ризиків при цьому будуть пронизувати горизонталь управління напрямками розвитку господарської діяльності, що дозволить більш гнучко адаптуватися до різних факторів невизначеності, використовуючи різні методи управління ризиками та у підсумку – найбільш ефективно реалізувати процес управління ризиком за кожним напрямком розвитку підприємства.

Найчастіше відповідальність за результативність управління ризиком бере на себе один із керівників вищого рівня управління підприємства, якому допомагають декілька фахівців, кількість яких залежить від особливостей і специфіки кожного конкретного випадку, але в цілому застосовується логіка поділу всієї роботи на два блоки: запобігання ризикових подій і зниження їх наслідків у випадку реалізації.

При організації системи управління ризиками на великих підприємствах і під час ускладнення роботи з ризик-менеджменту за окремими напрямками діяльності зазвичай виокремлюються такі підпроцеси, як: аналіз ризиків і управління безпекою бізнесу, що, як правило, відповідає за специфічні репутаційні ризики, пов'язані із негативними подіями, здатні погіршити стосунки зі стейкхолдерами, а також негативно позначитися на їх готовності підтримувати підприємство в його діяльності. Інвестори виокремлюють три головних групи ризиків – загрози, пов'язані із умовами ринку, регуляторною політикою та корпоративною репутацією. Ситуація ускладнюється ще й тому, що репутаційні загрози є негативними нематеріальними факторами, що можуть стати причиною кризової ситуації та вплинути на подальшу роботу підприємства. У великих холдингах служба управління ризиками найчастіше набуває форми департаментів, в яких управління може здійснюватися за специфічними групами ризиків, в т.ч. у великих корпораціях їх функціями є внутрішнє страхування та соціальний захист співробітників.

Департамент з управління ризиками може містити своєю чергою такі підрозділи (рис. 3).

Рис. 3. Організаційна структура департаменту управління ризиками

Джерело: авторська розробка

За такого варіанту побудови департамент управління ризиками має безпосередньо підпорядковуватися першому керівнику підприємства. Ризик-менеджмент тісно інтегрований у внутрішній контроль і аудит, тому організаційна структура ризик-менеджменту розглядається з ними одночасно. Якщо керівництво організації є головним органом з управління ризиком, то комітет з аудиту виконує розширені функції керівництва та є важливим інструментом управління різними сферами виникнення ризику в складних організаціях. Організований відповідно до сучасних принципів управління комітет з аудиту виконує завдання щодо вдосконалення процесу управління операційними ризиками, тоді як управління ризиком – це складне завдання, яке не може делегуватися будь-якому комітету, департаменту або команді.

Матричний метод розподілу завдань та повноважень – це побудова таблиці, що поєднує перелік структурних підрозділів або посад, які виконують певні функції з ризик-менеджменту та перелік функцій, згрупованих за основними сферами діяльності. У табл. 1 наведено приклад використання матричного методу при аналізі розподілу завдань та повноважень у сфері управління ризиками на підприємстві з продуктово-ринковою організаційною структурою управління.

Таблиця 1

Матриця процесу організації управління ризиками на підприємстві

Функції	Керівники вищого рівня управління	Керуючі окремими продуктовими групами	Підрозділи ризик-менеджменту
Комунікації	Прийняття рішення щодо здійснення комунікацій між структурними підрозділами і службою ризик-менеджменту	Збирання інформації, статистичних даних щодо ситуацій господарської діяльності	Аналіз документів і інформації, її максимально можливого рівня релевантності, надійності, повноти, точності, якості і вчасності при оптимальних витратах на її отримання, створення бази даних ризиків, передача інформації у зовнішнє середовище
Консалтинг	Координація діяльності, формування діалогу з причетними сторонами, встановлення ємності ризику, ризик-апетиту, толерантності до ризику	Діалог з причетними сторонами стосовно управління ризиками	Формування комунікативних зв'язків і консультування, кваліфікований обмін інформацією між організацією та причетними сторонами
Визначення контексту ризиків (зовнішнього і внутрішнього)	Контроль виявлених факторів ризику	Визначення всіх можливих джерел (факторів) ризику	Проведення інтерв'ю або письмових опитувань експертів, пошук тривожних симптомів
Ідентифікація ризиків	Визначення цільових показників, на які будуть впливати ризикові види діяльності, визначення необхідних ресурсів та облікових процедур	Перегляд і уточнення реєстру ризиків, закріплення ризиків за відповідними розпорядниками ризику	Складання реєстру ризиків, ідентифікація причетних по відношенню до підприємства сторін (внутрішніх і зовнішніх)
Аналіз і оцінка ризиків	Перевірка реєстру ризиків із визначеними оцінками, прийняття рішення про їх прийнятність / неприйнятність для підприємства, відповідно до визначеного ризик-апетиту і толерантності до окремих видів ризику	Діалог з експертами і причетними сторонами щодо величини наслідків і ймовірності реалізації ризиків	Визначення рівня ризику: оцінка наслідків (тяжкості) і ймовірностей ризикових подій, ранжирування ризиків, фіксація в реєстрі ризиків, а також відображення у регламентуючих документах (матриця ризиків)
Обґрунтування заходів з управління ризиками	Визначення балансу можливих витрат і вигод, затвердження і контролювання програми заходів з оброблення ризиків у відповідності із визначеним ризик-апетитом	Виконання розпорядниками певних ризиків плану дій з впливу на ризики	Робота з оціненими і ранжированими ризиками, складання плану дій з впливу на ризики, відстеження і контролювання виконання плану
Моніторинг і внутрішній аудит	Затвердження процедурних регламентів з ризик-менеджменту, внутрішні програми пере-вірок, оцінка ефективності управління ризиками	Звіт з ризику	Тестування ключових контролів і заходів з управління ризиками

Джерело: авторська розробка

Ключовими посадами у наведеній матриці є виконавчий директор з управління ризиками, якому підпорядковуються продуктові функціональні служби, керівники яких несуть відповідальність в цілому за ризики в процесі виробництва і реалізації продуктів, керуючі окремими видами ризиків, а також підрозділи з управління ризиками. По горизонталі в матриці фіксуються функції процесу ризик-менеджменту, за виконання яких дана посадова особа (підрозділ) відповідає (із зазначенням характеру цієї відповідальності), а по вертикалі зазначаються посадові особи (підрозділи), які беруть участь в реалізації ризик-менеджменту, а також ступінь і характер їх участі. Зібрана та узагальнена інформація зводиться в підсумкову матрицю рішень, за допомогою якої проводиться її аналіз на предмет дублювання окремих функцій ризик-менеджменту. У матрицю рішень вносяться всі необхідні додавання і уточнення, здійснюється її адаптація під кадрові можливості і стиль управління конкретного підприємства, після чого вона затверджується його керівництвом.

Матричний метод розподілу завдань, прав і відповідальності є досить простим у реалізації та володіє такими перевагами: унеможлиблюється відсутність виконання певної функції ризик-менеджменту, а також дублювання функцій; досягається наочність процедур підготовки, прийняття та реалізації рішень з управління ризиками; конкретизується розподіл завдань, прав і відповідальності в системі управління ризиком; полегшується процес складання за отриманими результатами положень і посад, ліквідуються перехреснення і паралелізм функціонування системи управління ризиками на підприємстві.

Висновки з проведеного дослідження. Організаційна структура ризик-менеджменту повинна базуватися на спільній аналітичній та прогностичній роботі фахівця з управління ризиками і відповідального працівника певного підрозділу. Важливим є володіння ними компетенціями щодо використання методів аналізу ризиків та інструментів управління ними. Підрозділ (департамент) з ризик-менеджменту повинен очолювати керівник вищого рівня управління, компетентного у сфері оцінки динаміки розвитку ризиків і визначенні їх впливів на досягнення цілей підприємства.

Література

1. Бартон Т. Л., Шенкир У. Г., Уокер П. Л. Риск-менеджмент. Практика ведущих компаний: пер с англ. Москва: Издательский дом «Вильямс», 2008. 208 с.
2. Вяткин В. Н., Гамза В. А., Маевский Ф. В. Риск-менеджмент: учебник. Москва: Издательство Юрайт, 2016. 354 с.
3. Вербіцька І. І. Ризик-менеджмент як сучасна система управління ризиками підприємницьких структур. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 5[22]. С. 282–291.
4. Мостенська Т. Л., Скопенко Н. С. Ризик-менеджмент як інструмент управління господарським ризиком підприємства. *Вісник Запорізького національного університету*. Економічні науки. 2010. № 3. С. 72–79.
5. Старостіна А. О., Кравченко В. А. Ризик-менеджмент: теорія та практика: навч. посіб. Київ: ІВЦ «Видавництво «Політехніка», 2018. 200 с.
6. Економічний ризик: методи оцінки та управління: навч. посібник / Т. А. Васильєва, С. В. Леонов, Я. М. Кривич та ін.; під заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої, канд. екон. наук Я. М. Кривич. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2015. 208 с.
7. Донець Л. І. Економічні ризики та методи їх вимірювання: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 312 с.
8. Лук'янова В. В., Головач Т. В. Економічний ризик: навчальний посібник. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 462 с.
9. Вітлінський В. В., Великоіваненко Г. І. Ризикологія в економіці та підприємстві: монографія. Київ: КНЕУ, 2004. 480 с.
10. Пікус Р. В. Управління фінансовими ризиками: навч. посіб. Київ: Знання, 2010. 598 с.
11. Семенова К. Д., Тарасова К. І. Організація системи управління ризиками на підприємстві. *Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць*; за ред. М. І. Зверякова (голов. ред.) та ін. Одеса: Одеський національний економічний університет. 2015. Вип. 3. № 58. С. 221–227.
12. Проскура В. Ф., Білак Р. Г. Методологічні підходи до управління ризиками. *Економіка і суспільство*. 2017. № 9. С. 599–607.
13. Шаповалов В. Как управлять рисками. URL: http://www.cfin.ru/finanalysis/risk/risk_mnagement.shtml (дата звернення: 24.09.2018).

References

1. Barton, T.L., Shenkir, W.G., and Walker, P.L. (2008), *Risk-menedzhment. Praktika vedushchikh kompaniy* [Making enterprise risk management pay off], translated from English, Izdatelskiy dom «Vilyams», Moscow, Russia, 208 p.
2. Vyatkin, V.N., Gamza, V.A., and Mayevskiy, F.V. (2016), *Risk-menedzhment* [Risk-management], textbook, Izdatelstvo Yurayt, Moscow, Russia, 354 p.
3. Verbitska, I.I. (2013), "Risk management as a modern risk management system of enterprise structures", *Stalyi rozvytok ekonomiky*, no. 5 [22], pp. 282–291.
4. Mostenska, T.L. and Skopenko, N.S. (2010), "Risk management as a management tool economic risks enterprise", *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, no. 3, pp. 72–79.
5. Starostina, A.O. and Kravchenko, V.A. (2018), *Ryzhyk-menedzhment: teoriia ta praktyka* [Risk Management: Theory and Practice], tutorial, IVTs «Vydavnytstvo «Politekhnik», Kyiv, Ukraine, 200 p.
6. Vasylieva, T.A., Leonov, S.V., Kryvyh, Ya.M. et al. (2015), *Ekonomichnyi ryzhyk: metody otsinky ta upravlinnia* [Economic risk: methods of assessment and management], tutorial, DVNZ «UABS NBU», Sumy, Ukraine, 208 p.

7. Donets, L.I. (2006), *Ekonomichni ryzyky ta metody yikh vymiriuvannia* [Economic risks and methods of measurement], tutorial, Tsentr navchalnoi literatury, Kyiv, Ukraine, 312 p.
8. Lukianova, V.V. and Holovach, T.V. (2007), *Ekonomichnyi ryzyk* [Economic risk], tutorial, VTs «Akademii», Kyiv, Ukraine, 462 p.
9. Vitlinskyi, V.V. and Velykoivanenko, H.I. (2004), *Ryzykologhiia v ekonomitsi ta pidpriemnytstvi* [Riskology in economics and entrepreneurship], monograph, KNEU, Kyiv, Ukraine, 480 p.
10. Pikus, R.V. (2010), *Upravlinnia finansovymy ryzykamy* [Financial risk management], tutorial, Znannia, Kyiv, Ukraine, 598 p.
11. Semenova, K.D. and Tarasova, K.I. (2015), "Organization of risk management system at the enterprise", *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen: zb. nauk. prats, Odeskyi natsionalnyi ekonomichnyi universytet*, iss. 3, no. 58, pp. 221–227.
12. Proskura, V.F. and Bilak, R.H. (2017), "Methodological approaches to risk management", *Ekonomika i suspilstvo*, no. 9, pp. 599-607.
13. Shapovalov, V. "How to manage risks", available at: http://www.cfin.ru/finanalysis/risk/risk_mnagement.shtml (access date September 24, 2018).

Стаття надійшла до редакції 12.10.2018 р.

УДК 65.011

JEL Classification: D 200

Баглей Р.Р.,
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
Тернопільський національний економічний університет

РОЗВИТОК БІЗНЕС-МОДЕЛЕЙ: ПІДХОДИ, ПРОЦЕСИ, РЕГЛАМЕНТАЦІЯ

Bahlei R.R.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor
at the department of international economic relations,
Ternopil National Economic University

DEVELOPMENT OF BUSINESS MODELS: APPROACHES, PROCESSES AND REGULATION

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку виробничих процесів обумовлені глобальними змінами факторів функціонування підприємств: посилення конкурентної боротьби; впровадження інновацій і нових технологій; здорожчання матеріальних і трудових ресурсів; швидкою адаптацією суб'єктів господарювання до змін у виробничих процесах. Все це змушує здійснювати прискорений розвиток процесів управління бізнесом. Базисом господарської діяльності будь-якого підприємства виступає виробничий процес, тобто цілеспрямовані процеси діяльності, коли за допомогою різноманітних знарядь праці вихідні матеріали і предмети праці перетворюються у вироби, готові до споживання або подальшої обробки. Внаслідок цього суб'єкт господарювання повинен своєчасно виявляти і враховувати мінливі потреби діючих і потенційних покупців, використовувати наявні ресурси на пріоритетних напрямках робіт з проектування та розробки продукції. Це вимагає від суб'єктів господарювання осмислення і вироблення нових підходів до обґрунтування рішень у сфері управління бізнес-процесами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у створення наукового підґрунтя для формування й функціонування бізнес-процесів суб'єктів господарювання здійснено в роботах таких українських та закордонних авторів, як: Т. Давенпорт (T. Davenport), В. Демінг (W. Deming), В. Міллар (V. Millar), Е. Г. Ойхман, Е. М. Попов, М. Портер (M. Porter), М. Хаммер (M. Hammer) і Й. Чампі (J. Champy), Й. Е. Шорт (J. E. Short).

Так, на думку М. Хаммера (M. Hammer) і Й. Чампі (J. Champy), бізнес-процеси – це сукупність різних видів діяльності, у рамках якої на вході використовуються один або більше видів ресурсів, і в

результаті цієї діяльності на виході створюється продукт, що має цінність для споживача, тобто «Діяльність – Створення ресурсів – Ціннісний продукт» [1].

Т. Davenport і J. E. Short під бізнес-процесами розуміють набір логічно взаємопов'язаних дій, виконуваних для досягнення певного результату бізнес-діяльності [2].

Натомість М. Портер (M. Porter) і В. Міллар (V. Millar) вважають, що бізнес-процес – це сутність, обумовлена через точки входу і виходу, інтерфейси та організаційні пристрої, які частково включають пристрої споживача послуг або товарів, через які відбувається нарощування вартості виробленої послуги або товару [3].

Е. Г. Ойхман і Е. М. Попов переконані у тому, що бізнес-процеси можна уявити як діяльність, спрямовану на створення продукту, тобто це безліч внутрішніх кроків (видів) діяльності, що починаються з одного і більше входів і закінчуються створенням продукції, необхідної клієнту та яка задовольняє його за вартістю, довговічністю, сервісом та якістю. Або – повний потік подій у системі, що описує, як клієнт починає, веде і завершує використання бізнесу [4]. Або будь-які види діяльності в роботі організації [5].

Слід відзначити роботу Д. Іванова [6], де виносяться на обговорення окремі питання, пов'язані з теорією і практикою функціонування бізнес-процесів. При цьому до найбільш складних проблем дослідники відносять правильне визначення і розподіл між учасниками бізнес-процесів необхідних для їх функціонування матеріальних, інформаційних й фінансових ресурсів та встановлення величини потреб у проміжних та кінцевих продуктах. При цьому Д. Іванов відзначає, що існує певна неузгодженість розуміння сутності бізнес-моделювання потоків ресурсів у межах певних кооперованих виробничо-логістичних структур [6].

Досягнення ефективності та результативності стає можливим лише на основі скоординованих попереджувальних дій основних агентів бізнесу: стратегії розвитку компанії повинні доповнюватися управлінською гнучкістю, котра базується на рефлексії; фінансові звіти і бізнес-плани – бізнес-моделями і ковзаючими прогнозами [7, с. 21–24].

Показники, що відображають вартість бізнес-процесів мають вплив на конкурентоспроможність і ефективність суб'єкта господарювання. Ця вартість визначає ціну продукції і дає шанс підприємству в майбутньому здійснити більший радіус бізнес-процесів щодо різних груп клієнтів [8].

Незважаючи на значний обсяг наукових розробок і публікацій з досліджуваної проблеми, окремі положення теоретичного і методологічного характеру залишилися без урахування уваги вчених. Чимало аспектів визначеної наукової проблеми все ще є спірними, не досить розгорнутими, викликають суперечливі дискусії, зокрема: існуючі підходи щодо функціонування бізнес-процесів суб'єктів господарювання вимагають їх конкретизації з урахуванням критеріїв вибору бізнес-процесів для їх оптимізації.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення теоретичних положень щодо розвитку бізнес-моделей і формування їх оптимальної структури у бізнес середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бізнес-модель – це одна з нових концепцій менеджменту, що почала реалізовуватися у середині 1990-х рр. Бізнес-модель – це концептуальний опис підприємницької діяльності, яка передбачає широкий спектр компонентів, що характеризують діяльність компанії від закупівлі сировини до реалізації продукції (створення цінності, механізм ціноутворення, взаємини з постачальниками, клієнтами). Доцільно виділити декілька підходів менеджменту стосовно бізнес-процесів.

Так, в операційному підході здійснюється акцент на внутрішньофірмові бізнес-процеси і операції. Згідно операційного підходу, бізнес-модель – це опис способу створення, реалізації та доставки цінності клієнтам підприємства, тобто відбувається зосередження на виробництві цінностей і при цьому, бізнес-модель є певною як конфігурацією, яка пояснює, як підприємство працює.

Стратегічний підхід фокусує увагу на довгострокових аспектах діяльності підприємства: способи створення цінностей, участь акціонерів, партнерів бізнесу в створенні цінностей, довгостроковий розвиток підприємства, мережевий бізнес.

Інтегруючий підхід об'єднує в собі вищезазнані підходи.

Отже, бізнес-модель – це опис того, як набір взаємопов'язаних елементів у сфері стратегії, структури та економіки підприємства буде використовуватися, щоб створити стійку конкурентну перевагу на певних ринках. Структурний підхід визначає бізнес-модель, як сукупність взаємопов'язаних ключових підсистем бізнесу, але не розглядає взаємодію підприємства з середовищем. Тобто, бізнес-модель – це специфічна конструкція ключових взаємозалежних систем, яка створює і підтримує конкурентоспроможний бізнес. Натомість системний підхід репрезентує сучасні бізнес-моделі, як сукупність взаємопов'язаних елементів бізнесу, а бізнес розглядається як відкрита система, де є інформаційний обмін з елементами зовнішнього середовища. Таким чином, поняття “бізнес-модель” розглядається як інструмент менеджменту для аналізу діяльності підприємства і як технологія (спосіб) ведення бізнесу.

Бізнес-модель як спосіб (технологія) ведення бізнесу виконує наступні функції:

– визначає сегмент ринку, де є попит на цінність;

- з'єднує ринки факторів виробництва і ринки товарів / послуг;
- з'єднує внутрішні і зовнішні чинники в процес створення цінності;
- визначає сукупність заходів від закупівлі сировини до створення і доставки цінності споживачам;
- визначає логічну послідовність ланцюжка створення цінності;
- визначає структуру витрат і потенційного прибутку;
- виробляє і привласнює частину цінності, тобто отримує прибуток;
- описує становище фірми в мережі створення вартості, яка об'єднує постачальників, клієнтів і конкурентів;
- формує конкурентні стратегії, що сприяють створенню цінності і її утримання (перевага над конкурентами).

Особливо варто відзначити наступні функції бізнес-моделі: підвищує продуктивність факторів виробництва, поєднуючи компоненти, що дають синергетичний ефект; посилює взаємовигідний вплив різних компонентів один на одного.

Бізнес-модель як інструмент менеджменту дає змогу визначити стратегічний напрям розвитку підприємства, розробити стратегічний план, спроектувати і реалізувати нову бізнес-модель, тобто технологію ведення бізнесу, яка буде відповідати вимогам ринку і принесе найбільшу цінність зацікавленим сторонам.

Бізнес-модель компанії як спосіб ведення бізнесу функціонує у взаємозв'язку з інноваціями, тому що компанії комерціалізують нові ідеї та технології за допомогою бізнес-моделей.

Р. Аміт і С. Зотт розглядають бізнес-модель як місце інновацій [9].

Окремі дослідники включають стратегію до складу компонентів бізнес-моделі. Наприклад, Д. Тісс у межах складової частини бізнес-моделі виділяє “вибір” керівництва, який визначає роботу організації, і наслідки зробленого вибору [10]. Вибір здійснюється в таких аспектах діяльності організації, як політика, активи і управління.

Бізнес-модель як абстракція стратегій фірми, які можуть бути застосовані багатьма іншими фірмами, розглядає П. Седдон [11].

Х. Чесбро дає наступне визначення: “Бізнес-модель – це конструкція, яка виступає посередником в процесі створення цінності. Вона діє між технічною та соціальною сферами, відбирає і фільтрує технології, трансформує їх у певні конфігурації, які будуть запропоновані на ринок” [12]. Компанії володіють великими інвестиційними можливостями у вигляді нових ідей і технологій, але часом не мають практичних навичок створення інноваційних бізнес-моделей, за допомогою яких вищезгадані активи могли б приносити найбільший прибуток.

Процес розробки бізнес-моделі є частиною стратегії бізнесу, а інформація про бізнес-модель – розділом бізнес-плану. Основне призначення бізнес – моделювання – подолання розриву між стратегічним баченням бізнесу і практичною його реалізацією на рівні оперативних планів.

Складові бізнес-моделі підприємства зображено на рис. 1.

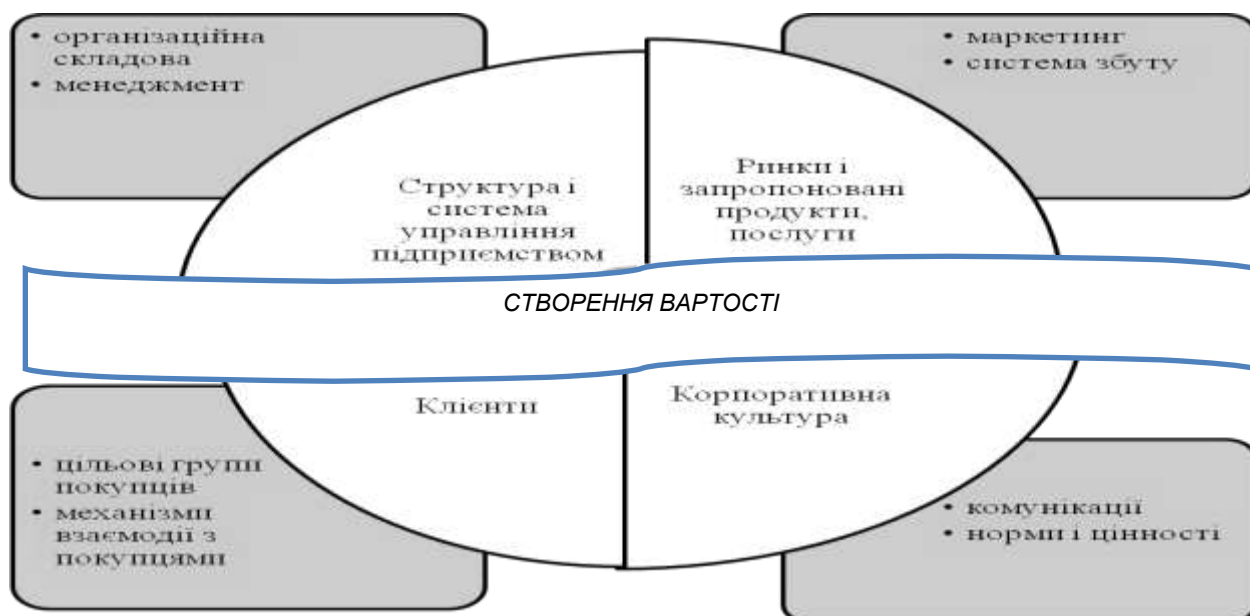

Рис. 1. Складові бізнес-моделі підприємства

Джерело: власна розробка

Необхідно, враховувати вплив на бізнес-процеси таких факторів, як персонал, відносини з споживачами, інновації. Їх не завжди можливо оцінити фінансово, але, вони здійснюють значний вплив на стратегічний розвиток підприємства.

Для цього використовують збалансовану систему показників або систему ключових показників ефективності. Правильно побудована система збалансованих показників дає змогу:

- домогтися планомірного руху підприємства до намічених цілей, зосередивши при цьому усі свої ресурси (технологічні, фінансові, інформаційні, кадрові) на реалізацію прийнятої стратегії;
- забезпечити зв'язок між стратегічними цілями і щоденною роботою комерційних, виробничих і адміністративних структур (за рахунок введення вимірних показників пов'язаних з цілями);
- сполучити всю структуру підприємства і ініціювати узгоджені оперативні дії персоналу, спрямовані на реалізацію стратегії. Вся інформація, пов'язана зі стратегічними цілями є найважливішим елементом прийняття обґрунтованих ефективних рішень;
- отримати цінну узагальнену інформацію про діяльність підприємства для поліпшення якості процесу прийняття управлінських рішень;
- попередити виникнення критичних ситуацій. Цей підхід дозволяє ранжувати послідовність реінжинірингу процесів з позицій ефективності системи в цілому і виявляти можливі резерви для їх розвитку.

Механізм впливу бізнес-процесів на результативність роботи підприємства – це креативний комплекс певних способів, важелів та інструментів, а також певних правових, нормативних та інформаційних забезпечень, які сприяють виділенню і збільшенню бізнес-процесів.

Оцінка ефективності функціонування бізнес-процесів дозволяє виявляти проблемні місця, приймати своєчасні управлінські рішення. Показники функціонування бізнес-процесів повинні розглядатися комплексно для різних процесів. Це дає змогу характеризувати не тільки результат усього процесу, але і результат окремої складової (функції) процесу.

Важливість проведення оцінки бізнес-процесів підприємства зумовлена необхідністю вирішення таких завдань:

- знаходження проблемних зон при взаємодії підрозділів і посадових осіб під час вирішення поточних завдань;
- визначення основних і додаткових напрямків в діяльності підприємства для їх подальшої декомпозиції на бізнес-процеси;
- створення передумов для формування впорядкованої та прозорої системи документів, що регламентують роботу підприємства.

У зв'язку з цим на підприємстві повинна бути сформована цілісна система управління (рис. 2).

Рис. 2. Цілісна система управління бізнес-процесами підприємства

Джерело: власна розробка

Класифікація бізнес-моделей передбачає використання декількох суміжних параметрів ідентифікації: масштаб інвестицій для підтримки бізнес моделі, ступінь відкритості бізнес моделі, охоплення ринків (рис. 3).

Рис. 3. Класифікація бізнес-моделей

Джерело: власна розробка

Проте, розвиток економіки стимулює появу нових бізнес-моделей, що відзначаються своєю структурою, організаційною системою, характеристиками. Це в першу чергу, торкнеться процесу формування внутрішньої архітектури підприємства, на яку буде мати безпосередній вплив інноваційна бізнес-ідея. Посилиться акцент на такі елементи як формування бізнес-процесу і організації штатної структури, тому що саме ці елементи матимуть ключове значення. Сучасна стратегія клієнто-орієнтованого підходу щодо формування системи управління підприємством, диктує формування таких елементів як визначення цільових груп та відповідні канали просування. Графічно бізнес-модель буде матиме такий вигляд (рис. 4).

Метою проектування бізнес-моделі підприємства є створення цілісного алгоритму діяльності адекватного щодо стану внутрішнього середовища та виявлення і узгодження суперечливих вимог до організації роботи підприємства і його подальшого розвитку. Проектування бізнес-моделі підприємства дає змогу проаналізувати його діяльність як системи з метою виявлення причин, що заважають досягненню запрограмованих цілей і розробці рекомендацій з їх ліквідації та поліпшення діяльності підприємства в умовах волатильності і загроз.

Сформована модель бізнес-процесів здатна виконувати організаційну функцію в управлінні бізнесом. Зокрема, бізнес-модель може бути використана для вирішення завдань прогнозування динаміки показників підприємства, аналізу і діагностики діяльності, розробки програм перетворень, реінжинірингу бізнес-процесів, аналізу ефективності діяльності і пропозиції щодо її підвищення.

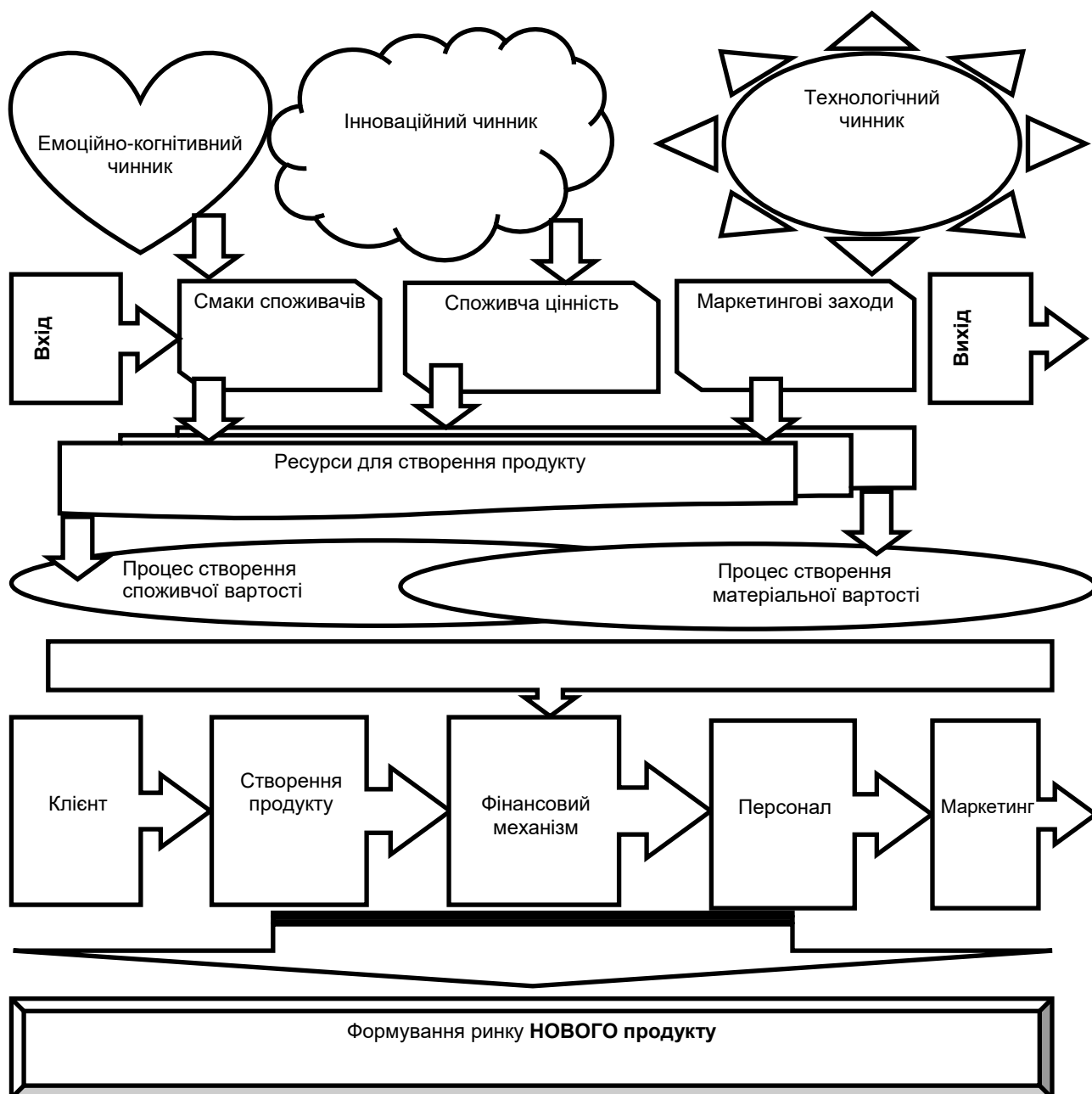

Рис. 4. Функціонування бізнес-моделі

Джерело: власна розробка

Пропонований комплексний підхід формування бізнес-моделі підприємства повинен забезпечити реалізацію наступних цілей:

- 1) створення клієнтоорієнтованої бізнес-моделі,
- 2) відповідність бізнес-моделі існуючій стратегії підприємства,
- 3) зв'язок операційного рівня управління зі стратегічним,
- 4) підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Створення моделей бізнес-процесів на основі сучасних технологій є необхідною умовою боротьби за споживача. Створення і формування новітньої моделі на ринку проходить певний цикл у бізнес середовищі. Проте, згодом новітня модель стає традиційною і під дією науково-технологічних трансформацій перетворюється в інноваційну модель бізнес-процесів наступного покоління.

Отже, формування вигідної ринкової позиції підприємства в умовах волатильного навколишнього середовища дає змогу створювати передумови для нарощування конкурентних переваг в ланцюжку створення вартості підприємства за рахунок формування бізнес моделі з врахуванням наступних змін:

- стану комунікаційної взаємодії між учасниками ринкових відносин;

- інтеграції мотивацій суб'єктів ринкового обміну в єдиний мотиваційний вектор;
- активізації дії інноваційних інструментів у маркетинговому комунікаційному полі (спрямованих на персонал і зацікавлених учасників ринку);
- реструктуризації бізнес-процесів в ланцюжку створення вартості при посиленні впливу інституційного чинника в умовах загострення кризових явищ.

Література

1. Хаммер М., Чампи Д. Реинжиниринг корпорации. Манифест революции в бизнесе. СПб.: СПбГ, 1997. 322 с.
2. Davenport T. H. The New Industrial Engineering: Information Technology and Business Process Redesign. *Sloan Management Review*, 1990, (Summer), P. 11–27.
3. Porter M., Millar V. How Information Gives You Competitive Advantage. *Harvard Business Review*, 1985, 85 (July – August), p. 149–160.
4. Ойхман Е.Г., Попов Э.М. Реинжиниринг бизнеса: реинжиниринг организаций и информационные технологии. Москва: Финансы и статистика, 1997. 333 с.
5. Deming W. E. Quality, productivity, and competitive position. Cambridge, MA: Massachusetts Institute of Technology, Center for Advanced Engineering Study, 1982. 373 с.
6. Иванов Д.А. Логистика. Стратегическая кооперация. Москва: Вершина, 2006. 176 с.
7. Экклз Р. Дж., Герц Р. Х., Революция в корпоративной отчетности: Как разговаривать с рынком на языке стоимости, а не прибыли / пер. с англ. Москва: Олимп-Бизнес, 2002. 400 с.
8. Andrew Griffiths. 101 Secrets to Building a Winning Business. Allen & Unwin Australia, 2012. 230 p.
9. Amit R., Zott C. Value Creation in e-Business. *Strategic Management Journal*. 2001. (22) 6-7. P. 493-520
10. Teece D.J. Business Models, Business Strategy and Innovation. *Long Range Planning*. 2010. 43. P. 191.
11. Seddon P.B. The Case for Viewing Business Models as Abstraction of Strategy. *Communications of the Association for Information Systems*. 2004. 13. P. 427-442.
12. Chesbrough H. Business Model Innovation: Opportunities and Barriers. *Long Range Planning*. 2010. 43. P. 354-363.

References

1. Hammer, M. and Champi, D. (1997), *Reinzhiniring korporatsii. Manifest revolutsii v biznese* [Reengineering Corporation. Manifesto of the revolution in business], Saint Petersburg, Russia, 322 p.
2. Davenport, T.H. (1990), "The New Industrial Engineering: Information Technology and Business Process Redesign". *Sloan Management Review*, Summer, P. 11–27.
3. Porter, M. and Millar, V. (1985), How Information Gives You Competitive Advantage. *Harvard Business Review*, no. 85, pp. 149–160.
4. Oykman, Ye.G. and Popov, E.M. (1997), *Reinzhiniring biznesa: reinzhiniring organizatsiy i informatsionnyye tekhnologii* [Business reengineering: organization reengineering and information technology], *Finansy i statistika*, Moscow, Russia, 333 p.
5. Deming, W.E. (1982), Quality, productivity, and competitive position. Cambridge, MA: Massachusetts Institute of Technology, Center for Advanced Engineering Study, 373 p.
6. Ivanov, D.A. (2006), *Logistika. Strategicheskaya kooperatsiya* [Logistics. Strategic cooperation], *Vershina*, Moscow, Russia, 176 p.
7. Eccles, R.G. and Herz, R.H. (2002), *Revolutsiya v korporativnoy otchetnosti: Kak razgovarivat' s rynkom na yazyke stoimosti, a ne pribyli* [The Value Reporting Revolution. Moving Beyond the Earnings Game], *Olimp-Biznes*, Moscow, Russia, 400 p.
8. Griffiths, A. (2012), 101 Secrets to Building a Winning Business. Allen & Unwin Australia, 230 p.
9. Amit, R. and Zott, C. (2001), "Value Creation in e-Business", *Strategic Management Journal*, (22) 6-7. P. 493-520.
10. Teece, D.J. (2010), Business Models, Business Strategy and Innovation. *Long Range Planning*, 43, pp. 191.
11. Seddon, P.B. (2004), The Case for Viewing Business Models as Abstraction of Strategy. *Communications of the Association for Information Systems*, no. 13, pp. 427-442.
12. Chesbrough, H. (2010), Business Model Innovation: Opportunities and Barriers. *Long Range Planning*, no.43, pp. 354-363.

Стаття надійшла до редакції 30.10.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор Тернопільського національного економічного університету П.Р. Пуцентейло

РЕФЕРАТИ РЕФЕРАТЫ ABSTRACTS

Давиденко Г.В. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ВПЛИВУ СТАНДАРТІВ НА МІЖНАРОДНУ ТОРГІВЛЮ

Мета. Узагальнення теорії та практики функціонування технічного регулювання та стандартів у міжнародній торгівлі, а також визначення їх впливу на виробників та споживачів.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної теорії, наукові праці вчених, нормативні та законодавчі акти України з питань стандартизації та міжнародної торгівлі. У процесі дослідження на основі історичного підходу був проаналізований загальний розвиток теорій міжнародної торгівлі та використання стандартів, а також використаний метод аналізу та синтезу для виявлення впливу стандартів на розвиток міжнародної торгівлі, абстрагування та узагальнення, порівняння та аналогія під час зіставлення отриманих дослідниками результатів та встановлення можливості їхнього використання для виконання аналогічних досліджень щодо стандартизації міжнародної торгівлі.

Результати дослідження. Встановлено, що міжнародна торгівля є важливою та історично першою формою міжнародних економічних відносин, проте у сучасних умовах на її розвиток впливають різні торговельні бар'єри і призвело своєю чергою до тенденції, коли нетарифне регулювання посіло вагомe місце в міжнародній торгівлі. Визначено, що досвід Європейського союзу показує нам основні принципи технічного регулювання, а законодавча база країн-членів спирається на національні закони про стандартизацію, оцінку відповідності та акредитацію. Виявлено, що стандарти полегшують міжнародну торгівлю, забезпечуючи сумісність і функціональну сумісність компонентів, продуктів і послуг і приносять користь виробникам і споживачам у плані зниження витрат, підвищення продуктивності та безпеки. Обґрунтовано, що неможливо визначити чи стандарти мають позитивний, чи негативний вплив на міжнародну торгівлю, з одного боку їх впровадження може мати позитивний вплив на технологічно розвинені сектори і одночасно негативний вплив на сировинний сектор. Саме тому гармонізація та взаємне визнання стандартів є вкрай важлива, оскільки може суттєво зменшити негативний вплив на торгівлю.

Наукова новизна результатів дослідження. У статті вперше розглянуто в комплексі теоретичні положення впровадження стандартів і технічних регуляторів у міжнародну торгівлю та показано шляхи їхньої гармонізації у вітчизняному законодавстві та практиці.

Практична значущість результатів дослідження. Аналіз теоретичних положень впливу стандартів на розвиток міжнародної торгівлі допоможе майбутнім дослідникам краще усвідомити проблеми використання міжнародних стандартів та виявити місце і роль державних і громадських структур у цьому процесі.

Ключові слова. стандарти, технічні бар'єри, технічне регулювання, міжнародна торгівля, гармонізація.

Давыденко А.В. ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ВЛИЯНИЯ СТАНДАРТОВ НА МЕЖДУНАРОДНУЮ ТОРГОВЛЮ

Цель. Обобщение теории и практики функционирования технического регулирования и стандартов в международной торговле, а также определение их влияния на производителей и потребителей.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются фундаментальные положения современной экономической теории, научные труды ученых, нормативные и законодательные акты Украины по вопросам стандартизации и международной торговли. В процессе исследования на основе исторического подхода было проанализировано общее развитие теорий международной торговли и использования стандартов, а также использован метод анализа и синтеза для выявления влияния стандартов на развитие международной торговли, абстрагирование и обобщение, сравнение и аналогия при сопоставлении полученных исследователями результатов и установление возможности их использования для выполнения аналогичных исследований по стандартизации международной торговли.

Результаты исследования. Установлено, что международная торговля является важной и исторически первой формой международных экономических отношений, однако в современных условиях на ее развитие влияют разные торговые барьеры и это привело, в свою очередь, к тенденции, когда нетарифное регулирование заняло важное место в международной торговле. Определено, что опыт Европейского союза показывает нам основные принципы технического регулирования, а законодательная база стран-членов опирается на национальные законы о стандартизации, оценке соответствия и аккредитации. Вывявлено, что стандарты облегчают международную торговлю, обеспечивая совместимость и функциональную совместимость компонентов, продуктов и услуг и приносят пользу производителям и потребителям в плане снижения издержек, повышения производительности и безопасности. Обосновано, что невозможно определить, имеют ли стандарты позитивное или негативное влияние на международную торговлю, с одной стороны их внедрения может иметь положительное влияние на технологически развитые сектора и одновременно негативное влияние на сырьевой сектор. Именно поэтому гармонизация и взаимное признание стандартов крайне важна, поскольку может существенно уменьшить негативное влияние на торговлю.

Научная новизна результатов исследования. В статье впервые рассмотрены в комплексе теоретические положения внедрения стандартов и технических регуляторов в международную торговлю и показаны пути их гармонизации в отечественном законодательстве и практике.

Практическая значимость результатов исследования. Анализ теоретических положений воздействия стандартов на развитие международной торговли поможет будущим исследователям лучше понять проблемы использования международных стандартов и выявить место и роль государственных и общественных структур в этом процессе.

Ключевые слова. стандарты, технические барьеры, техническое регулирование, международная торговля, гармонизация

Davydenko H.V. THEORETICAL ASPECT OF THE INFLUENCE OF STANDARDS ON INTERNATIONAL TRADE

Purpose. The aim of the article is to generalize the theory and practice of functioning of technical regulation and standards in international trade, as well as to determine their impact on producers and consumers.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the research is the fundamental provisions of modern economic theory, scientific works of scientists, normative and legislative acts of Ukraine on standardization and international trade. The general development of theories of international trade and the use of standards is analyzed in the process of research on the basis of the historical approach, as well as the method of analysis and synthesis used to identify the influence of standards on the development of international trade, abstraction and synthesis, comparison and analogy when comparing the results obtained by researchers and establishing the possibility their use for conducting similar studies on the standardization of international trade.

Findings. It is established that international trade is an important and historically the first form of international economic relations, but in the current conditions, various barriers to trade are affected by its development and led to a tendency for non-tariff regulation to play an important role in international trade. It has been determined that the experience of the European Union shows us the basic principles of technical regulation, and the legislative base of the member states is based on national laws on standardization, conformity assessment and accreditation. It has been found that standards facilitate international trade, ensuring compatibility and interoperability of components, products and services, and bring benefits to producers and consumers in terms of cost savings, productivity and security. It is substantiated that it is impossible to determine whether standards have a positive or negative impact on international trade; on the one hand, their implementation can have a positive impact on technologically advanced sectors and, at the same time, have a negative impact on the raw materials sector. That is why harmonization and mutual recognition of standards are extremely important as it can significantly reduce the negative impact on trade.

Originality. The theoretical positions of the introduction of standards and technical regulators in international trade are considered in the article for the first time in the complex and the ways of their harmonization in the national legislation and practice are shown.

Practical value. The analysis of the theoretical provisions of the impact of standards on the development of international trade will help future researchers better understand the problems of using international standards and identify the place and role of government and public structures in this process.

Key words: standards, technical barriers, technical regulation, international trade, harmonization.

Кафтя М.А. АМЕРИКАНСКА МОДЕЛЬ МІЖНАРОДНОГО ФІНАНСОВОГО ПОРЯДКУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Мета. Висвітлення історичних етапів формування Американської моделі світового фінансового порядку та проведення порівняльного аналізу основних елементів Бреттон-Вудської та Ямайської валютних систем. Дослідження та окреслення позитивних і негативних аспектів еволюції Бреттон-Вудської та Ямайської валютних систем.

Методика дослідження. В процесі дослідження використовувалися такі методи: історичний (під час аналізу Бреттон-Вудської системи, де американський долар здобув монопольну валютну гегемонію і перетворився на стандарт світової валютної системи); порівняння та аналогія (під час зіставлення Бреттон-Вудської моделі світового монетарного порядку, не дивлячись на її явні конкурентні переваги та монетарної системи у форматі Ямайської валютної системи, яка базується на запровадженні стандарту спеціальних прав запозичень, золотих паритетів та розміну американських доларів на золото, а також наданні країнам права вибору режиму валютного курсу).

Результати дослідження. Встановлено, що структурна динаміка розвитку міжнародної монетарної системи завжди відображала головну економічну суперечність суспільного розвитку, а саме: між формою організації монетарних відносин та розвитком виробничих сил. Визначено, що дана суперечність з часу набуття Ямайської валютною системою чинності сформувала потужний самопідтримувальний механізм відтворення у глобальному масштабі головної світогосподарської диспропорції – можливості розширення суспільного споживання понад величину створеного за певний період часу валового продукту.

Передбачено, що сучасний монетарний формат міжнародного економічного порядку може бути кваліфікований як пост-Бреттон-Вудський, що характеризується переходом від моноцентризму до поліцентризму з тимчасовим відновленням ролі монетарних металів. Визначено, що наростаюча залежність світогосподарської системи від макроекономічної динаміки Сполучених Штатів Америки і перманентних коливань обмінного курсу американського долара за своєю природою й іманентними рисами відображає ключову суперечність між державною формою і монетарним речовим змістом розвитку світового фінансового ринку.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовані теоретичні положення та вироблений концептуальний підхід щодо усунення суперечностей американського фінансового порядку, який породжений наростанням невідповідності між міжнародним характером використання і національною природою грошових одиниць.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження є підґрунтям для вирішення практичних проблем що пов'язані з реалізацією центральними банками грошово-кредитної політики, механізмами функціонування національних грошових систем, збалансування попиту і пропозиції грошей, постійною волатильністю валютних обмінних курсів, забезпеченням міжнародної ліквідності, управлінням офіційними золотовалютними резервами країн, постійним зниженням купівельної спроможності грошей, підвищенням рівня монетизації національних економік за одночасного зниження швидкості грошового обігу.

Ключові слова: світовий фінансовий порядок, Бреттон-Вудська валютна система, Ямайська валютна система, золотовалютний стандарт, валютні резерви, обмінний курс.

Кафта М.А. АМЕРИКАНСКАЯ МОДЕЛЬ МЕЖДУНАРОДНОГО ФИНАНСОВОГО ПОРЯДКА: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Цель. Освещение исторических этапов формирования американской модели мирового порядка и проведения сравнительного анализа основных элементов Бреттон-Вудской и Ямайской валютных систем. Исследование и определение положительных и отрицательных сторон эволюции Бреттон-Вудской и Ямайской валютных систем.

Методика исследования. В процессе исследования использовались следующие методы: исторический (при анализе Бреттон-Вудской системы, где американский доллар получил монопольную валютную гегемонию и превратился в стандарт мировой валютной системы); сравнения и аналогии (при сопоставлении Бреттон-Вудской модели мирового монетарного порядка, несмотря на ее явные конкурентные преимущества и монетарной системы в формате Ямайской валютной системы, основанной на внедрении стандарта специальных прав заимствований, золотых паритетов и размена американских долларов на золото, а также предоставлении странам право выбора режима валютного курса).

Результаты исследования. Установлено, что структурная динамика развития международной монетарной системы всегда отражала главную экономическую противоречие общественного развития, а именно: между формой организации монетарных отношений и развитием производственных сил. Определено, что данное противоречие с момента вступления в силу Ямайской валютной системы сформировало мощный само поддерживающий механизм воспроизводства в глобальном масштабе главной мирохозяйственной диспропорции – возможности расширения общественного потребления сверх величины валового продукта, созданного за определенный период времени.

Предполагается, что современный монетарный формат международного экономического порядка может быть квалифицирован как пост-Бреттон-Вудской, характеризующийся переходом от моноцентризма к полицентризму с временным восстановлением роли монетарных металлов. Определено, что нарастающая зависимость мирохозяйственной системы от макроэкономической динамики Соединенных Штатов Америки и перманентных колебаний обменного курса американского доллара по своей природе и имманентным чертам отражает ключевое противоречие между государственной формой и монетарным вещественным содержанием развития мирового рынка.

Научная новизна результатов исследования. Обоснованы теоретические положения и выработан концептуальный подход по устранению противоречий американского финансового порядка, который порожден нарастанием несоответствия между международным характером использования и национальной природой денежных единиц.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования являются основой для решения практических проблем, связанных с реализацией центральными банками денежно-кредитной политики, механизмами функционирования национальных денежных систем, сбалансированием спроса и предложения денег, постоянной волатильностью валютных обменных курсов, обеспечением международной ликвидности, управлением официальными золотовалютными резервами стран, постоянным снижением покупательной способности денег, повышением уровня монетизации национальных экономик при одновременном снижении скорости денежного обращения.

Ключевые слова: мировой финансовый порядок, Бреттон-Вудская валютная система, Ямайская валютная система, золотовалютный стандарт, валютные резервы, обменный курс.

Kaftia M.A. AMERICAN MODEL OF INTERNATIONAL FINANCIAL ORDER: PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

Purpose. The aim of the article is to highlight the historical stages of the formation of the American model of world financial order and the comparative analysis of the main elements of the Bretton Woods and Jamaican foreign exchange systems. Research and outline of the positive and negative aspects of the evolution of the Bretton Woods and Jamaican foreign exchange systems is also defined.

Methodology of research. The following methods are used in the process of research: historical (during the analysis of the Bretton Woods system, where the US dollar gained monopoly currency hegemony and turned into a standard for the world monetary system); comparison and analogy (when comparing the Bretton Woods model of the world monetary order, despite its obvious competitive advantages and the monetary system of the Jamaican currency system, which is based on the introduction of the standard of special rights of borrowings, gold parities and the amortization of US dollars on gold, and also giving countries the right to choose the exchange rate regime).

Findings. It has been established that the structural dynamics of the development of the international monetary system has always reflected the main economic contradiction of social development, namely: between the form of monetary relations and the development of productive forces. It is determined that this contradiction since the acquisition of the Jamaican currency system of force has formed a powerful self-supporting mechanism of reproduction of the global scale of the main world economic imbalance – the possibility of expanding public consumption over the magnitude of the gross product created for a certain period of time.

It is envisioned that the modern monetary format of the international economic order may be qualified as the post-Bretton Woods, characterized by the transition from monocentrism to polycentrism with the temporary restoration of the role of monetary metals. It is determined that the growing dependence of the world economic system on the macroeconomic dynamics of the United States of America and on the permanent fluctuations of the exchange rate of the US dollar, by its nature and inherent features, reflects the key contradiction between the state form and the monetary substance of the development of the world financial market.

Originality. The theoretical positions are substantiated and the conceptual approach to eliminating contradictions in the American financial order generated by an increase in inconsistency between the international nature of use and the national nature of monetary units is developed.

Practical value. The obtained results of the research are the basis for solving practical problems related to the implementation of monetary policy by central banks, mechanisms for the functioning of national monetary systems, balancing demand and supply of money, the constant volatility of foreign exchange rates, ensuring international liquidity, managing official gold and currency reserves of countries, a constant decrease in the purchasing power of money, an increase in the level of monetization of national economies while simultaneously reducing wages cash flows.

Key words: world financial order, Bretton Woods Currency System, Jamaican Foreign Exchange System, gold standard, foreign exchange reserves, exchange rate.

Ломоносова О.Е. ПЛАНУВАННЯ РОБОТИ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В КОНТЕКСТІ ВИКОНАННЯ НОРМАТИВНИХ ВИМОГ ДО РІВНЯ ЇХ НАУКОВОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ АКТИВНОСТІ

Мета. Розробка пропозицій щодо удосконалення планування діяльності науково-педагогічних працівників з метою безперервного забезпечення ними нормативних вимог до рівня наукової та професійної активності.

Методика дослідження. Планування діяльності науково-педагогічних працівників запропоновано здійснювати на основі метода ковзного планування у формі планів-графіків. Застосування цього методу дає змогу реалізувати найважливіші принципи планування – безперервності та гнучкості і забезпечити постійний контроль за виконанням запланованих заходів.

Результати дослідження. Визначено, що для підтримання нормативного рівня наукової та професійної активності науково-педагогічних працівників, доцільно формувати плани-графіки заходів, реалізація яких забезпечує безперервне виконання вимог, спрямованих на досягнення необхідної кількості видів та результатів діяльності, які передбачені ліцензійними умовами провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти. Розроблена форма плану-графіка, як основного документу, в якому безпосередньо виконується планування заходів і здійснюється контроль за їх виконанням. В ньому також наочно відображається, за рахунок яких саме результатів і видів діяльності забезпечуватиметься підтвердження науково-педагогічними працівниками нормативних вимог до рівня їх наукової та професійної активності у планованому та декількох наступних роках.

Наукова новизна результатів дослідження. Вперше поставлено і вирішено завдання розробки інструментарію для планування діяльності науково-педагогічних працівників з урахуванням необхідності підтримання їх нормативного рівня наукової та професійної активності.

Практична значущість результатів дослідження. Розроблений метод планування діяльності науково-педагогічних працівників на основі планів-графіків без доопрацювання може бути застосований у будь-якому закладі вищої освіти України.

Ключові слова: заклади вищої освіти, науково-педагогічні працівники, праця науково-педагогічних працівників, планування роботи науково-педагогічних працівників, наукова та професійна активність науково-педагогічних працівників, план-графік заходів науково-педагогічних працівників.

Ломоносова О.Э. ПЛАНИРОВАНИЕ РАБОТЫ НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ РАБОТНИКОВ В КОНТЕКСТЕ ВЫПОЛНЕНИЯ НОРМАТИВНЫХ ТРЕБОВАНИЙ К УРОВНЮ ИХ НАУЧНОЙ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ

Цель. Разработка предложений по совершенствованию планирования деятельности научно-педагогических работников с целью непрерывного обеспечения ими нормативных требований к уровню научной и профессиональной активности.

Методика исследования. Планирование деятельности научно-педагогических работников предлагается осуществлять на основе метода скользящего планирования в форме планов-графиков. Применение этого метода дает возможность реализовывать важнейшие принципы планирования – непрерывность и гибкость, а также обеспечивать постоянный контроль за выполнением запланированных мероприятий.

Результаты исследования. Показано, что для поддержания нормативного уровня научной и профессиональной активности научно-педагогических работников, целесообразно формировать планы-графики мероприятий, реализация которых обеспечивает непрерывное выполнение требований, направленных на достижение необходимого количества видов и результатов деятельности, предусмотренных лицензионными условиями осуществления образовательной деятельности в сфере высшего образования. Разработана форма плана-графика, как основного документа, в котором непосредственно выполняется планирование мероприятий и осуществляется контроль за их выполнением. В нем также наглядно отображается, за счет каких именно результатов и видов деятельности будет обеспечиваться подтверждение научно-педагогическими работниками нормативных требований к уровню их научной и профессиональной активности в планируемом и нескольких последующих годах.

Научная новизна результатов исследования. Впервые поставлена и решена задача разработки инструментария для планирования деятельности научно-педагогических работников с учетом необходимости поддержания их нормативного уровня научной и профессиональной активности.

Практическая значимость результатов исследования. Разработанный метод планирования деятельности научно-педагогических работников на основе планов-графиков без доработки может быть применен в любом высшем учебном заведении Украины.

Ключевые слова: высшие учебные заведения, научно-педагогические работники, труд научно-педагогических работников, планирование работы научно-педагогических работников, научная и

профессиональная активность научно-педагогических работников, план-график мероприятий научно-педагогических работников.

Lomonosova O.E. PLANNING OF WORK OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL WORKERS IN THE CONTEXT OF FULFILMENT OF NORMATIVE REQUIREMENTS TO THE LEVEL OF THEIR SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL ACTIVITY

Purpose. The aim of the article is the development of proposals for improving the planning of the activities of scientific and pedagogical workers in order to continuously provide them with regulatory requirements to the level of scientific and professional activity.

Methodology of research. Planning activity of scientific and pedagogical workers is proposed to be implemented on the basis of the method of sliding scheduling in the form of plans-charts. The application of this method enables to realize the most important principles of planning – continuity and flexibility, and to ensure continuous monitoring of the implementation of planned activities.

Findings. It is determined that, it is advisable to formulate plans-schedules of measures, implementation of which ensures the continuous fulfilment of requirements aimed at achieving the necessary number of types and results of activities that are stipulated by the licensing conditions for conducting educational activities in the field of higher education in order to maintain the normative level of scientific and professional activity of scientific and pedagogical workers. The form of the plan-chart is developed as the main document in which the planning of measures is implemented and the control over their fulfilment is carried out. It also clearly shows, at the expense of which exactly the results and activities will be ensured by scientific and pedagogical staff normative requirements to the level of their scientific and professional activity in the planned and several subsequent years.

Scientific novelty. For the first time, the task of developing the toolkit for planning the activities of scientific and pedagogical workers has been set and solved, taking into account the need to maintain their normative level of scientific and professional activity.

Practical significance. The developed method of planning the activity of scientific and pedagogical workers on the basis of schedule-graphs without refinement can be applied in any institution of higher education of Ukraine.

Key words: institutions of higher education, scientific and pedagogical workers, work of scientific and pedagogical workers, planning of scientific and pedagogical workers, scientific and professional activity of scientific and pedagogical workers, schedule of activities of scientific and pedagogical workers.

Мединська Т.В., Стройний І.М. ПОДАТКОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Мета. Обґрунтування податкового регулювання розвитку малого підприємництва в Україні, шляхом визначення теоретичної сутності спеціальних податкових режимів та їх практичного застосування в умовах нормативно-законодавчих змін та реформування податкової системи України.

Методика дослідження. Для вирішення поставлених у роботі завдань використовувалися такі методи: загальнонауковий метод – для формування інформації щодо податкового регулювання шляхом застосування спеціального режиму оподаткування; економіко-аналітичний метод - для вивчення рейтингу України за версією Doing Business 2019; порівняльний метод - при розгляді нормативних документів, в яких відображалися зміни податкового законодавства та практика застосування європейського досвіду з використанням спеціальних режимів оподаткування.

Результати дослідження. Визначено, що податкове регулювання шляхом введення спеціальних податкових режимів є ефективним інструментом для розвитку малого бізнесу в Україні. Виявлено, що останні законодавчі зміни, внесені до застосування спрощеної системи оподаткування, призвели до її лібералізації, а, відповідно, і до збільшення кількості її платників. Обґрунтовано, що основним завданням податкової політики в Україні залишається подальше виявлення проблем і формування умов для розвитку малого бізнесу, що своєю чергою сприятиме подальшому розвитку підприємницької діяльності, збільшенню податкових надходжень до бюджету, зростанню рівня зайнятості населення, створенню конкурентного середовища та усуненню схем зловживання спеціальними режимами оподаткування.

Наукова новизна результатів дослідження. Узагальнено особливості застосування спеціальних податкових режимів в Україні та обґрунтована взаємозалежність між розвитком малого підприємництва та нормативно-законодавчими змінами в системі їх податкового регулювання.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження направлені на досягнення позитивних змін від впровадження законодавчих актів щодо реформування спеціального режиму оподаткування, який дає можливість на практиці оцінити переваги і забезпечити вагоме підвищення показників рейтингу Doing Business. Результати дослідження можуть бути використані при визначенні подальших напрямів реформування та спрощення системи адміністрування єдиного податку в органах ДФС України.

Ключові слова: податкове регулювання, мале підприємництво, спеціальні податкові режими, спрощена система оподаткування, єдиний податок, Податковий кодекс.

Медынская Т.В., Стройный И.М. НАЛОГОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ РАЗВИТИЯ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ

Цель. Обоснование налогового регулирования развития малого предпринимательства в Украине, путем определения теоретической сущности специальных налоговых режимов и их практического применения в условиях нормативно-законодательных изменений и реформирования налоговой системы Украины.

Методика дослідження. Для рішення поставлених в роботі задач використовувалися наступні методи: загальнонауковий метод – для формування інформації по податковому регулюванню шляхом застосування спеціального режиму оподаткування; економіко-аналітичний метод для вивчення рейтингу України за версією Doing Business 2019; порівняльний метод при розгляді нормативних документів, в яких відображалися зміни податкового законодавства і практика застосування європейського досвіду з використанням спеціальних режимів оподаткування.

Результати дослідження. Визначено, що податкове регулювання шляхом введення спеціальних податкових режимів є ефективним інструментом для розвитку малого бізнесу в Україні. Виявлено, що останні законодавчі зміни, внесені в застосування спрощеної системи оподаткування, привели до її лібералізації, а, відповідно, і до збільшення кількості її плателіщів. Обґрунтовано, що основною задачею податкової політики в Україні залишається подальше виявлення проблем і формування умов для розвитку малого бізнесу, в свою чергу буде сприяти подальшому розвитку підприємницької діяльності, збільшенню податкових надходжень до бюджету, зростанню рівня зайнятості населення, створенню конкурентної середовища і усуненню схем зловживання спеціальними режимами оподаткування.

Наукова новизна результатів дослідження. Узагальнено особливості застосування спеціальних податкових режимів в Україні і обґрунтовано взаємозалежність між розвитком малого підприємництва і нормативно-законодавчими змінами в системі їх податкового регулювання.

Практична значимість результатів дослідження. Отримані результати дослідження спрямовані на досягнення позитивних змін від впровадження законодавчих актів по реформуванню спеціального режиму оподаткування, який дає можливість на практиці оцінити переваги і забезпечити вагоме підвищення показників рейтингу Doing Business. Результати дослідження можуть бути використані при визначенні подальших напрямків реформування і спрощення системи адміністрування єдиного податку в органах ДФС України.

Ключові слова: податкове регулювання, мале підприємництво, спеціальні податкові режими, спрощена система оподаткування, єдиний податок, Податковий кодекс.

Medynska T.V., Stroynyy I.M. TAX REGULATION OF THE DEVELOPMENT OF SMALL ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE

Purpose. The aim of the article is to substantiate the tax regulation of small entrepreneurship development in Ukraine by defining the theoretical essence of special tax regimes and their practical application in the conditions of normative and legislative changes and the reformation of the tax system of Ukraine.

Methodology of research. The following methods were used to solve the available problems: a general scientific method for the formation of information on tax regulation through the application of a special tax regime; an economic and analytical method for studying the rating of Ukraine under the version of Doing Business 2019; a comparative method when considering normative documents, which reflected the changes in tax legislation and the practice of applying European experience using special tax regimes.

Findings. It is determined that tax regulation by introducing special tax regimes is an effective tool for the development of small business in Ukraine. It is discovered that the latest legislative changes made to the implementation of a simplified taxation system led to its liberalization, and, accordingly, to the increase in the number of its payers. It is substantiated that the main task of the tax policy in Ukraine still is the further problem identification and the formation of conditions for small business development, which in turn will promote further entrepreneurship development, an increase in tax revenues to the budget, an increase in the employment level, the creation of a competitive environment and the elimination of schemes of special regimes taxation abuse.

Originality. The peculiarities of the application of special tax regimes in Ukraine are generalized and the interdependence between the development of small business and regulatory and legislative changes in the system of their tax regulation is substantiated.

Practical value. The obtained results of the study are aimed at achieving positive changes from the implementation of legislative acts on the reform of the special tax regime, which gives an opportunity to evaluate in practice the advantages and ensure a significant increase in the Doing Business rating. The results of the study can be used in determining further directions of reforming and simplifying the system of administering a single tax in the DFS of Ukraine.

Key words: tax regulation, small entrepreneurship, special tax regimes, simplified taxation system, single tax, Taxation Code.

Леськів І.Ю. ТЕНДЕНЦІЇ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА М'ЯСА В УКРАЇНІ

Мета. Проведення детального аналізу сучасного стану та тенденцій розвитку виробництва м'яса в Україні по м'ясних галузях як основи формування пропозиції на ринку м'яса та м'ясної продукції.

Методика дослідження. Для реалізації поставленої мети у статті використовувалися такі методи та прийоми: монографічний; статистичних групувань і графічний для комплексного вивчення сучасного стану виробництва яловичини, свинини та м'яса птиці; групування – для визначення впливу щільності поголів'я худоби і птиці на рівень виробництва і споживання м'яса; порівняння – проведення порівняльного аналізу виробництва м'яса у різні часові періоди, для виявлення причинно-наслідкового зв'язку.

Результати дослідження. Проведено аналіз тенденцій виробництва м'яса в Україні за період 2010-2016 рр., яким виявлено, що за останні роки спостерігається збільшення виробництва м'яса свиней та птиці при значному зменшенні яловичини, що свідчить про негативні зміни в структурі виробництва, реалізації та споживання м'яса та підтверджує, що ситуація щодо виробництва м'яса залишається критичною. Визначено, що

завдяки ціновій кон'юктурі великий бізнес починає вкладати кошти у розвиток галузі м'ясного скотарства, свинарства, птахівництва, зокрема у створення інтегрованих комплексів. Однак виявлено, що для досягнення ефективних змін на заводі стоїть відсутність ринку земель сільськогосподарського призначення, оскільки для розвитку ефективних м'ясних галузей потрібні значні земельні площі.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано для товаровиробників, що займаються виробництвом м'яса, раціональну спеціалізацію м'ясних галузей, породний склад худоби і птиці з урахуванням ринкової інфраструктури, місцезнаходження господарства по відношенню до комбікормових і переробних підприємств з орієнтацією на потенціал власної кормової бази, що дасть можливість перевести м'ясне скотарство, свинарство, птахівництво на промислову основу і максимально реалізувати потенціал інтенсифікації виробництва та ефективно виробляти яловичину, свинину та м'ясо птиці в спеціалізованих господарствах.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати наукового дослідження можна використовувати департаментами агропромислового розвитку обласних державних адміністрацій при прогнозуванні виробництва м'яса.

Ключові слова: виробництво, ринок, пропозиція, яловичина, свинина, м'ясо птиці, спеціалізовані господарства.

Лескив І.Ю. ТЕНДЕНЦИИ И НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ПРОИЗВОДСТВА МЯСА В УКРАИНЕ

Цель. Проведение детального анализа современного состояния и тенденций развития производства мяса в Украине по мясным отраслям как основы формирования предложения на рынке мяса и мясной продукции.

Методика исследования. Для реализации поставленной цели в статье использовались такие методы и приемы: монографический; статистических группировок и графический для комплексного изучения современного состояния производства говядины, свинины и мяса птицы; группировки – для определения влияния плотности поголовья скота и птицы на уровень производства и потребления мяса; сравнения – проведение сравнительного анализа производства мяса в разные временные периоды, для выявления причинно-следственной связи.

Результаты исследования. Проведен анализ тенденций производства мяса в Украине за период 2010-2016 гг., которым установлено, что за последние годы наблюдается увеличение производства мяса свиней и птицы при значительном уменьшении говядины, что свидетельствует о негативных изменениях в структуре производства, реализации и потребления мяса и подтверждает, что ситуация по производству мяса остается критической. Определено, что благодаря ценовой конъюнктуре большой бизнес начинает вкладывать средства в развитие отрасли мясного скотоводства, свиноводства, птицеводства, в частности в создание интегрированных комплексов. Однако выявлено, что для достижения эффективных изменений на пути стоит отсутствие рынка земель сельскохозяйственного назначения, поскольку для развития эффективных мясных отраслей требуются значительные земельные площади.

Научная новизна результатов исследования. Обосновано для товаропроизводителей, занимающихся производством мяса, рациональную специализацию мясных отраслей, породный состав скота и птицы с учетом рыночной инфраструктуры, местонахождение хозяйства по отношению к комбикормовым и перерабатывающим предприятиям с ориентацией на потенциал собственной кормовой базы, что позволит перевести мясное скотоводство, свиноводство, птицеводство на промышленную основу и максимально реализовать потенциал интенсификации производства и эффективно производить говядину, свинину и мясо птицы в специализированных хозяйствах.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты научного исследования можно использовать департаментами агропромышленного развития областных государственных администраций при прогнозировании производства мяса.

Ключевые слова: производство, рынок, предложение, говядины, свинина, мясо птицы, специализированные хозяйства.

Leskiv I.Yu. TRENDS AND DIRECTIONS FOR DEVELOPMENT OF MEAT PRODUCTION IN UKRAINE

Purpose. The aim of the article is to carry out a detailed analysis of the current state and trends of meat production in Ukraine in the meat industry as the basis for the formation of supply in the meat and meat products market.

Methodology of research. The following methods and techniques are used in the article in order to achieve this goal: monographic; statistical groupings and graphic for a comprehensive study of the current state of beef production, pork and poultry meat; grouping – to determine the impact of the density of livestock and poultry on the level of production and consumption of meat; comparison – a comparative analysis of meat production in different time periods, to identify causal relationships.

Findings. The analysis of meat production trends in Ukraine for the period of 2010-2016 has been carried out, which revealed that in recent years there has been an increase in the production of pig meat and poultry with a significant reduction in beef, which indicates negative changes in the structure of production, sales and consumption meat and confirms that the situation with meat production remains critical. It is determined that due to the price situation the big business starts to invest in the development of the meat industry, pig breeding, poultry farming, in particular the creation of integrated complexes. However, it has been found that there is a lack of agricultural land market in order to achieve effective changes in the barrier, as large-scale land plots are needed for the development of efficient meat sectors.

Originality. It is substantiated for commodity producers engaged in meat production, the rational specialization of meat industries, breed stock of livestock and poultry, taking into account market infrastructure, the location of the economy in relation to feed and processing enterprises with an orientation on the potential of its own forage base, which will enable the transfer of meat production, pig farming, poultry farming on an industrial basis and maximize the potential for intensifying production and efficiently produce beef, pork and poultry in specialized farms.

Practical value. The obtained results of scientific research can be used by departments of agro-industrial development of regional state administrations in the forecasting of meat production.

Key words: production, market, proposal, beef, pork, poultry, specialized farms.

Завистовська Г.І. НЕЦІЛЬОВЕ ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Мета. Визначити шляхи вдосконалення методичного забезпечення урядового фінансового контролю

Методика дослідження. В процесі дослідження використано загальнонаукові і спеціальні методи та методичні підходи, зокрема: діалектичний та системний підхід – для визначення сутності, об'єктивного існування, ролі та місця нецільового використання бюджетних коштів та роль Державної аудиторської служби України в запобіганні цього злочину як спеціалізованого контрольного органу виконавчої влади. Серед використаних методів: метод порівняльного аналізу – при узагальненні діяльності спеціалізованого органу ДАС України; метод логічного узагальнення – при формуванні висновків.

Результати дослідження. Виявлено недостатнє методичне забезпечення Державної аудиторської служби в частині оцінювання відхилень від принципів використання бюджетних коштів. Встановлено, що наслідком цього стало неналежне застосування заходів фінансового впливу і непрятеягнення винних осіб до відповідальності за ст. 210 Кримінального кодексу України.

Наукова новизна результатів дослідження. Узагальнено сутність розуміння та зміст поняття «нецільове використання бюджетних коштів», під яким розуміється використання бюджетних коштів у невідповідності із цільовими обмеженнями – це професійне твердження (оцінка) аудитора про наявність фактів порушень, результатом яких є пряме чи скрите нецільове використання бюджетних коштів.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження забезпечують обґрунтований підхід при визначенні нецільового використання бюджетних коштів, зокрема при: 1) спрямуванні коштів на видатки, які законодавством фінансувати заборонено; 2) здійсненні видатків без бюджетних призначень, або з їх перевищенням; 3) витрачання коштів на цілі, що не відповідають цілям, визначеним законом (паспортом, програмою, порядком чи/та планом); 4) здійсненні видатків з оплати безтоварних операцій (невиконаних робіт, ненаданих послуг).

Ключові слова: нецільове використання бюджетних коштів, витрачання бюджетних коштів, порушення, контроль, пряме нецільове використання, скрите цільове використання, Державна аудиторська служба України.

Завистовская А.И. НЕЦЕЛЕВОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ БЮДЖЕТНЫХ СРЕДСТВ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Цель. Определить пути совершенствования методического обеспечения правительственного финансового контроля.

Методика исследования. В процессе исследования использованы общенаучные и специальные методы и методические подходы, в частности: диалектический и системный подход – для определения сущности, объективного существования, роли и места нецелевого использования бюджетных средств и роль Государственной аудиторской службы Украины в предотвращении этого преступления как специализированного контролирующего органа исполнительной власти. Среди использованных методов: метод сравнительного анализа – при обобщении деятельности специализированного органа ГАС Украины; метод логического обобщения – при формировании выводов.

Результаты исследования. Вывявлено недостаточное методическое обеспечение Государственной аудиторской службы в части оценки отклонений от принципов использования бюджетных средств. Установлено, что следствием этого стало ненадлежащее применение мер финансового воздействия и не привлечение виновных лиц к ответственности по ст. 210 Уголовного кодекса Украины.

Научная новизна результатов исследования. Обобщены сущность понимания и содержание понятия «нецелевое использование бюджетных средств», под которым понимается использование бюджетных средств в несоответствии с целевыми ограничениями – это профессиональное утверждение (оценка) аудитора о наличии фактов нарушений, результатом которых является прямое или скрытое нецелевое использование бюджетных средств.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования обеспечивают обоснованный подход при определении нецелевого использования бюджетных средств, в частности при: 1) направлении средств на расходы, которые законодательством финансировать запрещено; 2) осуществление расходов без бюджетных назначений, или с их превышением; 3) расходования средств на цели, не соответствующие целям, определенным законом (паспортом, программой, порядком и / или планом) 4) осуществление расходов по оплате бестоварных операций (невыполненных работ, предоставленных услуг)

Ключевые слова. нецелевое использование бюджетных средств, расходование бюджетных средств, нарушения, контроль, прямое нецелевое использование, скрытое целевое использование, Государственная аудиторская служба Украины.

Zavystovska H.I. NON-TARGETED USE OF BUDGET FUNDS: THEORY AND PRACTICE

Purpose. The aim of the article is to identify ways for improving the methodological provision of government financial control.

Methodology of research. General scientific and special methods and methodical approaches are used in the course of the research, in particular: dialectical and systematic approach - to determine the essence, objective existence, role and place of misuse of budget funds and the role of the State Audit Office of Ukraine in preventing this crime as a specialized control body of the executive power. Among the methods used: the method of comparative analysis - in generalizing the activities of the specialized body of the DAS of Ukraine; the method of logical generalization - when forming conclusions.

Findings. The insufficient methodological provision of the State Audit Office is identified in terms of estimating deviations from the principles of using budget funds. It is established that the consequence of this was the inadequate

application of measures of financial impact and non-prosecution of the perpetrators to liability under Article 210 of the Criminal Code of Ukraine.

Originality. The essence of the understanding and content of the concept of “non-targeted use of budget funds”, which means the use of budget funds in the event of inconsistency with the target restrictions, is generalized. This is a professional statement (estimation) of the auditor on the existence of violations that result in direct or hidden misuse of budget funds.

Practical value. The obtained results of the research provide a well-grounded approach in determining the misuse of budget funds, in particular: 1) the allocation of funds for expenditures, which are prohibited by law; 2) implementation of expenditures without budget allocations, or with their excess; 3) expenditures for purposes not corresponding to the goals specified by law (passport, program, order and / or plan); 4) implementation of expenditures for the payment of non-traded transactions (unpaid work, unsatisfactory services).

Key words: non-targeted use of budget funds, budget expenditures, violations, control, direct non-targeted use, secret targeted use, State Audit Office of Ukraine.

Теслюк Ю.В. ГЕНЕЗИС ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ ОСНОВ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Мета. Дослідження ґносеологічних передумов інноваційного розвитку та обґрунтування інституціонального підходу в розробці інструментарію реалізації потенціалу інноваційного розвитку національної економіки.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження є системний та інституціонально-еволюційний підхід до вивчення проблематики інноваційного розвитку. В процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: монографічний і системно-аналітичний методи при обґрунтуванні сутності інноваційного розвитку та при аналізі й оцінці практичного інструментарію реалізації потенціалу інноваційного розвитку.

Результати дослідження. Встановлено, що онтологічним фундаментом формування постіндустріальної економіки в світі стало виокремлення провідної ролі інтенсивних факторів економічного розвитку, що забезпечуються активним впровадженням прогресивних досягнень науки й технологій. Першими вплив науково-технічного прогресу й інновацій на економічний розвиток визнали представники класичної школи, неокласики вважали його заданим фактором, кейнсіанці переважно схилились до екзогенного характеру впливу науки й прогресу на економічну систему, а започаткування теорій інноваційних систем сприяло активному використанню системного та синергетичного підходів в дослідженні інноваційного розвитку.

Аргументовано, що інноваційний розвиток реалізується через систему великих національних, регіональних, галузевих і корпоративних програм і проектів і забезпечує перетворення соціально-економічної сфери розвитку суспільства на основі передових технологій. Масштаб інноваційного розвитку обумовлений загальним розміром відтворення, абсолютного масштабу й питомої ваги інновацій у процесі відтворенні, обсягом ресурсів, залучених в інноваційний процес.

Наукова новизна результатів дослідження. Доведено, що інноваційний розвиток є глобальним процесом, який має місце в усіх сферах суспільної діяльності, серед яких особливе місце займає економіка. Даний процес відрізняється нерівномірністю стосовно окремих фірм, регіонів і національних економік. Він має ієрархічну структуру і розгортається в рамках національних інноваційних систем.

Аргументовано, що реалізація інноваційного розвитку обумовлює формування єдиного інституціонального простору для ефективної взаємодії господарюючих суб'єктів. Інституційний механізм в такому контексті повинен створити й запровадити основні структури для відповідного простору.

Обґрунтовано необхідність створення практичних механізмів інституціоналізації інноваційних виробництв; формування й розвитку інституту інтелектуальної власності; розвитку системи інноваційної освіти; забезпечення участі вітчизняних товаровиробників в глобальних регулюючих структурах; вдосконалення інституціонального механізму з урахуванням досягнень інформаційно-технологічної революції.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження поглиблюють практику інституціонального регулювання модернізаційних трансформацій та забезпечують можливість активізації інноваційних перетворень в національній економіці.

Ключові слова: національна економіка, виробництво, інновація, інноваційний розвиток, інноваційна політика, інституціональне забезпечення.

Теслюк Ю.В. ГЕНЕЗИС ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ ОСНОВ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ

Цель. Исследование ґносеологических предпосылок инновационного развития и обоснования институционального подхода к разработке инструментария реализации потенциала инновационного развития национальной экономики.

Методика исследования. Методологической основой исследования является системный и институционально-эволюционный подход к изучению проблематики инновационного развития. В процессе исследования использованы общенаучные и специальные методы, в частности: монографический и системно-аналитический методы при обосновании сущности инновационного развития и при анализе и оценке практического инструментария реализации потенциала инновационного развития.

Результаты исследования. Установлено, что онтологическим фундаментом формирования постиндустриальной экономики в мире стало выделение ведущей роли интенсивных факторов экономического развития, которые обеспечиваются активным внедрением прогрессивных достижений науки и технологий. Первыми влияние научно-технического прогресса и инноваций на экономическое развитие признали представители классической школы, неоклассики считали его заданным фактором, кейнсианцы преимущественно склонялись к экзогенному характеру влияния науки и прогресса на экономическую систему, а

развитие теорий инновационных систем способствовало активному использованию системного и синергетического подходов в исследовании инновационного развития.

Аргументировано, что инновационное развитие реализуется через систему крупных национальных, региональных, отраслевых и корпоративных программ и проектов и обеспечивает преобразование социально-экономической сферы развития общества на основе передовых технологий. Масштаб инновационного развития обусловлен общим размером воспроизводства, абсолютного масштаба и удельного веса инноваций в процессе воспроизводства, объемом ресурсов, привлеченных в инновационный процесс.

Научная новизна результатов исследования. Доказано, что инновационное развитие является глобальным процессом, который имеет место во всех сферах общественной деятельности, среди которых особое место занимает экономика. Данный процесс отличается неравномерностью по отдельным фирмам, регионам и национальным экономикам. Он имеет иерархическую структуру и разворачивается в рамках национальных инновационных систем.

Аргументировано, что реализация инновационного развития обуславливает формирование единого институционального пространства для эффективного взаимодействия хозяйствующих субъектов. Институциональный механизм в таком контексте должен создать и ввести основные структуры для соответствующего пространства.

Обоснована необходимость создания практических механизмов институционализации инновационных производств; формирования и развития института интеллектуальной собственности; развития системы инновационного образования; обеспечение участия отечественных товаропроизводителей в глобальных регулирующих структурах; совершенствования институционального механизма с учетом достижений информационно-технологической революции.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования углубляют практику институционального регулирования модернизационных трансформаций и обеспечивают возможность активизации инновационных преобразований в национальной экономике.

Ключевые слова: национальная экономика, производство, инновация, инновационное развитие, инновационная политика, институциональное обеспечение.

Teslyuk Yu.V. THE GENESIS OF THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT

Purpose. The aim of the article is to study the epistemological prerequisites for innovation development and substantiation of the institutional approach in the development of tools for realizing the potential of innovative development of the national economy.

Methodology of research. The methodological basis of the research is the systematic, institutional and evolutionary approach to the study of the problems of innovation development. General scientific and special methods are used in the process of research, in particular: monographic, system and analytical methods in substantiating the essence of innovation development and in analyzing and evaluating practical tools for realizing the potential of innovative development.

Findings. It has been established that the ontological foundation of the formation of the post-industrial economy in the world has become a distinction of the leading role of the intensive factors of economic development, which is ensured by the active introduction of progressive achievements of science and technologies. The first influence of scientific and technological progress and innovations on economic development was recognized by representatives of the classical school, the neoclassicists considered it a given factor; the Keynesians predominantly tended to the exogenous nature of the influence of science and progress on the economic system, and the launch of the theories of innovation systems contributed to the active use of systemic and synergetic approaches in the study innovation development.

It is argued that innovative development is implemented through a system of large national, regional, sectoral and corporate programs and projects, and provides for the transformation of the social and economic sphere of development of society based on advanced technologies. The scale of innovation development is due to the overall size of reproduction, the absolute scale and the proportion of innovations in the process of reproduction, the volume of resources involved in the innovation process.

Originality. It has been determined that innovation development is a global process that takes place in all spheres of social activity, among which the economy occupies a special place. This process differs unevenly with respect to individual firms, regions and national economies. It has a hierarchical structure and unfolds within the framework of national innovation systems.

It is argued that the implementation of innovative development causes the formation of a single institutional space for the effective interaction of economic entities. The institutional mechanism in this context should create and implement basic structures for the appropriate space.

The necessity of creation of practical mechanisms of institutionalization of innovative productions is substantiated; formation and development of the Institute of Intellectual Property; development of the system of innovative education; ensuring the participation of domestic commodity producers in global regulatory structures; improvement of the institutional mechanism taking into account the achievements of the information and technological revolution.

Practical value. The obtained results of the study deepen the practice of institutional regulation of modernization transformations and provide an opportunity for activation of innovative transformations in the national economy.

Key words: national economy, production, innovation, innovative development, innovative policy, institutional support.

Гринчуцький В.І., Блашак Б.Я. ХАРЧОВА ПРОМИСЛОВІСТЬ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Мета. Дослідження стану, тенденцій та перспектив розвитку харчової промисловості України та обґрунтування напрямків її стратегічного розвитку.

Методика дослідження. В процесі дослідження для аналізу стану та тенденцій розвитку харчової промисловості використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: системний підхід та методи статистичного та економіко-математичного аналізу.

Результати дослідження. Досліджено стан харчової промисловості та основні тенденції її розвитку та виокремлено 20 основних видів продукції, які є найбільш затребувані ринком. Визначено, що потужними драйверами розвитку харчової промисловості є декілька галузей, які безпосередньо пов'язані із виробництвом основних експортно-орієнтованих товарів, а саме: олії і тваринних жирів, какао, шоколаду та цукрових кондитерських виробів.

Досліджено статистичні дані про обсяги виробництва та реалізації продукції та виокремлено основні підгалузі харчової промисловості, в яких спостерігались темпи росту обсягів виробництва продукції.

Обґрунтовано середні індекси виробництва харчової продукції і сформувано висновки, які свідчать про стабілізацію ситуації у галузі та відновлення її економічного зростання порівняно з негативними тенденціями минулих років. Проведено ранжування продуктів харчування в порядку темпів їх зростання відносно попереднього періоду.

Зазначено, що вітчизняні підприємства мають значні досягнення в експортній діяльності. Визначено регіони із найбільшим приростом обсягу виробництва продукції харчової промисловості. Встановлено, що на ринку харчової промисловості функціонує велика кількість підприємств різних розмірів і форм власності, які конкурують між собою на регіональних ринках.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовані стратегічні можливості харчової промисловості України на основі модернізації виробництва, збільшення обсягів виробництва та виходу на нові міжнародні ринки збуту.

Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути використані в практичній діяльності підприємств харчової промисловості.

Ключові слова: харчова промисловість, виробництво, попит, продукція, експорт, збут, конкурентоспроможність.

Гринчуцький В.И., Блашак Б.Я. ПИЩЕВАЯ ПРОМЫШЛЕННОСТЬ УКРАИНЫ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ, ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Цель. Исследование состояния, тенденций и перспектив развития пищевой промышленности Украины и обосновании направлений ее стратегического развития.

Методика исследования. В процессе исследования для анализа состояния и тенденций развития пищевой промышленности использованы общенаучные и специальные методы, в частности: системный подход и методы статистического и экономико-математического анализа.

Результаты исследования. Исследовано состояние пищевой промышленности и основные тенденции ее развития и выделены 20 основных видов продукции, которые являются наиболее востребованы рынком. Определено, что мощными драйверами развития пищевой промышленности являются несколько отраслей, которые непосредственно связаны с производством основных экспортно-ориентированных товаров, а именно: масла и животных жиров, какао, шоколада и сахарных кондитерских изделий.

Исследованы статистические данные об объемах производства и реализации продукции и выделены основные подотрасли пищевой промышленности, в которых наблюдались темпы роста объемов производства продукции.

Обоснованы средние индексы производства пищевой продукции и сформированы выводы, которые свидетельствуют о стабилизации ситуации в отрасли и восстановлении ее экономического роста по сравнению с негативными тенденциями прошлых лет. Проведено ранжирование продуктов питания в порядке темпов их роста относительно предыдущего периода.

Отмечено, что отечественные предприятия имеют значительные достижения в экспортной деятельности. Определены регионы с наибольшим приростом объема производства продукции пищевой промышленности. Установлено, что на рынке пищевой промышленности функционирует большое количество предприятий различных размеров и форм собственности, конкурирующих между собой на региональных рынках.

Научная новизна результатов исследования. Обоснованные стратегические возможности пищевой промышленности Украины на основе модернизации производства, увеличения объемов производства и выхода на новые международные рынки сбыта.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты исследования могут быть использованы в практической деятельности предприятий пищевой промышленности.

Ключевые слова: пищевая промышленность, производство, спрос, продукция, экспорт, сбыт, конкурентоспособность.

Hrynychutskyi V.I., Blashchak B.Ya. FOOD INDUSTRY IN UKRAINE: CURRENT STATE, TRENDS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

Purpose. The aim of the article is the investigation of the state, trends and prospects of food industry development in Ukraine and substantiation of directions of its strategic development.

Methodology of research. General scientific and special methods are used in the process of research for the analysis of the state and trends of the food industry, in particular: a systematic approach and methods of statistical, economic and mathematical analysis.

Findings. The state of the food industry and the main tendencies of its development are investigated and 20 main types of products, which are the most demanded by the market, are distinguished. It has been determined that there are several branches of the food industry's powerful drivers that are directly related to the production of the main export-oriented products, namely: oils and animal fats, cocoa, chocolate and sugar confectionery.

The statistical data on volumes of production and sales of products are studied and the main sub-sectors of the food industry are distinguished, in which the growth rates of production volumes are observed.

The average indices of food production have been substantiated and conclusions have been formed, which testify to stabilization of the situation in the industry and restoration of its economic growth in comparison with the negative tendencies of the previous years. Food products are ranked according to their growth rates relative to the previous period.

It is noted that domestic enterprises have significant achievements in export activity. The regions with the largest increase in the volume of production of food products are determined. It has been established that a large number of enterprises of various sizes and forms of ownership that compete among themselves in the regional markets operates in the food industry market.

Originality. The strategic opportunities of the food industry of Ukraine are substantiated on the basis of modernization of production, increase of volumes of production and entering new international markets.

Practical value. The results of the study can be used in the practical activities of food industry enterprises.

Key words: food industry, production, demand, production, export, sales, competitiveness.

Губені Ю.Е. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ: ДЕТЕРМІНАЦІЇ ПОВЕДІНКОВИХ ЧИННИКІВ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

Мета. Дослідити вплив людської мотивації та поведінкових чинників (оцінки, очікування, мотиви прийняття рішень тощо) у земельних відносинах на економічну безпеку сільськогосподарських підприємств.

Методика дослідження. Стаття підготовлена на основі емпіричних даних, сформованих при виконанні чотирьох прикладних дослідницьких проектів впродовж 2016-18 рр. (базовий проект – 1996 р.). Проекти виконувались у сільських населених пунктах Львівщини. Проекти мали незалежний характер, узгоджену методику та наближену структуру. В основі проектів – соціологічні опитування. Проекти передбачали виконання наближених за методикою заходів та етапів. Використано метод соціологічного опитування, зокрема особистого анкетування, порівняння, ретроспективного аналізу та редукції даних.

Результати дослідження. Встановлено, що структурні та звичаєві зміни на селі суттєво змінюють мотиви, раціональні очікування та спонукальні чинники прийняття рішень власниками земельних угідь щодо їх господарського використання. Виявлено, що ринкові відносини спонукають їх до поглиблення прагматизму й раціоналізму. Визначено, що зміна мотивації поведінки власників земельних наділів суттєво впливає на економічну безпеку сільськогосподарських підприємств. Обґрунтовано необхідність наростання суспільної комунікації між орендарями і орендодавцями, між підприємствами й іншими сільськогосподарськими виробниками і сільськими громадами. Доведено, що економічні обставини спонукатимуть до посилення співпраці й координації землевласників орендодавців. Визначено, що сільськогосподарські підприємства також мають посилити корпоративну соціальну відповідальність.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано роль та значення поведінкової складової земельних відносин та її вплив на економічну безпеку сільськогосподарських підприємств. Визначено, що значна група характеристик земельних відносин (стабільність землекористування, умови оренди та розрахунків за нею, господарський імідж) напряду залежать від оцінок та економічних очікувань сільських жителів. Встановлено особливу роль нематеріальних чинників (довір'я, традиція, відчуття порядності, стабільність тощо) у орендних відносинах

Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження мають практичне значення для формування земельної політики сільськогосподарських підприємств, спрямованої на посилення економічної безпеки й стабільності.

Ключові слова: економічна безпека, сільськогосподарські підприємства, земельні відносини, поведінкові фактори, сільські жителі, оренда землі.

Губени Ю.Э. ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ: ДЕТЕРМИНАЦИЯ ПОВЕДЕНЧЕСКИХ ФАКТОРОВ ЗЕМЕЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Цель. Исследовать влияние человеческой мотивации и поведенческих факторов (оценки, ожидания, мотивы принятия решений и т.д.) в земельных отношениях на экономическую безопасность сельскохозяйственных предприятий.

Методика исследования. Статья подготовлена на основе эмпирических данных, сформированных в результате выполнения четырех прикладных исследовательских проектов в течение 2016-18 гг. (базовый проект – 1996 г.). Проекты выполнялись в сельских населенных пунктах Львовской области (Украина). Проекты имели независимый характер, согласованную методику и приближенную структуру. В основе проектов – проведенные социологические опросы. Проекты предусматривали выполнение приближенных по методике мероприятий и этапов. Использован метод социологического опроса, в частности личного анкетирования, сравнение, ретроспективного анализа и редукции данных.

Результаты исследования. Установлено, что структурные и обычные изменения на селе существенно трансформируют мотивы, рациональные ожидания и мотивационные факторы принятия решений собственниками земельных угодий. Установлено, что рыночные отношения побуждают их к усилению прагматизма и рационализма. Определено, что изменение мотивации поведения владельцев земельных

наделов существенно влияет на экономическую безопасность сельскохозяйственных предприятий. Нами обоснована необходимость нарастания общественной коммуникации между арендаторами и арендодателями, между предприятиями и другими сельскохозяйственными производителями и сельскими общинами. Доказано, что экономические обстоятельства побуждают к усилению сотрудничества и координации землевладельцев арендодателей. Обосновано, что сельскохозяйственные предприятия должны усилить корпоративную социальную ответственность.

Научная новизна результатов исследования. Обоснована роль и значение поведенческой составляющей земельных отношений и ее влияние на экономическую безопасность сельскохозяйственных предприятий. Определено, что значительная группа характеристик земельных отношений (стабильность землепользования, условия аренды и расчетов по ней, хозяйственный имидж) напрямую зависят от оценок и экономических ожиданий сельских жителей. Установлено особую роль нематериальных факторов (доверие, традиция, ощущение порядочности, стабильность и т.д.) в арендных отношениях

Практическая значимость результатов исследования. Результаты исследования имеют практическое значение для формирования земельной политики сельскохозяйственных предприятий, направленной на усиление экономической безопасности и стабильности.

Ключевые слова: экономическая безопасность, сельскохозяйственные предприятия, земельные отношения, поведенческие факторы, сельские жители, аренда земли.

Hubeni Yu.E. ECONOMIC SECURITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES: DETERMINATION OF BEHAVIORAL FACTORS OF LAND RELATIONS

Purpose. To investigate the influence of human motivation and behavioral factors (estimation, expectations, motives for making decisions, etc.) in land relations on the economic security of agricultural enterprises.

Methodology of research. The article is prepared on the basis of empiric data, formed while making 4 applied research projects during 2016 - 2018 (basic project – 1996). The projects were made in Lviv villages (Ukraine). They were independent, had agreed methods and approximate structure. Sociological polls are the basis of the projects. The projects were aimed at performing activities similar methodologically. The method of sociological survey, including personal questionnaires, comparisons, retrospective analysis and data reduction, was used.

Findings. It was found that structural and habitual transformations in the village. Considerably change the motives, rational expectations and induced factors of decision-making concerning farming by land-owners. Market relations urged them to extending pragmatism and rationalism. Motivation change of land-owners' behavior influences considerably economic security of agricultural enterprises. We substantiated the necessity of intensifying public communication of tenant farmers and landholders, enterprises and other agricultural producers and rural communities. Economic circumstances will urge to intensify cooperation and coordination of land-owners and landholders. Agricultural enterprises also have to increase cooperative social responsibility.

Originality. The role and importance of behavioral component of land relations and its influence on economic security of agricultural enterprises are substantiated. It is determined, that a rather large group of characteristics of land relations (stability of land tenure, conditions of land lease and corresponding rental payment, farming image) directly depends on evaluation and economic expectation of rural population. The specific role of non-material factors (trust, traditions, decency, stability, etc.) in lease relations is determined.

Practical value. The results of the research are of practical importance for forming land policy of agricultural enterprises, aimed at increasing economic security and stability.

Key words: economic security, agricultural enterprises, land relations, behavioral factors, rural population, land lease

Згалат-Лозинська Л. О., Головач Н.В. МЕТОД ОЦІНКИ РОЗВИТКУ УПРАВЛІНСЬКОГО ПЕРСОНАЛУ НА ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Мета. Розробка ефективного методу оцінки розвитку управлінського персоналу на вітчизняних підприємствах, оцінка факторів розвитку управлінського персоналу підприємства та професійної підготовки керівників відповідно до цілей і стратегії розвитку підприємства в сучасних умовах господарювання.

Методика дослідження. Оптимальний метод оцінки ефективності розвитку управлінського персоналу визначено на основі аналізу компетенції та професійно значущих якостей певної моделі робочого місця. Методика оцінки розвитку розроблена на основі аналізу структури професійної компетентності управлінського персоналу.

Результати дослідження. Використання запропонованого нами методу оцінки розвитку управлінського персоналу передбачає декілька варіантів прийняття управлінських рішень: 1) якщо необхідні компетенції у працівника на відповідній посаді «недорозвинуті», то слід приймати рішення щодо його пониження, переведення на іншу посаду, звільнення, корегування заробітної плати; 2) розробити та реалізувати план розвитку «недорозвинених» компетенцій та/або «розвинених» компетенцій, які для іншої моделі робочого місця будуть мати вищу вагу значущості; 3) розробити план професійного та/або кар'єрного розвитку для об'єкта дослідження.

Запропонований метод надає можливість оцінювати рівень розвитку управлінського персоналу як до навчання, так і після нього з метою визначення рівня ефективності розвитку. Перспективи подальших досліджень полягають в розробці сприятливих умов розвитку управлінського персоналу на вітчизняних підприємствах за допомогою сучасних методів освіти.

Наукова новизна результатів дослідження. Запропоновано метод оцінки розвитку управлінського персоналу на вітчизняних підприємствах, що надає можливість оцінювати рівень розвитку управлінського персоналу та визначати його ефективність.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати досліджень з оцінки рівня розвитку управлінського персоналу можуть бути використані на курсах підвищення кваліфікації персоналу на вітчизняних підприємствах за допомогою впровадження сучасних методів освіти.

Ключові слова: управлінський персонал, професійно значущі якості, професійна підготовка керівників.

Згалат-Лозинская Л.А., Головач Н.В. МЕТОД ОЦЕНКИ РАЗВИТИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО ПЕРСОНАЛА НА ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Цель. Разработка эффективного метода оценки развития управленческого персонала на отечественных предприятиях, оценка факторов развития управленческого персонала предприятия и профессиональной подготовки руководителей в соответствии с целями и стратегией развития предприятия в современных условиях хозяйствования.

Методика исследования. Оптимальный метод оценки эффективности развития управленческого персонала определен на основе анализа компетенции и профессионально значимых качеств определенной модели рабочего места. Методика оценки развития разработана на основе анализа структуры профессиональной компетентности управленческого персонала.

Результаты исследования. Использование предложенного нами метода оценки развития управленческого персонала предусматривает несколько вариантов принятия управленческих решений: 1) если необходимые компетенции у работника соответствующей должности «недоразвитые», то следует принимать решение о его понижении, перевод на другую должность, увольнение, корректировки заработной платы; 2) разработать и реализовать план развития «недоразвитых» компетенций и / или «развитых» компетенций, которые для другой модели рабочего места будут иметь больший вес значимости; 3) разработать план профессионального и / или карьерного развития для объекта исследования.

Предложенный метод позволяет оценивать уровень развития управленческого персонала как до обучения, так и после него с целью определения уровня эффективности развития. Перспективы дальнейших исследований заключаются в разработке благоприятных условий развития управленческого персонала на отечественных предприятиях с помощью современных методов образования.

Научная новизна результатов исследования. Предложен метод оценки развития управленческого персонала на отечественных предприятиях, что предоставляет возможность оценивать уровень развития управленческого персонала и определять его эффективность.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследований по оценке уровня развития управленческого персонала могут быть использованы на курсах повышения квалификации персонала на отечественных предприятиях посредством внедрения современных методов образования.

Ключевые слова: управленческий персонал, профессионально значимые качества, профессиональная подготовка руководителей.

Zgalat-Lozynska L.O., Golovach N.V. METHOD OF ASSESSING OF THE MANAGERIAL STAFF DEVELOPMENT AT DOMESTIC ENTERPRISES

Purpose. The aim of the article is the development of the effective method for assessing the development of managerial personnel at domestic enterprises and the assessment of the factors of the managerial staff development at the enterprise and the managers professional training in accordance with the goals and strategy of the enterprise development in modern conditions.

Methodology of research. The optimal method for assessing the effectiveness of personnel management development is determined on the basis of an analysis of the competence and professionally relevant qualities of a particular workplace model. The method of development assessment is developed on the basis of analysis of the structure of professional competence of personnel management.

Findings. Using our proposed method of assessment of management's options for management decisions may be several: 1) if necessary competence in the respective employee as "underdeveloped", you should decide on his demotion, transfer to another post, dismissal, salary adjustments; 2) develop and implement a development plan for "underdeveloped" competencies and / or "advanced" competencies that will have a higher significance for another model of work place; 3) develop a plan for professional and / or career development for the research object.

The proposed method provides an opportunity to assess the level of development of management personnel both in training and after it in order to determine the level of development efficiency. Prospects for further research are the development of favorable conditions for the development of management personnel at domestic enterprises with the help of modern educational methods.

Originality. The method of evaluation of the managerial staff development at domestic enterprises is proposed, it provides an opportunity to evaluate the level of development of management personnel and determine its efficiency.

Practical value. The obtained results of researches about estimation of management personnel development level can be used on training courses of the personnel at the national enterprises by means of introduction of modern methods of education.

Key words: personnel management, professionally meaningful qualities, professional training of managers.

Попко О.В. АНАЛІЗ СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Мета. Ідентифікація можливостей реалізації розвитку експортного потенціалу харчової, зокрема молочної промисловості України в умовах глобалізаційних процесів.

Методика дослідження. У науковому дослідженні використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема: метод теоретичного узагальнення – для уточнення окремих понять; статистичного аналізу – для оцінювання динаміки обсягів експорту та імпорту молока й молочної продукції, метод експортних оцінок – для проведення SWOT-аналізу молочної промисловості України.

Результати дослідження. Встановлено: харчова промисловість України входить до базових секторів економіки, які формують ВВП України, надходження до бюджету та визначають рівень зайнятості й доходів українців. Визначено: найбільшу перспективу в секторі харчової і переробної промисловості представляють готові до вживання продукти харчування, у тому числі молоко та молочні продукти. Приведено результати, здійсненого на основі досліджень стану розвитку молочної галузі України, проблем та завдань її розвитку, SWOT-аналізу сильних та слабких сторін галузі, можливостей і загроз її розвитку в умовах глобалізації. Сформовано пріоритетні напрямки розвитку експортного потенціалу молочної галузі України, зокрема: забезпечення продовольчої безпеки; закріплення поточних торговельних позицій; диверсифікацію ринків збуту; диверсифікацію товарної номенклатури; диверсифікацію суб'єктів експорту.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано підходи до реалізації експортного потенціалу розвитку харчової, зокрема молочної промисловості України, які обумовлюють підвищення її конкурентних позицій на внутрішньому та зовнішньому ринках продовольчих товарів.

Практична значущість результатів дослідження визначається можливістю застосування сформульованих рекомендацій як при розробці стратегії розвитку харчової промисловості України в цілому, так і на рівні конкретного підприємства.

Ключові слова: продовольча безпека, розвиток економічного потенціалу, експортна стратегія, харчова промисловість, SWOT-аналіз, глобалізаційні процеси.

Попко Е.В. АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ И ПЕРСПЕКТИВ РАЗВИТИЯ ЭКСПОРТНОГО ПОТЕНЦИАЛА МОЛОЧНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ УКРАИНЫ

Цель. Идентификация возможностей реализации развития экспортного потенциала пищевой, в частности молочной промышленности Украины в условиях процессов глобализаций.

Методика исследования. В научном исследовании использованы общенаучные и специальные методы исследования, в частности: метод теоретического обобщения – для уточнения отдельных понятий; статистического анализа – для оценивания динамики объемов экспорта и импорта молока и молочной продукции, метод экспортных оценок – для проведения SWOT- анализа молочной промышленности Украины.

Результаты исследования. Установлено: пищевая промышленность Украины относится к базовым секторам экономики, которые формируют ВВП Украины, поступления в бюджет и определяют уровень занятости и доходов украинцев. Определено: наибольшую перспективу в секторе пищевой и перерабатывающей промышленности представляют готовые к употреблению продукты питания, в том числе молоко и молочные продукты. Приведены результаты, осуществленного на основе исследований состояния развития молочной отрасли Украины, проблем и заданий ее развитию, SWOT-анализа сильных и слабых сторон отрасли, возможностей и угроз ее развития в условиях глобализации. Сформированы приоритетные направления развития экспортного потенциала молочной отрасли Украины, в частности: обеспечение продовольственной безопасности; закрепление текущих торговых позиций; диверсификацию рынков сбыта; диверсификацию товарной номенклатуры; диверсификацию субъектов экспорта.

Научная новизна результатов исследования. Обоснованы подходы к реализации экспортного потенциала развития пищевой, в частности молочной промышленности Украины, которые обуславливают повышение ее конкурентных позиций на внутреннем и внешнем рынках продовольственных товаров.

Практическая значимость результатов исследования определяется возможностью применения сформулированных рекомендаций как при разработке стратегии развития пищевой промышленности Украины в целом, так и на уровне конкретного предприятия.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, развитие экономического потенциала, экспортная стратегия, пищевая промышленность, SWOT- анализ, процессы глобализации.

Popko O.V. ANALYSIS OF THE STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF THE EXPORT POTENTIAL OF THE DAIRY INDUSTRY IN UKRAINE

Purpose. The aim of the article is the identification of opportunities for realizing the development of the export potential of the food industry, in particular the dairy industry of Ukraine in the conditions of globalization processes.

Methodology of research. General scientific and special methods of research are used in the scientific research, in particular: the method of theoretical generalization – to clarify certain concepts; statistical analysis – to assess the dynamics of exports and imports of milk and dairy products, the method of export assessments – for SWOT analysis of the dairy industry of Ukraine.

Results: It is established that Ukraine's food industry is included in the basic sectors of the economy, which form the GDP of Ukraine, revenues to the budget and determine the level of employment and income of Ukrainians. It is determined that the most perspective in the food and processing sector is ready-to-eat food, including milk and dairy products. The results of the research on the development of the Ukrainian dairy industry, problems and tasks of its development, SWOT analysis of the strengths and weaknesses of the industry, opportunities and threats of its development in the conditions of globalization are presented. The priority directions of development of export potential of the dairy industry of Ukraine are formed, in particular: food security; fixing current trading positions; diversification of sales markets; diversification of the product nomenclature; diversification of export entities.

Originality. The approaches to realization of export potential of development of the food industry, in particular the dairy industry of Ukraine, are substantiated, which cause increase of its competitive positions in the domestic and foreign markets of food products.

Practical value. The practical significance of the results of scientific research is determined by the possibility of using the formulated recommendations as when developing the strategy of development of the food industry of Ukraine as a whole, and at the level of a concrete enterprise.

Key words: food security, economic potential development, export strategy, food industry, SWOT analysis, globalization processes.

Савка М.В. МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Мета. Обґрунтування методики дослідження розвитку і ефективності функціонування фермерських господарств, яка базується на діалектиці та економічних законах, охоплює найновіші досягнення вітчизняної і зарубіжної економічної науки.

Методика дослідження. В процесі дослідження автором використано такі методи: індукція, дедукція, діалектичний метод, порівняння, графічний метод, SWOT -аналіз, метод оптимізації та прогнозування для оцінки стану розвитку і економічного аналізу ефективності функціонування фермерських господарств.

Теоретичною та методологічною основою дослідження виступає діалектичний метод пізнання, системний підхід та аналіз, фундаментальні положення економіки вітчизняного аграрного сектору.

Результати дослідження. Здійснено літературний огляд щодо сучасних поглядів на проведення методики розвитку фермерських господарств, визначено сильні і слабкі сторони фермерських господарств, можливості та загрози, які виникають в процесі виробничої діяльності.

Проведений аналіз дає змогу зробити висновки щодо сучасного стану та перспектив розвитку фермерських господарств. Організація господарської діяльності фермерських господарств ставиться на міцну основу, має досить широку законодавчу базу та нормативне регулювання. Визначення та аналіз основних умов організації діяльності, функціонування та перспектив розвитку, обґрунтування напрямків збільшення обсягів виробництва, формування власного ринку збуту продукції є основною метою створення фермерських господарств та вимагає негайного вирішення актуальних проблем їх функціонування.

Новизна наукових результатів дослідження. Обґрунтовано теоретичні, методологічні і практичні основи розвитку й ефективного функціонування фермерських господарств, які є важливою складовою аграрного сектора економіки України, що забезпечують ефективне використання земельних та матеріальних ресурсів, охарактеризовано основні види класифікації, передусім метод систематики, результатами якої є певне групування об'єктів за однією ознакою чи за сукупністю ознак.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дозволяють здійснювати дослідження розвитку фермерських господарств, аналізувати ефективність їх фінансово-господарської діяльності і, як результат, визначати основні напрямки необхідної державної підтримки. Вони можуть бути застосовані в практичній організаційно-економічній діяльності фермерських господарств.

Ключові слова: фермерське господарство, кооперація, методика, систематизація, SWOT - аналіз, земля, забезпечення, село, устрій, сільськогосподарський товаровиробник, прибутковість, розвиток.

Савка М.В. МЕТОДИКА ИССЛЕДОВАНИЯ РАЗВИТИЯ ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ И ЭФФЕКТИВНОСТИ ИХ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ

Цель. Обоснование методики исследования развития и эффективности функционирования фермерских хозяйств, основанной на диалектике и экономических законах, охватывает новейшие достижения отечественной и зарубежной экономической науки.

Методика исследования. В процессе исследования автором использованы следующие методы: индукция, дедукция, диалектический метод, сравнение, графический метод, SWOT-анализ, метод оптимизации и прогнозирования для оценки состояния развития и экономического анализа эффективности функционирования фермерских хозяйств.

Теоретической и методологической основой исследования выступает диалектический метод познания, системный подход и анализ, фундаментальные положения экономики отечественного аграрного сектора.

Результаты исследования. Осуществлено литературное обозрение о современных взглядах на проведение методики развития фермерских хозяйств, определены сильные и слабые стороны фермерских хозяйств, возможности и угрозы, возникающие в процессе производственной деятельности.

Проведенный анализ позволяет сделать выводы о современном состоянии и перспективах развития фермерских хозяйств. Организация хозяйственной деятельности фермерских хозяйств ставится на прочную основу, имеет достаточно широкую законодательную базу и нормативное регулирование. Определение и анализ основных условий организации деятельности, функционирования и перспектив развития, обоснование направлений увеличения объемов производства, формирования собственного рынка сбыта продукции является основной целью создания фермерских хозяйств и требует немедленного решения актуальных проблем их функционирования.

Новизна научных результатов исследования. Обосновано теоретические, методологические и практические основы развития и эффективного функционирования фермерских хозяйств, которые являются важной составляющей аграрного сектора экономики Украины, обеспечивающие эффективное использование земельных и материальных ресурсов, охарактеризованы основные виды классификации, прежде всего метод систематики, результатом которой есть определенное группировки объектов по одному признаку или по совокупности признаков.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты позволяют проводить исследования развития фермерских хозяйств, анализировать эффективность их финансово-хозяйственной деятельности и, как результат, определять основные направления необходимой государственной поддержки. Они могут быть применены в практической организационно-экономической деятельности фермерских хозяйств.

Ключевые слова: фермерское хозяйство, кооперация, методика, систематизация, SWOT - анализ, земля, обеспечения, село, устройство, сельскохозяйственный товаропроизводитель, прибыльность, развитие.

Savka M.V. METHODOLOGY FOR RESEARCHING OF DEVELOPMENT OF FARMS AND THE EFFICIENCY OF THEIR FUNCTIONING

Purpose. The substantiation of the methodology of research on the development and efficiency of farm operation, based on dialectics and economic laws, covers the latest achievements of domestic and foreign economic science.

Methodology of research. In the course of research, the author used the following methods: induction, deduction, dialectic method, comparison, graphical method, SWOT analysis, method of optimization and forecasting to assess the state of development and economic analysis of the efficiency of the functioning of farms.

The theoretical and methodological basis of the research is dialectic method of cognition, system approach and analysis, fundamental positions of the economy of the domestic agricultural sector.

Findings. Literary review of modern views on the methodology of development of farms, the strengths and weaknesses of farms, opportunities and threats that arise in the process of production activity are determined.

The analysis provides an opportunity to draw conclusions about the current state and prospects of the development of farms. The organization of economic activity of farms is based on a solid foundation, has a fairly wide legislative base and normative regulation. Determination and analysis of the main conditions for the organization of activity, functioning and development prospects, substantiation of the directions of increase of production volumes, formation of own market of sales of products is the main purpose of creating farms and requires urgent solution of actual problems of their functioning.

Originality. The novelty of scientific research results is to substantiate the theoretical, methodological and practical bases of development and efficient functioning of farms, which are an important component of the agrarian sector of the Ukrainian economy, which ensure the efficient use of land and material resources, describes the main types of classification, first of all, the method of systematics, the results of which is a certain grouping of objects on one sign or set of signs.

Practical value. The obtained research results allow carrying out researches of development of the farms, analyzing the efficiency of their financial and economic activity and, as a result, determining the main directions of the necessary state support. They can be applied in practical organizational and economic activity of farms.

Key words: farming, cooperation, methodology, systematization, SWOT - analysis, land, provision, village, structure, agricultural commodity producer, profitability, development.

Зима Ю.О. ОНТОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ АУТСОРСИНГУ

Мета. Дослідження онтологічних передумов розвитку аутсорсингу та обґрунтування практичного інструментарію його реалізації в сучасних умовах господарювання.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження є системний підхід до вивчення проблематики аутсорсингової діяльності. В процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: еволюційний підхід і системно-аналітичний метод при обґрунтуванні онтологічних особливостей аутсорсингової діяльності та при аналізі і оцінці практичного інструментарію реалізації аутсорсингу в світі.

Результати дослідження. Встановлено, що основними онтологічними передумовами розвитку аутсорсингу в світовому господарстві стали принципи поділу праці, спеціалізації та кооперації як в організації виробничої діяльності, так й в організації системи управління. Поділ праці при організації виробничої діяльності та при організації системи управління усунув всі сторонні елементи з процесу. За рахунок спеціалізації, компанії, які спеціалізуються на виконанні певного виду робіт, наданні послуг здатні повніше і якісніше задовольнити запити споживачів. Внутрішня кооперація дозволяє компанії бути більш гнучкою на ринку та швидко вносити зміни у плани виробництва та систему управління.

Аргументовано, що спеціалізація на послугі забезпечує зростання якості виконуваних робіт, а економія на масштабах веде до відносного здешевлення надання послуг. Визначено, що екстерналізація послуг дозволяє, за рахунок спеціалізації, економії ресурсів розширювати набір суміжних послуг та лінійно їх диверсифікувати.

Наукова новизна результатів дослідження. Доведено, що в основу аутсорсингу покладено поділ праці при виробництві продукції. Встановлено, що елементи аутсорсингу постійно еволюціонують і обумовлюють появу нових форм організації ринку і моделей господарювання.

Обґрунтовано, що аутсорсинг об'єднує переваги спеціалізації і поділу праці у виробництві, переваги поділу відповідальності і повноважень в управлінні, які забезпечують ефективну організацію виробничої системи в умовах зростаючої конкуренції.

Аргументовано, що аутсорсинг може виникнути у всіх формах, видах і підвидах поділу праці: від технічного на підприємстві, коли виробничі процеси передаються аутсорсинговим компаніям, до міжнародного, – коли аутсорсингові компанії діють на міжнародних ринках.

Встановлено, що сучасні технології, особливо інформаційні, допускають небачені раніше варіанти поділу праці, а аутсорсинг виступає і як інструмент, що поглиблює поділ праці, і одночасно як інструмент кооперації праці. Аутсорсинг в умовах сьогодення виступає ефективним інструментом поділу праці та розподілу як процесу виробництва так й самого процесу управління, що посилює економічний ефект від його застосування.

Практична значущість результатів дослідження. Теоретичні та методологічні положення поглиблюють практичні засади забезпечення розвитку аутсорсингу в національній економіці та сприятимуть активізації модернізаційних перетворень національного господарства.

Ключові слова: аутсорсинг, виробництво, поділ праці, спеціалізація, кооперація.

Зима Ю.А. ОНТОЛОГИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ РАЗВИТИЯ АУТСОРСИНГА

Цель. Исследование онтологических предпосылок развития аутсорсинга и обоснование практического инструментария его реализации в современных условиях хозяйствования.

Методика исследования. Методологической основой исследования является системный подход к изучению проблематики аутсорсинговой деятельности. В процессе исследования использованы общенаучные и специальные методы, в частности: эволюционный подход и системно-аналитический метод при обосновании онтологических особенностей аутсорсинговой деятельности и при анализе и оценке практического инструментария реализации аутсорсинга в мире.

Результаты исследования. Установлено, что основными онтологическими предпосылками развития аутсорсинга в мировом хозяйстве стали принципы разделения труда, специализации и кооперации как в организации производственной деятельности, так и в организации системы управления. Разделение труда при организации производственной деятельности и при организации системы управления устранило все посторонние элементы из процесса. За счет специализации, компании, специализирующиеся на выполнении определенного вида работ и оказании услуг, способны полнее и качественнее удовлетворить запросы потребителей. Внутренняя кооперация позволяет компании быть более гибкой на рынке и быстро вносить изменения в планы производства и систему управления.

Аргументировано, что специализация на услуге обеспечивает рост качества выполняемых работ, а экономия на масштабах ведет к относительному удешевлению предоставления услуг. Определено, что экстернализация услуг позволяет, за счет специализации и экономии ресурсов, расширять набор смежных услуг линейно их диверсифицировать.

Научная новизна результатов исследования. Доказано, что в основу аутсорсинга положено разделение труда при производстве продукции. Установлено, что элементы аутсорсинга постоянно эволюционируют и обуславливают появление новых форм организации рынка и моделей хозяйствования.

Обосновано, что аутсорсинг объединяет преимущества специализации и разделения труда в производстве, преимущества разделения ответственности и полномочий в управлении, которые обеспечивают эффективную организацию производственной системы в условиях растущей конкуренции.

Аргументировано, что аутсорсинг может возникнуть во всех формах, видах и подвидах разделения труда: от производственного на предприятии, когда производственные процессы передаются аутсорсинговым компаниям, к международному, – когда аутсорсинговые компании действуют на международных рынках.

Установлено, что современные технологии, особенно информационные, допускают невиданные ранее варианты разделения труда, а аутсорсинг выступает и как инструмент, который углубляет разделение труда, и, одновременно, как инструмент кооперации труда. Аутсорсинг в современных условиях выступает эффективным инструментом разделения труда и распределения как процесса производства, так и самого процесса управления, который усиливает экономический эффект от его применения.

Практическая значимость результатов исследования. Теоретические и методологические положения углубляют практические основы обеспечения развития аутсорсинга в национальной экономике и будут способствовать активизации модернизационных преобразований национального хозяйства.

Ключевые слова: аутсорсинг, производство, разделение труда, специализация, кооперация.

Zyma Yu.O. ONTOLOGICAL PRECONDITIONS FOR OUTSOURCING DEVELOPMENT

Purpose. The purpose of the article is a research of ontological preconditions for outsourcing development and foundation of practical tools for its implementation in modern economic conditions.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the study is a systematic approach to the research of outsourcing activities. General scientific and special methods are applied in the process of research, in particular: evolutionary approach and system analysis method are applied for explanation of ontological peculiarities of outsourcing activity and for the analysis and evaluation of practical tools for outsourcing implementation in the world.

Findings. It is established that the main ontological preconditions for the development of outsourcing in the world economy are the principles of division of labour, specialization and cooperation both in the organization of production activities and in the organization of the management system. The division of labour within the organization of production activities and within the organization of management system has eliminated all the external elements of the process. By virtue of specialization, companies that specialize on particular type of works or services are able to meet consumer inquiries more fully and satisfactorily. Internal cooperation allows a company to be more flexible on the market and quickly make changes to production plans and management system.

It was reasoned that service specialization ensures an increase in the quality of the works performed, and economies of scale leads to a relative reduction in the cost of services provision. It is determined that externalization of services allows, at the expense of specialization and economy of resources, to expand a set of related services and to diversify them linearly.

Originality. It is proved that the basis of outsourcing is the division of labour within the production. It has been established that the elements of outsourcing are constantly evolving and cause the emergence of new forms of market organization and management models.

It is demonstrated that outsourcing combines the advantages of specialization and division of labour in production, the advantages of division of responsibility and authority in management, which ensures the effective organization of the production system in the context of increasing competition.

It was argued that outsourcing can occur in all forms, types and subtypes of division of labour: from the technical one at the enterprise, when the production processes are transferred to outsourcing companies, to the international one, when outsourcing companies operate in international markets.

It was established that modern technologies, especially information ones, allow for unprecedented variants of division of labour, and outsourcing acts as a tool that deepens the division of labour and, at the same time, as a tool of

cooperation of labour. Outsourcing, in today's conditions, is an effective tool for the division of labour and the distribution both of the production process and the management process, which enhances the economic effect of its application.

Practical value. Theoretical and methodological provisions deepen the practical principles for the development of outsourcing in the national economy and promote the intensification of modernization reforms of the national economy.

Key words: outsourcing, production, division of labour, specialization, cooperation.

Оплачко І.О. УПРАВЛІННЯ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЄЮ ІННОВАЦІЙ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК СКЛАДОВА АНТИКРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Мета. Розробка і наукове обґрунтування теоретико-методичних засад та рекомендацій щодо формування системи управління комерціалізацією інновацій як складової антикризового менеджменту промислових підприємств.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною базою дослідження є наукові доробки провідних українських і закордонних авторів з проблем антикризового менеджменту та комерціалізації інновацій. У процесі вирішення поставлених завдань застосовувалися загальнонаукові і спеціальні методи дослідження: діалектичний метод – дозволив дослідити складові системи управління комерціалізацією інновацій промислових підприємств у їх взаємозв'язку та взаємозалежності; аналізу та синтезу – забезпечили системність підходу до вирішення окремих завдань щодо визначення сутності управління комерціалізацією інновацій як складової антикризового менеджменту; групування, зіставлення і наукового узагальнення – застосовувалися для оцінювання показників інноваційної діяльності промислових підприємств в Україні, розробки рекомендацій щодо удосконалення системи управління комерціалізацією інновацій таких підприємств.

Результати дослідження. Обґрунтовано особливості комерціалізації інновацій як складової антикризового менеджменту промислових підприємств. Визначено «кризові точки» інноваційної діяльності промислових підприємств в Україні. Запропоновано етапи процесу комерціалізації інновацій промислових підприємств. Розроблено рекомендації з удосконалення системи управління комерціалізацією інновацій підприємств як складової антикризового менеджменту.

Наукова новизна результатів дослідження. Запропоновано механізм комерціалізації інновацій промислових підприємств, що враховує як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники цього процесу, а також необхідні складові формування системи управління комерціалізацією інновацій як важливої складової антикризового менеджменту.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати можуть бути спрямовані на оптимізацію управління комерціалізацією інновацій як складової антикризового менеджменту промислових підприємств, що дозволить якісно й ефективно впроваджувати та комерціалізувати інноваційні розробки, з метою попередження та усунення кризових явищ у їх діяльності.

Ключові слова: антикризовий менеджмент, інноваційна діяльність, інновації, комерціалізація інновацій, система управління, промислові підприємства.

Оплачко И.А. УПРАВЛЕНИЕ КОММЕРЦИАЛИЗАЦИЕЙ ИННОВАЦИЙ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ АНТИКРИЗИСНОГО МЕНЕДЖМЕНТА

Цель. Разработка и научное обоснование теоретико-методических основ и рекомендаций по формированию системы управления коммерциализацией инноваций как составляющей антикризисного менеджмента промышленных предприятий.

Методика исследования. Теоретической и методологической базой исследования являются научные труды ведущих украинских и зарубежных авторов по проблемам антикризисного менеджмента и коммерциализации инноваций. В процессе решения поставленных задач применялись общенаучные и специальные методы исследования: диалектический метод – позволил исследовать составляющие системы управления коммерциализацией инноваций промышленных предприятий в их взаимосвязи и взаимозависимости; анализа и синтеза – обеспечили системность подхода к решению отдельных задач по определению сущности управления коммерциализацией инноваций как составляющей антикризисного менеджмента; группировки, сопоставления и научного обобщения – применялись для оценки показателей инновационной деятельности промышленных предприятий в Украине, разработки рекомендаций по совершенствованию системы управления коммерциализацией инноваций таких предприятий.

Результаты исследования. Обосновано особенности коммерциализации инноваций как составляющей антикризисного менеджмента промышленных предприятий. Определены «кризисные точки» инновационной деятельности промышленных предприятий в Украине. Предложены этапы процесса коммерциализации инноваций промышленных предприятий. Разработаны рекомендации по совершенствованию системы управления коммерциализацией инноваций предприятий как составляющей антикризисного менеджмента.

Научная новизна результатов исследования. Предложен механизм коммерциализации инноваций промышленных предприятий, который учитывает как объективные, так и субъективные факторы этого процесса, а также необходимые составляющие формирования системы управления коммерциализацией инноваций, как важной составляющей антикризисного менеджмента.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты могут быть направлены на оптимизацию управления коммерциализацией инноваций как составляющей антикризисного менеджмента промышленных предприятий, что позволит качественно и эффективно внедрять и коммерциализировать инновационные разработки, с целью предупреждения и устранения кризисных явлений в их деятельности.

Ключевые слова: антикризисный менеджмент, инновационная деятельность, инновации, коммерциализация инноваций, система управления, промышленные предприятия.

Oplachko I.O. MANAGEMENT OF COMMERCIALIZATION OF INNOVATIONS AT INDUSTRIAL ENTERPRISES AS A COMPONENT OF ANTI-CRISIS MANAGEMENT

Purpose. The aim of the article is the development and scientific substantiation of theoretical and methodological foundations and recommendations on the formation of a system for managing commercialization of innovations as a component of anti-crisis management of industrial enterprises.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the research is the scientific developments of the leading Ukrainian and foreign authors on the issues of anti-crisis management and commercialization of innovations. General scientific and special methods of research are used in the process of solving the tasks: the dialectical method – allowed to investigate the components of the management system for commercialization of innovations of industrial enterprises in their interconnection and interdependence; analysis and synthesis – have provided a systematic approach to solving individual problems in determining the essence of management of commercialization of innovations as a component of crisis management; grouping, comparison and scientific synthesis – are used to evaluate the indicators of innovative activity of industrial enterprises in Ukraine, to develop recommendations for improving the system for managing commercialization of innovations of such enterprises.

Findings. The peculiarities of commercialization of innovations as a component of anti-crisis management of industrial enterprises are substantiated. The “crisis points” of innovation activity of industrial enterprises in Ukraine are determined. The stages of commercialization process of innovations of industrial enterprises are offered. Recommendations on improving the system for managing commercialization of enterprise innovations as a component of anti-crisis management are developed.

Originality. The mechanism of commercialization of innovations of industrial enterprises, which takes into account both objective and subjective factors of this process, as well as the necessary components of the formation of a system for managing commercialization of innovations as an important component of crisis management is proposed.

Practical value. The obtained results can be aimed to optimization of management of commercialization of innovations as a component of anti-crisis management of industrial enterprises, which will allow implementing and commercializing innovative development in a qualitative and efficient manner in order to prevent and eliminate the crisis phenomena in their activities.

Key words: crisis management, innovative activity, innovations, commercialization of innovations, management system, industrial enterprises.

Шевчук І.Б., Шевчук Л.Т., Федоришина Л.М. АНАЛІЗ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Мета. Проаналізувати динаміку і територіальну структуру туристичного ринку України та виявити основні тенденції розвитку туристичної галузі.

Методика дослідження. Теоретичною основою дослідження є наукові праці вітчизняних вчених з проблем розвитку туристичного бізнесу й особливостей формування туристичного ринку, а інформаційним підґрунтям – статистичні дані Державної служби статистики України. Для досягнення поставленої мети використано наступні методи наукового дослідження: аналітичний і монографічний – при опрацюванні літературних, статистичних та Internet-джерел; структурного аналізу – для визначення структурних зрушень туристичного ринку України за допомогою інтегрального коефіцієнта структурних змін Салаї та інтегрального коефіцієнта структурних відмінностей Гатєва; графічний і табличний – для наочного відображення опрацьованих статистичних даних; абстрактно-логічний – для узагальнення викладеного матеріалу і формулювання висновків.

Результати дослідження. Встановлено за допомогою коефіцієнтів Салаї та Гатєва рівень розходження в територіальній структурі національного ринку туристичних послуг у 2013–2017 рр., зокрема за кількістю суб'єктів туристичної діяльності: понад 20% всіх суб'єктів туристичної діяльності зосереджені у м. Києві; серед інших центрів туристичної діяльності, де найбільше сконцентровано її суб'єктів господарювання, виділяються Дніпропетровська, Львівська, Одеська та Харківська області. Визначено, що протягом досліджуваного періоду кардинальних змін у регіональній структурі страхового ринку України за кількістю суб'єктів туристичної діяльності не відбулося. Виявлено низку регіонів України, в яких у період з 2013 р. по 2017 р. відбулися суттєві зміни у їхніх частках у загальній кількості туристів, що обслуговувалися туроператорами. Встановлено, що найбільше змінилась структура туристів, що обслуговувалися туроператорами у регіональному розрізі, після 2014 р. внаслідок загострення військово-політичної ситуації на Сході України.

Наукова новизна результатів дослідження. Дістав подальшого розвитку аналіз територіальної структури туристичного ринку України, зокрема за рахунок використання інтегрального коефіцієнта структурних змін Салаї та інтегрального коефіцієнта структурних відмінностей Гатєва, що дало змогу виявити неоднорідність регіонів за розвитком туристичного ринку, причинами якої є загострення військово-політичної ситуації на Сході України, особливості функціонування регіональних економік, туристична привабливість окремих територій тощо.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати проведеного дослідження дають змогу виявити й проаналізувати територіальну структуру туристичного ринку України, яка може стати підґрунтям розробки/удосконалення й подальшої реалізації відповідної регіональної політики.

Ключові слова: туристичний ринок, територіальна структура, турагенти, туристичні послуги, туристичний продукт.

Шевчук И.Б., Шевчук Л.Т., Федоришина Л.Н. АНАЛИЗ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ СТРУКТУРЫ ТУРИСТИЧЕСКОГО РЫНКА УКРАИНЫ

Цель. Проанализировать динамику и территориальную структуру туристического рынка Украины и выявить основные тенденции развития туристической отрасли.

Методика дослідження. Теоретичною основою дослідження являються наукові твори вітчизняних учених по проблемам розвитку туристичного бізнесу і особливостей формування туристичного ринку, а інформаційною основою – статистичні дані Державної служби статистики України. Для досягнення поставленої мети використані наступні методи наукового дослідження: аналітичний і монографічний – при обробці літературних, статистичних і Internet-джерел; структурного аналізу – для визначення структурних зсувів туристичного ринку України з допомогою інтегрального коефіцієнта структурних змін Салаї і інтегрального коефіцієнта структурних відмінностей Гатєва; графічний і табличний – для наочного відображення оброблених статистичних даних; абстрактно-логічний – для узагальнення викладеного матеріалу і формулювання висновків.

Результати дослідження. Встановлено з допомогою коефіцієнтів Салаї і Гатєва рівень відмінностей в територіальній структурі національного ринку туристичних послуг в 2013-2017 рр., зокрема по кількості суб'єктів туристичної діяльності: більше 20% всіх суб'єктів туристичної діяльності зосереджені в м. Києві; серед інших центрів туристичної діяльності, де більше всього сконцентровано її суб'єктів, виділяються Дніпропетровська, Львівська, Одеська і Харківська області. Визначено, що в період досліджуваного періоду кардинальних змін в регіональній структурі страхового ринку України по кількості суб'єктів туристичної діяльності не відбулося. Однак є ряд регіонів України, в яких в період з 2013 р. по 2017 р. відбулися суттєві зміни в їх частках в загальній кількості туристів, які обслуговувалися туроператорами. Виявлено, що більше всього змінилася структура туристів, обслуговуваних туроператорами в регіональному розрізі, після 2014 р. внаслідок загострення військово-політичної ситуації на сході України.

Наукова новизна результатів дослідження. Отримав подальше розвиток аналіз територіальної структури туристичного ринку України, зокрема за рахунок використання інтегрального коефіцієнта структурних змін Салаї і інтегрального коефіцієнта структурних відмінностей Гатєва, що дозволило виявити неоднорідність регіонів по розвитку туристичного ринку, причинами якої є загострення військово-політичної ситуації на сході України, особливості функціонування регіональних економік, туристична привабливість окремих територій і т. п.

Практична значимість результатів дослідження. Отримані результати проведеного дослідження дозволяють виявити і проаналізувати територіальну структуру туристичного ринку України, що може стати основою розробки/удосконалення і подальшої реалізації відповідної регіональної політики.

Ключові слова: туристичний ринок, територіальна структура, турагенти, туристичні послуги, туристичний продукт.

Shevchuk I.B., Shevchuk L.T., Fedoryshyna L.M. ANALYSIS OF THE TERRITORIAL STRUCTURE OF THE TOURIST MARKET OF UKRAINE

Purpose. The aim of the article is to analyze the dynamics and territorial structure of the tourist market of Ukraine and identify the main trends of the tourism industry.

Methodology of research. The theoretical basis of the research is the scientific works of domestic scientists on the problems of the development of tourism business and the peculiarities of the formation of the tourist market, and the informational background is the statistical data of the State Statistics Service of Ukraine. The following methods of scientific research are used to achieve the goal: analytical and monographic – in the development of literary, statistical and Internet sources; structural analysis – to determine structural changes in the tourist market of Ukraine with the help of the integral coefficient of structural changes of Salai and the integral coefficient of structural differences of Hatev; graphical and tabular – for visual display of the processed statistics; abstract and logical – for the generalization of the above material and the formulation of conclusions.

Findings. The level of disparity in the territorial structure of the national tourist services market in 2013-2017, in particular, in the number of subjects of tourism activity, is established with the help of the Salai and Hatev coefficients: more than 20% of all subjects of tourism activity are concentrated in Kyiv; among other centers of tourism activity, where its subjects of business most concentrated are allocated, Dnipropetrovsk, Lviv, Odessa and Kharkiv regions are allocated. It was determined that during the investigated period there were no dramatic changes in the regional structure of the insurance market of Ukraine by the number of subjects of tourist activity. However, there are a number of regions of Ukraine, where there were significant changes in their share in the total number of tourists served by tour operators in the period from 2013 to 2017. It was revealed that the structure of tourists serviced by tour operators in the regional section, after 2014, has changed the most as a result of the aggravation of the military and political situation in the East of Ukraine.

Originality. The further development of the analysis of the territorial structure of the tourist market of Ukraine took place, in particular due to the use of the integral coefficient of structural changes in Salai and the integral coefficient of structural differences of Hatev, which enabled to identify the heterogeneity of the regions in the development of the tourist market, the reasons of which are the aggravation of the military and political situation in the East of Ukraine, functioning of regional economies, tourist attractiveness of separate territories, etc.

Practical value. The results of the conducted research allow to reveal and analyze the territorial structure of the tourist market of Ukraine, which can become the basis for the development / improvement and further implementation of the relevant regional policy.

Key words: tourist market, territorial structure, travel agents, tourist services, tourist product.

Шашина М.В. ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В КОНТЕКСТІ СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Мета. Дослідження основних проявів впливу децентралізації в Україні на структурну модернізацію регіональної економіки.

Методика дослідження. В процесі дослідження, що базувалося на основі аналізу статистичної інформації та законодавчих актів, інструментів та інститутів, створених та впроваджених в результаті децентралізації влади, систематизовано та узагальнено наслідки реформи в Україні. Основним методом дослідження виступав порівняльний аналіз та синтез наукових джерел, статистичної інформації та правових актів.

Результати дослідження. Висвітлено основні прояви впливу децентралізації в Україні на структурну модернізацію регіональної економіки. Встановлено, що основними результатами децентралізації в Україні стали формування об'єднаних територіальних громад та зростання коштів місцевих бюджетів, які в подальшому сприятимуть фінансуванню програм і проектів соціально-економічного розвитку регіонів та покращенню якості рівня життя населення в регіонах. Визначено, що децентралізація в Україні сприяла розвитку інститутів, які позитивно впливають на соціально-економічний розвиток. Обґрунтовано, що децентралізація в майбутньому сприятиме розвитку інституціональних інструментів оновлення спільного виробництва на підставі об'єднання активів держави з інвестиційними, управлінськими та іншими ресурсами приватного сектору, забезпечуючи тим самим структурні зміни регіональної економіки та оновлення капіталу.

Наукова новизна результатів дослідження. Виокремлено основні позитивні наслідки децентралізації влади в Україні та її впливу на структурну модернізацію регіональної економіки України. Вперше визначено взаємозв'язок децентралізації та структурних змін на регіональному рівні.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження можуть бути використані у подальших змінах та формуванні регіональної структурної політики.

Ключові слова: децентралізація, модернізація, регіональна економіка, ОТГ, ДФРР, ДПП.

Шашина М.В. ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЯ В КОНТЕКСТЕ структурной модернизации РЕГИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ.

Цель. Исследования основных проявлений влияния децентрализации в Украине на структурную модернизацию региональной экономики.

Методика исследования. В исследовании на основе анализа статистической информации и законодательных актов, инструментов и институтов, созданных и внедренных в результате децентрализации власти, систематизированы и обобщены последствия реформы в Украине. Основным методом исследования выступал сравнительный анализ и синтез научных источников, статистической информации и правовых актов.

Результаты исследования. Отражены основные проявления влияния децентрализации в Украине на структурную модернизацию региональной экономики. Основными последствиями децентрализации в Украине стали формирование объединенных территориальных общин и рост средств местных бюджетов, что в дальнейшем будет способствовать финансированию программ и проектов социально-экономического развития регионов и улучшения качества уровня жизни населения в регионах. Определено, что децентрализация в Украине способствовала развитию институтов, которые положительно влияют на социально-экономическое развитие. Обосновано, что децентрализация в будущем будет способствовать развитию институциональных инструментов обновления совместного производства на основании объединения активов государства с инвестиционными, управленческими и другими ресурсами частного сектора, обеспечивая тем самым структурные изменения региональной экономики и обновления капитала.

Научная новизна результатов исследования. Выделены основные положительные последствия децентрализации власти в Украине и ее влияния на структурную модернизацию региональной экономики Украины. Впервые определена взаимосвязь децентрализации и структурных изменений на региональном уровне.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования могут быть использованы в дальнейших изменениях и формировании региональной структурной политики.

Ключевые слова: децентрализация, модернизация, региональная экономика, ОТО, ГФРР, ГЧП.

Shashyna M.V. DECENTRALIZATION IN THE CONTEXT OF STRUCTURAL MODERNIZATION OF THE REGIONAL ECONOMY

Purpose. Research paper is to study the main manifestations of the impact of decentralization in Ukraine on the structural modernization of the regional economy.

Methodology of research. Based on the analysis of statistical information and legislative acts, tools and institutions established and implemented as a result of the decentralization of power, the effects of the reform in Ukraine were systematized and summarized. The main method of research was comparative analysis and synthesis of scientific sources, statistical information and legal acts.

Findings. Paper covers the main manifestations of the impact of decentralization in Ukraine on the structural modernization of the regional economy. Found that the main results the main effects of decentralization in Ukraine were the formation of united territorial communities and the growth of local budget funds, which will further contribute to the financing of programs and projects of socio-economic development of regions and improvement of the living standards of the population in the regions. It has been determined that decentralization in Ukraine contributed to the development of institutions that have a positive impact on social and economic development. It is substantiated that decentralization in the future will promote the development of institutional instruments for the renewal of joint production on the basis of the consolidation of state assets with investment, management and other resources of the private sector, thus ensuring structural changes in the regional economy and the renewal of capital.

Originality. The main positive consequences of the decentralization of power in Ukraine and its influence on the structural modernization of the regional economy of Ukraine are outlined. The relationship between decentralization and structural changes at the regional level was first identified.

Practical value. The obtained research findings can be used for further changes and in the formation of regional structural policy.

Key words: decentralization, modernization, regional economy, united territorial community (UTC), State Fund for Regional Development (SFRD), public-private partnership (PPP).

Баланюк І.Ф., Драбчук Н.Ю. ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Мета. Дослідження різноманітних підходів щодо визначення сутності поняття “економічна ефективність”, виявлення її змістовного наповнення.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети в статті використовувались такі методи і методичні підходи: індукції та дедукції, теоретичне узагальнення, узагальнення, аналіз, абстрагування, діалектичний метод пізнання – при дослідженні наукових джерел з питань визначення сутності поняття “економічна ефективність”; абстрактно-логічний – для узагальнення теоретичних положень, формування висновків та пропозицій.

Результати дослідження. Розкрито підходи до обґрунтування сутності категорії “економічна ефективність”. Проаналізовано різні твердження науковців щодо вище наведеної категорії та встановлено, що думки вчених розходяться щодо неї, проте більшість з них розуміють категорію ефективності як відношення результату до понесених витрат чи ресурсів. На основі вище наведеного аналізу запропоновано власне бачення щодо сутності поняття “економічна ефективність використання земельних ресурсів”.

Визначено сутності понять “екологічна ефективність” та “соціальна ефективність”. Встановлено наявність взаємозв'язку між економічною, соціальною та екологічною ефективностями. На основі земельних ресурсів наведено приклад зв'язку між основними видами ефективностей, та доведено, що ці взаємозв'язки дозволять підприємству досягнути найбільшої ефективності своєї діяльності.

Наукова новизна результатів дослідження. Отримало подальшого розвитку дослідження сутності економічної ефективності використання земельних ресурсів, встановлено наявність та суть взаємозв'язку між різними видами ефективності.

Практична значущість результатів дослідження. Результати проведеного дослідження можуть бути враховані вітчизняними сільськогосподарськими підприємствами при визначенні економічної ефективності своєї діяльності.

Ключові слова: економічна ефективність, соціальна ефективність, екологічна ефективність, земельні ресурси, сільськогосподарське підприємство.

Баланюк И.Ф., Драбчук Н.Ю. ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗЕМЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Цель. Исследование различных подходов к определению сущности понятия “экономическая эффективность”, выявление ее содержательного наполнения.

Методика исследования. Для достижения поставленной цели в статье использовались следующие методы: индукция и дедукция, теоретическое обобщение, обобщение, анализ, абстрагирование, диалектический метод познания – при исследовании научных источников по вопросам определения сущности понятия “экономическая эффективность”; абстрактно-логический – для обобщения теоретических положений, формирование выводов и предложений.

Результаты исследования. Раскрыты подходы к обоснованию сущности категории “экономическая эффективность”. Проанализированы различные утверждения ученых, по выше приведенной категории и установлено, что мнения ученых расходятся по ней, однако большинство из них понимают категорию эффективности как отношение результата к понесенным расходам или ресурсам. На основе выше приведенного анализа предложено собственное видение сущности понятия “экономическая эффективность использования земельных ресурсов”.

Определены сущности понятий “экологическая эффективность” и “социальная эффективность”. Установлено наличие взаимосвязи между экономической, социальной и экологической эффективностью. На основе земельных ресурсов приведен пример связи между основными видами эффективностей, и доказано, что эти взаимосвязи позволяют предприятию достичь наибольшей эффективности своей деятельности.

Научная новизна результатов исследования. Получило дальнейшее развитие исследования сущности экономической эффективности использования земельных ресурсов, установлено наличие и суть взаимосвязи между различными видами эффективности.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты проведенного исследования могут быть учтены отечественными сельскохозяйственными предприятиями при определении экономической эффективности своей деятельности.

Ключевые слова: экономическая эффективность, социальная эффективность, экологическая эффективность, земельные ресурсы, сельскохозяйственное предприятие.

Balaniuk I.F., Drabchuk N.Yu. ECONOMIC EFFICIENCY OF USE OF LAND RESOURCES: THEORETICAL ASPECT

Purpose. The aim of the article is the investigation of various approaches to the definition of the concept of “economic efficiency”, the identification of its profound content.

Methodology of research. The following methods and methodological approaches are used in the article in order to achieve this goal: induction and deduction, theoretical generalization, generalization, analysis, abstraction,

dialectical method of cognition – in the research of scientific sources on the definition of the essence of the concept of “economic efficiency”; abstract and logical – for generalization of theoretical positions, formation of conclusions and proposals.

Findings. Approaches to the substantiation of the essence of the category “economic efficiency” are revealed. Various assertions of scientists regarding the above category have been analyzed and it is established that the opinions of scientists differ in relation to it, but most of them understand the category of effectiveness as the ratio of the result to the incurred costs or resources. We propose an own vision of the concept of “economic efficiency of land use” on the basis of the above analysis.

The essence of the concepts of “environmental efficiency” and “social efficiency” is defined. The existence of the relationship between economic, social and environmental efficiency has been established. An example of the connection between the main types of efficiency is presented on the basis of land resources, and it is proved that these relationships will allow the enterprise to achieve the greatest efficiency of its activity.

Originality. The study of the essence of economic efficiency of land use has been further developed, the existence and essence of the relationship between different types of efficiency has been established.

Practical value. The results of the conducted research can be taken into account by domestic agricultural enterprises in determining the economic efficiency of their activities.

Key words: economic efficiency, social efficiency, ecological efficiency, land resources, agricultural enterprise.

Печенюк А.В., Печенюк А.П. ЕКОЛОГІЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Мета. Дослідження передумов екологізації виробництва в Україні та обґрунтування механізму реалізації ефективною екологічної модернізації виробництва.

Методика дослідження. Теоретичною та методологічною базою дослідження стали фундаментальні положення сучасної економічної науки та результати досліджень вчених у сфері екологізації виробництва. При цьому використано низку загальнонаукових методів: теоретичного узагальнення – для дослідження історичних аспектів становлення та розвитку екологічної модернізації виробництва; аналізу та синтезу – при визначенні факторів, які стримують темпи впровадження новітніх екологобезпечних технологій в Україні; управлінського моделювання – для розробки комплексу заходів з активізації екологічної модернізації виробництва; логічний – для обґрунтування переваг, які отримує підприємство, інвестуючи ресурси у високотехнологічні екологобезпечні технології.

Результати дослідження. Досліджено негативні наслідки антропогенного впливу на довкілля, розкрито передумови природоохоронної стагнації в Україні, обґрунтовано необхідність розвитку екологічно чистих технологій та переходу до нової філософії виробництва, проаналізовано складність та неоднозначність процесу екологічної модернізації виробництва, розкрито історичні аспекти впровадження екологічних інновацій, узагальнено сучасні тенденції екологізації виробництва, доведено необхідність досягнення відповідності вітчизняного виробництва світовим екологічним стандартам, узагальнено принципи побудови та реалізації ефективною національної програми екологізації виробництва для досягнення сталого розвитку.

Наукова новизна результатів дослідження. Удосконалено класифікацію факторів, які впливають на ефективність екологічної модернізації економіки; набула подальшого розвитку теорія переходу державної природоохоронної діяльності від директивного регулювання до створення відповідного бізнесового середовища, яке б сприяло впровадженню екологічних інновацій у виробництво.

Практична значущість результатів дослідження. Реалізація запропонованого в публікації комплексу заходів дозволить побудувати гнучку та ефективну систему втручання держави в механізми формування екологічної політики на різних рівнях управління; підвищити конкурентоспроможність вітчизняних виробників на світових і регіональних ринках; суттєво збільшити частку фірм, основною діяльністю яких є екологічне підприємництво і екобізнес; істотно покращити умови для залучення екоінвестицій; досягти високого рівня екологічної свідомості громадян.

Ключові слова: екологічна модернізація, сталий розвиток, екологізація виробництва, екологічні стандарти, природоохоронна діяльність, екологічна політика, екологічно чисті технології, екологічні ризики, інноваційна діяльність, національна програма екологізації, конкурентні переваги.

Печенюк А.В., Печенюк А.П. ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ МОДЕРНИЗАЦИЯ ЭКОНОМИКИ КАК НЕОБХОДИМОЕ УСЛОВИЕ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА

Цель. Исследование предпосылок экологизации производства в Украине и обоснование механизма реализации эффективной экологической модернизации производства.

Методика исследования. Теоретической и методологической базой исследования стали фундаментальные положения современной экономической науки и результаты исследований ученых в области экологизации производства. При этом использован ряд общенаучных методов: теоретического обобщения – для исследования исторических аспектов становления и развития экологической модернизации производства; анализа и синтеза – при определении факторов, сдерживающих темпы внедрения новейших экологобезопасных технологий в Украине; управленческого моделирования – для разработки комплекса мероприятий по активизации экологической модернизации производства; логический – для обоснования преимуществ, которые получает предприятие, инвестируя ресурсы в высокотехнологичные экологобезопасные технологии.

Результаты исследования. Исследованы негативные последствия антропогенного воздействия на окружающую среду, раскрыты предпосылки природоохранной стагнации в Украине, обоснована необходимость развития экологически чистых технологий и перехода к новой философии производства, проанализированы

сложность и неоднозначность процесса экологической модернизации производства, раскрыты исторические аспекты внедрения экологических инноваций, обобщены современные тенденции экологизации производства, доказана необходимость соответствия отечественного производства мировым экологическим стандартам, обобщены принципы построения и реализации эффективной национальной программы экологизации производства для достижения устойчивого развития.

Научная новизна результатов исследования. Усовершенствована классификация факторов, влияющих на эффективность экологической модернизации экономики; получила дальнейшее развитие теория перехода государственной природоохранной деятельности от директивного регулирования к созданию соответствующей бизнес-среды, которая бы способствовала внедрению экологических инноваций в производство.

Практическая значимость результатов исследования. Реализация предложенного в публикации комплекса мероприятий позволит построить гибкую и эффективную систему вмешательства государства в механизмы формирования экологической политики на разных уровнях управления; повысить конкурентоспособность отечественных производителей на мировых и региональных рынках; существенно увеличить долю фирм, основной деятельностью которых является экологическое предпринимательство и экобизнес; существенно улучшить условия для привлечения экоиновестий; достичь высокого уровня экологического сознания граждан.

Ключевые слова: экологическая модернизация, устойчивое развитие, экологизация производства, экологические стандарты, природоохранная деятельность, экологическая политика, экологически чистые технологии, экологические риски, инновационная деятельность, национальная программа экологизации, конкурентные преимущества.

Pecheniuk A.V., Pecheniuk A.P. ECOLOGICAL MODERNIZATION OF THE ECONOMY AS A NECESSARY CONDITION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF SOCIETY

Purpose. The aim of the article is the investigation of the preconditions for ecologization of production and substantiation of the mechanism of implementation of effective environmental modernization of production in Ukraine.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the research became the fundamental positions of modern economic science and the results of research by scientists in the field of environmental production. In this case, a number of general scientific methods are used: theoretical generalization – to study the historical aspects of the formation and development of environmental modernization of production; analysis and synthesis – in determining the factors that restrain the pace of implementation of the latest ecologically safe technologies in Ukraine; managerial modeling – to develop a set of measures for activation the environmental modernization of production; logical – to justify the advantages that the enterprise obtains by investing resources in high-tech ecologically safe technologies.

Findings. The negative effects of anthropogenic impact on the environment were investigated, the prerequisites of environmental stagnation in Ukraine were clarified, the necessity of the development of eco-friendly technologies and the transition to a new production philosophy was substantiated, the complexity and ambiguity of the process of environmental modernization of production were analyzed, historical aspects of the implementation of environmental innovations were revealed, the modern tendencies of ecologization of production, the necessity to achieve the conformity of domestic production with the world ecologist standards is proved generalized principles of construction and implementation of effective national greening program production for sustainable development.

Originality. The classification of factors that influence the efficiency of ecological modernization of the economy is improved; the theory of the transition of state environmental protection activities from policy regulation to the creation of a suitable business environment, which would contribute to the implementation of environmental innovations in production, has become further developed.

Practical value. The implementation of the proposed package of measures proposed in the publication will allow for the construction of a flexible and effective system of state intervention in the mechanisms of the formation of environmental policy at different levels of management; to increase the competitiveness of domestic producers in the world and regional markets; to substantially increase the share of companies, the main activities of which are environmental business and eco-business; to substantially improve the conditions for attracting eco-investments; to achieve a high level of environmental consciousness of citizens.

Key words: ecological modernization, sustainable development, ecologization of production, environmental standards, environmental protection, ecological policy, eco-friendly technologies, environmental risks, innovation activity, national ecologization program, competitive advantages.

Сидорук Б.О. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗБАЛАНСОВАНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Мета. Науково обґрунтувати основні складові державної політики збалансованого використання сільськогосподарських земельних угідь.

Методика дослідження. В результаті дослідження використані такі методи наукового пошуку: монографічний, узагальнення, аналізу, та синтезу, індукції та дедукції – для: переходу від знання окремих фактів до знання загального і навпаки; формування причинно-наслідкових зв'язків економічних явищ та процесів в аграрному секторі економіки в залежності від напрямів землекористування, що в комплексі забезпечують в своїй єдності наукове обґрунтування проблеми формування державної політики збалансованого використання сільськогосподарських земельних угідь у багатосторонньому діалектичному зв'язку.

Результати дослідження. Визначено основні складові державної політики збалансованого використання сільськогосподарських земельних угідь. Обґрунтовано етапи формування загальнодержавної та регіональної політики збалансованого сільськогосподарського землекористування. Зроблені висновки щодо необхідності

здійснення державної політики збалансованого землекористування на принципах децентралізації управлінської діяльності для узгодження інтересів різних категорій землекористувачів і забезпечення максимальної еколого-економічної та соціальної ефективності сільськогосподарського землекористування.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано авторський підхід до процесу узгодження інтересів у сфері сільськогосподарського землекористування на локальному рівні.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження направлені на вдосконалення процесу формування загальнодержавної політики збалансованого сільськогосподарського землекористування, що передбачає такі стадії: концептуальне забезпечення збалансованого використання земельних угідь; встановлення стратегічних пріоритетів у галузі сільськогосподарського землекористування; планування використання земельного потенціалу на різних рівнях управління; розробку та реалізацію проектів землеустрою на рівні аграрних формувань.

Ключові слова: аграрні формування, збалансоване землекористування, земельна політика, земельні ресурси, землеустрій, регіональний рівень, сільськогосподарське землекористування.

Сидорук Б.О. ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ СБАЛАНСИРОВАННОГО СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ

Цель. Научно обосновать основные составляющие государственной политики сбалансированного использования сельскохозяйственных земельных угодий.

Методика исследования. В результате исследования использованы такие методы научного поиска: монографический, обобщения, анализа и синтеза, индукции и дедукции – для: перехода от знания отдельных фактов к знанию общего и наоборот, формирования причинно-следственных связей экономических явлений и процессов в аграрном секторе экономики в зависимости от направлений землепользования, которые в комплексе обеспечивают в своем единстве научное обоснование проблемы формирования государственной политики сбалансированного использования сельскохозяйственных земельных угодий в многосторонней диалектической связи.

Результаты исследования. Определены основные составляющие государственной политики сбалансированного использования сельскохозяйственных земельных угодий. Обосновано этапы формирования общегосударственной и региональной политики сбалансированного сельскохозяйственного землепользования. Сделаны выводы о необходимости осуществления государственной политики сбалансированного землепользования на принципах децентрализации управленческой деятельности для согласования интересов различных категорий землепользователей и обеспечения максимальной эколого-экономической и социальной эффективности сельскохозяйственного землепользования.

Научная новизна результатов исследования. Обоснован авторский подход к процессу согласования интересов в сфере сельскохозяйственного землепользования на локальном уровне.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования направлены на совершенствование процесса формирования общегосударственной политики сбалансированного сельскохозяйственного землепользования, предусматривающего следующие стадии: концептуальное обеспечение сбалансированного использования земельных угодий; установление стратегических приоритетов в области сельскохозяйственного землепользования; планирование использования земельного потенциала на различных уровнях управления; разработку и реализацию проектов землеустройства на уровне аграрных формирований.

Ключевые слова: аграрные формирования, сбалансированное землепользование, земельная политика, земельные ресурсы, землеустройство, региональный уровень, сельскохозяйственное землепользование.

Sydoruk B.O. PECULIARITIES OF FORMATION OF THE STATE POLICY OF BALANCED AGRICULTURAL LAND USE

Purpose. The aim of the article is the scientific substantiation of the main components of the state policy of balanced use of agricultural land.

Methodology of research. The research used the following methods of scientific research: monographic, compilation, analysis and synthesis, induction and deduction – for: transfer of knowledge of certain facts to general knowledge and vice versa; causal relationships of economic events and processes in the agrarian sector of the economy depending on the directions of land use, which in the complex provide in their unity the scientific substantiation of the problem of formation of the state policy of balanced use of agricultural land in the multilateral dialectical connection.

Findings. The main components of the state policy of balanced use of agricultural land are determined. The stages of formation of the national and regional policy of balanced agricultural land use are substantiated. Conclusions are made on the necessity of the implementation of the state policy of balanced land use on the principles of decentralization of management activities in order to reconcile the interests of different categories of land users and ensure maximum ecological and economic and social efficiency of agricultural land use.

Originality. The author's approach to the process of coordinating interests in the field of agricultural land use at the local level is substantiated

Practical value. The results of the study are aimed at improving the process of formation of a national policy of balanced agricultural land use, which involves the following stages: the conceptual provision of balanced land use; the establishment of strategic priorities in the field of agricultural land use; planning of land use at different levels of management; the development and implementation of land management projects at the level agrarian formations.

Key words: agrarian formation, balanced land use, land policy, land resources, land management, regional level, agricultural land use.

Оверчук В.А. ОСОБЛИВОСТІ ТА НЕДОЛІКИ КВОТУВАННЯ РОБОЧИХ МІСЦЬ ДЛЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ

Мета. З'ясування особливостей та виявлення недоліків квотування робочих місць осіб з інвалідністю в Україні.

Методика дослідження. В процесі дослідження застосовувалися загальнонаукові і спеціальні методи, зокрема: метод порівняльного аналізу використано для обґрунтування доцільності врахування умов функціонування підприємств при визначенні величини нормативу робочих місць; методи індукції та дедукції застосовані при виявленні потреби періодичного оновлення інформації у відділеннях Фонду соціального захисту інвалідів та Державної служби зайнятості. Для встановлення потреби у розробці критеріїв відповідності поданих вакансій для осіб з інвалідністю нормам законодавства використано метод системного аналізу.

Результати дослідження. Визначено необхідність доповнення нормативних документів обов'язком роботодавців повідомляти відділення Фонду про зміну чисельності працівників, або ж ліквідацію чи реорганізацію підприємства та оновляти періодично інформацію у Державній службі зайнятості про наявні вакансії для осіб з інвалідністю. Обґрунтовано необхідність розробки критеріїв для аналізу вакансій, що подаються до центрів зайнятості для осіб з інвалідністю.

Наукова новизна результатів дослідження. Розроблено методичний підхід до проведення аналізу квотування робочих місць, який, на відміну від існуючого, розглядає діяльність усіх суб'єктів у контексті сприяння працевлаштуванню осіб з інвалідністю та виявляє суперечності інтересів, усунення яких дозволяє підвищити ефективність квотування робочих місць осіб з інвалідністю.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати можуть бути використані при формуванні соціальної політики держави щодо сприяння працевлаштуванню осіб з інвалідністю, зокрема у діяльності Державної служби зайнятості та Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю. Врахування пропозицій дозволить підвищити рівень виконання нормативу роботодавцями, та сприятиме кращій реалізації трудового потенціалу держави, та окремих категорій громадян.

Ключові слова: ринок праці, особа з інвалідністю, працевлаштування, норматив працевлаштування осіб з інвалідністю, квотування робочих місць.

Оверчук В.А. ОСОБЕННОСТИ И НЕДОСТАТКИ КВОТИРОВАНИЯ РАБОЧИХ МЕСТ ДЛЯ ЛИЦ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ В УКРАИНЕ

Цель. Выявление особенностей и недостатков квотирования рабочих мест лиц с инвалидностью в Украине.

Методика исследования. В ходе исследования применялись общенаучные и специальные методы, а именно: метод сравнительного анализа использован для обоснования необходимости учета условий функционирования предприятий при определении норматива рабочих мест. Методы индукции и дедукции использованы при выявлении потребности периодического обновления информации в отделениях Фонда социальной защиты инвалидов и Государственной службы занятости. Для установления потребности в разработке критериев соответствия поданных вакансий для лиц с инвалидностью нормам законодательства использован метод системного анализа.

Результаты исследования. Определена необходимость дополнения нормативных документов обязанностью работодателей сообщать отделения Фонда об изменении численности работников, или же ликвидации или реорганизации предприятия и обновлять периодически информацию в Государственной службе занятости об имеющихся вакансиях для лиц с инвалидностью. Обоснована необходимость разработки критериев для анализа вакансий, которые подаются в центры занятости для лиц с инвалидностью.

Научная новизна результатов исследования. Разработан методический подход к проведению анализа квотирования рабочих мест, который в отличие от существующего рассматривает деятельность всех субъектов в контексте содействия трудоустройству лиц с инвалидностью и выявляет противоречия интересов, устранение которых позволит повысить эффективность квотирования рабочих мест лиц с инвалидностью.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты могут быть использованы при формировании социальной политики государства по содействию трудоустройству лиц с инвалидностью, в том числе в деятельности Государственной службы занятости и Фонда социальной защиты лиц с инвалидностью. Учет предложений позволит повысить уровень выполнения норматива работодателями, и будет способствовать лучшей реализации трудового потенциала государства и отдельных категорий граждан.

Ключевые слова: рынок труда, человек с инвалидностью, трудоустройство, норматив трудоустройства лиц с инвалидностью, квотирование рабочих мест.

Overchuk V.A. FEATURES AND DISADVANTAGES OF QUOTAS OF JOBS FOR PEOPLE WITH DISABILITIES IN UKRAINE

Purpose. The aim of the article is to find out the specifics and identify the disadvantages of quotation of persons with disabilities in Ukraine.

Methodology of research. General scientific and special methods are used in the process of research, in particular: the method of comparative analysis is used to substantiate the feasibility of taking into account the conditions of functioning of enterprises in determining the value of the standard of workplaces; the methods of induction and deduction are used in identifying the need for periodic update of information at the departments of the Fund for Social Protection of the Disabled and the State Employment Service. The method of system analysis is used to establish the need for elaboration of the criteria for the submission of vacancies for persons with disabilities to the legal norms.

Findings. The necessity of supplementing the normative documents with the obligation of employers to inform the Fund's departments of the change in the number of employees, or the liquidation or reorganization of the enterprise, and periodically update information at the State Employment Service about available vacancies for persons with

disabilities is determined. The necessity of developing criteria for the analysis of vacancies submitted to employment centres for persons with disabilities is substantiated.

Originality. A methodical approach to the analysis of quota of workplaces is developed, which, unlike the current one, considers the activities of all subjects in the context of facilitating the employment of persons with disabilities and reveals conflicts of interests, the elimination of which helps to increase the efficiency of quotation of the work places of persons with disabilities.

Practical value. The obtained results can be used in shaping the social policy of the state in promoting the employment of persons with disabilities, in particular, in the activities of the State Employment Service and the Fund for Social Protection of Persons with Disabilities. Taking into account proposals will increase the level of implementation of the norm by employers, and will promote better implementation of the labour potential of the state and certain categories of citizens.

Key words: labour market, person with disabilities, employment, norm of employment of persons with disabilities, quotation of workplaces.

Калініченко Д.Р., Запорожець Ю.В. ФАКТОРИ, ІНТЕНСИВНІСТЬ ТА НАСЛІДКИ МІГРАЦІЇ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ: МАЙБУТНЄ УКРАЇНИ

Мета. Визначення причин міграції людського капіталу країни та надання пропозицій щодо вирішення даної проблеми.

Методика дослідження. Методологічним підґрунтям дослідження виступають: загальнонаукові і спеціальні методи (порівняння, узагальнення, типології, аналізу, синтезу, аналогії) – при оцінці сучасного стану ринку праці України та рівня розвитку людського капіталу; системний та історико-логічний підходи, пов'язані з реалізацією теорії людського капіталу.

Результати дослідження. Визначено сутнісну характеристику людського капіталу та удосконалено його понятійний апарат. Проведена оцінка країни за індексом людського капіталу, визначено причини низької позиції країни у світовому рейтингу. Встановлено зв'язок між розвитком людського капіталу, ефективністю інновацій та станом ринку праці. Визначені сутнісні характеристики трудової міграції, наведено визначення міграції людського капіталу. Оцінено динаміку розвитку ринку праці в Україні, показників безробіття та міграції населення як ключових факторів міграції людського капіталу. Визначено основні напрямки для зниження міграційних настроїв населення.

Наукова новизна результатів дослідження. Науково обґрунтовано вплив стану ринку праці (особливо характеристиками рівня зайнятості та безробіття), а також трудової міграції як факторів формування та індикаторів оцінки людського капіталу.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження спрямовані на визначення ключових індикаторів соціально-економічного розвитку на макро- і мезорівнях. Вони можуть бути використані при розробці державної і регіональної інноваційної політики та політики сприяння зайнятості населення.

Ключові слова: зайнятість, безробіття, трудова міграція, людський капітал, міграція людського капіталу, оплата праці, конкурентоспроможність.

Калиниченко Д.Р., Запорожец Ю.В. ФАКТОРЫ, ИНТЕНСИВНОСТЬ И ПОСЛЕДСТВИЯ МИГРАЦИИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА: БУДУЩЕЕ УКРАИНЫ

Цель. Определение причин миграции человеческого капитала страны и разработка предложений по решению данной проблемы.

Методика исследования. Методологическим основанием исследования выступают: общенаучные и специальные методы (сравнение, обобщение, типологии, анализа, синтеза, аналогии) - при оценке современного состояния рынка труда Украины и уровня развития человеческого капитала; системный и историко-логический подходы, связанные с реализацией теории человеческого капитала.

Результаты исследования. Определено сущностную характеристику человеческого капитала и усовершенствован его понятийный аппарат. Проведена оценка страны по индексу человеческого капитала, определены причины низкой позиции страны в мировом рейтинге. Установлена связь между развитием человеческого капитала, эффективностью инноваций и состоянием рынка труда. Определены сущностные характеристики трудовой миграции, приведено определение миграции человеческого капитала. Оценена динамика развития рынка труда в Украине, показателей безработицы и миграции населения как ключевых факторов миграции человеческого капитала. Определены основные направления для снижения миграционных настроений населения.

Научная новизна результатов исследования. Научно обосновано влияние состояния рынка труда (особенно характеристик уровня занятости и безработицы), а также трудовой миграции как факторов формирования и индикаторов оценки человеческого капитала.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования направлены на определение ключевых индикаторов социально-экономического развития на макро- и мезоуровне. Они могут быть использованы при разработке государственной и региональной инновационной политики и политики содействия занятости населения.

Ключевые слова: занятость, безработица, трудовая миграция, человеческий капитал, миграция человеческого капитала, оплата труда, конкурентоспособность.

Kalinichenko D.R., Zaporozhets Yu.V. FACTORS, INTENSITY AND CONSEQUENCES OF MIGRATION OF HUMAN CAPITAL: THE FUTURE OF UKRAINE

Purpose. The aim of the article is to determine the causes of migration of human capital of the country and providing suggestions for solving this problem.

Methodology of research. Methodological background of the research is: general scientific and special methods (comparison, generalization, typology, analysis, synthesis, analogy) – in assessing the current state of the Ukrainian labour market and the level of development of human capital; systematic, historical and logical approaches related to the implementation of the theory of human capital.

Findings. The essential characteristic of human capital is determined and its conceptual apparatus is improved. The country has been evaluated by the index of human capital, the reasons for the country's low position in the world ranking has been determined. The connection between the development of human capital, the efficiency of innovations and the state of the labour market has been established. The essential characteristics of labour migration are defined; definition of migration of human capital is given. The dynamics of labour market development in Ukraine, unemployment rate and population migration as the key factors of human capital migration are estimated. The basic directions for decrease of migratory attitudes of the population are determined.

Originality. The impact of the state of the labour market (especially characteristics of the level of employment and unemployment) and labour migration as factors of formation and indicators of human capital assessment are scientifically substantiated.

Practical value. The obtained research results are aimed at identifying key indicators of social and economic development on the macro- and mezo- levels. They can be used to develop state and regional innovation policies and employment promotion policies.

Key words: employment, unemployment, labour migration, human capital, migration of human capital, labour remuneration, competitiveness.

Кабай В.О. МОТИВАЦІЯ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ: ПРИЧИНИ, ТЕНДЕНЦІЇ, МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ

Мета. Визначення основних причин та провідних тенденцій трудової міграції, дослідження процесу мотивації трудової міграції та окреслення можливостей впровадження потенційних механізмів регулювання цього процесу в межах України.

Методика дослідження. Теоретичною базою дослідження є наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених з проблем трудової міграції, мотивації трудової діяльності та аналізу міграційних процесів. У процесі роботи були використані загальнонаукові та спеціальні методи і прийоми: аналітичний – для збирання, узагальнення та обробки наукової інформації; абстрактно-логічний – для аналізу та систематизації матеріалу; табличний та графічний – для наочного представлення теоретичних положень та висновків дослідження.

Результати дослідження. Досліджено основні причини трудової міграції, з визначенням їх груп, залежно від критерію мотивації. Розкрито провідні тенденції міграційних процесів у сфері трудових відносин. Визначено рушійні сили трудової міграції у вигляді переліку суспільно-політичних та соціально-економічних чинників. Згруповано позитивні та негативні наслідки, залежно від суб'єкта участі у процесі міграції. Обґрунтовано необхідність створення ефективного механізму регулювання трудової міграції населення. Запропоновано рекомендований перелік складових під час розробки механізму регулювання досліджуваного явища.

Наукова новизна результатів дослідження. Автором згруповано мотиви трудової міграції з визначенням ключових груп: економічні, соціальні, політичні, військові, екологічні, а також удосконалено метод оцінки соціально-економічних наслідків трудової міграції через призму суб'єктів процесу. Крім того, набули подальшого розвитку наукові обґрунтування необхідності розробки дієвого механізму регулювання процесу трудової міграції через низку рекомендованих ключових складових.

Практична значущість результатів дослідження. Дослідження мотивації трудової міграції, причин її виникнення та тенденцій розвитку відіграють вирішальну роль під час аналізу переваг і недоліків цього процесу для створення ефективного механізму її регулювання, що дозволить посилити позитивні наслідки та мінімізувати негативний вплив на всіх рівнях.

Ключові слова: мотивація, трудова міграція, державне регулювання, міграційна політика, механізм регулювання.

Кабай В.О. МОТИВАЦИЯ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ: ПРИЧИНЫ, ТЕНДЕНЦИИ, МЕХАНИЗМЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ

Цель. Определение основных причин и ведущих тенденций трудовой миграции, исследование процесса мотивации трудовой миграции и очерчение возможностей внедрения потенциальных механизмов регулирования этого процесса в пределах Украины.

Методика исследования. Теоретической базой исследования являются научные труды отечественных и зарубежных ученых проблем трудовой миграции, мотивации трудовой деятельности и анализа миграционных процессов. В процессе работы были использованы общенаучные и специальные методы и приемы: аналитический – для сбора, обобщения и обработки научной информации; абстрактно-логический – для анализа и систематизации материала; табличный и графический – для наглядного представления теоретических положений и выводов исследования.

Результаты исследования. Исследованы основные причины трудовой миграции, с определением их групп, в зависимости от критерия мотивации. Раскрыты ведущие тенденции миграционных процессов в сфере трудовых отношений. Определены движущие силы трудовой миграции в виде перечня общественно-политических и социально-экономических факторов. Сгруппированы положительные и отрицательные

последствия, в зависимости от субъекта участия в процессе миграции. Обоснована необходимость создания эффективного механизма регулирования трудовой миграции населения. Предложено рекомендованный перечень составляющих при разработке механизма регулирования изучаемого явления.

Научная новизна результатов исследования. Автором сгруппированы мотивы трудовой миграции с определением ключевых групп: экономические, социальные, политические, военные, экологические; а также усовершенствован метод оценки социально-экономических последствий трудовой миграции через призму субъектов процесса. Кроме того, получили дальнейшее развитие научные обоснования необходимости разработки действенного механизма регулирования процесса трудовой миграции через ряд рекомендованных ключевых составляющих.

Практическая значимость результатов исследования. Исследование мотивации трудовой миграции, причин ее возникновения и тенденций развития играют решающую роль при анализе преимуществ и недостатков этого процесса для создания эффективного механизма ее регулирования, что позволит усилить положительные последствия и минимизировать негативное влияние на всех уровнях.

Ключевые слова: мотивация, трудовая миграция, государственное регулирование, миграционная политика, механизм регулирования.

Kabai V.O. MOTIVATION OF LABOUR MIGRATION: CAUSES, TRENDS, MECHANISMS OF REGULATION

Purpose. The aim of the article is the determination of the main causes and leading trends of labour migration, studying the process of motivation of labour migration and outlining the possibilities of introducing potential mechanisms for regulating this process within Ukraine.

Methodology of research. The theoretical basis of the research is the scientific works of domestic and foreign scientists on labour migration, motivation of labour activity and analysis of migration processes. General scientific and special methods and techniques are used in the process of work: analytical – for the collection, compilation and processing of scientific information; abstract and logical – for analysis and systematization of the material; tabular and graphical – for a visual presentation of the theoretical positions and conclusions of the study.

Findings. The main causes of labour migration, with the definition of their groups, depending on the criterion of motivation are investigated. The main tendencies of migration processes in the field of labour relations are revealed. The driving forces of labour migration are determined in the form of a list of social and political, social and economic factors. Positive and negative consequences, depending on the subject of participation in the migration process are grouped. The necessity of creation of an effective mechanism of regulation of labour migration of the population is substantiated. The recommended list of components during the development of the mechanism of regulation of the investigated phenomenon is proposed.

Originality. The author groups the motives of labor migration with the definition of key groups: economic, social, political, military, environmental, as well as a method for assessing the social and economic consequences of labour migration through the prism of the subjects of the process. In addition, further development of scientific substantiation for the need to develop an effective mechanism for regulating the labour migration process, through a number of recommended key components.

Practical value. The study of the motivation of labour migration, its causes and development trends play a crucial role in analyzing the advantages and disadvantages of this process to create an effective mechanism for its regulation, which will increase the positive effects and minimize the negative impact at all levels.

Key words: motivation, labour migration, state regulation, migration policy, regulation mechanism.

Кириленко С.В. СУТНІСНО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОДАЖУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ

Мета. Уточнення сутності продажів послуг, обґрунтування функцій продажів, систематизація класифікації видів продажів та виокремлення тих, які використовуються у банківському бізнесі, узагальнення специфіки продажів банківських послуг, що необхідно для покращення їхньої якості та формування клієнтоорієнтованої моделі обслуговування банківських клієнтів.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є системний підхід до пізнання фундаментальних положень економічної теорії та теорії маркетингу, праці науковців та практиків. Для досягнення окресленої мети й вирішення поставлених завдань використано систему загальнонаукових та спеціальних методів, а саме: методи аналізу, синтезу й узагальнення – для вивчення основних аспектів продажів банківських послуг; абстрактно-логічний метод – для формулювання висновків дослідження.

Результати дослідження. Обґрунтовано сутність продажів послуг як складного процесу, що охоплює пошук можливих покупців, презентацію послуги, досягнення угоди щодо надання послуги, післяпродажний супровід послуги. Сформульовано функції продажу. Встановлено, що у роздрібному банківському бізнесі широко використовуються персональні, мобільні та перехресні продажі. Визначено, що високий ступінь індивідуалізації банківських послуг потребує наявності висококваліфікованих працівників, здатних активно просувати банківські продукти, більш повно задовольняти запити клієнтів, тим самим формувати позитивний імідж банку.

Наукова новизна результатів дослідження. Уточнено сутність продажів послуг, визначено функції продажів, систематизовано класифікацію видів продажів. На основі узагальнення специфіки продажів банківських послуг виокремлено види продажів, які використовуються у банківському бізнесі.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження є підґрунтям для вдосконалення організації продажу банківських послуг та формування клієнтоорієнтованих підходів в банках.

Ключові слова: банківські послуги, продаж, функції продажів, види продажів.

Кириленко С.В. СУЩОСТНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОДАЖИ БАНКОВСКИХ УСЛУГ

Цель. Уточнение сущности продажи услуг, обоснование функций продажи, систематизация классификации видов продажи и выделение тех, которые применяются в банковском бизнесе, обобщение специфики продажи банковских услуг, что необходимо для улучшения их качества и формирования клиентоориентированной модели обслуживания банковских клиентов.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования является системный подход к познанию фундаментальных положений экономической теории и теории маркетинга, работы ученых и практиков. Для достижения намеченной цели и решения поставленных задач использована система общенаучных и специальных методов, а именно: методы анализа, синтеза и обобщения – для изучения основных аспектов продаж банковских услуг; абстрактно-логический метод – для формулирования выводов исследования.

Результаты исследования. Обоснована сущность продаж услуг как сложного процесса, охватывающего поиск возможных покупателей, презентацию услуги, достижения соглашения о предоставлении услуги, послепродажное сопровождение услуги. Сформулированы функции продажи. Установлено, что в розничном банковском бизнесе широко используются персональные, мобильные и перекрестные продажи. Определено, что высокая степень индивидуализации банковских услуг требует наличия высококвалифицированных работников, способных активно продвигать банковские продукты, более полно удовлетворять запросы клиентов, тем самым формировать положительный имидж банка.

Научная новизна результатов исследования. Уточнена сущность продажи услуг, определены функции продажи, систематизирована классификацию видов продажи. На основе обобщения специфики продажи банковских услуг выделены виды продажи, которые используются в банковском бизнесе.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования являются основой для совершенствования организации продажи банковских услуг и формирования клиентоориентированных подходов в банках.

Ключевые слова: банковские услуги, продажи, функции продаж, виды продаж.

Kyrylenko S.V. ESSENTIAL AND THEORETICAL ASPECTS OF THE SALE OF BANKING SERVICES

Purpose. The aim of the article is the clarification of the essence of sales of services, substantiation of sales functions, systematization of the classification of types of sales and the separation of those used in the banking business, generalization of the specifics of sales of banking services, which is necessary for improving their quality and forming a client-oriented model of service of bank customers.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the study is the systematic approach to the understanding of the fundamental principles of economic theory and marketing theory, the work of scientists and practitioners., the system of general scientific and special methods is used to achieve the stated goal and to solve the problems, namely: methods of analysis, synthesis and generalization – for studying the main aspects of sales of banking services; abstract and logical method – to formulate the conclusions of the study.

Findings. The essence of sales of services as a complex process, which includes the search for possible buyers, presentation of services, achievement of a service agreement, post-sales support of the service, is substantiated. Sales functions are formulated. It has been established that retail banking is widely used for personal, mobile and cross-selling. It is determined that the high degree of individualization of banking services requires the presence of highly skilled workers able to actively promote banking products, more fully meet customer's requests, thereby forming a positive image of the bank.

Originality. The essence of sales of services is specified, functions of sales are defined, the classification of types of sales is systematized. The types of sales used in the banking business are distinguished based on the generalization of the specifics of sales of banking services.

Practical value. The obtained results of the research are the basis for improving the organization of sales of banking services and the formation of client-oriented approaches in banks.

Key words: banking services, sales, sales functions, types of sales.

Іванишин В.В., Волощук Ю.О. ЛІЗИНГ ЯК МЕХАНІЗМ ОНОВЛЕННЯ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

Мета. Дослідження сутності, особливостей, на основі врахування сучасних тенденцій і можливостей прикладного застосування лізингу як механізму формування та оновлення матеріально-технічної бази і забезпечення грошовими ресурсами інноваційного розвитку агропромислового комплексу.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано загальнонаукові і спеціальні методи, зокрема: діалектичний, монографічний та системного аналізу – для обґрунтування сутності, узагальнення тенденції лізингової діяльності в Україні; економіко-статистичний метод – для визначення рівня ефективності лізингу в агропромисловій сфері; абстрактно-логічний – при удосконаленні напрямів і механізмів лізингової діяльності в АПК.

Результати дослідження. Виявлено, що до Переліку юридичних осіб, які мають право надавати фінансові послуги та перебувають на обліку в Нацкомфінпослуг, внесено інформацію про 183 юридичні особи – лізингодавців, 280 фінансових компаній, які мають діючі ліцензії та надають послуги фінансового лізингу і 88 банків. Переважна більшість лізингоотримувачів – це юридичні особи (90%), і лише 10% – це фізичні особи. Приблизно 70% активних клієнтів лізингу – це МСП.

Виявлено, що у 2017 р. в лізинг було надано техніку, машини та устаткування для сільського господарства на суму 4398,2 млн грн (19,3% від загальної вартості договорів фінансового лізингу). Вартість договорів

зменшилась на 9,2% (447,0 млн грн) порівняно з відповідним періодом 2016 р. За цей час у лізинг сільському господарстві передано: тракторів (50%); зернозбиральних комбайнів (25%); оброблювальної техніки (25%).

Встановлено, що основними стримуючими факторами розвитку лізингової галузі в Україні є: недостатня обізнаність щодо переваг лізингу для фінансування розширення бізнесу; відсутність сприятливої юридичної та податкової бази; брак внутрішнього та іноземного капіталу для лізингових компаній і відсутність програм, спрямованих на лізинг для МСП; відокремленість лізингової галузі від міжнародних тенденцій та напрацювань.

Визначено, що лізинг є одним з механізмів впровадження інновацій в сільське господарство, що допомагає швидко вирішити проблему модернізації, удосконалення матеріально-технічної бази, сприятиме розвитку процесів виробництва та реалізації, відповідно зростанню кількості робочих місць. Він є фінансовим інструментом, який допоможе провести реновацію застарілих виробничих потужностей та оновлення інфраструктури в контексті економічного розвитку та входження України в структуру світового ринку.

Наукова новизна результатів дослідження. Набули подальшого розвитку тенденції використання лізингу як механізму оновлення матеріально-технічної бази сільського господарства та здатності системи за допомогою лізингу забезпечувати грошовими ресурсами інноваційний розвиток, а також систематизація законодавчої бази у сфері лізингу; визначення напрямів активізації лізингової діяльності в Україні.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження можуть бути використані для розширення використання лізингу при вирішенні проблеми вдосконалення структури матеріально-технічної бази підприємств аграрної сфери.

Ключові слова: лізинг, фінансування, матеріально-технічна база, інновації, сільське господарство, капітал.

Іванишин В.В., Волощук Ю.А. ЛИЗИНГ КАК МЕХАНИЗМ ОБНОВЛЕНИЕ МАТЕРИАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ БАЗЫ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА

Цель. Исследование сущности, особенностей, на основе учета современных тенденций и возможностей прикладного применения лизинга как механизма формирования и обновления материально-технической базы и обеспечение денежными ресурсами инновационного развития агропромышленного комплекса.

Методика исследования. В процессе исследования использованы общенаучные и специальные методы, в частности: диалектический, монографический и системного анализа – для обоснования сущности, обобщение тенденции лизинговой деятельности в Украине; экономико-статистический метод – для определения уровня эффективности лизинга в агропромышленной сфере; абстрактно-логический – при совершенствовании направлений и механизмов лизинговой деятельности в АПК.

Результаты исследования. Обнаружено, что в Перечень юридических лиц, имеющих право предоставлять финансовые услуги и находятся на учете в Нацкомфинуслуг, внесена информация о 183 юридических лицах – лизингодателях, 280 финансовых компаний, которые имеют действующие лицензии, предоставляющие услуги финансового лизинга и 88 банков. Подавляющее большинство лизингополучателей – это юридические лица (90%), и только 10% – физические. Примерно 70% активных клиентов лизинга – это МСП.

Доказано, что в 2017 г. в лизинг было предоставлено техника, машины и оборудование для сельского хозяйства на сумму 4398,2 млн грн (19,3% от общей стоимости договоров финансового лизинга). Стоимость договоров уменьшилась на 9,2% (447,0 млн грн). По сравнению с соответствующим периодом 2016 г., за это время в лизинг сельском хозяйстве передано: тракторов (50%); зерноуборочных комбайнов (25%); обрабатывающей техники (25%).

Установлено, что основными сдерживающими факторами развития лизинговой отрасли в Украине есть: недостаточная осведомленность о преимуществах лизинга для финансирования расширения бизнеса; отсутствие благоприятной юридической и налоговой базы; недостаток внутреннего и иностранного капитала для лизинговых компаний и отсутствие программ, направленных на лизинг для МСП; обособленность лизинговой отрасли от международных тенденций и наработок.

Установлено, что лизинг является одним из механизмов внедрения инноваций в сельское хозяйство, помогает быстро решить проблему модернизации, усовершенствования материально-технической базы, будет способствовать развитию процессов производства и реализации, соответственно росту количества рабочих мест. Он является финансовым инструментом, который поможет провести реновацию устаревших производственных мощностей и обновление инфраструктуры. в контексте экономического развития и вхождения Украины в структуру мирового рынка.

Научная новизна результатов исследования. Получили дальнейшее развитие тенденции использования лизинга как механизма обновления материально-технической базы сельского хозяйства и способности системы с помощью лизинга обеспечивать денежными ресурсами инновационное развитие, а также систематизация законодательной базы в сфере лизинга; определение направлений активизации лизинговой деятельности в Украине.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования могут быть использованы для расширения использования лизинга при решении проблемы совершенствования структуры материально-технической базы предприятий аграрной сферы.

Ключевые слова: лизинг, финансирование, материально-техническая база, инновации, сельское хозяйство, капитал.

Ivanyshyn V.V., Voloshchuk Yu.O. LEASING AS A MECHANISM FOR UPDATING THE MATERIAL AND TECHNICAL BASE OF THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX

Purpose. The aim of the article is to study the essence, features, taking into account the current trends and opportunities of applied leasing as a mechanism for the formation and updating of the material and technical base and the provision of cash resources for the innovative development of the agro-industrial complex.

Methodology of research. General scientific and special methods are used in the process of research, in particular: dialectic, monographic and system analysis – to substantiate the essence, generalization of the trend of leasing activity in Ukraine; economic and statistical method – to determine the level of leasing efficiency in the agro-industrial sector; abstract and logical – with the improvement of the directions and mechanisms of leasing activity in the agro-industrial complex.

Findings. It is revealed that 183 legal entities – lessors, 280 financial companies with active licenses and financial leasing services and 88 banks – are included in the List of legal entities that have the right to provide financial services and are registered with the National Financial Services Commission. The vast majority of lessees are legal entities (90%), and only 10% are natural persons. Approximately 70% of active leasing clients are SMEs.

It is revealed that in 2017 the machinery, machines and equipment for agriculture are provided for lease in the amount of UAH 4398.2 million (19.3% of the total value of financial leasing contracts). The value of contracts decreased by 9.2% (UAH 447.0 million) compared to the respective period of 2016. During this time, agricultural leasing was transferred to: tractors (50%); combine harvesters (25%); processing machinery (25%).

It is established that the main constraining factors of the development of the leasing industry in Ukraine are: lack of awareness of the advantages of leasing to finance business expansion; absence of favorable legal and tax base; lack of domestic and foreign capital for leasing companies and lack of programs aimed at leasing for SMEs; the separation of the leasing industry from international trends and developments.

It has been determined that leasing is one of the mechanisms for introducing innovations into agriculture, which helps to quickly solve the problem of modernization, improvement of the material and technical base, facilitate the development of production and sales processes, and, accordingly, increase the number of jobs. It is a financial instrument that will help to renovate outdated production facilities and update infrastructure in the context of economic development and Ukraine's entry into the structure of the world market.

Originality. Further development of the trend of using leasing as a mechanism for updating the material and technical base of agriculture and the ability of the system with the help of leasing to provide financial resources for innovative development, as well as systematization of the legislative framework in the field of leasing; definition of directions of activation of leasing activity in Ukraine.

Practical value. The obtained results of the research can be used to increase the use of leasing in solving the problem of improving the structure of the material and technical base of agricultural enterprises.

Key words: leasing, financing, material and technical base, innovations, agriculture, capital.

Кізима Т.О., Мороз В.В. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТУВАННЯ У СФЕРУ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Мета. Вивчення сучасних реалій розвитку залучення іноземних інвестицій у земельні відносини вітчизняного аграрного сектору та розробка практичних рекомендацій і заходів щодо покращення існуючої ситуації.

Методика дослідження. В процесі дослідження використані методи загальнонаукових та емпіричних прийомів економічної науки, що ґрунтуються на системному підході, зокрема: теоретичного узагальнення (для дослідження основних проблемних моментів залучення іноземних інвестицій в аграрну сферу); порівняння (для виявлення позитивних і негативних сторін, що впливають на інвестиційну сприятливість аграрної сфери); абстрактно-логічний метод (для обґрунтування перспектив розбудови і розвитку напрямків іноземного інвестування в земельні відносини в Україні).

Результат дослідження. Розкрито фактори інвестиційної привабливості вітчизняної сфери земельних відносин на основі порівняння негативних та позитивних сторін вказаної сфери з точки зору іноземних інвесторів. Визначено основні проблеми залучення іноземних інвестицій, що пов'язані з державною політикою в частині реформування аграрної сфери. Описано закордонний досвід у сфері інвестування в земельних відносинах у розвинених країнах світу.

Наукова новизна результатів дослідження. Виявлено сучасні тренди інвестиційної привабливості вітчизняної сфери земельних відносин з урахуванням поточної економічної ситуації та наявних проблемних реалій. Окреслено основні шляхи удосконалення інвестиційної привабливості аграрної сфери України з урахуванням закордонного досвіду та процесів урбанізації, яка носить глобальний характер впливу.

Практична значимість результатів дослідження. Отримані результати дослідження є підґрунтям для розробки основних напрямів іноземного інвестування сфери земельних відносин України.

Ключові слова: інвестиції, іноземне інвестування, земельні відносини, аграрний сектор.

Кизима Т.А., Мороз В.В. ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ИНОСТРАННОГО ИНВЕСТИРОВАНИЯ В СФЕРУ ЗЕМЕЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ В УКРАИНЕ

Цель. Изучение современных реалий развития привлечения иностранных инвестиций в земельные отношения отечественного аграрного сектора и разработка практических рекомендаций и мероприятий по улучшению существующей ситуации.

Методика исследования. В процессе исследования использованы методы общенаучных и эмпирических приемов экономической науки, основанные на системном подходе, в частности: теоретического обобщения (для исследования основных проблемных моментов привлечения иностранных инвестиций в аграрную сферу); сравнения (для выявления положительных и отрицательных сторон, влияющих на инвестиционную благоприятность аграрной сферы); абстрактно-логический метод (для обоснования перспектив развития и развития направлений иностранного инвестирования в земельные отношения в Украине).

Результаты исследования. Раскрыты факторы инвестиционной привлекательности отечественной сферы земельных отношений на основе сравнения отрицательных и положительных сторон указанной сферы с

точки зрения иностранных инвесторов. Определены основные проблемы привлечения иностранных инвестиций, связанных с государственной политикой в части реформирования аграрной сферы. Описан зарубежный опыт в сфере инвестирования в земельных отношениях в развитых странах мира.

Научная новизна результатов исследования. Выявлены современные тренды инвестиционной привлекательности отечественной сферы земельных отношений с учетом текущей экономической ситуации и имеющихся проблемных реалий. Определены основные пути совершенствования инвестиционной привлекательности аграрной сферы Украины с учетом зарубежного опыта и процессов урбанизации, которая носит глобальный характер воздействия.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования являются основой для разработки основных направлений иностранного инвестирования сферы земельных отношений Украины.

Ключевые слова: инвестиции, иностранное инвестирование, земельные отношения, аграрный сектор.

Kizyma T.O., Moroz V.V. PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF FOREIGN INVESTMENT IN THE FIELD OF LAND RELATIONS IN UKRAINE

Purpose. The aim of the article is to study the current realities of the development of attracting foreign investments into the land relations of the domestic agricultural sector and developing practical recommendations and measures to improve the existing situation.

Methodology of research. The methods of general scientific and empirical methods of economic science based on a systematic approach are used in the course of research, in particular: theoretical generalization (for studying the main problem points of attracting foreign investments into the agrarian sphere); comparison (to identify the positive and negative aspects that affect the investment advancement of the agrarian sector); abstract and logical method (to substantiate the prospects of building and developing directions of foreign investment in land relations in Ukraine).

Findings. The factors of investment attractiveness of the domestic sphere of land relations are revealed on the basis of comparison of negative and positive sides of the given sphere from the point of view of foreign investors. The main problems of attraction of foreign investments, which are connected with the state policy in the part of reforming the agrarian sphere, are determined. The foreign experience in investing in land relations in the developed countries of the world is described.

Originality. The modern trends of investment attractiveness of the domestic sphere of land relations are revealed, taking into account the current economic situation and the existing problem realities. The main ways of improving the investment attractiveness of the agrarian sector of Ukraine are outlined, taking into account the foreign experience and processes of urbanization, which has a global character of influence.

Practical value. The obtained results of the research are the basis for developing the main directions of foreign investment in the sphere of land relations of Ukraine.

Key words: investment, foreign investment, land relations, agrarian sector.

Луцик А.І., Синютка Н.Г. ВИКОРИСТАННЯ ВИДАТКОВОГО ІНСТРУМЕНТУ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ У ФОРМУВАННІ ЕФЕКТИВНОГО ФІСКАЛЬНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

Мета. Метою статті є наукове обґрунтування теоретичних аспектів використання видаткового інструменту фіскальної політики, а також здійснення аналізу результативності його застосування у національній практиці.

Методика дослідження. В процесі дослідження використані методи загальнонаукових та емпіричних прийомів економічної науки, що ґрунтуються на системному підході, зокрема: методи наукового пізнання: діалектичний і логічний, аналізу та синтезу, узагальнення, графічного, статистичного аналізу – в процесі оцінювання результативності від державних видатків, наукового абстрагування – при розробленні пропозицій щодо підвищення ефективності використання видаткового інструменту фіскальної політики.

Результати дослідження. Проведено аналіз ефективності видаткового регулювання при здійсненні фіскальної політики. Встановлено, що з метою забезпечення сталого суспільного розвитку необхідно збільшувати частку інвестиційних та інноваційних видатків, обмежуючи ріст соціальних та боргових виплат. При реалізації фіскальної політики слід визначати стратегічні цілі та розробляти довгострокові стратегії використання інструментів фіскальної політики для їх досягнення.

Наукова новизна результатів дослідження. Удосконалено підходи, щодо використання державних видатків у якості інструменту впливу на соціально-економічні процеси. На відміну від існуючих, такий підхід дозволяє знизити дефіцитність бюджетів та сприяє формуванню підґрунтя сталого суспільного розвитку при раціональному фіскальному просторі.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження є підґрунтям для вдосконалення фіскальної та бюджетної політики, шляхом прийняття відповідних законодавчих змін.

Ключові слова. Фіскальна політика, інструменти фіскальної політики, видаткове регулювання, фіскальний простір, сталий суспільний розвиток, діджиталізація.

Луцик А.И., Синютка Н.Г. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ГОСУДАРСТВЕННЫХ РАСХОДОВ В КАЧЕСТВЕ ИНСТРУМЕНТА ФИСКАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ ПРИ ФОРМИРОВАНИИ ЭФФЕКТИВНОГО ФИСКАЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА УКРАИНЫ

Цель. Целью статьи является научное обоснование теоретических аспектов использования государственных расходов в качестве инструмента фискальной политики, а также осуществление анализа результативности его применения в национальной практике.

Методика дослідження. В процесі дослідження використані методи общенаукових і емпіричних прийомів економічної науки, ґрунтовані на системному підході, зокрема: методи наукового пізнання: діалектичний і логічний, аналіз і синтез, узагальнення, графічного, статистичного аналізу – в процесі оцінки результативності от госу́дарственных расходов, наукового абстрагування – при розробці пропозицій по підвищенню ефективності використання госу́дарственных расходов в якості інструмента фискальної політики.

Результати дослідження. Проведен аналіз ефективності використання госу́дарственных расходов при здійсненні фискальної політики. Встановлено, що з метою забезпечення стійкого громадського розвитку необхідно збільшувати частку інвестиційних і інноваційних расходов, обмежуючи ріст соціальних і боргових виплат. При реалізації фискальної політики слід визначати стратегічні цілі, і розробляти довгострокові стратегії використання інструментів фискальної політики для їх досягнення.

Наукова новизна результатів дослідження. Удосконалені підходи відносно використання госу́дарственных расходов в якості інструмента впливу на соціально-економічні процеси. Відмінно від існуючих, такий підхід дозволяє знизити дефіцитність бюджетів і сприяє формуванню бази для стійкого громадського розвитку при раціональному фискальному просторі.

Практична значимість результатів дослідження. Отримані результати дослідження є основою для удосконалення фискальної і бюджетної політики, шляхом прийняття відповідних законодавчих змін.

Ключові слова. Фискальна політика, інструменти фискальної політики, госу́дарственные расходы, фискальний простір, стійке громадське розвиток, діджиталізація.

Lutsyk A.I., Synyutka N.H. USE OF AN EXPENSE INSTRUMENT OF FISCAL POLICY IN THE FORMATION OF EFFECTIVE FISCAL SPACE OF UKRAINE

Purpose. The aim of the article is to provide scientific substantiation of theoretical aspects of the use of an expense instrument of fiscal policy, as well as an analysis of the effectiveness of its application in national practice.

Methodology of research. Methods of general scientific and empirical methods of economic science based on a systematic approach are used in the course of the research, in particular: methods of scientific knowledge: dialectical and logical, analysis and synthesis, generalization, graphical, statistical analysis – in the process of evaluating the effectiveness of state expenditures, scientific abstraction – when developing proposals for increasing the efficiency of the use of a fiscal policy expense instrument.

Findings. The analysis of the efficiency of expenditure regulation in the implementation of fiscal policy is carried out. It has been established that it is necessary to increase the share of investment and innovative expenditures, limiting the growth of social and debt payments in order to ensure sustainable social development. It is necessary to identify strategic goals and develop long-term strategies for using fiscal policy instruments to achieve them when implementing fiscal policy.

Originality. Approaches to the use of public expenditures as an instrument of influence on social and economic processes are improved. Unlike existing ones, such an approach allows to reduce budget deficits and contributes to the formation of the basis for sustainable social development in a rational fiscal space.

Practical value. The obtained results of the study are grounds for improving fiscal and budgetary policies by adopting appropriate legislative changes.

Key words: fiscal policy, instruments of fiscal policy, expenditure regulation, fiscal space, sustainable social development, digitalization.

Слатвінська М.О. БОРГОВИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Мета. Проведення та висвітлення аналізу результатів наукових досліджень і оцінки аналітичних матеріалів, які підтверджують практичну доцільність розкриття проблематики, визначення структури і механізмів застосування боргового інструментарію фискальної політики в Україні та обґрунтування напрямів усунення виявлених недоліків.

Методика дослідження. У процесі дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи, а саме: порівняльний та статистичний аналіз, метод аналогій, індукція та дедукція, аналіз та синтез для: своєчасного виявлення екзогенних і ендогенних загроз; удосконалення оцінки фискальних ризиків; розробки системи превентивних заходів щодо передбачення та запобігання ризикам і кризовим явищам; здійснення пошуку неборгових джерел погашення державного боргу з подальшою оцінкою доцільності їх залучення; забезпечення належного контролю за повним і своєчасним використанням запозичених коштів у рамках проєктів розвитку; розробки компенсаторних механізмів фінансування економіки на випадок істотного погіршення кон'юнктури на зовнішніх ринках.

Результати дослідження. Доведено необхідність переходу від пасивного боргового фінансування дефіциту бюджету до активного впливу на реалізацію стратегічних напрямів розвитку і модернізації економіки та її фінансової системи. Відзначено, що це підвищує важливість боргової політики як структурної та функціональної складової державної фискальної політики. Розроблено пропозиції, які сприятимуть покращанню управління державним боргом та зняттю фискальних ризиків, дозволять оптимізувати обсяг державного боргу і його структуру.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано систему управління державним боргом у середньостроковій перспективі, як: отримання повного доступу до зовнішніх джерел фінансування, зняття витрат на обслуговування державного боргу та уникнення пікових навантажень на державний бюджет, пов'язаних з виплатами по державному боргу.

Практична значущість результатів дослідження. Запропоновано напрями усунення виявлених недоліків та зменшення фінансових ризиків, які можуть бути використані в процесі формування і реалізації фінансової політики та безпосередньо її боргової компоненти.

Ключові слова. фінансова політика, дефіцит, борг, позики, боргова політика, боргові інструменти.

Слатвинская М.А. ДОЛГОВОЙ ИНСТРУМЕНТАРИЙ ФИСКАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ ГОСУДАРСТВА

Цель. Проведение и освещение анализа результатов научных исследований и оценки аналитических материалов, которые подтверждают практическую целесообразность раскрытия проблематики, определение структуры и механизмов применения долгового инструментария фискальной политики в Украине и обоснование направлений устранения выявленных недостатков.

Методика исследования. В процессе исследования использовались общенаучные и специальные методы, а именно: сравнительный и статистический анализ, метод аналогий, индукция и дедукция, анализ и синтез для: своевременного выявления экзогенных и эндогенных угроз; усовершенствования оценки фискальных рисков; разработки системы превентивных мероприятий относительно предвидения и предотвращения рисков и кризисных явлений; осуществление поиска недолговых источников погашения государственного долга с дальнейшей оценкой целесообразности их привлечения; обеспечение должного контроля за полным и своевременным использованием заемных в рамках проектов развития; разработки компенсаторных механизмов финансирования экономики на случай существенного ухудшения конъюнктуры на внешних рынках.

Результаты исследования. Доказана необходимость перехода от пассивного долгового финансирования дефицита бюджета к активному воздействию на реализацию стратегических направлений развития и модернизации экономики и ее финансовой системы. Отмечено, что это повышает важность долговой политики как структурной и функциональной составляющей государственной фискальной политики. Разработаны предложения, которые будут способствовать улучшению управления государственным долгом и снижению фискальных рисков, позволят оптимизировать объем государственного долга и его структуру.

Научная новизна результатов исследования. Обоснована система управления государственным долгом в среднесрочной перспективе, как: получение полного доступа к внешним источникам финансирования, снижение расходов на обслуживание государственного долга и избежание пиковых нагрузок на государственный бюджет, связанных с выплатами по государственному долгу.

Практическая значимость результатов исследования. Предложены направления устранения выявленных недостатков и уменьшения фискальных рисков, которые могут быть использованы в процессе формирования и реализации фискальной политики, и непосредственно ее долговой компоненты.

Ключевые слова: государственная политика, дефицит, долг, займы, долговая политика, долговые инструменты.

Slatvinska M.A. DEBT INSTRUMENTS OF FISCAL POLICY OF THE STATE

Purpose. Conducting and reporting on the analysis of research results and evaluation of analytical materials, which confirm the practical feasibility of disclosing issues, determining the structure and mechanisms for applying debt instruments of fiscal policy in Ukraine and justifying ways to eliminate the identified deficiencies.

Methodology of research. In the course of the study, general scientific and special methods were used, namely: comparative and statistical analysis, the analogy method, induction and deduction, analysis and synthesis for: timely detection of exogenous and endogenous threats; improving fiscal risk assessment; developing a system of preventive measures regarding the prediction and prevention of risks and crisis phenomena; the search for non-debt sources of repayment of public debt with a further assessment of the feasibility of attracting them; ensuring proper control over the full and timely use of debt in the framework of development projects; development of compensatory mechanisms for financing the economy in the event of a significant deterioration in the situation on foreign markets.

Findings. The necessity of the transition from passive debt financing of the budget deficit to an active influence on the implementation of the strategic directions of development and modernization of the economy and its financial system has been proved. It was noted that this increases the importance of debt policy as a structural and functional component of the state fiscal policy. Developed proposals that will contribute to improving the management of public debt and reduce fiscal risks, will optimize the volume of public debt and its structure.

Originality. The system of public debt management in the medium term has been substantiated, such as: obtaining full access to external sources of financing, reducing the cost of servicing the public debt and avoiding peak loads on the state budget related to payments on public debt.

Practical value. The directions for eliminating the identified deficiencies and reducing the fiscal risks that can be used in the process of the formation and implementation of fiscal policy and directly its debt components are proposed.

Key words: government policy, deficit, debt, loans, debt policy, debt instruments.

Кривіцький В.Б. МІНІМІЗАЦІЯ РИЗИКІВ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МИТНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Мета. Дослідження актуальних аспектів митної безпеки України та моніторинг способів мінімізації митних ризиків та загроз.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є системний підхід до пізнання фундаментальних положень фінансової науки стосовно митної безпеки. Для досягнення окресленої мети й вирішення поставлених завдань використано систему загальнонаукових та спеціальних методів, а саме: аналітичний метод при аналізі нормативно-правових актів щодо мінімізації ризиків; методи аналізу, синтезу й узагальнення – для вивчення основних аспектів мінімізації ризиків у забезпеченні митної безпеки; абстрактно-логічний метод – для формулювання висновків дослідження.

Результати дослідження. Досліджено науково-теоретичні аспекти економічної безпеки держави та сформульовано власне визначення її сутності. Обґрунтовано, що модель системи забезпечення митної безпеки України слід формувати, враховуючи міжнародний досвід провідних країн світу. Визначено, що при запозиченні міжнародного досвіду необхідно чітко усвідомлювати сучасні зовнішні ризики та загрози митній безпеці України. Наступний чинник, який має бути врахований при побудові моделі системи забезпечення митної безпеки, можна умовно назвати організаційним, зважаючи на необхідність прогнозування найбільш дієвої, результативної організаційної побудови суб'єктів забезпечення, включно із взаємозв'язками між ними, зміст і характер яких формуватиметься, виходячи із перспективного для України світового досвіду та особливостей функціонування системи забезпечення митної безпеки в Україні.

Встановлено, що актуальними засобами мінімізації загроз митній безпеці держави є аналіз та управління ризиками, а також митний пост-аудит. Обґрунтовано важливість дотримання процедур та етапів в аналізі та оцінці митних ризиків. Систематизовано методичні підходи щодо організації та здійснення митного пост-аудиту в Україні та чинники впливу на економічну безпеку держави.

Наукова новизна результатів дослідження. Здійснено системне дослідження теоретико-методичних аспектів мінімізації ризиків митними органами задля покращення стану митної безпеки в Україні.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження сприятимуть суттєвому поліпшенню стану митної безпеки України, підвищенню результативності здійснення митного контролю та аудиту уповноваженими органами державного управління, а також забезпечать якісніше реагування митних органів на зовнішні та внутрішні загрози економічній безпеці держави.

Ключові слова: економічна безпека, митна політика, митна безпека, митний контроль, управління ризиками, пост-аудит, мінімізація загроз.

Кривицкий В.Б. МИНИМИЗАЦИЯ РИСКОВ В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ТАМОЖЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

Цель. Исследование актуальных аспектов таможенной безопасности Украины и мониторинг способов минимизации таможенных рисков и угроз.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования является системный подход к познанию фундаментальных положений финансовой науки относительно таможенной безопасности. Для достижения намеченной цели и решения поставленных задач использована система общенаучных и специальных методов, а именно: аналитический метод при анализе нормативно-правовых актов по минимизации рисков; методы анализа, синтеза и обобщения – для изучения основных аспектов минимизации рисков в обеспечении таможенной безопасности; абстрактно-логический метод – для формулирования выводов исследования.

Результаты исследования. Исследованы научно-теоретические аспекты экономической безопасности государства и сформулировано собственное определение ее сущности. Обосновано, что модель системы обеспечения таможенной безопасности Украины следует формировать, учитывая международный опыт ведущих стран мира. Определено, что при заимствовании международного опыта необходимо четко осознавать современные внешние риски и угрозы таможенной безопасности Украины. Следующий фактор, который должен быть учтен при построении модели системы обеспечения таможенной безопасности, можно условно назвать организационным. При этом, учитывая необходимость прогнозирования наиболее действенной, результативной составляющей организационного построения субъектов обеспечения, включая взаимосвязями между ними, содержание и характер которых будет формироваться, исходя с перспективного для Украины мирового опыта и особенностей функционирования системы обеспечения таможенной безопасности в Украине.

Установлено, что актуальными средствами минимизации угроз таможенной безопасности государства является анализ и управление рисками, а также таможенный пост-аудит. Обоснована важность соблюдения процедур и этапов в анализе и оценке таможенных рисков. Систематизированы методические подходы к организации и осуществления таможенного пост-аудита в Украине и факторы влияния на экономическую безопасность государства.

Научная новизна результатов исследования. Осуществлено системное исследование теоретико-методических аспектов минимизации рисков таможенными органами для улучшения состояния таможенной безопасности в Украине.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования будут способствовать существенному улучшению состояния таможенной безопасности Украины, повышению результативности осуществления таможенного контроля и аудита уполномоченными органами государственного управления, а также обеспечат качественное реагирование таможенных органов на внешние и внутренние угрозы экономической безопасности государства.

Ключевые слова: экономическая безопасность, таможенная политика, таможенная безопасность, таможенный контроль, управление рисками, пост-аудит, минимизация угроз.

Kryvitskyi V.B. MINIMIZING RISKS IN THE CONTEXT OF PROVIDING UKRAINE'S CUSTOMS SECURITY

Purpose. The aim of the article is investigation of relevant aspects of Ukraine's customs security and monitoring of ways to minimize customs risks and threats.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the study is a systematic approach to the understanding of the fundamental provisions of financial science in relation to customs security. The system of general scientific and special methods are used in order to achieve the stated goal and to solve the problems, namely: analytical method in the analysis of legal acts on minimizing risks; methods of analysis, synthesis and synthesis – to study the main aspects of minimizing risks in the provision of customs security; abstract and logical method - to formulate the conclusions of the study.

Findings. The scientific and theoretical aspects of economic security of the state are investigated and the actual definition of its essence is formulated. It is substantiated that the model of the system of customs security of Ukraine should be formed, taking into account international experience of the leading countries of the world. It is determined that when borrowing international experience it is necessary to clearly understand the current external risks and threats to Ukraine's customs security. The next factor to be taken into account in constructing a model of the system of customs security provision, can be conventionally called organizational, given the need to predict the most effective, productive organizational structure of the entities, including the relationship between them, the content and nature of which will be formed, based on from the perspective of Ukraine's world experience and features of the functioning of the customs security system in Ukraine.

It is established that the most effective means of minimizing the threats to the country's customs security are analysis and risk management, as well as customs post-audit. The importance of compliance with procedures and stages in the analysis and assessment of customs risks is substantiated. The methodical approaches to the organization and implementation of customs post-audit in Ukraine and the factors influencing the country's economic security are systematized.

Originality. A systematic study of theoretical and methodological aspects of minimization of risks by customs authorities is carried out in order to improve the state of customs security in Ukraine.

Practical value. The obtained research results will contribute to a significant improvement of the customs security of Ukraine, increase the effectiveness of customs control and auditing by authorized government bodies, as well as provide better response of customs authorities to external and internal threats to the economic security of the state.

Key words: economic security, customs policy, customs security, customs control, risk management, post-audit, minimization of threats.

Кацан А.М. ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРІОРИТЕТИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Мета. Розкрити тенденції та пріоритети інвестиційної діяльності на основі удосконалення теоретичних, науково-методичних та практичних аспектів розвитку. Для досягнення мети поставлено наступні завдання: аналіз сучасних тенденцій та обґрунтування пріоритетів; дослідження сучасних трендів та технологій, джерел інвестування; узагальнення пропозицій щодо розробки ефективної інформаційно-аналітичної системи.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано систему загальнонаукових і спеціальних методів, що дозволили систематизувати, уніфікувати та визначити обсяги, пріоритети та джерела інвестування подальшого економічного розвитку. До них відносяться методи: теоретичного узагальнення наукових підходів визначення пріоритетів інвестування та порівняння темпів росту, аналізу й синтезу інвестування за сферами економічної діяльності, абстрагування та конкретизації організаційно-економічного механізму розподілу освоєних капітальних інвестицій за джерелами фінансування, статистичні для розкриття динаміки обсягів капітальних інвестицій.

Результати дослідження. Оцінено динаміку обсягів та структури інвестицій, а також обґрунтовано джерела інвестування. Відповідно до основного принципу ринкової економіки визначено, що підтримка держави в інвестиційних процесах дуже обмежена і має ситуаційний характер, рішення щодо обсягів, джерел залучення інвестицій та їх використання зумовлює потребу розробки та впровадження організаційно-економічного механізму активізації інвестиційних процесів та ефективного менеджменту.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано запровадження організаційно-економічного механізму активізації інвестиційних процесів та залучення інвестицій в економіку – для ефективного соціально спрямованого розвитку аграрного сектору з метою стабільного забезпечення населення якісною та безпечною місцевою сільськогосподарською продукцією, а промисловості – сільськогосподарською сировиною; нарощування обсягів виробництва та розширення ринків збуту сільськогосподарської продукції та продуктів переробки з високою доданою вартістю та економічною ефективністю.

Практична значущість результатів дослідження. Визначені пріоритети виконання намічених заходів залучення інвестицій в економіку та запровадження організаційно-економічного механізму активізації інвестиційних процесів, що дозволить нарощувати обсяги інвестування та підвищувати рівень забезпечення та інвестиційної привабливості, конкурентоспроможності підприємств і продукції та сприятиме економічному розвитку аграрної сфери.

Ключові слова. інвестиції, пріоритети, умови, привабливість, безпека, ефективність.

Кацан А.М. ТЕНДЕНЦИИ И ПРИОРИТЕТЫ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Цель. Раскрыть тенденции и приоритеты инвестиционной деятельности на основе совершенствования теоретических, научно-методических и практических аспектов развития. Для достижения цели поставлены следующие задачи: анализ современных тенденций и обоснование приоритетов; исследование современных трендов и технологий, источников инвестирования; обобщение предложений по разработке эффективной информационно-аналитической системы.

Методика исследования. В процессе исследования использована система общенаучных и специальных методов, которые позволили систематизировать, унифицировать и определить объемы, приоритеты и источники инвестирования дальнейшего экономического развития. К ним относятся методы: теоретического обобщения научных подходов определения приоритетов инвестирования и сравнения темпов роста, анализа и синтеза инвестирования по сферам экономической деятельности, абстрагирования и конкретизации организационно-экономического механизма распределения освоенных капитальных инвестиций по источникам финансирования, статистические для раскрытия динамики объемов капитальных инвестиций.

Результаты исследования. Оценено динамику объемов и структуры инвестиций, а также обоснованы источники инвестирования. Согласно основному принципу рыночной экономики определено, что поддержка

держави в інвестиційних процесах дуже обмежена і має ситуаційний характер, рішення стосовно обсягів, джерел залучення інвестицій і їх використання обумовлює необхідність розробки і впровадження організаційно-економічного механізму активізації інвестиційних процесів і ефективного менеджменту.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано введення організаційно-економічного механізму активізації інвестиційних процесів і залучення інвестицій в економіку – для ефективного соціально направленої розвитку аграрного сектору з метою стабільного забезпечення населення якісної і безпечної місцевої сільськогосподарської продукцією, а промисловості – сільськогосподарським сировиною; збільшення обсягів виробництва і розширення ринків збуту сільськогосподарської продукції і продуктів переробки з високою доданою вартістю і економічної ефективністю.

Практична значимість результатів дослідження. Визначено пріоритети виконання запланованих заходів залучення інвестицій в економіку і введення організаційно-економічного механізму активізації інвестиційних процесів, що дозволить збільшувати обсяги інвестування і підвищувати рівень забезпечення і інвестиційної привабливості, конкурентоспроможності підприємств і продукції і сприяти економічному розвитку аграрної сфери.

Ключові слова: інвестиції, пріоритети, умови, привабливість, безпека, ефективність.

Katsan A.M. TRENDS AND PRIORITIES OF INVESTMENT ACTIVITY

Purpose. The aim of the article is to reveal trends and priorities of investment activity on the basis of improvement of theoretical, scientific and methodical, practical aspects of development. The following tasks are set to achieve the goal: analysis of current trends and justification of priorities; research of modern trends and technologies, sources of investment; generalization of proposals for the development of an effective information and analytical system.

Methodology of research. In the course of the research the system of general scientific and special methods is used that allowed to systematize, unify and define the volumes, priorities and sources of investment for further economic development. These include theoretical generalization of scientific approaches for determining investment priorities and comparing growth rates, analyzing and synthesizing investment in the spheres of economic activity, abstracting and specifying the organizational and economic mechanism for the distribution of capital investment capital by sources of funding, statistics for revealing the dynamics of capital investment volumes.

Findings. The dynamics of volumes and structure of investments are estimated, as well as the sources of investment are substantiated. In accordance with the basic principle of a market economy it is determined that state support in investment processes is very limited and of a situational nature, decisions on volumes, sources of investment attraction and their use necessitates the development and implementation of an organizational and economic mechanism for activating investment processes and effective management.

Originality. The introduction of organizational and economic mechanism of activation of investment processes and attraction of investments into the economy is substantiated for effective socially oriented development of the agrarian sector in order to ensure the stable provision of quality and safe local agricultural products to the population, and the industry – agricultural raw materials; increasing production volumes and expanding markets for agricultural products and products of high value-added processing and economic efficiency.

Practical value. The priorities of implementation of the planned measures of attraction of investments into the economy and implementation of the organizational and economic mechanism of activation of investment processes, which will allow to increase the volume of investment and increase the level of security and investment attractiveness, competitiveness of enterprises and products, and will promote the economic development of the agrarian sector.

Key words: investments, priorities, conditions, attractiveness, safety, efficiency.

Палюх М.С., Брик М.М. ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ БІОЛОГІЧНИХ АКТИВІВ З ВРАХУВАННЯМ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ

Метою статті є вивчення тенденцій щодо особливостей здійснення обліку біологічних активів з врахуванням міжнародних стандартів.

Методика дослідження. В процесі дослідження використані загальнонаукові і спеціальні методи, зокрема: аналітичний метод застосовувався при огляді нормативно-правових джерел; метод класифікації дав змогу диференціювати основні компоненти обліку біологічних активів, а метод опису надати їм детальну характеристику; монографічний метод був використаний при вивченні літературних джерел з питань обліку біологічних активів; системно-аналітичний метод застосовано – при обробці отриманої інформації.

Результати дослідження. Розглянуто підходи до визначення сутності біологічних активів, визначено їх особливості, обґрунтовано ідентифікаційні характеристики та значення для господарської діяльності. Узагальнено й удосконалено класифікацію біологічних активів відповідно до потреб управління. Ідентифіковано проблеми розвитку обліку біологічних активів, а також запропоновано авторське бачення їх розв'язання. Конкретизовано сутність поняття облік біологічних активів. Запропоновано підхід до оцінки об'єкта обліку, обґрунтовано шляхи визначення оцінки обліку біологічних активів. Розглянуто підходи до оцінки справедливої вартості: ринковий, доходний, витратний.

Наукова новизна результатів дослідження. Подальшого вдосконалення набула методика оцінки об'єктів обліку біологічних активів, а також пропозиції його здійснення. Розроблено пропозиції щодо удосконалення методологічних засад та організації бухгалтерського обліку біологічних активів. Сформульовано пропозиції щодо покращення методичних підходів оцінки біологічних активів за справедливою вартістю.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження можуть бути використані суб'єктами господарювання в аграрному бізнесі в процесі здійснення обліку біологічних активів та їх оцінки за різними критеріями.

Ключові слова: бухгалтерський облік, біологічний актив, довгострокові біологічні активи, поточні біологічні активи, стандарт, оцінка.

Палюх М.С., Брик М.М. ОСОБЕННОСТИ УЧЕТА БИОЛОГИЧЕСКИХ АКТИВОВ С УЧЕТОМ МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ

Целью статьи является изучение тенденций относительно особенностей осуществления учета биологических активов с учетом международных стандартов.

Методика исследования. В процессе исследования использованы общенаучные и специальные методы, в частности: аналитический метод применялся при рассмотрении нормативно-правовых источников; метод классификации позволил дифференцировать основные компоненты учета биологических активов, а метод описания предоставил их подробную характеристику; монографический метод был использован при изучении литературных источников по вопросам учета биологических активов; системно-аналитический метод применен – при обработке полученной информации.

Результаты исследования. Рассмотрены подходы к определению сущности биологических активов, определены их особенности, обоснованно идентификационные характеристики и значение для хозяйственной деятельности. Произведен обзор и усовершенствована классификация биологических активов в соответствии с потребностями управления. Идентифицированы проблемы развития учета биологических активов, а также предложено авторское видение их решения. Конкретизирована сущность понятия учета биологических активов. Предложен подход к оценке объекта учета, обоснованы пути определения оценки учета биологических активов. Рассмотрены подходы к оценке справедливой стоимости: рыночный, доходный, затратный.

Научная новизна результатов исследования. Дальнейшего совершенствования приобрела методика оценки объектов учета биологических активов, а также предложения по ее осуществлению. Разработаны предложения по совершенствованию методологических основ и организации бухгалтерского учета биологических активов. Сформулированы предложения по совершенствованию методических подходов оценки биологических активов по справедливой стоимости.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования могут быть использованы субъектами хозяйствования в аграрном бизнесе в процессе осуществления учета биологических активов и их оценки по различным критериям.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, биологический актив, долгосрочные биологические активы, текущие биологические активы, стандарт, оценка.

Paliukh M.S., Bryk M.M. FEATURES OF THE ACCOUNTING OF BIOLOGICAL ASSETS TAKING INTO ACCOUNT INTERNATIONAL STANDARDS

Purpose. The aim of the article is to study trends in the peculiarities of accounting for biological assets taking into account international standards.

Methodology of research. General scientific and special methods are used in the process of research, in particular: the analytical method is used in the review of regulatory and legal sources; the classification method has made it possible to differentiate the main components of accounting for biological assets, and the description method gives them a detailed description; the monographic method is used in the study of literary sources on accounting for biological assets; the system and analytical method is used in processing the received information.

Findings. Approaches to the definition of the essence of biological assets are considered, their features are determined, identification characteristics and importance for economic activity are substantiated. The classification and classification of biological assets in accordance with the needs of management is generalized and improved. Problems of the development of accounting of biological assets have been identified, and the author's vision of their solution is proposed. The essence of the concept of accounting for biological assets is specified. The approach to the estimation of the object of accounting is proposed, ways of determining the estimation of biological assets accounting are substantiated. Approaches to fair value estimation are considered: market, income, expense.

Originality. The methodology for assessing objects of biological assets accounting, as well as proposals for its implementation, was further developed. Proposals for the improvement of methodological principles and organization of accounting of biological assets have been developed. The proposals on the improvement of methodological approaches for estimating biological assets at fair value are formulated.

Practical value. The obtained results of the research can be used by business entities in the agrarian business in the process of accounting for biological assets and their evaluation according to different criteria.

Key words: accounting, biological asset, long-term biological assets, current biological assets, standard, assessment.

Федулова І.В., Миколайчук І.П., Джулай М.В. МАТРИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Мета. Розроблення методичних положень і практичних рекомендацій щодо матричної організації системи управління ризиками на підприємстві.

Методика дослідження. Теоретичною основою дослідження є фундаментальні положення економічної науки у сфері управління ризиками на підприємстві в процесі його поточного функціонування та досягнення стратегічних цілей. Під час проведення дослідження використано методи логічного узагальнення та порівняння для формування основних положень організації системи управління ризиками на підприємстві та підходів до

управління ними; системного аналізу та синтезу, зокрема, при дослідженні адаптивних організаційних структур та форм організації управління ризиками на підприємстві; метод експертних оцінок – при побудові структури департаменту управління ризиками та матриці організації системи управління ризиками на підприємстві; логічного узагальнення – під час формулювання висновків.

Результати дослідження. В статті розглядаються основні підходи до управління ризиками в організації (активний, адаптивний і консервативний) та до організації системи управління ризиками (концентрована, розподілена і матрична моделі). Обґрунтовуються переваги матричного підходу до організації системи управління ризиками порівняно із існуючими, що дозволяє ефективно організовувати розподіл завдань та повноважень в системі управління ризиками на підприємстві.

Наукова новизна результатів дослідження. Запропоновано матричний підхід до організації системи управління ризиками діяльності підприємства, що, на відміну від існуючих підходів, передбачає формування спеціалізованого департаменту з управління ризиками, підпорядкованого керівнику вищого рівня управління.

Практична значущість результатів дослідження. Практичне значення одержаних результатів полягає у розробленні матриці розподілу завдань та повноважень між фахівцями з ризик-менеджменту, що може бути адаптована в практиці діяльності бізнес-структур. Отримані висновки сприятимуть підвищенню ефективності функціонування підприємств та досягненню ними поставлених цілей завдяки формуванню раціональної системи управління ризиками.

Ключові слова: ризик, ризик-менеджмент, організація системи управління ризиками, підприємство, структура, матриця управління ризиками.

Федулова І.В., Миколайчук І.П., Джулай М.В. МАТРИЧНЫЙ ПОДХОД К ОРГАНИЗАЦИИ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ НА ПРЕДПРИЯТИИ

Цель. Разработка методических положений и практических рекомендаций по матричной организации системы управления рисками на предприятии.

Методика исследования. Теоретической основой исследования являются фундаментальные положения экономической науки в сфере управления рисками на предприятии в процессе его текущего функционирования и достижения стратегических целей. Во время проведения исследования использованы методы логического обобщения и сравнения для формирования основных положений организации системы управления рисками на предприятии и подходов к управлению ими; системного анализа и синтеза, в частности, при исследовании адаптивных организационных структур и форм организации управления рисками на предприятии; метод экспертных оценок – при построении структуры департамента управления рисками и матрицы организации системы управления рисками на предприятии; логического обобщения – при формулировке выводов.

Результаты исследования. В статье рассматриваются основные подходы к управлению рисками в организации (активный, адаптивный и консервативный) и к организации системы управления рисками (концентрированная, распределенная и матричная модели). Обосновываются преимущества матричного подхода к организации системы управления рисками по сравнению с существующими, что позволяет эффективно организовывать распределение задач и полномочий в системе управления рисками на предприятии.

Научная новизна результатов исследования. Предложен матричный подход к организации системы управления рисками деятельности предприятия, в отличие от существующих подходов предполагает формирование специализированного департамента по управлению рисками, подчиненного руководителю высшего уровня управления.

Практическая значимость результатов исследования. Практическое значение полученных результатов заключается в разработке матрицы распределения задач и полномочий между специалистами по риск-менеджменту, что может быть адаптировано в практике деятельности бизнес-структур. Полученные выводы будут способствовать повышению эффективности функционирования предприятий и достижения ими поставленных целей благодаря формированию рациональной системы управления рисками.

Ключевые слова: риск, риск-менеджмент, организация системы управления рисками, предприятие, структура, матрица управления рисками.

Fedulova I.V., Mykolaichuk I.P., Dzhulai M.V. MATRIX APPROACH TO THE ORGANIZATION OF RISK MANAGEMENT SYSTEM AT THE ENTERPRISE

Purpose. The aim of the article is the development of methodological provisions and practical recommendations on the matrix organization of the risk management system at the enterprise.

Methodology of research. The theoretical self-study is the fundamental position of economic science in the field of risk management at the enterprise in the process of its current functioning and achievement of strategic goals. During the research, the methods of logical generalization and comparison are used to formulate the substantive provisions of the organization of the risk management system at the enterprise and approaches to their management; systemic analysis and synthesis, in particular, in the study of adaptive organizational structures and forms of organization of risk management at an enterprise; method of expert appraisal – under the existing structures of the risk management department and the matrix of the organization of risk management system at the enterprise; logical generalization – during the formulation of conclusions.

Findings. The article considers the main approaches to risk management in the organization (active, adaptive and conservative) and the organization of risk management system (concentrated, distributed and matrix models). The advantages of the matrix approach to the organization of risk management system compared with the existing ones are substantiated, which allows to effectively organize the division of tasks and powers in the system of risk management at the enterprise.

Originality. The matrix approach to the organization of risk management system of the enterprise is proposed, which, unlike the existing approaches, provides for the formation of a specialized risk management department subordinated to the senior management.

Practical value. The practical significance of end-of-life results is due to the development of a matrix for assigning tasks and competencies between risk management specialists that can be adapted to the practice of business structures. The obtained conclusions will promote increase of efficiency for functioning of the enterprises and achievement of the set goals by formation of the rational system of risk management.

Key words: risk, risk management, organization of risk management system, enterprise, structure, matrix of risk management.

Баглей Р.Р. РОЗВИТОК БІЗНЕС-МОДЕЛЕЙ: ПІДХОДИ, ПРОЦЕСИ, РЕГЛАМЕНТАЦІЯ

Мета. Метою статті є узагальнення теоретичних положень щодо розвитку бізнес-моделей і формування їх оптимальної структури у бізнес середовищі.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети в процесі дослідження застосовано: методи системного аналізу (для аналізу проблем під час планування бізнес-процесів на підприємстві); теорію стратегічного управління, теорію категорій, теорії множин (для опису методів та прийомів бізнес-процесів); теорію ухвалення рішень, теорію організаційного управління на основі процесного і системного підходів (в ході удосконалення моделей бізнес-процесів на підприємстві).

Результати дослідження. Проведено класифікацію бізнес-процесів підприємства. Здійснено обґрунтування бізнес-процесів підприємства. Розглянуто інструменти бізнес-моделювання та їх значення у формуванні стратегії бізнесу. Виділено методи аналізу бізнес-процесів підприємства. Проведено аналіз підходів до визначення поняття складу структурних компонентів моделі бізнес-процесів. Графічно інтерпретовано схему керованого бізнес-процесу на підприємстві. Обґрунтовано і запропоновано основні етапи формування і функціонування бізнес-моделі підприємства.

Наукова новизна результатів дослідження. Удосконалено загальну класифікацію бізнес-процесів підприємства. Запропоновано функціональну структуру інноваційно-орієнтованої бізнес-моделі, котра описує інноваційну діяльність підприємства. Обґрунтовано концептуальну схему управління бізнес-процесом. Запропоновано методи і прийоми побудови моделей бізнес-процесів підприємства, котрі дозволяють формалізувати опис поточних процесів, дають можливість системного дослідження оптимізації ланцюгів процесів виробництва.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження можуть бути запропоновані для впровадження на будь-якому підприємстві України, що сприятиме адаптації можливостей кожного з них до постійно змінного середовища та мати статус конкурентоспроможного підприємства.

Ключові слова: управління, бізнес-процес, бізнес-модель, підприємство, процесний підхід, системний підхід, функції.

Баглей Р.Р. РАЗВИТИЕ БИЗНЕС-МОДЕЛЕЙ: ПОДХОДЫ, ПРОЦЕССЫ, РЕГЛАМЕНТАЦИЯ

Цель. Целью статьи является обобщение теоретических положений по развитию бизнес-моделей и формирования их оптимальной структуры в бизнес среде.

Методика исследования. Для достижения поставленной цели в процессе исследования применены: методы системного анализа (для анализа проблем при планировании бизнес-процессов на предприятии); теорию стратегического управления, теории категорий, теории множеств (для описания методов и приемов бизнес-процессов); теорию принятия решений, теорию организационного управления на основе процессного и системного подходов (в ходе усовершенствования моделей бизнес-процессов на предприятии).

Результаты исследования. Проведена классификация бизнес-процессов предприятия. Осуществлено обоснование бизнес-процессов предприятия. Рассмотрены инструменты бизнес-моделирования и их значение в формировании стратегии бизнеса. Выделены методы анализа бизнес-процессов предприятия. Проведен анализ подходов к определению понятия состава структурных компонентов модели бизнес-процессов. Графически интерпретировано схему управляемого бизнес-процесса на предприятии. Обоснованы и предложены основные этапы формирования и функционирования бизнес-модели предприятия.

Научная новизна результатов исследования. Усовершенствовано общую классификацию бизнес-процессов предприятия. Предложено функциональную структуру инновационно-ориентированной бизнес-модели, которая описывает инновационную деятельность предприятия. Обосновано концептуальную схему управления бизнес-процессом. Предложены методы и приемы построения моделей бизнес-процессов предприятия, позволяют формализовать описание поточных процессов, дают возможность системного исследования оптимизации цепей процессов производства.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования могут быть предложены для внедрения на любом предприятии Украины, что будет способствовать адаптации возможностей каждого из них к постоянно изменяющейся среде и иметь статус конкурентоспособного предприятия.

Ключевые слова: управление, бизнес-процесс, бизнес-модель, предприятие, процессный подход, системный подход, функции.

Bahlei R.R. DEVELOPMENT OF BUSINESS MODELS: APPROACHES, PROCESSES AND REGULATION

Purpose. The aim of the article is generalization of theoretical positions on the functioning and optimization of business processes, studying the experience of practical application of models of optimization of business processes of business entities, allowing to determine cases of their practical application.

Methodology of research. The following methods are used to achieve the goal in the research process: the method of system analysis (for analysis of problems during business process planning at the enterprise); the theory of strategic management, the theory of categories, the theory of sets (to describe the methods and techniques of business

processes); the theory of making decisions, the theory of organizational management based on process and system approaches (in the course of improvement of models of business processes at the enterprise).

Findings. The classification of business processes of the enterprise is carried out. The substantiation of business processes of the enterprise is implemented. The tools of business modeling and their importance in shaping business strategy are considered. The methods of analysis of business processes of the enterprise are highlighted. The analysis of approaches to the definition of the concept of composition of structural components of the model of business processes is carried out. The scheme of managed business process at the enterprise is graphically interpreted. The basic stages of formation and functioning of business model of the enterprise are substantiated and offered.

Originality. The general classification of business processes of the enterprise has been improved. The functional structure of the innovation and oriented business model, which describes the innovative activity of the enterprise, is proposed. The conceptual scheme of business process management is substantiated. The methods and techniques of constructing business process models of the enterprise are proposed, which allow to formalize the description of stream processes, provide the possibility of a systematic study of the optimization of production process chains.

Practical value. The obtained results of the research can be offered for introduction at any enterprise of Ukraine, which will facilitate the adaptation of opportunities of each of them to a constantly changing environment and have the status of a competitive enterprise.

Key words: analysis, planning, strategic management, business process, optimization, model, enterprise, process approach, system approach.

АВТОРИ НОМЕРА

Баглей Ростислав Романович, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин, Тернопільський національний економічний університет (rbaglej@gmail.com);

Баланюк Іван Федорович, д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту, **Драбчук Наталя Юріївна**, аспірант, ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника" (ifbalaniuk@gmail.com);

Гринчуцький Валерій Іванович, д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємств і корпорацій, **Блащак Богдан Ярославович**, аспірант, Тернопільський національний економічний університет (hrynych_v@yahoo.com);

Губені Юрій Едвардович, д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності, Львівський національний аграрний університет (hubeni@ukr.net);

Давиденко Ганна Валеріївна, асистент кафедри міжнародного обліку і аудиту ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана» (andavydenko@gmail.com);

Завистовська Ганна Іполитівна, старший викладач кафедри фінансів, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (zavistovskay@ukr.net);

Згалат-Лозинська Любов Олександрівна, канд. екон. наук, доцент, заступник завідувача кафедри управління персоналом та економіки праці, **Головач Наталія Василівна**, канд. пед. наук, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці, ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (zgalatlozynska@gmail.com; n_golovach@ukr.net);

Зима Юлія Олександрівна, аспірант кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет (8754345@gmail.com);

Іванишин Володимир Васильович, д-р екон. наук, професор, ректор Подільського державного аграрно-технічного університету, **Волощук Юлія Олександрівна**, канд. екон. наук, доцент, директор навчально-наукового інституту дистанційної освіти Подільського державного аграрно-технічного університету (yuliya_kp@ukr.net);

Кабай Вікторія Олегівна, здобувач кафедри економіки та підприємництва, Центральноукраїнський національний технічний університет (vika-kabai@mail.ru);

Калініченко Данило Ростиславович, аспірант, асистент кафедри підприємництва і торгівлі, **Запорожець Юлія Вікторівна**, студент, Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, Кривий Ріг (kalinichenko@donnuet.edu.ua);

Кафтя Максим Анатолійович, аспірант кафедри міжнародного обліку та аудиту ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана» (andavydenko@gmail.com);

Кацан Андрій Михайлович, начальник відділення Хмельницької філії АТ «Укрексімбанк», здобувач, Подільський державний аграрно-технічний університет, м. Кам'янець-Подільський (vitaminn@meta.ua);

Кириленко Сергій Вікторович, аспірант кафедри міжнародних економічних відносин Тернопільського національного економічного університету (serhiy.kyrylenko@gmail.com);

Кізима Тетяна Олексіївна, д-р екон. наук, професор, професор кафедри фінансів імені С. І. Юрія, **Мороз Василь Васильович**, аспірант кафедри фінансів імені С. І. Юрія, Тернопільський національний економічний університет (tetyana.kizyma68@gmail.com);

Кривіцький Віктор Броніславович, здобувач, Тернопільський національний економічний університет (podatky@tneu.edu.ua);

Леськів Ігор Юрійович, аспірант Подільського державного аграрно-технічного університету (bdaktr@ukr.net);

Ломоносова Оксана Едуардівна, канд. екон. наук, доцент, завідувач кафедри економіки Херсонська філія Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (alvirginis@gmail.com);

Луцик Анатолій Ігорович, канд. екон. наук, доцент кафедри податків та фіскальної політики, Тернопільський національний економічний університет, **Синютка Наталія Геннадіївна**, канд. екон. наук, ст. викладач кафедри фінансів, Національний університет «Львівська політехніка» (anatoliy.lutsyk@gmail.com);

Мединська Тетяна Володимирівна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фінансів, кредиту та страхування, **Стройний Ігор Михайлович**, магістрант кафедри фінансів, кредиту та страхування, Львівський торговельно-економічний університет (medynska@i.ua);

Оверчук Вікторія Анатоліївна, канд. психол. наук, доцент, доцент кафедри психології Донецького національного університету імені Василя Стуса (vik.overchuk@gmail.com);

Оплачко Ірина Олександрівна, аспірант, Національний університет водного господарства та природокористування (i.o.oplachko@nuwm.edu.ua);

Палюх Микола Степанович, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри обліку та економіко-правового забезпечення агропромислового бізнесу, **Брик Михайло Мирославович**, аспірант кафедри обліку та економіко-правового забезпечення агропромислового бізнесу, Тернопільський національний економічний університет (paluhms@ukr.net);

Печенюк Андрій Васильович, канд. екон. наук, доцент, директор навчально-наукового Інституту підвищення кваліфікації та перепідготовки, Подільський державний аграрно-технічний університет, **Печенюк Алла Петрівна**, канд. екон. наук, докторант, Подільський державний аграрно-технічний університет (anvaspe@meta.ua);

Попко Олена Володимирівна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Національний університет водного господарства та природокористування (o.v.popko@nuwm.edu.ua);

Савка Марія Володимирівна, аспірант, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (savka_maria@i.ua);

Сидорук Борис Орестович, канд. екон. наук, с.н.с., докторант, ННЦ «Інститут аграрної економіки» (b_sidoruk@ukr.net);

Слатвінська Марина Олександрівна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет (Slatma81@gmail.com);

Теслюк Юлія Валеріївна, аспірант кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет (yuli4ka0177@gmail.com);

Федулова Ірина Валентинівна, д-р екон. наук, професор, професор кафедри менеджменту, **Миколайчук Ірина Павлівна**, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, **Джулай Марина Володимирівна**, магістрант факультету економіки, менеджменту та психології, Київський національний торговельно-економічний університет (felina@ukr.net; mykirina@ukr.net);

Шашина Марина Володимирівна, канд. екон. наук, доцент кафедри економіки і підприємництва Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (1604102018@ukr.net);

Шевчук Ірина Богданівна, канд. екон. наук, доцент, в.о. завідувача кафедри економічної кібернетики, Львівський національний університет імені Івана Франка, **Шевчук Любов Теодорівна**, д-р екон. наук, професор, проректор з наукової роботи, ПВНЗ «Львівський університет бізнесу та права», **Федоришина Лариса Миколаївна**, канд. екон. наук, доцент, зав. кафедри економіки підприємства та менеджменту, ПВНЗ «Університет економіки і підприємництва» (larisa.fedorishina@gmail.com).

АВТОРЫ НОМЕРА

Баглей Ростислав Романович, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры международных экономических отношений, Тернопольский национальный экономический университет (rbaglej@gmail.com);

Баланюк Иван Федорович, д-р экон. наук, профессор, заведующий кафедрой учета и аудита, **Драбчук Наталья Юрьевна**, аспирант, ГБУЗ «Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника» (ifbalaniuk@gmail.com)

Гринчуцкий Валерий Иванович, д-р экон. наук, профессор, заведующий кафедрой экономики предприятий и корпораций, **Блащак Богдан Ярославович**, аспирант, Тернопольский национальный экономический университет (hrynch_v@yahoo.com);

Губени Юрий Эдвардович, д-р экон. наук, профессор, заведующий кафедрой предпринимательства, торговли и биржевой деятельности, Львовский национальный аграрный университет (hubeni@ukr.net);

Давыденко Анна Валерьевна, ассистент кафедры международного учета и аудита ГБУЗ «Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана» (andavydenko@gmail.com);

Завистовская Анна Ипполитовна, старший преподаватель кафедры финансов, ГБУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана» (zavistovskay@ukr.net);

Згалат-Лозинская Любовь Александровна, канд. экон. наук, доцент, заместитель заведующего кафедрой управления персоналом и экономики труда, **Головач Наталья Васильевна**, канд. пед. наук, доцент кафедры управления персоналом и экономики труда, ЧАО «ВУЗ «Межрегиональная Академия управления персоналом» (zgalatlozynska@gmail.com; n_golovach@ukr.net);

Зима Юлия Александровна, аспирант кафедры экономики, Днепропетровский государственный аграрно-экономический университет (8754345@gmail.com);

Иванишин Владимир Васильевич, д-р экон. наук, профессор, ректор Подольского государственного аграрно-технического университета, **Волощук Юлия Александровна**, канд. экон. наук, доцент, директор учебно-научного института дистанционного образования Подольского государственного аграрно-технического университета (yuliya_kr@ukr.net);

Кабай Виктория Олеговна, соискатель кафедры экономики и предпринимательства, Центральноукраинский национальный технический университет (vika-kabai@mail.ru);

Калиниченко Даниил Ростиславович, аспирант, ассистент кафедры предпринимательства и торговли, **Запорожец Юлия Викторовна**, студент, Донецкий национальный университет экономики и торговли имени Михаила Туган-Барановского, Кривой Рог (kalinichenko@donnuet.edu.ua);

Кафтя Максим Анатольевич, аспирант кафедры международного учета и аудита ГБУЗ «Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана» (andavydenko@gmail.com);

Кацан Андрей Михайлович, начальник отделения Хмельницкого филиала АО «Укрэксимбанк», соискатель, Подольский государственный аграрно-технический университет, г. Каменец-Подольский (vitaminn@meta.ua);

Кизима Татьяна Алексеевна, д-р экон. наук, профессор, профессор кафедры финансов имени С. И. Юрия, **Мороз Василий Васильевич**, аспирант кафедры финансов имени С. И. Юрия, Тернопольский национальный экономический университет (tetyana.kizyma68@gmail.com);

Кириленко Сергей Викторович, аспирант кафедры международных экономических отношений Тернопольского национального экономического университета (serhiy.kyrylenko@gmail.com);

Кривицкий Виктор Брониславович, соискатель, Тернопольский национальный экономический университет (podatky@tneu.edu.ua);

Лескив Игорь Юрьевич, аспирант Подольского государственного аграрно-технического университета (bdaktr@ukr.net);

Ломоносова Оксана Эдуардовна, канд. экон. наук, доцент, заведующая кафедрой экономики, Херсонский филиал Национального университета кораблестроения имени адмирала Макарова (alvirginis@gmail.com);

Луцик Анатолий Игоревич, канд. экон. наук, доцент кафедры налогов и фискальной политики, Тернопольский национальный экономический университет, **Синютка Наталья Геннадьевна**, канд. экон. наук, ст. преподаватель кафедры финансов, Национальный университет «Львовская политехника» (anatoliy.lutsyk@gmail.com);

Мединская Татьяна Владимировна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры финансов, кредита и страхования, **Стройный Игорь Михайлович**, магистрант кафедры финансов, кредита и страхования, Львовский торгово-экономический университет (medynska@i.ua);

Оверчук Виктория Анатольевна, канд. психол. наук, доцент, доцент кафедры психологии Донецкого национального университета имени Василия Стуса (vik.overchuk@gmail.com);

Оплачко Ирина Александровна, аспирант, Национальный университет водного хозяйства и природопользования (i.o.oplachko@nuwm.edu.ua);

Палюх Николай Степанович, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры учета и экономико-правового обеспечения агропромышленного бизнеса, **Брик Михаил Мирославович**, аспирант кафедры учета и экономико-правового обеспечения агропромышленного бизнеса, Тернопольский национальный экономический университет (paluhms@ukr.net);

Печенюк Андрей Васильевич, канд. экон. наук, доцент, директор учебно-научного Института повышения квалификации и переподготовки, Подольский государственный аграрно-технический университет, **Печенюк Алла Петровна**, канд. экон. наук, докторант, Подольский государственный аграрно-технический университет (anvaspe@meta.ua);

Попко Елена Владимировна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры маркетинга, Национальный университет водного хозяйства и природопользования (o.v.porko@nuwm.edu.ua);

Савка Мария Владимировна, аспирант, ГВУЗ "Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника" (savka_maria@i.ua);

Сидорук Борис Орестович, канд. экон. наук, с.н.с., докторант, ННЦ «Институт аграрной экономики» (b_sidoruk@ukr.net);

Слатвинская Марина Александровна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры финансов, Одесский национальный экономический университет (Slatma81@gmail.com);

Теслюк Юлия Валерьевна, аспирант кафедры экономики, Днепропетровский государственный аграрно-экономический университет (yuli4ka0177@gmail.com);

Федулова Ирина Валентиновна, д-р экон. наук, профессор, профессор кафедры менеджмента, **Миколайчук Ирина Павловна**, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры менеджмента, **Джулай Марина Владимировна**, магистрант факультета экономики, менеджмента и психологии, Киевский национальный торгово-экономический университет (felina@ukr.net; mykirina@ukr.net);

Шашина Марина Владимировна, канд. экон. наук, доцент кафедры экономики и предпринимательства Национального технического университета Украины «Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского» (1604102018@ukr.net);

Шевчук Ирина Богдановна, канд. экон. наук, доцент, и.о. заведующего кафедрой экономической кибернетики, Львовский национальный университет имени Ивана Франко, **Шевчук Любовь Феодоровна**, д-р экон. наук, профессор, проректор по научной работе, ЧВУЗ «Львовский университет бизнеса и права», **Федоришина Лариса Николаевна**, канд. экон. наук, доцент, зав. кафедрой экономики предприятия и менеджмента, ЧВУЗ «Университет экономики и предпринимательства» (larisa.fedorishina@gmail.com);

AUTHORS OF THE NUMBER

Bahlei Rostyslav Romanovych, *cand.sc.(econ.)*, *assoc. prof.*, *associate professor at the department of international economic relations, Ternopil National Economic University* (rbaglej@gmail.com);

Balaniuk Ivan Fedorovych, *dr.sc.(econ.)*, *professor*, *head at the department of accounting and auditing*, **Drabchuk Natalia Yuriivna**, *graduate student*, *Vasyl Stefanyk Precarpathian National University* (ifbalaniuk@gmail.com);

Davydenko Hanna Valeriivna, *assistant at the department of international accounting and auditing*, *Kyiv National Economic University named after V. Hetman* (andavydenko@gmail.com);

Fedulova Iryna Valentynivna, *dr.sc.(econ.)*, *professor*, *professor at the department of management*, **Mykolaichuk Iryna Pavlivna**, *cand.sc.(econ.)*, *assoc. prof.*, *associate professor at the department of management*, **Dzhulai Maryna Volodymyrivna**, *magistr of economics, management and psychology faculty*, *Kyiv National Trade and Economics University* (felina@ukr.net; mykirina@ukr.net);

Hrynchutskiy Valerii Ivanovych, *dr.sc.(econ.)*, *professor*, *head at the department of economics of enterprises and corporations*, **Blashchak Bohdan Yaroslavovych**, *postgraduate student*, *Ternopil National Economic University* (hrynch_v@yahoo.com);

Hubeni Yuriy Edvardovych, *dr.sc.(econ.)*, *professor*, *head at the department of entrepreneurship, trade and exchange activities*, *Lviv National Agrarian University* (hubeni@ukr.net);

Ivanyshyn Volodymyr Vasylovych, *dr.sc.(econ.)*, *professor*, *rector*, *State Agrarian and Engineering University in Podilya*, **Voloshchuk Yuliia Oleksandrivna**, *cand.sc.(econ.)*, *assoc. prof.*, *director of education and research institute of distance education*, *State Agrarian and Engineering University in Podilya* (yuliya_kp@ukr.net);

Kabai Viktoriia Olehivna, *candidate for a degree at the department of economics and entrepreneurship*, *Central Ukrainian National Technical University* (vika-kabai@mail.ru);

Kaftia Maksym Anatoliiovych, *postgraduate student at the department of international accounting and auditing*, *Kyiv National Economic University named after V. Hetman* (andavydenko@gmail.com);

Kalinichenko Danylo Rostyslavovych, *postgraduate student*, *assistant at the department of entrepreneurship and trade*, **Zaporozhets Yuliia Viktorivna**, *student*, *Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky*, *Kryvyi Rih* (kalinichenko@donnuet.edu.ua);

Katsan Andrii Mykhailovych, *head at the department of Khmelnytsky branch of JSC "Ukreximbank"*, *candidate for a degree*, *State Agrarian and Engineering University in Podillya*, *Kamianets-Podilskyi* (vitaminn@meta.ua);

Kizyma Tetiana Oleksiivna, *dr.sc.(econ.)*, *professor*, *professor at the department of finance named S.I. Yurii*, **Moroz Vasyl Vasylovych**, *postgraduate student at the department of finance named S.I. Yurii*, *Ternopil National Economic University* (tetyana.kizyma68@gmail.com);

Kryvitskyi Viktor Bronislavovych, *candidate for a degree*, *Ternopil National Economic University* (podatky@tneu.edu.ua);

Kyrylenko Serhii Viktorovych, *postgraduate student at the department of international economic relations*, *Ternopil National Economic University* (serhiy.kyrylenko@gmail.com);

Leskiv Ihor Yuriiovych, *postgraduate student*, *State Agrarian and Engineering University in Podilya* (bdaktr@ukr.net);

Lomonosova Oksana Eduardivna, *cand.sc.(econ.)*, *assoc. prof.*, *head of economics department*, *Kherson Branch of Admiral Makarov National University of Shipbuilding* (alvirginis@gmail.com);

Lutsyk Anatolii Ihorovych, *cand.sc.(econ.)*, *assoc. prof.*, *associate professor at the department of taxes and fiscal policy*, *Ternopil National Economic University*, **Synyutka Nataliia Hennadiivna**, *cand.sc.(econ.)*, *senior lecturer at the finance department*, *Lviv Polytechnic National University* (anatoliy.lutsyk@gmail.com);

Medynska Tetiana Volodymyrivna, *cand.sc.(econ.)*, *assoc. prof.*, *associate professor at the department of finance, credit and insurance*, **Stroyny Ihor Mykhailovych**, *master at the department of finance, credit and insurance*, *Lviv University of Trade and Economics* (medynska@i.ua);

Oplachko Iryna Oleksandrivna, *postgraduate student*, *National University of Water and Environmental Engineering* (i.o.oplachko@nuwm.edu.ua);

Overchuk Viktoriia Anatoliivna, *cand.sc.(psychol.)*, *assoc. prof.*, *associate professor at the department of psychology*, *Vasyl Stus Donetsk National University* (vik.overchuk@gmail.com);

Paliukh Mykola Stepanovych, *cand.sc.(econ.)*, *assoc. prof.*, *associate professor at the department of accounting and economic and legal support of agricultural production*, **Bryk Mykhailo Myroslavovych**, *postgraduate student at the department of accounting and economic and legal support of agricultural production*, *Ternopil National Economic University* (paluhms@ukr.net);

Pecheniuk Andrii Vasylovych, *cand.sc.(econ)*, *assoc. prof.*, *director of the Institute of advanced training and professional development, State Agrarian and Engineering University in Podilya*, **Pecheniuk Alla Petrivna**, *cand. sc. (econ)*, *doctoral candidate, State Agrarian and Engineering University in Podilya* (anvaspe@meta.ua);

Popko Olena Volodymyrivna, *cand.sc.(econ.)*, *assoc. prof.*, *associate professor at the department of marketing, National University of Water and Environmental Engineering* (o.v.popko@nuwm.edu.ua);

Savka Mariia Volodymyrivna, *graduate student, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University* (savka_maria@i.ua);

Shashyna Maryna Volodymyrivna, *cand.sc.(econ.)*, *associate professor at the department of economics and business, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"* (1604102018@ukr.net);

Shevchuk Iryna Bohdanivna, *cand.sc.(econ.)*, *assoc. prof.*, *acting head at the department of economic cybernetics, Ivan Franko National University of Lviv*, **Shevchuk Любов Теодорівна**, *dr.sc.(econ.)*, *professor, pro-rector of research, Lviv University of Business and Law*, **Fedoryshyna Larysa Mykolaivna**, *cand.sc.(econ.)*, *assoc. prof.*, *head at the department of the economics of enterprise and management, University of Economics and Entrepreneurship* (larisa.fedorishina@gmail.com);

Slatvinska Maryna Oleksandrivna, *cand.sc.(econ.)*, *assoc. prof.*, *associate professor at the department of finance, Odesa National Economic University* (Slatma81@gmail.com);

Sydoruk Borys Orestovych, *cand.sc.(econ)*, *senior research fellow, doctoral candidate, NSC «Institute of Agrarian Economics»* (b_sidoruk@ukr.net);

Teslyuk Yuliia Valeriivna, *postgraduate student at the department of economics, Dnipro State Agrarian and Economic University* (yuli4ka0177@gmail.com);

Zavystovska Hanna Ipolytivna, *senior lecturer at the department of finance, Kyiv National Economic University named after V. Hetman* (zavistovskay@ukr.net);

Zgalat-Lozynska Liubov Oleksandrivna, *cand.sc.(econ.)*, *assoc. prof.*, *deputy head at the department of personnel management and labour economics*, **Golovach Nataliia Vasylivna**, *cand.sc.(ped.)*, *associate professor at the department of personnel management and labour economics, JSC «Interregional academy of personnel management»* (zgalatlozynska@gmail.com; n_golovach@ukr.net);

Zyma Yuliia Oleksandrivna, *postgraduate student at the department of economics, Dnipro State Agrarian and Economic University* (8754345@gmail.com).